

આચારાંડા સૂત્રમ્ પ્રથમ સ્કંધ

છપાવી પ્રસિધ્ધ કરનાર
શ્રી. શામભ વેલભ વીરાણી
શ્રી. કડવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ
 ૬, દિવાનપરા, રાજકોટ

અનુક્રમણિકા

અભ્યયન	વિષય	ઉદ્દેશ	પૃષ્ઠ
૧	શબ્દ પરિચય	૭	૧ થી ૪૬
૨	લોક વિજય	૯	૪૬ થી ૧૦૧
૩	શીતોષ્ણીય	૪	૧૦૮ થી ૧૩૮
૪	સુમ્યકત્વ	૪	૧૩૧ થી ૧૫૬
૫	લોકસાર		૧ ૦ થી ૧૮૬
૬	ધૃતાખ્ય	૫	૨૦૦ થી ૨૩૩
૭	મહાપરિજાબ્યસેદ	—	—
૮	વિમોક્ષ	૮	૨૩૪ થી ૨૮૧
૯	ઉપધાનમૃત	૪	૨૮૧ થી ૩૧૬

પ્રથમ આવૃત્તિ

વીર સવત ૨૪૬૦

વિક્રમ સવત ૨૦૨૦

પ્રત - ૧૦૦૦ એક દુઆર

૧૯૮૨ ક્રિસ્ટ

૩૧ ૩-૭૫

અર્ધી ક્રિસ્ટ

૩૫ ૧-૮૭

મુદ્રક :: મુદ્રણસ્થાન
જ્ઞાતીયાત રેવણદ મહેતા
જાણનાર ત મિત્ર,
શાકમારેદ પાસે : શાકમારેદ

આગામી ભવિષ્યના ભવના આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

આયુષ્યના ચાર પ્રકાર દેવઆયુષ્ય, મનુષ્યઆયુષ્ય, તિર્યંચ-આયુષ્ય, નરકઆયુષ્ય જીવે ગત ભવમાંથી આયુષ્યના બંધ સાથે પ્રારબ્ધ બાંધીને નવો જન્મ ધારણ કરે છે શુભાશુભ પ્રારબ્ધ પ્રમાણે વર્તમાન ભવમાં સુખ દુઃખ, પ્રતિકૂળતા, અનુકૂળતા, ધનસંપત્તિ, સ્વજનો વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. ભવિષ્યનું પ્રારબ્ધ કેવું બાંધવું તે સંસી પંચેન્દ્રિય જીવની સ્વતંત્રતા છે વર્તમાન ભવમાં શુભ કર્તવ્યથી શુદ્ધ વિચારોથી શુભગતિ અને સુખના સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે અશુભ કર્તવ્યથી અશુભ વિચારોથી અશુભ ગતિ અને દુઃખના સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે

દેવનું આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્યના પાલનથી, અપરિબ્રહ્મથી દાન દેવાથી, તપસ્યા કરવાથી, અકામનિર્જરાથી શીત, તાપ, ક્ષુધા, તૃષ્ણાના કષ્ટો સમભાવે સહન કરવાથી, શુભ કાર્ય અને શુભ અધ્યવસાયોથી દેવપણું પામે

મનુષ્ય આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય, દાન દેવું વગેરે શુભ કર્તવ્યથી, વિનય કરવાથી, સરળતાથી (માયાકપટ મૃષાવાદ રહિત ભાવથી) શુભ અધ્યવસાયોથી મનુષ્યપણું પામે

તિર્યંચ આયુષ્ય બાંધવાના કારણો

જીવોની હિંસા કરવાથી, જીવું ખોલવાથી, ચોરી કરવાથી, પરસ્ત્રી સેવનથી, તીવ્ર ક્રોધ કરવાથી, અભિમાનથી, માયા કપટથી, લોકોને છેતરવાથી, ઝેરવેર કરવાથી, અશુભ અધ્યવસાયોથી, જીવ મૃત્યુ પછીના ભવમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, કીડા, પોરા, કુશવા, કીડી, મકોડા, વીછી, પતંગીયા, ભમરા, કુતરા, બીલાડા વાઘ, સિંહ, મોર, પારેવા, ગાય, લેશ આદિ પશુ પક્ષી જલચર, સ્થળચર, ઉરપર, ભુજપર, ખેચર આદિ તિર્યંચગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

નરક આશુધ્ય બંધિયાના કારણો

પંચેન્દ્રિય લવેની દિસા કરવાથી હાર માંસના જોરાક ખાવાથી મદા ખારકના કારણથી, અતિપરિશ્રદ્ધ સ્વચ્ચ કરવાના મનનથી, પરત્રી એવનથી, અતિતીવ્રક્રોધ માન, માયા અને દોષ (અનતાનુમધીત્ય કપાયો)થી લવે મૃત્યુ પછીના ભવે નરકજતિમાં નારકી પવે ઉત્પન્ન થાય છે જ્યાં અસીમ દુઃખો ભોગવવાં પડે છે જાણી આત્માથી લવેએ અશુભ કાર્યોથી દૂર રહેવું

સવારની પ્રાર્થના (ભાવના ભાવવી)

જયતના સવ લવે મારા મિત્ર હોએ સદુત્ત કર્યાણ હોએ મને કેઈ દુરમન માનતા હોય, મારાથી કેઈ પ્રતિકૂળ હોય તેવા સર્વ આત્માતુ પણ કર્યાણ હોએ. તેઓ પ્રત્યે મારા હુકમના કોઈપણ ખૂણે દેવનો અશ ન રહે જોવી મને સદૃષ્ટિ અને સહિષ્ણુ હોએ. મારામાંથી ક્રોધ, માન, માયા, દોષ અને રાગદેવ, મોહ અને મમત્ત્વ ભાવ દૂર હોએ.

અદ્વિસા, મત્ય, અયોગ્ય પ્રણયક અને અપરિશ્રદ્ધ ભાવની વૃદ્ધિ હોએ. કાન, શિયળ, તપ, સ્વચ્ચ સહીષ્ણુતા, અર્પણતા, ત્યાગ, સમજાવ, સતોષ સ્વ વિનય, દામા, સરળતા અને નમ્રતાના ગુણોની વૃદ્ધિ હોએ મારામાં તમા મારા કુદૃજમાં અન્મતા રોયો ન જોવાની વૃદ્ધિ હોએ

પરાયા દોષ જોવાની, ન યાઓ વૃત્તિ કે ધંધા,
સૂતા કે ભજતાં મનમાં, મલીન વિચાર ના હો,
રહે નહિ વસ્તુની મમતા, અધામાં દો સદા સમતા,
પ્રભુ જોવી હમા કર તુ, વિપવને નાસના છૂટે

આભાર

ઝુ મી કાકરચીવાઈ શાહે મી આવાવાંત્ર સુખ
તેવાર કરી આપુ અને અમો મનુરી આપી ને
જલ્લ તેજે મીને આભાર માની,

મહાનુભાવો

નીચેના ધર્મકરણી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવે છે તેા જેઓને જરૂરત હોય તેમણે નીચે બતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગર પોસ્ટથી મળાવી લેવા (પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ થશે.)

વિગત

પડતર કિંમત અર્ધી કિંમત

શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૬-૦૦	૩-૦૦
સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦૦	૨-૦૦
મહામત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-		
પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ	૪-૦૦	૨-૦૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાયમાળા	૪-૦૦	૨-૦૦
શ્રી આચારાંગ સૂત્રમ્	૩-૭૫	૧-૮૭
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૫૦	૧-૭૫
શ્રી બૃહદ્ જૈન થોક સંગ્રહ	૩-૦૦	૧-૫૦
શ્રી દડકાવ બોધ ગ્રંથ	૩-૦૦	૧-૫૦
અતિસુક્ત બા બ્ર શ્રી વિનોદસુનિનું		
જીવન ચરિત્ર-ગુજરાતી અથવા હિન્દી	૨-૫૦	૧-૨૫
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૫૦	૦-૭૫
શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર	૦-૫૦	૦-૨૫
ભાવના શતક તથા કર્મ અને		
આત્માનો સંયોગ	૦-૫૦	૦-૨૫
શ્રી પ્રતિક્ષણ સૂત્ર	૦-૪૨	૦-૨૧
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૧૦	૦૦-૫
ગુચ્છા ઉત્તના	૪-૨૫	૨-૧૨
કટાસણુ ઉત્તનું	૪-૨૫	૨-૧૨
માળા (નવકારવાળી) સુખડની	૧-૦૦	૦-૫૦
પુસ્તકો સુકવા માટે લાકડાના સાપડા	૧-૦૦	૦-૫૦

• સ્થળ :

દિવાન પરા શેરી નં ૬

રાજકોટ.

શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને
શ્રી કંઠવીબાઈ વીરાણી સમારક દ્રસ્ટ.

સ્વર્ગસ્થાની તિથિઓ,

પૃ પિનાચી,

શ્રી ગામજી વેલજી વીરાણી

[સં. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨, તા ૨૮-૨-૪૬]

પૃ માતુમી,

શ્રી કઠવીઝી વીરાણી

[સં. ૨૦૧૦ ભાદરવા શુક ૧૪, તા. ૧૧-૯-૫૪]

બા. ધ વિનોદમુનિશ્રી,

[સં. ૨૦૧૩ માગસ શુક ૧૨ તા. ૭-૮-૫૭]

૪

ઉપશંકત તિથિઓ

કુટુંબીજનો તથા સ્નેહીઓ

પોતાના આત્માની ઉદ્ધતિને માટે બ આત્માઓના
જીવનમાંથી અનુકરણીય મત-નિયમ જેવા કે સામાયિક
પ્રતિક્રમણ સ્વરૂપે શોધિદાર ઉપવાસ એકાસણ આચાર્ય,
ઉણોદગી આદિ તપ પોતાના બાવ પ્રમાણે કરી તેઓની
વાચના પદ્યો આદિ સિદ્ધિઓ આત્માના ઉદ્ધતિને
એવી તમ નિનતી.

આત્મજી

સમરપાલિકા

“असंख्यं जीविय मा पमायए”

પોતાના હૃદયની ચિરતન પ્રકાશતી
ધર્મ શાન-જયોતે

અમારા જીવનમા પણ ધર્મના તેજ પાથરનાર

સ્વ.પૂ. પિતાશ્રી

શામજી વેલજી વીરાણી

તેમજ

સ્વ.પૂ. માતૃશ્રી

કડવીલાઈ વીરાણી

અને

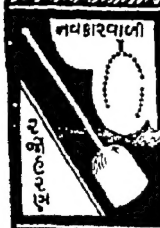
જઠમથીજ ધર્મના રંગે રંગાએલા

સ્વ.ના.જી. પિનોદ મુનિશ્રી નં

શ્રી આચાર્ય સૂર્ય
સમર્પણ

તિ. દુસમજી શામજી વીરાણી

નાવંદન

સારાનો સહાર વિષે

રે રે જાલિમ જગ સહુ તારો જુઠો આ વહેવાર છે રે,
નિરભય કરતો નહારો. સાગનો સંહાર છે રે.

નમ્ર રાક કસ્તુરી મૃગો નિર્જન વન વસનાર,
મરે કસ્તુરી કારણે, લાખો બની શીકાર,
શી ગુણકારી કસ્તુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
વિના ભયે જુઠો જ્વાન ભસનારો.
સારાનો સહાર છે રે.

કાતળી કાતળી શેરડી, હાથે હાથ કપાઈ,
વાડે વાડ ગીલાઈને, ફાંતે ફાત ગ્રવાઈ,
શી રમની છે મધુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
બાવળ ફેરી બાજુ, કોઈ ન જનારો,
સારાનો સહાર છે રે.

દાડમને ડાલર કળી, અણુ ખીટી ચુટાય,
અર્ક કાજ ઉકળાઈને માળા કાજ વીધાય;
શી સુગંધી તેમા ભરી, માટે તેને શીરે છૂરી,
આવળ કેરા કુલડા કોઈ ન જોનારો
સારાનો સહાર છે રે.

“ આચાર્ય દેવો મવ : ”

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મહેતુભૂત
પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્રન બૂપણુ
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બાલપ્રસાદશાસ્ત્રી પદિતરત્ન,
મહા પ્રસાવશાળી પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની જ્યોત્સ્વની
મહાન આત્મા,

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અત કરણના શુદ્ધ ભાવથી
કોટિ કોટિ વદન હોબો

❀ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

સુષાનુરાગી,
હુલ્લભી શામળ વીશાળી

નિવેદન

“ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ”

સ્વર્ગસ્થ આ ધ્ર વિનોદમુનિજી આગમોક્ત જિનવાણીના પરમ ભક્ત હતા જિનાગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા હતી અને ‘ અમસ્ત્યં જીવિય મા પમાયણ ’ (જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ) આ તેમનું ધ્યેય હતું

વીતરાગની વાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના હૃદયમા ઘણી જ ધગશ હતી વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને એમણે ભાગવતી દીક્ષા અગીકાર કરી એમની દીક્ષા સસ્કાર વિધિમા અમે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે વીતરાગ વાણીના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા હતી તે સદ્ભાવનાની પૂર્તિરૂપે વીતરાગવાણીમાથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય શ્રાવક-જીવનમા ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સાહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક અંશે એ દુખને હળવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્તવન આપવાનો સ્વલ્પ પ્રયત્ન કરી આ અથ સ્વર્ગસ્થ આ ધ્ર શ્રી વિનોદમુનિજીને શ્રદ્ધાજલિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું જે નિમિત્ત સરજાયું, તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો વૃતાંત મક્ષિત્તમા આ અથમા આપેલ છે તેમ જ તેમના અનુપમ

જીવનને આવરી લેતો બ્રહ્મ ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં જુદા જુદા
 બ્રહ્મ રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે “શ્રી આચારાજ મૂત્રમ્” નામનો
 બ્રહ્મ અમો શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી ગુરુમુખો ગ્રમસ્થ મૂકીએ છીએ જેમાં
 શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ સ્વચ્છ રીતે છાપેલ છે

આવા બ્રહ્મો ગ્રન્થો કિંમતે મળી શકે તો તેનો લાભ મો
 કેાઈ વધારે પ્રમાણમાં લીએ અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રચાર વધે એ
 કારણને અગે અને અમારા સ્વ પૂ પિતાશ્રીની જે ખરા અત
 કરણની ધમશ અને આકાંક્ષા હતી તેમ જ તેઓશ્રીની સૂચના હતી
 તે પ્રમાણે આજે આ બ્રહ્મ “શ્રી આચારાજ મૂત્રમ્ પ્રથમ સ્કંધ”
 તેમ જ શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ, શ્રી ગ્રન્થગ્રંથાન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન,
 મહામત્ર આરાધના મુલજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સમ્રહ, શ્રી જૈન
 જ્ઞાનસાગર શ્રી જુદા જૈન યોગ સમ્રહ, શ્રી હરકાવ જોષ
 બ્રહ્મ, શ્રી ધર્મધ્યાન અને ગુરુચાચ માળા, અતિમુક્ત બા પ્ત શ્રી
 વિનોદગુનિનું જીવન ચરિત્ર (ગુજરાતી) તથા (હિન્દી), શ્રી
 સિદ્ધિના સોપાન, શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર ભાવના સતક
 તથા કર્મ અને આત્માનો સંયોગ, શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર, શ્રી સામાજિક
 મૂત્ર જેવા ધાર્મિક બ્રહ્મો અને ધાર્મિક ઉપકરણો પ તર કિંમત કરતા
 અર્ધી કિંમત આપીને તેઓશ્રીની ઇચ્છા અને ભાવનાને માન
 આપ્યાનો અમોને મપૂર્વ આનંદ થાય છે તે સાથે આ બ્રહ્મની
 પ્રથમ આવૃત્તિ જૈનધર્મપ્રેમી ગ્રમાજ ગ્રમસ્થ ગ્રાહક રજુ કરવાના
 અમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવસર બદલ અમારી બાતને કૃતકૃત્ય
 માનીએ છીએ

વિ. આત્મજયુ,

કલકત્તા શામળ બીરાણી

સ્વ. ધર્મનિરાગી પૂજ્ય

શ્રી શામળ વેલ્લ વીરાણી

બા. બ્ર શ્રી વિનોદમુનિનું સક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

*

આ પુસ્તક બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિના સ્મરણાર્થે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાંથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વૃતાંત છાપવામાં આવેલ છે અને તેમને આ અંથ અર્પણ કરવામાં આવે છે

આ પરમ ભૌરાગી અને દયાના પુજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા

પૂર્વ ભવના સંસ્કારથી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઈટાલી, ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સા ૨૦૦૯ના ગૌશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યાદેહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લડન ગયા હતા કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઇ વખતે પણ કદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવા કે કાશ્મીર ઇંગ્લેન્ડ અને યુરોપનાં સુદર સ્થળોની મુલાકાત

મહારાજ સાહેબે સ ૨૦૧૩ના જેઠ શુક્ર પને સોમવારે માંજશહ
 મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદપ્રભારને રાજકોટ મળ્યા.
 શ્રી વિનોદપ્રભારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી,
 માંજશહ રવાના કર્યા અને પોતે નિઃશ્વસપૂર્વક દીક્ષા માટે બ્રાહ્મ માત્રી
 પદ્મ તેઓના પિતાશ્રીની ઝોઠને ઝોઠ વાણી સંભળી ને તેમને મનમાં
 આશ્વાત ધરે અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય
 મુળમમાં ઘરેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત યત્રવહેવાર પદ્મ
 ધતો હતો છેલ્લા પત્રથી તેમણે બહુલ હતું જે પૂ. શ્રી લાલચંદ્ર
 મહારાજ, ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમયમલ મહારાજ
 સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ બંધે જયા છે પોતાને પિતાશ્રીની બ્રાહ્મ
 (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો ભેવી જ છે બ્રાહ્મ
 વિના કોઈ ત્રામુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયંમેવ દીક્ષા
 સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને બ્રાહ્મ શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે જવામાં
 ધણાં વિઘ્નો ઘણે બેઠાં ભારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં બ્રાહ્મ
 જવાનું નક્કી કર્યું.

તા ૨૪-૫-૫૭ સ ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના
 રાજ સાજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું જોજન કરી, માતૃશ્રી
 સામાયિકમાં બેસી જયા. તે વખતે કોઈને બહુ કર્યા વગર દીક્ષાના
 વિઘ્નોભાષી બચવા માટે ઘર, મુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને ભોંટક
 સપ્રાણનો પદ્મ ત્યામ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદપ્રભારના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા.
 ૨૪-૫-૫૭ના રાજ રાત્રે બાઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જ ક્યને
 બેઠપુરની ટિકિટ લીધી તા ૨૫-૫-૫૭ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા
 પહોંચ્યા ત્યાં બહી કલાક ગાઢી પડી રહે છે, તે દરમિયાન બામમાં જઈને
 લોચ કરવા ગાંઠેના વાળ શાખીને બાહીના કલાવી નાખ્યા અને બાહીમાં
 બેસી જયા. મારવાઠ જ ક્યન તથા બેઠપુર જ ક્યન ઘડને તા.
 ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ડા. વાગ્યે ફોરોડી પહોંચ્યા ત્યાંથી પવે

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કડવીબાઇ વીરાણી

ચાલીને ખીચત ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યાં અને ઉપાશ્રયમાં ધિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમ પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં” ના બદલે “જાવ જીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણં” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદળ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરે છે, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરા કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો ખની ચૂક્યું અને મેં સ્વયંમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, બરાબર જ છે અને તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી સમર્થમલ્લ મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો તમારી આ દીક્ષા અગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી હું ખ થાય અને તેથી મારી સમતિ છે કે રજેહરણની ડાહી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો. એમ ત્રણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલ્લ જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચતનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીએ પર સસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જોરે નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર

છે” ત્યારે શ્રી વિનોદકુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી મધ્ય સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે અનુબંધ છે:-

મારા માતા-પિતા મોકલેને વશ થઈને દીક્ષાની ખાત્રા આપે તેમ ન હતું અને “મસત્તય જીવિય મા પમાયપ” ને આધારે એક સ્વયં પશુ દીક્ષાથી વચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબ-વજેરેએ અને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો પ્રમાણ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહત ભગવતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવચનના પાઠ લખીને મારા આત્માના કસ્યાણુ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને જોડો જમાવ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક બુદ્ધિથી અગર બેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રજાવના વાચ તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાખ્યવનલ સુત્રના ૧૬મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં કર્તવ્ય મોક્ષરૂપ આપનારી દીક્ષા જ છે.

જેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે ખાત્રા માગી અને એ વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને જનવ ઉપકારી એના મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કહ્યું ભાવાર્થમાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબતથી મને થયું કે આશુભ્ય અશાશ્વત છે અને જાવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાણ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આપગણું લખ્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સંકળ સદા મારા આ કાર્યને જનુમોહરો જ તથાસ્તુ.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના તથા પછી પાછળથી જબર પદી કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો. એટલે મહારાજામ તારો ક્યાં. ક્યાંથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડવા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ

નહી આમ વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને એ મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદી આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જાઉં કારણ કે ખીચનમાં પૂ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાન્તવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રબ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજઆદિ ઠાણા ૪ જવાના છે તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે ”

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પ. પૃથ્વીચંદ્રજી દક્કને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિતા વ્યક્ત કરી પડિતજીનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની સગવડ છે ? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો બન્નેનો આ પ્રમાણે એકમત થતા પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી. તા ૨૬-૫-૫૭ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માણુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો

તા ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયંમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એન પી સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પડિતજી પૃથ્વીચંદ્રજી દક્ક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઇ તા ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોરી સ્ટેશન પહોંચ્યા બેલગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થિતગત મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ બિગજતા હતા કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સખ્યા અઢાવીસથી ત્રીસની હતી

પૃથ્વરજના જવાબમાં શ્રી વિનોદકુનિએ કેશવલાલભાઈ
 ચારેબને કહ્યું કે ‘ મેં તો દીક્ષા અગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ
 ફેરફાર થાય તેમ નથી તમો અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતેથી છે
 અને એ સાચા હિતેથી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને
 સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીયાની
 અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “ સવિ જીવ કરૂં ચાસન
 રસી ” ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના
 ઉપકારના જહામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય
 અને છે કે મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા
 માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા કહ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને
 પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળના સાંપડી અને તા ૩૧-૧-૫૭
 ની રાત્રીના તવાના થઈ તા ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીવહન
 ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી
 વાકેફ કર્યા

ઘોઠા વખતમા ફોલોડીના શ્રી સચે પૂ. શ્રી લાલચંદ્ર
 મહારાજને ફોલોડીમાં યોમાસુ કરવાની બિનલી કરી તેનો અસ્વીકાર
 થવાથી સદા જમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અવાર
 શુદ્ધ ૧૩ના રોજ ખીચનથી વિદ્વાન કરી ફોલોડી આવ્યા

દીક્ષા પછી અલી મસ્જિદના અંતરે ફોલોડી યોમાસા હરમ્યાન
 શ્રી વિનોદકુનિને હાજરે જવાની સજા થઈ અને તે માટે જવા
 તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ બરમી છે, જરાબાર
 યોગી બવ એટલે શ્રી વિનોદકુનિએ રત્નેકરજી વગેરેની પ્રતિષ્ઠાના
 કરી તે હરમ્યાન ન રાહી ચકાચ બેની હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા
 માગતાં બચાવ્યું કે ને હાજત બહુ લાગી છે તેથી બહુ છુ જલદી
 પાછા ફરીશ કાળની જહન ગતિને દુઃખદુ રચના રચવી હતી આજે
 જ હાજરે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હમેશાં તો બધા સાધુઓ
 સાથે મળીને વિશાએ જતા

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે ગાયો આવી રહી હતી બીજી બાજુથી ટ્રેન પશુ આવી રહી હતી તેની બિહસલ વાગતાં છતાં પશુ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અતુકંપાચ્છે મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રળેહરણ લઈ જનના બેખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયાં. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી. પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનમૂલ રળેહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઈન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું. અરિહંત . અરિહંત .. એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાત થઈ ગયો બધા કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશા તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફ્લોદીથી પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢારો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગો બને છે

ફ્લોદી સઘે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં. માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો. પશુ તે કાંઈ ટેલીફોનનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર થોડા મળ્યા- સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફ્લોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઈ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અર્ધી કલાક થોડો પહોંચ્યો. જે સંદેશો

आदर्श घटाकर चले गये तुम

ॐ

ओह विनोद मुनि आये आये चले गये तुम ॥

प्रेम-घार से पछे हुए थे,
सुख बैभव में डूबे हुए थे।
फूल गुलाबी खिले हुए थे,

ओह नव दीक्षित हँसा रुला कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर सुख सार तुम,
मोह माया का तोड़ तार तुम।
स्वयं वीक्षा सोझास घार तुम,
ओह त्यागी वीर सौर कैला कर चले गये तुम ॥

केसा था बेराग्य तुम्हारा,
केसा था भरिभ्र तुम्हारा।
केसा था सीमाग्य तुम्हारा,
ओह आदर्श मुनि आदर्श घटाकर चले गये तुम ॥

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી
(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

જન્મ પોર્ટબુફાન મા ૧૯૯૨

દીક્ષા

નિર્વાણ

ખીચન - (રાજસ્થાન)

ફેલોદી - (ગજસ્થાન)

મા ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨

મા ૨૦૧૩ શ્રાવણ સુદ ૧૨

તા ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર

તા ૭-૮-૫૭ બુધવાર

॥ णमोऽस्त्यु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥

आचाराङ्ग सूत्रम्

आचारङ्ग सूत्रम्

शस्त्रपरिज्ञानामकं प्रथममध्ययनम् प्रथम उद्देशक :-

सु^१यं मे, आ^२उसं ! तेणं भगव^३या एवम^४वखायं-इ^५ह
मे^६गेसिं णो^७ सण्णा भव^८इ ॥१॥

શબ્દાર્થ :- હે (૨) આયુષ્યમન્ ! (૧) મેં સાલજ્યું છે, (૩) ભગવ તે
(૪) એમ કહેલ છે (૫) આ સ સારમાં (૬) કેટલાએકજીવોને (૭) જ્ઞાન (૮) હોતું
(૯) નથી

ભાવાર્થ :- શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના પ્રિય શિષ્ય
જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે હે આયુષ્યમન્ જમ્બૂ ! મે ભગવત શ્રી
મહાવીરસ્વામી પાસેથી સાલજ્યુ છે કે આ સ સારમાં પ્રાય કરી
કેટલાએક જીવોને જ્ઞાન હોતુ નથી

નોંધ-અહીં સૂત્રકાર ભગવતે સજ્ઞા શબ્દથી વિવેકપ્રજ્ઞા (ભાન)
લીધેલ છે (પરંતુ આહારાદિ ૧૦ દશ સજ્ઞા નહિ જાણવી)

તંજહા-પુરત્થિમાઓ વા દિસાઓ આગ^૧ઓ અહમસિ,
દાહિણાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમસિ, પચ્ચત્થિમાઓ

વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ, ઉત્તરાઓ વા દિસાઓ
આગઓ અહમંસિ, ઉદ્ધાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,
અહો દિસાઓ વા આગઓ અહમંસિ, અણ્ણયરીઓ વા
દિસાઓ અણુદિસાઓ વા આગઓ અહમંસિ ॥૨॥

શબ્દાર્થે સાવાર્થે — જેગટે હું પૂર્વ દિશામાંથી (૧) આવીને
(૨) અહીં ઉત્પત્ત થયો છું—જન્મ પામ્યો છું અથવા તે કશિયુ
દિશામાંથી અથવા પશ્ચિમ દિશામાંથી અથવા ઉત્તર દિશામાંથી અથવા
ઉત્તર દિશામાંથી અથવા નીચી દિશામાંથી અથવા કોઈ પણ એક
દિશામાંથી અથવા કોઈ પણ વિદિશામાંથી આવી છું અહીં ઉત્પત્ત
થયો છું

एष मेगेसि णो णाये मय्ह, अत्थि मे आया
उववाहए, णत्थि मे आया उववाहए, के अहममि, ? के वा
इओ सुओ इह पेवा नयिस्सामि ? ॥३॥

શબ્દાર્થે — (૧) કેટલાએકને (૨) નથી (૩) જ્ઞાન (૪) ડોહું (૫) મારો
(૬) આત્મા (૭) પુનર્જન્મ કરવાવાળો (૮) છે (૯) પુનર્જન્મ કરવાવાળો (૧૦) નથી
(૧૧) મારો આત્મા પૂર્વજન્મમાં કોણ હતો ? (૧૨) અહીંથી (૧૩) મૃત્યુ પામી
આ (૧૪) સસારમાં જીવતા જન્મમાં—(૧૫) પરલોકમાં હું (૧૬) કોણ ડોહ્યો ?

સાવાર્થે — આના પ્રકારનું કેટલાએક જીવોને જ્ઞાન ડોહું
નથી કે મારો આત્મા પુનર્જન્મ કરવાવાળો છે અથવા મારો આત્મા
પુનર્જન્મ કરવાવાળો નથી અથવા પૂર્વજન્મમાં હું કોણ હતો ?
અથવા અહીંથી મરણ પામી બીજા જન્મમાં પરલોકમાં હું કોણ
ડોહ્યો ? કઈ પ્રતિભાં ઉત્પત્ત થઈય ?

સે જે પુણ જાણેલા મહમમ્મદયાણ પરચાગરણેણ,
અણ્ણમિ અંભિણ વા, મોચાં સંજજા પુરસ્થિમાઓ વા દિસાઓ

શબ્દાર્થ : (૧) મેં કર્યું, મેં કરાવ્યું, મેં કરનારને અનુમોદન આપ્યું.
 (૨) હું કરું છું, કરાવું છું, કરતાને અનુમોદન આપું છું, (૩) હું કરીશ,
 કરાવીશ, (૪) કરતાંને અનુમોદન (૫) આપીશ, (૭) લોકમાં (૬) આ બધા
 (૮) કર્મબંધનના કારણરૂપ ભેદ (૯) જાણવા

ભાવાર્થ.— મેં આ કાર્ય કર્યું, અન્ય પાસે કરાવ્યું, અન્ય
 કરનારને અનુમોદન આપ્યું. હું કાર્ય કરું છું, અન્ય પાસે કરાવું છું,
 કરનારને અનુમોદન આપું છું. હું અમુક કાર્યને કરીશ, અન્ય પાસે
 કરાવીશ, કરશે તેને અનુમોદન આપીશ, આ નવ ભેદ, ભૂત, વર્તમાન,
 ભવિષ્ય ત્રણ કાળ આશ્રી થયા, તેને મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણ યોગે
 કરી શુભતા કર્મબંધન થવામાં સત્તાવીશ ભેદ થાય છે. તેના સ્વરૂપને
 બરાબર જાણી તેનો ત્યાગ કરવો. કર્મબંધનમાં મુખ્ય કારણ પાંચ
 ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપરની આસક્તિ છે વિષયોનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવા
 પરિશ્રમની જરૂર પડે છે પરિશ્રમ પ્રાપ્ત કરતા આરંભ-જીવંત થાય
 છે, તેમ જ પરિશ્રમ મેળવતા કષાયો ઉત્પન્ન થાય છે. જીવંતથી તથા
 અનંતાનુબંધીના કષાયોથી નરકગતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવું પડે છે.
 અપ્રત્યાખ્યાન કષાયોથી તથા ઓછા આરભથી જીવોને તિર્થંચમાં
 ઉત્પન્ન થવું પડે છે શ્રી ભગવત મહાવીરે આરંભ અને પરિશ્રમ-
 મમત્વને શ્રી ઠાણાંગજસૂત્રમાં અનર્થનાં મૂળ કહ્યા છે, તેમ જ સંસાર-
 પરિબ્રમણનાં—હુ.ખોના એટલે જન્મ મરણનાં હેતુ કહેલા છે, તથા
 ધર્મ પામવામાં, સમ્યક્ત્વ પામવામાં, બાધકરૂપ કહેલ છે. આવી દૃઢ
 શ્રદ્ધા ન થાય ત્યાં સુધી એ જીવ કેવળી—પ્રરૂપિત—ધર્મ પામે
 નહીં, સમ્યક્ત્વ પામે નહીં, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં.
 એમ જાણી પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં ગૈરાગ્ય લાવ લાવી
 આરભ પરિશ્રમ અને કષાયના સ્વરૂપને જાણી શ્રમણુવગે
 વિષયોની આસક્તિથી સદા દૂર રહેવું, એ જ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય
 છે. ગૃહસ્થોએ અદ્યપારંભી થવા તથા પરિશ્રમમમત્વ ઘટાડી, અદ્ય-
 પરિશ્રમી બનવા સતત જાગૃત રહી કર્મબંધનનાં કારણોથી દૂર રહેવા
 ઉપયોગી રહેવું પરિશ્રમમમત્વ છૂટે ત્યારે જ કષાયોની મંદતા થવા

અસ્તિત્વ હોવાનો નિર્ણય યામ છે અને મોક્ષના બીજરૂપ સમ્બંધત્વ-
મદ્દા ઉત્પન્ન યામ છે દ્રવ્ય દિશાના ૧૦ લેહ-પૂર્વાદિ ચારદિશા તથા
ચાર અણુદિશાઓ એક ઉર્ધ્વાદિશા અને એક અધોદિશા

ભાવદિશાના ૧૮ લેહ = (૧) પૃથ્વીકાય, (૨) અપકાય,
(૩) તેજકાય, (૪) વાઉકાય, (૫) અબ્રબીજ, (૬) મૂળબીજ,
(૭) સ્કંધબીજ (૮) પર્વબીજ, (આ ચાર વનસ્પતિના લેહ છે)
તથા (૯) બેઘન્દ્રિય, (૧૦) ત્રેઘન્દ્રિય, (૧૧) ચૌઘન્દ્રિય, (૧૨) પચ-
ન્દ્રિય વિષય (૧૩) સમૂષ્મિ મનુષ્ય, (૧૪) કર્મભૂમિ મનુષ્ય,
(૧૫) અકમભૂમિ મનુષ્ય, (૧૬) અતરદ્રીપ મનુષ્ય, (૧૭) રૂંધ તથા
(૧૮) નાસ્તી

સે આયાષાદી લોયાષાદી કમ્માષાદી કિરિયાવાદી ॥૫॥

ગણદાર્થ (૧) આત્માને માનનારા (૨) લોકને માનનારા (૩) કર્મને
માનનારા (૪) ક્રિયાને માનનારા

ભાવાર્થ - જે આત્મા એમ જાણે છે જે મારો આત્મા
પુનર્જન્મ પામનારો છે એક જતિમાધી બીજી જતિમાં ઉત્પન્ન થનારો
છે, કર્મના સંગથી દિશા વિદિશામાં ગમનાગમન કરનારો છે, જ મ
મરણ કરનારો છે આવા પ્રકારના આત્માના સ્વરૂપને જાણનારા તે
આત્મવાદી, લોકના સ્વરૂપને જાણનારા તે લોકવાદી, અથવા આત્મવાદી
છે તે લોકવાદી છે અને જે આત્મા તથા લોકના સ્વરૂપને જાણનારા
છે તે કર્મવાદી છે અથવા કર્મના સ્વરૂપને જાણનારા તે કર્મવાદી
છે અને જે કર્મવાદી છે તે ક્રિયાવાદી છે અથવા કર્મજનના કારણરૂપ
ક્રિયાના સ્વરૂપને જાણનારા તે ક્રિયાવાદી છે દ્રવ્યથી આત્મા નિત્ય
છે પર્યાયથી આત્મા અનિત્ય છે કર્મોના કર્તા, લોકતા આત્મા પોતે
છે તેમ જાણનાર છે તે જ આત્મવાદી

અંશરિમ્મ વડહ, કારેવસું વડહ, કરંઓયાયિ સંમણ્હે
અવિસ્સામિ । યયાપતિ સપ્પાપંતિ સોગંસિ કમ્મસમારંમા
પરિજાણિયસ્યા મયતિ ॥૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) મેં કર્યું, મેં કરાવ્યું, મેં કરનારને અનુમોદન આપ્યું.
(૨) હું કરું છું, કરાવું છું, કરતાને અનુમોદન આપું છું, (૩) હું કરીશ,
કરાવીશ, (૪) કરતાંને અનુમોદન (૫) આપીશ, (૭) લોકમા (૬) આ બધા
(૮) કર્મબંધનના કારણરૂપ ભેદ (૯) જાણવા

ભાવાર્થ.— મેં આ કાર્ય કર્યું, અન્ય પાસે કરાવ્યું, અન્ય
કરનારને અનુમોદન આપ્યું. હું કાર્ય કરું છું, અન્ય પાસે કરાવું છું,
કરનારને અનુમોદન આપું છું હું અમુક કાર્યને કરીશ, અન્ય પાસે
કરાવીશ, કરશે તેને અનુમોદન આપીશ, આ નવ ભેદ, ભૂત, વર્તમાન,
ભવિષ્ય ત્રણ કાળ આશ્રી થયા, તેને મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણ યોગે
કરી ગુણતા કર્મબંધન થવામાં સત્તાવીશ ભેદ થાય છે તેના સ્વરૂપને
બરાબર જાણી તેનો ત્યાગ કરવો. કર્મબંધનમાં મુખ્ય કારણ પાંચ
ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપરની આસક્તિ છે વિષયોનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવા
પરિશ્રમની જરૂર પડે છે. પરિશ્રમ પ્રાપ્ત કરતાં આરંભ-જીવઘાત થાય
છે, તેમ જ પરિશ્રમ જીવવત્તા કષાયો ઉત્પન્ન થાય છે જીવઘાતથી તથા
અનતાનુબંધીના કષાયોથી નરકગતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવું પડે છે.
અપ્રત્યાજ્યાન કષાયોથી તથા ઓછા આરભથી જીવોને તિર્યંચમાં
ઉત્પન્ન થવું પડે છે શ્રી ભગવત મહાવીરે આરભ અને પરિશ્રમ-
મમત્વને શ્રી કાણાંગજસૂત્રમાં અનર્થનાં મૂળ કહ્યા છે, તેમ જ સંસાર-
પરિભ્રમણના-હુ.ખોના એટલે જન્મ મરણનાં હેતુ કહેલા છે, તથા
ધર્મ પામવામાં, સમ્યક્ત્વ પામવામાં, બાધકરૂપ કહેલ છે. આવી દૃઢ
શ્રદ્ધા ન થાય ત્યાં સુધી એ જીવ કેવળી-પ્રરૂપિત-ધર્મ પામે
નહી, સમ્યક્ત્વ પામે નહીં, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં.
એમ જાણી પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં ગૈરાગ્ય લાવ લાવી
આરભ પરિશ્રમ અને કષાયના સ્વરૂપને જાણી શ્રમણુવગે
વિષયોની આસક્તિથી સદા દૂર રહેવું, એ જ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય
છે. ગૃહસ્થોએ અદ્યપારંભી થવા તથા પરિશ્રમમત્ત્વ ઘટાડી, અદ્ય-
પરિશ્રમી બનવા સતત જાગૃત રહી કર્મબંધનનાં કારણોથી દૂર રહેવા
ઉપયોગી રહેવું. પરિશ્રમમત્ત્વ છૂટે ત્યારે જ કષાયોની મંદતા થવા

સકલે છે તેમ જ જન્મ, જરા, મરણ, પ્રતિકૂળતા, શોષોના ઉપદ્રવો, પરવશપણા આદિ સંસારપરિભ્રમણનાં સર્વ દુષ્ક્રોનો નાશ કરવાનો ઉપાય, મનુષ્યજાત સિવાય, જન્મ અતિમા પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. સકલ ભાવથી જ સમગ્ર દુઃખોનો નાશ થઈ શકે છે જ્ઞાન, દર્શન, વાર્તિક, તપશ્વ આરાધન, જો જ સકલભાવ અને તેનું પાલન મનુષ્યઅતિમાં જ થઈ શકે તેમ છે તેથી જ મનુષ્ય જાત અને સકલભાવની મહત્તા છે જોમ બાણી આત્મ સાધનરૂપ કર્મઆરાધન કરવા બાંધેલ સ્ત્રેણુ તે મનુષ્ય જાતનું કલ્યાણ છે

અપરિણ્યાયકમ્મા સંલુ અંય પુરિસે જો હમામો વિસામો અણુવિસામો વા અણુસંચરહ, સંખ્યામો વિસામો સંખ્યામો અણુવિસામો સાંહેતિ । અણેગકંયામો જોણિમો સંધેહ, વિરૂંચસ્યે પાંસે પહિંસંબેદેહ ॥૭૥॥

શબ્દાર્થ (૧) કર્મજનનતા સ્વરૂપને નહિ જાણનાર (૨) નિશ્ચયથી (૩) એ (૪) પુણ્ય (૫) દિશા (૬) વિદિશાઓમાં (૭) જનતાજનન કરે છે (૮) સ્વ (૯) દિશાઓ સર્વ (૧૦) વિદિશામાં (૧૧) પોતાના કર્મનુસાર જનતાજનન કરે છે (૧૨) અનેક પ્રકારની (૧૩) યોનિઓ સાથે (૧૪) સંબંધ કરે છે (૧૫) વિવિધ પ્રકારનાં (૧૬) દુષ્ક્રોનું (૧૭) વેળા કરે છે

ભાવાર્થ :- જે જીવો કર્મજનનતા સ્વરૂપને જાણતા નથી તે જીવો નિશ્ચયથી સર્વ દિશા, સર્વ વિદિશા તથા અણુદિશાઓમાં ચારગતિ, (નારકી-તિર્થંજ-મનુષ્ય-દેવ) ચારાસીલાખ, જીવાયોનિરૂપ જ્ઞાનોમાં જન્મ અને મરણરૂપ જનતાજનન કરે છે અને પોતાના કરેલાં કર્મનુસાર અનેક પ્રકારની યોનિઓ સાથે સંબંધ નેહી ત્યાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ વિવિધ પ્રકારનાં દુષ્ક્રોનો અનુભવ કરતા રહે છે કોઈપણ જીવિ કે યોનિ કે કોઈપણ આકાશપ્રદેશો જોવા નથી કે આ જીવ ત્યાં જ મ થઈ મરણ ન પામ્યો હોય તેમ સર્વ જગતમાં કોઈ

પરમાણું પુદ્ગળ એવું નથી કે આ જીવે એટલે હરકોઈ જીવોએ
ગ્રહણ કરી છોડી દીધેલ ન હોય. એટલે જગત્માં રહેલાં સર્વ સ્થા-
નોમાં દરેક જીવોએ જન્મ મરણ કરેલાં છે અને જગત્માં રહેલાં
સર્વ પુદ્ગળો ગ્રહણ કરી છોડેલાં છે. કારણ સાવધ વ્યાપારથી
અનતાનત કાળથી જીવોનું ગમનાગમન ચારેગતિનાં સર્વ સ્થાનોમાં
રહેલ છે વળી આ મનુષ્યલવમા જ વિવેકથી કર્મને નાશ કરવાની
શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણી કર્મથી મુક્ત થવા અને જન્મ-
મરણાદિનાં દુઃખોથી છૂટવા તથા સસારપરિભ્રમણનો નાશ કરવા
અપ્રમાદી બની, આત્મલક્ષી બની ધર્મ આરાધન કરી અમૂલ્ય માનવલવ
સાથેક બનાવવા ઉપયોગથી રહેવા શ્રી ભગવંતનો ઉપદેશ છે.

તત્થ^૧ સ્વલુ^૨ ભગવચ્ચા^૩ પરિણ્ણા^૪ પવેહ્ચા^૫ ॥૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) કર્મસમારભોમા (૨) નિશ્ચય (૩) ભગવંતે
(૪) વિવેક-જ્ઞાન (૫) સમજવેલ છે

ભાવાર્થ - સૂત્ર છઠ્ઠામા બતાવેલ કર્મબંધનનાં કારણો તથા
સૂત્ર ૭ સાતમા કર્મોના વિષાકો-ફળ સ્વરૂપ જન્મ જરા મરણરૂપ,
સસાર પરિભ્રમણરૂપ દુ ખોનાં ભોગવટાથી છૂટવા માટે શ્રી ભગવત
મહાવીરે વિવેક સમજવેલ છે-ઉપદેશ આપેલ છે. તે ઉપદેશને ધારણ
કરી સાધકે વર્તનમા લાવી કર્મબંધનથી-આશ્રવોથી દૂર રહેવા ઉપ-
યોગવત રહી આરભ તથા પરિગ્રહ મમત્વથી, નિવૃત્ત થવું એ જ
સાધકનો આચાર છે અને ગૃહસ્થોએ અદ્યપારભી, અદ્યપરિગ્રહી થવા
પ્રમાદને દૂર કરી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ રૂપ ધર્મ આરાધન કરી,
આત્મકલ્યાણનું માધન કરી લેવા અપ્રમાદી બની રહેવું એ જ સાચું
જ્ઞાન, એ જ વિવેક, એ જ મનુષ્યલવનું કર્તવ્ય જાણવું

ઈમસ્સ^૧ ચેવ^૨ જીવિચ્ચ^૩સ્સ પરિવંદગ^૪ માણ્ણ^૫ પુચ્છાણ^૬,
જાહમરણમોચણાણ^૭, દુક્ખપહિઘાયહેહં ॥૯॥

શબ્દાર્થ (૧) આ (૨) જીવન ટકાવવા (૩) પ્રથમ (૪) માન જાણ (૫) પૂજાસ્થાપા (૬) જન્મમરણથી છૂટવા (૭) દુઃખોનો નાશ કરવા માટે.

સાવાર્થ.— જીવો પોતાનું મનુષ્ય જીવન ચિરકાળ ટકાવી રાખવા માટે તથા શરીરને પુષ્ટ બનાવવા માટે તથા યશ, કીર્તિ, માન, પૂજા પ્રતિષ્ઠા, સ્થાપા ન કાર પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા જ મ મરણથી છૂટવા માટે તથા દુઃખોનો સર્વથા નાશ કરવા માટે જીવો જ્ઞાન હીનતાના કારણે અધમ્મદાથી, જન્મ મરણથી છૂટવાના તથા દુઃખોનો સર્વથા નાશ કરવાના ઉપાયનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી ધર્મ મય, સાવધ અનુષ્ઠાનો જીવમાત્ર આદિ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; પરંતુ પાપમય ક્રિયાના અનુષ્ઠાનોથી દુઃખોનો નાશ થતો નથી; પણ સમારંભરિશ્મભવરૂપ દુઃખોની વૃદ્ધિ થાય છે તેનું જ્ઞાતી જીવોને જ્ઞાન હોતું નથી, જેથી આત્માર્થી જીવોએ ભગવતના ઉપદેશ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પાપમય સાવધક્રિયા-અનુષ્ઠાનોથી દૂર રહી (છાકિને-ત્યાગીને) જ્ઞાન, દશૈન, આરિત્ર, તપરૂપ આરાધન (અર્હિસા, સત્ત્વ, અયૌકે શ્વેતચર્મ પરિશ્વલ-અમમત્વરૂપ વર્તન) કરવાથી જ દુઃખોનો નાશ કરી શકાય છે એમ જાણી ધર્મ આરાધન કરવા જગૃત રહેવું માન, પૂજા યશ, કીર્તિ, સ્થાપા, સત્કાર એ બધા આશ્વન્તર પરિશ્વલ છે જાણ અને આશ્વન્તર પરિશ્વલ તથા તેના ઉપરનો મમત્વ તે કષાય તથા આરભનું કારણ છે આરભ છે તે વૈશમ્યન કરાવનાર, જન્મ મરણ વધારનાર, દુઃખના ઉત્પાદક છે એમ જાણી ધર્મજ્ઞ વર્ગોએ આરભ પરિશ્વલથી દૂર રહેવું મૂલસ્થવર્ગોએ અવપારણી અવપરિશ્વલની બની નિશારણી નિષ્પરિશ્વલ થવાની ભાવના રાખી પોતાનો જીવન અવકાશ પ્રાપ્તિરૂપ રાખવા જગૃત રહેવું, હિંસા અધર્મરૂપ છે અર્હિસા ધર્મરૂપ છે તથા સુખની સરિતા છે આરભથી ધર્મક્રિયા હોઇ શકે જ નહિ, જેથી સુમલાવધી રહી મૈત્રી ભાવ વધારી અર્હિસક ભાવે રહેવું, તે મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે અમમત્વ એ મોક્ષનું બીજ છે જેથી શ્રી ભગવતે પ્રતિપાદન કરેલ ઉપદેશ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી તે મનુષ્ય જીવનનું પ્રથમ ઠવજ છે

एयावन्ति सर्ववन्ति लोगंसि कम्मसमारंभा
परिजाणियन्वा भवन्ति । जस्से ते लोगंसि कम्मसमारंभा
परिणायाना भवन्ति से ह्य मुणी परिणायकम्मसे तिवेमि ॥१०॥

શબ્દાર્થ : (૧) લોકમાં (૨) એ બધા (૩) કર્મસમારભ છે (૪) તે જાણવા (૫) જોઈએ (૬) જેણે તે (૭) લોકમાં (૮) કર્મસમારભ (૯) જાણ્યા છે (૧૦) તે નિશ્ચયથી વિવેકી (૧૧) મુનિ છે (૧૨) કર્મના સ્વરૂપના જાણનાર છે (૧૩) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- આ લોકમાં-સ સારમાં સર્વ કર્મના સમારભોને જાણવા જોઈએ અને જે પુરુષોએ-સાધક આત્માઓએ કર્મોના સર્વ સમારભોને જાણ્યા છે, એ જ નિશ્ચયથી કર્મના સ્વરૂપને જાણનાર વિવેકી મુનિ છે. (કર્મસમારભ અગર કર્મતું સ્વરૂપ એટલે શુભાશુભ કર્મબંધનથી સંસારપરિભ્રમણ, જન્મ, જરા, મરણ, શુભાશુભ ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈ કર્મનુસાર સુખદુઃખનો ભોગવટો અને જીવંતાત એટલે સમારભ જેનાથી સસારમા પરિભ્રમણ કરવું તે) આવા મુનિઓ જ સસારના પારને પામે છે. માટે કર્મસમારભ એ જ સસાર પરિભ્રમણનું કારણ જાણી, તેનો ત્યાગ કરવો એ જ સાચો વિવેક તથા સાચું જ્ઞાન કહેવાય અને તે મનુષ્યભવ કર્તવ્ય જાણવું એ જ મનુષ્યભવની સાર્થકતા ગણાય.

પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત

બીજો ઉદ્દેશો.

મટે લોપ પરિણ્ણો વુસ્સંબોદે અવિજાણપ, ઝોસિ
લોપ પચ્ચદિપ તત્પ તત્પ પુદો પાસ, આતુરા પરિતાવેનિ
॥૧૧॥

સાબ્યાર્થ - (૧) વિષય કથાયથી પીડિત-દુઃખી (૨) જીવો પ્રકૃત
જ્ઞાનાદિથી હીન (૪) કલિતાથી સમજી શકે (૫) અજ્ઞાની (૬) એક (૭) પૃથ્વીકાય
(૮) પીડિત બિનબિન (૯) કાર્યોદ્ધાર (૧) પચ્ચદિપ જીવો (૧૧) અધીર બની
(૧૨) દુઃખ આપે છે (૧૩) કેવો

સાબ્યાર્થ - વિષય કથાયથી પીડિત-દુઃખી રહેલા વિષયોમાં
આસક્ત જીવો પ્રયત્ન જ્ઞાનાદિ ભાવોથી હીન બનેલા કલિતાથી ભ્રમ
પ્રાપ્ત કરી શકે તેવા અજ્ઞાની જીવો ઇન્દ્રિયોના વિષયાદિ સુખે પ્રાપ્ત
કરવા માટે અત્યંત અધીર બની વિવેક શૂન્ય થઈ ભ્રમ-ભવન આદિ
બનાવવા માટે તથા અન્ય બિન બિન કાર્યો માટે પીડિત પૃથ્વી-
કાયના જીવોને જોઈને અતિ પરિતાપ-દુઃખ આપે છે, તેા કે શિશ્વ !
આવા અશુભ પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા જીવોને તુ રેખ-સલ્લ આવા
હિંસાના કરનારાઓને સસારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિ થઈ નરક અને
તિર્થંકની ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થઈ ચિરકાળ સુખી, પરવશપણે રહી
દુઃખોન ભોગવવા પડે છે પૃથ્વીકાય પોતે સમીપત છે-અવશ્ય છે
તે શ્રી ભગવતના વચન ઉપર મદા રાખી પૃથ્વીકાયના જીવોની
હિંસાથી દૂર રહેવું એ જ આત્મ કલ્યાણનો માત્ર છે હિંસાના કંડુ
નિપાટો ભવિષ્યમાં પોતાને દુઃખરૂપ ભોગવવા પડશે, એવો શ્રી
ભગવતનો ઉપદેશ છે એ ઉપદેશ રાખી ભગવત રહેવું અને પોતાના
આત્માના હિત માટે પૃથ્વીકાયના જીવોની કયા પાળવા મતત-ભગવત
રહેવું એ મનુષ્યભવ કર્તવ્ય છે

સંતિ^૧ પાણા^૨ પુઢૌ^૩ સિંચા^૪, લજ્જમાણા^૫ પુઢૌ^૬ પાસં^૭ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ :- (૧) છે (૨) પ્રાણીઓ (૩) પૃથક્ પૃથક્ રૂપે (૪) રહેલા (૫) શરમાય છે (૬) પૃથક્ પૃથક્ (૭) દેખ

ભાવાર્થ :- હે શિષ્ય ! પૃથ્વીકાયના જીવો પ્રત્યેક શરીરવાળા છે એક શરીરે એક જીવ તે પ્રત્યેકશરીરી કહેવાય તેની અવગાહના (શરીરની લખાઈ પહેાળાઈ ઉંચાઈ) આંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે. પૃથ્વીના નાનામાં નાના ટુકડામાં શ્રી ભગવતે અસંખ્યાતા જીવો કહેલા છે. તેનું આયુષ્ય જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વરસનું છે તો હે મુનિ ! પૃથ્વીકાયને સચેતન જાણુ અને જે સયમ અનુષ્ઠાન આચારવાળા મુનિ પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસાથી શરમાતા થકા તેની હિંસા કરતા નથી અને ત્રાસ પીડા આપતા નથી તથા નિર્દોષ જીવન નિર્વાહ કરવાવાળાઓને જોઈને તથા પૃથ્વીકાયને અનેક જીવાત્મક જાણી પૃથ્વીકાયની કયા પાળવી અને તેની વિરાધનાથી દૂર રહેવું એ જ સયમની સાચી સાધના છે. આત્મ કલ્યાણનો માર્ગ અને કુશળ અનુષ્ઠાન જાણુ

અળગારા^૧ મૌ^૨ ત્તિ^૩ ઇગૌ^૪ પવયમાણા^૫; જમિંગં^૬ વિરૂવરૂવેહિં^૭
સત્થેહિં^૮ પુઢવિકમ્મસમારંભેણં^૯ પુઢવિસત્થં^{૧૦} સમારંભેમાણા^{૧૧} અળ્ળે^{૧૨}
અળેગરૂવે^{૧૩} પાળે^{૧૪} વિહિંસહ ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ :- (૧) ધરરહિત ભિક્ષુક (૨) અમે (૩) કેટલાએક સાધુઓ (૪) કથન કરે છે (૫) પૃથ્વીકાય (૬) અનેક પ્રકારનાં (૭) શસ્ત્રોવડે (૮) પૃથ્વીકાય સખથી આરભ (૯) પૃથ્વીકાયના શસ્ત્રો (૧૦) પ્રયોગ કરતા (૧૧) અન્ય નાના (૧૨) પ્રકારના (૧૩) પ્રાણીઓની (૧૪) હિંસા કરે છે

સાવાર્થ :- કેટલાએક શાક્યાદિક સાધુઓ ત્યાગી અને સાધુનામ ધરાવનારા અભિમાનપૂર્વક કહે છે કે અમે ધરત્યાર સ્વર્ગને સંપત્તિ છોડી ત્યાગ કરી જીવોની રક્ષા કરવા માટે સાધુ થયા છીએ. આ રીતે પોતાને સાધુ કહેવરાવતા થતા, અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો વડે પૃથ્વીકાય જીવોની વિરાધના કરે છે—ઘાત કરે છે સાથે સાથે પૃથ્વી કાયને આગ્રમી રહેલા વનસ્પતિ આદિ સ્થાવર તથા ત્રણકાય જીવો આદિ અનેક જીવોની ઘાત કરે છે. છતાં પોતાને સાધુ અને અદ્વિત્ય મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ તે પૃથ્વીકાય આદિ જીવોની હિંસા, હિંસાના કરનારને અહિત કરવાવાળી તેમ જ મિશ્માત્વને વધારનારી બાણવી અને સાથા અણુત્રાય—સાધુ તો એ કહેવાય એ સ્વેચ્છાપૂર્વક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવોને પણ મન, વચન, કાયાથી પરિતાપ પણ કરનાર કરે નહિ આવા નિર્દોષ નિરાસક્ત જીવન હોય તે જ સાચા મુનિ કહેવાય—સાધુ કહેવાય એમ બાણી જીવહિંસાથી અલગ રહેવું તે આત્મ કલ્યાણનું કારણ છે. આવો શ્રી ભગવત મહાનીર સ્વામીનો ઉપદેશ છે.

તત્પ્ર સ્વત્તુ મંગલયાપરિણાં પવેદ્યાં । ઇમસ્સ ચેવ
 બીચિંપસ્સ પરિવદ્ધમાર્ણણ પૂચણાં, જાહમરણમોચણાં,
 દુક્ખપહિંચાપહેવં, સે સયમેવ પુહવિસંત્થ સમારંભા,
 અણ્ણોદિં વા પુહવિસંત્થ સમારંભાએ, અણ્ણે વા પુહવિસંત્થ
 સમારંભે સમણુજાણં । તં સે અહિંયાં, તં સે અબોદિં ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ :- (૧) એ પૃથ્વીકાય સમારંભમાં (૨) ભગવતે (૩) પરિણા (૪) અપાવેશ છ (૫) આ પ્રમાણે (૬) મનુષ્યજીવન ચિરકાળ ટકાવવા માટે (૭) વસ્ત્ર કરાવવા માટે તથા (૮) માનસકાર પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા (૯) પોતાની પૂજા કરાવવા માટે તથા (૧૦) જન્મ મરણથી છૂટવા માટે (૧૧) દુઃખનો નાશ કરવા માટે (૧૨) તે જીવ (૧૩) સ્વયં-પોતે (૧૪) પૃથ્વીકાયસ્થ (૧૫) આરભ કરે છે (૧૬) બીજા પાસે (૧૭) પૃથ્વીકાય સ્થાને (૧૮) આરભ કરાવે છે (૧૯) અન્ય (૨૦) પૃથ્વીકાય સ્થાને (૨૧) આરભ કરતા હોય તેને (૨૨) અનુમોદન આપે છે તે (૨૩) હિંસા (૨૪) અહિંસા (૨૫) મિશ્માત્વનું કારણ છે.

ભાવાર્થ :- પૃથ્વીકાય સમારભ બાબતમાં ભગવત મહાવીરે પરિક્ષા-વિવેક સમજણ બતાવેલ છે કે મનુષ્યો-પોતાના જીવનને ચિરકાળ ટકાવી રાખવા માટે તથા પ્રશસા, માન, પૂજા, આદર, સત્કાર, યશસ્વીર્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે, તથા જન્મ-મરણથી છૂટવા માટે તથા દુઃખોનો નાશ કરવા માટે હિંસા કરવામાં દોષ નથી. આવી માન્યતાથી જ્ઞાનના અભાવથી બ્રહ્માત્મક બુદ્ધિથી સ્વયં-પોતે પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરે છે, અન્ય પાસે પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરાવે છે અને પૃથ્વીકાય જીવોની અન્ય કોઈ હિંસા કરતા હોય તો તેને અનુમોદન આપે છે, એટલે કે લલુ નાણે છે; પરંતુ તે તેમની માન્યતા (હિંસાના કરનારને) અકલ્યાણકારી, અહિંતકારી અને મિથ્યાત્વલાવને વધારનાર, સસાર પરિબ્રમણરૂપ જન્મ-મરણ આદિનાં દુઃખોને ઉત્પન્ન કરાવનાર છે એમ જાણી આત્માથી-સાધક જીવોએ જીવનપર્યંત સંયમી બની કોઈપણ જીવની હિંસા નહિ કરતાં અન્ય જીવો પ્રત્યે મૈત્રીલાવને વધારી દયાલાવ વધારી યત્નાથી અહિંસકલાવે વર્તન રાખવું એ જ સાધકનું કર્તવ્ય છે. આરભ અને પરિબ્રહ્મ બંને સંત્રાર પરિબ્રમણનાં કારણો છે એમ જાણી આરંભ-પરિબ્રહ્મથી છૂટવા સયમ બ્રહ્મણી જરૂર જાણવી અને વર્તનમાં મૂકવા, ઉદયમી બની રહેવું એ જ સાચું માનવલવ કર્તવ્ય છે.

સે તં સંવુજ્જમાણે આયાણીય સમુદ્વાય સોચાં સ્વલ
 ભગવંઓ અણગારાણં વા અંતિણ; ઇહ મેગેસિં ણાયં ભવતિ-
 એસ સ્વલ ગંથે; એસ સ્વલ મોહે, એસ સ્વલ મારે, એસ સ્વલ
 ણિરણ । ઇચ્છત્થં ગદિણ લોણ, જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં
 પુઢવિકમ્મસમારંભેણં પુઢવિસત્થં સમારંભમાણે અણે
 અણેગરુવે પાણે વિહિંસહ ॥ ૧૫ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) પૃથ્વીકાચને સમિત માનવાવાળા (૨) પૃથ્વીકાચ સમાર બને અસ્તિત્વ (૩) બધી પ્રકારે જાણનારા (૪) સમ્યક્ દર્શનાદિ બને ચર્ચા (૫) મહત્ત્વ કરીને (૬) સાવધાનપણે સ્વીકાર કરીને (૭) ભક્ત્યવતી પાસે જ નિર્ભય (૮) સાધુઓ (૯) પાસે (૧૦) સંભળીને (૧૧) આ સંસારમાં (૧૨) કેટલાએક મનુષ્યો (૧૩) જાણી (૧૪) શકે છે કે (૧૫) પૃથ્વીકાચનો જાણ નિમ્નયથી જાણ કર્મની (૧૬) અર્થરૂપ (૧૭) મોહરૂપ (૧૮) મરણના કારણ (૧૯) નરકના કારણરૂપ છે (૨૦) આદારભૂત હોય છે આદર્શ (૨૧) પ્રતિષ્ઠા (૨૨) આ પૃથ્વીકાચને (૨૩) અનેક પ્રકારના (૨૪) શબ્દો વડે (૨૫) પૃથ્વીકાચનો જાણ કરે છે (૨૬) સંજોગો વડે જાણ (૨૭) કરતા ઘણા (૨૮) જાણ અનેક (૨૯) પ્રકારના (૩૦) પ્રાણીઓની (૩૧) દિશા કરે છે.

સાવાર્થ :- આ સંસારમાં કેટલાએક મનુષ્યો ભગવત મહાવીર પાસેથી જયવા કોઈ નિર્ભય સાધુ પાસેથી ઉપદેશ સાજા બધી રીતે વિવેકથી જાણી સમ્યક્ત્વદશન સક્રિય સમયને મહત્ત્વ સાવધાનપણે ભગવતના ઉપદેશનો સ્વીકાર કરે છે જાણ તેના સમાવામાં આવે છે કે પૃથ્વીકાચ સંધેવન છે અને પૃથ્વીકાચની દિશા જાણ કરીને અર્થરૂપ છે કર્મબંધનરૂપ છે મોહનીય કર્મની વર્તિ રૂપ છે, મરણના કારણરૂપ છે તેમ જ નરકમતિ તથા તિર્થંચમતિ ઉત્પત્ત યજ્ઞના કારણરૂપ છે આ પ્રકારે જાણવાથી સાધુઓ (નિર્ભય પૃથ્વીકાચના જાણથી દૂર રહે છે અને સમ્યક્ત્વી જીવે તા દેશવિરતિ જીવે અસ્થાયી જાણી જાણથી છૂટવાના ભાવે વિચરે પરંતુ પર્થમદંત્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત અનેલાં મનુષ્યો આદાર, સપતિ કીર્તિ, માન પ્રતિષ્ઠા માટે તથા પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવવા મા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના શબ્દો વડે પૃથ્વીકાચના જીવેલી દિશા કરે છે પરિણામ પદોચ્ચાટે છે તેમ જ પૃથ્વીકાચના આશ્રયે રહેલા જન્ય વનસ્પતિ આ જોદેન્દ્રિયો તથા ત્રસ જીવેલી દિશા કરે છે અને સંસાર પશ્ચિમ વધારી જ મમરણાદિના દુષ્ટોને ભોગ્યે છે એમ જાણી દિશા જાણથી તથા દિશાજીવવાના સગથી દૂર રહેવા શ્રી ભગવતે ઉપદેશ આપ્યો છે પૃથ્વી સંધેવન છે તેની દિશાથી તે પૃથ્વીકાચના જીવે

દુઃખ થાય છે તે બાબતમાં હવે પછીના અધિકારમાં ભગવંતે સમજાવેલ છે. જેથી આત્માથી^૧ઓએ હિંસાથી દૂર રહેવું તે યોતાના આત્માના કલ્યાણનું કારણ બાણુવું.

સે વૈભિ-અપ્પેગે અંધમઁભે અપ્પેગે અંધમચ્છે, અપ્પેગે પાયમઁભે અપ્પેગે પાયમચ્છે, અપ્પેગે ગુંફમઁભે ૨, અપ્પેગે જંઘમઁભે ૨, અપ્પેગે જાણુમઁભે ૨, અપ્પેગે ઉરુમઁભે ૨, અપ્પેગે કહિમઁભે ૨, અપ્પેગે ગાભિમઁભે ૨, અપ્પેગે ઉદરમઁભે ૨, અપ્પેગે પાસમઁભે ૨, અપ્પેગે પિટ્ટમઁભે ૨, અપ્પેગે ઉરમઁભે ૨, અપ્પેગે હિયયમઁભે ૨, અપ્પેગે ધણમઁભે ૨, અપ્પેગે સ્વંધમઁભે ૨, અપ્પેગે વાહુમઁભે ૨, અપ્પેગે હત્થમઁભે ૨, અપ્પેગે અંગુલિમઁભે ૨, અપ્પેગે નહમઁભે ૨, અપ્પેગે ગીવામઁભે ૨, અપ્પેગે હણુયમઁભે ૨, અપ્પેગે હોદ્દમઁભે ૨, અપ્પેગે દંતમઁભે ૨, અપ્પેગે જીહમઁભે ૨, અપ્પેગે તાલુમઁભે ૨, અપ્પેગે ગલમઁભે ૨, અપ્પેગે ગંઢમઁભે ૨, અપ્પેગે કણમઁભે ૨, અપ્પેગે નાસમઁભે ૨, અપ્પેગે અચ્છિમઁભે ૨, અપ્પેગે મમુહમઁભે ૨, અપ્પેગે ણિડાલમઁભે ૨, અપ્પેગે સીસમઁભે ૨, અપ્પેગે સંપમારણ અપ્પેગે ઉદ્ધવણ ॥ ૧૬ ॥

શબ્દાર્થની વિગત ભાવાર્થથી બાણુવી.

ભાવાર્થ - કાન, આંખ, નાસિકા, જીભ વગેરે ઇન્દ્રિયો રહિત જેને ક્ષત એક જ સ્પર્શ^૧ ઇન્દ્રિય રૂપ શરીર છે, એવા પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોને વેદનાનો અનુભવ શી રીતે થતો હશે ? (તેમને મન પણ નથી) એ શકાના જવાબમાં પૂછનારને ભગવત ક્રમાવે છે કે જેમ કેઈ મનુષ્ય જન્મથી અધ હોય, બહેરો હોય, મૂંગો હોય, લૂલો લંગડો હોય, સર્વ અવયવોહીન હોય, તેવા મનુષ્યને

કોઈ મનુષ્ય ભાલા જેવા શસ્ત્રની અણીથી, અણીદાર શસ્ત્રથી સેદન કરે, તલવારથી છેદન કરે, એ રીતે બબ્બે પ્રકારે પત્રને, બુટણને, પીંદીને દીચણને, સાયળને, ઢેકને, નાબિને, પેટને, પડખાને, પીકને, છાતીને, દૃઢ્યને, સ્તનને, ખભાને, શૂલને હાથને આંગળીઓને નખને ઠોકને, હાડીને, હોઠને, હાંતને, હાથને, તાળવાને, આઠને, ઝઠમ્મળને, (લમણને) કાનને, નાસિકાને, આખને, જમરને કપાળને મસ્તકને એ બધા અવયવોને ભાલાથી સેદે અને તલવારથી છેદન કરે તો તે છવને (મનુષ્યને) અસહ્ય વેદના ઉત્પન્ન થાય અને તે વેદનોનો વીર્ય અનુભવ કરતો હોય છે, છતાં તે કહેવાને અંશવા જતાવવાને સમર્થ થતો નથી તેમ જ કોઈ મૂર્છિત મનુષ્યને કોઈ પ્રહાર કરી માર મારે અગર મૃત્યુ પમાટે ત્યારે તે અન્યથા વેદના વેદતો હોવા છતાં અન્ય કોઈને જતાવી કે કહી શકતો નથી એ જ રીતે પૃથ્વીકાચાદિ અઠેન્દ્રિય છવોને છેલ્લાં, બેલ્લાં, જલાવળાં, જાળલાં, દળાવળાં આદિ હરકોણ તેના ઉપર ક્રિયા કરતાં તેઓને અન્યથાપણે વેદના થતી દોષ છે આ હરીકૃત ભગવતશ્રીએ પોતાના કેવળજ્ઞાન-દર્શનથી બાળી અને બોઈ પ્રતિપાદન કરેલ છે તેથી આત્માર્થી છવોએ પોતાને માટે તે પાપદિસા કરમજંથનું કારણ બાળી અઠેન્દ્રિયાદિ સર્વ છવોની દિસાથી દૂર રહેવું અઠેન્દ્રિય છવોની દિસાથી તે તે છવો સાથે જોડાઈન થાય છે તે બાળી તેની દયા પાળવી તેવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે.

एतथ मर्त्यं समारंभमाणस्म इच्छेते आरंभा अर्परिण्णायां भवन्ति । एतथ मर्त्यं असमारभमाणस्म इच्छेते आरंभा परिण्णायां भवन्ति ॥ १७ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) પૃથ્વીકાચર્મા (૨) શસ્ત્ર (૩) મમારભ કરનાર માણસને (૪) ઉપગેભ (૫) આરંભી થતા (૬) અદિતનું જ્ઞાન (૭) તાત્ત્વ (૮) નથી (૯) પૃથ્વીકાચર્મા (૧૦) શસ્ત્ર (૧૧) આરંભ નહિ કરનાર (૧૨) માણસને (૧૩) ઉપગેભ (૧૪) આરંભી થતા અદિતનું (૧૫) જ્ઞાન (૧૬) તાત્ત્વ ૩

ભાવાર્થ :- પૃથ્વીકાયની હિંસા કરનારા તથા તેને પરિતાપ પહોંચાડનારાને આરંભનાં કડવા કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે અને નરકાદિ-ગતિમા ઉત્પન્ન થઈ દુઃખો ભોગવવા પડે છે એ પ્રકારનું જ્ઞાન તેઓને હોતું નથી, એટલે આરભના સ્વરૂપને જાણતા નથી અને હિંસાના કાર્યમા પ્રવૃત્ત રહે છે અને જેઓ પૃથ્વીકાયની હિંસાથી નિવૃત્ત થયા છે, તેવા મુનિ-સાધકોને આરભના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય છે. આરભના કડવા વિષાકોને જાણતા હોવાથી પૃથ્વીકાયની બિલકુલ હિંસા કરતા નથી

તં^૧ પરિ^૨ણાય મે^૩હાવી ને^૪વ સંયં^૫ પુ^૬ઢવીસત્થં સમારંભે^૭જ્ઞા,
ને^૮વળળે^૯હિં પુ^{૧૦}ઢવિં સત્થં^{૧૧} સમારંભા^{૧૨}વેજ્ઞા, ને^{૧૩}વળળે^{૧૪} પુ^{૧૫}ઢવિસત્થં
સમારંભં^{૧૬}તે સમ^{૧૭}ણુજાણેજ્ઞા । જસે^{૧૮}તે પુ^{૧૯}ઢવિકમ્મસમારંભા^{૨૦}
પરિ^{૨૨}ણાયા ભવંતિ^{૨૩} સે^{૨૪} હુ મુ^{૨૫}ળી પરિ^{૨૬}ણાયકમ્મે^{૨૭} તિ વે^{૨૮}મ્મિ ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ :- (૧) એ પ્રમાણે (૨) જાણી (૩) કૃણ સાધક (૪) નહિ (૫) અથ (૬) પૃથ્વી (૭) શસ્ત્ર (૮) આરંભ કરે, (૯) નહિ અન્ય પાસે (૧૦) પૃથ્વી (૧૧) શસ્ત્ર (૧૨) આરભ કરાવે (૧૩) નહિ (૧૪) અન્ય (૧૫) પૃથ્વી શસ્ત્ર (૧૬) આરંભ કરનારને (૧૭) લલુ જાણે (૧૮) જેઓને (૧૯) એ (૨૦) પૃથ્વી કાયના (૨૧) કર્મ સમારંભ (૨૨) જાણ્યા વર્તે (૨૩) છે (૨૪) એ જ (૨૫) નિશ્ચયથી (૨૬) મુનિ (૨૭) જ્ઞાનવંત-વિવેકવાન-આરભત્યાગી (૨૮) એમ હુ કહુ છુ

ભાવાર્થ - બુદ્ધિમાન કૃણ સાધક હિંસાનાં આરભના કડવા હુ અરૂપ પરિણામને જાણી, પોતાના આત્માની સમાધિ માટે, સુખ માટે, પોતે પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરે નહિ, અન્ય પાસે પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરાવે નહિ અને પૃથ્વીકાય જીવોની હિંસા કરતા હોય તેને અનુમોદન આપે નહિ, એટલે લલુ જાણે નહિ, જેણે જ પરિજ્ઞા વડે આરભના સ્વરૂપને જાણી, પ્રત્યાજ્ઞાન પરિજ્ઞાથી હિંસાનો-આરભનો ત્યાગ કરેલ છે, એ જ સાચા વિવેકવાન મુનિ છે, અણુગાર છે, જ્ઞાની છે.

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

સૈ ચૈમિ સૈ જહાંચિ અળંગારે વસ્તુકહે, નિયાયપંડિવળે
અમાયકુશ્વમાળે, ચિયાદિય, જાંય સદ્ગાય નિવંશ્વતે તમેવ
અણુપાલેશા પિજંહિસા વિસોસિય ॥ ૧૯ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) હુ (૨) કહુ છુ (૩) જે (૪) પ્રકારે (૫) સાધુ
(૬) સરળ સ્વભાવી (૭) મોક્ષમાર્ગને અંગીકાર કરનાર (૮) માયાકપટ રહિત
(૯) માયા કપટ નહિ કરનાર (૧૦) કહ્યા છે (૧૧) જેવી (૧૨) મદ્દાથી
(૧૩) પ્રવચ્ના અંગીકાર કરેલ છે (૧૪) જેવી જ મદ્દાથી (૧૫) સયમઅનુપાલન
કરે (૧૬) શકાને (૧૭) દૂર કરીને

સાવાર્થ - જે સાધકે ધરનો ત્યાગ કરી, છળકપટ રૂપ
સસાર પ્રપંચો, માયાકપટ બાદિ ક્ષાયોનો ત્યાગ કરીને સરલતાથી
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ અંગીકાર કરેલ છે, બારબનો
સર્વથા ત્યાગ કરેલ છે, તેને જ ભગવતે સાચા અણુગાર-મુનિ કહેતા
છે અને જેવી રીતે ઉત્કૃષ્ટ મદ્દાએ સયમ ગ્રહણ કરેલ છે જેવી જ
મદ્દાથી માવતુ જીવન સયમનું પાલન કરવું, એ કલ્યાણકારી છે
અને કોઇપણ બાતની શકા નહિ રાખતા ભગવતના વચન ઉપર
મદ્દા રાખી સયમનું પાલન કરવું એ જ મોક્ષ માર્ગ છે આ માર્ગ
શ્રી તીર્થંકર દેવોએ આરાધેલ છે, એમ હું કહુ છું

પળંયા વીરા મદ્દાવીદિ । લોગ વ ઓળાળ અમિસમેશા
અકુતોમય ॥ ૨૦ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) પરાક્રમ કરેલ છે (૨) પરિપુર્યોએ (૩) મદ્દાનમેક્ષ-
માર્ગને વિષ (૪) અપકાયમોહન વિષે (૫) અનવતની બાધા તથા (૬) પાલન-
કરે-(૭) અમલરૂપ સયમનું

ભાવાર્થ :- આ મહાન મોક્ષમાર્ગમાં અનેક મહાપુરુષોએ સયમપાલનમાં પોતાના બળ પરાક્રમ દ્વારવીને સંસારપરિભ્રમણરૂપ જન્મ-મરણાદિ દુઃખોનો તથા આઠ કર્મોનો નાશ કરી શાશ્વત સુખરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરેલ છે આ માર્ગ ભૂતકાળમાં અનેક ધીર પુરુષોથી સેવિત હોઈ શંકા રહિત છે ભગવતની આજ્ઞાથી જેમ પૃથ્વીકાયને સચેતન કહેલ છે એ જ રીતે અપકાયને સચેતન બાણી અપકાયના જીવોની ચતના કરે, તેની દયા પાળે, અપકાય-જલકાયના જીવો પ્રત્યે સંપૂર્ણ સયમ રાખવો કહેલ છે જીવમાત્રને મૃત્યુનો ભય રહેલ છે, એમ બાણી દરેક જીવોને અભયદાન આપવું એ જ સંયમ આચાર છે અને આત્માને કલ્યાણકર છે, તેવી દૃઢતા રાખવી.

સે^૧ વેમિ^૨ જેવ^૩ સયં^૪ લોગં^૫ અબ્માઈક્ષેજ્ઞા^૬, જેવ^૭ અત્તાણં^૮
અબ્માઈક્ષેજ્ઞા^૯, જે^{૧૦} લોયં^{૧૧} અબ્માઈક્ષતિ^{૧૨}, સે^{૧૩} અત્તાણં^{૧૪}
અબ્માઈક્ષતિ^{૧૫}, જે^{૧૬} અત્તાણં^{૧૭} અબ્માઈક્ષતિ^{૧૮}, સે^{૧૯} લોયં^{૨૦}
અબ્માઈક્ષતિ^{૨૧} ॥ ૨૧ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) હું (૨) નહિ (૩) સ્વયં (૪) અપકાયજીવોનો (૫) નિષેધ કરે (૬) તેમ નહિ (૭) આત્માનો (૮) નિષેધ કરે (૯) જે (૧૦) અપકાયનો (૧૧) નિષેધ કરે છે (૧૨) તે આત્માનો (૧૩) નિષેધ કરે છે (૧૪) જે આત્માનો (૧૫) નિષેધ કરે છે (૧૬) તે અપકાયજીવોનો (૧૭) નિષેધ કરે છે

ભાવાર્થ :- હે જ ખૂ ! હું એમ કહું છું કે સત્પુરુષોએ અપકાયિક-પાણીના જીવોમા શકારીલ થવું નહિ, તેમ જ પોતાના આત્મામાં પણ શકારીલ થવું નહિ, જેમ પૃથ્વીકાય સચેતન છે, તેમ પાણી-જલ પણ સચેતન છે જેથી તેમા જીવનો નિષેધ કરવો નહિ જે લોકો પાણીમા જીવ હોવાનો નિષેધ કરે છે, તે પોતાના આત્માનો નિષેધ કરે છે, એમ બાણી અને જેઓ પોતાના આત્માનો

નિષેધ કરે છે તે અપકાચજીવોનો નિષેધ કરે છે આનો ભાવાર્થ એ છે કે પાણી પોતે જ જીવ છે એટલે પાણીમાં જીવ હોવા છતાં જીવ ન માનવો તે અપકાચ એટલે આજ કહેવાય અને જોમ માનવાથી (એટલે કે પાણીમાં જીવ નહિ માનવાથી) પોતાના આત્મા ઉપર અસ્વાખ્યાન નામનું કર્મબંધન થાય છે અને અસ્વાખ્યાન નામનું કર્મ જીવોને વિપાકે લોગવવું પડે છે વળી પાણીમાં જીવ નહિ હોવાની શકા રાખવાથી નાસ્તિક બની, સત્ય માર્ગથી બ્રહ્મ ઘર્ષ મિથ્યાત્વને પામી સસાર પરિભ્રમણની વૃદ્ધિ થાય છે માટે એકેન્દ્રિયો સર્વ (પૃથ્વી-પાણી અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ) જીવ રૂપ છે તેની દૃઢ શ્રદ્ધા રાખી તે જીવોની રૂપા પાળવી તે આત્મકસ્વાચ્છરૂપ મોક્ષનો માર્ગ છે

૧ ૧ ૨ ૪ ૧ ૧ ૭
 સ્જમાણા પુદો પામં, જળંગારા મો સિ ઈગે પવયમાણા,
 ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
 જમિણ વિમ્બરુવેર્તિ સરથેર્તિ ઉદયક્મ્મસમારંમેણ, ઉદયસત્થ
 ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
 સમારમમાણાં જળ્ણે જળેગરુવે પાણે વિર્હિસહ ॥ ૨૨ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) આરબથી લક્ષ્મણ પામનારા-શરમાતાને (૨) પૃથ્વી (૩) રેખ (૪) સાધુ (૫) જોમે (૬) જોમ કેટલાએક (૭) કમન કરે છે આ (૮) અપકાચ (૯) વિવિધ-પ્રકારનાં (૧૦) શ્લેષી જલકાચ (૧૧) સખ્મ પીંચિનાં આરબ (૧૨) ત્વકાચજીવ સખ્મો (૧૩) આરબ કરતાં યકાં (૧૪) અન્ન (૧૫) અનંક પ્રકારથી (૧૬) પ્રાણીઓની (૧૭) દિસા કરે છે

ભાવાર્થ - શુદ્ધાધુઓ અપકાચની દિસા કરતા શરમાય છે અપકાચના જીવ છે તેમ તેઓ બાલે છે તેમ જ તેની દિસાથી જીવોન અગ્રુણ કર્મોનો બંધ થાય છે, સસાર પરિભ્રમણ રૂપ જન્મ ૧ બની વૃદ્ધિ થાય છે જોમ બાણી તેની દિસા કરતા નથી તેમ જ તે પાણીના જીવોને પરિતાપ ઉત્પન્ન થાય તેવાં કાર્યો કરતા નથી આવા નિદાપ જીવન જીવનના સાધુઓને દે શિષ્ય ! તું અલગ રેખ

દેખવાનો અર્થ એ થાય છે કે આવું જાણીને અહિં સક વર્તન રાખવું. કારણ કે કેટલાએક શાક્યાદિ સાધુઓ અભિમાનથી એમ કથન કરે છે કે અમે અણુગાર-સાધુ છીએ, ત્યાગી છીએ, આમ બોલતા થકાં પણ અપકાય જીવોની વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રો વડે હિંસા કરે છે, તથા અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો વડે અપકાય જીવોનો આરંભ કરતાં અન્ય અનેક પ્રકારના વનસ્પતિ આદિ સ્થાવર જીવો તથા ત્રસ જીવો આદિની હિંસા કરે છે, પરંતુ તે હિંસા હિંસાના કરનારાઓને અહિંતનુ કારણ છે, અબોધ-મિથ્યાત્વનુ કારણ છે એમ જાણી હિંસાથી નિવૃત્ત થવું તે પોતાના આત્મા માટે શ્રેયનુ કારણ છે તેથી આવા અજ્ઞાનીઓનો પરિચય કરવો નહિ

તત્થ^૧ જલ્લ^૨ ભગવયા^૩ પરિણ્ણા^૪ પવેહયા^૫ હમસ્સ^૬ ચેવ^૭
 જીવિયસ્સ^૮ પરિવંદણ-માણણ-પૂચણાણ^૯, જાહમરણમોચણાણ^{૧૦},
 દુક્ખપહિયાયહેઽં^{૧૧}, સે^{૧૨} સયમેવ^{૧૩} ઉદયસત્થં^{૧૪} સમારંભંતિ^{૧૫},
 અણ્ણેહિં^{૧૬} વા^{૧૭} ઉદયસત્થં^{૧૮} સમારંભાવેતિ^{૧૯}, અણ્ણે^{૨૦} વા^{૨૧} ઉદયસત્થં^{૨૨}
 સમારંભંતે^{૨૩} સમણુજાણહ, તં^{૨૪} સે^{૨૫} અહિયાણ^{૨૬}, તં^{૨૭} સે^{૨૮} અબોહિણ^{૨૯}
 ॥ ૨૩ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) અપકાય બાબત (૨) નિશ્ચે (૩) ભગવંતે (૪) સમજણ-વિવેક-જ્ઞાન-અતાવેલ છે-કહેલ છે આ (૫) પ્રમાણે (૬) જીવનનિર્વાહ માટે (૭) પ્રશંસા (૮) માન (૯) પૂજા (૧૦) જન્મમરણથી છુટવાં (૧૧) દુઃખના નિવારણ માટે (૧૨) અસયમીપુરુષ (૧૩) સ્વયં (૧૪) અપકાયનો (૧૫) આરંભ કરે છે (૧૬) અન્યથી (૧૭) અપકાય (૧૮) આરંભ કરાવે છે (૨૦) અન્ય અપકાય (૨૧) આરંભ (૨૨) કરનારને (૨૩) ભણુ જાણુ છે (૨૪) તે આરંભ કરનારને (૨૫) અહિંતનુ કારણ છે (૨૬) મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરનાર છે

ભાવાર્થ :- અપકાય બાબતમાં શ્રી ભગવંતે મનુષ્યોને તથા સાધુઓને સમજ આપેલ છે કે અજ્ઞાની અને અસયમી મનુષ્યો

ચોતાના ચયજ-અસ્થિર હવનને ચિરકાળ-સાંખાકાળ સુધી ટકાવી રાખવા માટે, તથા વહન, પ્રથસ, માન, પૂજા, સ્તુતિ-ક્રીડા, વશ આદર સત્કાર પ્રાપ્ત કરવા માટે, તથા જન્મમરણથી છૂટવા માટે, તથા દુખનો પ્રતિકાર-નાશ કરવા માટે (આવા પ્રકારની અથ માન્યતાથી) પોતે અપકાયની હિસા કરે છે અથ પાસે અપકાયની હિસા કરાવે છે અને અથ અપકાયની હિસા કરતાં હોય તેને અનુમોદન આપે છે એટલે ભણ બધે છે; પરંતુ તે હિસા કરનાર સર્વેને તથા કરાવનાર, તથા અનુમોદન આપનારને અક્રિતનું કારણ છે તથા મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનની વૃદ્ધિનું કારણ છે તથા સસાર પરિજનમણુ રૂપ જન્મ મરણની વૃદ્ધિનું કારણ છે એમ બધી અપકાયને સચેતન માની અપકાયની હિસાથી નિવૃત્ત થવું; એવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ અદ્યપારથી યથા ઉપયોગ રાખી શ્લેષ —

સે સં સયુજ્જમાણે આયાણીયં સમુદ્ધાય સોષા સ્વલુ
અગવઓ, અણગારાણં ઘા અતિપ, હદ મેગેસિં જાયં મવહ,
એસ સ્વલુ ગયે, એસ સ્વલુ મોહે, એસ સ્વલુ મારે, એસ
સ્વલુ ગિરપ, હદથ ગહિપ લોળ જમિણં વિરુપરુચેહિં
સાપેહિં ઉદયકમ્મસમારંમેજં, ઉદયસથ સમારંમમાણા, અણ્ણે
અણેગરુપે પાણે ધિહિંસહ ॥ ૨૪ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અધ્યયન ન ૧ ઉ ૨ સૂત્ર
૧૫ મુજબ સમહ શ્લેષ દેર એટલે છે કે અહીં પૃથ્વીકાય બદલે
અપકાયની હિસા બાબતી

સે યેમિ મનિ પાણા ઉદયનિસ્મિયા, જીયાં અણેગે,
હદ સ્વલુ મો ! અણગારાણં ઉદયજીયા ધિપાણિયા સથ
ચેથ અણુપીહ, પામ, પુહો સથ પયેહ્ય ॥ ૨૫ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) હું કહું છું (૨) પ્રાણીઓ રહેલા છે (૩) જલ-
આશ્રીત (૪) જીવો (૫) અનેક (૬) જૈનશાસનમાંહે (૭) સાધુઓ (૮) પાણી
સ્વયંજીવ કહ્યા છે (૯) માટે (૧૦) અપકાયશાસ્ત્રનો (૧૧) વિચાર કરી (૧૨)
દેખ (૧૩) ભિન્નભિન્ન (૧૪) શસ્ત્ર (૧૫) કહેલ છે

ભાવાર્થ :- શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના પ્રિય શિષ્ય જંખૂ
આશ્રયી સર્વ સાધુઓને કહે છે કે જલને આશ્રયી એકેન્દ્રિયાદિથી
પચેન્દ્રિય તિર્યચ સુધીના અનેક જીવો રહેલા છે. વળી હે સાધુઓ !
આ જૈન શાસનમાં જલને-પાણીને સચેતન કહેલ છે જીવરૂપ કહેલ
છે પાણી પોતે જ જીવરૂપ છે વળી અપકાય-પાણીનાં ભિન્ન ભિન્ન
અનેક શસ્ત્રો રહેલાં છે તે વિચારીને, ભણીને અપકાયની હિંસાથી
નિવૃત્ત થવા સયમ રાખી, ઉપયોગ રાખી રહેવું આ પ્રકારનું જ્ઞાન
જૈન સાધુઓને અવશ્ય હોવું જોઈએ અને તે પણ ગૃહસ્થોએ પોતાના
ઉપયોગ માટે ગરમ કરેલ હોય, શસ્ત્રથી અચેત થયેલ હોય (તે પણ
ગૃહસ્થ ફરીથી પાણીને ગરમ ન કરે એ રીતે વધારાનું અગર ગૃહસ્થને
સમજ આપીને) તેવા અચેત પાણીથી સાધુઓએ પોતાનો જીવન-
નિર્વાહ ચલાવવો અને જિન આજ્ઞામાં રહેવું, એ સાધુનો આચાર છે

^૧ અદુવા ^૨ અદિત્તાદાણં ॥ ૨૬ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) અથવા (૨) અદિત્તાદાન

ભાવાર્થ :- અપકાયની હિંસા કરનારને અદિત્તાદાન-ચોરીનો
દોષ પણ લાગે છે કારણ કે અપકાયના શરીરોને ગ્રહણ કરતાં તે
જીવોની આજ્ઞા લીધા વિના જ ગ્રહણ કરે છે જેથી સચેત જલ
વાપરવાથી તેની હિંસારૂપ દોષ તથા અદિત્તાદાન ગ્રહણનો દોષ પણ
લાગે છે જેથી સાધુઓએ તથા આત્માર્થીઓએ અપકાયની દયા
પાળવા સતત ઉપયોગ રાખી રહેવું તે સાધુ આચાર છે અને
ગ્રહસ્થોએ અદપારભી યનવુ પાણી વાપરવાની ગૃહસ્થોએ દરરોજ
મર્યાદા કરવાથી પાણીનો આરભ ઓછો થાય છે તે ઉપયોગ રાખવો

કપ્પતિ^૧ જે^૨ કપ્પતિ^૩ જે^૪ પાડ^૫ અદુષ્ટા^૬ વિમૂસાણ^૭, પુઠો^૮
 સત્યેર્હિ^૯ વિષદંતિ^{૧૦} एत्यवि^{૧१} તેર્મિ^{૧२} જો^{૧૩} ણિકરણા^{૧૪} ॥ ૨૭ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) કપ્પે છે (૨) અમોને (૩) કપ્પે છે (૪) અમોને
 પાણી (૫) પીવા માટે (૬) બચવા (૭) સ્નાન કરવા માટે (૮) વિવિધ પ્રકારના
 (૯) સત્યોથી અપરાધની (૧૦) હિંસા કરે છે (૧૧) એમોનું (૧૨) કમન (૧૩)
 નિમ્નકરવામાં સમર્થ (૧૪) નથી.

સાવાચર - અન્ન તીર્થિઓ શાકમાદિ સાધુઓ કહે છે જે
 અમારા આગમમાં જલને સંધિત જીવરક્તિ માનેલ છે જેથી પ્રકૃત
 કરનાનો નિષેધ કરેલ નથી જેથી અમોને પીવા માટે તથા શરીર
 શાન્ત માટે, વિજ્ઞા માટે, જલનો ઉપયોગ કરવો કપ્પે છે જેથી
 અમો તેમાં દોષ માનતા નથી, એમ કહીને અન્નતીર્થિઓ અપરાધની
 વિવિધ શસ્ત્રો વડે હિંસા કરે છે પરંતુ તેઓનું આ કમન ન્યાય
 સંગત નથી તેના આગમો પણ નિમ્ન કરવામાં સમર્થ નથી
 પાણીને સંધિત નહિ માનવું તે અજ્ઞાન છે, વળી સ્નાનાદિ વિજ્ઞાનો
 ત્યાગીઓ માટે સવધા નિષેધ જ છે તેથી શુદ્ધિમાન સાધકોએ
 જલને સંધિત-જીવ માની તેની હિંસાથી સવધા રૂર રહેવું એ સાધુ
 આચાર છે દરેક સાધકો તથા આત્માર્થીઓને અસ્મતર શુદ્ધિની
 વિશેષ જરૂર માનવી આરબધી છૂટવું, પરિબ્રહ્મ મમત્વ છોડવું કયા
 યોગી રક્તિ ધવું, એજ સાચી આસ્મન્તર શુદ્ધિ બાણી.

પત્ય^૧ સત્ય^૨ સમારંભમાણસ્ત^૩ દુચ્ચેતે^૪ આરંભા^૫ અપરિણ્યાયા^૬
 મર્ષતિ^૭, एत्य^૮ સત્ય^૯ અસમારંભમાણસ્ત^{૧૦} દુચ્ચેતે^{૧१} આરંભા^{૧२}
 પરિણ્યાયા^{૧૩} મર્ષતિ^{૧४}, તં^{૧૫} પરિણ્યાય^{૧६} મેહાચી^{૧७} જેવ^{૧८} સર્પ^{૧९}
 હૃદયમત્ય^{૨૦} સમારંભેજ્ઞા^{૨१}, જેવભેદિ^{૨२} હૃદયમત્ય^{૨૩} સમારંભાવેજ્ઞા^{૨४},
 હૃદયસત્ય^{૨५} સમારંભંતેયિ^{૨६} અણ્ણે^{૨७} ણ^{૨८} મમણુજાણેજ્ઞા^{૨९}, જસ્સેતે^{૩૦}

ઉદયસ્થં સમારંભા પરિણાયા ખવંતિ સે હુ મુળી
પરિણાયકમ્મે સ્તિ-વેમિ ॥ ૨૮ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) અપકાય (૨) શસ્ત્રનો (૩) પ્રયોગ કરવાવાળાને (૪)
પૂર્વોક્ત (૫) હિસાદિ ક્રિયા કર્મબંધનતુ કારણ હોવાતુ (૬) જ્ઞાન (૭) હોતુ નથી
(૮) અપકાય (૯) શસ્ત્ર (૧૦) પ્રયોગકરતા નથી-હિસાકરતા નથી (૧૧) તેઓને
(૧૨) હિસાદિ ક્રિયાના (૧૩) વિપાકોતુ જ્ઞાન (૧૪) હોય છે ખાકીના શબ્દાર્થ
અ ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૮ મુજબ અપકાય-પાણીના જીવો

ભાવાર્થ :- હિસા કરનારાં મનુષ્યોને હિ સાથી અશુભ કર્મ-
બંધન થાય છે, તે જ્ઞાન તેઓને હોતુ નથી આરભ-જીવહિંસાના
વિપાકોને તેઓ જાણતા નથી અને જે સાધકો-મનુષ્યો આરંભના
સ્વરૂપને એટલે કે તેના કૃણ-વિપાકોને જાણે છે તેઓ અપકાય આદિ
જીવોની સ્વયં હિંસા કરતા નથી. અન્ય પાસે અપકાય આદિ
જીવોની હિસા કરાવતા નથી અને અપકાયની હિસા કરનારાને
અનુમોદન આપતા નથી-રૂડુ જાણતા નથી જેણે અપકાયના આરભને
અહિતકર કર્મબંધનરૂપ જાણેલ છે અને જેણે અપકાયની હિસાનો
સ્વર્થા ત્યાગ કરેલ છે, તેને જ શ્રી ભગવતે વિવેકસંપન્ન મુનિ કહેલ
છે, એમ હું કહું છું આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવત મહાવીર પાસેથી
સંભળ્યુ છે, તે જ પ્રમાણે, તને (જંબૂસ્વામીને) કહું છું

ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ચોથો ઉદ્દેશો.

સે^૧ વેમિ^૨ જેવ^૩ સયં^૪ લોગં^૫ અઘ્માહ્કલ્લેજ્જા^૬, જેવ^૭ અત્તાણં^૮
અઘ્માહ્કલ્લેજ્જા^૯, જે^{૧૦} લોગં^{૧૧} અઘ્માહ્કલ્લિ^{૧૨} સે^{૧૩} અત્તાણં^{૧૪}
અઘ્માહ્કલ્લિ^{૧૫}, જે^{૧૬} અત્તાણં^{૧૭} અઘ્માહ્કલ્લિ^{૧૮} સે^{૧૯} લોગં^{૨૦}
અઘ્માહ્કલ્લિ ॥ ૨૯ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) હુ કહું છું (૨) નહિ (૩) સ્વયં (૪) તેઉકાવસોકનો
(૫) અપલાપ કરવો (૬) નહિ (૭) આત્માનો (૮) અપલાપ કરવો
(૯) જે તેઉકાવનો (૧૦) અપલાપ કરે છે (૧૧) તે (૧૨) આત્માનો (૧૩) અપલાપ
કરે છે (૧૪) જે આત્માનો (૧૫) અપલાપ કરે છે (૧૬) તે (૧૭) તેઉકાવનો
(૧૮) અપલાપ કરે છે

સાવાર્થ - હે જાણુ ! અગ્નિકામ સચેતન છે જીવરૂપ છે,
તેમાં શકા કરવી નહિ. તેમાં જીવ છે તેનો નિષેધ કરવો નહિ.
તેમ જ પોતાના આત્માનો પણ નિષેધ કરવો નહિ જે કોઈ અગ્નિ
કામમાં જીવ હોવાનો અપલાપ-નિષેધ કરે છે, તે પોતાના આત્માનો
અપલાપ કરે છે-નિષેધ કરે છે અને જે પોતાના આત્માનો અપલાપ
કરે છે તે અગ્નિકામના જીવોનો અપલાપ કરે છે જેમ પૃથ્વીકામ તમા
અપમામ સચેતન છે એમ જ અગ્નિકામ પણ સચેતન છે, જેથી તેમાં
શકા કરવી નહિ જીવને અજીવ માનવો તે મિથ્યાત્વ પામવારૂપ તમા
મિથ્યાવની વૃદ્ધિ કરવારૂપ કારણ છે તેમ જ એક જાતનું અભ્યાખ્યાત
જાળ છે અને જીવને અજીવ માનવાથી અશુભ કર્મનો બધા થાય
છે કારણ જે પરમાર્થથી અસત્ય છે તમ જ અભ્યાખ્યાત નામનું
કર્મ વિપાકે સોજાવવું પડે છે વળી શ્રી વીતરાગ દેવની આજ્ઞામાં
શકા રાખવી તે પણ મિથ્યાત્વ પામવાનું કારણ છે એમ હું કહું
છું તેથી અગ્નિકામને સચેતન માની તેની દયા પાળવી એવો શ્રી
ભગવતનો ઉપદેશ છે જીવો વિશેષે પાપના સમૂહથી અગ્નિકામમાં
ઉપત્ત થાય છે અને અગ્નિકામમાં ઉત્પન્ન થઈ પાપનો સમૂહ સેજો
થવાથી અગ્નિકામના જીવનો ઉત્પાત તિર્યંક યોનિમાં જ થાય છે
મનુષ્ય કે દેવ બંનેમાં ઉત્પન્ન થતાં નથી એમ બધી આત્માર્થી
જીવોએ તેઉકામની હિંસાથી દૂર રહેવું તે આત્મચોયનું કારણ છે

जे दीदृलोगसत्पम्स खेयन्ते, से असत्पस्स खेयन्ते;
जे असत्पम्स खेयन्ते, से दीदृलोगसत्पस्स खेयन्ते ॥३०॥

શબ્દાર્થ - (૧) નેઓ (૨) વનસ્પતિકાયના (૩) ગન્ધરૂપ અગ્નિકાયના
સ્વરૂપના (૪) બાહ્યકાર છે (૫) તે સયમના સ્વરૂપના (૬) બાહ્યકાર છે
(૭) જે સયમના સ્વરૂપને (૮) બાહ્યનાર છે (૯) તે અગ્નિકાયના સ્વરૂપના
(૧૦) બાહ્યનાર છે

ભાવાર્થ - વનસ્પતિકાયના શસ્ત્રરૂપ જે અગ્નિકાય છે તેના
સ્વરૂપના બાહ્યનાર તે સયમના સ્વરૂપને બાહ્ય છે, જે સયમના
સ્વરૂપને બાહ્ય છે તે અગ્નિકાયના સ્વરૂપને બાહ્ય છે અહીં અગ્નિ-
કાયનું સ્વરૂપ શું ? તથા અગ્નિકાયના સ્થાને દીકડોગસત્યસ્સ શબ્દ શા
માટે મૂક્યો ? ઉત્તરમાં કહે છે કે અગ્નિકાય પોતે જીવરૂપ છે, (જેને
ફક્ત સ્પર્શ ઇન્દ્રિય એક જ છે,) જેથી તેની હિંસા કરવાવાળા જીવો
પ્રાય અગ્નિકાયમાં તથા અન્ય એકેન્દ્રિય જીવોમાં તથા તિર્થંક
પચેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં તીવ્ર દુઃખો ભોગવવા પડે છે
વળી અગ્નિકાયજીવોના શરીરો અતિ ઉષ્ણ હોઈ જ્યાં જ્યાં અગ્નિ
પ્રજ્વલિત થાય છે, ત્યાં ત્યાં ઘણા વૃક્ષાદિ વનસ્પતિના જીવોને તથા
વનસ્પતિને આશ્રયી રહેલા અન્ય એકેન્દ્રિય જીવો તથા બેઘન્દ્રિયા-
દિથી પચેન્દ્રિય જીવો એટલે કે ઘણા સ્થાવર તથા ઘણા ત્રસ જીવોની
હિંસા અગ્નિકાયથી થાય છે. અગ્નિકાય દશધાર્ શસ્ત્ર કહેવાય છે
એટલે દશે દિશાઓમાં રહેલા જીવોની હિંસા થાય છે અને ઘણા
પાપનો કર્મબંધ થાય છે, જેથી દીર્ઘકાળ સુધી અગ્નિકાય આદિ
કે એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થઈ મૃત્યુને વારંવાર પામે છે અને એવા
અશુભ પાપના સમુહના બંધને કારણે મનુષ્ય દેવગતિમાં તેનો ઉત્પાત્ત
થતો નથી જ્યારે અટવીમાં-જગલમાં દાવાનળ લાગે છે ત્યારે
વૃક્ષોના નાશ સાથે તેના કોટરમાં રહેલા ઘણા સ્થાવર જીવોની સાથે
કીડી, કુચવા આદિ વિગલેન્દ્રિયો તથા સ્થળચર તથા પક્ષીઓના
ખચ્યા વગેરેની ઘણા જીવોની હિંસા થાય છે જેથી અગ્નિકાયના
જીવોને સસાર પરિબ્રમણની વૃત્તિ થાય છે અને દીર્ઘ કાળ સુધી દુઃખો
ભોગવવા પડે છે. વનસ્પતિની અવગાહના કમળડોડા આશ્રી એક
હબ્બર ચોજનની દીર્ઘ કહેલ છે જેથી વનસ્પતિનું ખીજુ નામ દીકડોગ

અને તેને બાળનાડુ શસ્ત્ર અગ્નિકાથ જેથી દીઠદોઝ સત્યરસ ઠહેલ છે
આ પ્રકારનું અગ્નિકાથનું સ્વરૂપ બાણુનું

હવે સચમનુ સ્વરૂપ એ છે કે જીવો અનાદિકાળથી નિઃસ્વાત્ત્વ
રૂપ અજ્ઞાનથી શુભાશુભ કર્માનુસાર નરકાદિ વ્યારે અતિઓમા વારવાર
જન્મ-મરણાદિ પરિભ્રમણ કરતાં નરક, તિર્થ્યાદિ અતિમાં છેડન,
લેહન, તાઠન, તપન આદિના વીર કુખો ભોગવતા સસાર પરિભ્રમણ
કરી રહેલ છે તે કુખનો-અદૃઢમેનિ નાશ કરી મોક્ષના સાધતા
સુખો પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય અહિંસા, સાય, અચોર, પ્રહાર્યમ અને
અપરિશ્રદ્ધ મતપાલન તથા શત્રિભોજનત્યાગ સાથે જ્ઞાન, દર્શન વ્યસ્ત્ર
તથા તપના આરાધન રૂપ સચમ છે વ્યસ્ત્ર એ સચમનુ સ્વરૂપ
બાણુનું જ્યાં મોહનીય કમની પટ્ટર પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ હોય ત્યાં
સચમભાવ હોઈ શકે આ રીતે સચમી સાધકે તથા આત્માર્થી
જીવોએ અભિગમના જીવોની કથા પાળવા સતત ઉપયોગ રાખી રહેવું,
એ આત્મકલ્યાણનું કારણ છે

ચીરેહિં ણ્યં અમિમૂય વિદ્ઃ સજતેહિં સયા જસેહિં
સયા અપ્પમસેહિં ॥૩૧॥

શબ્દાર્થ - (૧) જીતેન્દ્રિય (૨) સદા નમ્ર (૩) સદા મત્તાવત
(૪) સચમી મહાપુરુષા વડે (૫) આ તત્ત્વ (૬) પરીપક્ષે જીતીને (૭) કેવળજ્ઞાનમાં
કેમાણ

ભાવાર્થ - સચમી મહાપુરુષો સદા જીતેન્દ્રિય બની સચમમાં
સદા મત્તાવત અહિંસક ભાવથી સદા બાચુત રહી, અપ્રમત રહી,
પરીપક્ષ તથા ઉપસર્જોને તથા કર્મરૂપ શત્રુઓને પોતાના આત્મબળથી
જીતીને વિજય પ્રાપ્ત કરી કમનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન, કેવળદશન
પ્રાપ્ત કરી કેવળજ્ઞાન-દશન દ્વારા એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને તથા કમના
તપન બાળી પશ્ચાત્ અનત મોક્ષનાં સુખને પ્રાપ્ત કરાવનાર એવા
આ આદિ મતા તથા સચમરૂપ અનુપમ તત્ત્વનો ઉપદેશ આત્માર્થી

લબ્ય જીવોના હિતાર્થે પ્રતિપાદન કરેલ છે તે જાણી આત્માર્થી જીવોએ સયમભાવમા ઉપયોગ રાખી રહેવું સયમભાવમાં યત્નાવત અને જાગૃતદશામા રહેનાર આત્માઓ જ-કેવલજ્ઞાન દર્શનરૂપ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

જે ^૧પમત્તે ^૨ગુણદ્વિષે ^૩સે ^૪હુ ^૫દંડે ^૬પવુચ્ચતિ, ^૭તં પરિણાય
^૮મેહાવી ^૯હયાણિ ^{૧૦}જો ^{૧૧}જમહં ^{૧૨}પુન્નવમકાસી ^{૧૩}પમાણં ^{૧૪}॥૩૨॥

શબ્દાર્થ :- (૧) જે (૨) પાત્ર પ્રમાદ સહિત અસયત છે (૩) ઇન્દ્રિય-સુખના અભિલાષી (૪) તેઓ નિશ્ચયથી (૫) પ્રાણીઓની હિસા કરનાર (૬) જુદ્ધી કહેવાય છે (૭) એમ જાણી (૮) બુદ્ધિમાન (૯) હવેથી (૧૦) નહિ-કરું (૧૧) જે (૧૨) પ્રથમ (૧૩) પાપ કર્યા (૧૪) પ્રમાદથી.

ભાવાર્થ :- જે અસંયમી પાત્ર પ્રકારના પ્રમાદ સહિત તથા પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખનો અભિલાષી હોય તે નિશ્ચયથી પ્રાણીઓની હિસા કરી જીવોને દડ આપે છે-ત્રાસ આપે છે, તેઓ જુદ્ધી તથા અન્યાયી કહેવાય છે. જેથી હિંસાના સ્વરૂપને જાણી બુદ્ધિમાન સાધક એવો નિર્ણય કરે કે મેં પૂર્વે પ્રમાદવડે સાવધ અનુષ્ઠાનો-પ્રાણીઓની હિસારૂપ કાર્યો કર્યા હતા તેવા પાપકારી, અન્ય જીવોની ઘાત થાય તેવા અગર તેઓને પરિતાપ ઉત્પન્ન થાય તેવા કાર્યો હવે હું કરીશ નહિ. આ રીતે નિર્ણય કરી અહિંસક ભાવથી રહી જીવન વ્યતીત કરે તે આત્માને શ્રેયનું કારણ છે, માનવ-ભવનું કર્તવ્ય છે, એ જ સાધક આચાર છે.

લજ્જમાણા પુઢો પાસ અણગારા મો ત્તિ એગે પવચમાણા,
 જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં અગણિકમ્મસમારંભેણં
 અગણિસત્થં સમારંભમાણે, અણ્ણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસહ
 ॥ ૩૩ ॥

શબ્દાર્થ :- અ ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૨ મુજબ. અહીં અગ્નિકાય આરભ જાણવો.

સાવાર્થ :- સુસાધુઓ અગ્નિદાય હવેની હિસા કરતાં શરમાય છે એટલે તેઓને વૃણા યાય છે હિસા છે તે આત્માનું અદ્વિત કરનાર અને દુઃખ વધારનાર બધી તેઓ હિસા કરતા નથી એવાર કેટલાએક શાક્યાદિ સાધુઓ અભિમાનથી એમ કહે છે, કે અમે અણુગાર છીએ ત્યાગી છીએ એમ કહેવા છતાં અગ્નિદાયના હવેની વિવિધ પ્રકારનાં ચત્તોવડે હિસા કરે છે-આરભ કરે છે અને આરભ કરતા યજ્ઞ અન્ય વનસ્પતિ આદિ એકેન્દ્રિય હવે તથા ત્રેસ હવેની અનેક પ્રકારે હિસા કરે છે તેઓને હે શિશ્ય ! અહત બાધુ આવા અન્યતીર્થિઓની સગત કરવી નહિ. તેમ જ અગ્નિદાયની હિસાથી દૂર રહેવું તે સાધુ આચાર છે

તત્થ સ્વલુ મગધયા પરિણ્ણા પવેહયા, હમસ્સ વેવ ઝીવિયસ્સ, પરિવવળમાણણપૂયણાપ, આહમરણમોયણાપ, દુપમ્બપહિઘાયહેઉ, સે સયમેષ અગણિસત્થ સમારમતિ, અણ્ણેહિં વા અગણિસત્થ સમારમાવેહ, અણ્ણે અગણિસત્થ સમારમમાણે સમણુજાણહ, ત સે અહિયાપ, ત સે અવોહિપ ॥ ૩૪ ॥

શબ્દાર્થ તથા સાવાર્થ :- અ. ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૪ મુજબ અહીં અગ્નિદાય આરભ બાધવો.

સે ત મંદુજ્જસમાણે આયાણીય સસુદ્ધાય, સોઘા સ્વલુ મગધમ્મો, અણગારાણ વા અતિપ હહમેગેસિ ણાય મઘતિ, एस सल्लु गये, एस सल्लु मोहे, एस सल्लु मारे, एस सल्लु गिरप, इच्छत्य गहिए लोए जमिणं विरुवक्खेहिं सत्येहिं अगणिकम्मसमारमेणं अगणिसत्थ समारममाणे अण्णे अणेगक्खे पाणे विहिंसह ॥ ૩૫ ॥

શબ્દાર્થ તથા સાવાર્થ :- અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૫ મુજબ અહીં અગ્નિદાય આરભ બાધવો.

સે^૧ વેમિ^૨ સંતિ^૩ પાણા^૪ પુઢવિણિસ્મિયા^૫, તળણિસ્મિયા^૬,
 પત્તણિસ્મિયા^૭, કઠણિસ્મિયા^૮, ગોમયણિસ્મિયા^૯, કચવર-
 ણિસ્મિયા^{૧૦}, સંતિ^{૧૧} સંપાતિમા^{૧૨} પાણા^{૧૩} આદ્ધ^{૧૪} સંપયંતિ^{૧૫} ચ,
 અગ્ણિંચ^{૧૬} સ્વલ્લ^{૧૭} પુટ્ટા^{૧૮}, ણ્ણે^{૧૯} સંઘાયમાવજ્જંતિ^{૨૦}, જે^{૨૧} તત્થ^{૨૨}
 સંઘાયમાવજ્જંતિ^{૨૩} તે^{૨૪} તત્થ^{૨૫} પરિયાવિજ્જંતિ^{૨૬}, જે^{૨૭} તત્થ^{૨૮}
 પરિયાવિજ્જંતિ^{૨૯} તે^{૩૦} તત્થ^{૩૧} ઉદાયંતિ ॥૩૬॥

શબ્દાર્થ (૧) હું કહું છું (૨) છે (૩) ગ્રાણીઓ (૪) પૃથ્વીને
 આશ્રિત (૫) તૃણને આશ્રિત (૬) પાદડાને આશ્રિત (૭) કાષ્ટને આશ્રિત
 (૮) છાણાને આશ્રિત (૯) કચરાને આશ્રિત (૧૦) રહેલા છે (૧૧) આવી
 પડનારા (૧૨) ગ્રાણીઓ આવી (૧૩) અગ્નિનાં (૧૪) અગ્નિમાં પડ છે
 (૧૫) અગ્નિમાં પડતા (૧૬) સ્પર્શ થતા (૧૭) ઔદાગ્રિક જીવોના (૧૮) અવ-
 યવોનો-સંકોચ (૧૯) યાય છે (૨૦) પશ્ચાત્ મૂર્છિત યાય છે (૨૧) પશ્ચાત્
 મૃત્યુને પામે છે

ભાવાર્થ :- હે જ ખૂ ! જ્યાં અગ્નિકાયનો આરભ થાય છે,
 ત્યાં પૃથ્વી, તૃણ, ઘાસ, પાદડા, કાષ્ટ, છાણા તથા કચરાને આશ્રયી
 જીવો રહેલા હોય તે જીવો તથા કુદા, તીડ આદિ ઉડકણા જીવો;
 અગ્નિનાં આવી અગ્નિમાં પડનારા જીવો તથા વાયુને આશ્રયી આવી
 પડનારા જીવો, અગ્નિમાં પડતા જ, અગ્નિનો સ્પર્શ થતા તે જીવોના
 અવયવો શીઘ્રપણે સંકોચને પામે છે ત્યારબાદ શીઘ્રતાથી મૂર્છિત
 થાય છે ત્યારબાદ મૃત્યુને પામે છે એટલે અગ્નિકાયના આરભ
 કરનારા અગ્નિકાયના જીવોની હિસાની સાથે પૃથ્વી, પાણી, વાયુ,
 વનસ્પતિ તથા ત્રસ જીવો એ જીવો કાયના જીવોની હિસા કરે છે-
 એટલે કે જીવો કાયના જીવોની હિસા થાય છે અગ્નિકાયને શ્રી. ઉ
 સૂત્ર-અ ૩૫ ગાથા ૧૨ માં સર્વ દિશાથી આવી પડતા જીવોને
 બાળનારું શસ્ત્ર કહેલ છે. (દશધારુ શસ્ત્ર) અગ્નિ સળગાવતાં જીવો

કાયના જીવોની દિસા ઘાય છે અગ્નિને જુઝાવતાં અગ્નિકાયના
જીવોની દિસા વધારે ઘાય છે એટલે અગ્નિ મળગાવતાં બને
જુઝાવતાં બન્ને પ્રકારે જીવોની દિસા ઘાય છે અગ્નિ મળગાવતાં
વધારે આરભ કહેલ છે એમ બાણી આત્માર્થી જીવોએ તમા
સામ્રોએ આગ્નિકાયના આરભથી દૂર રહેવું તે આત્માના કલ્યાણનું
કારણ બાણું

एतथ सत्यं समारंभमाणस्स इवेते आरंभा अपरि-
ण्णाया भवति । एतथ सतथ असमारंभमाणस्स इवेते
आरंभा परिण्णाया भवति ॥ ३७ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ. ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૭ મુજબ
અહીં અગ્નિકાય આરભ બાણવેલ

ત પરિણાય મેઢાવી જેવ સય અગ્નિમત્થ સમા
રંમેજા, જેવડનેદિં અગ્નિસત્થ સમારંભમેજા, અગ્નિસત્થ
સમારમતે ધિ અણ્ણે ન મમણુજાણેજા, જસેતે અગ્નિ-
કમ્મસમારંભા પરિણાયા ભવતિ; સે હુ મુણી પરિણાય
કમ્મે સિ વેમિ ॥ ૩૮ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ. ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૮ મુજબ
અહીં અગ્નિકાય આરભ બાણવેલ

આમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

પાચમે ઉદ્દેશો

તં ણો કરિસ્સામિ મણુદ્ધાપ, મંત્તા મત્તિમં, અમંવં,
વિવિસા, ત જે ણો કરણ, ઇસોચરણ, ઇત્થોચરણ, ઇસ
અળગારેસિ પચુચ્ચ ॥ ૩૯ ॥

શબ્દાર્થ . (૧) હિંસા (૨) કરીશ નહિ (૩) દીક્ષા ગ્રહણ કરી (૪) જ્વાદિ તત્ત્વોને જાણી (૫) બુદ્ધિમાન શિષ્ય (૬) સંયમને (૭) જાણી (૮) જે હિંસા કરતા નથી (૯) તે હિંસાથી નિવૃત્ત થયા છે (૧૦) જૈનશાસનમાં અનુરક્ત એ જ (૧૧) અણગાર (૧૨) કહેવાય છે.

ભાવાર્થ :- કોઈ સાધક એવો વિચાર કરે કે હવે હું કોઈ જીવોની હિંસા કરીશ નહિ, એમ નિર્ણય કરી, દીક્ષા ગ્રહણ કરી, જ્વાદિ તત્ત્વોના સ્વરૂપને જાણી, બુદ્ધિમાન સાધક સંયમના સ્વરૂપને જાણી અહિંસક રહેવાની પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કરે છે અને કોઈપણ જીવોની હિંસા નહિ કરતાં હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ જૈન શાસનમાં અનુરક્ત રહી વિષયકષાયાદિક સાંસારિક પ્રવૃત્તિથી-સાંસારિક બંધનોથી જે દૂર રહે છે, તેને જ શ્રી ભગવતે સાચા અણગાર કહેલ છે, એમ જાણી સાધક મુનિએ જીવ હિંસાથી દૂર રહેવું તે જ સાધક આચાર છે.

જે^૧ ગુણે^૨ સે^૩ આવદે, જે^૪ આવદે^૫ સે^૬ ગુણે ॥ ૪૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જે ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે (૨) તે સંસારનું કારણ છે અને (૩) જે સંસાર છે (૪) તે વિષયોના કારણ છે

ભાવાર્થ :- જે શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે, તે જ સંસાર છે, સંસારનું કારણ છે, સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે અને જે સંસાર છે તે ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું કારણ છે, જે જીવો વિષયોમાં આસક્ત છે, તે જ જીવો સંસારમાં આસક્ત છે અહીં કાર્ય કારણ ભાવ જાણીને ઇન્દ્રિયના વિષયો પ્રાપ્ત કરવામાં પરિગ્રહની જરૂર પડે છે અને પરિગ્રહ એ આરંભનું કારણ છે, (આરંભ વિના પરિગ્રહ પ્રાપ્ત થતો નથી) અને આરંભ છે એ જ સંસાર વૃદ્ધિરૂપ જન્મ, મરણાદિ હું ખોના હેતુ છે પરિગ્રહ આરંભનું કારણ છે એ જ રીતે કષાયનું પણ કારણ છે, એમ જાણી વિષયોમાં વૈરાગ્યભાવ લાવીને આરંભ પરિગ્રહ તથા વિષયોથી દૂર રહેવા ઉપયોગવત રહેવું. સંસાર પરિભ્રમણરૂપ જન્મ મરણાદિ હું ખોનો (આઠ કર્મોનો) નાશ આ મનુષ્યસવમા જ થઈ શકે છે મનુષ્યસવ સિવાય અન્યગતિમા થઈ

શકે તેમ નથી તેથી મનુષ્યભવ ઉપયોગી બાણી આત્મહિત સાધન
કરી દેવાં તત્પર રહેવું એ જ મનુષ્યભવનું કર્તવ્ય તથા તેની
સાર્થકતા બાણી.

ઝડૂં બહું તિરિયં પાઈણં પાસમાણે રૂઢાઈ પાસઈ,
સુણમાણે સઢાઈ સુણઈ, ઝડૂં બહું તિરિય પાઈણં મુચ્છમાણે
સ્વેસુ મુચ્છતિ મદેસુ યાચિ एस लोण विपादिए, एत्थ
अणुत्ते अणाणाए पुणो पुणो घणासाते वकसमायारे पमत्ते
अगारमायसे ॥૪૧॥

શબ્દાર્થ (૧) ઉચ્ચ દિશા (૨) અધોદિશા (૩) તિથિ દિશા (૪) પૂર્વાદિ
દિશાઓમાં (૫) જોતા થઈ (૬) રૂપો (૭) રેખાય છે (૮) સંભળતા (૯) કમ્પે
(૧૦) સંભળાય છે (૧૧) ઉચ્ચ (૧૨) અધો (૧૩) તિથિ (૧૪) પૂર્વાદિ દિશામાં
(૧૫) આસક્ત બને છે (૧૬) રૂપોમાં (૧૭) શબ્દોમાં (૧૮) આસક્ત બને છે
આસક્ત સાવોને (૧૯) સંસાર (૨૦) કહેલ છે (૨૧) શબ્દાદિ વિષયોમાં
(૨૨) રાગદ્વેષ ક્રશ્વાવાળા (૨૩) ભગવતની આજ્ઞામાં નથી (૨૪) વારંવાર
(૨૫) વિષયોની ધ્રુવતા કરે છે (૨૬) ખરાબ આચરણ કરે છે (૨૭) વિષયોમાં
મૂર્છિત થવો (૨૮) મહત્ત્વવાસમાં રહે છે

સાવાર્થ - જીવોને ઉચ્ચ, અધો તિરછી તથા પૂર્વાદિ
દિશાઓમાં જોતા થઈ અનેક બાતના રૂપો રેખાય છે અને શબ્દો
સંભળાય છે અને તે તે દિશાઓમાં રૂપો જોઈને તથા શબ્દો
સંભળીને જીવો આસક્ત બને છે મનોરૂપ રૂપોમાં તથા મનોરૂપ શબ્દોમાં
જીવો આસક્ત બની રહે છે આવા આસક્ત સાવોને સંસાર કહેલ
છે આવા શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્ત બને રાગદ્વેષના ક્રશ્વાવાળા,
ખરાબ આચરણવાળા વારંવાર વિષયો ભોગવવાની ધ્રુવતા કરતા થઈ,
વિષયોમાં મૂર્છિત બનેલાં, ભગવતની આજ્ઞા બદલાર રહેલાં સંયમથી
ખરે મધે મુદત્ત સમાન બની રહે છે અને દ્રવ્યથી સાધુસિંગ

હોવા છતાં અસયમ અનુષ્ઠાનથી ગૃહસ્થ જ ગણાય, અથવા ગૃહસ્થાશ્રમી બની જાય છે વિષયોથી વિરક્ત રહેવું તે સયમ સાધનાનું પ્રથમ અંગ છે જ્યાં આસક્તિ છે, ત્યાં જડતા છે, સંસાર છે, ચૈતન્યનો હાસ છે, સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે. એમ વિચારી વિષયોથી—આસક્ત લાવથી દૂર રહેવા આ ઉપદેશ છે વિષયોમાં આસક્તિવાળાં તથા આરંભ પરિબ્રહ્માં આસક્ત જીવોની ગતિ પ્રાપ્તિ.— નરક અથવા તિર્યંચની હોય છે, એમ જાણી પોતાના આત્માની દયા લાવી આરભ તથા પરિબ્રહ્મથી તથા વિષયોથી દૂર રહેવા—ઉપયોગવત રહેવું અને ઇન્દ્રિયના વિષયોમાં આસક્ત બનવું નહિ. એ જ મનુષ્યભવનું કર્તવ્ય તથા સાધુ આચાર જાણવો.

લજ્જમાણા પુઢો પાસ, અણગારા મો સ્તિ એગે
પવચામાણા, જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં વણસ્સહ કમ્મ-
સમારંભેણં, વણસ્સહસત્થં સમારંભમાણે અણ્ણે અણેગરુવે
પાણે વિહિંસહ ॥ ૪૨ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ — અધ્યયન ૧ ઉ ૩ સૂત્ર ૨૨
મુજબ અહીં વનસ્પતિકાય આરભ જાણવો.

તત્થ સ્વલ્લ ભગવચા પરિણ્ણા પવેહયા, હમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ, પરિવંદનમાણણપૂચણાણ, જાહમરણમોચણાણ,
દુક્ખપડિયાયહેઉં, સે સયમેવ વણસ્સહસત્થં સમારંભહ,
અણ્ણેહિં વા વણસ્સહસત્થં સમારંભાવેહ અણ્ણે વા વણસ્સહ-
સત્થ સમારંભમાણે સમ્મણુજાણહ, તં સે અહિંયાણ, તં સે
આવેહિણ ॥ ૪૩ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ — અધ્યયન ૧ ઉ ૩ સૂત્ર ૨૩
મુજબ અહીં વનસ્પતિકાય આરભ જાણવો.

સે ત સંવુજ્જમાણે આયાણીય સસુદ્ધાય, સોચા સલ્લ
મગચઓ, અણગારાણં વા અતિણ હ્રમેગેમિ ણાય મન્હ-
ણસ સ્વલ્લ ગયે, એસ સ્વલ્લ મોદે, એસ સ્વલ્લ મારે, એસ
સ્વલ્લ ણિરણ, હસત્ય ગઢિણ લોણ અમિણં મિસ્સલ્લેહિ
સરપેહિ વળસ્સહફમ્મસમારંમેણં, વળસ્સહસરય સમારંમમાણે
અણ્ણે અણેગચ્ચે પાણે મિહિંસહ ॥ ૪૪ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અધ્યયન ૧ ઉ ૨ ૧૫ સ્વ
મુજ્જમ અહી વનસ્પતિકાય આરભ બલુવે.

સે યેમિ ^૧ઈમંપિ ^૨જાહંમ્મય, ^૪એયપિ ^૫જાહંમ્મય
^૬ઈમપિ ^૭સુહંદિષમ્મય, ^૮એયંપિ ^૯સુહંદિષમ્મય, ^{૧૦}ઈમપિ ^{૧૧}ચિત્તમંતયં,
^{૧૨}એયપિ ^{૧૩}ચિત્તમંતયં, ^{૧૪}ઈમંપિ ^{૧૫}છિન્ન ^{૧૬}મિલાતિ, ^{૧૭}એયપિ
^{૧૮}છિન્ન ^{૧૯}મિલાતિ, ^{૨૦}ઈમપિ ^{૨૧}આહારગ, ^{૨૨}એયંપિ ^{૨૩}આહારગં, ^{૨૪}ઈમંપિ
^{૨૫}અણિચ્ચય, ^{૨૬}એયપિ ^{૨૭}અણિચ્ચયં ^{૨૮}ઈમંપિ ^{૨૯}અસાસય, ^{૩૦}એયંપિ
^{૩૧}અસાસય, ^{૩૨}ઈમપિ ^{૩૩}ચઓવચ્ચહયં, ^{૩૪}એયંપિ ^{૩૫}ચઓવચ્ચહયં ^{૩૬}ઈમંપિ
^{૩૭}વિપરિણામઘમ્મય, ^{૩૮}એયપિ ^{૩૯}વિપરિણામઘમ્મય ॥ ૪૫ ॥

શબ્દાર્થ ભાવાર્થમાં સમ્પદાર્થનો સમાવેશ થતો હોવાથી સખ્યા નથી

ભાવાર્થ - (૧) જેમ મનુષ્ય શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, (૨)
ઉત્પન્ન થવાના (૩) સ્વભાવવાળું છે (૪) એમ વનસ્પતિનું શરીર પણ
(૧) ઉત્પન્ન થવાના (૬) સ્વભાવવાળું છે, (૭) જેમ મનુષ્ય શરીર
વૃદ્ધિને પામે છે (૮) તેમ વનસ્પતિનું શરીર પણ વૃદ્ધિને પામે છે,
(૯) તેમ મનુષ્યના શરીરમાં ચૈતન્ય છે (૧૦) તેમ વનસ્પતિના
શરીરમાં પણ ચૈતન્ય છે, (૧૧) જેમ મનુષ્યનું શરીર છેલ્લાવાળી

(૧૨) સૂકાય છે, (૧૩) તેમ વનસ્પતિનું શરીર પણ છેદાવાથી (૧૪) સૂકાય છે, (૧૫) જેમ મનુષ્યને આહારની જરૂર છે, (૧૬) તેમ વનસ્પતિને પણ આહારની જરૂર છે, (૧૭) જેમ મનુષ્યશરીર અનિત્ય છે, (૧૮) તેમ વનસ્પતિશરીર પણ અનિત્ય છે, (૧૯) જેમ મનુષ્ય શરીર અશાશ્વત છે, (૨૦) તેમ વનસ્પતિશરીર પણ આશાશ્વત છે, (૨૧) જેમ મનુષ્યના શરીરની હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે, (૨૨) તેમ વનસ્પતિના શરીરની પણ હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે, (૨૩) જેમ મનુષ્ય-શરીરમાં અનેક વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે, (૨૪) તેમ વનસ્પતિ-શરીરમાં પણ અનેક વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે આવી રીતે વનસ્પતિ લગભગ મનુષ્યના શરીરના સ્વભાવને તુલ્ય છે જેથી વનસ્પતિ સચેતન છે-જીવરૂપ છે, છે, એમ દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી. અતિપાપના સચચથી જીવો વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થઈ જઘન્ય અતર્કુહર્ત ઉત્કૃષ્ટ અનતકાળ સુધી-વનસ્પતિમાં રહી જન્મ-મરણ કરતા થકા એ જ કાયમાં રહી-છેદન, ભેદન, તાપ, શીત, અગ્નિથી બળવુ, તેલ ધીમા તળાવુ, આહારના અભાવથી-ક્ષુધા તૃષ્ણાની પીડા ભોગવવી આદિ અનેક બાતનાં હુ ખો ભોગવવાં પડે છે. તેની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ એકહજાર જોજનની કમળડોડા આશ્રી કહેલ છે આયુષ્ય જઘન્ય અતર્કુહર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દશહજાર વરસનું બાણુવુ, આ કાયમાં આવાં હુખો રહેલાં છે એમ બાણી તેની હિંસાથી દૂર રહેવુ. તેની દયા પાળવી અન્ય જીવોને શાતા ઉપજાવવાથી પોતાના આત્માને સમાધિનું કારણ બાણુવુ. જીવોની દયા પાળવાથી આગામીભવ સુખરૂપ બને છે. (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ પાચેકાયને ફક્ત એક સ્પર્શ ધન્દ્રિય હોય છે રોમદ્વારા તેનો આહાર છે) એમ બાણી પોતાના આત્માની સમાધિ માટે વનસ્પતિને જીવ બાણી તેની દયા પાળવી.

एतथ सत्यं समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरि-
ण्णाया अवन्ति, एतथ सत्यं असमारंभमाणस्स इच्चेते
आरंभा परिण्णाया अवन्ति तं परिण्णाय मेहावी णेव सयं

ઘણસ્સહસત્થ સમારમેઙ્ગા, ણેઘણ્ણેહિં ઘણસ્સહસત્થ સમારમા
 વેઙ્ગા, ણેઘણ્ણે ઘણસ્સહસત્થ સમારમતે સમણુજાણેઙ્ગા,
 જસ્સેતે ઘણસ્સહસત્થસમારમા પરિણ્ણાયા મયતિ સે હ
 મુળી પરિણ્ણાયકમ્મે પિ વેમિ ॥૪૬॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૭-૧૮
 મુજબ વિશેષમાં અહીં વનસ્પતિનો આરભ બાબતે।

પાત્રમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

છઠો ઉદ્દેશો।

સે વેમિ-સંતિમે તસા પાણા, તંજહા-ઝંઙ્યા વોયયા,
 ઝરાઙ્ગયા, રસયા, સસેયયા, સમુચ્છિમા, હમ્મિયયા,
 ઘવવાહયા, एस संसारेचि पवुवह मंदस्स भविषाणओ ॥
 ॥૪૭॥

શબ્દાર્થ - (૧) હુ હુ હુ (૨) હે (૩) ત્રસ પ્રાણીઓ (૪) આ
 પ્રકારે (૫) ઇલાથી ઉત્પન્ન થનારા પક્ષી આદિ (૬) ચેલીથી ઉત્પન્ન થનારા હાથી
 આદિ (૭) જરાયુથી ઉત્પન્ન થનારા ગાય જગલ-એ સ ઇલાદી (૮) રસોમાં ઉત્પન્ન
 થનારા નાના નાના કીડા વગેરે (૯) પત્તીનામાંથી ઉત્પન્ન થનારા જૂ મકાંડ
 વગેરે (૧૦) સ્વયં ઉત્પન્ન થનારા પતંગીલા વગેરે (૧૧) પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થનારા
 તીક વગેરે (૧૨) ઉપપાતથી ઉત્પન્ન થનારા જેવતા તથા નારમી (૧૩) આવા પ્રકારના
 પ્રાણીના સમુહને (૧૪) સંસાર (૧૫) કહેણ છે (૧૬) અગ્નાતી (૧૭) હિતાશિતના
 વિચારથી સ્વ-અનુભવ છે

ભાવાર્થ :- હે આમુખ્યવત શિષ્ય ! હવે ત્રસ જીવોનું
 વચ્ચન કરુ છું, જે હાલીઆત્રી ચક્રે તથા તડકામી છાયામાં બાજ
 અગર ત્રાસ પામે તે ત્રસ જીવો કહેવાય છે તેના સહજ આઠ ભેદો
 કહેલા છે (૧) ઇલાથી ઉત્પન્ન થાય તે પક્ષી વગેરે (૨) ચેલીથી ઉત્પન્ન
 થાય તે હાથી વગેરે (૩) જરાયુથી ઉત્પન્ન થાય તે ગાય એ સ

મનુષ્ય વગેરે, (૪) રસોમાં ઉત્પન્ન થાય તે નાના નાના કીડા વગેરે, (૫) પરસેવાથી ઉત્પન્ન થાય તે જૂ-માકડ વગેરે (૬) સ્વયં ઉત્પન્ન થાય તે પતંગીયા કૂદાં વગેરે, (૭) જમીનમાંથી ઉત્પન્ન થાય તે તીડો, ઉદ્દઈ વગેરે (૮) ઉપપાતથી ઉત્પન્ન થનારા તે દેવો તથા નારકી (દેવો શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, નારકો કુંભીમાં ઉત્પન્ન થાય છે) આ આઠ ભેદોમાં સંસારના સર્વ ત્રસજીવોનો સમાવેશ જાણવો. પ્રાણી જીવનો સમુદાય તે સંસાર કહેવાય છે, હિતાહિતના વિચારથી શૂન્ય એવા અજ્ઞાની જીવો વારવાર આ સંસારમાં જન્મમરણાદિરૂપ સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે આરભ તથા પરિબ્રહ્મ મમત્વથી થતા કષાયોના ઉદયે કરી જીવો નવાનવા ભવો ઉત્પન્ન કરી, સંસાર વૃદ્ધિ કરી, અનતાનતકાળ સંસારમાં જન્મ મરણાદિના દુઃખો ભોગવતો થકો પરિભ્રમણ કરે છે પાચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોની આસક્તિના કારણે પરિબ્રહ્મ મેળવવા આરભમાં ભેડાય છે અને સંસારભાવને સ્થિર કરે છે એમ જાણી વિષયવાસનાનો ત્યાગ કરી, આરભ પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ કરી, જગત્તા જીવો સાથે મૈત્રીભાવ વધારી અનાસક્તભાવે રહેવું એ જ મનુષ્ય ભવતું કર્તવ્ય જાણવું (ત્રસજીવોમાં બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, અને પચેન્દ્રિયજીવોનો સમાવેશ થાય છે.

णिज्ज्ञाहृत्ता, पडिहैहृत्ता, पत्तेयं परिणिन्वाणं सव्वेसिं
पाणाणं, सव्वेसिं भूयाण, सव्वेसिं जीवाणं, सव्वेसिं सत्ताणं,
असायं अपरिणिन्वाणं महम्मयं दुक्खं त्ति वेमि ॥ ४८ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) વિચાર કરી (૨) દેખી-જોઈ (૩) પ્રત્યેક પ્રાણીને (૪) સુખ પ્રિય છે (૫) સર્વવિકલેન્દ્રિયો (૬) સર્વ (૭) વનસ્પતિ (૮) સર્વ (૯) પચેન્દ્રિય જીવો (૧૦) સર્વ (૧૧) એકેન્દ્રિય જીવો (૧૨) અસાતા રૂપ દુઃખ તથા (૧૩) દુઃખદેવાવાળા (૧૪) મહાનભય તથા (૧૫) દુઃખરૂપ છે (૧૬) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ - હું જન્મ્યો! જગતના દરેક નાનાથી મોટા સર્વ જીવોને હું ખૂબ અપ્રિય છે એ બાબતમાં વિચાર કરી જાણી કહું છું કે

જગતમાં રહેલાં સર્વ પ્રાણીઓ, (જે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચોથી સર્વ ભૂતો, (વનસ્પતિનાં જીવો) સર્વ જીવો, (નારત્રી તિય'અને રેખ) અને સર્વ સત્ત્વો (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ) જીવો) જો આર પ્રકારનાં સર્વ જીવોને સુખપ્રિય છે સુખના અભિ છે અને દુઃખ સર્વને અપ્રિય છે અસાવારૂપ છે, પીડારૂપ છે, અને મનને પીડારૂપ છે, (જેને મન રૂપ સાધન ક્રોધ તને દુઃખના રેવાવાળાને તથા દુઃખને મહાન ભય રૂપ માને છે બાણી સાધકોએ તથા આત્માર્થી સર્વે જીવોએ ક્રોધપણુ જીવોને ઉત્પન્ન થાય, લાગણી દુઃખાય અથવા પોતાના કામથી મરણને યાય, તેવાં કાર્યોથી દૂર રહેવું ઉપશોઝ શાખી સર્વ જીવોની પાળવી અભયદાન રેવું 'આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ' માની ઉપશોઝ રહેવું તે પોતાના જ આત્માને શ્રેયસ્કર બાણુવું સાધક આચાર્ય એમ જ છે

૬

તસતિ પાળા પરિસો વિસાસુ ચ । તત્થ તત્થ પામ, આતુરા પરિસાવેતિ, સતિ પાળા પુરો સિયા ॥ ૧૬

શબ્દાર્થ - (૧) ત્રાસ પામી રહેલ (૨) પ્રાણીઓ (૩) રિયા (૪) વિરિયાઓમાં (૫) સિત્ત સિત્ત કાર્યો માટે (૬) ત્રસજીવોને (૭) જીવો પી ૮) બાણી રચા છે (૯) તેને રેખ (૧૦) છે (૧૧) પ્રા (૧૨) સિત્ત સિત્ત (૧૩) પૂર્વઆદિ આશિત્ત

ભાવાર્થ - વિશા અને વિરિયાઓમાં સર્વે સ્થળે રો પ્રાણીઓ ત્રાસ પામી રહ્યા છે ભય પામી રહ્યા છે ઉદ્વેગ પ રહ્યા છે તે ગિપ્થ । તેને તું જો વિપય અને કપાયથી આતુર આસન્ન જીવો પોતાના સ્વાય માટે, સિત્ત સિત્ત કાર્યો માટે, વિશા પ્રકારથી ત્રસાદિ જીવોને પીડા ઉપજાવી રહેલા છે, તમ જ ત્રસ જીવો પૃથ્વી આદિને આશિત્ત સર્વ સ્થળેમાં રહેલા છે તેએ પ્રત્યેક આશિત્તથી પીડા થાય છે-પામી છે આશિત્ત જીવો પોત

વિષયોને પૂર્ણ કરવા ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને દુઃખ આપી રહેલા હોવાથી જીવો શંકાશીલ બની મરણના ભયથી ઉદ્વેગ પામી રહેલા છે એમ જાણી પ્રાણીઓની દયા પાળવી તે મનુષ્યની ફરજ છે, ધર્મ છે, કર્તવ્ય છે અન્ય જીવોને અભય કરવા તે પોતાના આત્માને જ અભય કરવા સમાન જાણે. અન્ય જીવોને અભય આપનાર જીવ નિર્ભય બને છે. અન્ય જીવોને પીડા ઉત્પન્ન થાય તેવા કાર્યોથી જીવોને તે તે જીવો સાથે વૈર બંધન થાય છે અને વૈર બંધનના કારણે નવા નવા જન્મો ધારણ કરવા પડે છે, જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં જરા, રોગ, મૃત્યુ આદિ દુખો રહેલાં છે વૈર બંધનના કારણે જીવોને દુખોના સંયોગો પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણી જીવોની દયા પાળી વૈર બંધનથી દૂર રહેવા ઉપયોગ રાખવો તે સુખનુ કારણ છે.

લજ્જમાણા પુહો, પાસ, અણગારા મો ત્તિ એગે પવય-
માણા, જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં તસકાયસમારંભેણં
તસકાયસત્થં સમારંભમાણા અણ્ણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસહ ॥

॥ ૫૦ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૨ મુજબ વિશેષમા અહીં ત્રસકાયનો આરભ જાણવો.

તત્થ સ્વલુ ભગવચા પરિણા પવેહયા, હમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ, પરિવંદનમાણણપૂચ્છણા, જાહમરણમોચણા,
દુક્ખપહિઘાયહેડં, સેસયમેવ તસકાયસત્થં સમારંભતિ,
અણ્ણેહિં વા તસકાયસત્થં સમારંભાવેહ, અણ્ણે વા
તસકાયસત્થં સમારંભમાણે સમણુજાણહ ત સે અહિયા, તં સે અબોહિ ॥

॥ ૫૧ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અ ૧ ઉ. ૩ સૂત્ર ૨૩ મુજબ. વિશેષમા ત્રસકાયનો આરભ જાણવો.

से त सवुज्जमाने आयाणीय समुदाय, सोचा खलु
भगवओ, अणगाराण वा अंतिए इहमेगेमिं णाय भवति,
एस म्बलु गघे, एस खलु मोहे, एस म्बलु मारे, एस म्बलु
णिरए । इच्चत्थं गविए लोए जमिणं विरुक्खवेहिं सत्थेहिं
तसकायसमारमेण, तसकायमस्य समारंभमाणे अन्ने
अणेगरूवे पाणे विहिंसइ ॥ ७२ ॥

शब्दार्थः तथा आचार्यः - अ. १ ३ २ सूत्र १५ मुञ्ज
विशेषमां त्रयकायने आरभ्य व्यष्टये।

से^१ भेमि^२ अप्पेगे^३ म्बयाए^४ व्हणंति^५, अप्पेगे^६ अजिणाए^७
व्हति^८ अप्पेगे^९ ममाए^{१०} व्हति^{११}, अप्पेगे^{१२} मोणियाए^{१३} व्हति^{१४}
एवं^{१५} हिंयाए^{१६}, पिंसाए^{१७}, वसाए^{१८}, पिच्छाए^{१९}, पुच्छाए^{२०},
यासाए^{२१}, सिंगाए^{२२}, विमाणाए^{२३}, दाताए^{२४}, दाढाए^{२५}, णहाए^{२६},
णहाक्खणीए^{२७}, अट्ठीए^{२८}, अट्ठिमिंजाए^{२९}, अट्ठाए^{३०}, अणट्ठाए^{३१},
अप्पेगे^{३२} हिंसिंसु^{३३} मेचि^{३४} वा व्हति^{३५}, अप्पेगे^{३६} हिंसति^{३७} मेचि^{३८} वा
व्हति^{३९}, अप्पेगे^{४०} हिंसिस्मति^{४१} मेचि^{४२} वा व्हति^{४३} ॥ ५३ ॥

शब्दार्थः - (१) दं ह्यु छ (२) ओह ओह छये। (३) हेरी ह्येनानी
पूत भारे (४) त्रयष्टवेने भारे छ (५) शर्छ (६) यामज्जना भारे (७) भारे
छ (८) शर्छ (९) भांछने भारे (१०) भारे छ (११) शर्छ (१२) बोली भारे
(१३) भारे छ (१४) जेती न रीते (१५) वृद्धने भारे (१६) पिचने भारे
(१७) यरणीने भारे (१८) मोरपिच्छ भारे (१९) पूछ भारे (२०) वाण भारे
(२१) शीत्र भारे (२२) विषाण भारे (२३) दान भारे (२४) दास भारे (२५)
नम भारे (२६) न्यो भारे (२७) दा का भारे (२८) दाउकानी नि न भारे
(२९) प्रयो लनी (३०) विनाप्रयो ल-जम्भने भारे (३१) जेजे (३२) भने

મારેલ (૩૩) જ્યે (૩૪) હિંસા કરે છે (૩૫) મને (૩૬) મારે છે (૩૭) જાણી (૩૮) હિંસા કરે છે (૩૯) એ (૪૦) મારશે જાણી (૪૧) મને (૪૨) હિંસા કરે છે

ભાવાર્થ - કોઈ કોઈ અજ્ઞાની જીવો દેવ-દેવીને ભોગ આપવા માટે ત્રસ જીવોની હિંસા કરે છે, કોઈ વાઘ આદિના ચર્મ માટે, કોઈ સુઅર આદિના માસ માટે, કોઈ લોહી માટે, કોઈ મત્ર સાધક પશુઓના હૃદય માટે, કોઈ પિત્ત માટે, કોઈ ચરબી માટે પિછા માટે મોર આદિને, પુચ્છ માટે રોજ આદિને, વાળ માટે ચમરી ગાયને, શીંગડા માટે મૃગાદિને, તથા ગેડાને, દાતને માટે સુઅર તથા હાથીને, દાદાને માટે વરાહને, નખ માટે વાઘને, નસો માટે ગાય તથા બળદને હડ્ડી-હાડકા માટે હડ્ડીમીઝ માટે તિર્યચ પચેન્દ્રિયો ભેસો, વરાહ વગેરેને, તથા માસ લોહીપીઓ, જળચર સ્થળચર પક્ષી વગેરેને, પ્રયોજનથી, વિનાપ્રયોજને, ગમ્મતને ખાતર, મનોવિનોદ માટે, આવાં આવા કાર્યો માટે ત્રસજીવોની ઘાત કરે છે ત્રાસ આપે છે, હણે છે, મારે છે એમણે મને ભૂતકાળમા માર્યો હતો વર્તમાને મને મારે છે, ભવિષ્યકાળમા મને મારશે તથા મારા સ્વજનોને પણ એ રીતે મારે છે તેમ માનીને તેઓ ત્રસ-જીવોને મારે છે સકલપથી પણ ત્રસ જીવોની હિંસાને ઇચ્છે છે આવી રીતે ત્રસજીવો પીડા પામી રહેલા છે અધમ્નદ્વાથી પોતાના કુદ્ર સ્વાર્થને માટે પ્રાણીઓના મૂલ્યવાન જીવનની કિંમત નહિ સમજનારા પચેન્દ્રિય જીવોની હિંસા કરતા અચકાતા નથી આવા અજ્ઞાનીઓ સ્વાર્થમય ભાવનાવાળા આરભના સ્વરૂપને નહિ જાણનારા તથા હિંસાના કટુ વિપાકોને નહિ જાણનારા જીવોની હિંસા કરીને નરકાદિગતિમા ઉત્પન્ન થઈ જન્મ મરણાદિના દુષ્ટો ભોગવતા થકા અનતાનત કાળ સુધી સસાર પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે એમ જાણી હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ આત્મ-કલ્યાણ માટે અહિંસક જીવન જીવવા ઉપયોગી બની રહેવું તે માનવભવનું કર્તવ્ય જાણવું તેમ જ પોતાના આત્માને સમાધિનું કારણ જાણવું

एतत् सत्यं समारम्भमाणस्त इच्छेते आरंभा अपरि
 ण्णाया भवन्ति । एतत् सत्यं असमारम्भमाणस्त इच्छेते
 आरंभा परिण्णाया भवति ॥ ५४ ॥ त परिण्णाय मेहावी
 णेव सयं तसकायसत्यं समारंभेज्जा, णेवण्णेहि तसकाय
 सत्यं समारंभावेज्जा, णेवण्णे तसकायसत्यं समारंभेते
 समणुजाणैज्जा, जस्सेते तसकाय सत्यं समारंभा परिण्णाया
 भवन्ति से इ सुणी परिणायकस्मे त्ति चेमि ॥ ५५ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૭ ૧૮
 મુજબ વિશેષમાં ત્રસકાયનો આરંભ બાજુથી

છડે ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

સાતમો ઉદ્દેશો.

પદ્મ એજસ્સ દુગુંછણાણ આયકંદંસી અહિયં તિં ણંણા,
 જે અજ્જસત્થ જાણહ સે ચહિયા જાણહ, જે ચહિયા જાણહ
 સે અજ્જસત્થ જાણહ, ણય સુલમન્નેસિ, હહ સતિગયા વહિયા
 ણાવકંમ્વંતિ જીવિં ॥ ૫૬ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) સમય (૨) વાયુકાય (૩) દિસાથી નિવૃત્ત (૪) દુષ્પોના
 બાજુનાર (૫) અદિત કરનાર (૬) એમ (૭) બાજુની (૮) જે આત્માને
 (૯) તરફ છે (૧૦) તે (૧૧) અન્યના (૧૨) તરફ (૧૩) ૭ અન્યના
 (૧૪) બાજુનાર તે (૧૫) આત્માને (૧૬) બાજુનાર (૧૭) સ્વ અને
 પરના (૧૮) સમભાવે તરફ (૧૯) કૈનશાસનમાં (૨૦) સમાધિમાં રક્ત
 સ મી (૨૧) પુ ૧ (૨૨) અસમયી જીવનની (૨૩) જન્મ કરે નહિ.

ભાવાર્થ :- જે કોઈ સ્વ અને પરના શારીરિક તથા માનસિક
 દુષ્પોને સારી રીત તરફ છે તેમ જ આરંભ છે તે આત્માનું અદિત
 કરનાર અને સંસાર પરિબ્રમણનું કારણ છે એમ જે બરાબર સમજે
 છે, એવા મહાન પુરુષો વાયુકાય જીવોની દિસાથી નિવૃત્ત થવા

સમર્થ છે. જેમ પોતાના આત્માને સુખ પ્રિય છે ને દુઃખ અપ્રિય છે એમ જે બરાબર સમજે છે, ને ઉપયોગવત છે, તેઓ અન્ય જીવોના સુખદુઃખને બરાબર સમજી શકે છે અને જે અન્ય જીવોના સુખદુઃખોને સમજી શકે છે, તે પોતાના આત્માના સુખદુઃખોને તથા તેનાં કારણોને સમજી શકે છે આ રીતે જાણીને “આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ.” પર અને પોતાને સમાનભાવથી જુઓ અને એ પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકે. આ પ્રકારની સમજ લાવી ઇન્દ્રિયોનાં ક્ષણિક અને કલ્પિત સુખો માટે અન્ય જીવોને પરિતાપ આપવો નહિ સમાધિના અભિલાષી સયમી સાધકો અસયમી જીવનને ઇચ્છતા નથી. આત્માથી જીવોએ અન્ય જીવોને દુઃખી કરીને પરિતાપ આપી તેના સુખને લૂટીને પોતાનું સુખ ઉત્પન્ન કરવાની ભાવના રાખવી નહિ તેમ જ આત્માથી જીવોએ એમ સમજવું કે અન્યાયથી ઉત્પન્ન કરેલ, એકત્ર કરેલ દ્રવ્ય તે સુખનાં સાધનો નથી પરંતુ નરક અને તિર્યચ ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના દ્વાર સમજવા, ભવિષ્યકાળમાં તેના કડવા વિપાકો જીવોને ભોગવવા પડશે એમ જાણી સમાધિમગ્ન જીવોએ પોતાના સુખ માટે અન્ય જીવોને પરિતાપ ઉપજો તેવાં કાર્યોથી દૂર રહેવું. પરંતુ દુઃખ આપવું તે પરમાર્થથી પોતાને જ ભવિષ્યમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થવાના કારણ સમજી અહિંસકભાવે જીવન વ્યવહાર ચલાવવા સાધકે ગૃહસ્થોએ ઉપયોગી બની રહેવું તે માનવભવનું તથા સાધુજીવનનું કર્તવ્ય જાણવું તથા આત્મહિતનું પણ કારણ સમજવું.

લજ્જમાણા પુઢો પાસ, અણગારા મો સ્તિ ઇગે પવચ-
માણા જમિણં વિરુવરુવેહિં સત્થેહિં વાડકમ્મસમારંભેણં,
વાડસત્થંસમારંભમાણે અણ્ણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસહ ॥
॥૫૭॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ ૩ સૂત્ર ૨૨ મુજબ વિશેષમાં વાયુકાયજીવનો આરભ જાણવો

તત્થ સ્વલ્લ ભગવયાં પરિણ્ણા પવેહયા । હમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ, પરિવંદ્ગમાણણપૂયણા઼ જાહમરણમોયણા઼,

દુષ્ણપદિધાયદેહ, સે સયમેષ ઘાતસત્ય સમારંમતિ, અણ્ણેહિ
ઘા ઘાતસત્ય સમારંમાવેહ, અણ્ણે ઘા ઘાતસત્ય સમારંમતે
સમણુજાણહ તં સે અહિયાપ, ત સે અવોહિપ ॥ ૫૮ ॥

શબ્દાર્થ^૧ તથા ભાવાર્થ^૨ :- અ. ૧ ઉ. ૭ સૂત્ર ૨૭ મુજબ
વિશેષમાં વાયુકાય જીવનો આરભ બાબતે.

સે તં સયુજ્જમાણે આયાણીયં સમુદ્ધાય, સોષા સ્વલુ
મગવમ્મો, અણગારાણં ઘા અંતિપ્પ હમમેગેસિં ણાયં મમતિ-
પ્પસ સ્વલુ ગયે, પ્પસ સ્વલુ મોદ્દે, પ્પસ સ્વલુ માર, પ્પસ
સ્વલુ નિરપ્પ, હવત્થ ગઢિપ્પ છોપ્પ જમિણં વિરુપ્પરુપ્પેહિ
સત્થેહિ ઘાતકમ્મસમારમેણં, ઘાતસત્થં સમારમમાણે
અણ્ણે અણેગરુપ્પે પાણે વિહિંસહ ॥ ૫૯ ॥

શબ્દાર્થ^૧ તથા ભાવાર્થ^૨ - અ. ૧ ઉ. ૨ સૂત્ર ૧૫ મુજબ
વિશેષમાં વાયુકાયના જીવનો આરભ બાબતે.

સે એમિ સંતિ સપાહમા પાણા આહંસ સપયંતિ પ
ફરિસ વ સ્વલુ પુદ્ધા પ્પગે મંઘાયમાયજ્ઞતિ, જે તત્થ
સંઘાયમાયજ્ઞંતિ, સે તત્થ પરિયાયિજ્ઞતિ, જે તત્થ
પરિયાયિજ્ઞતિ, સે તત્થ ઉદાયંતિ ॥ ૬૦ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) હુ મ્મહુ હુ (૨) દોષ છે (૩) ઉજા (૪) પ્રાણીઓ
(૫) ક્યારેક જાતી (૬) પ ના દોષ છે (૭) સ્પર્શ (૮) નિશ્ચયથી (૯) સ્પર્શ થતાં
(૧૦) કેટલાંક (૧૧) સંકુચિતપણાને (૧૨) પ્રાપ્ત થાય છે (૧૩) સંગ્રામ (૧૪)
પામતા (૧૫) મળિત થાય છે (૧૬) મૂલિત થઈ (૧૭) ઋણ પામે છે

ભાવાર્થ :- વાયુ ક્યારે વિશેષ વાતો દોષ ત્યારે વાયુ
કાયની સાથે કેટલાંક ઉડકણાં પતંગીયા આદિ જીવો વાયુના

સ્પર્શથી એકત્રિત થઈ વાયુની જ્યાં ત્યાં વૃક્ષાદિ કે પૃથ્વી આદિ સાથે પટકાઈ પડે છે પડતાની સાથે ખીડા પ્રાપ્ત થવાથી તેનાં અવયવો સંકોચાય છે, સંકોચ પામ્યા પછી મૂર્છિત થાય છે અને મૃત્યુને પામે છે આવી રીતે પ્રચંડ વાયુના ઝાંખાપાતથી ત્રસજીવોનું મૃત્યુ થાય છે વાયુકાયથી ઘણા જીવોને ખીડા ઉત્પન્ન થાય છે અને મૃત્યુને પામે છે એ કારણે વાયુકાયના જીવોને તીવ્ર અશુભકર્મોના બંધન થાય છે જેથી વાયુકાયના જીવોની ઉત્પત્તિ [મૃત્યુ પછીનો જન્મ] મનુષ્ય તથા દેવોમા થતી નથી તિર્યચ ગતિમાં જ ઉત્પત્તિ થાય છે અને ત્યાં સ્વકાયમાં અગર અન્ય એકેન્દ્રિયમા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી જન્મ-મરણ રૂપ ભ્રમણ કરે છે, આ ઉપદેશ માથી સાર એ લેવાનો છે કે વાયુકાયની હિંસાથી, હિંસાના કરનારાઓ મૃત્યુ પામી પ્રાય વાયુકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં તે કાયમા ઘણા પાપોનો જન્મે એકત્ર કરી તે જીવ એકેન્દ્રિયાદિક યોનિમા ઘણા કાળ સુધી પરિભ્રમણ કરી દુઃખોને લોગવે છે. એ જ રીતે અગ્નિ કાયના જીવોની હિંસા સંબંધમા જાણવું એમ જાણી વાયુકાયની હિંસાથી દૂર રહી તેની દયા પાળવા ઉપયોગવત રહેવું તે શ્રેય છે એકેન્દ્રિય જીવોની અતિ પ્રમાણુમા ઘાત કરનારા જીવો એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થઈ વારંવાર ત્યાં અસંખ્યકાળ અથવા અનંતકાળ સુધી જન્મ મરણ કરતા થકા છેદન ભેદન આદિ દુખોને લોગવતા થકાં રહે છે જુઓ શ્રી સૂત્રકૃતાગ અ ૭ ગાથા ૨-૩૭ એમ જાણી તે જીવોની દયા પાળવી તે પોતાના આત્માને માટે સુખનું કારણ છે એમ સમજવું

एतथ सत्थं समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरि-
ण्णाया भवंति । एतथ सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते
आरंभा परिण्णाया भवन्ति ॥ ६१ ॥

તં પરિણ્ણાય મેહાવી જેવ સયં વાડસત્થં સમારંભેજ્ઞા,
જેવળ્ણેહિં વાડસત્થં સમારંભાવેજ્ઞા, જેવળ્ણે વાડસત્થ સસા-

ભાવાર્થ :- આરંભ - હિંસાના કટુ વિચારો, દુષ્પરિણામો જાણીને બુદ્ધિમાન, વિવેકી, સયમી સાધક આરભના સ્વરૂપને જાણીને પરિજ્ઞાથી જાણી, પ્રત્યખ્યાન પરિજ્ઞાથી હિંસાનો ત્યાગ કરી સ્વયં હિંસા કરે નહિ, અન્ય પાસે હિંસા કરાવે નહિ, હિંસાના કરનારાને અનુમોદન આપે નહિ અને નહિ કરવા યોગ્ય પાપકર્મ કરે નહિ, આરંભથી આત્માનું પતન છે. એમ સમજી આરંભથી દૂર રહેવું. જ્યાં જ્ઞાન અને ક્રિયા રહેલાં છે તે ઉપયોગપૂર્વક વર્તન છે, ત્યાં જ સયમ છે એટલે જ્ઞાન-ક્રિયાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, એમ દૃઢ નિશ્ચય રાખવો જરૂરી છે.

તં પરિણાય મેહાવી જેવ સયં છજીવનિકાયસત્થં સમારંભેજ્ઞા, જેવણેહિં છજીવનિકાયસત્થં સમારંભાવેજ્ઞા, જેવણે છજીવનિકાયસત્થં સમારંભેત સમણુજાણેજ્ઞા । જસ્સેતે છજીવનિકાય સત્થંસમારંભા પરિણાયા ભવંતિ સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મે સ્તિ વેમિ ॥ ૬૫ ॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અ ૧ ઉ ૨ સૂત્ર ૧૮ મુજબ વિશેષમાં છ જીવનિકાયનો આરભ જાણવો

પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત

લોકવિજય નામનું બીજું અધ્યયન.

પ્રથમ ઉદ્દેશો.

જે ^૧ગુણે ^૨સે ^૩મૂલદાણે, જે ^૪મૂલદાણે ^૫સે ^૬ગુણે, ^૭હિતિ ^૮સે ^૯ગુણદ્વી ^{૧૦}મહતા ^{૧૧}પરિચાવેણં ^{૧૨}વસે ^{૧૩}પમત્તે, ^{૧૪}તંજહા-^{૧૫}માયા ^{૧૬}મે, ^{૧૭}પિયા ^{૧૮}મે, ^{૧૯}ભાયા ^{૨૦}મે, ^{૨૧}ભદ્ધા ^{૨૨}મે, ^{૨૩}પુત્તા ^{૨૪}મે, ^{૨૫}ધુયા ^{૨૬}મે, ^{૨૭}સુણ્હા ^{૨૮}મે, ^{૨૯}સહિ ^{૩૦}સયણ ^{૩૧}સંગંથ ^{૩૨}સંથુયા ^{૩૩}મે,

વિવિત્તોઽગરણ પરિચ્છેદ્ય મોચણચ્છાયાણ મે, દ્વિચ્છેદ્ય ગદિય
 ૩ ૩૧ ૩૧
 લોપ વસે પમસે ॥ ॥ ૬૬ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) જે શબ્દાર્થ વિષયો છે (૨) તે સસારનું મૂળ કારણ છે (૩) જે સસારનાં મૂળ કારણ છે (૪) તે શબ્દાર્થ વિષયો છે (૫) એ અપેક્ષાએ (૫) વિષયોના અભિસાધી છવે (૬) મહાન (૭) દુઃખોને ભોજવના મહા (૮) પ્રમાદી બની (૧) મુક્તિવાસમાં રહે છે અને મમત્વથી (૧૧) મારી માતા (૧૨) મારા પિતા (૧૩) મારા ભાઈ (૧૪) મારી ભત્રીજી (૧૫) મારી પત્ની, (૧૬) મારો પુત્ર (૧૭) મારી પુત્રી, (૧૮) મારી પુત્રવધૂ (૧૯) મારા મિત્ર, (૨) મારા સ્વજન, (૨૧) મારા સ્વજનોનાં સ્વજન, (૨૨) મારા પરિચિત (૨૩) સુદર દાથી યોગ્ય આદિ સાધન સામગ્રી મમત્વથી (૨૪) સપત્તિ, (૨૫) આનંદ પાન (૨૬) વસ્ત્ર (૨૭) મારા (૨૮) આ પ્રકારે (૨૯) આસક્ત મનેસા (૩) છવે (૩૧) પ્રમાદી બની (૩૨) મુક્તિવાસમાં જીવન અતીત કરે છે

ભાષ્ય - જે શબ્દાર્થ વિષયો છે એ જ સસારનું મૂળ કારણ કારણ છે અને સસાર છે તે જ શબ્દાર્થ વિષયો છે અને જે વિષયોના અર્થો છે તેઓ પ્રમાદી બની વિષયોને પ્રાપ્ત કરવાના અધ્યવસાયોમાં મારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી સદા પરિતપ્ત રહી મહાન દુઃખોનો અનુભવ કરતાં યકા રહે છે બળી આસક્તજીવ મમત્વભાવથી માતા પિતા, ભાઈ ભત્રીજી પત્ની, પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધૂ, મિત્ર સ્વજન, સ્વજનોના સગાંબી અને પરિચિત સબંધવાળા તથા દાથી યોગ્ય, રથ આદિ સાધનો તથા વિશિષ્ટ પ્રકારની પ્રચુર સપત્તિ, ભોજન પાન વસ્ત્ર મહાનો એ સર્વેમાં મારાપણાનું મમત્વ રાખી એ બધા મારા અને હું એમનો આવા પ્રકારનો આસક્તભાવ રાખી એ બધામાં રક્ત બની અનેક પ્રયત્નોમાં ફસાઈ ચાલત જીવન પ્રમાદભાવથી મુક્તિવાસમાં રહી અશુભકર્મોનાં બંધન કરતો યકો જીવન બીતાવે છે અને અમૂલ્ય માનવજીવ ગુમાવી સસાર પરિભ્રમણ વધારે છે વિષયો પ્રાપ્ત કરવામાં પરિભ્રમણની જગ્ગર પડે છે, પરિભ્રમ

મેળવતાં હિંસા, કષાય, વેરબંધન થાય છે અને એ દોષો બધા દુઃખના ઉત્પાદક સંસાર પરિબ્રમણરૂપ જન્મ મરણનાં વધારનાર, અશુભગતિમાં લઈ જનારને દારૂણ દુઃખનાં પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. એમ જાણી વિષયોમાંથી આસક્તિ ઘટાડી આરભ પરિબ્રહ્મ તથા કષાયથી દૂર રહેવા જાગૃત બની રહેવું

અહો ય રાઓય પરિતપ્પમાણે, કાલાકાલસમુદ્ઘર્હ,
સંજોગદ્દી, અદ્દાલોમી, આલુંપે સહસાકારે વિણિવિદ્ધચિત્તે
एत्थ सत्थे पुणो पुणो ॥ ૬૭ ॥

શબ્દાર્થ :- (૧) રાત્રિ દિવસ (૨) પરિતાપ પામતો (૩) કાળ અકાળનો વિચાર નહિ કરનાર (૪) સાવધાનપણે કુટુમ્બ અને ધન (૫) સંપત્તિમાં-લુબ્ધ બનેલ (૬) ધનનો લાલચુ ન્યાય-અન્યાય નહિ જોતા (૭) હુંટ કરી ધન સંગ્રહ કરવામાં રક્ત, (૮) સાહસ કરનાર, વિચાર રહિત (૯) વિષયોમાં ચિત્તની એકાગ્રતાવાળો (૧૦) પૃથ્વીકાય આદિ જીવોમાં (૧૧) શસ્ત્રનો (૧૨) વારંવાર પ્રયોગ કરે છે.

ભાવાર્થ :- સ્વજનો અને ધનાદિમાં આસક્ત પુરુષ પોતાના માટે તથા સ્વજનો માટે ધન કમાવા તથા તેનું રક્ષણ કરવા અહોરાત્રિ ચિંતા કરતો થકો કાળ અકાળને નહિ જોતા કુટુમ્બ અને સંપત્તિમાં લુબ્ધ બનેલ, ધનનો લાલચુ, વિષયોમાં એકાગ્ર ચિત્તવાળો, કર્તાવ્ય અકર્તાવ્યના વિચાર રહિત, નિર્ભયપણાથી લૂટ ચલાવનાર, ભોજાજનોને છેતરતો પૃથ્વીકાયાદિ અનેક જીવોની વારંવાર હિંસા કરતો થકો રહે છે અને વારંવાર શસ્ત્રનો પ્રયોગ કરતો થકો, ધનસંપત્તિનો સંગ્રહ કરવામાં રક્ત, જીવોને પરિતાપ આપતો થકો રહે છે, આવા પ્રકારે જીવન વ્યતીત કરી અમૂલ્ય માનવલવને વૃથા ગુમાવે છે, જ્યાં પરિબ્રહ્મ વૃદ્ધિ પામે ત્યાં પ્રેમ, પ્રમોદભાવ, મૈત્રીભાવ, માધ્યસ્થવૃત્તિ આદિ સાત્ત્વિક ગુણોનો પ્રાપ્ત નાશ થાય છે અને માયા પ્રપચ, છળ, કપટ,

સ્વાર્થઃ કાર્મઃ આદિ અવબુદ્ધેનાં વૃદ્ધિ થતી રહે છે કર્તાન્ત્ર અર્થાન્ત્રને વિવેક બુદ્ધી લાયકર પાપો કરતાં હવે સંકેત પામતા નથી, જન્યને ખાઠામાં ઉતારવા, ઘોરી કરવી, વગેરે પાપો નિશ્ચયપણે કરતાં રહે છે હોશને વશીભૂત હવે સસારને પરમાર્થથી નરક સમાન બતાવી રહે છે અને ભવિષ્યકાળનો આગામી ભવ [જન્મ] દુઃખકારી ઉત્પન્ન કરે છે એમ બધી વિવેકી આત્માએ જ્ઞાતાસક્ત ભાવે કેમકી વર્તમાન તથા ભવિષ્યકાળ સુખરૂપ બતાવવા, સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા અહિંસક ભાવથી, ન્યાયથી, સત્યથી અકપારભથી હવન અવહાર અભાવવા સતત અમૃત રહેવું એ આત્માને એમનું કારણ છે

અપ્ય ચ સ્વલુ આલય હૃમેનેસિ માણવાર્ણ, તજહા-
 સોચપરિણાનેહિ પરિહાયમાનેહિ, વક્તુપરિણાનેહિ પરિ-
 હાયમાનેહિ પ્રાણપરિણાનેહિ, પરિહાયમાનેહિ, રસણપરિ-
 ણાનેહિ પરિહાયમાનેહિ, ફાસપરિણાનેહિ પરિહાયમાનેહિ,
 અમિષ્ણ ચ સ્વલુ ચય સંપેહાય, તમો સે પગયા મૂઢમાનં
 જળયતિ ॥૬૮॥

શબ્દાર્થ (૧) અપ્ય (૨) આલુપ્તવાળા (૩) આ મનુષ્યભવમાં (૪) કેટલાએક (૫) મનુષ્યોના (૬) આવા પ્રકારથી (૭) ઓતેન્દ્રિયનું (૮) જ્ઞાન ઓછું (૯) થાય છે અસુષ્ણન્દ્રિયનું જ્ઞાન (૧૦) ઓછું થાય છે (૧૧) નાસિકાનું જ્ઞાન (૧૨) ઓછું થાય છે (૧૩) છત્થનું જ્ઞાન (૧૪) ઓછું થાય છે (૧૫) રૂપરસન્દ્રિયનું જ્ઞાન (૧૬) ઓછું થાય છે (૧૭) જરા તથા મૃત્યુથી ધેરાયેલ (૧૮) અવરણ (૧૯) કેમકે (૨૦) તે સમયે (૨૧) તે ક્ય (૨૨) એકલા જ્ઞાવસ્થામાં (૨૩) ક્ષિપ્રતાને (૨૪) પામે છે

સાવાર્થ - આ સસારમાં કેટલાંએક મનુષ્યોના આલુપ્ત પ્રાણ [રેવોની અપેક્ષાએ] બહુ જ અલ્પ હોય છે વળી તે આલુપ્ત

ચંચળ-અસ્થિર રહેલાં છે, તેમ જ કોઈ ઉપક્રમ લાગવાથી આયુષ્ય ઘટે છે, અધવયમાંથી પણ તૂટવા સંભવ છે. તેમા વળી થોડો કાળ બાળલાવમાં રમતગમતમાં જાય છે, અમુક કાળ નિદ્રા અવસ્થામાં જાય છે, વળી વૃદ્ધાવસ્થા થવાથી શ્રોતેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોની જ્ઞાનશક્તિ ઘટી જાય છે, યુવાન માફક કાર્યો થઈ શકતાં નથી, તેમ જ ભોગો, ભોગવવાનું, સામર્થ્ય પણ રહેતું નથી જ્ઞાનશક્તિ ઘટવાથી વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુથી ઘેરાયેલ અવસ્થાને દેખી આસક્ત જીવો એકલા કર્તવ્ય મૂઢતાને પામે છે, એમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ આ મનુષ્યલવની એક એક ક્ષણ અમૂલ્ય જાણી અનંત કાળે પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવલવની મહત્તાને સમજી વિચારવું જે જન્મ, જરા, મરણ રૂપી સંસાર પરિભ્રમણમા રહેલા દુઃખોનો (જન્મમરણરૂપ સંસાર પરિભ્રમણ) ક્ષય આ અમૂલ્ય માનવલવમાં જ કરી શકાય છે અને શાશ્વતા મોક્ષનાં સુખો પણ માનવલવથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એમ વિચારી માનવલવને સફળ બનાવવા અપ્રમાદી બની જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપરૂપ ધર્મ આરાધના કરી લેવા ઉપયોગવત રહેવું એ જ માનવલવનું કર્તવ્ય છે.

जेहिं वा सद्धिं संवसति ते वि णं एगया नियगा
 पुच्चं परिवयंति । सो वा ते नियगे पच्छा परिवएज्जा ।
 नालं ते तव ताणाए वा, सरणाए वा । तुमं पि तेसिं
 नालं ताणाए वा सरणाए वा । से ण हासाए, ण कीडाए,
 ण रतीए ण विभूसाए ॥६९॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેઓની (૨) સાથે (૩) રહેતા હોય (૪) કોઈ સમયે વૃદ્ધાવસ્થામા (૫) કુદૃષ્ટીજનોને (૬) પૂર્વે સહાયક થયા હોય તેઓનું પાલન પોષણ કયું હોય એ જ સ્વજનો માતાપિતા આદિની વૃદ્ધાવસ્થામા

(૭) નિદ્રા કરે છે (૮) વૃદ્ધજનો (૯) સ્વજનોની (૧૦) પદ્માદિ (૧૧) નિદ્રા કરે છે વળી શેઠાદિ પ્રાપ્ત થયે (૧૨) ત્રાણ (૧૩) શરણુ (૧૪) જ્ઞાને સ્વજનો (૧૫) યતાં નથી (૧૬) વૃદ્ધજનો (૧૭) સ્વજનોને (૧૮) યતાં નથી (૧૯) ત્રાણ (૨૦) શરણુ (૨૧) વળી વૃદ્ધજનો હાસ્ય, (૨૨) ક્રીડા (૨૩) આનંદ, (૨૪) વિભૂષાને મોઝ (૨૫) રહેતાં નથી.

ભાવાર્થ - વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ વ્યક્તિ જે પોતાનાં સ્વજનો સાથે રહે છે, તે પોતાની યુવાન વયમાં સ્વજનોનું શરણુ પોપણ કરી જોમને સદાયક થયેલ હોય છે જો જ સ્વજનો માતાપિતા આદિ વહિલો વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલાં હોય ત્યારે તેમના ઉપકારને ભૂલી તેમની નિદ્રા કરે છે અને સેવા કરવામા પ્રમાદ કરે છે તેથી વૃદ્ધજનો પોતાના સ્વજનોની નિદ્રા કરે છે આ રીતે પરસ્પર જોડાણની નિદ્રા કરે છે કારણ કે જે વ્યક્તિએ ધર્મ પામેલ ન હોય, કર્તવ્ય અકર્તવ્યનું જ્ઞાન ન હોય, આત્મા તરફનું લક્ષ્ય ન હોય, સાધુ સતોનો સમાગમ કર્યાં ન હોય તેવા વૃદ્ધજનો પોતાનું ખાણું ન યતાં, સ્વજનોની નિદ્રા કરે છે આવા પ્રકારની સસારી જીવોની સ્વાર્થમય સ્થિતિ રહેલી છે, જોમ નિરુદ્ધથી બાણે તેમ જ દ્રવ્ય ઉપાજન કરતાં તથા સ્વજનોનું પાલન પોપણ કરતા આશયથી ઉપાજન કરેલ કર્મોના વિપાકકૃપ-દુઃખરૂપ ભોગવટામાં વર્તમાન ભવમા કે ભવિષ્યતા ભવોમાં અથવા શેઠાદિ સમયે કે મૃત્યુ સમયે રક્ષણ કરવાં કે શરણુ યવાં કોઈ સ્વજનો સમયે યાય તેમ નથી જો જ રીતે વૃદ્ધજનો પણ સ્વજનોને શેઠાદિ સમયે કે મૃત્યુ સમયે ત્રાણુ શરણુ યવા સમયે યથ શકે તેમ નથી. વળી વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ જીવો હાસ્યને, ક્રીડાને, આનંદને કે વિભૂષાને મોઝ રહેતા નથી જોમ બહુ આત્માર્થી જીવોએ યુવાનવયમાં ધર્મ આશયન કરી ભવિષ્યકાળ કૃપરૂપ બનાવવા યુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા બાજુત રહેવું તે માનવસજનું કર્તવ્ય છે, સાર્થકતા છે કારણ કે વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થયે શરીર નિબળ થવાથી ધમકિયા થવી મુશ્કેલ બને છે અને પોતે જગ-

પ્રપચ કરી સ્વજનો માટે, મમત્વભાવથી બાંધેલ કર્મોનાં ફળ પોતાને એકલાને જ લોગવવાં પડે છે તેમાં કોઈ સ્વજનો ભાગ લેવા સમર્થ થશે નહીં પરંતુ તેં ઉપાર્જન કરેલ ધન મપત્તિનો ઉપયોગ સ્વજનો અગર અન્ય કોઈ કરશે. વૃદ્ધાવસ્થામાં મન ઉપર કાબૂ રહે નહીં. (પ્રથમથી અભ્યાસ ન હોય તો) શરીર કામ આપે નહિ, બોલવા કે સાંભળવાની શક્તિ રહે નહિ, તેવા સમયે વૃદ્ધોને પશ્ચાત્તપ થાય છે એમ જાણીને પોતાના જ સુખને માટે ધર્મ આરાધન કરી લેવા ઉપયોગથી રહેલું કદાચ કોઈ સ્વજનો માતાપિતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં સેવા કરનારા હોય તો પણ તેઓ રોગાદિ સમયે, કે મૃત્યુ સમયે કે ભવાન્તરમા કોઈ કોઈને ત્રાણ શરણ થવા સમર્થ થાય તેમ નથી આવે. શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે; તે ધારણ કરી આત્મસાધન રૂપ ધર્મ આરાધન કરવામાં પ્રમાદ કરવો નહિ એ જ માનવભવનું કર્તવ્ય છે.

^૧ઈચ્છે^૨વં ^૩સમુદ્વિ^૪ષ્ટ અ^૫હો^૬વિ^૭હારા^૮ણ અ^૯ન્તરં ^{૧૦}ચ ^{૧૧}સ્વલ્લુ^{૧૨} ઇમં
^{૧૩}સંપે^{૧૪}હા^{૧૫}ણ ^{૧૬}ધીરો ^{૧૭}મુહુ^{૧૮}ત્તમ^{૧૯}વિ ^{૨૦}જા ^{૨૧}પમા^{૨૨}યણ । ^{૨૩}વઓ ^{૨૪}અચ્ચે^{૨૫}તિ
^{૨૬}જો^{૨૭}વ્વણં ^{૨૮}ચ ॥ ૭૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) આ પ્રકારે (૨) સંયમગ્રહણ માટે (૩) તૈયાર થયેલ (૪) અવસરનો (૫) વિચાર કરી (૬) ધીર પુરુષ (૭) મુહૂર્ત માત્ર (૮) પ્રમાદ (૯) ન કરે (૧૦) અવસ્થા (૧૧) વ્યતીત થઈ રહેલ છે (૧૨) યૌવન આસ્થુ બળ છે.

ભાવાર્થ :- સયમમા સાવધાન થઈ બુદ્ધિમાન સાધકે પ્રાપ્ત થયેલ માનવરૂપી અવસર, સુકુળમા જન્મ, આર્યક્ષેત્ર, પાચેઈન્દ્રિયોની સંપૂર્ણતા તથા મનનો વિકાસ, નિરોગી શરીર, ધર્મશ્રવણનો યોગ, સંયમ ભાવનો યોગ ઇત્યાદિ અવસરનો વિચાર કરી, તેમ જ આયુષ્ય તથા યૌવન ક્ષણે ક્ષણે વ્યતીત થઈ રહેલ છે, તથા આયુષ્ય અને યૌવનની અસ્થિગતા જાણી ધર્મ આરાધન-સયમ આરાધન કરવામાં ધીર પુરુષોએ મુહૂર્ત માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ મનુષ્યગતિ સિવાય

અન્ય જાતિમાં સઘન આરાધન થઈ શકે તેમ નથી તેથી જ મનુષ્ય-
ભવની મહત્તા જ્ઞાનીજનોએ બતાવેલ છે, જેમ બાણી પ્રાપ્ત અવસરને
આકર્ષે બનાવવા, આત્મકલ્યાણ કરવા ઉપયોગવત રહેવું જોવો શી
ભગવતનો ઉપદેશ છે

જીવિય^૧ રૂઢ^૨ જે પમંત્તા^૩, સે^૪ હંતા^૫, છે^૬તા^૭, મે^૮તા^૯, લુંપિષ્ઠ^{૧૦},
વિલુપિષ્ઠા^{૧૧} વદ્યવેતા^{૧૨}, વસ્તાસહસ્તા^{૧૩}, અકર્ષ^{૧૪} કરિસ્તામિતિ^{૧૫}
મમમાણે^{૧૬} ॥ ૭૧ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જીવનમાં (૨) અસંયમી (૩) જે પ્રમાદી બને છે તે
જેમ માને છે જે (૪) કોઈને નહિ કરેલ જોઈ (૫) કામ કરીશ, (૬) જેમ માની
(૭) જીવોને મારે છે (૮) અવધવોને છેડે છે (૯) સેન કરે છે (૧૦) ત્રિ
કાપી લૂટ કરે છે (૧૧) મોટી લૂટો કરે છે (૧૨) જીવોને પ્રાણરહિત કરે છે
(૧૩) જીવોને ત્રાસ આપે છે

ભાવાર્થ — જે અસંયમી જીવો છે તે જેમ માને છે કે
કોઈને ન કરેલ હોય તેવાં કામને હું કરીશ, જેમ માની, અતિ
માનથી પ્રમાદી બની, પ્રાણીઓને મારે છે અવધવોનાં છેડન સેન
કરે છે, ગઠો કાપી લૂટો કરે છે, મોટી મોટી લૂટો ચલાવે છે અને
જીવોને પ્રાણરહિત કરે છે આ પ્રમાણે જણા જીવોને ત્રાસ આપતા
ઘડાં પોતાનો જીવનવ્યવહાર ચલાવે છે ચોરન તથા આક્રમણી
અશ્વજનના—અસ્થિસ્તાને નહિ બાણનાર અજ્ઞાનીઓ, જીવોની ઢિંસા
કરી, પાપકર્મોનો સંચય કરી સસારની વૃદ્ધિ કરતા ઘડાં જનતકાળ
સુધી સસાર પરિભ્રમણરૂપ જ મ મરણનાં દુર્લભો ભોગવતા ઘડાં
સસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે, જેમ બાણી આત્માર્થી જીવોને
પોતાના આત્માની રક્ષા લાવી આરણ પરિબ્રહ્મી દૂર રહેવા ઉપયોગ
વત રહેવું તે આત્માને હિતકારક છે અહિંયા બોલ મુખની
સંસ્થિત છે

જેહિં^૧ વા સદ્ધિં^૨ સંવસદ્ધિં^૩ તે વા^૪ ણં^૫ એગયા^૬ નિયમા^૭ તં
 પુર્વિં^૮ પોસંતિ^૯, સો^{૧૦} વા^{૧૧} તે નિયમે^{૧૨} પચ્છા^{૧૩} પોસેજ્ઞા^{૧૪}, નાલં^{૧૫}
 તે^{૧૬} તવ^{૧૭} તાણા^{૧૮} વા, સરણા^{૧૯} વા, તુમંપિ^{૨૦} તેસિં^{૨૧} નાલં^{૨૨}
 તાણા^{૨૩} વા સરણા^{૨૪} વા ॥ ૭૨ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેઓની (૨) સાથે (૩) વસે છે (૪) તેઓ (૫) એકઠા
 (૬) સ્વજનો (૭) તારું પ્રથમ (૮) પોષણ કરે છે, (૧૦) અને સ્વજનોતુ
 (૧૧) પાછળથી (૧૨) તુ (૧૩) પોષણ કરે છે, (૧૪) તે સ્વજનો (૧૫) ત્રાણુ
 (૧૬) શરણુ થવા (૧૭) સમર્થ નથી (૧૮) તું પણ (૧૯) સ્વજનોને (૨૦)
 સમર્થ નથી (૨૧) ત્રાણુ (૨૨) શરણુ થવા

ભાવાર્થ :- આ સ્વાર્થભય સ સારમા એક એક જીવો
 જેઓની સાથે વસે છે, એ રીતે વસતાં થકાં મદ-ભાગ્યને લઈ જીવન-
 નિર્વાહ માટે વ્યાપાર કરતા થકાં ધનની પ્રાપ્તિ નહિ થતા તે વડિલો
 પોતાના કુટુંબી-સ્વજનોથી પોષાય છે, એટલે કે સ્વજનો તરફથી
 તેમને મદદ મળે છે આ રીતે વ્યવહાર ચલાવતા કાળાંતરે ભાગ્યયોગે
 વ્યાપાર કરતા ધનની સારી પ્રાપ્તિ થતા પોતે-વડિલો તે સ્વજનોતુ
 પોષણ કરે છે, આવા પ્રકારનો સ સાર વ્યવહાર અરસપરસ એક
 બીજના શુભાશુભ કર્મનુસાર પાલન પોષણ કરે છે, પરંતુ જ્યારે
 અશુભ કર્મોના ઉદયે રોગાદિનો ઉપદ્રવ થાય અથવા મૃત્યુ સમય
 પ્રાપ્ત થયે સ્વજનો વડિલોતુ રક્ષણ કરવા સમર્થ થતા નથી, તેમ જ
 હુબમા ભાગ લઈ શકતા નથી કે મૃત્યુથી બચાવી શકતા નથી.
 એ જ પ્રમાણે વડિલો પણ સ્વજનોતુ રક્ષણ કરવા સમર્થ થઈ શકતાં
 નથી કરેલા કર્મોના વિપાકો સૌ સૌને પોતાને જ ભોગવવા પડે છે
 એમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ સાવધ અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત થવા
 અપ્રમાદી બની અમૃત્ય માનવલવને સાર્થક બનાવવા આત્મ કલ્યાણ
 સાધી લેવા જગૃત રહેવું, એ જ માનવલવનું કર્તવ્ય છે

શ્વાદિયસેસેણ વા સનિર્હિસંનિષ્વયો કિઞ્ચિદ્, રૂદ્ધમેગેસિં
અસંજયાર્ણ મોયણાપ, તઓ સે પગયા રોગસમુપ્પાયા
સમુપ્પજ્જતિ ॥ ૭૩ ॥

શબ્દાર્થ (૧) ઉપસોજ કરના (૨) વધેશ દ્રવ્યનો (૩) સંઘ (૪)
કરે છે (૫) આ સસારમાં (૬) કટલાએક (૭) અસવતિઓ (૮) ઉપસોજ
માટે (૯) ઠાળાતરે (૧) તેઓને (૧૧) કઠામિત (૧૨) રોગ ઉપદ્રવ (૧૩) ઉપન
યાય છે

ભાવાર્થ - આ સસારમાં પ્રાપ્ત સૌ કોઈ જીવોને પરિશ્લેષ
સચ્ચની ભાવના હોય છે ભવિષ્યકાળમાં પોતાને તથા પોતાના
પુત્રાદિ સ્વજનોને ઉપસોજમાં આવશે, આવી ભાવનાથી શરીરની પશ્ચ
દશકાર નહિ રાખતાં છુટા, તૂટા, ઠડી, તાપ આદિનાં દુષ્ટો સહન કરી
બન ઉપાર્જન કરવામાં એકાગ્રચિત્ત બની બન ઉપાર્જન કરે છે તે બનનો
સોજન આદિ જીવન નિર્વાહમાં ઉપસોજ કરતાં કરતાં વધારાના
દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરે છે આવી રીતે સમાધિમાં નહિ રહેતાં ઉપાધિ
પૂર્વક બન પ્રાપ્ત કરવામાં જ તક્ષીન બની રહેલાને ઠાળાતરે કઠામિત
રોગનો ઉપદ્રવ થાય છે અને પોતે ઉપાર્જન કરેલ અપાર બનનો
સોજવટો કર્યા સિવાય સંગ્રહ કરેલાં બનાદિ તથા સ્વજનો વગેરેને
છોડી પોતાના શરીરને પશ્ચ છોડી ખાલી હાથે પરલોકમાં જવું પડે
છે તે સમયે તે અશ્વિતને પ્રલો જ પચ્ચાત્તાપ થાય છે વળી બન
સચ્ચ કરતાં કરેલાં પાપોના ત્રિપાકો-ફળો પોતાને એકલાને જ
સોજવવા પડે છે અને છોડી ગયેલ સપત્તિનો ઉપસોજ સ્વજનો
અગર કોઈ અન્યપશ્ચ કરે છે એમ બાણી આત્માર્થી મનુષ્યોએ
જોછા આરભથી ન્યાયનીતિથી જીવનનિર્વાહ પૂરતું પોતાના સ્વજનો
વગેરેના ઉપસોજ પૂરતું દ્રવ્ય મેળવી જીવનનિર્વાહ કરવા ઉપસોજવત
રહેવું અસત્યથી બન ઉપાર્જન કરી અશુભ કર્મોના સચ્ચ નહિ
કરવા શતત ઉપસોજ રાખી રહેવું એ જ આત્માર્થીનું માનવશબ્દ
કર્તવ્ય છે

જેહિ^૧ વા સદ્ધિ^૨ સંવસદ્ધિ^૩ તે વા નં^૪ એગયા^૫ નિયગા^૬ તં
 પુર્વિ^૮ પરિહરંતિ^૯ સો વા^{૧૦} તે નિયગે^{૧૧} પઠ્ઠા^{૧૨} પરિહરેજ્ઞા^{૧૩}, નાલં^{૧૪}
 તે તવ^{૧૫} તાણા^{૧૬} વા, સરણા^{૧૭} વા, તુમંપિ^{૧૮} તેસિ^{૧૯} નાલં^{૨૦}
 તાણા^{૨૧} વા, સરણા^{૨૨} વા ॥ ૭૪ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેઓની (૨) સાથે (૩) વસે છે (૪) તેઓ (૫) એકદા (૬) સ્વજનો (૭) તે (૮) પ્રથમ (૯) વૃદ્ધોને ત્યજી દે છે (૧૦) વૃદ્ધજનો (૧૧) સ્વજનોને (૧૨) પશ્ચાત્ (૧૩) છોડી દે છે (૧૪) સમર્થ થતા નથી (૧૫) સ્વજનો (૧૬) વૃદ્ધોને (૧૭) ત્રાણુ (૧૮) શરણુ થવા (૧૯) વૃદ્ધો (૨૦) સ્વજનોને (૨૧) સમર્થ થતાં નથી (૨૨) ત્રાણુ (૨૩) શરણુ થવા

ભાવાર્થ : — આ સસારમાં સૌ કોઈ જીવો પ્રાયઃ પોતાના કુટુંબીઓ સાથે રહે છે જે કુટુંબીઓ—સ્વજનો માટે વડિલોએ અથાગ પરિશ્રમ લઈ (સૂત્ર ૭૩માં કહેવા મુજબ) ધન એકત્ર કરેલા હોય છે અથવા તો ધન એકત્ર કરે છે, પરંતુ જ્યારે તે વૃદ્ધજનોને—વડિલોને (સ્વજનોનું પાલન પોષણ કરનાર વ્યક્તિને) કુદ્દ અગર ક્ષય આદિ ચેપીરોગો ઉત્પન્ન થાય છે અને દુખી થાય છે ત્યારે કોઈ કોઈ સ્વજનો, પ્રાયઃ ઘણા સ્વજનો વૃદ્ધોના ચેપી રોગનો કુટુંબમાં ચેપ લાગશે એ ભયથી અગર શુશ્રૂષા કરતી પડશે, પૈનાનો વ્યય કરવો પડશે, વગેરે કારણોથી વૃદ્ધજનોને (રોગી જનોને) છોડી દે છે એવા જ પ્રકારે સ્વજનોમા કોઈ વ્યક્તિને ચેપીરોગનો ઉપદ્રવ થયો હોય તો વડિલો પણ ઉપરના કારણે તે રોગી સ્વજનોને છોડી દે છે, અગર તો પોતાના વસવાટથી દૂર મકાનમા એકાગ્રમા રાખે છે, આવા પ્રકારનો સાંસારિક સ્વાર્થમય સળધ રહેલો છે એટલે મૃત્યુ સમયે કે રોગાદિ સમયે અરક્ષપરસ કોઈ કોઈને ત્રાણુ શરણુ થવા સમર્થ થતા નથી. પોતાના કરેલા—કર્મોના ફળ દુખ વિપાકો પોતાને સૌ સૌને લોગવવા પડે છે. એમ જાણી આત્માર્થી

જીવોએ પોતાનો અવધાર પ્રાપ્તિ, આયથી, અપારથી (મમત્વ
મળી) ચલાવવા સ્વ રાખવું તેથી અશુભ કર્મોના બધા જોખ
માય, વર્તમાનભવમાં સમાધિ રહે અને ભવિષ્યના આગામી ભવમાં
સુખતિ તથા સમાધિ પ્રાપ્ત થાય. જીવોને સુખ દુઃખ અનુકૂળતા
પ્રતિકૂળતા વગેરે શુભાશુભ કર્મોનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે એમ બધી
ધર્મોનું આરાધન કરવા સતત ઉપયોગથી રહેવું, એ જ માનવભવની
સફળતા છે, કર્તવ્ય છે

एव जाणिस्तु दुक्खं पसेय साय भणमिक्कं व लल्ल
वय संवेहाए म्भण आणाहि पडिए ॥ ७५ ॥

શબ્દાર્થ (૧) બધી (૨) દુઃખ (૩) પ્રત્યેક પ્રાણીને (૪) સુખ
(૫) નાકી રહેલ (૬) આશુખ (૭) જોઈ (૮) અવસરને (૯) બધે (૧૦) પડિત

ભાવાર્થ - પ્રત્યેક પ્રાણી-જીવ પોતાના સુખ અગર દુઃખને
કર્તા પોતે જ છે, સોઠના પણ પોતે જ છે, અન્ય બંધિત તે નિમિત્ત
માત્ર છે એમ બધી બુદ્ધિમાન સાધક જાણી રહેલ આશુખને જોઈ
વિચારી તથા મનુષ્ય ભવરૂપી અવસરને દુઃખ બધી, જ્યાં સુધી
વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ નથી ઇન્દ્રિયોનું બળ કાનિ પામેલ નથી, જરા
અને મૃત્યુનો હુમલો આવેલ નથી, ત્યાં સુધીમાં પંડિત પુરુષોએ-
આત્માથી જોએ ધર્મ આરાધન કરી પરભવનો-ભવિષ્યકાળનો આગામી
ભવ તથા વનમાનભવ સુખ સમાધિરૂપ બનાવવા સતત ઉપયોગ
રાખવો. આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવા તથા જન્મ, મરણ પ્રતિકૂળતા,
પરવશપણા આદિનાં દુઃખોનો નાશ કરવાનો પુરુષાર્થ ફક્ત મનુષ્ય
ભવમાં જ થઈ શકે છે અદિ સકલાવ સત્યમત, અચોર્યમત, પ્રહમ્યર્થ
મત, અપરિમલમત [નિર્મમત્વપણું] સ્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, જ્ઞાન-કર્તૃત્વ-
આરિત્ર-તપ રૂપ મમ આરાધન સંસાર પરિભ્રમણરૂપ દુઃખોનો દૂર
કરવામાં એ સર્વેને ઉપયોગી સાધન બધી વર્તનમાં લાવીને અમૂલ્ય

માનવભવરૂપી અવસરને સફળ બનાવવા ઉદ્યમવત બની રહેવા ભગવાંતશ્રી મહાવીરનો ઉપદેશ છે.

જાવ^૧ સોયપરિણા^૨ના અપરિહી^૩ના, નેત્રપરિણા^૪ના
અપરિહી^૫ના, ઘાણપરિણા^૬ના અપરિહી^૭ના, જીહ્વપરિણા^૮ના
અપરિહી^૯ના, ફરિસપરિણા^{૧૦}ના અપરિહી^{૧૧}ના, દૃષ્ટ્વેતેહિં^{૧૨} વિરૂ-
વરૂવેહિં^{૧૩} પળ્ળાણેહિં^{૧૪} અપરિહી^{૧૫}ણેહિં^{૧૬} આયદં^{૧૭} સંમં^{૧૮} સમણુવા-
સિજ્ઞાસિ^{૧૯} ત્તિ વેમિ ॥ ૭૬ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જ્યાંસુધી (૨) શ્રોતેન્દ્રિયના વિષય ગ્રહણ કરવાની શક્તિ (૩) મદ થઈ નથી (૪) ચક્ષુષન્દ્રિયની શક્તિ (૫) મદ થઈ નથી (૬) નાસિકા ઇન્દ્રિયની શક્તિ (૭) મદ થઈ નથી (૮) જીભની શક્તિ (૯) મદ થઈ નથી (૧૦) સ્પર્શેન્દ્રિયની (૧૧) શક્તિ મદ થઈ નથી (૧૨) આ પ્રકારે (૧૩) અનેક પ્રકારની (૧૪) જ્ઞાનની શક્તિ (૧૫) મદ થઈ નથી ત્યાં સુધી આત્માના (૧૬) મોક્ષરૂપી અર્થ માટે (૧૭) સમ્યક્પ્રકારે (૧૮) પ્રયત્ન કરવો (૧૯) એમ હું કહું છું.

ભાવાર્થ :- જ્યાં સુધી શ્રોતેન્દ્રિય, ચક્ષુષન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય આદિ તથા વિવિધ પ્રકારનાં જ્ઞાનોની શક્તિમદ થયેલ નથી, શક્તિઓ હાનિ પામેલ નથી, તે પહેલાં આત્મકલ્યાણનું સાધન સમ્યક્ પ્રકારે કરી લેવું. એ આત્માને હિતકારી છે, એમ જાણો. વળી સ્વજન, ધન, વિવિધ પ્રકારની સપત્તિ એ બધા પરપદાર્થો અશાશ્વત, અસ્થિર અને ક્ષણિક છે. તેમ જ અશાશ્વત એવા ઇન્દ્રિયજન્ય વિષયસુખોમા તૃપ્તિ છે જ નહિ, સુખ પણ નથી, સુખાભાસ છે, જે સુખની પાછળ હુ.બ ઉત્પન્ન થાય તેને સુખ કેમ કહી શકાય ? ન જ કહી શકાય. માટે મમત્વભાવ છોડી વિષયજન્ય

મુખની આસક્તિને દૂર કરી આત્મ-સાધનરૂપ ધર્મ આરાધન કરી
લેવા માટે ભગવત શ્રી મહાવીરનો આ ઉપદેશ છે

પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

બીજો ઉદ્દેશો.

અરઃ આરઘે સે મેદામી, સ્વળસિ મુક્કે ॥ ૭૭ ॥

શબ્દાર્થ (૧) સચમભાવ પ્રત્યેની અરજિ (૨) દૂર કરે તો (૩)
બુદ્ધિમાન (૪) અલ્પકાળમાં (૫) મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

સામાન્ય - જે આત્મા સચમ બદલુ કરી પાંચ ઇન્દ્રિયના
મુખોમાં લેભાવો નથી, કષાયથી પીડિત થતો નથી, જોવા સચમી
સાધકને કદાચિત્ સચમમાં પૂર્વનાં કામકોળો માઠ આવતાં અરતિ
ઉત્પન્ન થાય તો તે સચમી મુનિ વિષયાદિનાં અશાન્ત અને શુદ્ધિ
મુખો કદવા નિષાક હેનારાં છે તે પલુ લાંબા કાળના વળી જન્મ,
જરૂ, મરણરૂપ દુઃખોનાં ઉત્પાદક તથા ભવોની પરપરા વધારનારાં
સસારવૃદ્ધિના કશવનાર છે જોમ બધી અરતિને તરત દૂર કરે તો
તે બુદ્ધિમાન મુનિ અલ્પકાળમાં મોક્ષનાં મુખોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે
નરક અને તિર્થચરિતાનાં તથા મનુષ્યની તુષ્ક જાતિનાં દુઃખોની
તુલનાએ સચમની કઠિનતા કોઈ હિસાબમાં નથી. જોમ બધી મેદામી
મુનિ સચમભાવમાં વિચરતા અરતિને સ્થાન આપે નહીં પરંતુ
અશૂદ્ધ રહી સચમનુ પાલન કરે.

અજાણાપ પુઠ્ઠાધિ ઇમે નિચદ્ધતિ મદા મોદ્દેણ
પાવજા ॥ ૭૮ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિપરીત વર્તન કરનારા (૨) પરીસહ ઉત્પન્ન થતાં (૩) કેટલાએક સાધક સયમથી (૪) પતિત થાય છે (૫) અજ્ઞાની (૬) મોહથી (૭) ઘેરાયેલા છે

ભાવાર્થ - મોહના ઉદયથી મૂઢ બનેલાં, કર્તાવ્યઅકર્તાવ્યના વિવેકથી રહિત કેટલાએક અજ્ઞાની જીવો સયમમાં પરીષદ-ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થતાં વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિપરીત આચરણ કરી, સયમથી બ્રહ્મ થાય છે સાધકે વિચારવું કે પરીષદ-ઉપસર્ગ તો સાધક જીવનની કસોટી અને સયમનું માપપત્ર છે માટે મેઘાવી સાધકે પરીષદ-ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થતા દેહતા ધારણ કરી સયમનું પાલન ઉપયોગ રાખી કરવું

અપરિગ્ગ્રહા^૧ ભવિસ્સામો^૨ સમુદ્વાય^૩ લઘ્વે^૪ કામે^૫ અભિ-
ગાહૃ^૭, અણાણા^૮ મુણિણો^૯ પડિલેહન્તિ^{૧૦}, ઇત્થ^{૧૧} મોહે^{૧૨}
પુણો^{૧૩} પુણો^{૧૪} સન્ના^{૧૫} નો હવ્વા^{૧૬} નો પારા^{૧૭} ॥ ૭૯ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) પરિગ્રહ (૨) રહિત બનીશું (૩) દીક્ષા ગ્રહણકરી (૪) પ્રાપ્ત થતા (૫) કામભોગોને (૬) ગ્રહણ કરે છે (૭) શ્રી વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિપરીત આચરણ કરી (૮) મુનિવેશને કલકિત કરનારા કામભોગો પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયોને (૯) ગવેષે છે (૧૦) આવા (૧૧) મોહના કારણે (૧૨) વારંવાર (૧૩) આસક્ત બની, નથી રહેતા મુનિભાવમાં કે નથી રહેતા ગૃહસ્થભાવમાં (૧૪) ન તો આ પાર કે (૧૫) ન તો પેલે પાર (આ લોકના અને પરલોકના સુખથી વચિત થાય છે)

ભાવાર્થ :- કેટલાએક સાધક અમે અપરિગ્રહી થઈશું એમ ખોલી-વિચારી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે પશ્ચાત્ પ્રાપ્ત થતા કામભોગોને ગ્રહણ કરી સેવન કરે છે અને વીતરાગ દેવની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ આચરણ કરી મુનિવેશને કલકિત કરે છે અને વિશેષ કામભોગોના સાધનો મેળવવાના ઉપાયને શોધતા થકા મોહથી મૂઢિત બનેલા

બારવાર વિષયોમાં ગૃહ જતી રહે છે તે નથી રહેતા સાધુભા
કે નથી રહેતા ગૃહસ્થપણામાં જન્મેથી જાણે જતી આ લોક
પરલોકનાં મુખોથી વચિત રહી સંસારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિ કરતા
જન્મ મરણના ચક્રમાં ફસાઈ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે એમ
સચમી સાધકે વિષયવાસનાથી દૂર રહી અનાસક્ત ભાવ વા
સચમનું પાલન કરવા સતત ઉપયોગ રાખવો એ જ સાધક કર્તવ્ય

વિમુક્તા હુ તે જાણા જે જાણા પારગામિણો, લો
લોમેણ દુગુંછમાણે છાંચે કામે નામિંગાદ્દ । વિળાવિ તે
નિષ્સ્વમ્મ ^{૧૩}એસ ^{૧૩}અંકમ્મે જાણતિ પાસંતિ । પઢિલો
જાણકસ્વતિ ^{૧૩}એસ ^{૧૩}અણગારે સિ પલુણ્ણ ॥ ૮૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) મુક્ત (૨) મનુષ્ય (૩) જે વ્યક્તિ (૪) જ્ઞાન
ચારિત્રમાં પારગત ભોજ પ્રસન્નમાં (૫) નિર્મોહીપણ રાખે (૧) ત્યાગ કરે
પ્રાપ્ત થયેલાં (૮) કામભોગો (૯) મદ્ય ન કરે (૧૦) કોઈ પ્રકારના ભોજ
(૧૧) ભોજનો ત્યાગ કરી (૧૨) પ્રત્યક્ષ મદ્ય કરે છે (૧૩) એ મુનિ
(૧૩) કમરહિત જતી (૧૫) સ્વચ્છ (૧૬) સ્વચ્છી અને છે (૧૭) એમ વિ
(૧૮) વિષયોની ધ્યજા ન કરે (૧૯) આવા આચારવાળાને (૨૦) સાચા
(૨૧) કહેલાં છે

ભાવાર્થ - જે કોઈ સાધક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિ
પારગામી છે એવા પુરોહિ-સાધકો જ મુક્ત સમાન કહેવાય છે
જે સાધક સતત ઉપયોગસહિત સચમનું પાલન કરે છે અને નિ
વૃત્તિથી લોકને છતીને પ્રાપ્ત થયેલા કામભોગોનું સેવન કરતો
અને જે સાધક પ્રથમથી જ લોકનો ત્યાગ કરીને પ્રત્યક્ષ
કરે છે એ જ મુનિ કમરહિત જતી સ્વચ્છ સ્વચ્છી અને
એમ સિચારી સાધક કોઈ પ્રકારના લોકની [વિષયોની] ધ્યજા ન
નહિ એવા મુનિને સાચા અણગાર કહ્યા છે

અહો ય રાઓ પરિતપ્પમાણે, કાલાકાલસમુદ્ઘાઈ,
સંજોગદ્વી, અદ્ધાલોભી, આલુંપે, સહસાકારે વિણિવિદૃષ્ટિતે
ઇત્થ સત્થં પુણો પુણો ॥ ૮૧ ॥

શબ્દાર્થ ભાવાર્થ :- અ. ૨. ઉ ૧ સૂત્ર ૬૭ મુજબ.

સે^૧ આયબલે, સે^૨ નાહબલે સે^૩ સયળબલે, સે^૪ મિતંબલે,
સે^૫ પિચ્ચબલે, સે^૬ દેવબલે, સે^૭ રાગબલે, સે^૮ ચોરબલે, સે^૯
અતિહિબલે, સે^{૧૦} કિવિળંબલે, સે^{૧૧} સમળબલે^{૧૨} ઇચ્છેહિં વિરુ-
વરુવેહિં^{૧૩} કજ્જેહિં^{૧૪} દંડસમાયાણં^{૧૫} સંપેહાણં^{૧૬} ભયા^{૧૭} કજ્જહિ,
પાવસુકલુત્તિ મન્નમાણે, અદ્ધવા આસંસાણં ॥ ૮૨ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) શરીર પુષ્ટ બનાવવા (૨) જ્ઞાતિબળ, (૩) સ્વજનબળ, (૪) મિત્રબળ, (૫) પરલોકબળ, (૬) દેવબળ, (૭) રાજ્યબળ, (૮) ચોરબળ, (૯) અતિથિબળ, (૧૦) લિક્ષુબળ, (૧૧) શ્રમણબળ, (૧૨) આવા (૧૩) વિવિધ પ્રકારના (બળો પ્રાપ્ત કરવા) (૧૪) કાર્ય દ્વારા (૧૫) જીવોની હિંસા કરે છે (૧૬) વિચાર કરી (૧૭) ભયથી પણ (૧૮) હિંસા કરે છે (૧૯) પાપથી છૂટવા (૨૦) માનતા અથવા કોઈ પણ (૨૧) આશાએ

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની અસયમી જીવો પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવવા અથવા કોઈ સમયે મુશ્કેલી આવે તો તે સમયે તે મુશ્કેલી નિવારણ માટે સહાય પ્રાપ્ત કરવાની ભાવનાથી, જ્ઞાતિબળ પ્રાપ્ત કરવા તથા સ્વજનબળ, મિત્રબળ, પરલોકબળ, દેવબળ, રાજ્યબળ, ચોરબળ, અતિથિબળ, લિક્ષુકબળ, શ્રમણબળ આદિ મેળવવા માટે વિવિધ પ્રકારના કાર્યોદ્વારા જીવોની ઘાત કરે છે, અથવા રાજ્યના ભયથી રાજની સેવા કરવા અથવા પાપથી છૂટવારૂપે અથવા માન્યતાથી યજ્ઞાદિ વગેરે કાર્યોવડે જીવોની હિંસા કરે છે. અથવા હિંસારૂપ

વચ્ચાદિ કાર્યોથી વર્તમાનભવમા તથા પરભવમા મુખ પ્રાપ્ત થાય એ
ભાવનાથી અથવા તેા સાંસારિક દ્રોષ પ્રકારનો લાભ પ્રાપ્ત કરવાની
ભાવનાથી સાવચ અનુષ્ઠાનો કરે છે આવા લવચાત્મક સાચ્ય
અનુષ્ઠાનો બધાં દિસા કરવાવાળાને જ અદિતકર થાય છે અને
અશુભ કર્મોના સ્વચ્ચ કરી સસાર પરિબ્રમણ વધારતો મોટો નરકાદિ
અધમજાતિમા નારવાર ઉત્પન્ન થઈ જન્મ-મરણાદિના પરવશપણા
આદિના તીવ્ર દુઃખોને લોગવતો મોટો સસાર પરિબ્રમણ કરે છે
એમ વિચારી આત્માર્થી લવોએ આવી અજ્ઞાનરૂપ બ્રમણને ઊઘીને
દિસાથી દૂર રહી અદિ સક ભાવ વધારી, પરિબ્રહ્મ મમત્વ દૂર કરી,
અદ્યપારથી અદ્યપચ્છિદ્ધી, સાદુ લવન વ્યતીત કરવા ઉપયોગી બની
રહેવું જેથી વર્તમાનભવ તથા ભવિષ્યનો ભવ મુખસમાધિરૂપ
બની રહે

ત પરિણાય મેહાવી નૈષ સય ઇપહિં કજ્જેહિં વંદં
સમારંમિજ્ઞા, નૈષ ભર્મ ઇપહિં કજ્જેહિં વંદં સમારંમિજ્ઞા,
ઇપહિં કજ્જેહિં વંદં સમારંમતેયિ અન્નં ન સમણુજાણિજ્ઞા,
ઇસ મગ્ગે આરિપહિં પવેદ્દા, અહેત્ય કુસલે નોવલિપિજ્ઞાસિ
સિં મેમિ ॥ ૮૬ ॥

શબ્દાર્થ - (૧) એમ નમ્મી (૨) સુદિમાન (૩) નહિ (૪) સ્વય (૫)
એવા (૬) કાર્યો માટે (૭) દિસા (૮) કરે (૯) નહિ (૧) અન્ન પાસે (૧૧) એવા
(૧૨) કાર્યો માટે (૧૩) દિસા (૧૪) કરાવે (૧૫) એવા (૧૬) કાર્યો માટે (૧૭)
દિસા (૧૮) કરતા હાય (૧૯) અન્નને (૨) નહિ (૨૧) ભયુ નમ્મી (૨૨)
આ (૨૩) માત્ર (૨૪) શ્રી તીથ કરે દેવાએ (૨૫) પ્રતિપાસન કરેલ છે (૨૬)
જેથી (૨૭) સુદિમાન [આવા ઉપર મુજબ સુત્ર ૮૨ માં કહ્યા મુજબના કાર્યોથી]
અનુભ કર્મોના સેવથી પોતાના આત્માને (૨૮) સિમ કરે નહીં

ભાવાર્થ - પૂર્વોક્ત સૂત્ર ૮૨મા કહ્યા મુજબ પોતાના સ્વાર્થે અન્ય તરફથી સહાય મેળવવા માટે થતી હિંસા પોતાના આત્માને અહિંસકતા જાણી બુદ્ધિમાન સાધક સાંસારિક કાર્યો માટે, વિવિધ પ્રકારના કાર્યો માટે, સ્વયં હિંસા કરે નહિ, અન્ય પાસે હિંસા કરાવે નહિ, તેમ જ એવા કાર્યો માટે અન્ય કોઈ હિંસા કરતા હોય તેને અનુમોદન આપે નહીં. આવા પ્રકારનો હિંસાના ત્યાગરૂપ અહિંસક માર્ગ શ્રી તીર્થંકર દેવોએ પ્રતિપાદન કરેલ છે, તેને બરાબર ચમત્ક વિવિધ કાર્યો માટે કરાતી હિંસાનો ત્યાગ કરી, પોતાના આત્માને હિંસાદિ પાપકર્મોથી લિપ્ત કરે નહિ અને અહિંસક વર્તન રાખી ઉપયોગપૂર્વક યાવત્ જીવન સચમપાલન કરવું એ જ સાધક આચાર અને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ છે એ જ માનવ-જીવનું કર્તવ્ય છે.

ખીન્ને ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ત્રીન્ને ઉદ્દેશો.

^૧સે ^૨અસહં ^૩ઉચ્ચાગો, ^૪અસહં ^૫નીઆગો, ^૬નો હીજે,
^૮નો ^૭અહરિત્તે, ^૯નોડપીહ ^{૧૦}હય ^{૧૧}સંસ્વાય ^{૧૨}કો ^{૧૩}ગોયાવાહ ?
^{૧૪}કો ^{૧૫}માળાવાદી ? ^{૧૬}કંસિ વા ^{૧૭}એગે ^{૧૮}ગિજ્ઞા ? ॥ ૮૪ ॥

શબ્દાર્થ . (૧) આ જીવ (૨) અનેક વાર (૩) ઉચ્ચગોત્રમા ઉત્પન્ન થયો (૪) અનેકવાર (૫) નીચગોત્રમા ઉત્પન્ન થયો, (૬) હીન થયો નથી (૭) વિશેષ થયો નથી (૮) એકની પાણુ (૯) ધમ્મ ન કરે (૧૦) એમ જાણી (૧૧) ગોત્રનું અભિમાન કરે ? (૧૨) કોણ કોના (૧૩) અભિમાન કરે ? (૧૪) કોનામા (૧૫) કોઈએ (૧૬) આસક્તિ રાખવી

સાવાથ - આ છવ્ઠા અનેકવાર ઉચ્ચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયે, અનેકવાર નીચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયે, તેમાં વિશેષતા કે હીનતા થઈ નથી કારણુ ભવબ્રમણ તથા કર્મવજ્રણા બન્નેમાં પ્રાપ્ત સમાન હોય છે એમ બધી બુદ્ધિમાન આત્માએ ઉચ્ચગોત્રમાં અભિમાન કરવું નહિ અને નીચગોત્રમાં હીનતા લાવવી નહિ અને કોઈ પણ મહત્ત્વાનોની ઇચ્છા કરવી નહિ, તેમ જ ગોત્રના ગર્વ-અભિમાન કરવા નહિ, બન્નેમાંથી શેમાં આસક્તિ કરવા યોગ્ય છે એટલે કે આસક્તિ કરવા યોગ્ય નથી આઠ મઠ પૈકી કોઈ પણ મહત્ત્વ અભિમાન કરે તે છવ્ઠા ભવિષ્યના ભવમાં હીનતાને પામે છે એટલે એ ઉચ્ચગોત્રનું અભિમાન કરે તો ભવિષ્યના ભવમાં તે છવ્ઠા નીચગોત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રકારે આઠે મઠ સળધમાં બધું જોમ ફલેત મળ કામાં ભેટેલ બહિષ્કર્યે જઈ નીચે આવે છે, એમ બુદ્ધાની માફક છવેા કર્માનુસાર ઉચ્ચ નીચગોત્રમાં વારવાર ઉત્પન્ન થાય છે વળી નીચગોત્રનો ઉદય અનવકાળ સુખી નિયમ્યવતિમાં [વનસ્પતિ જાતી અનવકાળ] હોય છે તિય વ્યવતિમાં ઉચ્ચગોત્રનો ઉદય હોતો જ નથી. આમ વિચારી ગોત્રના કે કોઈ પણ મહત્ત્વાનોના અભિમાન કરવા નહિ, ગમે તેવી સ્થિતિમાં સમભાવે રહેવું એ જ સાચું જ્ઞાન છે આવા સુદર બાલુપણના ખુલાસા થી જૈનધર્મમાં શ્રી વીતરાગ દેવે અનુકપાભાવે છવેાના હિતના માટે કરેલા છે

તમ્હા પંઢિય નો હરિસે નો કુપ્પે, મૂપ્પિં જાણ
પઢિછેહિ સાત, સમિતે પયાણુપત્તસી તજહા-અંધત, બહિરસં,
મૂયત, કાણસં, કુટસં, સુજ્જત, ચહ્હસં, સામત,
સપલ્લ, સપલ્લ, મહપમાણ અણેગરૂપાઓ જોણીઓ
સંધાતિ, વિરયરૂપે પાસે પઢિસંધેદેહ ॥ ૮૫ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) તેથી (૨) બુદ્ધિમાન (૩) ન (૪) હર્ષકરે (૫) ન (૬) ક્રોધકરે (૭) જીવોને (૮) જાણો (૯) વિચારો (૧૦) સુખની ઇચ્છા (૧૧) સમિતિયુક્ત (૧૨) દેખવાવાળા (૧૩) અધપણું (૧૪) બહેરાપણું (૧૫) મૂંગાપણું (૧૬) કાણાપણું (૧૭) હુઠાપણું (૧૮) વામનપણું (૧૯) કુબડાપણું (૨૦) કાળાપણું (૨૧) કાબરચીતરાપણું (૨૨) સરોગીપણું (૨૩) પોતાના જ પ્રમાદથી (૨૪) અનેક પ્રકારની (૨૫) યોનિસ્થાનોમાં (૨૬) જન્મ ધારણ કરે છે (૨૭) અનેક પ્રકારના (૨૮) હુંખો (૨૯) ભોગવવા પડે છે

ભાવાર્થ :— ઉપરના સૂત્ર ૮૪ માં લખેલ વિધિને જાણી બુદ્ધિમાન પુરુષ ઉચ્ચગોત્ર પામવાથી હર્ષ ન કરે, નીચગોત્ર પામવાથી ખેદ ન કરે, દીનતાને ધારણ ન કરે. ક્રોધ ન કરે પ્રાણીમાત્રને સુખપ્રિય છે, હુંખ અપ્રિય છે તે સમ્યક્-પ્રકારથી જાણી વિચારી, સમિતિયુક્ત દરેક પ્રાણી સાથે વિવેકપૂર્વક સમ્યક્લાવથી વર્તન રાખવું જોઈએ. વળી એમ જાણવું કે અધપણું, બહેરાપણું, મૂંગાપણું, કાણાપણું, હુઠાપણું, વામનપણું, કુબડાપણું, કાળાપણું, કાબરચીતરાપણું, સરોગીપણું પામવું તથા અનેક યોનિસ્થાનોમાં જન્મ ધારણ કરવા અને ત્યાં અનેક પ્રકારનાં હુંખો ભોગવવાં એ સર્વે પ્રતિકૂળતા અને હુંખો પોતાના જ પ્રમાદના કારણથી હોય છે એક જ ભવમા પણું ઉંચી નીચી સ્થિતિઓ, શ્રીમતાઈ, ગરીબીપણું, રોગના ઉપદ્રવો, નિર્ધનતા, પરવશપણું વગેરે સ્થિતિઓના બદલા થતા રહે છે. તે બધા ફેરફારો પોતાના પૂર્વના અવિવેકથી આરંભથી, પ્રમાદથી, આસક્ત ભાવોથી, અન્યને હુંખો ઉપજાવ્યા હોય, અસત્ય આચરણ કર્યા હોય, અન્યની સપત્તિઓ લૂંટી હોય, છેતરપીડી કરેલ હોય વગેરે પૂર્વના બાધેલાં અશુભ કર્મોનાં ઉદયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ વિચારી આત્માર્થી જીવોએ પોતાનો વ્યવહાર ન્યાયી, સત્ય, અહિંસક, પ્રામાણિકપણાથી રાખી વર્તમાનકાળ તથા ભવિષ્યકાળ સુખરૂપ બનાવવા ઉપયોગ રાખી રહેવું જોઈએ એને જ સાચો વિવેક, સાચું જ્ઞાન સમજવું અને સદા સમભાવે રહેવા ઉપયોગ રાખવો એ જ માનવભવનું ઈર્તવ્ય છે.

સે અણુજમાણે હૃઓષહૃષ્ જાહ્મરણં અણુપરિગટ્ટમાણે ॥
॥૮૬॥

શબ્દાર્થ (૧) અણુની જીવો (૨) રોગાદિથી (૩) પીડિત
(૪) જ મરણ (૫) પરિભ્રમણ કરે છે

ભાવાર્થ :- અણુની જીવો કર્મોના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર, ઉચ્ચોત્ક્રાંતિનું અભિમાન કરી અને જીવોની હિંસા કરી અમૃત્યુ પ્રતિજ્ઞાતાને પામે છે તેમજ અણુના કર્મોના સચ્ચોવડે અનેક પ્રકારની શારીરિક તથા માનસિક આધિઓષધી પીડિત રહે છે, અને અપવશથી કલકિત બની [પૂર્વજવોમાં કરેલા માયાકપટ, અસત્યવર્તન, હિંસા, હેતરથી ઠી, અભિમાનથી જીવોને ત્રાસ આપ્યા હોય અથવા સહન્યા હોય, માર માર્યા હોય વિ. અણુના કર્મોના ફળના ઉદ્ભવથી] જન્મ, મરણરૂપ-સંસાર પરિભ્રમણ ચક્રમાં વારંવાર ફરે જો સોમવતા થકા ભ્રમણ કરતા થકા રહે છે એમ જાણી વર્તમાનભવમાં સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવ વધારી અહિંસક ભાવે [વર્તમાન તથા ભવિષ્યકાળ સુખરૂપ બનાવવા માટે] સમ્યક્ ભાવે વર્તન રાખી રહેવું જોઈએ, એને જ માનવભવનું સાચું કલ્પ બાણો.

જીવિયં પુઠો પિયં હૃમેગેસિ માણધાણં સ્વિસંપત્યુ
મમાપમાણાણં ॥૮૭॥

શબ્દાર્થ (૧) અસયમી જીવન (૨) પૃથક્ પૃથક્ (૩) પ્રિય
(૪) આ સંસારમાં (૫) કેટલાંક (૬) મનુષ્યોને ક્ષેત્ર (૭) મહાનર્મ (૮) મમત્વ
રાખવાવાળાને.

ભાવાર્થ :- આ સંસારમાં ક્ષેત્ર, મહાનેત્ર, સપત્તિ આદિ પરિબ્રહ્મ મમત્વ રાખવાવાળા પ્રત્યેક જીવોને અસયમી જીવન જીવવું પ્રિય છે છતાં મરણ તો આવે છે તોપણ અણુની જીવોને મમત્વ છૂટકું

નથી અને જીવનપર્યંત કામલોગો લોગવવામાં તથા ધનપ્રાપ્તિ કરવામાં રકત રહી અમૂલ્ય માનવલવણી અવસરને નિરર્થક બનાવી રહેલા છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫

આરત્તં, વિરત્તં, મણિકુण्डलं, सहहिरण्येण हृत्थियाओ

૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨

પરિગિજ્ઞા તત્થેવ રતા 'ળ હૃથ તવો વા દમો વા નિયમો

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯

વા દિસ્સહ' સંપુણં બાલે જીવિત્કામે લાલપ્પમાણે મૂઢે

૨૦

વિપ્પરિયાસમુવેહ ॥૮૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) રગેલા વસ્ત્રો (૨) વિવિધરંગનાં વસ્ત્રો (૩) રત્નઆભુષણ (૪) સુવર્ણ (૫) સ્ત્રીઓ (૬) અહણકરી (૭) તે સર્વમાં (૮) આસક્ત બને છે (૯) નથી ત્યાં (૧૦) તપ (૧૧) ઇન્દ્રિય મન (૧૨) અહિંસા આદિ વ્રતો (૧૩) કળવાન દેખાતા (૧૪) એકાત (૧૫) અજ્ઞાની અસંયમી (૧૬) જીવનની (૧૭) ઇચ્છાવાળા (૧૮) અસત્ય બોલનાર (૧૯) મૂઢ બની વિપરીત (૨૦) આચરણ કરે છે

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની મનુષ્યને કદાચિત્ રગબેરગી વસ્ત્રો, મણિ, કુંડળ, સોના, ચાંદી આદિ સંપત્તિ તથા સ્ત્રીઓ વગેરે લોગોપલોગના સાધનો પ્રાપ્ત થતાં, તેમાં આસક્ત બનીને રહે છે. અને કર્તાવ્યના જ્ઞાનથી રહિત બની એકાત અજ્ઞાની મૂઢ બની. મનુષ્યપણાને ન શોભે તેવા વિપરીત આચરણ કરતો થકો અસંયમી જીવનની ઇચ્છાવાળો બકવાદ કરતો કહે છે કે સસારમા અનશનાદિ-તપ, ઇન્દ્રિયદમન, અહિંસાદિવ્રત-નિયમો આદિ ક્રિયાઓથી કોઈ લાભ દેખાતો નથી એમ મોહની પ્રબળતાથી વિવેકશૂન્ય થઈ ધર્મક્રિયાનો નિષેધ કરે છે પ્રત્યક્ષ લોગોને સુખદાયક માની તેમાં જ રકત રહી સસારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિ કરતો રહે છે અજ્ઞાની જીવો આવી બ્રમણમાં સસાર સાગરમાં અનંતકાળ સુધી નરક તથા તિર્યંચ ગતિમાં વારંવાર ઉત્પન્ન થઈ જન્મ મરણાદિના દુઃખોને ભોગવતા થકા સસારબ્રમણ કરે છે

ફળમેષ નાષકંમ્બીત જે જળા ધુવચારિણો, જાશ્મરણ
પરિભાગ્ય જવે સંક્રમણે વર્ધે ॥૮૯॥

શબ્દાર્થ (૧) જે મૃત્યુએ (૨) શાશ્વત સુખની ઇચ્છાવાળા
(૩) અસંયમી જીવનને (૪) ઇચ્છા નથી (૫) જ મ મરણના સ્વરૂપને (૬) બાળી
(૭) વિચરે છે (૮) દહ બની (૯) શાસ્ત્રિમાં.

ભાવાર્થ :- જે જીવે શાશ્વત સુખના અભિલાષી છે, તેઓ
અસંયમી જીવનની ઇચ્છા શાશ્વતા નથી તેમ જ જન્મ અને મરણના
ઉપાદ્રવે જોવા કામલોચનોના સ્વરૂપને બાળી અસંયમી જીવન
(વિષયાસક્તભાવ)થી દૂર રહી સમય અનુકૂળતામાં શકા નહિ શાશ્વત
દેહતાથી સમય પાલન કરતા વિચરે છે.

નમ્પિ કાલસ્સ ડણગમ્મો, સંખ્ખે પાણા પિયાજ્ઞા,
સુહસાયા, દુક્કલ્લપચિક્ખા, અપિયંચહા, પિયજીવિણો
જીવિચકામા । મઠ્ઠેસિં જીવિયં પિયં ॥૯૦॥

શબ્દાર્થ (૧) નથી (૨) સ્મૃત્તું (૩) આત્મ (૪) સર્વ (૫) પ્રાણીઓને
(૬) જીવન પ્રિય છે (૭) સુખના ઇચ્છુક છે (૮) દુઃખપ્રતિકૂળ છે (૯) મરણ
અપ્રિય છે (૧૦) જીવન પ્રિય છે (૧૧) જીવનની અભિલાષા છે (૧૨) સર્વ
જીવોને (૧૩) જીવતર (૧૪) પ્રિય છે.

ભાવાર્થ :- જ્યાં જ મ છે ત્યાં અવશ્ય મરણ છે તેથી
મૃત્યુ નથી તેમ નથી [આવવાનું જ છે] સર્વ જીવોને પોતાનું
આયુષ્ય પ્રિય છે સર્વ જીવે સુખની ઇચ્છાવાળા છે; દુઃખ સર્વ
જીવોને પ્રતિકૂળ, અનિષ્ટ છે મરણ સૌને અપ્રિય છે; જીવન સૌને
પ્રિય છે સર્વ જીવે જીવનની અભિલાષા રાખે છે, જીવતા રહેવું
તે સર્વ જીવોને પ્રિય છે આવા પ્રકારે બાળી અન્ય કોઈપણ નાના

કે મોટા જીવોના સુખને તથા તેના પ્રાણો લૂટી અન્યના સુખોને ધક્કો પહોંચાડી, પોતાનાં સુખો પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના રાખવી નહિ સર્વ જીવોને પોતાના આત્મા સમાન જોવા ઉપયોગી બની રહેવું, એ જ પોતાના આત્માને સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે, આવો શ્રી ભગવંતનો ઉપદેશ છે.

તં^૧ પરિગિજ્ઞ^૨ દુપયં^૩ ચલપ્પયં^૪ અભિજુંજિયાણં^૫ સંસિચિ-
યાણં^૭ તિવિહેણં^૮ જાવિ^{૧૧} સે^૯ તત્થ^{૧૦} મત્તા^{૧૨} ભવહ^{૧૩}, અણ્ણા^{૧૪} વા
ઘહુયા^{૧૦} વા^{૧૨} સે^{૧૩} તત્થ^{૧૫} ગહિં^{૧૫} ચિદ્દહ^{૧૪} ભોયણા^{૧૪} ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) અસંયમી સુખી જીવનનો (૨) આશ્રય લઈ (૩) જે પગવાણાં દાસ દાસી, (૪) ચાર પગવાણા બળદ ઘોડા આદિને (૫) કાર્યમાં જોડી (૬) ધન એકત્ર કરી (૭) ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે (૮) સમુદ્ધ થયેલ ધનની માત્રા (૯) અલ્પ હોય (૧૦) બહુ હોય (૧૧) તે એકત્ર થયેલ સપત્તિમા (૧૨) જીવો (૧૩) ગૃહબતી (૧૪) ઉપભોગ કરવામાં જ (૧૫) લીન બની રહે છે

ભાવાર્થ - અસયમી જીવનવાળા જીવો પોતાના જીવનને સુખી બનાવવા માટે જે પગવાળા દાસ દાસી નોકર વગેરે તથા ચાર પગવાળા બળદ ઘોડા આદિને ગ્રહણ કરી તેઓને પોતાના વ્યાપારમાં નિયુક્ત કરીને વેપાર કરતા ધનની માત્રાનો સચય કરે છે ધનની માત્રા અલ્પ હોય કે વિશેષ લેગી થયેલ હોય તે સપત્તિમા તથા ભોગો-પભોગના સાધનોના ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે તેમા આસક્ત બની તેનો ઉપભોગ કરવામાં જ લીન બની રહે છે આરભ અને પરિગ્રહ સચય [મમત્વ] ના વર્તમાન કાર્યના પરિણામનો, ભવિષ્યકાળમાં કટુ વિપાકોનો વિચાર નહિ કરતા, વર્તમાન અશાશ્વત, ક્ષણિક વિષયસુખમાં લીન બની ભવિષ્યકાળના ભવને દુખ રૂપ બનાવી, અમૂલ્ય અને દીર્ઘકાળે પ્રાપ્ત થયેલ એવા આ અમૂલ્ય માનભવને નિરર્થક બનાવી સસાર પરિભ્રમણ વધારે છે, એમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ અસંયમી

લવનની ઇચ્છા કરવી નહિ લવનને સચમી જનાવી, માનવભવને
સફળ જનાવવા સતત ઉપયોગ રાખી રહેવું એ જ માનવભવનું કલ્પ
છે તથા આત્માને મેલવું કારણ છે

તઓ^૧ સે^૨ યગયા^૩ વિવિહં^૪ પરિસિદ્ધ^૫ સમૂયં^૬ મહોજગરણ
મથહ^૭ । તપિ^૮ સે^૯ યગયા^{૧૦} યાયાદા^{૧૧} વિમયતિ^{૧૨}, અદસદ્ધારો^{૧૩} વા
સે^{૧૪} અથહરન્તિ^{૧૫}, રાગાણો^{૧૬} વા સે^{૧૭} વિલુંપતિ^{૧૮}, ણસ્સતિ^{૧૯} વા સે,
વિણસ્સતિ^{૨૦} વા સે, અગારદાદ્દેણ^{૨૧} વા સ^{૨૨} હજ્જસહ ॥ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ (૧) પદ્માત (૨) અસચમી છવ પાસે (૩) દોષ સમરે (૪)
વિવિધ પ્રકારનાં (૫) ઉપભોગ કરતાં વધેલા (૬) પ્રચુર માત્રામાં (૭) દ્રવ્ય એક
થયેલ (૮) હોમ (૯) તે (૧૦) દ્રવ્ય તથા ઉપમરણોમાં (૧૧) દોષ સમરે
(૧૨) સ્વજનો (૧૩) બાગ લઈ જાય છે (૧૪) ચોર લોહો (૧૫) ચોરી જાય
છે (૧૬) રાગ (૧૭) છાંતી લે છે (૧૮) બાપાર આદિમાં (૧૯) નાશ
થાય છે (૨૦) અગ્નિ લાગવાથી (૨૧) બળી જાય છે

સાવાય - ત્યાર બાદ અસચમી સસારી જીવો પાસે
કલાચિત્ લાજાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ સપત્તિને
ઉપભોગ કરતાં જમીલ દ્રવ્ય ઉપગરણો વિવિધ પ્રકારના પ્રચુર
માત્રામાં એકઠા થયેલ દ્રવ્ય તથા લોભોપભોગનાં સાધનોમાંથી
સ્વજનો બાગ પડાવે છે; અથવા ચોરલોહો તે સપત્તિને લૂટી જાય
છે; અથવા શબ્દ છીનવી લે છે અથવા બાપાર દ્વારા નુકસાન લાગતાં
નષ્ટ થાય છે અથવા ઘર મકાનોમાં અગ્નિનો ઉપદ્રવ થતાં સર્વ
સપત્તિ તથા ઉપગરણો બળી જઈ નષ્ટ થાય છે ઘણા પ્રયત્ને છુપા
તૂપા વેડીને કાળઅકાળની પરવા કર્યા વિના અહોરાત્રિ ઉપાધી લોભથી
અમદ કરેલ દ્રવ્ય તથા ઉપગરણોનો નાશ થતા, તે અસચમી જીવ
મજાન દુખને અનુભવે છે, પમ્નાવો કરે છે ગુરજા કરે છે આવા

પ્રકારની અસંયમીજીવોની સ્થિતિને દેખી આત્માર્થી જીવોએ જાગૃત રહી અનાસક્ત ભાવ વધારી આરભ ઘટાડી [છૂટે તો સર્વથા છોડી] તથા અદ્ય પરિબ્રહ્મી બની [શક્તિ અનુકૂળતા હોય તો સર્વથા પરિબ્રહ્મને છોડી] વર્તમાનકાળ સુધારી ન્યાયી તથા પ્રામાણિકપણથી જીવન વ્યવહાર-જીવન નિર્વાહ ચલાવી વર્તમાનકાળ તથા ભવિષ્યકાળના આગામી ભવને સુખરૂપ બનાવવાને તથા સસાર પરિબ્રમણ ઘટાડવા ઉપયોગવંત બની રહેવું, એ જ માનવભવની સાર્થકતા છે

^૧ ^૨ ^૩ ^૪ ^૫ ^૬
 इति से परस्सद्वाए कूराहं कम्माहं बाले पकुव्वमाणे
^૮ ^૯ ^{૧૦} ^{૧૧} ^{૧૨}
 तेण दुक्खेण मूढे विपरियासमुवेइ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) એ પ્રકારે (૨) લુપ્થ જીવ (૩) અન્યને માટે (૪) હિસક (૫) કર્મો (૬) અજ્ઞાની (૭) કરતા થકા (૮) તે કર્મોના (૯) વિપાકથી (૧૦) મૂઢ બની (૧૧) વિપરીત આચરણ (૧૨) કરે છે

ભાવાર્થ - એ પ્રકારે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં લુપ્થ અસંયમી અજ્ઞાનીજીવોને કર્મના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી, પોતાના સ્વજન, સખંધી આદિ પરને માટે તથા પોતાના દ્રવ્ય સચય મમત્વથી, હિસાદિ કૂર કર્મો કરતા થકા તથા પૂર્વે કરેલા હિસાદિ કાર્યોના ફળસ્વરૂપવિપાકરૂપ અશુભ ઉદયથી સચય કરેલાં ધનાદિક સંપત્તિનો [સૂત્ર ૯૨ મા કહેવા મુજબ] નાશ થતા મૂઢતાને- વિપરિતપણુને પામે છે કર્તવ્ય અકર્તવ્યના ભાન ગહિત બની જન્મ મરણરૂપ-સસાર પરિબ્રમણને વધારતો રહે છે, એમ જાણી મુમુક્ષુ જીવોએ વિષયોની લોભપતાને છોડી આરભ પરિબ્રહ્મને ઘટાડી અનાસક્ત ભાવો વધારી સમભાવથી પોતાનો જીવનવ્યવહાર ચલાવવા ઉપયોગથી રહેવું, જેથી વર્તમાનભવ તથા ભવિષ્યકાલ બને સુખરૂપ બને તે જ આત્મકલ્યાણનું કારણ તથા માનવભવનું કર્તવ્ય છે.

સુગિણા હુ યય પવેદ્ય અણોહતરા યય ન ય ઓહ
તરિસય, અતીરગમા એતે ન ય તીરં ગમિસય । અપારંગમા
યય, ન ય પારં ગમિસય ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ (૧) શ્રી તીર્થ કરદેવે (૨) નિશ્ચયથી (૩) આ હકીકત
(૪) પ્રતિપાદન કરેલ છે (૫) અસયમી સસારના પ્રવાહને તરી શકતો નથી
(૬) સસાર પ્રવાહને તરવા સમર્થ નથી (૭) તીર પર પહોંચી શકે નહિ
(૮) તીર પર પહોંચવા સમર્થ નથી (૯) પારને પામતો નથી. (૧) પારને
પામવા સમર્થ નથી.

આવાર્થ - સર્વજ્ઞાની શ્રી તીર્થ કરદેવ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ
પોતાના અનુભવથી દેવજ્ઞાન દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી આ
ઉપદેશ પ્રતિપાદન કરેલ છે જે અસયમી સ્વચ્છ હાચારી હોવો છે
તે સસારના પ્રવાહને તરી શકતા નથી સસાર પ્રવાહ તશ્વામ
સમર્થ નથી સસાર સમુદ્રના વીરને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી તીરને
પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ નથી. સસાર સમુદ્રના પારને પામી શકતા નથી
પારને પામવા સમર્થ નથી. આ પ્રમાણે શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે
હતા જ્ઞાની હોવોનું લક્ષ ભગવતના ઉપદેશ તરફ ધ્યાન આપે છે,
અમર લક્ષ નથી એમ પણ કહી શકાય. આત્માર્થી હોવોએ
ભગવતના ઉપદેશ તરફ પૂર્ણ મદ્દા રાખી ધર્મનું આરાધન કરવા
સતત અચૂત રહેવું એ પોતાના આત્માને માટે શ્રેયસ્કર છે

આયાણિઞ્જ ચ આયાય, તંમિ ઠાણે નં ચિદ્દહ, ચિત્તધ
પપ્પ ડલ્લેયને તંમિ ઠાણમ્મિ ચિદ્દહ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ (૧) સયમ (૨) મદ્દા કરી (૩) સયમ (૪) સ્થાનમાં
(૫) રહના (૬) નથી (૭) વિપરીત ઉપરોક્તને (૮) મદ્દા કરી (૯) જ્ઞાની
(૧) અસયમ (૧૧) માનમા (૧૨) રહ છે

ભાવાર્થ :- કેટલાએક અજ્ઞાની જીવો સયમ ગ્રહણ કરી સંયમ માનમાં સ્થિર રહી શકતા નથી. વિપરીત ઉપદેશ સાંભળી અસંયમ માનમાં આસક્ત રહે છે. કેટલાએક શરીર ઉપરના મમત્વના કારણે થાનમાન પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાની ભાવનાએ સયમસ્થાનમાં ટકી શકતાં નથી કારણ જ્ઞાનની ખામી હોય છે શરીર મમત્વ છૂટયા વિના મનુ પાલન દુષ્કર લાગે છે. વિશેષે શરીર શુશ્રુષા તથા માન-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી સયમથી પતિત થઈ આત્માનુ અહિત કરે છે. તેથી સાધક આત્માએ સતત ઉપયોગ રાખી સાધુ સમાચારી મુજબ સંયમ પાલન કરવા જાગૃત રહેવું.

ઉદ્દેસો પાસગસ્સ નસ્થિ, બાલે પુણ નિહે કામસમણ્ને,
અસમિતદુક્ષ્વે દુક્ષ્વી દુક્ષ્વાળમેવ આવટ્ઠં અણુપરિચદ્દહ
ત્તિ વેમિ ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) ઉપદેશ (૨) તત્ત્વના જાણકાર માટે (૩) નથી (૪) અજ્ઞાની (૫) પુનઃ (૬) રાગબધનમાં પડેલા (૭) વિષયોમા આસક્ત બનેલા અતૃપ્તિથી (૮) અસમિત દુઃખે કરી (૯) દુઃખી રહેલા (૧૦) દુઃખોના (૧૧) ચક્રમા (૧૨) પરિભ્રમણ કરે છે એમ હુ કહુ છું.

ભાવાર્થ :- તત્ત્વના જાણકાર તત્ત્વજ્ઞાનીને ઉપદેશની જરૂર નથી. કારણ કે તે જ્ઞાની હોવાથી સમ્યકમાર્ગ ઉપર જ ચાલે છે. પરંતુ અજ્ઞાનીઓ રાગબધનથી ઘેરાયેલા, વિષયોમા આસક્ત બનેલાં વિષયસુખોની અતૃપ્તિના દુઃખથી દુઃખી બનેલાં દુઃખોના અનુભવ કરતા થકા [વિષયાદિ સુખોમા તૃપ્તિનો અભાવ છે] દુઃખોના ચક્રમા જ પરિભ્રમણ કરતા થકા રહે છે કામલોભો લોભવાથી [અગ્નિમા ઘી હોમવાથી અગ્નિ વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે તેની માફક] લોભેચ્છા દિનપ્રતિદિન વધતી રહે છે અને ચિત્તની અશાંતિ રહ્યા જ કરે છે એમ જાણીને આત્માર્થી જીવોએ ઇન્દ્રિયવિષયોમા વૈરાગ્યભાવ લાવી

ભોજોમાં મહાક્રિત અને ઉદાસીન રહેવું અને સાધકે ભોજોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. જન્મે વર્જેભે ભોજોના કડવા વિપાકોને સમજી આત્મ-કલ્યાણ માટે ધર્મ આશયન તરફ પ્રવૃત્તિવત બની રહેવું, એ જ આત્મ કલ્યાણનો માગ શ્રી ભગવતે બતાવેલ છે.

ત્રીને ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ચોથો ઉદ્દેશો.

તજો સે યગયા રોગસમુપ્પાયા સમુપ્પજ્જતિ ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ (૧) કામભોજોષી (૨) ભોજી છોડને (૩) એકા (૪) રોગનો ઉપશ્વ (૫) ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ :- કામભોજોમા આસક્ત્ય ભોજી છોડને ભોજોના ભોજવટાના વિપાકરૂપે અથવા તે પૂર્વ કર્મેના વિપાકરૂપ અસાત્-વેદનીયના ઉદયથી કહાલિત રોગો ઉત્પન્ન થાય છે કામભોજો રોગોના ઉત્પાદક છે એમ બહુ સાધક આત્માએ તથા આત્માર્થી ગૃહસ્થોએ ભોજોની આસક્તિ છોડી અનાસક્ત ભાવે રહેવું તે આત્મકલ્યાણનો હેતુ છે. ભોજોમાં અનાસક્ત રહેવાથી શારીરિક તથા માનસિક શક્તિની તથા જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે ભોજોના ભોજવટાથી વીર્જસક્રિત થઈ છે, નાનની મહતા થાય છે. યાદ શક્તિ થઈ છે તેમ જ રોગોના હુમલા થવા સંભવ છે વળી ભોજોની આસક્તિથી ચિત્તમા ચતાપ આવનિ શ્યામ કરે છે વિવેક બુદ્ધિ ધટે છે અને નરક તથા તિર્થ ધની ગતિના બંધ પડે છે ભોજોપભોગની આસક્તિથી થતા વ્રુક્સાનને વિચારી વિવેકી આત્માઓએ ભોજોપભોગની આસક્તિને છોડી અનાસક્ત ભાવથી રહેવા ઉપદેશવત રહેવું, એ જ સાચું માનવજનું કેવળ બાલ્યુ તથા સાચી સમજણ બાલ્યુ.

જેહિં વા સદ્ધિં સંવસહ તે વા નં એગયા નિયગા પુર્વિં
 પરિવયંતિ, સો વા તે નિયગે પચ્છા પરિવહજ્ઞા, નાલં તે
 તવ તાળાણ વા સરણાણ વા, તુમંપિ તેસિં નાલં તાળાણ
 વા સરણાણ વા, જાણિત્તુ દુક્કલં પતેયં સાયં ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ (૧) જ્ઞેઓની (૨) સાથે (૩) વમે છે (૪) તેઓ (૫) એકદા (૬) સ્વજનો (૭) પહેલા (૮) નિંદા કરે છે (૯) વૃદ્ધજનો (૧૦) સ્વજનો (૧૧) પાછળ (૧૨) નિંદા કરે છે (૧૩) સમર્થ નથી (૧૪) સ્વજનો (૧૫) તને [વૃદ્ધોને] (૧૬) ત્રાણ (૧૭) શરણુ થવા (૧૮) તું પણ [વૃદ્ધજનો] (૧૯) સ્વજનોને (૨૦) સમર્થ નથી (૨૧) ત્રાણ (૨૨) શરણુ થવા (૨૩) જાણ (૨૪) હુ ખ (૨૫) પ્રત્યેક જીવને (૨૬) સુખ

ભાવાર્થ :- ગૃહસ્થાવાસમાં રહેતા કુટુંબીજન પૈકી કોઈ વ્યક્તિને (મૃત્ ૬૭ મા લખવા મુજબ) રોગ ઉત્પન્ન થતા દીર્ઘકાળ સુધી માંદગી-ખીમારી રહેવાથી કુટુંબ સ્નેહ મંદ થાય છે અને રોગીની ચિકિત્સા તથા સેવા કરવામાં કુટુંબીઓમાં શિથિલતા આવે છે અને રોગી જનની નિંદા કરે છે સેવા કરવામાં ખામી આવતા તે રોગી જન સ્વજનોની નિંદા કરે છે. આવા પ્રકારની સસારી જીવોની સ્વાર્થમય સ્થિતિ રહેલ છે તેમ જ સ્વજનો રોગીને રોગથી કે મૃત્યુથી કે રોગથી લોગવાતા હુ ખથી મુક્ત કરવા સમર્થ નથી રક્ષણ કરવા-શરણુભૂત થવા સમર્થ નથી. કદાચ કોઈ સ્વજનો રોગીજનની સેવા શુશ્રૂષા જીવન પર્યાંત કરે, પરંતુ હુ ખથી કે મૃત્યુથી મુક્ત કરવા તે સમર્થ નથી. એવી જ રીતે વૃદ્ધજનો પણ સ્વજનોને રોગથી કે રોગથી લોગવતા હુ ખથી કે મૃત્યુથી શરણુભૂત થવા-રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી આ વર્તમાન લવમા અરસપરસ એક બીજાને શરણુભૂત થવા કે રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી. તો પરલવમાં કયાથી સહાયક થઈ શકે? ન જ થાય, પ્રત્યેક જીવને સ્વકૃત શુભાશુભ

કર્માનુસાર સુખ જન્યર દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સૌ સૌને
પોતાને જ લોગવવા પડે છે એમ બહુ મમત્વભાવ દૂર કરી,
સમભાવથી રહી, અનાસક્ત ભાવ વધારી, આરભ અને પરિશ્રમ
અનર્થના મૂળ છે, સંસાર પરિબ્રમણના હેતુ છે, જન્મ, જરા મરણ,
નરક તથા તિથ વ્યગતિનાં દુઃખના ઉત્પાદક છે એમ વિચારી મુંઝ
રૂઝાએ અદ્યપારથી અદ્યપરિશ્રમથી થવા [શકિત હોય તે] અણારથી
અપરિશ્રમથી થવા] ઉદયમવત બની અમૂલ્ય માનવભવને સંસ્પ
ભનાવવા બદલત રહેવું એ જ માનવભવનું કર્તવ્ય છે એ જ સાચું
જ્ઞાન બધું

મોગામેષ મણુસોયંતિ હૃદમેગેસિં માણવાણં તિચિદેન,
જાવિ સે તત્થ મતા મચ્છ, અપ્પા વા વહુગા વા સે તત્થ
ગઢિંણ ચિદ્દહ મોયણાણ ॥૦૯॥

સાધારણ (૧) લોગોનાં (૨) અભિલાષા રાખનાર (૩) સંસારમાં
(૪) કેટલાંએક (૫) મનુષ્યો (૬) તણુકરણ તણુચોમથી (૭) એક જથ્થા બા
(૮) અદ્ય (૯) અત્યુ (૧) તેમાં (૧૧) આસક્ત છવો (૧૨) ઉપસોગ કરવામાં
(૧૩) લીન (૧૪) જની રહે છે

સાધારણ - આ સંસારમાં કેટલાંએક મનુષ્યો જીવનના અત
સુખી કામલોગોમાં આસક્ત રહી કામલોગો લોગવવાની અભિલાષા
રાખે છે વળી અદ્ય અથવા વિશેષ પ્રમાણમાં ખન સુખતિ તથા
લોગોનાં સાધનો પ્રાપ્ત થયેલ હોય તેનો ઉપસોગ કરવામાં મન
વચ્ચન કાચાથી અત્યત આસક્ત બની રહે છે અને જનતકાળે પ્રાપ્ત
થયેલ અમૂલ્ય માનવભવને તુલ્ય અને કડવા વિપાકો દેનારા વિપલોની
આવર નિરર્થક બનાવી અમૂલ્ય માનવભવને હારી બાંધ છે અને
સંસાર પરિબ્રમણને સ્થિર કરે છે લોગોના કડવા વિપાકોને નહિ
બાળનાશ સંસારમાં જ રૂઝામાં રહે છે એમ બહુ આત્માર્થીઓએ
વિપલોથી દૂર રહેવું એ જ એવું કારણ છે

તતો સે એગયા વિપ્પરિસિદ્ધં સંભૂયં મહોવગરણં ભર્વાતિ ।
તંપિ સે એગયા દાયાયા વિભયન્તિ, અદત્તાહારો વા સે
અવહરન્તિ, રાયાણો વા સે વિલુંપન્તિ, ણસ્સહ વાસે
વિણસ્સહ વા સે, અગારદાહેણ વા સે હજ્જન્તિ ॥૧૦૦॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ :- અધ્યન ૨ ઉદ્દેશકઃ ત્રીજો સૂત્ર
૯૨ મુજબ.

इति से परस्सअट्ठाए कूराणि कम्माणि बाले पकुव्व-
माणे तेण दुक्खेण मूढे विप्परियासमुवेइ ॥१०१॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અધ્યન ૨ ઉદ્દેશો ત્રીજાના સૂત્ર
૯૩ મુજબ.

આસં^૧ ચ^૨ છંદં^૩ ચ^૪ વિગિંચ^૫ ધીરે । તુમં^૬ ચેવ તં^૭
સલ્લમાહુદ્ધુ ॥૧૦૨॥

શબ્દાર્થ : (૧) આશા (૨) સકલ્પો (૩) ત્યાગ (૪) ધીરપુરુષ (૫)
અર્થ (૬) શલ્યરૂપ કાંટાને રાખી (૭) દુઃખી બને છે

ભાવાર્થ હે ધીર પુરુષો ! તમારે વિષયોની આશા તથા
સકલ્પોથી દૂર રહેવું તમે સ્વયં વિષયરૂપી શલ્યકાંટો હૃદયમાં રાખી
બેસે કરી દુઃખી બને છે. આશા તથા સકલ્પો જગતના જીવોને
લોભાવનારા અને મોહક છે એ જ વિષયોની આશા-નૃણાથી જ જીવો
અનતકાળ સુધી સસારમાં પરિભ્રમણ કરી દુઃખોને લોગવે છે.
વિષયસુખની તૃપ્તિ થતી જ નથી અને એ અતૃપ્તિના કારણે જ જીવો
દુઃખી થાય છે એમ જાણી ધીરપુરુષોએ કામલોગોથી દૂર રહેવું, એ
આત્માહિતનું કર્તવ્ય છે

જેણ સિંયા, તેણ ણો સિંયા । ફળમેષ નાવહુજ્જાતિ
જે જણા મોહપાત્રા ॥૧૦૩॥

શબ્દાર્થ (૧) જે ધનાદિકથી (૨) ભોજો ભોજવી શકાય છે (૩) જે જે ધનાદિકથી (૪) કદાચ ભોજો ભોજવી (૫) શકતા નથી (૬) મનુષ્યો (૭) આ તત્ત્વને (૮) સમજી શકતા નથી (૯) આજ્ઞાનથી આક્રમિત તે.

ભાવાર્થ — જે ધનાદિ સામગ્રીથી ભોજોપભોજ ભોજવી શકાય છે એ જે જે ધનાદિકથી કદાચ ભોજોપભોજ નથી પણ ભોજવી શકતા, કારણ એ છે કે કેટલાએક જીવો અતિ સમૃદ્ધવૃત્તિના હોવાના કારણે પ્રાપ્ત થયેલ ધનાદિનો તથા ભોજોપભોજના સાધનોનો ભોજોપભોજમાં ઉપયોગ કરી શકતા નથી કૃત દ્રવ્ય સમૃદ્ધ કરવામાં જે તટ્પરી હોય છે તથા કોઈ રોગના ઉપદ્રવથી ભોજો ભોજવવાની હાલસા હોવા છતાં ભોજો ભોજવી શકતા નથી રોગોના કારણે સાદુ ભોજન પણ ખાઈ શકતાં નથી જાડી ઘોઠા મોટર આદિ સાધનો હોવા છતાં બીમારીના કારણે તેનો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી જીવો મોહની આગ્રીથી બદ્ધ બનેલાં વિવેક રહિત ધર્મ સ્ત્રીથી સરળ હૃદયીકતને પણ સમજી શકતા નથી આવા પ્રકારે સમૃદ્ધવૃત્તિ મમત્વથી સાધન હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી પરંતુ ક્રાંતો ભોજોપભોજની સામગ્રી તથા દ્રવ્યનો નાશ થાય છે જગર તો તે પોતે જે તે દ્રવ્ય તથા ભોજોના સાધનોને છોડી પરહોકમાં વાક્યો બાય છે એટલે મૃત્યુ પામે છે અને કરેલા ક્રમિણી ભોજવટો પરહોકમાં પોતાને એકલાને જે ભોજવવો પડે છે [વતમાન ભવમાં કે ભવિષ્યના ભવમાં] એમ બાણી સમૃદ્ધ વૃત્તિ મમત્વને ધરાવી સમજદાર આત્માએ પ્રાપ્ત થયેલ સપત્તિનો તથા સાધનોનો સદુપયોગ કરતા મહા આસકતભાવ દૂર કરી હમતું આરાધન કરવું અને પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવભાવને સંરક્ષણ બનાવી કૃતાય મવું એ જે મનુષ્યભવનું કલ્યાણ બાધવું

ધીમિ લોએ પવ્વહિએ, તે મો ! વગંતિ એચાઈં આચયણાઈં,
 ૧ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫
 ૧ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫
 સે દુક્ખાએ, મોહાએ, મારાએ, નરગાએ, નરગતિરિવ્ધાએ ॥
 ॥૧૦૪॥

શબ્દાર્થ : (૧) સંસારી જીવો (૨) સ્ત્રીઓના હાવલાવથી (૩) દુઃખી થાય છે (૪) કામી પુરુષ (૫) કહે છે (૬) હે મનુષ્યો ! (૭) સ્ત્રીઓ જ (૮) ઉપભોગનું સાધન છે (૯) એ કથન (૧૦) દુઃખને માટે (૧૧) અજ્ઞાન માટે (૧૨) મરણ માટે (૧૩) નરકગતિ માટે (૧૪) તિર્યચગતિને માટે જાણવું.

ભાવાર્થ - આ સંસારમા મોહથી ઘેરાયેલ મોહાન્ધ જીવો સ્ત્રીઓના હાવલાવો તથા ચેષ્ટાથી સ્ત્રીઓને વશ થઈ અત્યંત દુઃખી થાય છે છતાં કામીજીવો કામભોગોમા આસક્ત થયેલાં એમ જાણે છે કે સ્ત્રીઓ જ ભોગોપભોગનું તથા સુખનું સાધન છે આ તેમનું કથન ભ્રમપૂર્ણ અજ્ઞાનતાથી ભરેલું છે, તથા દુઃખનું, મોહનું, અજ્ઞાનવૃદ્ધિનું, મરણનું, નરક અને તિર્યચગતિમા ઉત્પન્ન થવાના હેતુરૂપ છે તથા સંસાર પરિભ્રમણની વૃદ્ધિ કળવનાર છે એમ જાણી આવા મોહાન્ધ જીવોના સગથી દૂર રહેવું, એજ આત્મશ્રેયનું કારણ છે

સચયં મૂઢે ધમ્મં નામિજાણહ, ઉદાહુ વીરે, અપમાઓ
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
 ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭
 મહામોહે, અલં કુસલરસ પમાણ, સતિ મરણ સપેહાએ,
 ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭
 મેઝરધમ્મં સંપેહાએ, નાલં પાસ અલ તે એઈં એવં પાસ
 ૨૦ ૨૧
 સુણી ! મહન્નમયં ॥૧૦૫॥

શબ્દાર્થ : (૧) નિરન્તર (૨) મૂઢાનેલ જીવ (૩) ધર્મને (૪) જાણતો નથી (૫) વીર પ્રભુએ (૬) દૃઢતાપૂર્વક કહેલ છે (૭) મોહના પ્રધાન નિમિત્તોમા (૮) પ્રમાદ ન કરવો (૯) અપ્રમાદથી મોહરૂપ સમાધિ (૧૦) પ્રમાદથી મરણ (૧૧) વિચાર કરી (૧૨) શરીરની ક્ષણભગ્નતા (૧૩) જાણી (૧૪) શુદ્ધિમાને (૧૫) પ્રમાદ

(૧૬) ન કરવો (૧૭) હે શિષ્ય ! તું જેમ કે (૧૮) તેથી ભોજોમાં (૧૯) આસક્તિ ન કરવી ! (૨) ભોજોને (૨૧) મહાન ભયરૂપ (૨૨) સમજો (૨૩) હે મુનિ (૨૪) તે ભોજથી તુષ્ણિ નથી.

સાવાચ - ભોજોમાં આસક્તિ બનેલા જીવો વિવિધ યોગિ-
સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થઈ જુઓને ભોજવે છે છતાં પણ સદા મૂઢ બનેલા
જીવો ખર્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપને બાણતા નથી તેમ જ એ તરફ લક્ષ
પણ રાખતા નથી. એમ ક્ષી વીર પ્રજાએ દંડતાપૂર્વક દર્શાવેલ છે
કથન-સોનુ રૂપ આદિ તથા સ્ત્રીઓ એ બધા મહામોહનાં નિમિત્તો
છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવામાં પ્રમાદ કરવો નહિ. અપ્રમાદભાવથી
મોક્ષના સાધનાં મુખો પ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રમાદથી (વિષય વાચ્છાથી)
મૃત્યુ સંસાર, જન્મ મરણને વિચારી તથા ચરીરની ક્ષણભ્રુરૂપને
લક્ષમાં રાખી બુદ્ધિમાન સાધકે પ્રમાદ કરવો નહિ (આત્મહિતરૂપ
ખર્મશોધન-સયમપાલનમાં) હે શિષ્ય ! તું બાણ કે ભોજોમાં કદાપિ
તુષ્ણિનું સુખ છે જ નહિ. (ભોજોમાં તુષ્ણિ છે જ નહિ) પરંતુ
ભોજો ભોજવવાથી લાલસા-અતુષ્ણિ દોષની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી
હે મુનિ ! ભોજોમાં આસક્તિ રાખવી નહિ. તેમ જ ભોજોને તમે
(શિષ્ય-મુનિઓ) મહાન ભયરૂપ સમજો. ભોજો જ સંસાર પરિભ્રમરૂ-
રૂપ જન્મ મરણના હેતુ રહેલા છે તેથી અનાસક્ત ભાવથી સ્ત્રી
સયમનું પાલન કરવું એ જ સાધકનું તથા માનવભવનું ઠવું જ છે.

નાતિશાપ્દઃ કષ્ણઃ, ઇંસ ચીરે પસંસિય સે જ
ગિચિજ્જતિ આદાણાપ ॥૧૦૬॥

શબ્દાર્થ (૧) મોહપ્રાણીની (૨) હિંસા કરે નહિ (૩) વીરપુત્ર (૪)
અસક્તિ બને છે (૫) જે વ્યક્તિ (૬) સયમમાં (૭) ખેદ કરતા નથી (૮) તે

સાવાચ - જે સંસારી સાધક કોઈપણ જીવની હિંસા કરે
નહિ, ત્રાસ આપે નહિ. સયમપાલનમાં કોઈ પ્રશરનો ખેદ કરવા

નથી એવા પરાક્રમી મુનિઓ ઈન્દ્રાદિ દ્વારા પ્રશંસનીય બને છે. જ્યાં ભોગોની નિવૃત્તિ ત્યાં જ અહિંસક ભાવ હોઈ શકે છે. તથા સંયમનું શુદ્ધ પાલન થઈ શકે છે. એમ વિચારી સાધકોએ તથા આત્માર્થી મુમુક્ષુ છવોએ ભોગોથી દૂર રહેવા ઉપયોગવત રહેવું, એ આત્મ-હિતનું ઈર્તાવ્ય છે

^૧ળ મે ^૨દેતિ ^૩ળ ^૪કુપ્પેજ્ઞા, ^૫થોવં ^૬લઘ્યું ^૭ળ સ્વિસપ્,
^૮પડિસેહિઓ ^૯પરિણમિજ્ઞા ^{૧૦}પડિલામિઓ ^{૧૧}પરિણમિજ્ઞા ^{૧૨}અયં
^{૧૩}મોળં ^{૧૪}સમણુવાસિજ્ઞાસિ ત્તિ વેમિ ॥૧૦૭॥

શબ્દાર્થ - (૧) આહારિદિ ન આપે (૨) ન (૩) ક્રોધ કરે (૪) ઓછું (૫) પ્રાપ્ત (૬) ન કરે (૭) નિંદા (૮) નિષેધ કરે (૯) પાછો વળે (૧૦) પ્રતિલાભે (૧૧) પાછો વળે (૧૨) આ પ્રમાણે (૧૩) સંયમ (૧૪) આચાર પાલન કરે

ભાવાર્થ :- સંયમી સાધક પોતાના સયમ નિર્વાહ માટે ઉપયોગી અને નિર્દોષ આહારાદિ સાધન લેવા ગૃહસ્થના ઘેર ચાચના કરવા જતાં આહારાદિ વસ્તુઓ આપવા ગૃહસ્થ નિષેધ કરે, તો તેના ઉપર ક્રોધ કરે નહિ તેમ જ જરૂરિયાત પૂરતા આહારાદિ ન મળે અથવા ઓછા મળે તો ગૃહસ્થની નિંદા ન કરે, પરંતુ તરત ત્યાંથી પાછો વળે અને ગૃહસ્થ તરફથી આહારાદિ મળે તો પણ લઈ તરત પાછો વળે આ પ્રમાણે સયમના આચારનું પાલન કરવા શ્રી ભગવતે ફરમાવેલ છે. સંયમીને સયમ પાલનમાં આહારાદિ વસ્તુઓની જરૂર હોય છે પરંતુ તેમાં અનાસક્ત ભાવ રાખી આહારાદિનો ઉપયોગ કરે તો તે સંયમ સાધન ગણાય પરંતુ તેમાં બે આસક્ત ભાવ રહે તો તે ભોગ ગણાય અને વસ્ત્રપાત્રમા મમત્વ રહે તો તે ઉપકરણ નહિ પરંતુ પરિશ્રદ્ધ ગણાય પરિશ્રદ્ધ સચચનો

મમત્વ જો સ્વયમમાં દૂષણરૂપ છે સ્વયમથી પતિત કરાવનાર છે
એમ સમજી સ્વયમી મુનિજો ઉપકરણ આદિ વસ્તુઓમા આસક્ત
ભાવ રાખવો નહિ. તેમ જ હાતારની પ્રથ સા કરવી નહિ જો પ્રમાણે
સ્વયમનું આરાધન સાધુ સમાચારીપૂર્વક ઉપયોગથી કરવું તે સ્વયમીનું
સાચું કર્તવ્ય છે

શાંભો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

પાત્રમે ઉદ્દેશો

જમિષ^૧ વિકૃયસ્વેર્હિ^૨ સત્યેર્હિ^૩ લોગસ્ત્ કમ્મસમારંભા^૪
કર્જંતિ^૫, તજ્જહા^૬ અપ્પણો^૭ સે પુસાણં^૮, ઘૂયાણં^૯, સુણહાણં^{૧૦},
નાઈણં^{૧૧}, ચાઈણં^{૧૨}, રાઈણં^{૧૩} વાસાણં^{૧૪}, વાસીણં^{૧૫}, કમ્મકરાણં^{૧૬},
કમ્મકરીણં^{૧૭}, આપસાપ પુહો^{૧૮} પેહ્ણાપ સામાસાપ^{૧૯}, પાપરાસાપ^{૨૦},
સનિર્હિસનિષ્ખમો^{૨૧} કર્જ્જહ, હહમેગેસિં માણવાણં^{૨૨} મોયણાપ^{૨૩} ॥
॥૧૦૮॥

શબ્દાર્થ (૧) મનુષ્યો (૨) અનેક પ્રકારનાં (૩) સત્ત્વો દ્વારા
(૪) પોતાના શરીરને માટે, ભોજન આદિ (૫) કાર્યોનાં (૬) સમારંભ કરે છે
(૭) તે જ્યેષ્ઠ (૮) પોતાના (૯) પુત્રો માટે (૧૦) પુત્રીઓ (૧૧) પુત્રવધૂ
(૧૨) માતિજન, (૧૩) પાત્રી (૧૪) રાત્ર, (૧૫) દાસ, (૧૬) દામી, (૧૭)
નોકર (૧૮) નોકરાણી (૧૯) મહેમાનો (૨૦) પૃથક્ પૃથક્ (૨૧) પુત્રાદિના
ભાત્રો (૨૨) સંજ્ઞા ભોજન (૨૩) સ્વાસ્થ્ય ભોજન એ સ્વ માટે (૨૪)
સમજી કરે છે (૨૫) આ મોકર્મ (૨૬) કેટલાએક (૨૭) મનુષ્યો (૨૮)
ભાગ્ય ભોજન કરાવના માટે

ભાવાર્થ :- હે જન્મ્યુ! ગૃહસ્થો પોતાના શરીરને માટે, તથા પોતાના પુત્રો, પુત્રીઓ, પુત્રવધૂઓ, જ્ઞાતિજનો, ધાત્રીઓ, રાજ્યો, દારો, દાસીઓ, નોકરો, નોકરાણીઓ, મહેમાનો તથા પુત્રાદિકના અલગ અલગ લાગે માટે, સાંજના લોજન માટે, સવારના લોજન માટે, કેટલાંએક મનુષ્યોને લોજન કરાવવા એ બધાને માટે આ સસારમા કેટલાંએક મનુષ્યો વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રો દ્વારા પચન પાચન આદિ (આહારાદિના) કર્મ સમારભો લોજન આદિ ઉપલોગ માટે તથા વિવિધ પ્રકારનાં પ્રયોજન માટે કરે છે અને સંબ્રહ કરવા સમારભો કરી સચય કરે છે, આવો સસારી જીવોનો સસાર વ્યવહાર આરભ અને પરિબ્રહમય છે તે બધા સમારભો અને પરિબ્રહ સચય સસારવૃદ્ધિના હેતુઓ છે. એમ જાણીને સાધકોએ આરભ પરિબ્રહથી તથા સસારીઓના સગથી દૂર રહેવું, તે હિતકારક જાણવું.

^૧સમુદ્વિ^૭અણગારે^૨આરિયે^૩આરિયપન્ને^૪આરિયદંસી
^૫અયં^૬સંધિતિ^૭અદક્ષુ,^૮સે^૯નાઈએ^{૧૦}નાઈયાવએ^{૧૧}નાદિયંતં
^{૧૨}સમણુજાણહ,^{૧૩}સન્વામગંધં^{૧૪}પરિન્નાય^{૧૫}નિરામગંધો^{૧૬}પરિન્વએ ॥
॥૧૦૯॥

— શબ્દાર્થ (૧) સયમમા ઉદ્યમવત (૨) આર્ય (૩) પવિત્ર બુદ્ધિવાળા (૪) ન્યાયદર્શી (૫) આ ભવ ટાણુ છે (૬) એમ પરમાર્થના જાણનાર (૭) માધુ દોષિત આહાર (૮) ગ્રહણ ન કરે (૯) અન્યને ગ્રહણ કરાવે નહિ દોષિત આહાર ગ્રહણ કરનારને (૧૦) ભણુ (૧૧) ન જાણે (૧૨) આવાકર્ષી દોષોને (૧૩) જાણી (૧૪) નિર્દોષપણથી (૧૫) સયમનુ પાલન કરે

ભાવાર્થ :- સયમમા ઉદ્યમવત આર્ય પવિત્ર બુદ્ધિવાળા, ન્યાયદર્શી, આ મનુષ્યભવ મોક્ષની સંધિ છે એમ પરમાર્થના જાણનાર માધુ-અણુગાર દોષવાળા આહારને ગ્રહણ કરે નહિ, અન્યને ગ્રહણ

કરાવે નહિ, દોષિતઆકાર બ્રહ્મ કરનારને અનુમોદન આપે નહિ. સર્વ પ્રકારના અશુદ્ધ આધ્યાત્મિક દ્રવ્યોને બાણી તે સર્વ દોષોને ત્યાગી નિર્દોષપણે સચમનુ પાલન કરવું એવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે.

અદિસ્તમાણે કયચિક્ષણસુ, સે ણ કિણે ણ કિણાવપ,
કિર્ણતં ન સમણુજાણહ ॥૧૧૦॥

શબ્દાર્થ (૧) અરીદ અને વેચાણની કિંબાઈ અધિષ્ઠ (૨) રહે (૩) સાધુ (૪) અરીદ ન કરે (૫) અરીદ કરાવે નહિ (૬) અરીદ કરનારને (૭) અનુમોદન ન આપે

આવાર્થ :- મુનિ દોષપણ વસ્તુ વેચાણ દેવાની કે લેવાની કિંબાઈ અલગ રહે. સાધુ દોષ વસ્તુ લેવાની લે નહિ, દોષ વસ્તુ વેચે નહિ તેમ જ અન્ય પાસે અરીદ અગર વેચાણ કરાવે નહિ. અરીદ કરનાર કે વેચાણ કરનારને અનુમોદન આપે નહિ. કમનિષ્ઠ કરનાર ગૃહસ્થની કોટિમાં ગણામ છે. પોતાના સચમના ઉપકરણો પણ વેચાણ ન હો તેમ જ વેચાણ ન કરે. સાધુ અકિંચન ભાવમાં જ હોય આવો સાધુનો આચાર બાણી અરીદ કે વેચાણની કિંબાઈ મુનિ હૃદયે રહે.

સે મિષસુ કાલન્ને વલન્ને માયન્ને લેયન્ને સ્વણયન્ને
વિણયન્ને સસમયન્ને પરસમયલ્લે માષન્ને પરિગ્ગાહ મમ
માયમાણે કાલાણુદ્દાઈ અપહિન્ને વુહ્ણો હેસા નિયાહ ॥
॥૧૧૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) સાધુ (૨) સમયના જાણનાર (૩) શક્તિના જાણનાર (૪) માત્રાના જાણનાર (૫) ક્ષેત્રને જાણનાર (૬) અવસરને જાણનાર (૭) વિનયને જાણનાર (૮) સ્વશાસ્ત્રના જાણ (૯) પરમનના શાસ્ત્રના જાણ (૧૦) અભિપ્રાયના જાણ (૧૧) પરિગ્રહ (૧૨) મમત્વરહિત (૧૩) યથાવસર ક્રિયાકરનાર (૧૪) નિયાણારહિત (૧૫) રાગદ્વેષ (૧૬) છેદી (૧૭) મોક્ષ નજીક પહોંચે છે

ભાવાર્થ :- હે જમ્બૂ! પૂર્વોક્ત ગુણવિશિષ્ટ સાધુ હોય છે તે કાળ, બળ, શક્તિ, માત્રા, (આહારનું પ્રમાણ) ક્ષેત્ર, અવસર, જ્ઞાનાધિવિનય, સ્વશાસ્ત્ર, અન્યદર્શનીઓનાં શાસ્ત્ર તથા અન્યના અભિપ્રાયોને જાણનાર છે તથા પરિગ્રહમમત્વ રહિત, યથાવસર ક્રિયા-અનુષ્ઠાનો કરનાર, નિરાસકત બની રાગદ્વેષરૂપ બંધનને છેદી, સંયમમાં પરાક્રમ ફેરવી મોક્ષમાર્ગમાં અવિરત ગતિથી વધતા થકા મોક્ષ સન્મુખ થઈ શીઘ્રતાથી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

વત્^૧ પડિગ્ગહં^૨ કમ્બલં^૩, પાપપુંછણં^૪, ડગ્ગહણં^૫ ચ
કહાસણં^૬ એસુ^૭ ચેવ જાણિજ્ઞા^૮ ॥૧૧૨॥

શબ્દાર્થ (૧) વસ્ત્ર (૨) પાત્ર (૩) કમ્બલ (૪) રબ્બેહરણ (૫) સ્થાનક (૬) શય્યા આસન વિ (૭) ગૃહસ્થ પામે (૮) વિવેકપૂર્વક યાચના કરે

ભાવાર્થ :- સયમી સાધુ સયમના ઉપકરણો ઉપયોગી વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ, રબ્બેહરણ સ્થાનક, શય્યા આસન વગેરે સચયકરનાર, ગૃહસ્થો પામેથી વિવેક પૂર્વક યાચના કરી, નિર્દોષ જાણી ગ્રહણ કરે. સયમીને ફરેક જોઈતા સાધનો યાચના સિવાય લઈ શકાતા નથી

લદ્ધે^૨ આહારે^૧ અણગારો^૩ માયં^૪ જાણિજ્ઞા^૫, સે^૬ જહેયં^૭
ભગવયા^૮ પવેહયં^૯, લાભુત્તિ^{૧૦} ન મજ્જિજ્ઞા^{૧૧}, અલાભુત્તિ^{૧૨} ન સોહજ્ઞા^{૧૩},

^{૧૪}યદ્યપિ ^{૧૫}લઘુ ન ^{૧૬}નિદે ^{૧૭}પરિગ્રહાઓ ^{૧૮}અપ્પાણ ^{૧૯}અવસન્નિક્ષ્ણા
અપ્પાણ ણ પાસપ પરિહરિજ્ઞા ॥૨૧૩॥

શબ્દાર્થ (૧) આહાર (૨) પ્રાપ્તિમાં (૩) સાધુ (૪) માત્રાને (૫) જાણે (૬) જેમ (૭) ભગવતે (૮) કહેલ છે (૯) આહાર મહત્તા (૧૦) અભિમાન (૧૧) ન કરે (૧૨) નહિ મળતાં (૧૩) સૌક ન કરે (૧૪) અધિક (૧૫) પ્રાપ્ત થતાં (૧૬) સમઠ ન કરે (૧૭) પરિબ્રહ્મથી (૧૮) આત્માને (૧૯) દુરરાખે ઉપકરણોમાં મમત્વ ન રાખે (૨૦) પરિબ્રહ્મ (૨૧) ન જોતાં (૨૨) મમત્વનો ત્યાગ કરે.

આવાય :- આહારાદિ બ્રહ્મ કરવાના સમયે આહારના પ્રમાણને ધોતાને કેટલા આહારથી સતે ।વયથે, તે જ્ઞાનથી બાંધીને ધોતાના પૂરતો મર્યાદિત આહાર લેવો, એવું શ્રી ભગવતે દર્શાવેલ છે તથા આહારની પ્રાપ્તિ સારી રીતે થતાં અભિમાન કરે નહિ, કે હું કેવા લખિધવત છું અને આહાર ન મળે અથવા બોલો મળે તો ખેડ ન કરે, દીનતા ન લાવે અને ક્ષાયિત્ આહારની માત્રા વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થયેલ હોય તો સમઠ ન કરે પરિબ્રહ્મથી ધોતાના આત્માને દૂર રાખે હર્ષોપકરણને પરિબ્રહ્મરૂપમાં ન જોવે, એટલે હર્ષોપકરણમાં મમત્વ ન રાખે ઉપકરણોને સમયના સાધનો સમજી મમત્વભાવનો ત્યાગ કરે.

‘^૧ંસ ^૨મંગે ^૩આરિપિદિ ^૪પવેદ્દપ ^૫અદિત્થ ^૬કુસંહે
નોચલિપિજ્ઞાસિ સિ ચેમિ ॥૨૧૪॥

શબ્દાર્થ (૧) આ (૨) માત્ર (૩) શ્રી તીથ કર દેવોએ (૪) બતાવેલ છે (૫) તેમા પ્રવૃત્તિ કરનારા (૬) કુલ્લ સ્વધર્મ કમજબનથી (૭) સેવાતા નથી.

આવાય - આ મોક્ષમાત્ર યાચતા સાદિ અનતા સુખ પ્રમાણનાર છે તે શ્રી તીથ કર દેવોએ પ્રતિપાદન કરેલ છે આ

માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળાં કુશળ સાધકો કર્મમલથી લેપાતા નથી અને જન્મ-જરા-મરણનાં-સ સાર પરિભ્રમણનાં દુ ખોથી છૂટી જાય છે. આ માર્ગ આરભ અને પરિગ્રહ રહિત અણારભી, અપરિગ્રહી, અકષાયી, મૈત્રીભાવ વધારનાર, આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ, માનવારૂપ, અહભાવ મમત્વભાવ રહિત, જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર, તપ રમણતારૂપ રહેલ છે, પરભાવને છોડાવી સ્વભાવમાં સ્થિર કરાવનાર આ માર્ગ છે.

કામા^૧ દુરતિક્રમા^૨, જીવિયં^૩ દુષ્પદિબૂહગં^૪, કામકામી^૫
 લલુ^૬ અયં^૭ પુરિસે^૮, સે^૯ સોયહ^{૧૦}, જૂરહ^{૧૧}, તિપ્પહ^{૧૨}, પિટ્ઠહ^{૧૩},
 પરિતપ્પહ^{૧૪} ॥૧૧૫॥

શબ્દાર્થ (૧) કામભોગો છોડવા (૨) અતિ વિકટ છે (૩) જીવન (૪) વધારી શકાય તેમ નથી (૫) વિષયોના (૬) લોલુપી (૭) જીવો (૮) શોક કરે છે (૯) વિલાપ કરે છે (૧૦) લજ્જા છોડી દે છે (૧૧) પીડા પામે છે (૧૨) પરિતાપ પામે છે

ભાવાર્થ - હે જન્મ્યુ ! ઈન્દ્રિયના વિષયોનો ત્યાગ કરવો અતિ દુષ્કર છે, મનુષ્યજીવન-આયુષ્ય એક ક્ષણ પણ વધારી શકાય તેમ નથી એમ જાણી સાધક આત્માએ જાગૃત રહેવા જરૂર છે. વિષયોના લોલુપી જીવો વિષયોના સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની ચિતાથી વ્યાકુળ બનેલા મનોહ સાધનો નહિ મળતા અથવા પ્રાપ્ત થયેલ સાધનોનો નાશ થતા શોક કરે છે, ગુરે છે, મર્યાદાભ્રષ્ટ થઈ લજ્જા છોડી દે છે અને આત્મ દુઃખનો અનુભવ કરતા થકા જીવન વીતાવે છે એમ જાણી સાધક પુરુષોએ તથા આત્માર્થી જીવોએ ભોગોપભોગની લાલસાનો ત્યાગ કરી ભોગથી દૂર રહેવું તે આત્માને માટે હિતકારક છે, આવો શ્રી ભગવતનો ઉપદેશ છે

આયયચક્ષુ લોગષિપસ્સી લોગસ્સ અહોમાગં જાણહ,
 વહમાગ જાણહ, તિરિયમાગ જાણહ, ગઙ્ગિણ લોપ
 અણુપરિચદ્ધમાણે સંધિ વિદિત્તા હહ મન્નિપર્હિં ઇસ વીરિ
 પસસિણ જે વચ્ચે પદ્મિમોયપ ॥૧૧૬॥

શબ્દાર્થ (૧) દીપદર્શી (૨) સસારવિચિત્રતાના જાણનાર (૩) લોકના (૪) અધોભાગને (૫) જાણે છે (૬) ઉપ્વિભાગને (૭) જાણે છે (૮) તિરછાભાગને (૯) જાણે છે (૧૦) વિષયોમાં આસક્ત (૧૧) છવ્વ (૧૨) સસાર પરિભ્રમણ કરે છે (૧૩) યોગ્ય અવસરને (૧૪) જાણી (૧૫) આ (૧૬) મનુષ્ય છવ્વનમાં (૧૭) વિષયોથી દૂર રહેનાર (૧૮) વીરપુરુષ (૧૯) પ્રશસનીય (૨૦) સસાર બંધનથી બંધાયેલને (૨૧) મુક્ત કરે છે

સાવાર્થ - દીપદર્શી સાધક સસારના વિચિત્ર સ્વરૂપને જાણનાર, લોકના અધોભાગને તથા ઉપ્વિભાગને તથા તિરછાભાગને જાણે છે (જીવા તે તે સ્થાનોમાં કયા કારણોથી વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે તેના જાણકાર છે) વિષયોમાં આસક્ત બનેલા જીવો વારંવાર સસારમાં જ મગ્ન થઈ રહે છે તેથી તેઓને જોગવાઈ થકા પરિભ્રમણ કરે છે વળી મનુષ્ય છવ્વનરૂપ સુવળ અવસર પ્રાપ્ત થયેલ છે તેની ગહતાને જાણી જે સાધક આત્માઓ, દીપદર્શી સાધકો વિષયોથી અલગ છે છે વિષયોનો ત્યાગ કરે છે તે જ શૂરવીર અને પ્રશસનીય છે જ આ સસારના બંધનોથી બંધાયેલા જીવોને મુક્ત કરે છે તથા પ્રશસનીય બને છે કામસોષોને દુઃખના હેતુ જન્મમરણ રૂપ સસારવૃદ્ધિના કારણ રૂપ જાણી સાધક મુમુક્ષુ આત્માઓએ તેનો ત્યાગ કરે તો તેને આત્મહિતનું કલ્યાણ જાણવું કામસોષોનું સેવન કરવું જ તો અધગ મતિનું જ કારણ છે, પરંતુ કામસોષોની પ્રાપ્તિ કરનારના મવનારની ગતિ પણ (શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ. ૬ ગાથા ૫૩મી) અધમ કહેલ છે

જહા^૧ અંતો^૨ તહા^૩ બાહિં^૪ જહા^૫ બાહિં^૬ તહા^૭ અંતો^૮ અંતો^૯
 પૂતિદેહંતરાણિ^{૧૦} પાસતિ^{૧૧} પુઠોવિ^{૧૨} સવંતિ^{૧૩} પંડિણ^{૧૪} પઢિલેહણ^{૧૫} ॥
 ॥૧૧૭॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેમ શરીર (૨) અંદરના ભાગમાં અસાર છે (૩) તે જ રીતે (૪) બહાર રહેલું છે (૫) જેણે (૬) બહાર છે (૭) એવું જ (૮) અંદર છે (૯) અંદર (૧૦) અંદરની સ્થિતિ અશુદ્ધ (૧૧) જણાય છે એમ જ બહારના ભાગમાં શરીરના (૧૨) અલગ અલગ દ્વારથી અશુભ પદાર્થો (૧૩) વહ્યા કરે છે (૧૪) આ રીતે પડિત પુરુષો (૧૫) શરીરના સ્વરૂપને સમજે

ભાવાર્થ :— મનુષ્યના ઔદારિક શરીરની અંદરના ભાગમાં દુર્ગંધી પદાર્થો ભરેલા છે, અસાર છે એવી જ રીતે શરીરના બાહ્ય ભાગોમાં પુરુષોને નવ દ્વારોથી અને સ્ત્રીઓને અગીયાર દ્વારો પૈકી નવદ્વારોથી દુર્ગંધી-ખરાબ પદાર્થો શરીરના અલગ અલગ સ્થાનો-માંથી અવિરત-સતત-નિરતર વહ્યા કરે છે. નીકળતા રહે છે એટલે શરીર બાહ્યથી તેમ જ અંદરથી અસાર છે. આ શરીરને ગમે તેવા શ્રેષ્ઠ સુગંધી પદાર્થોથી લિપ્ત કરે તથા વસ્ત્રથી સુશોભિત રાખવા પ્રયત્ન કરે છતાં, લિપ્ત કરેલાં સુગંધી પદાર્થો તથા વસ્ત્રો શરીરના સ્પર્શથી દુર્ગંધમય બની જાય છે અને શરીર પણ પરસેવાથી દુર્ગંધી બની જાય છે શરીર ક્યારે નિર્બળ થઈ કામ નહિ આપે તે પણ અનિશ્ચિત છે વળી વહેલુ કે મોડું નષ્ટ તો થવાનું જ છે આવા પ્રકારની શરીર સ્થિતિને જાણી, તેના ઉપરનું સમત્વ ત્યાગી, શારીરિક સ્થિતિ સારી હોય ત્યાં સુધીમાં ધર્મ આરાધન કરી લેવું એ જ શ્રેયકારી છે અનતકાળથી ચારગતિમાં પરિભ્રમણરૂપ જન્મમરણાદિનાં દુષ્કોનો નાશ-ક્ષય કરવાના સાધનરૂપ આ અમૂલ્ય માનવલવ અને ઔદારિક-મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત થયેલા છે તે અમૂલ્ય અવસરને જાણીને, સસારવર્ધક, જન્મ મરણના ઉત્પાદક, પાંચેઈન્દ્રિયના વિષયોનાં ક્ષણિક

સુખોના લોખવટાથી અસખ્ય છે અને વકાળતા દુઝો ઉત્પન્ન થાય છે, જોમ બાણી પાંચિઉદ્વિયના વિષયોનો ત્યાગ કરી આત્માના કલ્યાણ માટે, મુખ માટે સમાધિ માટે, આરભ પરિશ્રદનો ત્યાગ કરવો. અમૂલ્ય માનવભવના ઔદારિક શરીરની સહાયથી જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, વપરૂપ ધર્મ આરાધન કરી માનવભવને સફળ બનાવવા ઉપયોગવત રહેવું જો જ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો ઉપદેશ ત્યાગવાનો, શાસ્ત્ર વાચનનો સાર છે જોમ બાણુ અને તેને જ માનવભવનું સાચુ કર્તવ્ય બાણુ.

‘સે મહમં પરિભાય મા પ દુ છાલ પલાસી, મા તેહુ તિરિચ્છમળાણમાવાયણ ॥૧૧૮॥’

શબ્દાર્થ (૧) પૂર્વોક્ત (૨) બાણી (૩) શુદ્ધિમાન (૪) હાળને (૫) પુનઃ શૂંસે (૬) નહિ (૭) સાત્ત્વરિકિયાથી (૮) આત્માને (૯) અશ્રમ (૧) ન (૧૧) કરે.

સામાર્થ્ય:- શુદ્ધિમાન સાધકોએ કામલોગોના સ્વરૂપને બાણી [બાળક જેમ બહાર કાઢેલી હાળને પાછી ચૂસી લે છે પરંતુ સમજી માણુસ તેમ કરતો નથી તેમ] ત્યાગ કરેલા વચન કરેલા કામલોગોને બાળકની હાળ સમાન બાણી, જેર સમાન બાણી કોઈ પણ પ્રસંગે શ્રદધુ કરવા નહિ, સેવન કરવા નહિ, પરંતુ તેની અભિલાષા પણ કરવી નહિ કહાવ્ય ઉદ્ધવ ભાવર્મા જોવો પ્રસન્ન ઉત્પન્ન થાય તો તેમાંથી પોતાના આત્માને અલગ રાખવો જોઈશે કે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ સચમભાવથી પોતાના આત્માને અલગ ન કરવો. જેમ અજાંબન કુળના સર્પો વમેલા વિષને [મૃત્યુને પસંદ કરીને પણ] શ્રદધુ કરતા નથી તિર્જનની જાતિ હોવા છતાં પોતાની ટેકને છોડતા નથી જોમ બાણી સાધકે પોતાની લીધેલ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા ઉપયોગવત રહી કામલોગોની ઇચ્છા કરવી નહિ ત્યાગમાર્ગમાં સાધકની સામે અનેક પ્રકારની ઇદ અનિદ પરિસ્થિતિઓ ઉપસ્થિત થાય છે તે કારણે

સાધકને ત્યાગ માર્ગથી પતિત થવાની સલાવના રહે છે પૂર્વના સયોગો પ્રબળ હોય તો એ સયોગો સમય પ્રાપ્ત થતા સાધકને સાધનામાર્ગથી સ્થલિત કરાવવામા નિમિત્તરૂપ બને છે તેથી સાધકને સતત જાગૃત રહેવાની જરૂર છે. મનુષ્યોના મન અતિ ચચળ હોય છે વાયુના વેગથી પણ મનનો વેગ વિશેષ હોય છે સમુદ્રમા ઉત્પન્ન થતી લહેરીયો સમાન મનુષ્યોને અનેક વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે અને વિદ્વીત થાય છે ધર્મશ્રવણ, શાસ્ત્રવાચન, સ્વાધ્યાય વિ ના યોગ સમયે મનમાં પ્રશસ્ત વિચારો ઉદ્ભવે છે પશ્ચાત્ અમુક ક્ષણોમાં સસારભાવના મોહ તૃષ્ણાના સકલ્પ વિકલ્પો ઉદ્ભવે છે આવા પ્રકારની મનની ચચળતાના કારણે અનર્થ ઉત્પન્ન થઈ સયમી સાધક સયમથી પતિત થાય છે આવા પ્રકારે અનેક સાધકો પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થઈ ત્યાગમાર્ગને છોડી દે છે તેથી શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે મનની ચચળ પ્રવૃત્તિને રોકવા માટે પ્રબળ વરાગ્યભાવના અને સતત જ્ઞાનાદિ અભ્યાસની જરૂર છે. જ્યારે આત્મા વૃત્તિઓને આધીન બને છે ત્યારે સયમની સારી સાધનાને ધૂળમા મેળવી દે છે. એમ જાણી સયમી સાધકે સયમ પાલનમા સદા ઉપયોગવત રહેવું, તે સાધકનું કર્તવ્ય છે આ ઉપદેશ શ્રી ભગવતે સાધકની જાગૃતિ માટે આપેલ છે આત્માર્થી જીવોએ પણ પોતાના વર્તમાનકાળના તથા ભવિષ્યકાળના મુખના માટે, સમાધિ માટે આ ઉપદેશને ગ્રહણ કરી કામભોગોથી દૂર થવા પ્રયત્નવત બનવું એ જ સજ્જનનું કર્તવ્ય છે

કાસંકાસે^૩ ચ્વલુ^૪ અયં^૫ પુરિસે^૬ વહુમાઈ^૭ કહેણ^૮ મૂઠે^૯ પુળો^{૧૦}
તં^{૧૧} કરેહ^{૧૨}, લોહં^{૧૩} વેરં^{૧૪} વહેહ^{૧૫} અપ્પણો^{૧૬} । જમિણં^{૧૭} પરિકહિજ્જહ^{૧૮}
હમસ્સ^{૧૯} ચેવ^{૨૦} પહિવૂહ્ણયાણ^{૨૧}, અમરાયહ^{૨૨}, મહાસહી^{૨૩} અદ્દમેતં^{૨૪}
પેહાણ^{૨૫}, અપરિન્નાય^{૨૬} કદાનિ^{૨૭} સે^{૨૮} જાણહ^{૨૯} જમહ^{૩૦} વેમિ ॥

શબ્દાર્થ (૧) કામીપુરુષ (૨) નિમિષ (૩) આ કાચ કમુ આ કાચ
કરીય (૪) મહુમાયા (૫) અશુભ કાર્યો (૬) મૂક (૭) વારવાર (૮) દિસા
(૯) કરે છે (૧૦) લોભથી (૧૧) વૈર (૧૨) વૃદ્ધિ (૧૩) પોતાના આત્મા સાથે
(૧૪) નેથી એમ (૧૫) કહેવાય છે (૧૬) કાલુષ્યગુર શરીરને (૧૭) પુષ્ટ
બનાવવા (૧૮) અનરઅમર ભોજોમાં તીવ્ર (૧૯) હમ્મવાળો (૨૦) કુખી
(૨૧) બાણી (૨૨) સત્ય સ્વરૂપના અબળ (૨૩) શોક કરે છે (૨૪) એમ
બોલો (૨૫) એમ (૨૬) કુ કુ કુ

ભાવાર્થ - કામભોજોમાં આસક્ત કામી પુરુષ સકલપ વિકલ્પ
કર્તા કરે છે આ કાચ કમુ, આ કાચ કુલ ક.વુ છે, આવી ચિંતાથી
સદા બાકુળ રહે છે અને અતિ માયાનું સેવન કરતો મઠો કર્તાબમૂક
બની સસાર પરિબ્રમણની વૃદ્ધિરૂપ દ્વિસાદિક સાવલ્ય અનુષ્ઠાનો વારવાર
કરતો, લોભવશે કરી કપાયથી દ્વિસાદિક કાર્યોથી, પોતાના આત્માની
સાથે વૈરભાવ બંધનની વૃદ્ધિ કરી, જન્મ મરણાદિક દુઃખોની વૃદ્ધિ
કરે છે આવો કામી પુરુષ મહા શક, ભોજોમાં પ્રબળ હમ્મવાળો
પોતાને [દેહને] અનર અમર માનતો આ કાલુષ્યગુર ઔદારિક શરીરને
પુષ્ટ બનાવવાની નિતામા અજ બની શોક કરે છે, કુરણ કરી કુખી
બાય છે સમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તેથી એમ કહેવાય છે
કે સત્ય સ્વરૂપને નહિ બાલુનારા જ્ઞાન રહિત જીવો વિષયોની પ્રબળ
લાલસાથી શોકમા ચિંતામાં રહેતા મઠા દુઃખોને લોગબતા રહે છે
એમ બાણી સાધક આત્માએ કામભોજોથી દૂર રહી ઉપયોગવત બની
સત્યમપાલનમાં સાવધાન રહેવું એ સાધકનું કતબ છે

તેદૃષ્ટં પંચિય પચયમાણે, સેં હંતા, છિંતા, મિંતા,
લુપ્તહંતા, વિલુપ્તહંતા, ઉદયહંતા, અકલં કરિસ્સામિ વિ
મન્નમાણે જન્મ વિ ય જ કરેહ, અલ પાલસ્સ સંગેણં, જે
યા સે કરેહ પાલે, જ જ્ઞ અણગારસ્સ જાયહ સિ બેમિ ॥
॥૧૨૦॥

શબ્દાર્થ : (૧) પંડિત (૨) કામશમનનો (૩) ઉપદેશ કરતો (૪) જીવોને હજી છે (૫) અવયવોનું છેદન (૬) ભેદન કરે છે (૭) લૂટે છે (૮) વિશેષ પ્રકારે લૂટે છે (૯) પ્રાણુરહિત કરે છે (૧૦) ક્રોધએ નહિ કરે (૧૧) કાર્ય કરીશ (૧૨) એમ (૧૩) માનતા (૧૪) જેને તેને (૧૫) ઉપદેશ આપે છે (૧૬) અજ્ઞાનીની (૧૭) સંગત (૧૮) ન કરવી (૧૯) સોખત કરનારની પણ સંગત ન કરવી (૨૦) અજ્ઞાનીની (૨૧) ન કદપે (૨૨) સાચા ગૃહત્યાગીસાધુને કામશમનનો (૨૩) આવો ઉપદેશ આપવો (૨૪) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- અહો લગ્યો ! આ જગત્મા કેટલાક કુમતિયો-અન્યતીર્થિઓ પરમાર્થને નહિ સમજનારા કામ શમાવાના ઉપદેશક બની પંડિતપણાનું અભિમાન રાખી બકવાદ કરતાં ઉપદેશક થઈ વિચરે છે અને જાણે અમે કઈ અપૂર્વ કામ કરીશું એવો ડાળધરે છે તેઓ જીવોને હજીનારા, કાપનારા, ભેદનારા, લૂટનારા વિશેષ લૂટનારા તથા પ્રાણુરહિત કરનારા હોય છે એવા અજ્ઞાનીઓ કર્મ-પાશથી બધાય છે આવા અજ્ઞાનીઓની સોખત કરવી નહિ અજ્ઞાનીઓની સોખત કરનારાઓની પણ સોખત કરવી નહિ અને જેઓ ગૃહવાસને ત્યાગી મુનિઓ થયેલા છે તેવા સાચા અણુગારો-મુનિઓને આવો જીવઘાતરૂપ કામચિકિત્સા કરવાનો ઉપદેશ કરવો કદપતો જ નથી એમ હું કહું છું

પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો.

સે^૧ તં^૨ સંવુજ્જમાણે^૩ આચાણીયં^૪ સમુદ્ધાય^૫ તમ્હા^૬ પાવ-
કમ્મં^૭ નેવ^૮ કુજ્જા^૯ નેવ^{૧૦} કારવેજ્જા ॥૧૨૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) સાધક (૨) ઉપરોક્ત કલા મુજબ (૩) સ્વરૂપને જાણી (૪) આદરવાયોગ્ય (૫) સચમ ગ્રહણકરી (૬) પાપકર્મ (૭) નહિ (૮) કરે (૯) નહિ (૧૦) કરાવે

સાવાય - હે જન્મુ! ઉપરાશ્ત કહેવા મુજબ વસ્તુના સ્વરૂપને બાળી આદરણીય જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્રમય સુખમ શ્રદ્ધા કરી સમગ્રી સાધકે કૌર્ભપણુ જીવની હિંસા કરવી નહિ. કૌર્ભપણુ પાપકારી સાવધ જનુષ્ઠાનો કરવા નહિ જન્ય પાસે કરાવવા નહિ, પાપકાર્ય હિંસાદિ કાર્યો કરનારને બહુ બાણુ નહિ. કારણ કે સુખમ શ્રદ્ધા સમયે સર્વા આશન નહિ કરવા અને સર્વા પરિશ્રમ નહિ રાખવા અને પાંચ મહામતો (અર્થિસા, સત્ય, અસૌચ, અસ્થાયિય, અપરિશ્રદ્ધ) નું પાલન કરવા તથા નવ નવ કોટીએ સુખમ શ્રદ્ધા કરનારને (દીક્ષા લેનારને) અદારે પાપસ્થાનક નહિ સેવન કરવાના પ્રત્યાખ્યાન (પ્રતિજ્ઞા-અપ્યયજ્ઞાણ) સ્તુતિ સમ સમક્ષ પચપદમેટીની સાક્ષીથી સદ્ગુરુમુખથી અપામ છે તેથી સમગ્રી સાધકે લીધેલ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા સતત જાગૃત રહી સુખમ પાલન કરવું જોઇએ

સિંયા તત્ત્વ યગચર વિષ્ણુસુસહ, ઇસુ અણ્ણયરમ્મિ
કણ્ણ ॥૧૨૨॥

શબ્દાર્થ (૧) કલામિત્ (૨) પાપારભમાં જ્ઞાન જીવ પેટી (૩) જ્ઞેકાચનો (૪) સમારભ કરે તો (૫) જ્ઞેકાચનો (૬) કૌર્ભ પણુ આરભ કરવાવાળા મણુ

સાવાય :- પાપારભમાં પ્રવૃત્ત જીવ જીવનિકાચ પેટી કૌર્ભપણુ જ્ઞેક કાચ - ના કરનારને જ્ઞેક જીવ નિકાચનો આરભ કરનાર-હિંસા કરના ગી જાગવ તે કહેલ છે તેમ જ જ્ઞેક હિંસાના કરનારા જ્ઞેક જીવનિકાચમાં વારવાર ઉત્પન્ન થઇ મૃત્યુને પામે છે જ્ઞેકેન્દ્રિયાદિ જીવોની હિંસા કરનારાઓને પાંચ જ્ઞેકેન્દ્રિય જીવનિકાચમાં અનેકાનેકવાર ઉત્પન્ન થવું પડે છે ત્યાં જીવન લેવન, અગ્નિમાં શેકવું, જળવું આદિ અનેક દુઝો લોખવવા પડે છે જેમ બાળી જીવહિંસાદિ

સાવધ અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત થવા ઉપયોગવત રહેવું તે પોતાના આત્માને માટે કલ્યાણનું કારણ છે.

સુહૃદ્વી લાલપ્પમાણે સૅણ દુક્ખેણ મૂઢે વિપ્પરિયાસમુવેહ,
 સૅણ વિપ્પમાણ પુઢો વયં પક્કુવ્વહ, જંસિમે પાણા
 પવ્વહિયા, પડિલેહાણ નો નિકરણયાણ, એસ પરિણા
 પવુચ્ચહ, કમ્મોવસંતી ॥૧૨૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) સુખાર્થી (૨) બડબડાટકરતો (૩) સ્વકૃત (૪) દુઃખથી (૫) મૂઢ બની (૬) દુઃખી થાય છે (૭) પોતાના જ (૮) પ્રમાદથી જ (૯) પૃથક્ પૃથક્ અવસ્થામાં (૧૦) વ્રતોનો (૧૧) ભગ કરે છે (૧૨) જે અવસ્થાઓમાં (૧૩) એ જીવો (૧૪) બહુ દુઃખી થાય છે (૧૫) વિચારી (૧૬) પરને પીડાકારી (૧૭) કાર્ય કરે નહિ (૧૮) એને જ (૧૯) જ્ઞાન (૨૦) કહેલ છે (૨૧) કર્મોના ક્ષય થઈ શકે છે

ભાવાર્થ - વિષયસુખનો લોભુષી જીવ ઈન્દ્રિયજન્ય સુખો પ્રાપ્ત કરવા, બડબડાટ, દોડધામ કરનાર, અજ્ઞાની પોતાના જ હાથેથી ઉત્પન્ન કરેલ દુઃખોથી મૂઢ બની વિશેષ દુઃખનો અનુભવ કરે છે અને પોતાના જ કરેલ પ્રમાદથી પૃથક્ પૃથક્ વ્રતોનો ભગ કરનાર વિચિત્ર દુઃખી અવસ્થાનો અનુભવ કરતો પ્રાણી અત્યંત દુઃખી થાય છે એમ જાણી સાધક આવા સસારી જીવોના દુઃખોને જોઈ સમ્યક્ભાવ રહે અન્ય કોઈપણ નાના કે મોટા જીવોને પીડા ઉત્પન્ન થાય તેવા સાવધ અનુષ્ઠાનો કરે નહિ એને જ સાચો વિવેક અને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેલ છે. આવા જ્ઞાનથી તથા ચારિત્રપાલનથી જ અષ્ટકર્મોના ક્ષય થઈ શકે છે અને શાશ્વતા મોક્ષના સુખો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એમ જાણી આરભ વાળા કાર્યોથી દૂર રહેવું એ આત્માને માટે હિતકારક છે.

જે મમાઈયમઈ જહાઈ સે ચયઈ મમાઈયં, સે હુ વિહપઈ
 મુળી જસ્સ નથિ મમાઈયં, તં પરિભાય મેહાલી મિહતા
 હોગ, યંતા હોગસત્તં સે મમં પરિક્ષમિજાસિ તિ મેમિ ॥
 ॥૧૨૪॥

શબ્દાર્થ (૧) જે મમત્વબુદ્ધિને (૨) છોડે છે (૩) તે (૪) મમત્વને
 (૫) છોડી શકે છે (૬) નિમ્નલી (૭) મોક્ષમાર્ગને બાણવાણા (૮) મુનિ છે
 (૯) જેને (૧) નથી તે (૧૧) મમત્વ (૧૨) એ પ્રકારે (૧૩) બાણી (૧૪)
 જુદામાન મુનિ (૧૫) લોકના સ્વરૂપને (૧૬) બાણી (૧૭) છોડી (૧૮) લોકસત્તા
 (૧૯) જુદામાન (૨૦) મુનિ (૨૧) સમમર્મ પરિક્ષ કરે (૨૨) એમ ક
 કહે છે

આવાથ — હે જન્મુ ! જે કોઈ સાધક મમત્વ, બુદ્ધિને
 છોડે છે તે મમત્વને છોડી શકે છે જેને મમત્વ નથી તે નિમ્નલી
 મોક્ષમાર્ગના બાણકાર મુનિ છે તેમ જ જુદામાન મુનિએ લોકના
 સ્વરૂપને બાણી લોકસત્તાનો ત્યાગ કરી, વિવેકપૂર્વક સમમ મર્મમાં
 વિચરણ કરવું એમ હું કહું છું મમત્વ છે તે સમમભાવને દૂરિત
 કરનાર છે એમ બાણી સમમી સાધકે બાણ કહે અવ્યતર પરિક્ષમાં
 (શરીર પણ પરિક્ષક રૂપ બાણવું) મમત્વ રાખવું નહિ અને નિમ મત્વી
 બની ઉપભોગપૂર્વક સમમ પાલન કરવું તે સાધકના આચાર અને
 કમ્યાણનું કારણ છે એમ બાણવું

નારઈ સહઈ ધીરે, ધીરે ન સહઈ રતિં । જમ્હા
 અધિમણે ધીરે, તમ્હા ધીરે ન રક્ષઈ ॥૧૨૫॥

શબ્દાર્થ (૧) વીર સાધક (૨) સમમર્મ અરતિ (૩) સહન (૪) ન
 કરે (૫) વીરસાધક (૬) પરમ રતિને (૭) સહન (૮) ન કરે (૯) મરદ

(૧૦) શાંતચિત્ત રાખે (૧૧) વીરસાધક મુનિ (૧૨) પરપદાર્થમાં (૧૩) રતિ ન કરે (૧૪) વીરસાધક.

ભાવાર્થ :- પરાક્રમે વીર સાધકને કદાચિત્ત સંયમમાં અરુચિ ઉત્પન્ન થાય તો તેની ઉપેક્ષા ન કરે, પરંતુ ઉપયોગવત રહી અરુચિને દૂર કરે તેમ જ બાહ્ય પદાર્થોમાં રતિ ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પણ ઉપેક્ષા નહિ કરતાં તે ભાવોને દૂર કરે, વીર સાધક શાંતચિત્ત રાખી સંયમમાં અરતિ અને વિષય સુખોમાં રતિ થવા દે નહિ. બંને ભાવોમાં સમભાવ રાખે. રતિ અરતિના સ્વરૂપને બાણી સંયમમાં સ્થિરતા રાખે સાધકે પોતાનો ઉપયોગ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, તપની રમણતામાં-સ્વ-રમણતામાં રાખવો બાહ્ય પદાર્થોમાં રાગ રાખવો નહિ. આવો સાધકનો આચાર છે સાધકનું કર્તવ્ય છે. એમ બાણી ઉપયોગ રાખી સંયમનું પાલન કરવું.

સદ્દે^૧ ફાસે^૨ અહિયાસમાણે^૩, નિર્વિવદ^૪ નંદિ^૫ હહ^૬ જીવિ-
યસસ^૭ । મુણી^૮ મોણ^૯ સમાધાય^{૧૦} ધુણે^{૧૧} કમ્મસરોરગં^{૧૨} । પંતં^{૧૩}
લૂહં^{૧૪} સેવંતિ^{૧૫} વીરા^{૧૬} સમ્મત્તદંસિણો^{૧૭}, એસ^{૧૮} ઓહંતરે^{૧૯} મુણી^{૨૦} તિણ્ણે,
મુત્તે^{૨૧}, વિરણ^{૨૨} વિયાહિણ^{૨૩} ત્તિ^{૨૪} વેમિ ॥૧૨૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) શબ્દોને (૨) સ્પર્શે (૩) સહન કરતા (૪) અસંયમી જીવનના (૫) પ્રમોદને (૬) ધૃણાની દૃષ્ટિથી દેખે (૭) સંયમને (૮) ગ્રહણ કરી (૯) મુનિ (૧૦) કર્મરૂપ શરીરને (૧૧) ખાંખેરે (૧૨) નીરસ (૧૩) લુખા આહાર (૧૪) સેવનકરનાર (૧૫) વીરો (૧૬) સમ્યગ્દર્શનીઓ (૧૭) આવા (૧૮) મુનિ (૧૯) પ્રવાહને (૨૦) તરી શકે છે પ્રવાહને તથા છે (૨૧) પાપકર્મથી મુક્ત (૨૨) પાપકર્મથી નિવૃત્ત (૨૩) કહ્યા છે (૨૪) એમ હું કહું છું.

ભાવાર્થ - સયમી જીવનમાં મોહક શબ્દો, મનોરસસ્પર્શો આદિ વિષયોની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે વિચાર કરવો કે અસયમી જીવન

હું ખના હેતુરૂપ છે તથા સસાર પરિબ્રમણ-જન્મ મરણના ચક્રાવા
સમાન બાળી સમ્યક્ ભાવ રાગદ્વેષ કર્યા વિના લૂણાની દૃષ્ટિથી ભેઈ,
અસખમીભવનના આમોહ પ્રમોહ આદિ વિષયભાવોનો ત્યાગ કરે.
વિષય સેવન-વિષયી ભાવો હું ખના ઉત્પાદક બાળી તેનાથી અલગ
રહે. સત્ય પુરુષાર્થી, સમ્યક્ તત્ત્વને બાણનારા, સયમ બ્રહ્મણ કરી
લૂણા સૂકા નીરસ આહારનું સેવન કરવા યકા સખમની સમ્યક્ રીતે
આરાધના કરવા યકા કર્મરૂપ શરીરને આત્માથી અલગ કરે છે.
આવા પરાક્રમી સમ્યક્દર્શની મુનિઓ સસારરૂપ પ્રવાહને તરી બધ
છે સસાર પ્રવાહ તરવામાં સમય બને છે આરભ બને પરિબ્રહ્મી
મુક્ત થયેલા સસાર પ્રવાહને તરી ગયા છે પાપકર્મથી નિવૃત્ત
થયેલા છે, દેહ-શરીર ઉપરના મમત્વ ભાવને છોડ્યા વિના સાચા
ત્યાગ થઈ શકે નહિ. સયમ આરાધન થઈ શકે નહિ. તેથી સખમી
સાધક મુનિઓ સયમ પાલનમાં સતત ઉપયોગ રાખવો બને અપ્રમત્ત
ભાવે રહેવા પ્રયત્નવત રહેવું, એમ હું કહું છું

દુઃસ્વસ્તુમુળી બળાળાણ, સુચ્છંપ ગિલાઈ ચષપે । એસ
વીરે પસસિંપ, બઠચેઈ લોચસજોગ એસ માપે પવુચ્ચઈ ॥
॥૧૨૭॥

શબ્દાર્થ (૧) મોક્ષ પ્રાપ્તિને બળેઅમુનિ (૨) આજ્ઞા નહિ માનનાર
(૩) શાનાદિરહિત દેવાથી (૪) આત્મી અનુભવે છે (૫) પૂજ્યામ્રમનો ઉત્તર દેવા
(૬) દુનિયાની જાળથી (૭) જેઓ પર દોષ છે (૮) એવા (૯) વીરો (૧)
મત્ત સન્નિ છે (૧૧) આવા પ્રકારનો (૧૨) તીવ્ર કરનો ત્યાગમાત્ર (૧૩) કહેવાય છે.

ભાવાર્થ - શ્રી તીર્થંકરદેવની આજ્ઞાને નહિ માનનાર
સ્વચ્છંદી આચારવાળા મુનિ મોક્ષ પ્રાપ્તિને બળેઅમુ દોષ છે આવા
મુનિઓ શાનાદિશુદ્ધોથી રહિત દેવાથી, કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો પ્રત્યુત્તર
દેવામાં ભય, સંકોચ બને જ્ઞાનિ અનુભવે છે આવા સ્વચ્છંદી

આચારવાળા સાધુઓ પોતે સ સારસમુદ્રમાં ડૂબે છે અને તેઓને અનુસરનારાઓને પણ સ સારસમુદ્રમાં ડૂબાડે છે એમ જાણી વીતરાગદેવની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ વર્તનારા શિથિલાચારી સાધુઓથી દૂર રહેવું જેઓ વીતરાગદેવની આજ્ઞામાં રહે છે તેઓ દુનિયાની જાનન-વ્યવહારથી દૂર રહે છે એવા મુનિઓ પ્રશસાને યોગ્ય છે અને આવા મુનિઓનું સેવન કરવાથી કલ્યાણ સાધી શકાય છે. આવા પ્રકારનો શ્રી તીર્થ કરદેવનો પ્રતિપાદન કરેલ માર્ગ ન્યાયમાર્ગ છે.

જં ^૩ દુક્ત્વં ^૪ પવેદ્યં ^૧ इह ^૨ माणवाण ^५ तस्म ^६ दुक्त्वस्स ^७ कुसला
^८ परिघमुदाहरन्ति ^९ इह ^{१०} कम्मं ^{११} परिन्नाय ^{१२} सव्वसो ^{१३} ॥૧૨૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) આ સ સારમાં (૨) મનુષ્યોને (૩) જે દુખો (૪) કહેલ છે (૫) તે (૬) દુખોથી છૂટવા (૭) કુશળસાધક (૮) જ્ઞાનથી જાણી (૯) ત્યાગ કરે છે (૧૦) આવા પ્રકારના (૧૧) દુખના કારણ કર્મો છે (૧૨) જાણી (૧૩) ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી આશ્રવદ્વારોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરે

ભાવાર્થ - આ સ સારમાં જ્ઞાની પુરુષોએ મનુષ્યોને માટે દુખો ઉત્પન્ન થવાનાં જે કારણો બતાવ્યા છે તે દુખના કારણો-રાગદ્વેષ છે તે કારણો (પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોની લાલસાથી થતા આરભો જીવધાત અને પરિગ્રહસગ્રય મમત્વથી થતા અશુભ આશ્રવો) ને કુશળ સાધક જ્ઞાનથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન રૂપ વિવેકથી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સર્વથા ત્યાગ કરે છે એ દુખો માત્ર પોતાના જ પ્રમાદથી બધાયેલ કર્મોના વિપાક-ફળસ્વરૂપ છે એમ જાણીને આશ્રવોના સ્થાનોમાં પ્રવૃત્તિ કરે નહિ અને વિવિધ પ્રકારના કર્મોના સ્વરૂપને વિચારે અને સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અન્ય જીવોને, આ વીતરાગ દેવોએ પ્રરૂપેલ ન્યાયમાર્ગનો, સર્વ જીવોના કલ્યાણને માટે સાધકે ઉપદેશ આપેલ આ પ્રકારનો ઉપયોગ સર્વ સાધકોએ સતત રાખવો, જેથી ઉભયનું શ્રેય થાય.

જે અણન્નર્વસી સે અણ્ણારામે, જે અણ્ણારામે સે
અણન્નર્વસી ॥૧૨૯॥

શબ્દાર્થ (૧) ને (૨) પરમાર્થદ્રષ્ટા છે (૩) તે મોક્ષમાર્ગમાંથી (૪) બહાર રમણ કરતા નથી અને (૫) ને મોક્ષ (૬) માર્ગથી બહાર રમણ કરતા નથી (૭) એજ સાચા (૮) પરમાર્થદ્રષ્ટા છે

સાવાચ - ને સાધકો પદાર્થોના તથા કર્મોના યથાર્થ સ્વરૂપને બાણનાશ છે અને સદા સવચા પદાર્થોના સ્વરૂપનો ઉપદેશ આપે છે એ જ પરમાર્થદર્શી છે તેઓ મોક્ષમાર્ગથી બહાર રમણ કરતાં નથી અને જેઓ મોક્ષમાર્ગથી બહાર રમણ કરતાં નથી તેઓ જ સાચા પરમાર્થદર્શી છે આત્મા તથા કર્મોના સ્વરૂપનું તથા સર્વપદાર્થના સ્વરૂપના બાણનાશ તથા જ્ઞાન સદ્વિત-ચાસ્ત્રના પાલન કરનાર હોય તે જ પરમાર્થદર્શી કહેવાય.

જહા પુણ્ણસ્સ કત્થપિ તહા તુચ્છસ્સ કત્થપિ, જહા
તુચ્છસ્સ કત્થપિ તહા પુણ્ણસ્સ કત્થપિ ॥૧૩૦॥

શબ્દાર્થ (૧) ને રીતે રાજા પ્રધાન, શ્રીમત વગર (૨) ઉપદેશ આપે (૩) એવા જ પ્રકારે (૪) પક્ષપાત સિવાય સાધારણ વગર (૫) ઉપદેશ આપે (૬) અને ને પ્રકારે (૭) સાધારણ વગર ઉપદેશ (૮) આપે (૯) એવી જ રીતે (૧) રાજા પ્રધાન શ્રીમત વગર (૧૧) ઉપદેશ આપે

સાવાચ - શ્રી ટીર્થ કરહેવની આશામાં રહેનાર મુનિ ને પ્રકારે રાજા પ્રધાન શ્રીમત વગર ઉપદેશ આપે એવા જ પ્રકારે એવા જ બાળથી પક્ષપાત રાજ્યા સિવાય સાધારણ વગરના મનુષ્યોને, નિધન મનુષ્યોને ઉપદેશ આપે અને સાધારણ વગર, નિધન મનુષ્યોને ને પ્રકારે ઉપદેશ આપે એવા જ પ્રકારે રાજા, પ્રધાન,

શ્રીમતવર્ગને ઉપદેશ આપે શ્રી તીર્થ કર દેવના પ્રરૂપિત મોક્ષમાર્ગમાં કયાંય પક્ષપાતને સ્થાન નથી આ મોક્ષમાર્ગમાં સમભાવ, મૈત્રીભાવ, માધ્યસ્થભાવ, કરુણાભાવથી આત્મવત્ સર્વાભૂતેષુના સિદ્ધાંતે સર્વજીવો સાથે સમાનભાવ રાખી ન્યાયી ઉપદેશ આપેલ છે. કારણ કે જ્યાં કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન છે ત્યાં રાગદ્વેષરૂપી કષાયને સ્થાન નથી. જ્યાં રાગદ્વેષ છે ત્યાં પક્ષપાત છે એમ જાણી રાગદ્વેષથી દૂર રહેવા સતત ઉપયોગ રાખવો તેને આત્મહિતનું કારણ જાણવું.

અવિ^૧ ચ^૩ હ્રણે^૨ અણાહ્યમાણે,^૪ एत्थ^૫ पि^૬ जाण^૭ सेयं^૮ ति^૯
 नत्थि^{૧૦} । केयं^{૧૧} पुरिसे^{૧૨} कं^{૧૩} च^{૧૪} नए^{૧૫} ? एस^{૧૬} वीरे^{૧૭} पसंसिए^{૧૮} जे^{૧૯}
 बढे^{૨૦} परिमोयए^{૨૧}, उहुं^{૨૨} अहं^{૨૩} तिरियं^{૨૪} दिसासु ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) કદાચિત્ રાજાદિ (૨) અપમાન સમજી (૩) માર મારે (૪) વિધિ જાણ્યા વિના ઉપદેશ દેવામાં (૫) કલ્યાણ (૬) નથી (૭) એમ સમજી સાંભળનાર (૮) કોણ છે (૯) પુરુષ કયા દેવને માને છે (૧૦) ઉંચી (૧૧) નીચી (૧૨) તિરછી (૧૩) દિશામાં (૧૪) કર્મજ ધનવાળાઓને (૧૫) જો (૧૬) મુક્ત કરે છે (૧૭) એ જ (૧૮) વીર (૧૯) પ્રશંસાપાત્ર છે

ભાવાર્થ - ઉપદેશક ઉપદેશ આપવાની વિધિને જાણ્યા વિના તથા શ્રોતાઓના અભિપ્રાય જાણ્યા વિના અથવા શ્રોતા કોણ છે, કયા ધર્મને માને છે, કયા દેવને ભજે છે? એ સર્વ હકીકત જાણ્યા વિના ઉપદેશ આપવાથી ઉપદેશકને માટે શ્રેય નથી કારણ કે કોઈ રાજા અથવા મંત્રી આદિ ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યા હોય સાંભળનાર રાજા તથા મંત્રી આદિને ઉપદેશવાથી તેમનું પોતાનું અથવા પોતાના ધર્મનું અપમાન થવાનું સમજવામાં આવે તો ક્રોધિત બની ઉપદેશકને માર મારે, તાડન કરે, નિંદા કરે તેથી પ્રવચનની અવહેલના થાય માટે ઉપદેશકોએ શ્રોતાના આચાર,

નિચાર, ધર્મ, અભિપ્રાય, દ્રવ્ય, સેત્ર, કાળ, કાલ વગેરેને બધી ઉપદેશ આપવો; જેથી ઉભય વર્ગને એમનું કારણ બને. ઉચી નીચી, વિશ્વી દિશામાં શ્લેષા કર્મબંધનથી બંધાયેલા સંસારના જીવોને જે ઉપદેશક ઉપદેશ આપીને કર્મના બંધનથી મુક્ત કરે છે તેવા જ વીર સાધક પુરુષો પ્રશસાને પાત્ર બને છે આ રીતે સાધકે ઉપદેશ દેવાની વિધિનો બરાબર અભ્યાસ કરી ઉપયોગ શાખી ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

સૈ સંખ્યમો સમ્બપરિણાચારી ણ સિપ્પહ છળપણ
 વીરે । સૈ મેહાવી અણુગ્ધાયણસ્સ સેયણ્ણે જે ય વંચપ-
 મુગ્ધમમેસી, કુસલે પુણ નો વચ્ચે નો મુકે ॥૧૩૨॥

શબ્દાર્થ (૧) જે (૨) વીર પુરુષ કહેતાં (૩) સ્વજ્ઞાનથી (૪) નક્કી (૫) ચારિત્ર પાલનો (૬) હિંસાથી (૭) સંપાત્ર (૮) નહિ (૯) કર્મના સ્વરૂપાર્થ (૧૦) નિપુણ (૧૧) જેઓ (૧૨) કર્મબંધનથી (૧૩) છૂટવાના (૧૪) ઉપાયના માર્ગ (૧૫) એ જ (૧૬) પદ્ધતિ (૧૭) બંધાયેલ નથી (૧૮) કર્મથી મુક્ત નથી (૧૯) કેવળજ્ઞાની.

સામાર્થ - વીર સાધક મહાપુરુષો જે પોતાના જીવનમાં જ્ઞાનસહિત મહાવતરૂપ ચારિત્રના પાલનનો સદ્બ્યવહાર રાખતા હોય છે તેઓ હિંસાજન્ય પાપકર્મોથી દિશ્ત થતા નથી તેમ જ કર્મબંધનના રૂપ આવરણોને દૂર કરવામાં મુશળ હોય છે તથા કર્મ બંધનથી મુક્ત થવાના ઉપાયોના ગરેષક હોય તે જ સાચા પદ્ધતિ કહેવાય છે કેવળી ભગવતી-મુશળ સાધકો છે તેઓ કર્મોથી બંધાયેલ નથી તેમ જ કર્મથી મુક્ત પણ નથી જો કે તેમની સાધના પૂણ્ણ મયેલ છે પરંતુ ભવોપખાદી ચાર બંધાતિ કર્મો હજુ શ્લેષા છે છતાં બંધ મોક્ષનો પ્રશ્ન તેમના માટે શ્લેષો નથી ચાલુ જવમાં જ મોક્ષ પ્રાપ્તિના છે ચાર એ સમજવાના છે કે, જ્ઞાન સાથે ચારિત્રપાલનની જરૂર છે.

જ્ઞાન ક્રિયાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિ સમજવી એકાંત જ્ઞાનથી કે એકાંત ક્રિયાથી મોક્ષ નથી. જ્ઞાનથી કર્મનું સ્વરૂપ જાણી, ચારિત્રપાલનથી આશ્રવદ્વારોને રોકી તપ વડે કર્મનો ક્ષય કરી શકાય છે. એમ જાણી સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રતપનુ આરાધન કરી અમૂલ્ય માનવભવને સફળ બનાવવા ઉપયોગવત રહેલું

^૧સે ^૨જં ^૩ચ ^૪આરમે ^૫જં ^૬ચ ^૭નારમે, ^૮અનારદ્ધં ^૯ચ ^{૧૦}જા ^{૧૧}આરમે, ^{૧૨}છળં ^{૧૩}છળં ^{૧૪}પરિણાય ^{૧૫}લોગસન્નં ^{૧૬}ચ ^{૧૭}સવ્વસો ॥
॥૧૩૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) કુશળ સાધક (૨) જે સયમ (૩) માર્ગ પર ચાલ્યા છે (૪) મિથ્યાત્વ માર્ગમાં રમણ ક્યું નથી (૫) અનાચીણું અસેવિત માર્ગ પર (૬) ન ચાલવું (૭) હિસા તથા તેના (૮) કારણો (૯) જાણી (૧૦) લોકસંજ્ઞાને અહિતકર જાણી (૧૧) તેનો સર્વથા ત્યાગ કરે

ભાવાર્થ :- કુશળ સાધકો જે સયમ માર્ગ પર ચાલ્યા અને સમ્યગ્ આચારનું પાલન કરેલ છે, તેવી જ રીતે સાધકે સમ્યક્-પ્રકારે સયમ માર્ગ પર ચાલવું રમણ કરવું. પરંતુ મિથ્યાત્વાદિ માર્ગમાં ચાલવું નહિ, જે માર્ગ મહાપુરુષોથી સેવિત છે તે જ માર્ગ પર સમ્યક્ત્વ સહિત સયમ માર્ગમાં ઉપયોગ રાખી ચાલવું અને મિથ્યાત્વાદિ માર્ગ મહાપુરુષોથી અનાચીણું-અસેવિત છે, તેવા મિથ્યાત્વમાર્ગમાં ચાલવું નહિ, પરંતુ તેનાથી દૂર રહેવું કુશળ સાધકોએ હિંસાના વિપાકો-ફળો તથા લોકસંજ્ઞા એટલે આરભસહિતની ક્રિયાઓ-કર્મ બંધનરૂપ ક્રિયાઓના સ્વરૂપને જાણી ત્રણકરણ ત્રણયોગથી તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એવો સાધકનો આચાર છે સર્વ સંસારી છવો તથા દેશવિરતિવાળા તથા સર્વવિરતિવાળા સાધકોને માટે શ્રી ભગવંતનો આવો ઉપદેશ છે તેને જાણી મિથ્યાત્વાદિ અઠારે પાપસ્થાનકરૂપ ક્રિયાઓથી નિવૃત્ત થવાની ભાવનાવાળા સર્વને માટે આ ઉપદેશ આદરણીય જાણવો.

ઉદેસો પાસગસ્સ ણત્થિ, ષાછે પુણ ણિહે કામસમણુન્ને
 ઇસમિયકુવસે દુવસી દુવસાણમેવ ઇવાદં ઇણુપરિયદ્ધ
 ત્તિ મેમિ ॥૧૩૪॥

શબ્દાર્થ તથા ભાવાર્થ - અધ્યયન ૨ ઉ ૩ સૂત્ર ૬૬ મુજબ.

બીજુ અધ્યયન સમાપ્ત.

શીતોષ્ણીય નામે ત્રીજુ અધ્યયન

પ્રથમ ઉદ્દેશો.

સુત્તા મમુણી સયો, મુણિણો સયો જાગરંતિ ॥૧૩૫॥

શબ્દાર્થ (૧) અજ્ઞાની જન (૨) યદા (૩) સુતેલા છે (૪) જ્ઞાની જન
 (૫) હમેશાં (૬) જાગૃત છે

ભાવાર્થ - અજ્ઞાની જીવો દ્રવ્ય નિદ્રાથી જાગતા હોય કે
 સૂતા હોય છતાં જાગવતે તેઓને ભાવ નિદ્રાથી યદા સૂતેલા કહ્યાં
 છે અહીં સૂતાનો અર્થ મિથ્યાત્વભાવથી ઘેરાયેલ છે આત્મસ્વરૂપ
 અને કર્મના સ્વરૂપને નહિ જાણનારા, સંસાર જામણરૂપ જન્મ-મરણાદિ
 ચક્રના કારણોના જ્ઞાનથી રહિત એવા અજ્ઞાની જીવોને ભાવનિદ્રાથી
 સૂતેલા કહ્યા છે આ ભાવનિદ્રારૂપ અજ્ઞાનના કારણે જીવો આરમ્ભતિરૂપ
 સંસાર પરિજામણ કરતા યદા હુ ખો જોમવી રહેલા છે જે જ્ઞાની
 જીવો છે અને જેને આત્મસ્વરૂપનું કર્મના વિપાકોનું કર્મજામન
 તથા તેના કારણોનું જ્ઞાન છે તેવા જીવો કદાચ દ્રવ્ય-નિદ્રાથી સૂતા
 હોય છતાં જાગવતે તેઓને જાગૃત કહ્યા છે આ ઉપદેશથી-આત્માર્થી
 જીવોએ જીવા જીવતું, નવ તત્ત્વનું ઇદ્રવ્યનું, આત્માના સ્વરૂપનું તથા
 કર્મજામન તથા તેના વિપાકોનું-કર્મના ફળનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા

સાથે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે, તેમ જાણવું. જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા અધ સમાન છે. જ્ઞાન સહિત ચારિત્રનું પાલન સમ્યક્ પ્રકારે થાય તો જ સંસાર પરિભ્રમણના દુષ્ટોનો નાશ કરી શાશ્વતા મોક્ષના સુષ્ટોને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
 લોયંસિ જાણ અદિયાય દુઃખં સમયં લોગસસ જાણિત્તા,
 ૮ ૯
 એત્થ સત્થોવરણ ॥૧૩૬॥

શબ્દાર્થ - (૧) લોકમા (૨) એમ જાણો (૩) તે અહિત કરનારા છે (૪) દુષ્ટના કારણ અજ્ઞાન-મોહ છે તે (૫) આચાર વ્યવહાર (૬) સંસારના (૭) જાણીને (૮) સયમને બાધક (૯) શસ્ત્રોથી ફર રહેવું

ભાવાર્થ - સંસારમા જીવોને દુષ્ટનું કારણ અજ્ઞાન અથવા મોહ છે અને એ જ આત્માનું અહિત કરનાર છે એમ જાણો. લોકોને એટલે સસારી જીવોનો વ્યવહાર-આચાર હિસામય હોય તે આત્માને અહિતરૂપ જાણી સયમને બાધકરૂપ શસ્ત્રો (હિંસા-આરભ)થી ફર રહેવું કારણ હિંસારૂપ પ્રવૃત્તિથી કર્મ સચય વૃદ્ધિ થઈ નરક-તિર્થ આદિ અધમગતિમા ઉત્પન્ન થઈ મહાન દુષ્ટો લોગવવા પડે છે એમ જાણી સયમી સાધકે તથા મુમુક્ષુ જીવોએ હિંસાના કાર્યથી તથા પરિબ્રહ્મ સચયથી ફર રહેવું.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
 જસિસમે સદ્દા ય, રૂવા ય, ગંધા ય, રસા ય, ફાસા ય,
 ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
 અમિસમન્નાગયા ભવંતિ, સે આચવં, ણાણવં, વેચવં, ધમ્મવં,
 ૧૪ ૧૫ ૧૭ ૧૬ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 બંભવં પન્નાણેહિં પરિયાણહ લોયં, સુણીત્તિ લુચ્ચે, ધમ્મવિવત્તિ,
 ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫
 ઉજ્જુ, આવહસોણ સંગમમિજાણહ, સીઝસિણચ્ચાઈ, સે

^{૧૧} નિર્ગમે, ^{૧૮} અરહ, ^{૧૭} રહ, ^{૧૧} સહે, ^૩ ફલસયં નો ^{૩૧} બેપહ ^{૩૧} જાગર ^{૩૩} પેરોબરપ ^{૩૪} ^{૩૧} વીરે ^{૩૭} एवं ^{૩૮} દુષ્ક્ર્મા ^{૩૧} પમુક્ત્સસિ ॥૧૩૭॥

શબ્દાર્થ (૧) જે પુરુષે (૨) શબ્દ (૩) રૂપ (૪) અર્થ (૫) રસ (૬) સ્પર્શને લક્ષીરૂપથી (૭) જાણ્યા (૮) છે (૯) એ જ (૧) આત્મસ્વરૂપને જાણનાર છે (૧૧) જ્ઞાનવાન શાસ્ત્રોના (૧૨) જાણનાર (૧૩) ધર્મના જાણનાર (૧૪) જ્ઞાનના જાણનાર (૧૫) વિજ્ઞાનભૂતથી (૧૬) ઘોષીને (૧૭) જાણી છે એ જેને જ (૧૮) મુનિ (૧૯) કહેવાય છે (૨) ધર્મને જાણનારા (૨૧) સત્ત્વ સ્વભાવી મુનિ (૨૨) સંસારચક્ષુ તથા વિવેકાભિલાષાના (૨૩) સંબંધન (૨૪) જાણે છે (૨૫) મુખ જયવા કુખની આસા નહિ શખતા થકા એ અપરિમિતી (૨૬) મુનિ (૨૭) અનુકૂળ (૨૮) પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો-પરીક્ષોને (૨૯) સહન કરતા થકા સંયમમાં (૩) કલિનતાનો (૩૧) અનુભવ કરતા (૩૨) નથી (૩૩) એવા મુનિ સદા જાગૃત રહેતા થકા (૩૪) વૈરવિરોધથી (૩૫) દૂર રહે છે (૩૬) હે વીર! (૩૭) આવા પ્રકારે તમે (૩૮) દુઝોથી (૩૯) મુક્ત બની શકો છો.

ભાવાર્થ :- જે સાધકોએ શબ્દ, રૂપ, અર્થ, રસ, સ્પર્શ, આદિ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયો મનોદ્વારે અમનોદ્વારે જોઈ સંસાર વૃત્તિના કારણો છે તથા વિષયોની અભિલાષા એ પણ સંસાર પરિણમણ રૂપ જાણેલ છે તેઓ જ આત્મસ્વરૂપના જાણનાર છે, જ્ઞાનવાન છે તેમ જ શાસ્ત્રોના, ધર્મના, જ્ઞાનના જાણનાર છે વિજ્ઞાન ભૂતથી ઘોષના સ્વરૂપને જાણે છે તેને જ મુનિ કહેવાય છે આવા ધર્મના જાણનાર સરળ સ્વભાવી મુનિ સંસાર પરિણમણ અને વિવેકાભિલાષાના સંબંધને પણ જાણે છે મુખ કુખની પરવા નહિ કરનાર અપરિમિતી મુનિ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીવર્ત ઉપસર્ગમાં રાગ દ્વેષ કરતા નથી; પરંતુ સમભાવે સહન કરે છે સંયમમાં કે પરિવર્તોમાં કલિનતાનો અનુભવ નહિ કરનાર, સદા જાગૃત રહી વૈર વિરોધથી દૂર રહે છે પ્રતિકૂળતા એ નિજ શ મવામાં સહાયક છે એમ માની પ્રસન્નચિત્તથી સહન કરતા થકા સંયમ પાલન કરનાર વીર સાધકો-મુનિઓ જ આર-ગતિરૂપ

જન્મ મરણ આદિના દુઝોથી મુક્ત થઈ મોક્ષના શાશ્વતા સુખો પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
જરામચ્ચુવસોવણીં નરે સયય મૂઢે ધમ્મં નામજાણં ॥
॥૧૩૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) જરા અને (૨) મૃત્યુથી (૩) ઘેરાયેલા (૪) મનુષ્યો (૫) સદા (૬) મૂઢ બનેલા (૭) ધર્મને (૮) જાણતા નથી

ભાવાર્થ :- જે મનુષ્યો જરા તથા મૃત્યુ સમીપે રહેલા છે અને લાવ નિદ્રાથી સૂતેલાં છે, એવા અજ્ઞાની જીવો સદા કર્તાવ્યમૂઢ બનેલા ધર્મને જાણી શકતા નથી આવા જીવો મૃત્યુના લયથી તેમ જ પરવશ પડેલાં ચિંતામગ્ન રહેતા હોવાથી ધર્મ આરાધન કરી શકતા નથી ધર્મ પામવાનું સ્થાન મનુષ્યલવ જ છે તેથી આ ઉપદેશ વિશેષે મનુષ્યોને લાગુ પડે છે એમ જાણી યુવાન વયમા ધર્મ આરાધન કરી લેવાની જરૂર છે વૃદ્ધાવસ્થામા ઇન્દ્રિયોતુ બળ ક્ષીણ થયા પછી ધર્મ આરાધન થવું મુશ્કેલ છે તેથી આત્માર્થી જીવોએ ઉપયોગવંત રહી માનવલવ સાર્થક કરવા પ્રમાદને દૂર કરવો જોઈએ.

૩ ૧ ૨ ૪ ૫ ૬ ૭
પાસિય આઠર પાળે અપ્પમત્તો પરિવ્વણ, મંતાય મહ્મં
પાસ ॥૧૩૯॥

શબ્દાર્થ (૧) મોહથી વિહવળ બનેલા (૨) પ્રાણીઓને (૩) દેખા (૪) સાવધાન થઈ (૫) સયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી (૬) એમ જાણી વિવેકશૂન્ય બનવું નહીં (૭) બુદ્ધિમાન (૮) દેખ મોહથી જીવો વિવેકશૂન્ય થાય છે

ભાવાર્થ - મોહનિદ્રાથી ઘેરાયેલા, સ સારભાવમા ખૂચી ગયેલા, વિવેકશૂન્ય બનેલા, જીવોના દુઝોને જાણી, બુદ્ધિમાન સાધકે સયમમાં સાવધાન રહી સયમપાલન કરવું તેમ જ મોહને આધીન

યથા કડવા વિપાકવાળા અશાન્તતા ક્ષણિક સુખોની ઇચ્છા કરવી નહિ
અહીં સાધક મુનિને ક્ષેત્રવણી આપેલ છે કે મોહથી ઘેરાયેલા સસારી
જીવો છે તેઓ શારીરિક અને માનસિક દુઝોથી ભરપૂર છે એમ
જાણી શાન્ત સુખ અપાવનાર સમમભાવમાં અપ્રમત્ત રહી સુખમપાદન
કરવું સાધકોના હિત માટે ભગવતનો આ ઉપદેશ છે

આરંભનં દુઃસ્વમિણ તિ ગંધા, માઈ પમાઈ પુન
પદ્મ-ગદ્ગદં ઉવેહમાણો સદ્ગુણેસુ લક્ષ્મી મારામિસંકી મરણ
પમુચ્ચહ ॥૧૪૦॥

શબ્દાર્થ (૧) દુઃખમાત્ર (૨) દિસાથી ઉત્પન્ન થાય છે (૩) નજીક
સાધક આત્માએ સદા મગ્ન રહેવું (૪) માયાવી- (૫) પ્રમાદી (૬) વારંવાર
(૭) જ મમરણ (૮) કરે છે (૯) સન્ન તથા શ્વાદિ વિષયોમાં (૧) રાત્ર-દેવ
નહી રાખતાં (૧૧) સરળ સ્વભાવી (૧૨) સાધક-જન્મ અને મૃત્યુના (પરિભ્રમણા)
ભયથી (૧૩) કરનાર (૧૪) મૃત્યુથી (૧૫) મુક્ત થઈ શકે છે

ભાવાર્થ - હ પુદ્ગિમાન શિષ્ય ! દિસા-આરભજ સવ
દુઃખોને ઉત્પન્ન કરનાર છે એમ જાણી સદા ઉપયોગવત રહેવા જરૂર
છે જે માયાવી કષાયી, પ્રમાદી દિસા કરનારા જીવો છે તે વારંવાર
પ્રત્યેક યોનિસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થઈ જન્મમરણરૂપ ચક્રાવામાં ફસાઈ
દુઃખોને ભોગવે છે આવા પ્રકારના સસારી જીવોનાં દુઃખોને જાણી
સાધકે દિસાથી દૂર રહેવું જે દિસાથી દૂર રહી શબ્દાદિ વિષયોમાં
રાત્રદેવ કરતા નથી અથવા નહકષાયી અપ્રમાદી, સમ્યક્ત્વી, સરળ
સ્વભાવી, જ મ અને મૃત્યુના ચક્રાવાથી ભ્રમ પામનારા અને સમ્યક્
પ્રકારે સયમમા પ્રવૃત્તિ કરનારાઓ જ મૃત્યુના ભયથી મુક્ત થઈ
શકે છે સાવધ અનુષ્ઠાન જ દુઃખના હેતુ છે એમ જાણી સાવધ
પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવા આ ઉપદેશ છે આરભને જ સસાર પરિભ્રમણ
અને દુઃખનો ઉત્પાદક જાણી આરભનો સવધા ત્યાગ કરવો

ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ પણ ભવિષ્યકાળના સુખો પ્રાપ્ત કરવા અદ્વપારભી, અદ્વપરિગ્રહી થવા ઉપયોગવંત રહેવું એ જ માનવભવનુ કર્તવ્ય છે.

અપ્પમસો કામેહિં, ઉવરઓ પાવકમ્મેહિં, વીરે આયુત્તે
 જે સ્વેયન્ને, જે પજ્જવજ્જાયસત્થસ્સ સ્વેયન્ને સે અસત્થસ્સ
 સ્વેયન્ને, જે અસત્થસ્સ સ્વેયન્ને સે પજ્જવજ્જાયસત્થસ્સ
 સ્વેયન્ને, અકમ્મસ્સ વવહારો ન વિજ્ઞહ, કમ્મુણા ઉવાહી
 જાયહ ॥૧૪૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) પરના દુઃખના જાણનાર (૨) વીર સાધક (૩) આત્મ-સંયમ રાખનાર (૪) વિષયોમાં (૫) આસક્ત નહીં થતા (૬) પાપકર્મોથી (૭) દૂર રહે છે (૮) જે વિષયોપભોગ અનુષ્ઠાનને (૯) શસ્ત્રરૂપ જાણે છે (૧૦) તે સંયમને (૧૧) જાણે છે (૧૨) જે સંયમને (૧૩) જાણે છે (૧૪) તે વિષયો-પભોગ અનુષ્ઠાનને (૧૫) શસ્ત્રરૂપ જાણે છે (૧૬) કર્મરહિત પુરુષને સાસારિક (૧૮) વ્યવહાર (૧૮) હોતો (૧૯) નથી (૨૦) કર્મથી જ (૨૧) ઉપાધિ (૨૨) ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ :- જે વીર સાધક છે તે અન્યના દુઃખોને જાણનાર હોય છે જેમ પોતાને દુઃખ અપ્રિય છે તેમ અન્ય, જીવોને પણ દુઃખ અપ્રિય છે, ભયરૂપ છે તેમ જાણનાર અપ્રમાદી, આત્મ સંયમી બની પાત્ર ઇન્દ્રિયોના કામભોગોથી તથા પાપ કર્મોથી દૂર રહે છે, હિંમતી દૂર રહે છે કારણ કે શબ્દાદિ વિષય સેવનમાં જીવહિંસાદી પાપકર્મ અવશ્ય થાય છે તેમ તે જાણે છે આવા જ્ઞાનવાળા સાધક સંયમના સ્વરૂપને જાણે છે, જે સંયમના સ્વરૂપને જાણે છે તે વિષય-ભોગ રૂપ અનુષ્ઠાનને શસ્ત્રરૂપ જાણે છે સંયમ એટલે અહિંસા, સત્ય, અગ્રીય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ આદિ સ્વરૂપ રમણતારૂપ ચારિત્ર પાલન, તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં સાધન રૂપ છે વિષયભોગો તે સંસાર છે

જન્મ-મરણરૂપ ચક્રને વધારનાર છે એમ બાણી વિવરણોપલોચથી નિવૃત્ત થવા સાધક તથા આત્માથી^૧એ પ્રયત્ન કરવો. કર્મ^૨રહિત થયેલ આત્માને સંસાર-બંધન હોતો નથી. કર્મો જ ઉપાધિને ઉત્પન્ન કરનાર છે માટે કર્મ^૩ રહિત થવા આરંભ અને પરિશ્રમથી દૂર રહેવાથી ભગવતનો આ ઉપદેશ છે.

કર્મ^૧ં ચ પહિ^૨લેહાપ, કર્મમૂલં^૩ ચ જ છળં^૪ પહિ^૫લેહિપ,
સમ્બં^૬ સંમાયાય દોર્હિં^૭ અંતેહિ^૮ અદિસ્સમાણે ॥ તં પરિન્માય^૯
મેહાવી^{૧૦} । વિદ્વન્સા^{૧૧} લોગં, ચંતા^{૧૨} લોગસન્ન, સે મેહાવી^{૧૩}
પરક્ષમિજ્ઞાસિ સ્તિ-ચેમિ ॥૧૪૨॥

શબ્દાર્થ (૧) કર્મના (૨) સ્વરૂપને જાણી (૩) હિંસાકૃતિને (૪) કર્મની જડ (૫) સમજ દૂર કરવી (૬) સ્વ ઉપાય મહેલુ કરી (૭) રાજ અને દ્રેષ જાણેથી (૮) દૂર રહે (૯) જાણી (૧૦) જુદામાન (૧૧) જાણતના સ્વરૂપને (૧૨) જાણી (૧૩) લોકસંતાનો (૧૪) ત્યાગ કરી (૧૫) જુદામાન સાધક (૧૬) સમયમાં પરાક્રમ કરે (૧૭) એમ કુ કુ કુ

સાવાચર :- સાધક આત્માએ કર્મના સ્વરૂપને તેમ જ હિંસા એ જ કર્મનું મૂળ છે, તેમ બાણી કર્મોના નાશ કરવો તથા કર્મ-જનન ન થાય તેવા સ્વ ઉપાયોને મહેલુ કરવા રાજ અને દ્રેષ જાણે આત્માનું અહિત કરનાર છે એમ બાણી હિંસાથી તથા રાજદ્રેષથી દૂર રહેવા સાથે મેહાવી વીર સાધકે લોકોના સ્વરૂપને જાણી (લોક-બંધનરૂપ હિંસામય છે) તેમ જ લોકસંતા (વિષયાદિ માવો) નમેરનો ત્યાગ કરી જુદામાન સાધકે સમયમાં પરાક્રમ કરતા યકા ઉપયોગ વત જની સમય પાલન કરવું એમ કુ કુ કુ

॥ પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥

બીજે ઉદ્દેશે.

જાહં^૩ ચ વૃદ્ધિં^૪ ચ હૃદ્જ્જ^{૨ ૧} ! પાસે, ભૂંઈ^૫ જાણે પડિલેહ^૬
 સાયં^૭ તમ્હાડતિવિજ્જો^{૧૦ ૧૧} પરમંતિ નૃચ્ચા, સમ્મત્તદંસી^{૧૨ ૧૩ ૧૪} ન કરેહ^૧
 પાવં^{૧૫} ॥૧૪૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) હે આર્ય ! (૨) આ સંસારમાં (૩) જન્મ (૪) વૃદ્ધાવસ્થાના દુખોને (૫) દેખ (૬) અન્ય પ્રાણીઓની સાથે (૭) પોતાના સુખોનો (૮) વિચાર કર (૯) પ્રત્યેક પ્રાણીને પોતાના સમાન જાણુ (૧૦) એમ (૧૧) તત્ત્વવેતા મુનિ કલ્યાણકારી (૧૨) મોક્ષમાર્ગને (૧૩) જાણી (૧૪) સમ્યગ્દષ્ટિ (૧૫) પાપ-કર્મ કરે નહી

ભાવાર્થ :- હે આર્ય ! આ સંસારમાં જન્મ અને વૃદ્ધાવસ્થાનાં દુખોને જુઓ અને જાણો. જેમ પોતાને સુખ પ્રિય છે અને દુઃખ અપ્રિય છે તે જ પ્રમાણે અન્ય જીવોના સુખ દુઃખનો વિચાર કરવો, અન્ય સર્વ જીવોને પોતાના સમાન જાણી તત્ત્વજ્ઞ મુનિએ તથા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોએ સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવ વધારી, આત્મવત્ સર્વજીવોપમાની પોતાનો વ્યવહાર ચત્નાપૂર્વક, જીવોની હયા પાળતાં ચલાવવો જોઈએ આ માર્ગ પરમ કલ્યાણકારી મોક્ષમાર્ગ છે. એવું જાણી તત્ત્વદર્શી સાધક પાપકર્મ કરે નહી અને સદા ઉપયોગવત રહી સયમ પાલન કરતો રહે

ઉમ્મુંચ પાસં^૪ હૃહ મન્ચિઈ^{૨ ૧}ઈ, આરંભજીવી^૫ ઉમ્મયાણુપસી^૬
 કામેસુ^૮ ગિદ્ધા^૯ નિચયં^{૧૦ ૧૧} કરંતિ, સંસિચ્ચમાણા^{૧૨ ૧૩ ૧૪} પુણરેંતિ^{૧૫}
 ગબ્મં ॥૧૪૪॥

શબ્દાર્થ (૧) આ મનુષ્યલોકમાં (૨) મનુષ્યો સાથેના (૩) સ્નેહ-
બળને (૪) દૂર કરે (૫) ગૃહસ્થો દિસાદિકથી (૬) આજીવિકા કરે છે (૭) આ
લોક અને પરલોકના સુખોની લાલસા રાખે છે (૮) વિષ્ણુભોજોમાં (૯)
આસક્ત બની (૧૦) કર્મોના બંધ (૧૧) કરે છે (૧૨) કર્મોથી સિત્તબની (૧૩)
વારવાર (૧૪) ગર્ભમાં (૧૫) ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ - હે મુનિ ! સાધક તમે અસમ્યક્ ગૃહસ્થો સાથેના
સ્નેહસબંધ રૂપી બળથી દૂર રહે, કારણ કે ગૃહસ્થો અવધિસા
આદિ આરબથી આજીવિકા કરનારા છે અને આ લોક તથા પર-
લોકના વિષયાદિ સુખોની લાલસાવાળા છે. જો ગૃહસ્થો કામભોજોમાં
આસક્ત બની, કર્મોના બંધ કરી, કર્મ મળથી સિત્તબની, કર્મ
સમય કરી વારવાર ગર્ભમાં આવી જન્મમરણ કરે છે એવું બધી
સસારી જીવોના સ્નેહપાશથી દૂર રહેવું તે જ સાધકને માટે હિતમય
છે. સસારી જીવો સાથેના સબંધ શ્રમણ વર્ગને સુલભમાં બાધક છે.
એમ બધી ગૃહસ્થોના સબંધથી અલગ રહી જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર વગેરે
રૂપ આત્મ સ્વભાવમાં ઉપયોગ રાખી સમયનું પાલન કરતા રહેવું
એ સાધકનો આચાર છે.

અમિ સે દાસમાંસજ્જ હતા નદીતિ મંસદ્ અલં વાસસ્મ
સંગેણ ઘેરં ઘડેદ્ અપ્પણો । ૧૪૫॥

શબ્દાર્થ (૧) અજ્ઞાની જીવ (૨) દાસવિનોદમાં આસક્તબની (૩)
પ્રાણીઓનો વધ કરી (૪) જ્ઞાન (૫) મેળવે છે (૬) આવા અજ્ઞાની જીવોના (૭)
સમય (૮) દૂર રહેવું (૯) વૈરની (૧૦) રીતિ થાય છે (૧૧) દિસાથી પોતાને
અન્નના આત્માની સાથે.

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની મનુષ્યો દાસવિનોદમાં આસક્તબની
પ્રાણીઓનો વધ કરી જ્ઞાન મેળવે છે એવા અજ્ઞાની જીવોના સમય
દૂર રહેવું આવા અજ્ઞાનીઓના સમય આપણામાં તેવા દિસાદિક

કાર્યોના ભાવો ઉત્પન્ન થવા સભવ છે તેમ જ જીવહિ સાથી પોતાના આત્માની સાથે વૈરની વૃદ્ધિ થાય છે. એમ જાણી હાસ્યવિનોદ પ્રસંગમાં પણ અજ્ઞાનીઓની સોખત કરવી નહીં. હાસ્યવિનોદ તથા હિ સાથી આત્માનુ પતન થાય છે. શુભોની હીનતા અને અવશુભોની વૃદ્ધિ થઈ સસારભાવની વૃદ્ધિ થાય છે એમ જાણવું

^૧તમ્હાઁતિવિજ્ઞો ^૨પરમંતિ ^૩ળચ્ચા ^૪આયંકદંસી ^૫ન કરેહ
^૬પાવં ॥૧૪૬॥

શબ્દાર્થ : (૧) તત્ત્વજ્ઞાની સાધક (૨) મોક્ષના સ્વરૂપને (૩) જાણી તથા નરકાદિગતિના (૪) દુષ્ટો (૫) જાણનાર (૬) પાપકર્મ (૭) કરે નહીં

ભાવાર્થ :- તત્ત્વજ્ઞાની સાધક મુનિ મોક્ષના શાશ્વતા સુખના સ્વરૂપને જાણી તથા નરકાદિ ગતિઓના દુષ્ટો જાણી તે દુષ્ટોથી છૂટવા તથા મોક્ષના શાશ્વતા સુખો પ્રાપ્ત કરવા પાપ કર્મ કરે નહિ. એ જ જ્ઞાન પામ્યાનુ ક્ષણ છે એમ જાણવું

^૧અગ્ગં ચ ^૨મૂલં ચ ^૩વિગિંચ ^૪ધીરે, ^૫પલિચ્છિદિયા ણં
^૬નિકમ્મદંસી ॥૧૪૭॥

શબ્દાર્થ : (૧) અગ્રકર્મ (૨) મૂળકર્મ (૩) આત્માથી અલગ કરો. (૪) ધીર પુરુષ (૫) કર્મોના ક્ષય કરી (૬) નિષ્કર્મ અવસ્થા જોનાર.

ભાવાર્થ :- હે ધીરપુરુષો ! મૂળકર્મ જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચાર ધાતિકર્મો અને વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને 'જોત્ર' એ ચાર અધાતિકર્મો કહેવાય છે તે અગ્રકર્મ પણ કહેવાય છે અથવા મોહનીયકર્મને મૂળકર્મ અને બાકીના સાત કર્મોને અગ્રકર્મ પણ કહેવાય છે તે આઠે કર્મોના સ્વરૂપને જાણી (કર્મથી જ સસાર-જન્મ

જરા-મૃત્યુ રોગાદિ, પરવશપણ, નિર્ધનતા, પ્રતિકૂળતા આદિ દુષ્કારી
 કારણ શુભાશુભ અતિમાં ઉત્પન્ન થવું અને સુખદુઃખને ભોગવવા (વિ.)
 કર્મોથી પોતાના આત્માને અલગ કરો કર્મેણા નાશ કરી કર્મશક્તિ
 બનવાથી સમાધિ આત્મસ્વરૂપ બાહ્યી શકાય છે અને મોક્ષના સાધ્ય
 સાદિ અનંત સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેમ બલો. મોક્ષનીય કર્મ
 જીવેને સત્યનું જ્ઞાન થવા હેતુ નથી. જ્યાં સુધી મોક્ષનીયની પ્રજ્ઞતા
 હોય ત્યાં સુધી બલિસ્મરણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ બાલુવી. જેમ
 બાહ્યી અનાસક્ત ભાવે રહેવા ઉપયોગવત રહેવું

‘^૧ ^૨ ^૩ ^૪ ^૫ ^૬ ^૭ ^૮ ^૯ ^{૧૦} ^{૧૧} ^{૧૨} ^{૧૩} ^{૧૪}
 એસ મરણા પંચુષદ્, સે હુ વિદ્મણ સુણી, લોગસિ
 પરમહસી ચિચિસજીવી, હવસસે, સમિણ, સદિણ, સપા
 જણ કાલકસી પરિવ્યવ ॥૧૪૮॥

શબ્દાર્થ (૧) મૂળકર્મ અપ્રકમના સ્વરૂપને બલુનાર (૨) મૃત્યુ
 (૩) મુક્ત થઈ શકે છે (૪) એવા મુનિ (૫) સંસારથી કરવાવાળા (૬) શોધનાં
 મોક્ષનાં (૭) દષ્ટ બની (૮) રાત્રેપરહિત સમભાવથી જીવનારા (૯) ઉપર્યાત
 (૧૦) કર્મેણા સમિતિમુક્ત (૧૧) જ્ઞાનમુક્ત (૧૨) અપ્રમત રહેનાર (૧૩) કાળ
 કર્મથી સ્વાભાવિક સમયમાત્રમાં વીરતાપૂર્વક (૧૪) બાજળ વધતા રહે છે

ભાવાર્થ - મૂળકર્મ તથા અપ્રકર્મથી સંસાર પરિબ્રમણ રૂપ
 જન્મ, જરા, મરણનાં દુષ્કારીના સ્વરૂપને વિવેકથી બલુનારા અને
 સંસાર પરિબ્રમણથી ભય પામનારા મુનિઓ જ મરણથી મુક્ત થઈ
 શકે છે આ શોધના સારરૂપ મોક્ષના સ્વરૂપને બાહ્યી (જ્યાં દુઃખનું
 નામ નિશાન નથી પરંતુ જ્યેષ્ઠતા સાદિ અનંત સુખ રહેછું છે)
 રાગ અને દ્વેષ રહિત બની, ઉપર્યાત ભાવ રાખી કર્મેણા સમિતિ-
 મુક્ત બની વિચરે તથા જ્ઞાન મુક્ત-મત્તાવત બની કાળ પ્રાપ્ત થતાં
 સુધી પહિતમરણને વ્યાહતા થકાં સયમમાં પરાક્રમ કરે જીવન પર્વત

પોતાનુ વર્તન અનારભી, અપરિગ્રહી રાખી સયમ પાલન કરવું તેમ જ અમૂલ્ય માનવલવને સફળ બનાવવા જાગૃત રહી આત્મ-હિતનુ સાધન કરે એ જ સાધકનો આચાર છે

^૨ બહું ^૧ ચ ^૩ જલુ ^૪ પાવકમ્મં ^૫ પગડં, ^૬ સચ્ચંસિ ^૭ ધિદં ^૮ કુવ્વદં,

^૯ ઇત્થોચરણ ^{૧૦} મેહાવી ^{૧૧} સન્નં ^{૧૨} પાવકમ્મં જ્ઞોસદ્દ ॥૧૪૯॥

શબ્દાર્થ : (૧) નિશ્ચય (૨) બહુ (૩) પાપકર્મ (૪) કર્યા એમ વિચારી (૫) સંયમમા (૬) દૃઢતા (૭) ધારણ કરે (૮) સયમમા લીન બની (૯) શુદ્ધિમાન સાધક (૧૦) સર્વ પાપ (૧૧) કર્મોનો (૧૨) ક્ષય કરે છે

ભાવાર્થ :- સાધક, સયમમાર્ગમા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની વૃદ્ધિ કરતા થકાં, સયમપાલન કરતા કરતા કદાચ પૂર્વાના અધ્યાસથી વૃત્તિઓ સયમભાવથી બહાર જાય તો એમ વિચારે કે આ જીવે ભૂતકાળમા નિશ્ચયથી ઘણા પાપકર્મો કરી, અનત કાળથી ચાર ગતિ રૂપ સસાર પરિભ્રમણમા જન્મ જરા મરણ આદિનાં દુઃખો બહુ ભોગવ્યા એમ વિચારી સસાર પરિભ્રમણના દુખોનો નાશ કરવા માટે શ્રી લગવંતે સયમ આરાધનરૂપ માર્ગ બતાવેલ છે. તેથી સત્ય માર્ગ રૂપ સયમમા દૃઢતા ધારણ કરી હવે પાપકર્મ કરીશ નહીં એવો નિશ્ચય કરે આવી રીતે પાપ કર્મથી નિવૃત્ત થઈ સયમ ભાવમા લીન બની શુદ્ધિમાન સાધકબુદ્ધિ સર્વ પાપકર્મોનો ક્ષય કરી શાશ્વતા મોક્ષના સુખોને પ્રાપ્ત કરી લે છે તેમ જાણી આરભ પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થઈ સયમજાતમા ઉપયોગ રાખવો અને કર્મોનો ક્ષય કરવા તથા શાશ્વતા મોક્ષના સુખો પ્રાપ્ત કરવા માટે સાધકે સયમનુ પાલન કરવું

^૩ અણેગચિત્તે ^૨ જલુ ^૪ અયં ^૫ પુરિસે, ^૬ સે ^૭ કેયણં ^૮ અરિહણં ^૯ પૂરિત્તણં,

સૈ અજ્ઞાનહાર અજ્ઞાનપરિચાયાય, અજ્ઞાનપરિગ્રહાય, જ્ઞાનવ્ય
વહાય, જ્ઞાનવ્યપરિચાયાય, જ્ઞાનવ્યપરિગ્રહાય ॥૧૫૦॥

શબ્દાર્થ (૧) સસાર સુખાભિલાષી જીવ (૨) નિઃશયી (૩) અનેક
સકલ્પવિકલ્પ કરે છે (૪) એ પુરુષ (૫) ચારણીમાં (૬) સમુદ્ર જળ ભરવાનો
(૭) પ્રયત્ન કરે છે વગી (૮) એ પુરુષ (૯) અન્યને આસ્વા માટે તથા (૧) અન્યને ત્રાસ આપવા માટે (૧૧) અન્યને પોતાને આધીન કરવા માટે (૧૨) અન્ય દેશનો નાશ કરવા માટે (૧૩) અન્ય દેશના સેનાને ત્રાસ આપવા માટે અન્ય દેશના સેના ઉપર પોતાનો (૧૪) અધિકાર રાખવા માટે પ્રયત્ન કરે છે

સાવાચ - સસાર સુખના અભિલાષી જીવો નિઃશયી અનેક સકલ્પો વિકલ્પો કરતા રહે છે એમ મુજલાઓ જાણવાના જન્મને રૂપીને દોઢ છે તેમ મુજતુભવાના જળ સમાન, સસારી જીવો વિષય-સુખ પાછળ દોઢધામ કરે છે વિષયાભિલાષી જીવો ચાણણીની અદર સમુદ્રજળ ભરવાની કૌશિય સમાન વિષયાદિ સુખો મેળવવાની કુશળને અન્ય જીવોનાં વધ કરે છે, પરિતાપ આપે છે, પોતાને આધીન કરવા પ્રયત્ન કરે છે જનપદ-દેશનો નાશ કરવા તથા જનપદ દેશમાં રહેલા મનુષ્યોને પરિતાપ-ત્રાસ આપી પોતાને આધીન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે આવા પ્રકારે સસારી સ્વાચી મનુષ્યો પોતાના સુખને માટે અન્ય જીવોને કુખ આપીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા પ્રયત્ન કરે છે અજ્ઞાની જીવો સુખ અભિલાષી આવી રીતે જીવદિંસા કરી સસાર પરિશ્રમણ વધારી પોતાને જ કુખ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો એકઠાં કરે છે એમ જીવો આત્માથી જીવોએ અધ્યારથી, અલ્પ પરિશ્રમી થવા અને શક્તિ હોય તો અધ્યારથી-અપરિશ્રમી બની આત્મ કલ્યાણ સાધવાના આ મનુષ્યભવ રૂપી અમૃતઅવસરને સજ્જ બનાવવા જગૃત રહેવાની જરૂર છે

આસેવિસ્તા પતમઠ્ઠં રૂપ્વેમેગે સમુદ્ધિયા, તમ્હા ત
યિદ્ધ નો સેવ નિસ્સાર પાસિય નાળી સુવચાયં વવળં

૧૪ ૧૬ ૧૭ ૧૫ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 ણચ્છા, અણણં ચર માહજે, સે ન છજે ન છણાવણ, છણંતં-
 ૨૪ ૨૩ ૨૨ ૨૧ ૨૫
 નાણુજાણહ્ । નિર્વિવદ્ નંદિ, અરણ પયાસુ, અણોમદંસી,
 ૨૭ ૨૬
 નિસણ્ણે પાવેહિં કમ્મેહિં ॥૧૫૧॥

શબ્દાર્થ : (૧) જીવો લોભના વશે અન્ય જીવોના વધ (૨) પરિતાપ આદિનું સેવન કરીને પણ (૩) કેટલાએક-ભરત મહારાજના આદિ સંયમમાં (૪) ઉદ્ધમવત થયા છે (૫) તેથી (૬) જ્ઞાની સાધક (૭) પ્રાપ્ત કામભોગોને (૮) સાર રહિત બાણી (૯) એક વખત જેનો ત્યાગ કર્યો તેની ઇચ્છા કરી (૧૦) ખીજા મૃષાવાદ દોષનું (૧૧) સેવન કરે નહિ (૧૨) જન્મ (૧૩) મરણ (૧૪) બાણી (૧૫) મુનિ (૧૬) સંયમમાર્ગમાં (૧૭) વિચરે (૧૮) કોઈપણ જીવની હિંસા કરે નહિ (૧૯) હિંસા કરાવે નહિ (૨૦) હિંસા કરનારાને અનુ-મોદન આપે નહિ (૨૧) સ્ત્રીઓમાં (૨૨) આસક્ત અને નહીં (૨૩) સાંસારિક આમોદપ્રમોદની (૨૪) ધણી કરે (૨૫) જ્ઞાનાદિઉત્તમ વસ્તુઓને પામી (૨૬) (૨૬) પાપકર્મોથી (૨૭) દૂર રહે

ભાવાર્થ - સંસારી જીવો લોભને વશ બની, અન્ય જીવોના વધ કરી, પરિતાપ આદિ દુઝો આપે છે, પરંતુ વિષયોપભોગો તથા જીવ હિંસા આદિ પાપ કાર્યોના કડવાં વિપાકો લાખા કાળ સુધી ભોગવવા પડે છે એમ શ્રી તીર્થ કર આદિના ઉપદેશથી બાણીને શ્રી ભરત ચક્રવર્તી આદિ કેટલાએક મનુષ્યો સસારભાવનો-સ્વજનો-સપત્તિ-રાજ્યાદિક-ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી સયમમાર્ગમાં ઉદ્ધમવત થયેલા છે એવું બાણી બુદ્ધિમાન સાધકોએ કામભોગોને નિસાર બાણી ત્યાગ કરેલાં તે ભોગોને પુનઃ પ્રકુલ કરવાની ઇચ્છા કરીને ખીજા મૃષાવાદ દોષનું સેવન ન કરવું. સસારી પ્રત્યેક જીવોની પાછળ જન્મ તથા મરણ રહેલા છે જ્યાં જન્મ છે ત્યાં જરા અને મરણ આદિના દુઝો રહેલા જ છે એમ બાણી બુદ્ધિમાન વિવેકી સાધકે સયમમાર્ગમાં વિચરતા કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ અન્ય પાસે હિંસા કરાવવી નહિ, હિંસાના કરનારાઓને અનુમોદન આપવું

નહિ સાંચારિક આમોદ-પ્રમોદ બધા ક્રિયામય-અનય^૧ બાણી તેને
ત્યાગ કરવો. સ્ત્રીઓમાં અનાસકત રહી જ્ઞાનાદિ ઉત્તમ વસ્તુઓને
પામી શકવું જીવન પાપકર્મોથી દૂર રહેવું આ ઉપરથી એ નિશ્ચય
થાય છે કે પાછલી જમે પણ સુખમ પ્રાપ્ત કરી આત્મ કલ્યાણ કરી
શકાય છે એમ બધી આત્માર્થી જીવોએ બાંધ તથા આશ્ચર્ય
પરિશ્ક્રમ મત્તવ યોગ કરીને અસ્પારશી, અસ્પર્શિશ્રદ્ધી બની અથવા
તો સવધા આરભ પરિશ્ક્રમે છોડી માનવજવ સકળ બનાવવા
ઉદ્યમવત બની આત્મકિત સાધી દેવા ઉપયોગવત રહેવું એ જ
મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા છે

કોદાહ માણ હણિયા ય ધીરે, લોમસ્સ પાસે નિરયં મહંતં ।
તમ્હા ય ધીરે ધિરણ ચહાઓ, ઈન્દ્રિયસોયં લહુમૂયગામી ॥
ગર્થં પરિપ્ણાય રૂઢ્ય ધીરે, સોયપારણાય ચરિત્ત વંતે ।
સમ્મથ્થ છદું રૂઢ માણવેહિં, નો પાણિર્ણ પાણે સમાર્મિજ્ઞાસિ ।
તિ થેમિ ॥ ૧૫૨ ॥

શબ્દાર્થ (૧) વીરસાધક (૨) ક્રોધ (૩) બદ્ધકાર (૪) નાશ કરે
(૫) સોભને (૬) મહાન કુઓથી ભરેલ (૭) નરક રૂપ (૮) રૂએ (૯) તેથી
(૧) વીરસાધક (૧૧) હિંસાથી (૧૨) નિવૃત્ત થાય (૧૩) શોક સતાપ (૧૪)
છેડી (૧૫) મોક્ષગામી (૧૬) પરિશ્ક્રમે બંધિતકર (૧૭) બાણી (૧૮) કમણીજ
(૧૯) ધીર પુત્ર (૨) વિષય વાસનાના સ્વરૂપને (૨૧) બાણી (૨૨) સુખમમાં
વિચરે (૨૩) ઇન્દ્રિયમન (૨૪) ઉચ્ચસ્થાન (૨૫) પ્રાપ્ત કરી (૨૬) આ
(૨૭) માનવજવ (૨૮) નહિ (૨૯) પ્રાણીઓના (૩) પ્રાણી (૩૧) વિરાધના
(૩૨) કરે

સાવાર્થ - વીર પરાક્રમી સાધક મુનિઓ । ક્રોધ, માન
તથા મામ્યનો નાશ કરે, સોભને મહાન કુઓથી ભરેલ નરક સ્વરૂપ
બાણી કપાપોથી નરકાદિ અધમર્ગત પ્રાપ્ત થાય છે, એમ બધી

કષાયોનો ત્યાગ કરવો. તેમ જ હિંસાદિ કાર્યોથી પણ નરકાદિ અધમ-
ગતિ પ્રાપ્ત નાણી હિંસાથી દૂર રહેવું કષાય, હિંસા તથા પરિબ્રહ્મ
મમત્વ તથા વિષયવાસના આદિ સસાર વ્યવહાર આત્માને અહિત
કર્તા છે, એમ નાણી હિંસામય વ્યવહાર રૂપ સ્ત્રોત તથા શોક
સતાપને છેદીને એક ક્ષણનો વિલંબ કર્યા સિવાય મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે
તત્પર બની આસકત ભાવો ત્યાગી ઇન્દ્રિય દમન કરતા થકાં સમિતિ
સહિત સયમપાલનમાં વિગ્રહવું આ મનુષ્યલવમાં સયમરૂપ ઉચ્ચ
સ્થાન પામીને કોઈ પણ પ્રાણીઓના પ્રાણની વિરાધના કરવી નહિ
એ જ સાધક આચાર તથા મનુષ્યનુ કર્તવ્ય છે. એમ નાણી શ્રી
ભગવંતના ઉપદેશને હૃદયમાં ધારણ કરી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર,
તપરૂપ સંયમ આરાધનમાં ઉપયોગ રાખવો, આત્મહિત સાધવાના
પ્રાપ્ત થયેલ અમૂલ્ય માનવલવ રૂપી અવસરને સફળ બનાવવા જાગૃત
રહેવું. એમ હું કહું છું

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

સંધિ^૧ લોચસ્સ^૩ જાણિત્તા^૨, આયઓ^૪ વહિયા^૫ પાસ^૬ તમ્હા^૯
ન^{૧૦} હંતા^૮ ન વિઘાયણ^{૧૦} । જમિણં^{૧૦} અન્નમન્નવિત્તિગિચ્છાણ^{૧૧}
પહિલેહાણ^{૧૨} ન કરેઈ^{૧૪} પાવકમ્મં^{૧૩} કિં તત્થ^{૧૫} મુળી^{૧૭} કારણં^{૧૮}
સિયા ? ॥ ૧૫૩ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) અવસર (૨) નાણી (૩) જીવોને (૪) પોતાના સમાન
(૬) દેખો (૫) અન્ય જીવોને (૮) તેથી (૭) હણો નહિ (૮) અન્ય પાસે
હણાવો નહિ (૧૦) જો (૧૧) એકબીજાની શરમથી (૧૫) વિચારી (૧૩)
પાપકર્મ (૧૪) ન કરે (૧૫) તે શુ (૧૬) તેથી તેને (૧૭) મુનિ
(૧૮) કહી શકાય ?

સાવાય - હે જમ્બૂ ! સુઅવસર પ્રાપ્ત થયેલ બાણી પ્રમાણ કરવો નહિ. તેમ જ કોઈ જીવોને દુ ખ ઉત્પન્ન થાય, લાગણી દુઃખ, તેવા કાર્યો કરવા નહિ, જેમ પોતાને સુખ પ્રિય છે અને દુ ખ અપ્રિય છે એવી જ રીતે અન્ય જીવોને પણ સુખ પ્રિય છે અને દુ ખ અપ્રિય છે એમ બાણીને પોતાના આત્મા સમાન અન્ય સર્વ જીવોને બાણીને સ્વયં કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ, અન્ય પાસે હિંસા કરાવવી નહિ અને હિંસા કરનારને બહુ બાણવું નહિ; પરંતુ મત્તાવટ રહી સંયમનું પાલન કરવું એ કોઈ પરસ્પર એક બીજાની શરમથી અથવા તો ભયથી હિંસા ન કરતો હોય તો તેને શુ મુનિ કહેવાય ? ન કહેવાય પરંતુ જ્યાં સમજણપૂર્વક સમ્યક્ત્વ સહિત અણારથી તથા અપરિમહી જની પાત્ર મહામતોનું સમ્યક્ પ્રકારે સમિતિ મુક્તિ સહિત સંયમનું-ચારિત્રનું પાલન થતું હોય ત્યાં જ મુનિપણું બાણવું.

સમય તત્પુલ્કેહાઈ અપ્પાણ ચિપ્પસાયઈ । અણાપરમ
માણી નો પમાયઈ કયાઈયિ, આયગુલે સયા ચીરે
જાયમાપાઈ આજઈ ॥ ૧૫૪ ॥

શબ્દાર્થ (૧) સમતાનો (૨) વિચાર કરી (૩) આત્માને પ્રસન્ન કરે (૪) જ્ઞાની (૫) સંયમમાં (૬) કદાપિ (૮) પ્રમાણ (૯) ન કરે (૧૦) આત્મમુક્ત (૧૧) સદા (૧૨) વીરસાધક સરીરને (૧૩) સંયમ યાત્રાનું (૧૪) સાધન માત્રી નિર્વાહ કરે.

સાવાય - સાધક મુનિએ સમતાનો વિચાર કરી સમ્યક્ભાવે પોતાના આત્માને પ્રસન્ન રાખવો. જ્ઞાની સાધકે સમભાવરૂપ સંયમમાં ક્યારેય પણ પ્રમાણ કરવો નહિ આત્માનું યોગ્ય કરી ઇન્દ્રિયો તથા મન ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી હંમેશાં ખીર જની પોતાના જોદારિક શરીરને સંયમયાત્રાનું સાધન માત્રી નિર્વોધપણે નિર્વાહ કરવો. (દેહ ઉત્તરના આસકત ભાવથી નહિ) આ મનુષ્ય દેહ રૂપ સાધનથી

પાંચ મહાવ્રત રૂપ સંયમ પાલન થઈ શકે છે. જ્ઞાનસહિત સંયમ-પાલનથી આ સંસાર પરિબ્રમણ રૂપ જન્મ જરા, મરણ, આધિ, વ્યાધિ વગેરે દુઃખોના ઉત્પાદક એવા આઠ કર્મોના ક્ષય-નાશ કરી શકાય છે એવું જાણી સાધકોએ આત્માથી-ઓએ સતત ઉપયોગ રાખી આરભ પરિબ્રહ્મથી દૂર રહી સયમપાલન કરવું એ જ માનવ-ભવનું કર્તવ્ય છે.

^૪ વિગાં ^૩ રૂવેહિં ^૫ ગચ્છિજ્ઞા ^૧ મહયા ^૨ ચુદ્ધુર્ણિં ^૬ ય
^૬ આગં ^૭ ગં ^૮ પરિણાય ^૯ દોર્હિં ^{૧૦} વિ અંતેર્હિં ^{૧૧} અદિસ્સમાણેર્હિં ^{૧૨} સે ન
^{૧૪} છિજ્ઞા ^{૧૫} ન મિજ્ઞા ^{૧૬} ન હજ્ઞા ^{૧૭} ન હમ્મા ^{૧૮} કંચણં ^{૧૯} સન્વલોણ
 ॥ ૧૭૫ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) મોટા (૨) સામાન્ય (૩) નાના રૂપોમાં (૪) વિરક્ત (૫) રહે (૬) આગતિ (૭) ગતિ (૮) જાણી (૯) બંનેમાં (૧૦) રાગદ્વેષ (૧૧) રહિત (૧૨) તે સાધક (૧૩) સર્વ લોકમાં (૧૪) છેદાય નહિ (૧૫) ભેદાય નહિ (૧૬) દગ્ધાય નહિ (૧૭) હણાય નહિ (૧૮) ક્યાંઈ કોઈથી

ભાવાર્થ - જે કોઈ સાધક અતિમોહક દિવ્ય રૂપોમાં અથવા સામાન્ય રૂપોમાં તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થતા નથી સંસારના ગતિ આગતિ રૂપ પરિબ્રમણના સ્વરૂપને જાણી રાગ અને દ્વેષઆદિ કષાયોથી દૂર રહે છે એવા સાધક મુનિઓ સમસ્ત લોકમાં કોઈપણ અન્ય વ્યકિતથી છેદાય નહિ, ભેદાય નહિ, અગ્નિથી બળે નહિ, વધ થાય નહિ આદિ પરાભવ પામે નહિ કારણ કે કષાય તથા વિષયભોગોથી દૂર રહેનાર સાધકને કોઈ જીવ સાથે વૈરબંધન થવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતો નથી. જ્યાં વિષયભોગોની લાલસા નથી ત્યાં તેને પરિબ્રહ્મની જરૂર નથી પરિબ્રહ્મ નથી ત્યાં આરભ નથી આરભ નથી ત્યાં વૈરબંધન નથી જ્યાં વૈરબંધન નથી ત્યાં જન્મ, જરા, મરણ રૂપ સંસાર પરિબ્રમણ નથી. જ્યાં સંસાર પરિબ્રમણ નથી ત્યાં

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સન્નિવૃત્તિને સ્થાન દેવું રહ્યું એ માટે આપણે સુવાસિત વન વીતાવતા વ્યક્તિઓની સાથે હરિદાર્થ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુમિત કદી સમય નહીં સિદ્ધતી ઉપરથી હાજી મારી નીકળી જવું એ બહાદુરીનું કામ ગણાશે. પણ અધેડા પર સવારી કરીને નીકળવું એ કષ્ટક લેખાશે. જસ, તેવી જ રીતે સન્નિવૃત્તિની સાથે હરિદાર્થ કરવામાં પણ ભેદભાવ રહેશે છે જ્યારે મૂખો સાથેની મિત્રતા અનુમિત-અભેદરહસ્ય છે.

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૃદુ-કોમળ બનવાનો ઉપદેશ સાંભળવા બાંધ્યા છે પણ હુ હુ હુ કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામગીરી વસ્તુ છે જેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઝાળખતા રીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ ક્યારેક નમ્રતા અને કોમળતા પણ કુશળ બની જાય છે.

તમે કુખ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કોમળ વસતના આચરન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પામશે છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંખથી નવપક્ષવિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને પામી વૃક્ષ કેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કોમળતા-મૃદુતા હાજી નય છે પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા બીજા કાળની જોડે ગ્રહભરુ પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે.

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની કાલોમાં કોમળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુશળતા એક બસી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન તથા વિપત્તિના અમે તેવા સંયોગમાં પણ તમે હસી છોડો એ પણ જાન્યે તો કિશકુળ દેખાય છે માત્ર સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની કાલોમાં મૃદુ-નરમ કમ્પિયી હસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હસ્ય એટલું કઠોર બની જશે કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના શાગની કડુણ કમળી તમારી સમક્ષ રૂંદ કરશે તો પણ એ હાજીને એક આણું પણ પીગળશે નહીં અને કુશળની આધી આવતા સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણુની જેમ હૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાદીના ટુકડાઓ પાછળ ભળટમા ભ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં બોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી નેત્રુ સુદ્ધા નહીં ' પણ આ જ સંજ્ઞાનને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતુ ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કોમળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સધતો એક સમય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મંઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો બોલી રહ્યો હતો

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણુકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધી મળતુ મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોચ્યાનાર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિધન શા સારુ પેદા કરશે ? અમ્તુ-જવા દો આ વાતોને ભાઈ!

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમા પહોચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગહેણુ સાથે એમનામા પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સંજ્ઞાન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સત્તારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાધિ પસંદ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન આવી
અહીં છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવી ગયા છે

પણ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા
શીખજો. એક પ્રમ પૂછુ તમે આભિ-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાળિયેર ?
જુઓ તો ખરા આભિ-પાકી કેરીને જરા દબાવશો કે એનો રસ જાહેર
નીકળી પડશે જ્યારે નાળિયેરને એમ દબાવવાથી એનો રસ બહાર નહીં
નીકળે. હું તો કહીશ કે તમે આભિ નહીં પણ નારિયેળ જ જાઓ. જીવ-
નમાં કમરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પણ માનવદેહથી
વિનિર્મલ રસ ટપ્પી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો અમે તેવા આશીર્વાદ
કેમ ન લાએ પણ વિનં કહી ખૂટશે નહીં

હવે તમે નીચે પછડો. એ ટક્કર આઈને પગપાઈને પણ ઉપર
ઉછળશે ત્યારે મારીતું હોય જમીન ઉપર નાખશો તો એ ત્યાં જ પડી
રહેશે તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટક્કર આઈને પણ આજળ વધે
છે અને કાષ્ટ વ્યક્તિ ત્યાં જ હમણે મઈને પડશે રહેશે વિપત્તિઓ સામે
ઝુમવાની એનામાં તાકાત નથી હીવડાની બાટને તમે કાપી છો. તેમ કપાયા
છતાં તે પ્રકાર આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકારો જમીને પણ સત
પુરુષો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જૂલવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિશેષ કરતી રહી છે. જ્યાં સુધી
તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાળા ખૂટકા પીવા પડે છે
જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકાજીવ માર્ગ પર
તેઓ તરે જૂનો પર આવી રહ્યા હોય તેમ આસ્થા પગમાં કાંટા વાળ્યા પણ
મનમાં એક કોટિય વાળ્યો નહિ. તેથી જ જમીની વચ્ચે પણ એમનો મહામા
જીવ જાગે નથી. કાંટા વાળ્યાનું દંડ હતું પણ કાંટા વચ્ચેના પ્રત્યે દુહીવ
નહોતો સસ્તતાનો એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

घृष्ट घृष्ट पुनरपि पुनर्दयं वन बाहू गन्धम्
छिन्न छिन्न पुनरपि पुनरुपायु सपेक्षु दहम् ।
दग्ध दग्ध पुनरपि पुनः संघर्षे काल क्षणम्
न मानान्तेऽपि प्रकृत विद्वति नापि सस्रजनात्म ॥

ચાલતે તમે જમર લાગે પડે પણ ડેહની વાર એ બચ્ચસી એટલી વાર
એ પોતાની મધુર સુખજીવિતને જ ર દંડે પોતાને મસનારને પણ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચઢનને કાપેા પણ કપાતો ચંદન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામા આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કાલૂમા પીલવામા આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમા તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભડે એતુ લોહી વહેતુ થાય પણ જોવાતુ તો એ છે કે એ વખતે એના મનમા શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શુ ધૂણા કે દ્વેષ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવુ કદી નહીં અને એના શરીરમાથી ભેલે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણુ મન પ્રેમથી છલોછલ અને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ ધનવતા છે અને એમાય ભુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમા જ વિશ્વાસ ધગવે છે આ જ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાય છે સર્પ તો ત્રિપ છાટે છે પણ એના ત્રિપના બદલામા આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તક્ષશિલાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તક્ષશિલા એ દિવસોમા પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનુ મુખ્ય કેન્દ્ર હતુ કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હજારો વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનુ શિક્ષણ મેળવ્યુ હતુ પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગજ એવુ કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યુ કે રાત્ર્યમા કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સાચે જ ગભ્ય-અવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈએ પ્રજાને યથાગોચ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાવે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાજ્યમા અપરાધ, યુતો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર બહાદુર આમ જ કહ્યું એણે અપરાધનાં મૂળને જ નાબૂદ કર્યાં તેથી એના ન્યાયાલયનાં દારો સુધા જ રહેવાં લાગ્યાં.

આજે તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એર.ઓ. સુધા ખાલી રહે છે કે બહુડો ઝીંટોડો જામેલી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં જતાં તેમ-તેમ અપરાધો પણ બમણા જ વેગથી વધતાં જતાં છે વહીયો વખાણ પણ અપરાધ-કદાસો એક ન થયા એકરે વખાણ જાણી-જાણીમાં રોકાશે છિન્નેકતનો સ્થિતિ બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેરો ખમ્યા છે કે વખાણનું કાર તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે રોકાશે જેમ વખાણ તેમ શેરો પણ વખાણ જ છે તે વધારાં ચિંતિત્તા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેરોને ઓછાં કરે ન્યાયાલયનો વ્યાજ ત્યારે જ સફળ કહેવાય કે અમારે સમાજમાં અપરાધ-કલક કદાસો ઓછાં આવે કુમાર બહાદુરે આવા જ આદર્શનું અનુકરણ કર્યું.

એક વાર કુમાર બહાદુર રજામાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો એ જ રસ્તેથી ડાકણ-નરેસો રથ પણ ખાલી રહ્યો હતો એ રજામાં પોતે નરેસ મસ્તિકા બેઠો હતો રસ્તો સાંકડો હતો બંને બાજુએ કોનેસા વિશાળ પર્વતોને કાપનો-ઝીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો રસ્તે એકલો સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો બંને રથ આ જ રસ્તે ભટકાઈ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં ખાતજી વધવું હતું એટલે પ્રભ એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ ખાતજી વધે? બંને જીર ધડી હતી. આવા અવસરોમાં જો હોવાના બનેલા ક્ષત્રિયો ખાતજી બની જાય તો ફક્ત તલવાર જ એને આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રથના સારથીઓ કુશળ હતાં એમને તલવારનો ફેસલો મ દૂર નહોતો વાતોસાપ વાટાપાટ દારો જે રસ્તો નીકળી આવે એના બાદે તલવારને માફ કરવી એમાં એમને બાકી કરવું કિંદશ ન જવાનો ભય હતો.

હા તેા કોસલના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું તમે તમારો રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં ડાકણ-નરેસ મસ્તિકા બેઠેલા છે તે જ વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું 'રથ તમારે પાછો વાળવો નેહાંને કારણ કે મારા રથમાં કારીનરેસ કુમાર બહાદુર બિરાટેલા છે કુમારના સારથીએ વિચાર્યું કીક બંને જ નરેસો છે તે પછી આપ-સમર વડે એને

ફેસલો કન્વો જોઈ એ જે વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ
જમે એણે પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાગળ કે એનો નરેશ પણ આ
જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેમલો કન્વામા મદદરૂપ બની શકી
નહી પછી એણે રાન્ય-વિમ્તાગના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો.
પણ ભાગ્યવશાત્ બનેતો રાન્યવિમ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી
મેના ધન, યગ, ધુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી
કરી જોવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ
હતું પછી ધુમારના સારથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે
તમારા રાજની સન્નતતા કેવી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ
પોતાના રાજની સન્નતતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

दलहं दलहस्स खिपति, मल्लिको मृदुना मृदु ।

साधंपि साधुना जेति असाधुं वि असाधुना ॥ १ ॥

पेतादिसो अय राजा भग्न उच्यदि सारथि ।।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુન્નતા સન્નતતા બતાવે છે
“નરેશ મલ્લિક કઠોર માણસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કોમળ
વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **वज्रादपि
कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि ।**” મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર
કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કોમળ બની
જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે
જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે
લઢાઈની સામે લઢાઈ વાપરી છે અને છે અને ધુરાઈને ધુરાઈથી દબાવી
છે અમારા સમ્રાટ એટલા સન્નત પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજમાં
સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે
અમારા રથને આગળ જવા દો”

ધુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની
નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રમતો નહી મળી શકે, કારણ કે
તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કોશલ નરેશના સારથીએ પૂછ્યું :
“વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સન્નતતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અવકોષેન મિતે કોધં મસાધુ સાધુનામિતે ।
 મિતે કવરિય વામેન સપ્થેનાલિક વાલિનમ્ ॥
 પતાવિસો મય રાક્ષા હમગ્ના સમ્યાદિ સારથિ ।

કુમાર બદ્ધહત્તનો સારથિ પોતાના સપ્તઘના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ ક્રોધને અક્રોધ વડે છોડે છે અને અસાધુ પર સાધુતા વડે વિજય મેળવે છે. ક્રોધને ક્રોધ કહી છોડી શકતો જ નથી અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે રાખવી શાન્ત કરી શકાય ખરો? વેરથી વેર કહી શાન્ત થઈ શકતું નથી એનું સારુ તો ક્ષમા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છોડવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું નોકળી? છુરાઈને છોડવા માટે શુ બહાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડશે? જો બહાઈ બહાઈ રહે જ છુરાઈની છોડી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શુ અરાગ છે? પણ બાવું જ જો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી બહાઈ નામી જશે-નામૂદ થઈ જશે કૂતરો મણસને કરડે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ બહાઈથી છોડવી નોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સન્નિહતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની દુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દોષ અને સંકુચિત દિશતા માનવીઓ છે એમને પોતાની ઘનવૃત્તિ વડે છોડ્યા છે. અર્થાત્ એમની ઉદારતાએ દોષતાને છોડી દીધી છે અને એમના સ્વને મિત્રા-બાધીઓને છોડ્યા છે. આરા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યો છે. અસત્યથી સંઘર્ષ કરવા માટે આપણે ઝગા અને ત્યારે જ જાગર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો આશય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું રક્ષા દેશી રહીએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની મુગ્ધ છે. ક્રોધ જીવનની ઝડકી છે તો ક્ષમા જીવનની ખુશી છે. તમારું જીવન પણ શુરા સિવ ગુલામ બને અને જીવનના અણ્ણીદાર કાંટામાં પડવા છતાં તમે હારમત્વા રહે એજ કામના છે.

દિનાંક

૨૧-૬-૫૮

જોન ઉપાધ્યય

કેટ મુબઇ

આજનું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાલણી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી ખીજુ મ્નાન કોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, ખીજુ સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે ખીજુ સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા એસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્ત્વ સ્વિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતા પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ પર બેઠા છો આ ચીકાશવાળી ક્ષર્ષ તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતરની માટીમા ધાન વવાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હજાર દાણા ઉગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ ઉપર ધાન વાવશો તો કેટલા દાણા મળશે ? પસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી બ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળ છે અને કળી ગટી પેઢસવળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના બી વાવણાં તે તેવી પેદાશ થશે અને સારુ—નરસુ બી પણ તમે આ માટીમાં નાખી શકશો. મનુષ્યને વિશુદ્ધિ બહુી આગળ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તે તે એટલો ઉપર જીતી શકે છે કે સ્વગની ઉત્સાહ પણ એ પર કરી શકે છે. કારણ કે ધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના—સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થંકરમાં અધિકાર છે પણ જીવનની કઠિંગ પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધત મદ્યવ્રતોને અપનાવવામાં શકે છે પણ પાપ—ફળને પ્રતિષ્ઠા બોલવી શકાં છે. બાળપણમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી જૂખ અને તરસને લીધે તેઓ સ્વયં ડુબાળ રહે છે.

શક્તિ—સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવે પડે છે એમનાં ક્રમણ નસોદારી નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક જિજ્ઞાસોનો મોઢ લગતલ સંભવ જનતો નથી. દેવસૃષ્ટિ પુરુષના બોલેમાં રાએ છે વિશ્વાસ અને વૈભવોમાં દેવોને આખાક્રિષ્ણ જીવન તરફ જોવાનો કુરસદ જ છે ? એક માત્ર માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આગમની વાણીમાં કહ્યું તે નારકી અને દેવ અવધિતાનના પારક હોવા છતાં મોઢા ગુણસ્થાનથી આગળ જઈ શકતા નથી. તિથ ચ એમનાથી આગળ આવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આગળ જવાની ક્ષમતા તે એમનામાં પણ નથી એ તેા મનુષ્ય તરીકે જ એટલું આક્રમણ છે કે મોઢ ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સ્વર્ગીસિદ્ધિને અનુષ્ઠર વિમાનવહી દેવ તેનીસ સાગરને વિશ્લેષ આકુષ્ણ પામે છે મધુર સ્વ ની સમીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રયોગને મન પરમાણુઓ વડે સ્વયં સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વજ્ઞ દ્વારા અગ્રણેષા માનસિક જ્ઞાનને પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ આ રાખવું જોઈએ કે આદસી વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેનીસ સાગર સુધી પણ ને દેવજાતાન મેળવવા સારુ પ્રયત્ન કરતો રહે તે શું એ એમાં (પ્રજ્ઞામાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી જો પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહર્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકી શક્યા હશે પોતાની ગિથિતિ જોઈ તમે પોતાને હીણો સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય સુપ્રમાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈં દેવા પેહેજા

માણુમ્સ ભવં આરિય સ્વેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્યક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સદાચારી માતાની ક્રમે જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારું યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બકી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ખ્યેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત : છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જાળમા એટલી જ મહકમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને જીજ્ઞ આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ઈચ્છિ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાલળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક લાઈ ઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કઈક હદ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના મુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય ન

નહી પોતાના હ અંતુ વિશાળ સામાન્ય અને ચૌદ રત્નો આપીને પણ ચક્રવર્તી હેતુ એક મણિ પણ ખરીદી શક્યામાં આશ્ચર્ય છે

આ તક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુસ્તકો પ્રજા પ્રભાવ દેવ સુધિમાં વિશ્વમાન છે પણ ના તમે કઈક ઘાપ આવે છે તમારા આ તક કઈક અધૂરો છે પુસ્તકો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તો દેવાનિદેવ તીર્થ કરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્થ છે કે દેવો અને દેવરાજ ઈન્દ્ર પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વયંથી મુલ્યોક્તમાં આસ્થા આવે છે

દેવાની સુધામાં સિદ્ધી એ મળના કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થ કરની સામે જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક હરણી કરતાં પણ વધુ નમ બની એક આસન ઉપર એ વીતરાજની સામે બેસે છે આ છે તીર્થ કર દેવનો પ્રજા પુસ્તકપ્રભાવ એ એક પ્રશ્ન છે કે દાસ્યપિતે મૂકાવી દેવાની શક્તિ તો તીર્થ કરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિકાસમાં છે એમના અનંત ગાન અને અનંત દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચરણોમાં નમી પડે છે તો પછી આને પુસ્તકો પ્રભાવ શી કહી શકાય !

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આકર્ષણ દાસ્ય તીર્થ કર દેવની અનંત આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું પ્રજા પુસ્તક પ્રજા પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય જગવણીમાં પણ લેટમે જ છે છતાં ય એ જરૂરી નથી કે દેવે જેવળી પહે દેવો આવે જ ત્યારે તીર્થ કર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડે જ પામે આ એમના પુસ્તકો જ અતિશય છે અને પુસ્તક પ્રતિનુ સર્વોત્તમ પદે તે તીર્થ કરપણ જ છે માટે એ નિશ્ચિત છે કે પુસ્તકો પ્રજા પ્રકાશ મનુષ્ય તત્વને જ પ્રાપ્ત છે દેવ તત્વને નહીં

આઆદિમિત્ર સ્ત્રીમાં તો ગાનર બધા કરતાં અમળ છે જ તીર્થ કરો અને અવનારોની ઇતિહાસ એ જાનવે છે કે જોડલા પણ તીર્થ કર પપત્રગર અને અવનારો અથા છે તે અથા મનુષ્યપિણી ૮ પેદા થયા છે કે ૧૩૦ દેવો પૈકી એકપણ દેવ તીર્થ કર થયો નથી. વનમાન અસ્યપિણી કાળમાં હસ બહેન અથા છે એકેડો અવસ્યપિણી અને હિત્યપિણીની વચ્ચે આધારણ ગીત ન મનાર બાનાઆ ત્યારે જાને છે તો એના કાઈક ૮ જાને

કદાચિત્ત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળયુગમાં આવી દસ ખીનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મહિલાનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી ખીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનંત-અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી ખીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક વિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાય પ્રાણી એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દૃષ્ટપ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કર્યા હશે.”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનના કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રજાપતિ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાકાર છે એમાં ફક્ત પિત્તાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઘી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં બે વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ધોર જગતો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં ! આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પવેન્દ્રિય અને સચી પવેન્દ્રિયના કેટલાય ભવો પચાર થઈ પછી
માનવજીવન મળે છે

॥

આગમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે અનુભવ કહે છે
માનવથી સર્વ બીજું કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત બીજી યતાં એક
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક ઓદિસમાં જમો આદમીઓની જરૂર હતી
એને સારું મેં હજાર વ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ મારે
ને તમારે સ્પર્ધિત્વ નેહતી હતી તો મારે રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
મનુષ્ય નેહતો તો મારે આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આદમીની અપેક્ષાએ સ્પર્ધિત્વનો કીમત
વધુ છે

કમળા કહે છે એક આદમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા હસેલી અને ને એ આજ કમે
જો વરસ સુધી અવિરામ મમ કરતો રહે તો એ સાદા હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે જામ એક આદમીના જીવનની
કિંમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજી જાણુ એક હીરાની કિંમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કિંમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બીજા પાસાને
પણ ચકાસો માની શો કે હીરાની કિંમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્ત
હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાણ હ તમે હીરા ખરીદનાર
મણુ માનવ જ છે અને એની કિંમત મુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ જૂઠવું ન નેહતો કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ
છે અને ને માનવમાં માનવતાની ધુન્ન-ધુન્ન જાવી જાય તો એ હીરાની
મમકને પણ ટિકમી કરી શકે તેમ છે હીક ત્યારે જાણે આપણે માનવતા
અંગે પણ પણ કંઈક વિચાર કરી શકીએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે શો જ ફેર છે કે જોડેશો મારી અને
મારીના આજ્ઞામાં માટી જ્યાં સુધી પાણીનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
બોધપચાત્રી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીવી છે તો માટીમાં નહીં પી શો
પરંતુ માટી જ્યારે પાણીનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શો છો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

“ દેવાવિ તં નમંસંતિ ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શું દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ત ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનું તત્ત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણું) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના બાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સંખ્યામા માણસો ફરતા જોવામા આવે છે, શકલ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઇન્સાનિયતને ખોળશો તો તેવા ઇન્સાન (મનુષ્ય) મળશે ? કે સત્ત્વ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, એરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઇન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, એરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું ભૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીસતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ કિકકું જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડો ખરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ અવાદિષ્ટ લાગતું નથી અને ખરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સહજુણથી શૂન્ય હશે એને

છવનનો ખાનદ નદી મળે સક્ષાદિપતિ થયા છતાં પણ નો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ હતો. મધુ પામવા છતાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે—અનુભવ કરશે.

વિખ્યાસની તળેટીમાં મદ્યપિ સ્વાતંત્રિનો આશ્રમ હતો. યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા. એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દર્શાવતાં ડેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુશ્બો પ્રકાશ મળતો હતો. પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ડેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી આચાર્યની સિદ્ધાન્ત-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વમુક્તિને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો. એના મસ્તિષ્કમાં ભૌતિક દુઃખાભ્યો કરતાં આત્મના સૌન્દર્ય બાજી વધુ મહત્ત્વ રાખતા હતા.

તે જાણિયા આશ્રમમાં થોડીક જમીન હતી અને થોડીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતાં ગાય જાણિ પાસે એમના અમ અને સ્વાવશ જનના પાઠ લાલુતા શાકીયા સમગ્રમાં એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત અનારસનો રાગ વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુખી પસાર થયો. આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ થોભ્યો. થોડો સમય વન-વિહાર કર્યો પછી મધ્યાહ્ન ભવા સારુ મેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ સાંધી પસાર થયા. એક વાદ્ય મીઠાઈ ભરીને રાગને ઝરિ પુત્રને આપવા હાથ લગાવ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે આમારા આચાર્યને આપજો, એનો છન્દાર કર્યો. આમ સેવુ એ આમારા નિયમ વિરુદ્ધ છે રાગ વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણથી અત્યંત પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાલે જ્યારે રાણી અને રાગ જલ-વિહાર બાદ રાજધાની તરફ પાછાં વળ્યાં ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. થોડીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આપ્યા. સંખ્યાનાં સાનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળાં ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર બંધ લીધી અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કશું ડુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે. ક્યાં રાખીએ એને? ઝવિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાળ્યો. જ્યાં ગાય બેસી છે ત્યાં એના ખીણે ટાંચી લીજો. હશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબતુ વિક્રમદેવનો રથ જ્યારે નગરની સીમમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાર યાદ આવ્યો. હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ. ગભરાટમા જ એણે રાગને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રાગએ રથને પાછો વાળ્યો. નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ગૂમ હતો. હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી પડી. શોધતા-શોધતા રાગ આવ્રમે પહોંચ્યો ઋષિએ કહ્યું. “સખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈક ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈલો.”

રાગએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો. હાગને પામી એતુ મન પ્રકુલ બન્યું. તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા. હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યા-ભર્યા છે મારા એક નોકર કરતા પણ ઓછા ખર્ચે આ આવ્રમ ચાલી ગયો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે વિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નખીએ નથી કારણ કે હું સૂખ્યો છું, આ લોહા તૃપ્ત છે.

તો જોણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમા પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુંશુ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના ભવ્ય દર્શન કર્યા છે તેણે જીવનનો ભવ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે.

મધ્યભારતમા સાકરટેરીનું પનીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમા સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પનીર કહેવાય છે તેમ માનવમા પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર ભજે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે.

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમા જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમા દયા, પ્રેમ, ડુરુણના સદ્ગુણ જીતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે. પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે “મારી નજરમા માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે.”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમા માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે ત્રિશ્વમા સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જોવાનું એ છે કે આ

વાદ્યોએ માનવતાના વિકાસમાં ફરસો ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદી જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ ઘેરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જ મેં છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રેવ બને છે થોડાક નર-પિશાચ બને છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. આનો અર્થ એ થયો કે રહે તો સૌ માનવ છે પણ વિષનું કશેડા માનવીઓ પ્રતિ જેનું મન વાત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેવાર છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સહાર ભણી વાળે છે છુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ અન્યેનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે રાક્ષસી-વૃત્તિ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા બાવા ઘનવ તો તમને દંજરો મળશે એમનામાં પશુતા બોલી રહી હોય છે જેમાં કાંઈની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કહેને તેઓ માનવ-રૂઢધારી કેમ ન હોય એમની અવિચારી કાળપ્રસૂલી પશુતાને જાગે છે બચમાં એટલા માટે જ આવા ભોક્ષ માટે રૂઢિએ ને મળક-ખૂટ જેવા સુન્દરોનો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પશુ કહેવાશે તો એ ખીજશે. મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને શરમાવનારી વાત બને છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પશુ માટે પણ શરમાવનારી વાત બને છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જરૂર નૈતિકતાની જ્યોત જાગે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે ખીજના દુઃખદરૂઢ નિહાળી એના મનમાં જ્યારે એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકેશ. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થશૂંએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે ખીજને કચરી પડી જેનું મોં મહાકાળ છે ખીજને દુઃખદરૂઢી છટપટાતા નોઈ જેના હૃદયમાં આનંદ અનુભવાય છે એવા માનવને કે પશુ પણ કહી શકેશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પશુ અસભ્ય-જગતમાં પળે છે એને વિચારન-જ્યોત મળ્યા નથી. એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિલ્લને અસભ્યતમ. પણ અસભ્ય સિલ્લમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સજાતીય પશુને ટિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સહારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જાણીય કરનાર માનવ પોતાના જ સજાતીય માનવ

વનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સમ્મતાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અન્નયમ-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાલળી તેઓ બોલ્યા 'શતાબ્દોથી વીતી ગઈ' પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અન્નયમ-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિન્ન કપાઈ ચૂક્યું હતું ખમર પડી કે કોઈ ભલા આદમીએ એમના ખિન્ન પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજો કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મંજીર કે નથી મંદિર ન એમની કેળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિલ્ક સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે કૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પણ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે કૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટમ બોમ્બ સમા ભય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ ભય કર પ્રાણી છે એની દાદમા ભય કર વિપ છે અને એ મનુષ્યના પ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા રુશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધર્તિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ નેટલા મનુષ્યોનો સહાર ક્યો છે તેટલો સહાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સાચે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જે માનવતા હોત તેો કમવાન મદ્યવીરના કાનોમાં ખીલા શા માટે ઢોકાત ? ચમત્તે શા માટે વનવનમાં બટકું પત ? ઈશુને કોણ પર અગવવાન માણસ જ હતો અને સોદેરીસને વિનવો ખાસો ખાતાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તે એ માનવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શુ જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ દાનવ-મારીથી થઈ હતી. મારીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતો છતાં બંને વચ્ચે ટૂંકો ફેર હતો ! એક શરીરની આકૃતિ માત્રમાં મનુષ્ય હતો તે બીજો જીવન સુખ દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ચોળ (વસ્ત્ર)માં દાનવતાનું રૂપ કાઢેલું હતું તે બીજાના દિવ્ય જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમરથી રજો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ એકવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ બાકી રહી જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અસામ્ય છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી મુસ્લિમોની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટ યોચીવાદ, નતિવાદનાં સૂત્ર ભારતમાં અપેક્ષા પાડ્યાં છે આ જ જીવતાનગ્રતા દાનવોએ બાઈબા દાંધે બાઈ મરાલો છે અને એ રીતેથી વચ્ચે આડે પોલો છે નતિવાદે આપણામાં લગઈ જતી છે પંથવાદના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદ્યરાષ્ટ્ર અને મુજરાતે બોલીની ક્ષેણી રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ ખરમી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શુ મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદ્યરાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાતી છીએ હિંદુ છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પ નથી છીએ સિંધી છીએ, પણ શુ ભારતીય નથી ? આપણી ત્રિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કકડાઓમાં વહેચાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે / ત્રિચારવાને દેવાઈ ગયા છે. અખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસતી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે એટલી અને જતોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે દુકડાઓમાં વહેચી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મની, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના દુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ પબ્લિક ને સિધના દુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના દુકડા, બગાળ ને બિહારના દુકડા કરી દેશે ? અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સભવો શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોવું ગરૂ કરીશું ત્યારે જ બધા સર્વો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કુકડાઓમાં વહેચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સર્વ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ ટેપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમસ્ત માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કુગેડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીયું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાદની દિવાલો એક પછી એક તૂટતી જોવા મળશે સપ્રદાયવાદ અને પ્રાતવાદને લઈને થતા હુલ્લડો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ન્હાણ કાળે થતું મદાયુદ્ધ બંધ થશે અને માનવ માનવતાની છયા તજો શાંતિનો ત્રાસ લઈ શકશે.

દિનાઃ

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ, મુબાઈ-૩

જીવનનો ક્ષાકાર એ સૌથી મોટો ક્ષાકાર છે જેને સ્થિરી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખો છે વાતો અને તટલી લાંબી હોય એ જાઈ જોતું નથી પણ સાદિત્યનો રસિક તો એ જ જોતો હોય છે કે વાતોમાં શરસતા અને સજીવપણું જોતું છે ! તેવી જ રીતે જીવનની વાતો જોતી લાંબી છે એ પ્રમત્ત મદત્ત નથી પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતણી એ જ મદત્તનું છે જિંદગીની સાચી કલા બોધી મપાતી નથી, પણ એટલે એના શ્રુણીથી જ મપાય છે

મનસુકુમાર કરતાં સોમિલે લાંબી જિંદગી ગાળી, અને અભિમન્યુ કરતાં જન્મદયે લાંબું જીવન ગાળ્યું પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપતાનું શું મદત્ત છે ! મેમો સુદર સુકુમાર મનસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે મૃત્યુ ગાળ્યું પ્રેમ અને ક્ષમાની સુરાસ ફેલાવી ગાળ્યો. અયો એણે કોઈના વિષને બદલે ક્ષમાનું અમૃત ગાળ્યું અમકાર સામે પ્રકાશ પ્રકાશ્યો અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો સોમિલનું જીવન અધકારમય હતું એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી મારે માન વિષ / પ્રચારનો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અમકાર પૂર્ણ નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હઠીકત અભિમન્યુની છે અનૂનનો એ લાલ જોના હોઈની સાચીમા હતું જરાયે એછી યઈ ન હતી હતું મેદની લાલાશ પણ ધોવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યા અનાથ સામે ઝૂમવા તાસવાદીઓના મનમૂખને બેઠ્યા. એકલો અટ્ટલો તે તરુણ કુમાર ફરી પાછો ને મોટા મોટા મકારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપારી મૂક્યા પરંતુ એ અનાથો શુદ્ધમાં જન્મલેખના ગાણનો એ સિંહાર જતી ગયો. ગ્રામ અને એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોડું જ પણ ઉત્તમ રીતે જીતી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી જાડે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બખ્તરમા રખડતા લોહાના દુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તેજ લોહાનો દુકડો બ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જે સંભવશાત્ તેજ દુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ અડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળાનાં નાના નાના સચા-મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એજ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોંઘાં થઈ જશે? સોના કરતાં બે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ મારીતુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજ સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજ દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ જાતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કંઈ કંઈ આછી છાટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો કૂળદીપક છે તેણે માત્ર કૂળને જ નહિ પણ સારાં સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રદાશથી અલોકિત કર્યું છે’

મધીજી સમા પુત્ર મેળવી માતા પુતળીજાઈનું અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજાઈનું દૈયુ મજ મજ ફેલતું હતું આવી જ સ્થિતિ સાસુ અને વહુ વચ્ચે હોઈ શકે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ઝોરવ લઈ શકે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે મારુ કેટલું મોટું વાળ્યું કે અને જ્યારી સુશીલ અને શિક્ષિત વહુ મળ્યાં જાવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ઝોરવ લઈ શકે ત્યારે તે બધાંજી જીવનની ઠણા સાધ્ય કરી ગયા.

જેણે જીવનની ઠણા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો શિક્ષક-ગુરુ કમી પછી તેની પાસે તેણે એક જ વાત અભ્યાસ કરી હોય-અભિમાન લે છે જ્યારે જ્યારે એનું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જાડે છે “એક, એ તો મારો વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણાવાઈના જ મને વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુશીલતાએ મારા મનને હરી લીધું હતું વગેરે”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે શરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું અરાબ કહેવાય. એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીલ્લા પર આવતાં જ ગુસ્સાનો બહાવ હારી નાચી જાડે જિંદગી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે આ સંસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાંધો તમને થાડ કરી રહી જાડે. જ્યારે કદાચ કાળનાર તન લાકડા માટે કદાચ દુકાને આપે ત્યારે તેની બાંધમાંથી બાંધુના એ રીપાં પણ તમારે માટે વરસે અચાનક જ્યારે સવચાત્ર પહેલે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં બાંધે ત્યારે એની બાંધો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની મઈ જાય, અને એના બોંબાંથી ત હા સરી પડે કે મારે ગામને એક કમો બાંધી જતો રહ્યો.

એક ઉકુનિ સાવર કહે છે

કિંદગી પસિ યમા કિન્દા રહે વિલ સાવ તુ

જલ ન હો દુનિયા મેં તો દુનિયા કો યાદ આવે તુ ।

આપણું જીવન પેમા અદનતા કાકાના જીવન જેવું બનવું જોઈએ. અદન ત્યારે લીલાહમ દશરૂપે હતું ત્યારે પણ એણે દુનિયાને મુજબ જ આપી અને કાઈએ એને ત્યારે કાંપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે મુજબ આપી અને શુ કહ્યું કે પોતાને કાપવી કુશલીના એને પણ એણે તે મુજબથી જ કરી દીધું જ્યારે એ કહે કે સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની સોરબને એણે ઊઘી નહિ. અને પ્રસાદનાં પ્રસાદનાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરભિ / પ્રસારી. આવી જ વાત આપણા જીવન માટે જાની જોઈએ

જ્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈએ ત્યારે આપણે ખીજને સુગંધ જ આપની જોઈએ અને જ્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ગળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશખોસ સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની ઠળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. જ્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હમરો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. જ્યારે તેઓ રાજ-વૈભવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી. એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અઠગૌશિક નાગ જ્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર જ્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અષ્ટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા. એક દિવસ તેઓ વિઠોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનડણો ચણી રહ્યા હતા. ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાક્ષસી તત્ત્વો હજુ મારામાં ક્યાય ને ક્યાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને જોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધ થી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચંદ્ર પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઈચ્છીએ છીએ. સહુ ઈચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. જ્યાં જ્યાં તે જાય ત્યાં ત્યાં તેના આગત માટે હજારોની સંખ્યામાં લોકોની મેદની ભિભાવ પોતે

જે કાંઈ કહે તે બધું જ હજારો લોકો આનંદપૂર્વક સાંભળે. પોતે જાપણ આપતો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટે તાળીઓથી સમાખડ ગાજી લોકો અને શીળે જ દિવસે એ આખું જાપણ દરેક દૈનિક જાપણ પહેસે પડે જાપણ અને એ સાથે સાથે એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ હોય.

કૃષ્ણ અને માનવ

દુનિયામાં આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં આપણે એ વિચાર કરી સેવા જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેલા ધર્મ આત્માએ નેટલી લોકપ્રિયતા મેળવી છે એટલી લોકપ્રિયતા આપણી છે કે કેમ ? એના નેતું માધુર્ય આપણે મેળવ્યું છે ? પેલું આત્માનું ફળ તે મરીને બોળે પડ્યું છે ન્યારે તું તે સોનાને પાસે ઉઠેથી છે એને તે પેલાં આવરણ પોપણ મળ્યું, પણ તે તે મીઠાં મધુરો સરખતો ધોધાં તે અધિકારમાં રહ્યું અને તું વીળાળીના પ્રકાશમાં રહ્યો પેલું ધર્મ જગતમાં રહ્યું, અને તું ચમકદમકમાં સહેર માં રહ્યો. પરંતુ કે માનવ તું એકાંતની ક્ષણમાં બેસી વિચારને કે તે પેલા ફળ નેતી મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આત્માનું ફળ ન્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય છે આળસ કૃષ્ણતા સાંતે છે પરંતુ ન્યારે તમે ઘેર પહેંચો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય ખરી ? અથવા જવાબેની પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં ઊઘી જાય એવું બને છે ? તમને નેહનિ બાળક દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો શબ્દ સાંભળી ખૂણમાં ભરાઈ જાય છે ધરમાં પણ મૂકતાંની સાથે જ ને પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજવું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને બહેને ને ધરમાં તમારો પગ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અમારા પગ ભા છે તે સમજવું નેહનિ એ કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી હારે ગાઢ દર છે.

પહેલાના ચોરોએ પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ! આત્માના સુદર કલાકાર યૌગ્યવાન જ છુકુમારના ધરની વાત છે સુદર છુકુમાર જ છુકુમારે જુવાનીના દારે પગલાં પડ્યાં હતાં ન્યારે એણે આત્માનું મુખમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું એનોમાં રાત્રની અનુભૂતિ થવા લાગી ફોનોમાં સ્થળ દેખાયા જ છુકુમારે

એક પ્રવચન સાલજ્યું હતું તમે કેટલા સાલજ્યા છે ? સાલજતા-સાંલજતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાલજવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-પિસ્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-દ્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દરા પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભસ્મ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાલજવું પણ એનો ચમત્કારિક લાભ દેખાવો જોઈએ. ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જીવનને એક પ્રવચન સાલજ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના સ્નેહભર્યા આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાબુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે કયા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરોનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કગ્તા ફૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો ફૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારો સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણુમા પીસાઈ રહ્યો હોય છે. એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યાં જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનશ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ ભરાય તો પણ કોઈ તુકસાન નહીં થાય, ચોરશ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યાં ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો શ્રેષ્ઠકુમાર જીવુકુમારને ત્યાં જવું જોઈએ તેને ત્યાં સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે

આઠ કરાળી બેટ સર્જને જાન્યો હ એગતે તાંથી સર્જિયુ તે ન ત્યાં ખાએ પાશે નહિ. પેલા મોરમાં પણ ફેટમો વિવેક હતો હુ માનુ છું જાન્યા શાલુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહીં હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછી શકે તમારી દુકાને ઘેર આઠક આવે છે ત્યારે તમારુ લક્ષ્ય શુ હોય છે ? એ કે એ બહુ ગરીબ છે માટે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ ? છ નહીં ત્યારે તો તમારુ એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી દુકાને આવેલા આઠકનુ ખિસ્સુ કેમ ખાલી કરી લેવાય ?

તમે જો જીવનના કલાકાર બનવા માવતા હો તો તમારે જરૂરવાળું પડશે પોતાની આવનાઓ અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડશે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં પણ ખુબ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે દીવડોને ઉપોચાર કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝગ્ગ હતી, તે પછી ફાનસ આવ્યુ પછી ગેસ-બત્તી (પેટ્રોલ) આવી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબલાઇટ બાતી નાનકડુ એવું બદલ દેખાયુ કે ચારેય બાલુ પ્રકાર સર્જન થય

પહેલાં મહેનો કસોડો સુધી ચૂલા ફૂટતી હતી. તેમાંથી વળી ધૂમાડાને સર્જિને જાળો મળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા બાતી થયા છે એને સર્જિને ચૂલાની મધાફૂટ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ ગઈ ફેટમકે કહેણે તો ફૂર પણ બાતી ગઈ છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘણ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ ગવાવવાની હવે જરૂર નથી હા પણ શેટલી આવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટલી મોઢામાં મૂકી દે અને હાથ-મોં પણ ધોઈ આપે. (સભ્યોમાં હસારહસ)

શેટલી અવધાવવાનુ તો નહીં પણ મોં ધોવાનુ મશીન બાતી ગયુ છે હમણાં જ મેં ખપામાં બાતી ખમરવાંચી હતી. સત્તી સાથે બેટરી લગાવી દેવાથી જાસ પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનનુમે તમારામાં ફેવું પરિવર્તન લાવી દીધુ છે. તમારી ભોજનવિધિમાં પણ ફેટનુ પરિવર્તન આવી ગયુ છે પહેલાં પાટલે માળી રાખી ભોજન કરવામાં સમ્મતા ગણાતી હતી. ત્યારે હવે તો ટેબલ ખુરશી પર બેસી બંધા અને ચમચા વડે ભોજન કરવામાં સમ્મતા ગણાય છે રહેણી-કરણી ભવન - નિમોણુ ઈ સર્વમાં પરિવર્તન આવ્યાં છે પણ આપણે એ જોવું છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યુ છે કે નહીં જગા ભિન્ન ભિન્નરીતે જોયા તો તુલ્યતા કે અજા પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળાને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામા જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તસુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે ખીજઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો યે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે ખીજને દબાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદેવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળાને સતાવવા માટે નહીં, તેમનું રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહુધર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જાલ આપણને ખીજની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સદ્ગુણસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે ખીજના દુઝો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ એને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જેવું મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન ડોકાવવા ગયા એક પ્રમુખ અધિત્યદાર પણ તેમની સાથે ગયા હતા જ્યારે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યારે એક આશ્રમવાસી હરિજન મેવંકે સાદિત્યદારને કહ્યું "ભાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાન ડૉક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેજો તો બહુ મોટા ઉપકાર થશે બાપુની સ્મૃતિમાં હું એને સદેવ મારી પાસે જ રાખાશ "

ગાંધીજી દરમિયાન પડેલ્યા ડૉક્ટરે ઊંલા થઈ ગાંધીજીનું અભિવાદન

હયુ" અને બાપુને પૂછ્યું 'અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. આ દાંત પીડા દે છે તે ક્યવયે છે ડોક્ટરે કહ્યું, ને બીજાને પીડા દે તેને તે કાઢવો જ નોંધ્યો. અંગ્રેજોને ભારત-વાસીઓને પીડી રહ્યાં છે તેથી તમે એમને નિદુસ્તાનમાંથી લઈને કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તે માત્ર શરીર છે એક પણ ભારતવાસી દુઃખમાં લેખ તે આ જ દ શરીર એને સંબંધ કરી રહ્યું નથી." ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન સમાવ્યું મોંના પેદાને યત્ન કર્યો અને પછી એમની હસતી ઘડ એથી કહી દાંત કઢાવી લીધા બાદ બાંધીજી તે આશ્રમમાં પાછા ફર્યા.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા ત્રીંધીજીના ત્યા પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું બાંધીજીને પેથે કાઢેમો દાંત મને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છ નહીં આ દાંત તે અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે બનેલા કાપાઉન્ડરના દિકરામાં પણ ખળભળાટ થયો કે બાપુને દાંત કું જ લઈ લઈ અમારે પેલા સાહિત્યકાર ભાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવે તો જ નહીં. બાપુને દાંત લેવા માટે ત્રણેય જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પણ પડતા જ હશે ત્યારે શું એ દાંત લેવા યોઈ બીજું મથામણ કરે છે અરુ ? મથામણની વાત તેા દૂર રહી પણ ખાતાં ખાતાં કલ્પિત તમારે દાંત ધોઈ તમારી ધરવાણીને કહે કે આ દાંત પેલા ધરણીની ડાબીમાં મૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવાણી કહેશે કે જાવ પેલી કચરાપેટીમાં ફેંકી અથવા. અથ આ જ કિંમત છે એને તમારી ?"

પરંતુ ત્રીંધીજી તે જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના હિતાર્થે સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કાપાઉન્ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જેમું કે દાંત હમણાં મને તેમ નથી. તેથી તે પાછા ફર્યો અને સાંજેનાએ કરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ડોક્ટર સાહેબ, દાંત બાપી છે ત્રીંધીજી પોતે મજાતી રહ્યા છે આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી દીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના બેસ્તોને આ વાત જણાવી તેા તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ બાપી છે. હું એના બહસમાં એક હજાર રૂપિયા આપુ બી તમે ને હજારની આકર મૂકા ત્યારે વળી ત્રીંધીજીએ ક્ય હજાર દેવાની તકરરતા દાખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છ નહીં એ મની રોકે તેમ નથી ત્રીંધીજી સાથે કબજા

કપટ કરવું એ ખગળ છે તો તેમના દાત સાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન મેરુ મગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજે દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન મેવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતગગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો ન્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સન્કાર માટે સ્વયં ઇન્દ્ર ચાલાને આવે છે વીતગગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવગ્યા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાધ્યય,
કાદાવાડી, મુઅઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ ' થી ફાઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલ્વેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસ્કિનનું " અ ટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જજો "

— મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને બેરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવાદનું મધુર સંઘીન સર્ષને પારાધિકાર બાવી ખોળે છે. આ ની દવાની લહેરો ત્યાગનો સંદેશ આપી રહી છે તે કહે છે. આજે આપણે ભોગેને તજી સાત્ર બણી પગલાં માંડીએ. આધારથી અજવાળાં તરફ જઈએ. સરીરથી જન્ય નીકળી આત્માના દયન કરીએ. તમે પુરુષ પર્વ બનવી રહ્યાં છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ શું છે તે તમે વિચાર્યો છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પવન દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે હું કેવું છું, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ અંગના મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂજાર્થ આપે કે તમે સૌ જીવી તે રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યતાસની ક્રિયા બતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધકે છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

અમ કોઈ જાણિ-પહેચા નથી. કોઈ જાણવતી મૂલનો વહન અમ નથી કે તમારે બીંત સામે જોવું પડે. તેમ આ અમ કોઈ સ્વયં અજ્ઞા પાતળની સાથે કોઈ સન્નિધિ ધરાવતો નથી. સ્વયં ને નરકના પ્રભો તે તમે બધા જાણો છો અને એનું સમાધાન પણ કરી શકો છો. પરંતુ કે તમને સ્વયં જાણ્યાનો અમ પૂછતો નથી. તેમ નરકની બિરાઈ આપણનું પગ કું કહેતો નથી. મારો તો નાનો એવો અમ છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકોટો અમ સાંભળીને મૂંઝા કેમ થઈ બધા ? શાએ છે કે એનું સમાધાન તમારી પાસે નથી. તમે કહી આ નાનકડું વિચારુ જ નથી કુશાન કઈ રીતે સારી થાએ, પહેલી કરતાં મારી કુશાને વધુ ઓછી કેવી રીતે રજા કરે એ નાનકડું તમે જરૂર વિચારી છે દીકરાને યોગ્ય વસ્ત્ર, બેરિસ્ટર કે એજીનિયર બતાવવો છે પણ તમે વિચારો છો અને ખબર

એને માટે ફેટલા હનરની ઘેવી લાવે એવી વહુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. આમપ્રમાણતમા સગપણ બનવું, મુઘરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ મેશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડ્રમ્બામાં બેસી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પ્રશ્ન કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાખ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો બુધ્ધુ છે એને જ્ઞાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને જતવું છે ! તે તો બુધ્ધુ જ થયો ને ! તો આ વાત એના જેવી થઈ સભવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એક પણ આદમી તમને નહીં મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળી જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેસી ચૂક્યા છે અને ફેટફેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી ફેટલાકાએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો જોઈ લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને જતવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમારામાં ફેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગતી લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકડી કરવી હશે તો એણે કૉમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાંના ફેટલાકાએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા ખરીદી રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

સકે છે એ તમને તમારા જીવનની સચી મનિષ્ય સુધી તે નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા જતા તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય ચાલુી તે જાઈ જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં થયું મોટી ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં મેડો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શી લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ લાખરો પગાર મળશે આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે લાખ મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે લાખર માસિક પગાર મેળવવાનું છે પણ તે તમને પૂછુ છું કે બે લાખર રૂપિયા માસિક મેળવવા જતાં શું એના જીવનમાં પૂરું શાંતિ દશે ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ઇચ્છા નહીં રહે? શું બે લાખર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? ખરે બે લાખર તે શું હસ હસ લાખર મેળવનારા પણ કળ્યાં જ નર કરતાં પગાર મળે છે એના બધાં જ થશે કે જીવનના સાચા લક્ષ્ય મિલુને આપણે વિચરી ગયા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતુ નથી તે વિશ્વાસી બની જાય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે ખતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને પણ તારાં ફેરવી નાખે છે અને છેવટે એનું બધાં ફતન થાય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જામડી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રાહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અખ્યાતના આનંદથી વંચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અખ્યાતનો નહીં જન્મે વચ્ચેની આઈ ભરી ને ભરી બની જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તે બધાં જાતર ખૂબ વેગ-પૂલક વધતુ જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં જેટલાં ધાતક લાગે આવ્યાં છે તેટલા પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની મારણશક્તિ લગભગ ચલુી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વચર સીરનામાવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ સુદર છે ને જ મદ્રાવાળો આટલે પેપર લીધો છે બહાર પણ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં પણ સ્નેહપૂર્વક એણે મિત્રીકર્મો પત્ર લખ્યો છે એના શબ્દો

શબ્દે એક વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકા નળે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમ્મતમાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કાટ અને પેટ વડે સમ્મત્યુ છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ધડિયાળ બાધ્યુ છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમ્મત્યુ છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમ્મત કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી ખત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ એલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુલાર ન્યારે પણ કળશ ઇત્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના ઘાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિબંધરૂપમાં સંપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિભાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનંત-અનંત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉન્મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તણ આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તણ સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તણ નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભડે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માળા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો નાની નાની વાતમાં કોંઈ જવાની એ તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને શાંતિના વાતાવરણમાં જાડવી નાખો. તમે જો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળા ફેરવવા આવશી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનત-અનત કાળથી આપણા જીવનમાં શેત નિષેતે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈશ્વાનિવત પ્રગટાવો. તમે તમારા જીવનમાં કઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક મા સ ગરીબાઈમાંથી પચ્ચાર થઈ રહ્યો હતો. દીકરી એવી મોટી થઈ ચૂકી હતી એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાંચ દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સામે જ પ્રમ જાતીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કાંઈ જોતું નથી સૌ કાંઈ જુએ છે કે તે કેટલી વજનદાર થઈ લઈને આવશે. જાળના સમસ્ત જાને સમષો ઈશ્વાનથી નથી પણ પેલા વડે જ નિષેધ છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે છોડશો તો હજુ બાકે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાના આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે કે જેને લઈને તે કહી નાખે કે તે કેટલું નાણું આપવા ઈચ્છે છે જાણવા આપી શકશો? જો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે કાંઈ સાહેબ હજુ હમણાં એક અડચણના પહેલાં જ અમુક માનેથી ફાસલા સાહેબ આપ્યા હતા. તેઓ પણ અમ કહી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શા આપ હજાર શક્ય જણી આપીશ. વળી એણે કહ્યું કે અહીં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી મારી ચકારી પહેલાં પશુઓ મારે જાતી બોલીઓ થતી પણ જાને તો હવે કન્યાઓ મારે પણ જાતી બોલીઓ થવા લાગી છે જાને જો વધારે આપશો તેની જ જોડે સમજાવ નહીં મળે પણ તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ હવે હવે તો તમારી ઈચ્છા પ્રમણે છે આપણુ ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે અવરજા કરશો. આ પણ એ કળા છે એને જોયે અડવી એનું બિસ્મ આવી કરવાની આ કળામાં તો તમે અરેબર પાવર્યા છો. (સભ્યમાં હસવાદસ)

તમે વળી પેલા પ્રમે સ્પષ્ટતા કરી શો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ધર પણ મોટું છે નાનાં વધુ તનવા લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, તા, એ જામા એક્ટી પચોને ટિટ્ટિ તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નથી, પાન ના, નતીયાઓ માટે વ્યવસ્થા સારી રાખોને કમ પોતાનાઓને દો, અને ચલાવવાઓને ચલા, તેની સાથે થોડા નાખતો આપોને, જ્યારે બાગ પોતાનાઓને નાગ અને હાઈ વગેરેની વ્યવસ્થા તો તમે કરો જ જમુ મોડુ દુર પાન મગાડી બેનું, કારણ કે ગરમી ટેડી થકે છે દાનમ-દે જીનો ધને-દમ તો નોને જ, તો એકાદ બૂટ પોલીસરાખાને જમુ બોલાવી ના ખનું

તા, તમે તો એવું જ હિંદો છો કે કન્યાવાળો પોતાનું મદાન ત્રીવાગ કરી તમને જમુ આપા દે, આ હિંનાવરની પ્રકાશે તમને છેક કયા નીતને પડકયા છે ! એક કરિ કહે છે.

મારત સે અવ તો દેવ હો

ધમે રવાના હો ગયા ।

કિમ્વતો મુનાજું, માદ્યોં વદરા જમાના હો ગયા ।

લફકે ના પાપ પૂછના કયા હે માથ ટોમે કયા ।

મેં ટર મિના તો પ્યાલ મુદ્દિલ રવાના હો ગયા ॥

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાળે જળ થતી રહી છે તેમ જતા તમે એમને જાણનો દાર માની અને જાળીને બેટા છો તા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે બાઈની દીકરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિતા પણ ઘેરી થતી જતી હતી ને કોઈ એને મળતું, તે સૌ મોં દ્રાડીને જ વાન કરતુ આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અને, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ થતી જાય છે પણ અમીરની તો વાન જ કરી નહા ।

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પણ લગ્ન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાહુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે વ્હ કરી અને બારમો ડિપિયા માગ્યા રોકે એક ચિદ્ધો લખાવી એના ઉપર દસ્તખત કરારી લીધા અને ડિપિયા ગણી આપ્યા ડિપિયા લખતે તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગ્નસમારલ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હોય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાનો ફગાવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાથી અને સળધીઓ લાચરા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કોઈ નહી આવે.

શેઠનો તકાસો ખાલી રહ્યો હતો. આટલે એણે જેમ-તેમ કરીને પણ રૂપિયા એકઠા કર્યા. પરંતુ પાંચ વૃષ્ટિ અને પછી સો-સોની માર નોટ લઈ શકે પામે તથા એને એક શેઠ રાજ રાજ થઈ ગયો. તમારો પણ કરનાર ત્યારે રૂપિયા લઈને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પણ એક સ્વધર્મને ધેર આવતો. એક એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. આ રૂપિયા શેઠના હાથમાં રૂપિયા કર્યા અને કમી ગણી સો શેઠ અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપો. શેઠ રૂપિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા બહાર ગયો.

માનવીનું મન માખી જેવું છે. કદી તો એ સુદર રૂપે પર જઈ બેસે છે તો બીજી જ ક્ષણે ગદ્ગદ પર પણ જઈ ગયું છે. કદી નવિશ્વા અને જાત્યારથી સુરાસ લે છે તો કદી અનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગવી નથી. શેઠ બહાર ગયા. આ બાજુ પેલા વાઈનું મન મદલાયું અને એનામાં નિશિતિની સુરાસ લઈ ગઈ અને અનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટ લઈ કમી ગણ્યામાં સેરવી દીધી. શેઠ આવ્યા. ચિટ્ટી આપી કે પેલા વાઈ ગઈ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેની પાસે મોટા વિગ્ન થયો છે. કેવી ધૂન દેહી શેઠની આંખોમાં એમણે હાલેની આંખોમાં ધૂન તાપી દીધી પણ આજે તો એ પણ હસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ જાણી રહ્યું હતું તે જ વેળા એક નોટ મોઢી એ ઈશ્વરનું હુ પ્રુસ થઈ રહ્યો છે તારો વિગ્ન થયો છે. પરંતુ હું માનું છું કે આજે તારો મોટો મોટો પરાજય થયો છે. તે એની આંખોમાં ધૂન દેહી નથી પણ તારી ન આંખોમાં એ ધૂન ખરી છે તેથી જ તે સ્વપ્ન અને અસત્યના ભેદને એક યદી નથી.

તે બાજળ વધી રહ્યો હતો અને જાતિએ હજારેલી નોટોમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. અને સદા તારી પાસે રહેવાના નથી તું માને છે કે તું જાણે રૂપિયા કરાવે છે પણ હું કહું છું કે તે આજે તારી ઈશ્વર નિશન વેચી મારી છે. સાચો અને કોયેથી પણ મોઢી છે જાતિએ હજારેલી નોટનો અવગણ જાતી તમે રહેલા દિને સાંભળ્યો અને એ માણસ પાછો ફર્યો તે શેઠની પાસે આવ્યો અને મે-સોની બે નોટ આપ્યાં કહેવા લાગ્યો. હું પરેશાન આવ્યો ત્યારે સેનાન જાતિને આવ્યો હતો અને હવે રાત્રી ઈશ્વર જાતિને પાછો ફર્યો છું. આ બે નોટ સમજાતા મારી માન-વન માથા પર ઠાપી રહી છે. આ નોટ મને પીધ થઈ રહી છે. શેઠ આ દરમિયાન તમે એનું દિલ પણ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારું હૃદય જે અનીતિ તરફ વળી રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારાથી જાનના અજવાળા ભણી આવો મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યું હતું કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઉવસપવજ્જામિ । ”

ન્યારે તમે એકાતમા જેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધળાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભનો ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને ગેંગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કોઈનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જે ચક્રાની જરૂર હોય તો તે વખતે મારું રક્ત એને આપી શકું અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આધી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રોગ સામે ઝઝૂમવાની એતામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, બિહ્વા થકી મૃદુ ભાષણ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદર્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતું રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેરે

સ્વચ્છ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વચ્છ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય ભણી દોરી લઈ જાય, ધુરાઈ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવે શકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય ભણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોભી ધનમા તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર છૂટતી વખતે બાળકોને જોશો તો તમે જોઈ શકશો

કે તેમને નથી યારોનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુ જ્ઞાન. તેમને નથી જ્ઞાતી જૂન, કે નથી જ્ઞાતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મગ્ન બની જાઓ.

શું કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? જા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા ગણવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવે જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ ત-મમતા આવે જવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કામો કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? જ્ઞાતકાંડમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જાણમાં અધિકાધિક પ્રગટ થાય છે પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ ધુવના તારાને જ જુઓ છો સાત સીતળ ટિરલો વડે રજનીનો અધકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હજારો સજ્જ કિલો વડે સ્થિતિને આશીર્વાદ કરનાર સૂર્ય પણ મનમાં ફરે છે પણ કુટુંબની સેવા એમના જાણી જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રયોજનો આવે પણ તમે એમાં રૂચવાઓ નહિ. કિંતુ તમારી સુદિશ્વી કુટુંબની સેવા સરેવ લક્ષ્ય જાણી રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશે.

જ — શાંતિ — શાંતિ —

આજરવા વડ
તેરસ

કૈન ઉપાસ્ય
કાંઠાવાળી મુખ

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના બે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃક્ષને પૂછશો તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે સુવક અને ઝાળક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો સ્કૂ હીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનંત-અનંત પ્રાણીઓ અનંત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારું માનનીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો બાંધ્યાં કર્યાં સુખને માટે એણે લડાઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા ટેટલી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી બિજાના છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થયો કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ શૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જો

કોઈને મુશ્કેલી નામ થાક રહી જાય અને રસ્તો પકડે આશ્ચર્ય તે એ મુંઝવે પડે એવી ક્યારે ?

એક બહેન સવારમાં વગેરેવાનું કામ કરે છે પ્રાચીન મુઝનાં ઘરમાં સીમો પોતાના હાથે જ વગેરેવાનું કામ કરવી હતી એ તે શુદ્ધ લી મળતું વેજીટેબલ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કદી બગડતું નહોતું.

જ્યારથી મૃદસ્થિના ઘેરથી ગો-પાશન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ હાથે કામ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેજીટેબલ ધરમાં જમ-વેસારો કર્યો છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ છે રોગો અને રોકડોને અપાવી શી.

હા તે એ બહેન સવારે વગેરેવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વસ્ત્રો પરમેશ્વરી બીજાઈ ગયાં એના પતિ પત્ને જ એકો હતો પરમેશ્વરી નીતરતી પત્નીને જોઈ એનું મન પણ ફરી ભાંગ્યું એણે પૂછ્યું આટલી મહેનત જીવન માખણ નીકળ્યું ? એ કહીને ત્રણે અને હાથમાં જોયું તે એમાં દલી નહોતું પણ પાણી બહુ હતું એણે કહ્યું ફરી આ શું કરો છો ? પત્ની બે લી માખણ કાઢુ છું પતિએ કહ્યું તું અનંત મુઝે સુધી આમ વસેવતી રહીશ તેમ માખણ આખાથી નવી નીકળે.

તે કામ આપણે પણ વસેવતી રવાં હોએ અનંત મુઝ થયા પણ ફળ સુધી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે વિચાર્યું જોઈએ કે આપણે ફો વસેવું કે ફક્ત પળી જ ? ફોને વસેવું જોત તો મુખ ક્યારનું જ મળ્યું દાન પરતું મુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારવું પડે કે ક્યાંક જમ થઈ રહી છે કદી કદી જીવનમાં નાની થી જૂન પણ જાનીર પરિણામ ત્યારો થો છે એટલે એક કપિએ કહ્યું છે

જૂન જરા સી જમરું દુખ કે છે
અનુભવીઓ જાન એમ કહે છે
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તજાઓ
બુરત ઘજાને બદલ કરે છે
એક વચન આવતું વાવાથી
જે પડી બહુ કાળ છે છે

કપિએ કે તે અનિન જાન કી છે જૂન ફો નાની દાતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લલે નાની માનો, પરંતુ એ નાની-શી ચિનગારી હજારો મનુષ્યોને લસ્મ કરી નાખશે

હા, તો આખો કયાય આવી ભલ તો કરી રહ્યા નથી ને? મને લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ ભૂલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી ન્યાયે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર પાસેથી વિદાય લઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને એ કળશ દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી-એક એને એના ડાબા હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજે અને સુખને વહેચતો રહેજે” ન્યાયે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના કાનોમાં ગૂંચ રહી હતી એણે સત્યને વહેચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે ચરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેચી રહ્યો છે. ચાલીના થોડાક દુકડાઓ સારું આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારું એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે ચાલીના દુકડાઓમાં એણે સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. બધા સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય, બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપત્તિની જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અભિશાપ છે પોતાની પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મોં સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો શેટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ શેટલો ન્યાય અને નીતિ દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-સૂનું લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો ખોળો સૂનો લાગે અને માનવી આ ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

જની જશે કે એ પોતાને જૂની જશે અને કમવાનને પણ જૂની જશે. કિન્તુ પુરોહિતે આર્ય સુખ એક ખેડૂતને મળી ના પાડે તે સુખ હશે? નહીં એ ખેડૂત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે સુખ છે જ્યારે ભારતીય જમીનદારની નજર જમીનદાર બચી હશે કે સુખ તે એની પાસે છે પણ એક જમીનદારને પૂછો તે એ કહેશે કાઈ સુખ અમારા નમીને ક્યાં? એ રાજાએના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછો તે એ જોયા બવાળે કહેશે સુખ તે સમ્રાટ પાસે છે સમ્રાટ કહેશે હું ક્યાં સુખી છું? સાચું સુખ તે ચક્રવર્તીના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચક્રવર્તી કહેશે 'હું સુખ ક્યાં છું? હવે તે છે ખરો જ સામ્રાજ્ય છે સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં સુધી શાન્તિ ક્યાં?'

સુખની આટલી મરિત્ત આપણે પસાર કરી આત્મા એક ખેડૂતથી માર્ગને ચક્રવર્તી સુધી ફરી આત્મા પણ કાઈ સુખી નથી તે પછી હું તમને સુખ ક્યાં જતાવું? જે પદાર્થોમાં આપણે સુખને ખોળી રહ્યા છીએ અને આ ભૌતિક દુઃખ જેને આપણે સુખ માની બેઠા છીએ જરા એનું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં સુખનો અંશ પણ છે કે નહીં?

એક ભરવાડ હતો એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેતી જ્યારે એ એની પાસે લીંબું ખાસ ધરે વરસાદની ઋતુમાં લીંબું ખાસ મળતું રહ્યું, રાત્રણ સુધી પણ મળતું પણ જ્યારે કિનાળો આવ્યો ત્યારે જ ગાય પણ મુર્છા પડ્યું પેલા ભરવાડ સામે એક સમસ્ત્રા કીર્તી થઈ લીંબું ખાસ ન મળે તે ગાય દૂધ ન આપે. આખરે એની છુદ્ધિએ એક જાપાન બતાવેલો એણે ગાયની આંખો પર કીસા કાચવાળા ચરમા લગાવી દીધા, હવે ગાય જગલમાં પહોંચી તે એને આજુ જગલ લીંબું-લીંબું જ દેખાવા લાગ્યું ખાસ પણ લીંબુંજાં દેખાતું હવે એ સુકા ખાસને આનંદથી જાતી અને સંખ્યાગણે જમણું દૂધ આપતી.

હા તે ખાસ લીંબું નથી પણ ચરમા કીસા કાચવાળા છે તેમ સુખ પદાર્થોમાં નથી અપિતુ માનવીના મનમાં છે સુખ કિંમતી સંજીવનમાં છે કાનોમાં? જે રેશમીમાં સુખ હોય તે એક મહેરાને બેસાડી દો એની સામે થું જોશો એને આનંદ મળશે? સુખ આંખોમાં છે? સિનેમામાં? જે સિનેમામાં સુખ હોય તે એક અંધ અકિન્ને પણ એથી આનંદનો અનુભવ થવો નોંધ્યો પણ તેમ જતું નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે આંખોમાં સુખ છે તે આંખને કાઢી કાઢીને એને કિંમત મતાવશો તે થું એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર જોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્મશ અન્ય સ્થળે જોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ ભ્રમમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની જેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો જોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝકારોમાં આપ્તુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવકો-બીલ લોટ્ટા-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીલ-ગતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક બીજાએ એક બીજા સામે જોયું અને બધા જ લાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં’ ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને કુગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કી જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરંતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, સ્ટીમર, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મોટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખેળમાં પણ એકસવાસપણુ અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રચના જાળવતી યોગ્યતા મનમોહી રાગ બની જાય છે. મોઈ-દાંડિયાની રમતમાં બૂખ-તરસને પણ વિસરી જાય છે. તેમ કાચુતી વખતે પુસ્તકો એવું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

કોલેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રબ્બારનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. મુનિવર્સિટીની ડિગ્રીઓ એવા માનસ-સોજનુ ઈચ્છિત પુષ્પ બને છે. સ્વપ્નાનાં ફૂલ સજતા સુવાના માનસને મધુરી આશાની શુભાશી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં બચાવી પકાઈમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોળે છે. પછી દસતા-રમવા ફૂલના ફરતા જાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિક્રમણ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ બાંટા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ મોજવા મારે પણ એને સમય ફરકદ નથી. પણ એ ભેતે પાછો કે મારો પર ઘમતા-નરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિન્દુ ક્યાં છે? યાજ્ઞ-પાંદ્યા પાછળ હોડતાં આપણે મૂળિયાને ભૂલી શકીએ નહીં પ્રવલસિત નાજની મકાસોખને તજ એવા પ્રયુખ કેન્દ્ર પાવર-કાલિસ (વીજળી-પર) ને શોધવું જ પાશે.

આજે આપણું મન અમોઘ જાળક જેવું મઈ જાય છે ને દૂરતા-દૂરતાં જડ-પુતળાઓમાં રમી જાય છે. ચેતનાના અક્ષય ઢાલ કાચી લક્ષ્ય જેવું એ આજની દુનિયામાં ગાંડપણની પરિકાયામાં સમાવિષ્ટ મઈ જાય છે. સુખના વિવિધ કિરણોએ આપણા માનસને મોજાવી દીધું છે પણ સ્વલ્પમયી કિરણોના ધારક સ્થા તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયા છીએ —

मैं बिम को छूट रही हूँ छगनू की लजियाली में ।

मम माँग रहा है मेरा सिक्का बीरक प्याली में ॥

ભૌતિક મુખેની મકાસોખમાં ખરા સુખની કાપના ઠીક તેજુ / જ્ઞાન્તિપણુ બનીને નેરુ કે સ્થાકતા જૂઝવુઓના ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મર્યાદા અને જોગવા બને આ ઈન્દ્રધનુના સપ્તરંગી રંગો વડે આપણાં મનોભેદને રચવાની મેટા કરતી આ હાસ્યારસ જ લેખણ. મારે આત્મની દિવ્ય-મોત દ્વારા ચારીરિક મુખેની જ્ઞાના કરતી એ (બ) હુદિમતાનું પ્રકાશ / છે ને! રીસાળતિ જાળમાં ફેલી બરનારને મૂખ ફેલી શકાય તો આખામિત્ર સપ્તમે વડે ભાતિક લાસસા આદવી એને મુ કહી શકાયે વાડુ !

કામળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યા નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીદરમા સૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપરું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નલોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષરો બાથ ભીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે જેને એ પોતાના માને છે ઈતિહાસ ખોળો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની એથે રકતના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના પ્લેટફોર્મ પરથી ઉડાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાવનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈ-ડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કર્ષો પણ મનુષ્ય જ છે ને !

રેમની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું “ શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? ” હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો “ ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી ” તો પેલો નાક ચડાવો કહેવા લાગ્યો - ‘ કેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમા જ હજારો માણસોનું નિક્કલન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અદ્વિહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમા લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોને દાવાનળ જગાવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર ખનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રકાર કરે છે અને

પ્રશ્નોવ તમારી નજર સામે આવી એવા વર્ષ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
જોડે મુલાકાત કરી શકો છો. જેના પ્રખર તાપમાં વાતાવૃત્તિ
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેસને મસ્ખાગિરિ બનાવી દેશે. આરોગ્ય માટે
તીખા ઈન્જિનરનો સર્ચિ જણી-જણીમાં ડ્રેક્ટરો ગિરાજમાન છે. નામ માટે
શાન્તિ-પ્રચારક (૧) વહીવટની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ હવે પણ સુખમાં
કમી-ખામી છે ?

હા ફોનોની તમે કંટા છે દીવા તમે બાધારુ છે મદ્યોદ્યોતી
જોતો હશે નીચે સ્વર્ગ કિતરી આવ્યું છે પણ કામ મહેસોમાં રહેતા અને
કારોમાં હરતા-હરતા શેઠ ચાહુકારોના હાથને પૂછો હશે તો જણાશે કે
ત્યાં પણ કુખની હોળી જ કમ્પ્રી રહી છે વેદનાના અનંત હાથકારે કન
મહેરા કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ થાય છે કે સુખની ખાલો આટલા અત્યો
જવા છતાં પણ સુખ મળતું કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનું કારણ શોધવું પડે. સુખ મેળવતા ચારુ કુખને
બોળવું પડે. સ્વાસ્થ્ય માટે રાજનું મૂળ શોધવું ચતુર વેદનું પ્રથમ કર્મ
છે સુખ માટે કુખનું કારણ જોવું જોઈએ અને એ મળી જવા માટે
એને (કુખને) પગમાં વાગેલા કાટાની જેમ ઊખાડી દેવી જેવું સરળ બનશે.
મહર્ષિઓએ કુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રાકૃતિક કુખ

૨ પર-પ્રાપ્તિકૃત કુખ

૩ સ્વકૃત કુખ

૧ પ્રાકૃતિક કુખ

આ ન ઈચ્છવા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતું કુખ છે વિભિન્ન કલ્પઓમાં
સતો પ્રકૃતિનો કાપ આમાં જ આવે છે. પોષ મહિનાની કાઠકતી હશે, જે
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપણ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોડ રખાં
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કાપવા દે છે મહોન્મત અનેલી સસ્તિનો
નીર-પ્રવાહ બ્યારે પ્રથમકારી દસ રજૂ કરે છે હુકારતી સર્પિણીની જેમ
જર્જરીતી હલેરો બ્યારે માનવ-પ્રાણીને હસવા દોડે છે તે સમયે પ્રકૃતિ
કમ્પી ખ્યાર-કારી ન ત્રે જોડુ માનવી-હાથ કપી જાય છે

અમરપટના જબીર ખ્યાલ સાથે સતો બીપણ પરતીકપ બ્યારે
દુષ્કૃતી બળક સાથેના મોઢિયાને જુલ્મના પેટમાં ઊતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “દુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસતવહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નહીં તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ! સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**दुःखं ह्यं जस्स न होइ मोहो**”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા ભમી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સંઘર્ષો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ ખીજને પાડીને પોતે બેઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ જ્યાં સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અડકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વમધુત્વ, અનેક અને સહભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘**जीवो खोर जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ ભાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુળર્ધ-૧.

એના કુતરિલુભોને ભોજનવા માટે તત્તર બની નય છે નાની જાળીમાં બેઠેલા ઉંદરનું અક્ષય કરવા બિધાયી ખૂબ મહેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તો દે છે પણ ન જુદા મિલા ન ઘિસાહે સતમ જેમ ઉંદર એક ખૂણમાં લપાઈ નય છે ને દાઘ આવતો નથી અને બિચારીનું મોં એમાં ફાઈ નય છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી કોના સિરે છે ?

એક જાહેન સામું છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળેઓ સ્વભાવે છે તથુ તથુ દિવસ સુધી એને ખાવા દેતી નથી અને પોને પણ ખાતી નથી. શે ત્યાં કસબ-કાકામે એના ધરનું સુખ છિનવી લીધું છે કોપની જવાબદારી એનું રખા જાળી તુ છે દસવનું લે એને મોં પર કરી દેવો મળતું જ નથી. પણ વિચારવાનું એ છે કે આ કુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? આમ કરવું તે પોતાના દાઘે જ બીજા પર તથુજો નાખવા જેવું છે તથુજો બીજાને પછી દુઝડથી પણ પદલાં તો એને જ દાઘમાં ફોડેલો પડતો આ કુખને કોણે નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડાં ગામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમના રાજથી ખૂબ જ લાંબી રવા દના. બો-બોની આદતે એની નીદરમી દયમ કરી મૂકી કનાં જાતિ અજમ એના દાષોમાં હમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું આ રોમ મનાથી થયો ? એ બેભો : મદાર ૮ આ તબાકુથી આ ગાળુ આ રીંગ ખાઈ ગઈ છે અમે કહ્યું ભાઈ તો આ અક્ષમ દે કો કેમ રતા નથી ? આ માટે પીઓ છે ? એ બેભો : મરવા મરે ! જાળ પણથી આદત છે એના વિના એક કલાક પણ એનું પડતું નથી " હવે કદો આ રોમને કુખ કોણે મોક્ષુ ? કદેવું જ પડી કે એ એના જ સ્વભાવે.

તે દયન સતમજ બધા કુખો માટે સ્વયં મનુષ્યને / જવાબદાર રાવે છે કયું છે ? -

મળ્યા કલ્પા પિતૃત્વાય હુદાય વ હુદાય વ ॥

ઉત્તરાખયન સુત્ર

કુ નાના અખ વ મુખ છે કુ ખનું કારણ સમ તઈ નય મજી જાર રહે ૭ એન ૮ મજથી ઉબેજાની ૮ ધિના અમર દેવ અજ્ઞાન અપરેર મનુષ્યન સભોથી કરે છે — દે અજોય અનન્ય, કુ ખથી કારણ થયું એ

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જયની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સૂક્ષ્મરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એણે અને કૉણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આપે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટક વ્રતધારી ઓવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમા કૉણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યા સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇંદ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૉણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને એ ચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કૉણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઠ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજનું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબિંધ વધે તે બોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજ કોઈના પુત્રને બોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કેાનું

સ સાદગી યાત્રામાં આપણે એકલા આવીએ છીએ પણ સાથી વિના યાત્રા સુતી બની રહે છે એ યાત્રામાં હ મેં એક સાથીની જરૂર રહે છે- જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના બંધાને આપણે પૂરેપૂરી અસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને દલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને અર્ધજીવો પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હવે અને શાકર્માં બાજ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સચારના સર્વ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિલન છે જેનાથી કાંઈ વાત ખુલ્લવાય નહિ. અતઃકરણનો પાછો રખાવ નહિ. જેની સામે હૃદય ખુલ્લુ કરી રાખી શકાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કાંઈ પણ ભેદ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જેમનારો પુષ્કળ છે શરીરનું મિલન તે કાંઈ મિલન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આસને બેસવા ખતાં પણ આપ એકબીજાના નજીક આવો શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, બંને આપ હજારો માઈલ દૂર હો તો પણ અંતર જલ્દી નહિ કારણ કે સ્થળનું અંતર આત્માના અવ્યક્ત સંદેશને પણ શેરી શકતું નથી.

કે મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તો દેહાતીતની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા ખતા પણ મિત્રતા તો રહેશે જ બીજાવતીજ સૂત્રનાં પાનાં ઉઘાડીને જોશો તો તેમાં આ મને દેહાતીત મૈત્રીનું જ્વલત ઊઘડકરણ મળશે. વીતરામ મહાપુરુષ કલ્યાણ મહાવીર ચતુર્થાની મહાગુણિ બી જોતમને કહે છે- જોતમ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અશકિત નથી તે પાછલા દેહસાથ જ મેંથી અલગ રીતે ચલ્યો આવે છે જીવન આખાં અને બધા જીવનનાટકનાં કાંઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જયની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદ્ધમરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશમાં ચેડા અને કોણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટક વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધૂજી જઈતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમાં કોણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમાં કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ધંદ શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઈન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કોણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ?” સર્વેસ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તપસ હતા ત્યારે કોણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઈન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજી નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિનય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે બોલે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને બોલે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

નામ જામર રહ્યું છે ? આ જાધા બોલે મોઢ છે કાઈને દત્તક સેવામાં સુખ
 ફેટ્યું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીકરો લાધા હોય તેને પૂછે. તેના અંતરમાં
 તો બાળ જાણુલી હોય છે અને ફેટલીક વખત તે બધાર પણ આવે છે
 તેમના સબધા ફેટલીક વખત કાઢ્યા પણ અને છે પરંતુ દત્તક લાઈ જેવા
 મિત્રના સબધમાં બાળ જનતુ નથી કે સબધમાં કાઢ્યા પણ આવતી નથી.
 શરત એટલી કે તેમાં બનાવડ સગવડ કે દેખાવ ન હોવો. જોઈએ સામાન્ય
 રીતે જીવનમાં સેકડે સાચીજો આવે છે ને જાણ છે ને તમારી કાલે
 પેસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધ્યા જતુ નથી પણ પછુ પણ જોવાજોની
 મિત્રતા ફેટલી ટકવાની ? સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આજુબાજુ એટલા
 કરનાર હશે કે જાડ્યાં પાંડ્યાં જાનીને હાથે કરશે જોવા પણા મળી રહેશે.
 પરંતુ જી / જાનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર કે બાંજાનીના રહે
 મણામ એટલા પણ સાચે જ મળશે.

ફેટલાક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવ-
 નમાં સપત્તિનુ સરોવર જાણાતુ હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને હામી નહિ
 પરંતુ જ્યાં સપત્તિનુ સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનુ જો કંઈ પણ પક્ષી
 દેખાશે નહિ. જોવા સરોવરનાં પાખીઓની મિત્રતા ન બાધે. ને મિત્રતા
 બાધવી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો બનાવે. જેમનુ જીવન અને મરણ
 જાનને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનુ જીવન છે પાણી
 સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રજુ તજી દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહિ. કાલ
 તેની સામે હાથ ધરવામાં આવશે કે પણ તેને ડોકરે મારશે. માછલીને કહે
 વામાં આવે કે—અરે માછલી ! પાણીમાં તુ આટલી લીન કેમ છે ? જાણ
 તને હાથના તમારનાં લઈ જાઉં તો તે શુ કહેશે ? તે કહેશે કે કાલે જિમત
 ની દષ્ટિએ હાથ પાણી કરતાં વધારે જિમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી
 એ / જીવન છે.

સરોવરનાં પાખી સરોવર સુકાતાં બેસી જશે પણ જરીબ માછલી જ્યાં
 પણ નહિ જાય. જોવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે લાખો રૂપિયા
 ખર્ચો તો પણ તેમની મૈત્રીની ગણતરીએ તે બોલ્યા પડશે. તેઓ તમારા
 ખતનાનાં નહિ પણ ઉજાનનાં સ્વપ્ને જોશે તેમની બાંખે તમારો વિશ્વસ
 જેવા માછલી વિનાશ નહિ. વિનાશના માર્ગે તમારો પત્ત મડાતો નેતો તો
 તે વૃત્ત તમને શોધશે જોવા સાચીજો હમેશાં મીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે
 ક્યારેક ક્યારેક કાડ્યાં વેણ પણ સજાવશે. ને તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો. હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લો તલવારનો માન્ડ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવલ્લુર, દલિયુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે—જે વ્યક્તિ દુખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીળત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુઃખ થાય છે ! વિછીતો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લો ધડી સુધી પણ ભુલાતો નથી જેને કૂલનો હાર સમગ્ર ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હુ માનું છું કે હજારો વિછીતા ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધિકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે.

એ ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય બેમાંથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કોણ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દૃષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા બેતરોમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કચાગેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મધુર લાગે છે અને બના કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના

આપણને ધોર અધારમાં છોડી જતો રહે છે. અમારે ચદ્ર તો આપણે સાચો સાચો છે કે ને આપણને ધોર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાચીની મિત્રતા સમઘી સસ્કૃતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

મારંમ શુર્વો સુવિષ્ણી ક્રમેણ સઘ્વી પુરા સુચિમતી જ પચાત્
વિમલ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિષ્ણા હાયેમ મેધી જલસજ્જનાનામ્ ।

કુદ જનોની દેસ્તી પૂર્વ જિજ્ઞાસા સૂચની હાથ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાગી હોય છે અને ખીમે ધીમે ઘટતી નય છે. પરંતુ સજ્જનોની દેસ્તી એથી જલદી હોય છે તે અપોરન્ય તરફની આકર્ષણશક્તિમાં એકી જલ્પાય છે. પણ ખીમે ધીમે વધતી નય છે. બીજા પ્રયોગમાં તે કહે છે —

ईक्ष्वादेऽमात् ममघा पर्यजि यथा रसविशेष
तद्वत् सख्यन मेधी विपरीतानां तु विपरीता ।

શૈરડીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ એકી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી નય છે. એવી જ વાત સજ્જનન મિત્રની છે. ? સરખાતમાં કંઈક ફીકી દેખાય છે. પણ જેમ જેમ જિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જલ્પાય છે. કે ને પછી છેડવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિષિષ્ણિય ભવાનક અધારમાં પણ છોડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક સુચીનત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો જિવામાં જિવો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. શરીરના રક્ષણને માટે જન્મે દાઘ દમેણાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઘ થવી હોય તો તરત ૮ દાઘ ત્યાં પહોંચી નય છે. જો નગરની કામે કંઈ કામ દેખાશે તો આમેની રક્ષા માટે જન્મે દાઘ આવજળ આવી જશે. શમે સુખેત્ર સાથે મિત્રતા આપી. સવ પ્રથમ તેમજે વાલીનો વધ કમો અને મિત્રનું કુખ દૂર કમુ. તે માટે તમને કપડીનું નિશિચ્ચ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જમુ સદન કરવા તવાર દના. બીજા બાળુ સુખીવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસેનાને મુદના મેદાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સવ કુજો દસતાં દસતાં સદન કરવાની કળા જાણવી જોઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાદવની છે. મિત્ર પર કટ આપ્યું. પાણી મુશ્કેલી થયું તો કાદવ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ બીજો નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે. પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અંતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા. દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે. જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુચશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા ટ્રાંશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે. આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનક્રુમેર કાનેંગીની છે. તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધોર અધારમાં હોદી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણો સાચો સાથી છે કે ને આપણને ધોર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અન્યાય હરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુષોમ સાચીની મિત્રતા સત્યની સરૂતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

મારંમ શુભીં સ્તયિષી ક્રમેષ કષ્ણી પુરા શૃત્તિમતી જ પચ્ચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથ્યા કાયેષ મૈત્રી અલસજ્ઞાનાનામ્ ।

દુષ્ટ જનોની દોસ્તી પૂર્વ દિશાના મૂલની હાથા નેત્રી હેમ છે. સરખાતમાં તે ખૂબ સાચી દોષ છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દોસ્તી એથી જલદી દોષ છે તે અપોરતા તડકાની અંધક સરખાતમાં ઓછી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા શ્લોકમાં તે કહે છે -

ईदयारेऽप्यात् क्रमशः पर्यपि यथा रसविशेष
तद्वत् सख्यं मेघी विपरीतातां तु विपरीता ।

સૈદ્યની ઉપરના કાચમાં મિદ્યાસ ઓહી દોષ છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદ્યાસ વધતી જાય છે એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. ને સરખાતમાં કાંઈક શ્રેષ્ઠી દેખાય છે પણ જેમ ક્રમ ભિતરતા જઈએ તેમ તેમા પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે ? પછી છેડવણુ મન મન નથી અને એવા મિત્રો વિપિતિના ક્ષણતક અધારમાં પણ હોદી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુસીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહચોજની આવનાનો કાચમાં કાચો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સદીરના રક્ષણને માટે જ ને હાથ હમેશાં તૈયાર રહે છે. કોઈ પણ જગાએ પીય જતી દોષ તે વરત જ હાથ સાં પહોંચી જાય છે. જે નજરની સામે કાંઈ ભય દેખાશે તે આખોની રક્ષા માટે જાને હાથ આજળ આવી જશે. રામે સુમંત્ર સાથે મિત્રતા આપી. સર્વ પ્રકાર તેમજે વાલીનો વધ કર્યો અને મિત્રનું દુઃખ દૂર કર્યું. તે માટે તેમને કપડીનું શિશુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જ્યુ સદન કરવા તૈયાર હતા. બીજા આજુ સુમીવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંતાને મુક્ત્ય મેદનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સ્વ દુઃખ દસતા દસતા સદન કરવાનો કળા જાણતી નેઈએ. અરી મિત્રતા તે પાણી અને કાવતી છે. મિત્ર પર કદ અભ્યુ. કણી સુકાઈ ગયું તે કાવ

પણ પોતાનું અગ્નિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સંજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા કોશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચાર્ય માને છે કરુણાની વર્ણનાં મે બિદ્યો શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાસીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમો મુલ દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે ત્યારે નિર્લેપ હલ્લ એ સુખી રેતી ને ત્યાં ગેર, સવનુભૂતિ, સરળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સદાશતામાં દેખું છે જે દિવસે પ્રાણીના હલ્લમાંથી હવા અને રતેકની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નહિં જશે જીવે. જે દિવસે માતાના હલ્લમાંથી હવા પણ ખલાસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળશ્રીની શી દાહત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા હવાથી કરી છે કે ફૂનાથી ? ને તેના હલ્લમાં હવા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાશ પોતાના છાતો અને કૂતરી પોતાનાં મધુગિનિયા કરે છે

હરતા જીવનનું કષક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે ખેડવામાં વિદ્યેયની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તે બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા મારે વીતરાગ દેવે અનુકંપને આત્મિક ગુણમાં જણી છે સમજાવનાં પંચ ચિક્રોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક ભોલો અનુકંપાના પણ સાવચ અને નિર્વચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની શ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપાના ભેદ સમજી જ સહન થઈ શકાય. કારણ કે અનુકંપમાં દીન દુખળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રણુ છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અદિષ્ટા એ આદમાના ગુણ છે શુ આત્માના નિજગુણ પણ ક્યારેય સત્વર દોઈ શકે છે ? આ અનુકંપ એ જ ચારિત્રની જ્ઞાની છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં ત્યારે કરુણા તરૂત યાવ છે ત્યારે તે આદમા અવિરનિષ્ક્રિયામાંથી વિરતીપણા તરફ ખસી મારે છે

ત્યારે માનસના તલમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે જ્યોત વિનાના દીપક જેવો છે ? દીવામાંથી જ્યોત છુટાઈ જાય છે તે દીવા દીપક ન રેના મારીનું મોટું ગળણ છે તેથી જ રીતે દયાથી માનવ માણસ પિડા સરખો છે પીડિતને જોઈને તેનું હલ્લ કરવાથી બી નહીં થાય.

૫૧. ખાનદેવના આસાદ મામની એક વાત છે એક નિર્ભય મુખારને પાશ્વ ૨ : ૧ વને એ જમ એક અમાનુષિ દાય છે નિયત પશુઓને જીવનથી ૫૩૩૧ના આને છે તમના કમ્પ ચિ કામે નામતિને વીધી

છે, અને મનમા અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામા આવે છે પ્લેટફોર્મ ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામા આવે છે અને સારાથે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામા આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભાગ્યમા હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદ્યોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાભળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમા ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમા વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમા શુ આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લેલીથી પકડમા આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને હૃદયેશીને બોલ્યા—“ આ બહુ બદમાશ છે તેને કટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કાણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમા કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજતે પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુ ખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુ ખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમા ગલગલિયા થાય તો સમજ લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુ ખ દઈને તેની ક્ષમા ન ચાચીએ, અથવા દુ ખી

ઢેને કાચે બીજના મુખની ખાતર આપણા મુખનો ભોજ આપ
વાની આપણો પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે બીજના મુખે મુખી
મનુ એ નથી છે અને બીજના મુખે મુખી મનુ તે કરુણા છે

એક પ્રકાર પૂઠી સહી તમે બીજના મુખે મુખી થાઓ છો કે બીજના
મુખે મુખી થાઓ છો ? બીજના મુખે લીધેને આપને પીડાનો અનુભવ
જેવો હોય તે સમજાવે કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો અમઝી રહ્યો
છે પરંતુ આજે બેઠેલી રજા વધી રહી છે આજનો માનવી બીજના
મુખથી મુખી થઈ રહ્યો છે બીજના મુખ આનંદ અને ઉત્કૃષ્ટિને નેષ્ટિને
હૃદયમાં આનંદ ન થયો હોય તો સમજાવે કે હૃદયમાં સ્વચ્છતાનો વાસ
છે. આજે બધી જગ્યાએ આજે જિંદગી કામ કરી રહી છે માનવો કસ્ટોર્સને
હૃદયપિપતિ મન્યો તેના ચરણ સૂમન્યમાં આવે છે પણ ને માનવો
કોઈ અવધમાં સારી સ્થિતિએ પડેલો તે ક્યારે એનું દેવાળું નીકળે તેને
મોટે પ્રથમા કયાં છે કાચું કે કોઈને સારી સ્થિતિમાં લેવા મોટે આપણી
આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાજની છે કોઈ નવા મુદ્દિમાન મુનિ
આવે અને નવી ૮ વાસ્તીમાં નવી ૮ વાત કરે તે સમાજ નૂતન બહારનો
સ્વર વધુ પસંદ કરે છે એટલે જ ની સ્થાપિત ગાદીએ ધરતીકપથી ધરા
મૂળે તેમ મજા લે છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે સાક્ષિત અને અપમાનિત
કસ્વાની ચેપાઓ થાય છે નવીન સેખિનીના નવા અક્ષરો ઉપર આખી
મોહા કાઢી લે છે અને પછી તે અક્ષરો અને આચારની દુષ્કર્મોને
સમાજમાં નવી રોશની પ્રક્રિયા વિરોધનો વડોળ જગાવવા પ્રયત્ન કરે છે
પરંતુ આ મુખ મુખ છે ? જરા વિગત જાણીને જુઓ કે અક્ષરો અને આચારની
ચક્ષુ ક્યાં અને કેવી રીતે થઈ રહી છે ? મેં ક્યાં અને અક્ષરો ને

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વય માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ નવા માટે, ત્યારે જ સમજાને કે આપણામા માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે આપણામા હૃદયની વેશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા યેથી ઉદ્ભવે છે તે માટે એક પક્ષિમા કવિ કહે છે કે —

ધ્યામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે-અબો ! એવું હૃદય હો કે જે પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો પ્રદર્શ છે હવામા ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જોયો માનવા લાગ્યો છે મેરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામા ઊડવું તેમા કાંઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામા ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કાંઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કાંઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કાંઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી જીભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમા ઊતરી દુઃખીને સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમા ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા રે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમા આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમા ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના ટનખા ઊપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી હાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, વા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની ચમા, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય શક્તિ પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ ના પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમા સ્વાર્થનું નાંઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વરોનાં એ બિંદુઓ શુષ્ક જીવનમાં લીલીવાદીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમે અણુ દાનગુલાનો છે દાનગુલા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે અમારે નિર્લેપ હૃદય એ સદા રેતી છે અર્થ રોલ, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી દયા અને રોલની સરિતા સુધાર્થી જશે તે દિવસે સસાર નર્કસભ્ય બની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ અસાસ થઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળેશની શી હાથત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દાખી કરી છે કે ફૂવાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોયત તો તે આપણો એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નામણ પોતાના ઇમાનો અને કુતરી પોતાનાં વસુમિતિ કરે છે

ફૂવા જીવનનું કલક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેશની આગ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકંપને આત્મિક ગુણમાં ગણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ ચિહ્નોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક લોકો અનુકંપના પણ સાવચ અને નિર્વંચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ ન્હી શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપના ભેદ સહની જ સહતા નથી કારણ કે અનુકંપમાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના ગુણ છે શુ આત્માના નિજગુણ પણ અપરેણ સાવચ હોઈ શકે છે ? આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જળની છે અને તે અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં અપાર કરુણા જન્યુત થાય છે ત્યારે તો આત્મા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણ તરફ ખસ્યાં મારે છે

અમારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુધાર્થી જાય છે ત્યારે તે અપેક્ષ વિનાના દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી અપેક્ષ સુધાર્થી જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનું કાંઈક બહુજ છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના નિઃ સરખો છે પીડિતાને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂર્વ જ્ઞાનદેવના આમોદ્ય ગામની એક વાત છે એક દરિદ્ર સૂવરને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્ય છે મિત્રનાં પાંડુઓને તર્કવિનાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારો નામરિહાને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા છવાઈ જાય છે ભારતની સગદાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'સેલફીશ્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય ફર-ફૂત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સગદાર તો તેને ત્રોત્પાલન આપે છે મત્તગોઘોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાલળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સગદાર કંગોડો ડિપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સગળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શુ આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂઝવર, હરિજનની રમીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસલમાની પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂઝવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂઝવર બદમાશ કે તેને પકડનાર ફૂર-હંદથી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા ન્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત ફૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગંધેડો કાઢીને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઢીને દુઃખ દઈને તેની ઠામ ન ચાચીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના એ સ દો પશુ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમગ્ર પુ કે માનવતાની ભોતિથી બાપશુ હ મ ઝમમતુ નથી દ્યા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે એ દ્યા છે તો માનવતા છે ને હલકામાં દ્યા છે તે જ અવિત હલક છે હલક બામ તો એક માંસનો દુકડો છે પણ બાપશુને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિભ્રમણ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પશુ આખા સરીરનું કેન્દ્ર છે તે મોહીને અતિ આપે છે તેને શુદ્ધ મનાવે છે એ રક્તમાં જો કરણાના એ મિનુઓ ભળે તો તે સજીવ બની જાય છે કુરુણા વિના એ માંસના દુકડાની કાંઈ વિભવ નથી.

એક કવિ કહે છે

દ્વા દ્વીમ વાયરિયા હોરા જગમ ગર્વાંપ,
કિં પરધરસે વિલકો કર્યો ન કુલ્લ બનાવ,
કોમલવાકા માવ ન મનમે,
ફિર કયા સુંદરતા તનમે લીલન વિવ વરસાવ।

દ્યા વિના જીવન એ ઊંચાળ બાપ છે રૂઝ છે પશુ તે એવું કે જેમાંથી સુખ ધ મરી પરવારી હોય. દ્યાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે હ વર્ષાં જો નાનું સરખું દ્યાનું ઝરણુ ફેટે છે તો બાપુ જીવન ખીંથી કોડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી ફૂળો જ્વાઈ જાય છે

વૈદિક દ્યનમાં એક નાનું રાક્ષ છે બ્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સર્જિતુ નિર્મોણ ક્યું અને પોતાની બનાવેલી સુંદર સર્પિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી ચમ્પા પશુ એક વિચાર તેમજ અનમાં બાવ્યો કે આ સર્જિતો ઉપભોગ કરનાર તો ડાઈ છે નહિ, પછી તેનો બાનદ કોણ માણુશે! ત્યારે વિશ્વના સર્વ શક્તિમાન માનવીનું નિર્મોણ કરવે તો સકલ કર્યો.

આ શુભ સંકરખી જાણુ બ્યારે સત્તમે વધ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે બાવ્યું અને મોહુ કમવન! બ્યારી જૂસ ન કરશે. એ પ્રાણી હલ અને બેઈમાની ફેલાવીને અસત્યને જ મ બાપરી અને બાપરી શુભ સર્જિતે અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. બ્યામને પશુ ખમર પડી તેણે કહ્યું- કમવન! માનવ નામનું પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. બ્યારે તેનો સ્વાર્થ જોખમતો જણાયશે ત્યારે તે પોતાનાં માતા પિતા ભાઈ સુદતિ મારી નાખશે. શાંતિએ બ્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે ક્યું- હે નામ! માનવી સત્ય અને બ્યામ એ બન્નેની

પાછળ તો લઈ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “ પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો જો આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કામળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્રપાને સ્થાન છે એ અનુક્રપા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે

સાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સલજાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, બ્યારે દીક્ષા મહેાત્સવની શરણાઈઓના સૂર હજી કાનમાં યુજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉઘ ન આવી કયા ફૂલોની સુકામળ શૈથ્યા અને કયા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાતું ! આ શૈથ્યા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બન્નેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કામળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચ્છિન્ન થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈથ્યાએ તમને મહેલોની સુકામળ શૈથ્યાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આસા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકમ્પ દાધીનો દેહ ખારજુ ક્યો હતો તમે એક દાધીના ટોળના આગેવાન હતા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંદ દવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મડપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના પ્રાણુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આજ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપડાતો જતો હતો. પ્રચંદ પવનને લીધે આજ વધતી જતી હતી ત્યારે વનના બીજા પ્રાણીઓ ખસી આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મડપમાં આવી. અને તમે પ્રેમથી સવને જગ્યા આપી. આ આજને લીધે જ મજત વેર પણ ભૂધાર્થ ગયા. સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક બેઠાં હતાં. અરેબર દુ ખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને ગાળ બનાવે છે જેવી રીતે અધારામાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો ભેદભાવ ભૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે દુ ખના અધકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર ભૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનનાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસલુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોમ મડપ બધાં પશુઓથી ચિકાર ભરાઈ ગયેલો હતો. આ નાના સરખા સસલા માટે પણ તેમાં જગ્યા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસલાએ ત્યાં જગ્યા આવી જોઈ અને ત્યાં બાધી બેસી ગયું. તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગ્યા નહોતી. અને મેથકુમાર! એ વખતે જળેન્દ્રપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા શરણમાં આવ્યું છે. જો મારો પગ હું નીચે મૂકીશ તો એક ક્ષણ માત્રમાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે તમારું મન હરુણાથી ભરાઈ ગયું. તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બહાર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની હરુણને કારણે તમે મનુષ્ય ગ્રામ બાંધ્યું.

આજમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે

સવજ જુમ મેહા તાપ પાણાણુ કપિયાપ, મૂવાણુ કપિયાપ,
સીવાણુકપિયાપ સસાણુ કપિયાપ, સસાર પરીતિકપ માણુસલા કપિયાપ

—અન્ય ધર્મ ગ્રંથોનાં સુત્ર અ. ૧

મહાશયજી ભગવાન મહાવીર મોહ્યા-પ્રાણુ સૂત જીવ અને સત્ત્વની આ અનુક્ર પાથી જ તમે સંસારને સ્થિતિત કર્યો અને મનુષ્યનું આનંદ બાંધ્યું. તમને વિશ્વ વીત્યા દવાનળ સાત થયો. પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્ર૩૫ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માડ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી ચોથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આપુ શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય ઓળિંકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો.

પૂર્વજન્મની આ વાત સાબળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા.

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શું જીવો છો ? ગુણ જીવો કુળમા શું જોવાનું છે ? શીલને જીવો અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જીવો ધર્મના દયા જીવો કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો ખાણ આખોતે માટે છે, જ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈકે વખત ભૂલ થવાનો સભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જીવો તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે.

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાની વીડીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રોડથી ન કરો તમે એ જીવો કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ ખૂટી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને ગ્નિગ્ધતા આપી શકે છે.

ત્રેગની આ ત્રણ ધારાઓ સંલેપમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો જી ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હૃદયમા સદૈવ વહેતો ગહે અને જનગણમનના તાપને ધોતી ગહે એ જ વ્યાણની ડામના છે.

મનની કામળતા જીવનની મિદ્યુષ છે. મનની મિદ્યુષ જ્યારે વાણીમાં જતરે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કોયેની કામળતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સાદાર થાય છે. અહંકાર દેવતાને સેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા સેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવનાઈ પાંખ છે. જે જીવનને બીએ સર્પ જાય છે.

જીવનનો કષ્ટક એવો મિથમ છે કે માનવી નમીને જ જાગળ વધી શકે છે. જે ધડો પાણીમાં નમે છે તેજ સરાય છે. દૂવામાં ધડે નાખીએ અને જોઈએ તો જલ્દીથી કે ધડે પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તે ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક ટીપુ પણ પાણી સરાય નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી સરાય છે. તેની રીતે જો જીવનના ધડને જળથી સરાવો. હોય તે નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન શીખ્યા તો પછી કામે આપકોઈ પણ સતતી પાસે જાએ. કોઈ વિદ્વાનની પાસે કામે જાએ. કોઈ દસ નસાખના પ્રોફેસર કે ઈતિહાસ સૂત્રોજ્ઞ કે સાયન્સના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જઈ આપ આપની જાતને વિદ્યાનના મધ્ય સાગરમાં જોઈ શકશો. પરંતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી ચાનનો પૂર્વ પ્રકાર પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના વ્યભાવમાં વિશેષતઃ પણ તમારો કામે પોતાનું ક્ષિત નથી જોઈ શકતો. કારણ કે ક્ષિપ્તની ચેરકિસ્ત અને ઉદ્ધતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને આ ખિન્નતા હાથના યુગતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

માનના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં ચાનનું કોઈ પણ જોવામાં આવતું નથી. તેમનું

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કાલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે ન્યારે કાઈ ગહન અશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આખો કરી બેસી જાય છે તેનામા સત્યને સ્પર્શવાનું સાહસ પણ જણાતુ નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશો તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમા એવી કાઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ગિડાણમા પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને ભીજવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી-જીવનમા વિનમ્રતાની માટીની કમી છે માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે પથ્થરમા ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમા પલળવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમા જ છે કે જે એક એક કણને ભીજવી, નરમ બનાવી તેમાથી અકુરો ફેડી શકે છે. આ માટીમા જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ ગગી શકે છે પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે પથ્થર અને માટી બન્ને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાઈ નવું સર્જન થતુ નથી, ન્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમા નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, ન્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કામળ બનાવો તો જ તેમા જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમા જ્ઞાનનું અમૃત કયાથી ભરાશે ? જો કદાચ પરાણે તેમા અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશો તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ ચાલ્યું જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી બેઠશે અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે લયબર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાથી અહંતા ત્રિપને કાઢી નાખવું જોઈએ તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ ત્રિપમય બનાવી દેશે ઝેરનું એક ટીપુ વાસણમા ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય

ન્યા સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયથી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના સાત્ત્વ બ્રહ્માના મહાવીર પાવાપુરોમાં જાતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ રચાત આપ્તું છે. હરુણવતાર મહાત્મા બુધિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાછળ તિબ્બેએ વિનય પિટક ને નામે સર્ગદિત ક્યાં છે.

પ્રામાત્ર જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પશુ કારણ કે સ્વર્ગની હત તે કોઈ છે પણ હૃદયને નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પશુ બ્રહ્માના સમવસરણમાં દેશાત્માં જામરો પણ આપણને એ જ સદેશ આપે છે કે જામે નીચે મૂકીને ઊંચે ચઢીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ જોઈ શરીરથી નમ્ર તે વિનય નથી. હાલકાનો માથો તો પછીયે વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે શત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો દોષ જામ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વદન નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર ધ્રુવ પિતાને સમાન આપવા ખુરશીમાંથી બેઠો પણ ચવાની તરફી લેતો નથી. ગુરુત્વ મરણે પડામાં તે શરમ જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમ્ર જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવવાની પદેશી શરત છે જાહ કાનુ બળી જવું. જ્યાં સુધી મનનું જાહ જળતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની જાવના મતી નથી. મનના જાહ કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની લખુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લખુતા છે ત્યાં ભોલમિત્તા પણ છે.

આખ્યાત્રમેજી કવિશ્રી જ્ઞાન દમનજી એક પદમાં લખુતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

મધુતા મેરે મન ખાની લઈ ગુરજમ જાન નિશાની.
ચિથરાજ ધામમે જાવે સખિયાં દિલ્લમિલ લાડ લખવે.
મોઝે હોય તો નત ન પાવે જો જાવે તો સિધ કરાવે.

આખ્યાત્રિક યોગીસત લખુતાનું અભિધ્યન પ્રસ્તુત કરે છે. લખુતા દેહી મોલક છે. નાનું બાળક દરેકને મિલ દોષ છે. ચતુર બાળક હોય

તો પણ તેને ખોળામાં લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમાં ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઠશિકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને ખોળામાં બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી ઊઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમાં પોતાની બધીયે ચિતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસા પછી બાળકમાથી કિશોર અને કિશોરમાથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમાં જવા માગે તો તેને કોણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમાં આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમાં, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંજે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમાં ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામાં જ છે

ભગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા બુદ્ધ, ભકત પ્રહલ્લાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચૂપ રહેવું
- ૩ અપગ્રાહીને દડા દેતી વખતે પણ ચિત્તને ક્રોધમાં રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમાં આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઉચ્ચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મો રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ધાટ મડવા માટે હૃદયથી સુવચ્છનિ નરમ જતાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જગતના સાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો ધરમ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુસુમાવતાર મહાકાવ્ય યુધિષ્ઠિરે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછીના સિદ્ધિએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જગતના વિજ્ઞાન દેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમવું પડે. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે બ્રહ્મા છે. પણ હવેના નાનો છે. માટે આપણે નમવું પડે. ભગવાનના સમવચ્ચરણમાં દેખાતાં આમરે પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે સૂકીને બેઠે મરીએ છીએ.

નમવું એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમવું તે વિનય નથી. હાડકાંનો આજ્ઞા તે બધીયે વાર સૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે શત દિવસ સૂકીએ છીએ. આતા સૂકવાનો કોઈ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપણે શરીર વળે છે. નમે છે. પણ કસરતનું નમન વલન નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પછીનો ઉતારનાર ધ્રુવક પિતાનું સ્થાન આપણા ખુરશીમાંથી બેઠો. પણ ધવાની તસ્દી સેતો નથી. ગુરના ચરણે પડામાં તે શરમ જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે છે.

મનને નમ્યાવચ્ચાની પદેલી શરત છે. અલગાનું મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અલગ જણતું નથી ત્યાં સુધી મુક્તિજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અલગ કરનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની લુપ્તતા જ નવી સરળતાની નિશાની છે. ત્યાં લુપ્તતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મનોમી કવિથી આનંદમનજી એક પદમાં લખતાના આપણું વર્ણન કરે છે.

મનના મરે મન આની લઈ મુશ્કેલ જાન નિશાની
તારાના ધાતમે જલે સખિયા સિમિત સાદા હાથે
બોલે દેવ તો તન ન મરે ને જલે તો શિત કરાને.

આખા મિત્ર મોત્રીસત લુપ્તતાનું આર્થિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લુપ્તતા પેલી માત્ર છે! તનુ અજક દરેકને દિવ દેવ છે. સત્તુ અજક તનુ.

ગુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ઈર્ષ્યા જેનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ કચારેક કચારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈ ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિત્તથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ઝૂકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય—જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગતક ઝૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંત પર ચઢી પોકારવા માડતું

આલે છે ત્યારે તુ બિચે મોઢે, બતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આરાં પાણીમાંથી પાણી ખેંચે છે પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્ષાવે છે તો તમે આગર નહિ વાણ બેઠે. આગર પાસે જાસીમ નળા છે તે રત્નાકર કહેવાય છે જ્યાં તે પૃથ્વીથી બિચે ચઢી ચકતો નથી. તેનો મોઢામાં મોઢો દોષ એ છે કે મીઠા પાણીને આડુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેટે ધસ્યાનારા કીચ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર હવામાં આસ લેનાર વાણ બનો અને કન્યાશને મિહાસમાં પથરાવવાની કળા શીખો.

વિનમનુ બીજુ સક્ષુ છે કોઈના ભાગા વખતે સાંત રહેવું કોઈની સ્થળમતી જવાળાઓમાં પેટ્રોલ ઇંટવાનુ કાનું ઘર્ષ બુદ્ધિમાનનુ કાનું નથી. બે આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનુ કામ કરો નહિ તે તમારી નતને બચાવી અલગ ઘર્ષ બાજો.

શ્રીજી વાત અપરાધીને દડ દેતો વખતે પણ વિવેકમળ રહેવું બેઠું એ કાંઈ સાધુના જીવનમાં દોષ લાગે છે તો આમાનું તેને પ્રાપ્તિત આપે છે તેમ જ્યાં આમાનના મનમાં સિખ પ્રમે ફેટલી ઇમળ ભાવના હોય છે માતા પક્ષી વખત જાળકને સિક્કા કરતી હોય છે કઠોર સિક્કા કરતી વખતે તેમાં ફરવા દેખાતી હોય છે જેનારને ફેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે શુ જાળક પર જાસીમ મનના રાખનાર આ જ માતા છે ! કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીધકુલ સુકર્ષ ઝર્ષ છે અને અગ્ર રેતી જ ન કી રહી હોય એમ લાગે છે પણ અધારથી જેનારને શી અગર પડે કે આ કઠોર દેખાતા આવરણ નીચે વાત્સલ્યનુ ઇમળ ઝરણ વહી શૂ છે ! તેની રીતે સિક્કા કરતી વખતે હાથ કસે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે બે બે એટલે જ સિખની શૂવ વખતે કઠોર સિક્કા કરનાર આમાનને પણ વિનમની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજમેમાં તેમની વિનમતાની આશાએ અવાઈ છે આ મોહમાં માનવે વિનમી રહેવાનુ છે પણ વિનમની પાળના કામ અગર સ્વાધ પણ કામ કરે છે

વત્સવેતાઓએ વિનમતા પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોકેપઆર વિનમ આ જાતના વિનમમાં જાતરની પ્રેક્ષા વિના માત્ર બહારનો દેખાવ હોય છે મોઢાંઓ આપ્યા અને સ્વાસ્ત નહિ કરીએ લે મોહમાં અરામ દેખાશે મોહો કહેશે કે ફેટલો અલભારી છે !

શુરુ આવ્યા છતાં બિન પણ થતો નથી. આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જોટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા બેનાગ પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોહાપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નાગજ થશે તો સગા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સગા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સધના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે સુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ઝૂકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, સુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ત્રાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે અને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુએ કે તે જાનો સામે મૂકી રહેલ છે એવે વખતે બધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. બધી પણ વિનયનો માત્ર ફેફ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હાસ્યલહરી મારે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદર કોપર સંયમનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા મોઢાં સત મનની જગ્યા તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુમુક્ષુ આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ મારે નમે છે કે ન તો વ્યભીક્ર પ્રયોજનને સામે ધુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સમુદ્ધેની સામે કે જ્યાં મોઢાં ગુણથીય વ્યક્તિ દેખાય છે.

પછી તેને વેશનો મોહ કે પાશનો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આત્મક નથી હોતો કે અમુક પ્રકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ જમર અમુક જાતના કિનારાં કે અમુક પંથમાં વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. આવો મોઢાં આત્મક તેના મનમાં નહિ હોય. તે પંથ જમર વેશને નહિ પણ સદ્ ગુણોની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રીની સાધના દેખાશે ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મનન નમી પડશે.

આકતી પર પરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાંજ વિનયનો આત્મા દેખાશે. બાકી બી ન સ્પર્શમાં તો વિનયનો ફેફ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર મહાસતોએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા ૪ મારે મહાન વિનયવત ઔતમસ્વામી જેવા સતનુ નામ જાણવાની શ્રમ કોપર વસે છે.

જૈનના ધરમાં જન્મેલ એવી વાગ્યે જ મોઢાં વ્યક્તિ મળી આવશે કે જેને ઔતમસ્વામી શાશિવદ કે અભયકુમારના નામની જમર ન હોય. તમને તો જરૂર માદ દરી જ કેમ ન હોય? દિવળીના દિવસે ચારદ પૂજન વખતે મજાળ મુહૂર્તમાં આજ મહાપુરુષોનાં નામ તમારા એપામાં સર્વપ્રથમ લખો છો. ઔતમસ્વામીને મારે તો એક ચોદરો સોડોની છમે માદ હોય છે. તે માદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે—

- અગુઠે અમૃત વમે, લખિધ તણા લડાર,
નય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ છિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અ તે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ધણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને સ્નેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ એ હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે ન્યાં. અગુઠો ગમે છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લખિધ આવી નય કે તમે ન્યાં અગુઠો ગમે તો વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લખિધ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા બોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો ઝવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ નય

ગૌતમજ્ઞામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

બેમાથી તમને કયો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે ભલે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો ખીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમા કેટલી સરળતા અને કેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરુ છુ વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમજ્ઞામીને કેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગાયમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, પણ ઓગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિખામણ આપવામા આવે તો તે સાલળા દેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-ખસ, હુજ તમારી નજરમા આવુ છુ દુનિયાભરની શિખામણ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ લયો છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર ઔતમપ્રભુ, જનવાન મહાવીરના એક સજ્જને કેટલા આદરસહિત સંભળતા હતા ! તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાત્સલ્ય હોય છે ! પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને ઘેરણા આપે છે પિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રભુનું મારા જીવ અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રભુ અને જ સંબોધન કરે છે

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે દરેક વખતે અને જ ક્યાં કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બીધા કરે છે શું કે આખો વખત સર્જન રહ્યું છું ? રાત દિવસ આ સિખામણ કેવી ? શું કે હવે પણ અમોષ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે અર જ્ઞાન અને યોગ પૂર્વોના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સમુદાયને કે અધિકારતા છું

પણ આ સજ્જને નીકળે શેનું ! અહીં તો તેમને આજી પણ નહોતો પડ અને સત્તાનો મોહ તો તેમનાથી દૂર બાકી રહ્યો હતો. તેમના પ્રવિર આદરમાં કેવળ વિનય રૂપી દોષકની સિખા જસતી હતી એથી જ આજે અહીં હજાર વર્ષ વીતવા છતાં જનતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુની સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૫

માટું ગા (મુંબઈ)

ભારતનો ધ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગય છે વાકીચૂકી લાકડી ધ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સફળુણો રૂપી ધ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો.

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિજ્ય ઉપર પ્રવચનો સાલણી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાગ કરે છે જ્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અંતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોહી ડજ્જુય ભૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિટ્ઠ્ઠી.
નિગ્ગાણ પરમ જાઈ, ઘયસિત્તિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની ક્ષાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમજે, કારણ કે ધર્મ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવા શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વાણરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુલાકાત સત્ત્વ દેશારી. જેવી રીતે ઘી રેખાથી અગ્નિ ધૂમાળા વિનાનો વાકાખંધ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કર્ત્વામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ ફક્ત અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિત આત્મા, દોષના મોગ્ગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને કાઈ સહાયી મળે તેના ઉપર કામળતાથી હૃદય ફરવે અને રત્નેકપૂવક બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ કહાણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ મર્તા જ જેમ વાળા વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માડે છે દુઃખી બક્ષિત હંમદગીની આશળ પોતાનું દુઃખ બક્ષત કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધીના મોગ્ગથી મનને હળવું બનાવે છે સાથે જ પ્રાચલિત વડે શુદ્ધ પશુ બને છે

આશ્રમમાં દુરમાન્યુ છે કે ? સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અરિસ્યા જેવું હૃદય રાખી આસોચના કરે છે તેને અસ્પૃશ્ય પ્રાચલિત આવે છે ને તે કપટ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણું પ્રાચલિત સામે વ્યસાર સત્ત્વ પહેલું પાતું ઉપાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્ચર્ય થશે. આશ્રમ કહે છે કે -

શે મિશ્નુ માસિય પરિહારઃ કાળે પઢિસેવિસા

માહોપમા અપઢિ રંધિય માહોપ માવસહ

માસિય, પઢિઠદિય માહોપમાવસહ લો માસિય ।

વ્યવહાર સૂત્ર છ. ૧ સુ. ૧

જે શિષ્ય એક માસના પ્રાચલિતને શેઝ દોષનું સેવન કરે છે પત્રી આશ્રમ સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના ને નિષ્કપટ બાવે કરે તો એક માસનું પ્રાચલિત આવે પશુ ને તે સકપટ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાચલિત આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે જે આતોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બનાવે છે આસોચનાના આટલી લાખી પહેળી વિમતમાં ઠીતરવાતો આ વિરમ નથી પણ ગરે તેની વિગતે. જેણે ગરે કિતરવું રાખ્યું તે માખાના ઝરને જાણખા મોકા બે સાધુઓએ દેરા એક સરખો છે જન્મે આસોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત બનવાનું થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાઈ નુકસાન થવાનું નથી, તેને તો લાભ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની જળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વતીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડબણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્ત્વી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયી મિચ્છા દિર્ઘા, અમાયી સમ્મ દિઠ્ઠો ”

જળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્ત્વરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ભલે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવપરંપરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

**જહ્ વિય નમિણો ફિસે ચરે, જહ્ વિય મુંજિય માસ મંતસો ।
જે રહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ મઘ્નાયણત સો ॥**

મૂત્રકૃતાગ સૂ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રમાત્રનો પરિચાગ ફગે અગોલક-

તવનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાકાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રચીતે ઊંડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અને ત વાર ગર્ભમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી ઊંડાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ હલ ચાલી રહ્યો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રત્ન જણાય છે. ભોળા ભોળા મેલા કપડામાં સાધુતા માની મેલે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હલપનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્મેલું અસહ્યજીવન જીવ રહે છે. દરેક પ્રવૃત્તિમાં જો જ ક્યવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ વાત બહાર ન આવે એટલા માટે હલ અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

સૂક્ષ્મવચ્ચ પણ માયાના મેત્રમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની જાણે એ હાથન છે કે ઉપાસનમાં આવતાં ત્રણ વખત ત્રિજપત્તો આગાદિયું કરશે. પરંતુ ઉપાસનની સીધી કોતરતાં જો જ મુનિઓની ટીક કરવી જા કરશે. આ શુ હલ નથી ! જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય તે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ! મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણ જો મુનિની દોડ કસાક સુધી ટીક કરતો હતો. તે, તે જ મુનિની ખસે પસે જતાં જણીજણીને વહના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાદરીઓના ખર્ચ તો ગયા તેને કેહાણે યોગી આવી ગઈ પણ હલપના ખર્ચ જામણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે જ્યાં વક્તા અશુભ નામ બાધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના નામના હેતુઓમાં વક્તાને ગળાવેલ છે. કાલાની વક્તા, ભાષાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમતાદ આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને નામ કરે છે તેને ત્રિપિઠાદ્ય અશુભ વચ્ચ-અધ-રસ સ્પષ્ટ બાદિમાં લખે છે.

એવી બાધિત કથા પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે હાડી રહી હોય. તેની હિતભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રેમ લાગતી નથી તેના સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈ જ છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ નામ કરે.

તમારે મધુર કહ તેઈએ છે ભોળાનાં દિલ દરી લે તેવી વાણી

નેઈએ છે, પણ ન્યા સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યા સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યા સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વક્ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વક્ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણુ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વક્ બનાવે છે જેના જીવનમા અહી વક્તા છે, તે અહી થી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી લવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યમ્થોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકિનું ખિન્ન બાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાખડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” આને જ તમે હોશિયારી માનો છો શુ જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા નેઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે જીજ્ઞાસુ અને ધોકાબાજથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી જાઉં છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શુ કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઢી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે બોલે છે ઢાઈ, ને ચાલે છે ઢાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

ત્યજી સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસ્યાધના કરીને નેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માણની મધીને ઊંઘી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા ત વાર જલમાં બાવવું પડશે સરળતાના અભાવમાં તેની અમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી ઊઘાડી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે બહાર એક અને આ ર બીજો જ રત જણાય છે બોળા સોઢા મેઘા કપામાં સાધુતા માની મેસે છે તેને શી ખચર પડે કે મેઘા કપામાં હૃદયનો મેઘ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આવકજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બન્નેનું અસરપણું જન્મ રહે છે દરેક પ્રજાનોમાં એ જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસર વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માણના પ્રદ્ય પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે

મુલશ્ચવન પણ માણના મેઘમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની બાજે એ હાસન છે કે ઉપામ્યમાં આવતાં તણ વખત નિઃખતો આપાદિયુ ” કરશે. પરંતુ ઉપામ્યની સીધી ભિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી તર કરશે આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જો મુનિની દોઢ દસાઈ સુધી ટીકા કરતો હતો તે તે જ મુનિની ખાસે પહેંચતાં સળીશળીને વદના કરતો હતો સાચી વાત એ છે કે પામ્યોના બાટા તો ગયા તેને ઠેકાણે યેપી બાવી મઈ પણ હૃદયના બાટા બમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નામ બધે છે અશુભ નામ પ્રતિભા બખ્યા હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે કલાની વક્તા ભાષાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ આ ચારે અશુભ નામ પ્રતિભાને નામ કરે છે તેથી વિપાકાદય અશુભ વણ-ગમ-રસ રપસ આદિમાં આવે છે

એવી બક્તિ કદાચ પ્રેમપૂરક કંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે ભરી રહી હોય તેની દિલભરેલી વાત પણ કાઠને પ્રિય લાગતી નથી. તેથી સ્વર એવો કઠોર બને છે કે સાબળનાર, ક્ષિપ્ત છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બંધ કરે.

તમારે મધુર કંઠ નોકળે છે બોલોનાં દિલ હરી સે તેની વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ અને તેટલો મજ્જી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરતાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતા બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ઘણા એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની બિડબણા છે આવાઓ બ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત એકા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જાણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માડુગા,

તા. ૧૪-૮-૧૫૮

લાગે છે. પણ માફ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ જેવા સમયે વિષધર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે. એવી રીતે કપડી મલુસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાઈ ખરેખર ફેટલી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અજ્ઞાન તે તેના જેને પરિચય થયે હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરના ચગકાટ જોઈ અજાણ જાય છે. પણ તેને અજ્ઞાની વાતના કાંઈ પતો લાગે? એથી તે ફેટલીક વખત અજાણમાં માણસ એવાએની પ્રતિજ્ઞા પણ કરે છે તેની અખિ બીતરનો ભેદ ધામવા માટે અસમર્થ હોય છે.

એક વાર મહાંધ પુરોચનમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માત્રમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં કિરેણી કમળા અને તેના ઉપર ભમરડાને વૃજ્ઞતા જોઈ તેમની અખિ સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જગમો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનકાઈ સાથેથી ધોબેલી હોય તેવી સફેદ હતી. ખૂબ જ મદ્દ જનિએ તે ચાલી રહી હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યાસમિતિનું પાલન કરતા ચાલી રહ્યા હોય. આવા મોખીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું.

પદ્ય હૃદયમ્ પપાર્યાં ચક્ર પરમ ચાર્મિક

છનૈ છનૈ પર્વ ઘણે નીલેષુ વય ચક્રણા ।

બાઈ! જો તે કેવો મોખી જમો છે. જાણે કે પ્રમુદ્ધવંશમાં લીન કોઈ બાળા. અને ચામે છે ત્યારે કેવી સ્વલ્પનીથી પણ ઉઘડે છે. વિશેષ તે સાક્ષાત્ કેમકો રહ્યો છે તેને જાણ છે કે હૃદય પણ નીચે કોઈ છવ મગધઈ જાય. સચેસાચ કોઈ મોડું સતલજન પક્ષી લાગે છે. ચામે તેમાં જીન કરી નેત્ર ખંધિત કરાએ.

રામ આ પ્રમાણે જાતકાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રવચન કરતાં મોઢી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અજાણ આખોડ રાખ્યું. ખ્યાન તે તરફ જાય અજાણ માત્રનીને હતો. તે કહી રહી હતી કે—

ચક્ર કિ વર્જિતે રામ તેનાઈ નિષ્કુમ્બી છતા ।

સદ્વાસી વિદ્યામાતિ ચરિત્તં સદવાલિનામ્ ॥

તે સગા તરફ રામ! તમ્હારૂં હૃદય જે સફેદ છે તેથી તમે જાતકામાં, ક્ષમી મોટી જાએ છા. પણ તમે આ જાણ કરો છો. આ ઉજ્જવળ વાત ઉપરની જ છે. અજ્ઞાન રાખ તમે કાંઈ નહોતા. ત તે ૭ સ્વર્ગ રહે તે જ જાણી શકો. આ તમ્હારૂં મોખીએ તે સફેદ નેત્ર પડે અને આપને

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ ઋષ્ટાચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બને તેટલો મજદી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેણી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ઘણા એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણ છે આવાઓ બ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત એકા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સંકેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અગત્ય કરશે

માદુગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સંભળી રહ્યા છો. જેનાથી કવચપર પડાને પોપણ મળે છે તે આત્માની વ્યથા દસાઓને કથા કહેવામાં છે તમે નક્કી ચૂક્યા છો કે કથાના ચાર વિભાગ છે તેમાં બે રાવનન્ય અને બે દેવનન્ય છે જરા આપણે જાણવુંથી નોંધીએ તો આપણાં રહેલી રાવનવૃત્તિ જ દેવને જ માવે છે જ્યારે મોઢાં ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાવનવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા નવા પ્રત્યક્ષે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ધૃષ્ટિ વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતરાયશૂન્ય બને છે તેના ઉપર આપણી રાવનવૃત્તિ કુદેશી મારે છે અને આ વિનય ટાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાકાત કામે લગારી, અતરાયોને દૂર કરી ધૃષ્ટિ વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પણ તે અતરાયો પ્રકૃતિ ન્ય હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં શાપ નાસ્ત થાય છે આજ દેવની નમનશ્રુતિ છે

હવે તમે નોંધ ચોકા છો કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાવનવૃત્તિ ખેંચ થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરક્ષણમાં આખરૂંપ વિરોધી સંમિત્તો પ્રત્યે દેવ થાય છે. અર્થાત્ આત્માને વિભાવદશા તરફ ધોલનાર મૂળ વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાવનવૃત્તિનું કર્ણ છે સેવાનુ જેમને ગમ્ય તે જમે તેમ કરીને પણ સેવું પડી એ નથી જોવાતું કે તે સેવા માટે કેટલું બાંધું પડ્યું આ સેવાની વૃત્તિ તે જ સેવાની માતા છે તેના મનમાં આ સેવાની વૃત્તિ જન્મ વચર છે તેને હમિન અનુચિતતાનું કાંઈ મહત્ત્વ નથી હોતું તે માત્ર સમ્રાટ કરવા જ ઇચ્છે છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હયાંભયાં ઘરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરિયાતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી બાંહે છે

એક પ્રાચીન અર્હતાર્પિ સંગ્રહશીલ હૃદયનું ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્પ કારી ચલુ અયં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત બાંધતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જો કદાચ તેની બાંધમા આવે કે અમુક માણસની જોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની જોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, ભૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને ભૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણ-કારમા તેની ભૂખ અને તરસ મરી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જામી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જરાખ આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો ઘડિયાળનો કાંટો સાડાનવ ઉપર એ મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુઝઈ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ ઝસનો ગાડી જતી રહેશે

પર તુ કુકન ઉપર ધડિયાળમાં અગ્નિધારને જલમે માર પણ વાગી
ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેશે કે- જા તુ અને તારી મા અને જમી
સો અને હમણાં વખત નથી. પછી જમીને પેટમાં ઉદરગા કુદકુદ કરતા
હોય. આહોની સીધા આગળ, પેટમાં ઉદરગા સુ સુ કરતા હોય તેનો
આવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દુઃખ છે આ !

શૂન્ય-તરસ માત્ર નહિ, ઘણીને વાર કોષને પણ દુઃખાવે પડે છે.
માથા ખતાવતાં આહને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે વામન
તાકા ધાવી દ્યમો કરી દે છે. છતાં ન મે તે તમારી આંખો જરા કેળ
મઈ જાય છે પણ એ આહક તમારે ત્યાંથી મોટા જન્મમાં માથા ખરીદનાર
છે અને એ બેચાર કમી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતે તમે
પ્રેમથી સંભળી લો છો. એક સપ્તક પણ મેલવા નથી તમે કેટલા કષ્ટમાં
જની જાઓ છો ! જાણે કે કલ્યાણ મહાવીરની આંખો કમા તમારા
હસ્તમાં કીતરી નઈ હોય ! ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે
એ જન્મથી તો હમેશને પરાક વૃદ્ધી જશે.

સમઘટિત માનવીમાં લોકની કાવન્ય પેદા કરે છે જે સમઘટની
પ્રકળ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કેટલી સીમા જરૂર હોય
છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત
છે તે તો દ્રોષદાની ખીરની માફક જનહદ હોય છે. દુઃસાસનના દાય જાડી
અથા પણ દ્રોષદાની સાડીને છેડે ન આવ્યો. આ તો એક વાત છે પણ
વાતોને આજુએ રાખી તેનો સાર કાઢો તો જણ્યારી કે દુઃસાસન એ ત્રેરસ્તે
મહેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ સાસન શુભ છે મનુ
સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું કરણ કે તેની વૃત્તિઓ વિધારી છે એ જ
દુઃસાસન આંતર વૃત્તિય દ્રોષદાની ખીર ખેંચે છે જનત વધ્યાની સાડી
આ દુઃસાસન થાકી જાય ત્યાં સુધી ખેંચે જાય પણ તેનો છેડો આવવાનો
નથી એ મારે જ આગમ કહે છે -

રજ્જાકુ આવાસ સમા અર્થવિયા

ઈચ્છા આમરની માફક જનત છે

આશાઓ અસંખ્ય પડે છે તે બધી કાળે પાડા આવે
છે પણ આમરને છેડે કાઈ કાંઈ રાક્યું નથી. ઈચ્છાનુ આશા પણ
એવું જ છે મનથી પખી રોજ તેમાં બિચા કરે છે તેની પાંખો ઘાટી
જાય છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેનો જન સોધી શકતું નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂના જગલના ખૂણામાં બેસા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઇચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઇચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઇચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઇચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઇચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઇચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહસાગ્રયથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઇચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માણીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઇચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેના પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણુગ સૂત્રમાં ચોથે દાણું કહ્યું છે કે ચાર મ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઃખન ઉપર ધર્મિયણમાં જનિવારને બદલે ગાર ફલુ વાગી બધા હોમ છતાં હોકરાને કહેશો કે- જા તુ જાને તારી મા જન્મે નથી લો. અને હમણાં વખત નથી. પછી કસેને પેટમાં ઉદરમ કુદાકુદ કરતા હોય. આહોમની બીડ જામળ, પેટમાં ઉદરમ મુ મુ કરતા હોય તેને જવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દુઃખન છે આ !

બૂખ-તરસ માન નહિ, બહુરો વાર કોષને ફલુ દબાવવો પડે છે. માલ જતાવતાં આહરને તે પસંદ જાવતો નથી તમે તેની સામે તાકાત તાકા સાવી દમ્મો કરી દો છો છતાં ન લે તો તમારી જામિ જરા તેજ થઈ જાય છે. ફલુ એ આહર તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માલ ખરીદનાર છે અને એ મેચાર કપી મીઠી સંભળાવે ફલુ છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સંભળી લો છો. એક સબ્બ ફલુ મોલતા નથી તમે કેટલા કામચીત્ર બની જાઓ છો. જાણે કે કમવાન મહાવીરની આહર કામ તમારે હાથમાં લિતરી અર્થ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જમાડીશુ તો હમેસાને ધરાક વૂડી જશે.

સમ્મદશ્તિ માનવીમાં લોભની શાવના પેદા કરે છે જે સમ્મદની પ્રાપ્તિ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો દેવ હોય તેની તો કેઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે મનવની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે. ફલુ ઈન્ડિઓ હમેસા જનત છે તે તો દ્રોષદાનાં ચીરની આહર જનહદ હોય છે. દુઃસાસનના દામ ઘાટી બધા ફલુ દ્રોષદાની સામીતો છે. એ ન જાણ્યો. આ તો એક વાર્તા છે. ફલુ વાતોને જાણ્યો રાખી તેનો સાર કાઢો તો જાણુસી કે દુઃસાસન એ ચેરરસે ચેરેશું મન છે જેની સવા કુષ્ટ છે ત્યારે આદમાનુ સાસન શુભ છે. મનુ સાસન હમેસા કુષ્ટ જ રહેવાનું. ધરણ કે તેની વૃત્તિઓ વિધારી છે એ જ દુઃસાસન, જાતર વૃત્તિપ દ્રોષદાનાં ચીર જેવે છે. જનત વચ્ચાની સામે આ દુઃસાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી જેવે જાય ફલુ તેનો છે. આલવાનો નથી એ આરે જ જામળ કહે છે -

દુષ્ટાદુ આગાસ સમા સર્વવિયા

ઈન્ડિઆ આગાસની આહર જનત છે

આગાસમા અસંખ્ય પક્ષીઓ કહે છે તે બધી બાળિ પક્ષી આવે છે પણ આગાસનો છે. એ કેઈ કાંઈ રાકુ નથી. ઈન્ડિઆ આગાસ પણ એવું જ છે. મનરપી પખી રો જ તેમાં બેસ્યા કરે છે. તેની પંખિ માંડી જાય છે અને તે પાશુ આવે છે પણ તેનો જાત રાકી રાકુ નથી.

તૃણાની પૃર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊઠવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૃર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહલાયથી, કાગળુ બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માણીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-અમુના નેત્રી મધ્ય નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં સાબો દન પાણી રહે છે હજારો વર્ષ પીતી જ્યાં, તેમનો વલુઅટકો પ્રવાહ સાગરમાં મળે જાય છે પણ હજારો વર્ષમાં એક પણ ધિવસ એવો નથી આવ્યો કે જ્યારે સાગર એમ કશું દોષ કે કંઈ મારે આ પાણી નથી નોંધતું

૨. બીજી રમસાન રમસાનનો ખાડો જ્યારે પણ પુરાવાનો નથી. હજારો બાળક મુલક પ્રોક રૂઢ, સ્ત્રી પુરુષ, જળવાન કે નિમળ, સ્વાધિષ્ઠ કે શાસિત, મહાવર્તી કે વામુદેવ જ્યાં જ્યાં જાતે રમસાનમાં જઈ પહેલે છે હજારો-સાબો વર્ષોથી આ કમ જામે છે કઈ કરોડો ને જમળે માણસો ત્યાં પહોંચ્યા જાને એ ચાર કલાકમાં રાખ મઈ જવા પણ રમસાનની જગ્યા આજ સુધી વૃષ્ટ મઈ નથી

૩ ત્રીજી પેટ. આવી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સગર પૂર્વે ને અપેરે ખાલી પથારીમાંથી બહાર જ જવાની માગણી થાય છે મહાત્મા સાથે નાસ્તો પણ નોંધે છે એ પણ પેટમાં જાય છે અગ્નિચરેક વાજતાં મુધીમાં ફરી માને છે રોટલી ઘણ, ભરત, શાક કે મિષ્ટાન્ન ભરી પણ એ વાજતાં તે પાણુ ખાલી વળી પછી ચણ-વાસ્તાની માગણી. સાંજના ૭ વાગ્યા કે પાછી ખીચડી ને ફરી નોંધે છે. રાતના દુપનો આવસ પણ ખરો જ આવે આ પેટનો ખાડો જ્યારે જરાતો નથી. મને તેટલી વાર ભરો, એ કલાક જ્યાં કે પાછો ખાલી

૪ એથી વધુ પણ વધુનો ખાડો તે જ્યાં કરતાં બેઠો છે

પેટને ખાગે જ્યાં સુર જના ત્યાં કરાઈ જાય, એ કલાક મારે તે પેટ જરાજર કરાવ પેટ જરાજા પછી બંનેને મને તેરી જાલ્લી વસ્તુ મને, તે પણ મન એક જાનતો આવા મારે હિંકાર કરશે, પણ મનનો ખાડો જરૂરો બેઠો છે કે તેને મેરુ પતલ પણ પૂરી રોકે નહિ, નોટસો જાય જરાજા જરૂરો તેરસો જ તે વધુ ખાલી થશે જરૂર.

એક વાર સિંકદર, કોઈ પહેલેલે મોઢી પાસે ગયે. જાગળા જાગળામાં પડેલજાતો અર્ધ એવો થાય છે કે જે રાત્રિ અધકાર જાગળો દોષ. જાગળા મન કરોના મહારમાં જાગે મોઢા ચડી જવા છે જાને કેટલાક તેમાં જાગળ છે પણ મોઢા જાગી જાયે અધકારવાળા પેલાજા છે સત્તિની ખસે જાય તે પણ મન કરોના મહાર મનુ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો આછગર પણ જાણે છે જો તમે લેવાનું જાણતા હો કે લેવાનું ચાલતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રદાશ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા સ્વાર્થ લરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાલીના દુકડાની લાલસા જાગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી જો કદાચ બીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“ તારી સેવા પણ ગજબની છે. મારું હૃદય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિક્કદરને આ જ જોઈતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોભીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જોવું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સાગત્રણ હાથની કાયા માટે કેટલી જગા જોઈએ ? દેહ તો માત્ર સાગત્રણ હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોપ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભગ્નુ સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ ન્યારે શ્વનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સાગત્રણ હાથ અને તે પણ ઈલામ સસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું જાણુવા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંગ્રહની પાછળ પાગલ છે ?

માનવશરીરની સમસ્યા તો ચાર રેટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સાગત્રણ હાથ જમીનથી ઉકલી જશે પણ મનની સમસ્યા કંઈક મુશ્કેલ છે.

હજારો મન જ્ઞાનજ અને મહુમધી સેનુ મળવા કર્તા મનની સમસ્તા ઉઠ્ઠી રહતી નથી

યોગીએ જોયું કે સિંહ કરતા કાષ્ટો તમો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેનો ઈશ્વર પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. યોગી જાદર ગયા પોતાની એળીમાંથી એક મહુમધી યોપરી કાઢી સિંહ કરતા જાપી અને કહ્યું કે જાને જ્ઞાનજથી ભરી કે જે કહે તે જ્ઞાનજથી ભર્યાઈ જશે તે જ કહે જાપી પૂજી ઉપર વારુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિંહ કરતા જ્ઞાનજની હદ નથી. મહેસમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જુવારના ઘણાથી ભરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિંહ કરતું સામાન્ય થઈ જશે. સિંહ કર મહેસમાં ગયો. તેણે એક દોર-પૂરી એક દોર જુવાર યોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો યોપરી ખાલી. ગ્રુષીઓની ગ્રુષીઓ લાવી તેમાં નાખી પણ યોપરી ખાલી જ રહી. સિંહ કરતા જ્ઞાનજની હદ ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ કોઈ ચમત્કારિક યોપરી છે.

પાછા પડે તે યોગી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સંભળાવી હસતાં હસતાં યોગીએ કહ્યું— સિંહ કર ! જાણતો નથી કે આ માનવીની યોપરી છે ! જ્યારે મોડું રાત્રી પણ તેને ન ભરી શક્યુ તો જુવારના ઘણાથી તે કેમ ભરાશે ! સિંહ કર સમજી ગયો તો બધા પણ સમજી ગયા હશે કે મહુમધી આ યોપરી ભરવી એ કેટલું કઠણ કામ છે !

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધવા એ જ મોટી ભૂલ છે. જે એમ માને છે કે પૈસા આવવાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભ્રમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છ પણ મનને નહિ. મનની મતિને સમજનાર એવો ભૂલ કદી ન કરે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિવાદ અને વેક્ષનાં જે સાધનો મળ્યુ મનના સપાટ જાગર પામે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય છ પરંતુ મહુમધીના સાધારણ માનવીને જેટલી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા ધનવાનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સાધનો કે સર્વોત્તમ સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સતોષમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જ્યોત્ષ્ણ પણ જોરથી ક્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છે, ઝઘડ્યા પણ છે પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકમાં છે, અને આલુઆલુમાં વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! ભલે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમાં જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાષ્ટક લે છે, તો સમાજને કાષ્ટક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીજા વિના જીવી શકતા નથી એકલુ કોઈ રહી શકતુ નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમાં જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામાં જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામાં બળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ લે છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પશુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? દરેક પેત્રપોતાના પેટની ફિક્કરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિક્કર નથી પિતા પુત્ર જેવો સબંધ રહે છે જ ક્યાં? પુત્ર માતાની પણ ઈર્ષ સેવા ક્યાં કરે છે?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચાને પાળે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાને કંમેઈ જાતીએ વળાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો— ઓ વાંદરી! તું જો કૂંડ પીવાયે છે અને જાતીયે વળાડી રાખે છે તે મોટા જઈને તારું પેટ ભરવાનો છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પશુઓમાં સહયોગની શબ્દ નથી પણ ના એક કણ જરા બિડા કીટરીને વિચાર કરે તો તમને પણ જગતની સહયોગની શાવના સ્પષ્ટ જણાશે. તે એમ ને એમ નહિ જણાવ.

કાઈ વાંદરીનો પાસેથી તમે તેનું બચ્ચું ચૂટવી શો અને પછી કુઝો કે તેનામાં સહયોગની શાવના છે કે નહિ? થોડી જ વારમાં વાનરોનું મોઢું યેળું તમારી પાછળ પડ્યો અને તમને તમારા પ્રાણ બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો. તમને એવી રીતે ઘેરી લેશે કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દીધી જ તમે તમારો જીવ બચાવી રહશો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની શબ્દ છે અપો અનુભવ થતાં જ તે યોગમાં ભેગી થઈ જાય છે. અને સતુને સામનો કરે છે હરણાં જેનાં ઈશ્વર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જંગલી બેસો અને એકઝો જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓનાં પણ યોગાં ભેવામાં આવે છે યોગાળથી એ સહયોગ શબ્દનાનું પ્રતિક છે અશબ્દામે લખ્યું છે કે—વાંદરાઓનું એક યોગ કાઈ કાટલાળી ગાડીમાંથી પસાર થયું પરિણમે તેમના સરીરમાં કાંટા પેસી ગયા. પસાર થયા પછે દરેક વાનરે પક્ષની યાત્રી પર સ્વયં માંડ્યું એક સમીક્ષા અને જો ન તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપન રો-સમરીએ અમેરિકાની એક ખારી ગ્રીસ (બે પવિત્ર વચ્ચેની જગા) માં એક શ્વ અને આંધળી હવાઈ સીસને ભેઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભોળા કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુદ્રરુદ્ર હતી.

પશુજીવનમાં સહયોગની શાવના જીવિત છે તો પછી પોતાને પણ કરતાં એક માનનાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેકેડે મનુરેની સેવા લઈએ છીએ. એક કોળીયો જન્ય / જળમાં ઉતારતાં આપણે ખેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા લઈએ છીએ. કમો આપણને સેવા ભેવાનો અધિકાર છે ત્યાર સાથે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જગૃત હોય અને પોતાની ફરજને અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી.

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો ખીજને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં કયે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના છાયડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માત્ર કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખો.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતાં તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપયોગ શો ?

આવા કેટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની સાતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાંદ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઈન થઈ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખભે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું ભાન થયું. તેણે કહ્યું —“સમાજના બધા-

સાઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી કાઈ પણ કિસ્સા, કાંઈ પણ ત્યાં થોડે સરીને નહિ જાઉં.

જાતિના આગેવાનોએ વિચાર ક્યો કે જમે તેમ પણ ઉવટે તે તે પણ આપણે જ સાઈ છે તેના આપને આકૃતી માણસો ઉપાસીને સર્ઈ જામ એ સમાજ માટે સારુ નહિ દેખાય. ઉવટે મધ્ય ધોમ ઉપરથી ઉતરી અને સહકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને શ્રેષ્ઠતા જામ છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદો પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે શ્રીરામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જતા ત્યારે સર્વા તે વખતે સાસુ કૌતલ્યની આગળ માગતાં તે હશે છે.

સેવા સમય રેણુ જન કીના મોર મનોરથ પૂરા ન કીના ।

હે મારી રત્નકમળ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે હેને મને વનનો મર્મ આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છડું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો કાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પોતાનાં કપડાંનું આન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન બઈ જામ ! એટલી કપડાંની ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના સરીરમાં ચૈતન્યની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવજો આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડે કે તમને ચૈતન્ય કરતાં /ડની કિંમત વધારે છે સરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેતાં અને સહયોગ પછી.

પેર અને બાર બધે જ આ / વાત છે જાગરમાં કરતાં કાઈ જનથી ડેળાની ડાઘ પગ નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે અજબગઢ દબી પડો છે આ આખા / કાળ તમારા તંદુરમાં અપોમઆવને નામે સ્વાપ આવતું સામાજ્ય છે એ જાગરી આવે છે બી તને પાના જોઈ ને બે

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બખવતો હતો.

શકિત હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાખા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડ્યા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીતેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રચંડ શકિત છે હજારો માણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુરસ્ત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંકાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કૈવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે ।

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પર્યોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય તો દરેક વ્યક્તિ બે કોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઠાઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી ઠાઈ ખજુ દિવસ, ઘેરની ખજુ ત્યાં ઘોડે ચડીને નહિ જાઉં ”

શાંતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ ખજુ છેવટે તે તે ખજુ આપણે જ જાઈ છે તેના આપને આપની માલુસી ઉપડીને સર્ઈ જમ જે સમાજ માટે સારુ નહિ દેખાય છેવટે જાણ થો । ઉપરથી ઉત્તમો અને સ્વચ્છ આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના જાણ કર્યોને માને છે ખજુ સ્વચ્છતા ધર્મને શ્રેષ્ઠો જમ છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

ત્યારે ધીરામને વનવાસ મળ્યો. ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગથે ચાલી, વનવાસ જવા ત્યારે જ્યાં તે વખતે સાસુ કોઈકાની આપ્યા માગતાં તે કહે છે

સેવા સમય રેષ જન લીના મોર મમોરણ પૂરા ન લીના ।

હે મારી સ્નેહમય સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે મને વનનો મળ્યો આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જતી જતો ખજુ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વહુને સાસુની સેવા કરતાં સરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને મોકલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વહુને માથે આવવી પડ્યો, તો વડુ મહેલાં તો પોતાનાં કપાંતુ ખાન રાખશે. વખત છે ને કપાંતુ ખાન ન સર્ઈ જમ ! જેટલી કપાંતુ ફિકર હોય તેટલી માલુસી નહિ ।

મનુષ્યના શરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત જ્વલમગી રહી છે તેની સેવા કરતાં જશ્વઓ આટે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં જાણી કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વસ્ત્રો છે ખજુ વસ્ત્રોને માટે શરીર નથી. ખજુ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં અને સ્વચ્છતા પછી.

ધેર અને બહાર, જ્યાં જ આ જ વાત છે જનરમાં કરતાં ઠાઈશ્રેષ્ઠી કોળીની ઘાસ પાન નીચે આવવાથી સપ્તી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડાટ થશો પછે હા આ અદમ્ય દામ્ય તમારા હૃદયમાં સ્વચ્છતા આવતે જાયે સ્વામીભાવનું સામ્રાજ્ય છે એ જવાબી આપે છે બીજાને પક્ષ જોઈ ને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડ્યા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો માણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી ર્ધ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્ધ માણુસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી. આથી ન્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણુસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણુસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણુસ હોય જો દરેક વ્યક્તિને બે ટોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઝોઝા બે તો તેથી ઘણું મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને જીવોથી તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે બાળક અને બીજા શેએ થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે અને આમ જે ધર્મીના બોળના ઝોણુ કરવાથી દસ આંધળાં કે લુપ્તિ બોળના કરાવી શકાશે તે રીતે તેમના પેટનો પ્રશ્ન ઉકેલી જશે. એ જ રીતે એક બહેનની બહેનમાં સહયોગની ભાવના જાગે, તો તે પોતાના પડોસમાં અને મહોલમાં રહેતાં બાળકોને ભણાવે અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તો ઘણાં બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ સોંપી શકે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ ?

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મત્તોચીરી કામ છે. લગ્નસમારોમાં જાતેના બની જવામ છે વરપોણ અને જાતેના લઈ જવાનો રિવાજ એટલા માટે હવે કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાતેનાઓને સહયોગ આપવો પડે છે જાતેનાઓ માટે ગાલ, નાસ્તે શરખા આઈડીયમ ઉપરાંત પૂન ગીડી, સીગારેટ વિના વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. તેમ જ ગદારગામ જનમાં જનરાઓને માટે ધોળી, હળમ અને છુટપોલીક-વાળાની પણ સગવડ રાખવી પડે છે આ બધું કરવા ખર્ચા પણ નો જમવડું કામ છે ઘણું વખત જરાક મોડું થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું ઝોણુ વધુ પડે તો તેણે કરેલી બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે જનમાં તમે, આધાર બનીને જાઓ છો કે શાર બનીને ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે

એક પ્રશ્ન છે કે સહયોગના કામની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષા સમાજમાં કરવો જાતિમાં કરવો કે પરમાં કરવો ? દરલાદ સોદા સમાજની તેની શરૂઆત કરવા ઇચ્છે છે તેઓ સમાજની સેવા કરે છે સ્વામાજિક કાર્પને માટે આંધળી રાતે ઉપમાંથી બીડીને દોડવા જશે. પણ ધેર નો જાણક નિમાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પત્ન દુઃખવા માંડશે. બીજાઓને માટે દોડાદોડી કરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને માટે કેમ ઉપેક્ષાજાત રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પેતાનાં બાળકોની સેવા તો બધાં કરે છે બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે ન સાચી સેવા છે આપો વિચાર નો ખરેખર હોય તો તે આદરણીય છે પણ બધાં તો ઘણું છુટી જ ભાવના કામ કરી રહી

હોય છે ખીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, ન્યારે ધરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાતું છે !

દેશમાં ન્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાકુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ધરમાં સાફસાફ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફાટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૂછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જાતની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાલાવનાનો મહત્ત્વનો માર્ગ છે કારણ કે તેનો સાથે તમારો ઘણો ગાઢ સબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બંને સબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીના સબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવેલો જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલળવા આવે છે તો હાથના ઈશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસે છે. પણ ને ઠાઈ જરીજ સ્વધર્મી આવે, અને હમભાગે તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને માટે શું હામના ઇશારા થશે ? તેને માટે પણ આજળ પધારો ” ના જવાબ થશે ? ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તસ્દી તમે મેંશો ? ના ના એ જુલુ તેના ભાગ્યમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એવ ! આજળ ક્યાં જાય છે ? અહીં બેસી જા. આજળ બેસવાનો શોખ હતો તો વહેલા આવવું હતું ને !

આટલું જાતર ચા માટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને માટે આજળ પધારો ના જવાબને ઘાય છે. બીજા ભાઈને માટે એ જવાબને કેમ બદલાઈ ગયા ? પહેલા માટેના જવાબને શું સ્વધર્મીને માટે હતા ? ને હવે તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાને જ આત્મા કમૂલ નહીં કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક શક્તિ અને જ્ઞાનર્થ પહેલાની સરખામણીમાં બીજાને કદાચ એ રૂઝાં આજળ દશે પણ જગ્યાજગ્યા પધારો. લાવનાર શક્તિ કાંઈક ઓછી જ છે. પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ભેર છે. રૂપિયાનો રણધાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરચાકીનું સમાન છે.

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવડો જ્ઞાનમયનો હોય તે કદી પણ ચાંદીના ટુકડાઓની આતર મેઈનું પણ સમાન ન કરે. તે તો સ્વચ્છ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સમાનધર્મી વ્યક્તિને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઝલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિજાય છે. તમે રેલ્વેમાં ઝુલ્યાદરી કરવા હો. માડી ઠાઈ રોકેને જાવી બીજી સ્ટીને ઘાઈ તમારા જગ્યામાં ચઢવા માટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? નો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાતચતના જોઈએ તેના તમારામાં અભાવ છે. કદાચ તમે કાપા ખરીદ કરવા માટે અમદાવાદ જતા હો અને રસ્તામાં ઠાઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમુક ભાઈને મળવા માટે બોરીમદર નજીક છે એમ કહેશો. પછી ભાઈએ આ પ્રત્યક્ષે કરે છે. જોણ જાણે તમને શો દર લાગે છે. કદાચ

એમ પણ થતુ હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બધુઓને વહેવ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતર્યા હોય, તેમાં કદાચ કોઈ નાતો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન બનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગળામાં ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, બુઝો એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ ! ત્યાં એને કયાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે, પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાલબ્યુ હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમવતો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રાજ મિષ્ટાન્ન ભરે છે એ તો મિહાષથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક ભીસમાં દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કોઈની આગળ મો ઉઘાડી શક્તા નથી ઉપરથી પોતાના કપડાં ભજળા રાખે છે, પણ ધરમાં મહિનાઓ સુધી ગળપણના દર્શન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ધર કદાચ બુવાઈ

આપાપાજી ખસે છે. પણ ને કાંઈ ગરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે જોઈ સંભળતો હોય અને પાતળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું કાંઈ ના પાડે? તેને મારે પણ "આજળ પધારો" ના જવાબ મારે! ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તસ્દી તમે લેશો! ના ના એ જણ તેના જાત્રામાં ક્યાં છે! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ! આજળ ક્યાં જાય છે! ખસી બેસી જા. આજળ બેસવાનો શાખ હતો તે વહેલા આવું હતું ને!

આટલું અંતર શા મારે? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મારે આજળ પધારો ના જવાબે શામ છે બીજા ભાઈને મારે એ જવાબે કમલાઈ ગયા! પહેલા મારેના જવાબે શું સ્વધર્મીને મારે હતા? ને કમલા તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વ્યત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મી તો જ ને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને ચાલનાં પહેલાની સરખાણીમાં બીજાને કદાચ એ ડઝલાં આજળ હશે પણ જવાબમાં પસંદો સાવનાર ચક્રિત કાંઈક ભુરી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ત્રેર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન એ સ્વધર્મીનું સંમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરચારીનું સંમાન છે.

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીરઘ અમરતો હોય તે કરી પણ અહીંના દુઃખજોની આંતર કોઈનું પણ સન્માન ન કરે તે તો સ્વર્ગના અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સન્માનધર્મી બાંધીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા છલકાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બેસાય છે! તમે રેલ્વેમાં યુસાફરી કરતા હો. ગાડી કોઈ સ્ટેશને આવી બિન્ની રહીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને થયેલાં કાંઈ કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો! ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રોકી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં જન્મ્યો છે કદાચ તમે કાંઈ ખરીદ કરવા મારે જમણવા જાતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી એ અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો? તો તમે ખરેખર જનાવશો કે પછી જમણા ભાઈને મળવા મારે જોડીનું ઘર નહોતું છે એમ કહેશો! પણ ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે કેવું તમે તમને શા કર શાને છે! કદાચ

આવી શકે. તે ચિવાય, કંઈ નિર્જેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિર્જેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થર પણ રાખી મકાઈ છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બબ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીયાની ઉથલપાથલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ઘરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે બુખી રહેવાનું પસંદ કરે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈલેગે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નવી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન જાળાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને બબ્બર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને બબ્બર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને ક્યો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે દીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે સિમ્ટ મુજબ બંધાના ઘેર લાડુ પહોચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો લણીને નિશાબેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કોઈક કંઈ વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું

જાણ તો મને મહુ ચિતા નથી પણ, હાકરા ! જે કાંઈ ગરીબતુ એક પણ ધર જીવઈ જમુ તો મને એ સાચા મીઠા નહિ લાગે અને જરા ને, કમ્પાટ માંથી એ સિરક પણ કાઢજે તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ

મામમાં ફેટલી વિધવાઓ છે ફેટલાં સાધનસંપન્ન ધરો છે ફેટલાં દુખી છે ફેટલાં ધરોમાં ધનના દમલા છે અને ફેટલાં ધરમાં રાતના તે શું પણ દિવસના પણ શોકના છતાંય કાંઈ પણ મને તેમ નથી છતાં પણ જે અવ્યવનાં વ્યસુઓ લુછી નાખી મોતો મલકાટ જાળવી રાખે છે જે કુખી સહી રોટલી ખાઈને પણ જે સ્વપ્ન અને ચીસને નિશાવે છે તેમણે સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઝોરવને જાળવી રાખ્યું છે. > પોતે પાપ્ય અને વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફલ જેવાં જાળીયાં પોપણુ કરે છે પણ કોઈની સામે હાથ લાગી કરતાં નથી એવાંઓને ખાવ તમે કાંઈ સ્વિલ ક્યો છે !

સામજીકોનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની માદી કમ્પાટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શેઠ આવી માદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ આવવી માદી હોતી ! મામમાં ફેટલાં બક્ષાધિપતિ છે તેનું સિરક તો વગ્ગરી પાસે જરૂર હશે પણ ગરીબ વિધવાઓનું સિરક કોણ રાખે છે ! વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માઝલીઓ છે તેને તમે કદી પણ સૂસલ નહિ. સતો તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાતુ તો ખસીને માટે બીજાં પણાં સરોવરો છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે બિચારી માઝલીઓ ક્યાં જશે ! તેમનું તો જીવવું અને મરવું બધું જ એ જ સરોવરમાં છે

સપ સરોવર છે તેમાં ઉતરતાનું જાળ દમેલાં રહેવું જોઈએ તે જ તેનું બોરવ જાળવાઈ રહે છે સામજીકોની પાસે સપતિત્તુ સરોવર ભરેલું છે તેની સાથે સાથે તેમના હાથમાં મેવા અને સ્વયંઓનો સાગર પણ જમકમ્પ છે

તેઓ પુત્રની પામેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક પર માટે ચાર ચાર લાખ લઈને બહારનાં આશ્રમમાં જાય છે તિતેરી ઉધાડી બહારથી થેમી બાર કાઢે છે થેમીને માટે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જ્યાં થેમીવળાઓ / હો ! (સમામાં દસાદસ)

એ જ થેમીની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કાંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર અને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બબ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે ! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુળથી જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાથલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાબેગ છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ઘરની બહેનો કદી કોઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે જૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કોઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નથી કારણ કે એની રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કોઈ કુટુંબ નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા બેઠાં એ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે દીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે સિસ્ટ મુજબ બંધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેનો દીડરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું-“બેટા ! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય ! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈક કંઈ વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું-“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું”

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ન અને એને ઘેલેલો એક જાણુ મૂકી દે. આમ એક એક કરતાં ચારે મહોરો જલ્દાર ખાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- ‘બાઈ! તે સામળદાસ શેઠનું પર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- ‘હા, મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?’ માએ કહ્યું- હા બેટા ત્યાં જ અને આ ચારે મહોરો શેઠને આપી આવ. સત્તર છે કે લાડવા વાળલી વખતે તેમના ખાંસામાંથી પડી અઈ હોય.

દીકરો તેનાર અઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કાગળમાં પડીકું વણીને આપી. દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસશેઠના દાઘમાં આપતાં મોલ્યો- ‘મારી માએ આ મોકલ્યું છે શેઠે પડીકું ખોલ્યું અને જોયું તો અકિન ઘઈ ગયા. તરીકા પણ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસ લાખોની મૂકી છે એ પણ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાલી નય છે તેમનું પણ મન લોભાય છે પણ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને ભણાવે છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને આનંદિત કર્યું’ તેજાળકને ખેલ્યામાં સીધા અને કહ્યું- ‘તું એવી માનો પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા ખેઈ નથી. પોતાની પાસેથી મીઠા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- ‘સે અને કહેજે કે આ જાંબી તમારી જ છે શેઠ તે પાછી નહિ સે. જાળકને ભણવામાં સ્વગત રહેશે.

આ એક સહયોગ ધનનું જીવત ઉદાહરણ છે. પોતાના મોજાજાન માટે જીવનનો પુખ્ત કરનારા આ દાખલા ઉપરથી કઈક શીખે. જ્યારે પણ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાકાલી મુશ્કેલીઓ યાદ કરો છો વેપાર ખાતે ગયો છે ધરમાં અડધા રૂબ દીકરીઓ છે તેને પરણાવવાની છે પાંચ પાંચ જીવનનો કષ્ટાવર કરવો પડે. માન્ય નાર બે આંસુ પાડશે તો આખર હજાર આંસુ પાડતો જસી પણ જ્યારે મેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોને નાકામુ વધારે ખર્ચ ન કરજો. યોગમાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો હાથનો મેષ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા આપતા પાંચ જીવન મુશ્કેલીઓને યાદ કરી શા જી રાતાર, જિંદગી ઉદાર કેમ જાની નય છે? હા જુ કે તે દીકરાને પોતાનો સમજે છે અને સ્વધર્મને પરાયે.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો એ અને વરસભરનો દિવાલ કરો છે.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચા અને સ્વધર્મીની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લણવા મોકલનાર, પાકોશી સ્વધર્મીના બાળકને લણાવવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપ્પીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“ મિત્તિમે સવ્વ મૂણ્ણુ ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ બિચો રાખ્યો તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી ! તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જો હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે બિભો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા લગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફેટોઆફરની પાસે તો તમે ઘણી વખત ગયા હશે ફેટો લેતી વખતે તે શુ કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતુ રાખજો બાકીનું બધું હું સલાળી લઈશ

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી બેઠે છે કે ખીલેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે ? ઓછામા ઓછું તમે ફેટોઆફરની વાત જોઈલું તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતુ રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માડીને તેના ધધારોજગાર અને છોકરાના લણ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારુ મો બિતરેલું ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ લાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રધાયની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમા તમે તમારુ પોતાનું પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારો હું પ્રાણી માત્રનો છું અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગળમય લાવના તમારી સહયોગલાવનાને જીવંત રાખશે

છે માએ કહ્યું- બાઈ! સાડુ ખાઈ ના અને એને ઘાઈને એક માનુ મૂકી દે
આમ, એક એક કરતાં ચારે મહોરો ખદાર ખાવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે' સામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા. ત્યાં ના અને આ
ચારે મહોરો શેઠને ખાપી આવ. સકલ છે કે લાકડા વાળલી વખતે તેમજ
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કાગળમાં પડીક વાળીને
ખાપી. દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસશેઠના હાથમાં ખાપ્યાં મેલ્યો-
'મારી માએ આ મોઝસુ છે. શેઠે પડીક જોયું અને જોયું તો ચક્કિ થઈ
ગયા. ગરીબ ખસુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ
ખસુ આ પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડેલી નામ છે તેમનું ખસુ મન
લોકાય છે. ખસુ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને ખાળકને ભણાવે
છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
આનંદિત કર્યું' તેનાજાકને જોનામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા ખોઈ
નથી. પોતાની પાસેથી ખીજ ચાર મહોર તે પડીકમાં મૂકી અને કહ્યું- 'એ
જાને કહેજે કે આ માથી તમારી જ છે. શેઠ તે પાછી નહિ લે. જાણીને
ભણવામાં સમગ્ર રહેશે.

આ એક સહયોગ ધમનુ જીવત ઉદારણ છે. પોતાના મોજસાજ
ખાટે દુનિયાનો કુમારે કરનારા આ હાથસા ઉપરથી કાઢકે શીએ. આરે
ખસુ કોઈ સ્વપ્નમાંની સેવાને પ્રસન્ન ઉપરિમત થાય ત્યારે તમે દુનિયાકારની
મુસીબતો યાદ કરો છો. મેં પાર પડી ગયો છે. પરમાં આપણા ક્ષત દીકરીઓ
છે તેને પરણાવવાની છે. પાંચ પાંચ હારનો કરિયાવર કરવો પડે. માત્ર
નાર મેં આસુ પાડી તો આખર હાર આંસુ પાડતો જસે. ખસુ આરે
પેર દીકરાના લખતો પ્રસન્ન કરે અને કોઈ કહેશે કે જેને નાણુ વધારે
અચ ન કરે. યોગમાં જ પાત્રાને. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો
હાથનો મેય છે. કમાઈએ છીએ તે કામનુ શું છે? એ વખતે, પાંચ
સપ્તા આપના પાંચ હાર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠનાં શનાર, એરમો
ઉપર કેમ જતી નહ છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને
સ્વધર્મને પામે.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસકારનો વિસામ કરો છો.

સદ્અસદ્નો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરુ પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતા પણ જે શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? ખીજને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છે કે કાંઈને ફસામણુમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુ શાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામે ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે ખીજના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘુણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો ખીજના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણુ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદ્દર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્અયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સરકાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હશે રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખુબ કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોલુપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના દુકડાની ખાતર ધાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિ ગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉમરે એટલો ક્રામળ હૃદયી બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતી. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જિલા કસાવ્યા જેમાં તેણે પ્રબળ પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશમાં મોકલ્યા

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હુબ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક દ્રબ્ધપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

જૈન જ્ઞાન આદરવાથી ઇચ્છન છે તે દરેક આદરમાંની જનત સક્રિય
માને છે કીટીના આત્મામાં પણ એટલી જ સક્રિય છે એટલી હાથી જ
સિદ્ધા આત્મામાં છે આવશ્યકતા કક્ષા તેને જોળખવાની છે તમારા
સક્રિય મોજી છે તમારી વાત તો સી પણ નાની જરાક સરખી કીટી
પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને પણ હેરાન કરી શકે
નાચ જેવા કોરી પ્રાણીના છેલ્લે પણ તે કારી નાખે છે પરંતુ વાત જાણી
આટલી નથી સક્રિય મળી જવાથી કાંઈ સમસ્યા હલ થતી નથી. સક્રિય
પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેના ઉપયોગ કાંઈ રીતે કરો છો એ પ્રશ્ન છે

એમ તો પૈસા પેદા કરવામાં પણ બુદ્ધિની જરૂર રહે છે પરંતુ પૈસા
કરવા કે એકઠા કરવા કરતાં તેને અર્થમાં વખતે બુદ્ધિશીલતા જોઈએ છે,
તમે આદર પામતા હોય કે અર્થ કરવામાં તે કાંઈ બુદ્ધિ જોઈતી હોય!
પણ હા જરૂર ને અર્થ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હજારો રૂપિયા
અર્થ કરવા છતાં એટલો જાન હ નહિ પામી શકો એટલો તે જાણો જ
જુનાર માત્ર શ્રેષ્ઠ અર્થમાં જ મેળવી શકો છે બહુ મજુસો હજારો રૂપિયા
અર્થવા જાણ પણ લોકપ્રિય જાતી સક્ષતા નથી કેમકે તે રૂપિયા તો જાણે
છે પણ તે આપવાની કળા જાણુના નથી. જ્યારે કેટલાક મનુષ્ય જ જાણ
અર્થે પણ લોકપ્રિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ અર્થ કર્યું તે જાણે છે.

જ્યાં જ વાત સક્રિય માટે છે સક્રિય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ પ્રયત્ન
કરવામાં આવે છે સક્રિયને માટે કેટલાક સતિવારે હનુમાનને તેલ મધાવે છે,
કેટલાક વીટામીનની ઝેળીઓ ખાઈ છે તો કેટલાક વળી સક્રિય માટે કોડી
જાને મચળીના તેલ (Kodliya Oil)નું સેવન કરે છે સક્રિય પાણી
પાચક જનનારુઓને હ પૂછું છું કે જો સક્રિયને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, ગિદ્દામાં પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાટું હોય છે પણ માળી લીજીના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીજીમાં મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિદાશ આવે છે લગાઈ અને છુરાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા કરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં કરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની અત્યંત વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવો માસાહાર પ્રત્યે ધણાથી જેનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનાવો જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરું, જો

ચેર્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પક્ષ તેમના નામે ઈસ્વી ઈસ્ટ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમજ જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા મુલ્યો-ધારુ હતા.

ભારતીય ઋષિ વાલ્મીકિમાં પશુ સે ટપોચળા જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જેનું ઇતિહાસમાં અનૂન માળો રાજા પ્રદેસી જેવી અક્રિતિઓ પશુ આવી જ છતાંની છે. પહેલાં તેમના જીવન કાળમાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અપકાર દૂર થઈ પ્રકાશ ફેલાયેલ.

સતપુરુષાનો સત્ત્વ સત્યતા પ્રત્યે વહેલી શક્તિનો પ્રયાગ મનરતા તરફ વાળે છે જીવન જે ચાતાવસ્થુમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે ઉદાનમાંથી આવતી હોય શુદ્ધાનનાં કુસોને સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તે તે યુવાનાં કુસોની મધુર સુવાસ લઈને જ આવતી, અને જે તે જાદી ગટરનો સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તે બદલો ફેલાવતો. ભરાત્તર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સમજાવતું પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પામે વીત્યું હોય તે તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની અને ત્યાગની સુવાસ આવતી, જે દુર્ગમ પ્રકૃતિવાળી યક્તિઓની સમીપમાં તમે વસતા હોય તે જીવનમાં હોધની અસત્યની અને દુરાચારની બદલો પ્રવેશ કરી.

કુટુંબ વૈભવ હાથે ચરેલું વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે. નીકાતો આખર પામીને ખમ્બર પશુ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે. જે કે વિષનો સ્વભાવ માસ્વાનો અને ખમ્બરનો સ્વભાવ કુળાદવાનો છે. જ્યાં પશુ-સમજાવતાના સ્પર્શને કારણે તેમાં સ્વભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવન પશુ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસનું વિષ કુટુંબ વૈભવથી સતપુરુષના હાથમાં આવે તે તેના સહિષ્ણુઓના ચાપ છે. તે અશુભ તરફ વહેલી ધારાને વાળીને શુભ તરફ ગતિદીક્ષ બનાવે છે જીવનના પ્રયાગને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાંમાં વરસાદ મન પૂડીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રયાગ સાગરમાં મળીને પેતાની ગિહાત એઈ નામે છે. કુટુંબ ઈન્જિનેર (Engineer) નદીમાં અથ બાધી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્કલન માટે ઉપયોગ કરે છે. સત્ય પશુ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિન્ટે થઈ રહી છે તેને સજમમાં પસારાવી દીધે છે સત્યાકાર.

જે શક્તિ પતનાલિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિહાશમાં પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધું ખાદ્ય હોય છે. પણ માણી લીધુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેડી દે છે, ત્યારે લીધું પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીધુમાં મિહાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિહાશ આવે છે લક્ષાઈ અને ખુરાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય ગુણો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માંસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા કરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં કરે છે તે ઉચિત નથી તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માંસાહાર પ્રત્યે ધણાથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માંસાહારી સાથીની હરોળમાં એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કંજૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્તર, જો

મુસાફરીમાં તમારો સદાગ્રવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે થોડું પણ તે અર્થ કરવું જ પડશે. પછી કામે તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી શકો પછી કમવાછો કરો કે સહેરમાં આવોને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ.

હા તો જાટલું માફ રાખો કે અપ જોની સાથે ચાલતા હો. તેના જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુલક પોતાના સસરાની સાથે ચાલે છે તે જ મુલક કમારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો કમારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે કંઈ ફર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલ્યાં અંતર હોય છે કે નહિ ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો હશે. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક બાબતમાં વિવેક રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાવો તો પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સજમ હશે, વાત કરવામાં પણ સજમ હશે અને ચાલવામાં પણ સજમ હશે. માટે કે કમીપજની પૂરી મત્તાથી ચાલી રહો છે.

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સજમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષણો પણ ઉપસ્થિત જ મને નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછણો જ નહિ. પણ કંઈ જીજ્ઞાસુ જ રહેતાં માપી રહ્યા હશે જાણે કંઈક ભુલું જ નેઈ રહી હશે અને હાથ પણ સીંચા નહિ રહેતા હોય. પછી જીજ્ઞાસુ તો ક્યાં મોન રહે તેથી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પદરમી ઓગસ્ટ (સ્વાતમ દિન) જ છે હસાવતો આખગાટ હશે તે કમારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે રત્ન (Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (દસાદસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં થયેલા ફરક પાછો ! જોની સાથે રહેતાં તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે એક વખત મેં મારી તરફ એક દસ તેમ જ એક વખત એક પ્રજા ઉપરથી અને જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી પેદાને પાણી પીવારાવવા નામ પામે જાણાં થે ! પાણી પીતાં દત્તા તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી પીતાની ઇમ્મર થઈ એક જાણુ વાંઠા વળી તે પણ પાણી પીવા મગ્ગો. પાણી પીવા માં થઈને નહિ પણ મો પાણીને લગાડીને તે પાણી પીશે. મારા સામેના મુનિઆને ક્યું કે કુમે જા સજનો રજા ! રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેના હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કેટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઇડલી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બંને કુટુંબોમા સ્નેહ અને સૌજન્ય હશે તો બંનેના બાળકો સહેલાઈથી બંને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઇડા, પિગલા અને સુષુમણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જો કોઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શ્યાસ્પર્શના સૂઝારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સંસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સળવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સંસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જો કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાયદુ છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જો એક બીજાની નજીકમા રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક ત્રણ એક બીજાનો ધનગ્વલાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

મુસાફરીમાં તમારો સહમયારી ઉઘર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મજૂ તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પણ જાહે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી કે પણ કચવાઈને શરૂ કે સહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ.

હા તો બાટલુ માઠ રાખો કે અથવા જેની સાથે ચાલતા હો. તેના જેવા મઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ચાલે છે તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે. ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે કાંઈ ફર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલનાં બંતર હોય છે કે નહિ ! તમે તે બનુભવ પણ ક્યો કરો. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક બાબતમાં વિવેક રહેવો હોય છે તે સમજો છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડો તો પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સખમ હશે, વાત કરવામાં પણ સખમ હશે, અને ચાલવામાં પણ સખમ હશે. માત્ર કે ધીનીવચની પૂી ચતામી ચાલી રહી છે.

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે મેં એ સખમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરિસ્થિતો પસ ઉપસ્થિત જ થયો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ! ત્યાં તો પૂછો જ નહિ. પણ કેમ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે આખો કાંઈ જુદું જ જોઈ રહી હશે અને હાથ પણ મીંચા નહિ રહેતા હોય. પણ જીજ્ઞાસુ તો ક્યાં મોત રહે તેવી છે ! તેને માટે તો કામેમાં પદરમી ઓગસ્ટ (સ્વાતંત્ર્ય દિન) જ છે હાથગાંઠો બાંધાડાટ હશે તે ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે રમ (Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (દસાદસ)

તજી જુહી જુહી વ્યક્તિઓની સથે ચાલવામાં ફરકો ફરક પડ્યો ! જેની સાથે રહેવો તેના ગુણદોષ તર તમારામાં આવશે વિચાર કરતી વખતે એક વખત મેં માયી ન હોય એક દસ્ય તેજુ છે એક વખત એક પુત્ર ઉપરથી અને જઈ રહ્યા હતા. તે વખતે એક રમારી થે તિ પાણી પીવાના નથી પાને બાજો પેગ પાણી પીતાં હતાં. તેવામાં તે રમણીને જમ પાણી પીવાની હાથ માર્ક એક બાજુ વાંકા વળી તે પછુ પાણી પીતા મળ્યો. જમ વાચના બોલ મા મઈને ના પછુ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીલે હતો. મેં માત્ર સાચાના મુનિઓને કશું કે જુઓ બા સત્રનો રત ! રાવ-

એક કલાકાર માટીના પિડને સુદર કળશનુ રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી પુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષાઈની મૂર્તિનુ સર્જન કરે છે

જીવનમાથી પુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નહારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કહી શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે રહેશે તો બીજી પીતા શીખશે અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કનુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણુ આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ ચાલુ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોરિપટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગ ચાલતાં પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનુ કારણુ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ટોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગલગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

મીઠામાં મળી જાય છે તે ખજી મૈત્ર્યશીલ એ આત્માઓ એકબીજાની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે !

એ યેશીઓ બાલુ બાલુમાં ટગિધી હતી એકમાંથી સસલુની ગધ આવતી હતી અને બીજામાંથી કેસરની સુવાસ મહેકતી હતી એક જામણે શુભરવ કરતો ત્યાં આત્મા તેણે પહેલી યેશીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપડામાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં આટલો ભેદ કેરે કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : આ તો સંજનો રંગ છે મેં સસલુનો સવ કપોં હતો કેટલોક વખત મારામાં સસલુ કારેલું હતું ત્યારે મારી બહેને કેસ તો સદવાસ કપોં હતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની ગધ કોઈને ગમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમિતિએ તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે. જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પર્તા વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની નય છે ફળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ બે છીપના સળધમા આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

હિપક્રમાં તેજ પણ છે વાટ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્માત્ર પ્રતીપનો સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે વિજ્ઞાન છે પણ જ્યાં સુધી સત્યરુપનો સમાગમ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમજ્ઞાન રૂપે પરિણમતું નથી. એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિયા સ્પર્શથી મેલું મુવર્જમાં પસટાઈ જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્ઞાનનો સ્પર્શ પ્રાપ્તિને સમજ્ઞાનમાં પરિણત થાય છે.

સમજ્ઞાન જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વરૂપને ઝોળખવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી તેમજ સત્યને સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે અજ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ જ્યારે કોઈ સત્યરૂપ સત્યરૂપની પામે તર્ક પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બદલાઈ જાય છે દષ્ટિ બદલાતાં સર્વિ પણ બદલાય છે મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્ઞાન બની જાય છે સમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સત્યરૂપનો સમાગમ એ પણ એક મહત્વનું કાણુ છે.

એક કલાકાર માટીના પિડને ચુદર કળાશનુ રૂપ આપે છે, અણુઘટ પથ્થરને છીણી અને હથેડા વડે સુદર દસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ મત પણ એક કલાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કલાકાર છે તે જીવનમાયો ધુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી ધુર ઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમા રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સાગપાણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખગળીઓ આવશે, જે ખગીયામા બેસશો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ જી ગદાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને જોખોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે ગહેરો તો બીડી પીના શીખરો અને અફીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અફીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કલુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે દ્રુક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનુ કારણ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ઠાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગલગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામા

ધીમેધીમે મનુષ્યના મુજો ઘિતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રેડધી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થેડું બોધતાં પણ શીખ્યો. ધૂરજવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું. સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે. ૭ રંગમાં નાખ્યો તે રંગ મઠરી. પણ એટલું યાદ રાખજો કે જો એક વખત તેના ઉપર કોયે રંગ મની તથા તે પછી જનરો પ્રવલ્ય બસે કરો. પણ તેના ઉપર મુશળી કે એવો કાંઈ બીજો સ્વારો રંગ ચઢી શકશે નહિ. એ પણ એક દલીલ છે કે માનવીનું મન કાંઈ એવી વસ્તુનું જનું છે કે તે બધાઈને બદલે મુશળીને બધું જાલોથી પકડી લે છે. પછી તેની સ્થાપ કરવી બધું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હશો કે બાલકોને કુવામાં નાખતી વખતે કાંઈ ખાસ જાગરો ઉપશોજ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને મકાર કાઢવામાં તે બાલકો કુખી જામ એટલું જોર કરવું પડે છે નળની નીચે મેસીને નહાનારને એવો અનુભવ ક્યાંથી હોય! જીવનના પતનમાં કાંઈ સમય લાગતો નથી. સમય અને શક્તિ તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

ખોટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું બધું જાલો પતન લાવે છે તેને માટે કહેવા કે સાક્ષ્યવાની જરૂર નથી. માણસને કાંઈ પણ નિરાશમાં જાતે દેતાં કે બીજી પીતાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જન્મથી કાંઈ ચોટ દેતાં કે બીજી પીતાં શીખીને જ મરુ દોતું નથી, છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી શીખ્યો? કહેવું પડશે કે આ જ્યાં પ્રાસંગિક સરકાર છે. ૭ ખોટાએ તરફથી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો બસે યોગ્ય હોય છતાં પણ તે યોગ્ય છે એમ માની લેવી ઉપેક્ષા ન કરશો. એક ચમત્કો રામર, મધના આખા વાસણને જાગી મૂકે છે. ધૂળ જ્યારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનધોઈને સાફ કરતું નથી. પણ એથી જમડું પાણી મડું થાય છે એ જ રીતે જીવનમાં જ્યાં સુધી કંઈ જોરી છે ત્યાં સુધી અરાજ સરકારોની અસર બધું જાલો થાય છે. સરોર નમણું હોય તે જગ્યા હરી પડતાં સરોર થઈ જાય છે અને જગ્યા ચરોર લાગનાં સરોરમાં ઉત્થાન વધી જાય છે.

જ્યારે સરોર સંપૂર્ણ તડું સ્ત્ર દોષ છે ત્યારે સરોરને હરી કે ચરોરની કાંઈ અસર થતી નથી. તેની રીતે જો આપણા સ્વસ્થ અને સસક્ત હોય તે અરાજ ચરોર નો પ્રભુ તેના પર નથી થતો નથી બીજને દવા પછી ખોટા એ જગ્યાને સમોજ મળે પરંતુ જો તે જગ્યા જીવન દેય તેમાં અન્ય દોષ તે પછી અને મારી તેને સમયી શકશે નહિ. તે ન તે મારીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજાને બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે.

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર લગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ લગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસૌખ્યતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાલ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે ફાટી જાય છે વાતાવરણમાં રહેલા સુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે.

આપ જાણો છો કે કાયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે મુબની કુશળ નાગરિકો સુસન્ધાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના.

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, - માટું ગા.

ପଦ୍ମ - ବିହାରୀ

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા

તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે. આને આચાર-શુદ્ધિ, જ્ઞાનધર્મના માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. લાખી, પહેાળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર-પહેલાં વિચાર આવે છે. કાઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતાના મનમાં એક લક્ષ્ય ધારી લે' છે. તેના પર વિચાર-વિમર્શ કરે છે. પછી જ એના આધારે ચાલે છે; માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે. " "

વહાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સોભળવા મળ્યું હશે કે, વહાણુ જિંદુ વર્ણી ગયું અને તેમાના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા આવી બીના તમે એતેક વાર સાંભળી હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વહાણુ ક્યારેક ડૂબાડનાર પણ બને છે. તો આ દુધદંતાની જવાબદારી કોના પર આવી છે ? જે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં ડૂબાડી દે છે તો એ 'માટે જવાબદાર' કાણ ? નાવનો નાવિક' જે કુશળ ન હોય, એનું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નૌકા જિંધી ધણી જાય છે તેમ આત્મા જે અસાધવાન હોય, વિચારના તરંગોમાં એણે પોતાની નૌકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શુ ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાબળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શુ કહે છે ? આગમના પાના ઉચ્ચત્તો. તમને તેમાથી બાજુવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કોઈ કોઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેય બિધી નળી નથી છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે જાન સુધી તમે સ્વચ્છતા જાળવી છે કે ઘનથી લે સ્વચ્છતા દ્વારા પહેંચાય છે તે જાણે આ મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નાજમીએ ઘન ક્યું હતું તે? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દ્વારા જાળવી. એ ઇચ્છતો તે એ પવિત્રતમ સતને પૂજી પોતાની જાતને ધન્ય જનારી લેતો. ત્યાજની પવિત્ર ગુણમાં પાપની કાલીમાને ધોઈ શકતો. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને યુક્ત્યપે જતાં રાહી રહી. એણે ઘન દીધું. મુનિના પાત્રમાં કંઈ વસ્તુ નાખી કહેવા પડ્યું તો તે જ પશુ જાપે જ છે. શુ કાઈ વેલે કાઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કરિયાતું નહીં જાપ્યું હોય? જરૂર જાપે છે પણ તેથી શુ તે નરકનો પથિક બની જશે ખરો? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કંઈવાર કાંઈ હોય પણ હૃદયમાં તે મીઠાસ જ હોય.

નાજમી પાસે હૃદયની મીઠાસનો અભાવ હતો. એના અણુએ સતને સતરૂપે ધિગમ્યા નહીં તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમનો ઉપયોગ કરવા ચાલતી હતી. તેણે વૃન્દાવન ચાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાલે પણ ખણે નાખ્યો હતો તાજુ લી પણ રેગુ હતું પણ ચાક તેમજ ચતાં તેણે ચાખ્યું તો જાણ્યું કે વૃન્દાવન તે કહ્યું છે જસ જા જ એની જૂસ હતી. પહેલાં વસ્તુ તેમજ કરી લીધી પછી ચાખવા ભેડી તમે તે કરી જાતી જૂસ કરતા નથી ને? પહેલાં કાઈ જાએ ખોટો ભાવ મનમાં રાખી લેવા અને પછી એના આધારે મર્ચો કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂસ છે પરિણામે અને પરીક્ષા વિના કાઈના જાને પૂર્વગ્રહ નાંધી લેવા તે પણ હુદિમત્તર કામ નથી. પહેલાં ખેડી ધારણા જનાવી લેવી અને પછી એ આધારે વાલ કરવી તે અપોજ્ય છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખેડી ધારણા જારી છે જાતી રિધતિમાં કાઈ પણ વસ્તુને સાચો નિર્ણય કરી શકાય નહિ. પહેલાં જોઈ અને પછી નિર્ણય કરવો.

નાજમીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જાતીર જૂલ થઈ જણાઈ તેને જણુ પરિવારના લોભ જમવા આવવાના છે આ ચાક તેમજ આજુર્થ જશે તે સૌની સામે મારુ અન્યાયનું પ્રદર્શન થશે. તે જ સમયે પાપની તપસ્વી સાધક ધમરુચિ! જા? એમની એક મહિનાની તપસ્વીનું પારણ હતું નાજમીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ જાતી ગયા છે જણુ જ ચાક એમના પાત્રમાં કંઈ નાખુ ક્યાંક દેહી આવશે. સતને સતરૂપે નહિ જોતાં એક કચરાપેટીની ડોળીએ એમને ઉપયોગ કરવા ધાવો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાણી પેંગલું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સખ્યા પણ કઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જેડે પુનિત લાવનાનો સંબંધ જેઠાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમા એક કાકરો ફેંકા તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે દિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમા લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમા સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે બેગી શકતા હતા બકરીના મનમા લય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમા એ કૂર ભાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમા લય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા ભૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને ક્રોધ આવતો નથી તેમ તે રોતું પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમા તમને બાઝી પડે છે પરંતુ તમે જો ક્રોધે ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોઈથી રડો પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમા પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે ક્રોધે એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમા રહેલા પરિવર્તન ક્રેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો. પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજારી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? અસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતારણ-ચઢાણ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજધિ

શ્રીમદ્ ભિનિયો પહેલાં સાતમા નરના દારે પહેલી ગયા હતા તે તાર
‘પહેલીની શ્રીમદ્ ભિનિયોમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોક્ષ સુધી નહીં પહોંચે
‘સિચારામાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રવિણને દેવતા ઉપર થઈ ગયા’ । ।

મનુષ્યના વિચારોને બચાવ કરી તો તે ઉપરજ સદૈવ નેના બિચારો
પતન થાય છે, તેની બક્ષિતુ પવન મર્ત્ય વાર લાગવી નથી. ઠાઈ બક્ષિતી
મોટાપ અને નાનપણ ઠાઈ માપદંડ છે તમારી પાસે નહીં, તમારી પાસે જે
માપદંડ છે જે વડે તમે સર્વ બક્ષિતને માપો છો-તે છે પૈસા. સોનાના
ગળથી તમે બક્ષિતને માપો છો, જેની પાસે પીથુ-પીથુ મોવુ છે, તેને કો
સ માન આપશો. ધર્મરથાનકમાં પણ તેને આચળ આસ્વાની પ્રેરણા મળે
રહેશે. જાહી પણ મે માત્ર છે જે સ્વામાન્ય સ્થિતિના શૂંદરો છે તેમને
રસ્તો બીજો છે તેમની દોષો પાછળ કરી અને જેઓ પૈસાદાર છે તેને
સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખ્યો છે કે તેઓ મોટા આવવા બતાં બાંધવ
બેસી કારણ કે તેમની પાસે પીથુ-પીથુ મોવુ છે

દુઃખીય કે આવી બ્યવસ્થા ન ખેડી છે સોનાના ગળ વડે ઠાઈને
માપવો તે જાણી મૂળ છે કારણ કે સેતુ તે આખરે જડ છે ઠાઈને
માપવો હોય તો તેના સુવિચારોના ગળ વડે માપો. નેના વિચારોના પ્રવિણ
છે નેના આચારમાં પવિત્રતા છે તેની બક્ષિતુ, તમારે સ્વામત કરવું
નેહાંમે પડી ભાંગે તે ઠાઈ પણ રૂપમાં આવે, એના સ્વામત સાડુ તમારે
ફક્ત કર્મ જવું નેહાંમે.

હરત ચક્રવર્તીએ કામ-મનનમાં દેવગયાન મેળવ્યું હતું તમે પણ
કામની સામે પ્રવિહિત નહોતા છો ત્યાં શરીરની સમવેદ પાછળ દેવો કામ
વીટી નાપ છે. આપણે જાણે તો-જાત વળીને સરખા કરવામાં ન વીતવો
‘તો છે. અને શ્રી કદી ઇર્ષની વીટી બોવાઈતીથી હોય અને વીટી તો કો
કાર ચુકાં જૂમ થયા હશે પણ દેવગયાન દેવધાને પ્રાપ્ત થયું છે. પરંતુ
હરત ચક્રવર્તીને તો કામ-મનનમાં દેવગયાન પ્રાપ્ત થયું હતું તો શ્રી તમે
દેવધામાં બેસી ચલા પીતા-પીતા, દેવગયાન પ્રાપ્ત કરો. અને ગમત
મરુદેનીએ લામી ઉપર બેઠા-બેઠા, દેવગયાન મેળવ્યું હતું તો આપણે
આવાઓ મેદરમાં બેસી ચોપડીની દબી હવા ખાતાં દેવગયાન મેળવવાની
પ્રત્યે રાખતી હશે અરુ ને. (લગામાં દયાકર).

વિચારોની પવિત્રતા વિના સર્વકર્મ જલજલ છે નેના ‘વિચારોમાં
પવિત્રતા છે એના દુઃખ-દર્દ દુનિયાનાં દુઃખ દર્દ નથી નાપ છે કારણ

કે તે કોઈ સ પ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીસા ઠોક્યા ત્યાં એ વાતને ત્યાં જ અઘી હજાર વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાં તે વાત ત્યાં જ છવિત છે અને ન્યારે તે, સાલજવામા આવે છે ત્યારે તે સહન ક્ષમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું જ્ઞાન પ્રદાથી નથી પડે છે. સાલજનારનું ક્ષિત દુઃખ ત્યારે કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શું, અઘી હજારના લાખા કાળ-અગાઉમા આવી ખીસા ફરી ક્યારેય ખીની નહિ હોય? ના, ખાલી ત્યારેક ખીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમા એક બહેન તે કોઈએ પ્રસ્તક પર ખીસા ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને ભગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા ભાવુક મનવાળી વ્યક્તિઓની આખો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કોઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે "પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતના હોય પણ એ વિચારો ન્યારે મનમા બેઠે છે ત્યારે તો આપણું શરીર તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે - વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમા ન્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાથી જુદા જ અક્ષરની ગંધ ફેલાય છે. આપણે એને જાણી શકીએ નહિ કારણ કે, ધાણુ-શક્તિ એટલી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે પ્રાણી-એને તીવ્ર ધાણુ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત અણુ કરી લે છે. આમ તો આપણા મનમા ભયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગંધ નીકળે છે, જે મશુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જે ભયભીત બની કોઈ પશુની ખાસે પહોંચે તો એ ભયથી બેઠે છે એ ક્યારેક તો માફવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જે નીડર બની તેમની ખાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ બોલા રહેશે, એમનામા કશી વિશેષ પ્રકારની હિલચાલ નહિ દેખાય, તમે સાલજુ હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ અચ્છા બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને કયાક ને કયાક સાપ વીસીના ભેટા થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની વાત છે કે, ન્યારે મનમાં ભયની ભાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બોલા થઈ

નમ છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આખળા વિચારોની સરીર પરની પ્રતિબિંબા. ને કાંઈની ભાવના હશે તો પણ સરીરમાં વિકૃતિ આવી નહીં છે. આંખો લાલ થઈ નહીં પણ છે વાણી અસ્થિર નથી પણ છે દેહમાં કપૂરી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની ભાવના અને ગોઠડોને કહેવું છે કે જ્યારે આ ભાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિત્તાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલ્લમાં થઈ નહીં છે અને એ મચીમાંથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીસમી સદીના યોગાનિદિ વજ દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જીવન છે પરંતુ જ્યારેના ક્ષયિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે આન અને નિદિઆસન વડે જીવનની ભાવનાઓને નાશી લેતા હતા. ક્યારેકમા ક્ષયિઓએ જાણ્યું છે કે મનજના ક્ષિપ્તમાં જ્યારે કાંઈ ભાવના જળવાન જાને છે ત્યારે સરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે યોગને દેખતાં જ કૂતરા બો-બો કરવા લાગે છે ધરતી ઉપર બેસી કાંઈ કાર્યો બોલે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કાંઈ ક્ષિપ્તજન આવવાના છે. કાંઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રતેલીવું પ્રાણસૂત્ર વમારું મનને આકર્ષી નહીં છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વાત છે આજે તો પત્ર આવવા તાર આવી નહીં કે અમુક વારીએ અમુક ટ્રેનમાં દેશમાંથી સમાસિનથીઓ આવવાના છે તો મન કપી ઠીક છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ ને એપરેશન કરાવવા આવતાં હોય છે અને વિચારો છો કે લાલ લપી નાખુ કે હમણાં ક્યારે સારી નથી, વરમો બહુ થયે છે ડોક્ટર કહે છે કે હમણાં એપરેશન કરવું ઠીક નથી આવી સો-સા વાતો લખી પણ નાખશો કે પેલા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક તો સખ્ત સાંભળે મન બોલી જાયું કે કાંઈ મહેમાન આવવાના છે તેમના આગમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનભવતું હતું પણ રતેલી જામે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણ-સૂત્ર તમને આજે છે તમે એ જાણો છો કે કાચકો પોતાના ઈર્ષ્ય પોષણ સ્વચ્છ કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આત્મિક પ્રભાવ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કાચકાને ને તાંબી હમણી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિષ્ક્રિય નથી જશે. કાચકાની રતેલ-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હોય છે.

કાંઈ સજ્જામાં ને લી કાલાલસ મચી રહો છે નોકર આવે છે તે જૂન પાટી કહે છે સાંતિ રાખો. પણ એનો અર્થ ન પેલા રાત્રીના સમાર્થ નહીં છે એની કશી અસર થતી નથી સ્વચ્છેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સામળે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સકેત કર્યો ને સૌ કોઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથોટી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકો-માળો છો આપણી મુખ્યમંત્રી માનાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ઘાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહોર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ઘાટી વાસણ એવા માળો છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કોઈ ચોર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગંદું થયું કે, સનહાઈટ સાથે ઘસ્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળ્યું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને છાદ કરે. તેમાં વાસના ઈંધો અને કોષના મેલને રૂઝે ન હો. જાણે આ વસ્તો ઈજ્જત છે પણ મનની શી સ્થિતિ છે? એ લે તમે જ જાણી શકો. ત્યાં તો વાસનાની એ છત્રી બગી પડી છે. આમાં શોષક તત્વ હોય છે ત્યારે જ તમને ધુસાવે નથી તો પછી મનમાં ? હા. કેમ સ્ત્રી બાકી યાદ ગયો કે આ સુધી મનની ભવિષ્યતા કાલમ રહે છે. આ સુધી તમે સર્વજ વિજ્ઞાની બનશો. પણ જેમ મનની પરિવ્રત્તિ બાદથી કે વિજ્ઞાન-મહેસને પણ કમસે થતાં વાત નહિ થાય.

એક પાપતેની વાત છે રાવણે પોતાના સ્ત્રીઓમાં જ્યાં એક કેટલેક 'મુક્તી' કે 'શિર્ષિકા' માટે જવા ઈચ્છે છે. પુરાવ સાંભળી શોધક મોન રવા કેટલાક દામાં હા પુરાવી શોધકે વળી પોતાની નામજૂરી નક્કી. દુષ્કામ, ત્રણ જાતના પ્રાણીઓ એ કેટલાક આત્માઓમાં એટલું સ્પષ્ટ થોતું નથી કે તેઓ જન્મ્યાના હોયેલ વિશેષ કરી શકે. વિશેષ માટે પણ જાતિના સાદસની જરૂર હોય છે તેમાં પોતાના સ્વાધીનતા મોજ જાણે છે. એક સત્તાધારી સામે કાલ મુકવા ચહે પણ મળ્યા મોટા સાચની તેમની સાચી જાણણ વધવું પ્રેરે છે કારણ કે સત્તાના નશામાં તે પોતાના વિશેષીને દરેક રીતે ખસાસ કરવાની કશિકા કાઢે છે તેથી વિશેષ કરવા માટે પણ પોતાનાં હિતોની જાણે હોય સારુ તેવાર રહેવું જોઈએ.

પણ હા અન્યાયની વેળાએ મોન ધારણ કરવું તે છૂપી રીતે લે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું 'અર્જુન' સંક્રિતસામર્થ્યે હોવા છતાં કાલની વિરોધ ન કરવા તે કાઈ સત્કર્મમાં બાજ ન ભેરો જેવું જ પાપ છે.

રાવણના શોધક સાચીઓ ચૂન રવા તો કેટલાક હા માં હા પુરાવી જવા માણસો કેઈ જ કામના હોતા નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાની કાઈ જ વિચાર હોતે નથી કાઈ સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેઓ તો શીમને ખુશ રાખી પોતાનું કામ કરાવવા માગતા હોય છે. આવા જ માણસોને સ્વાધીન કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ કલ્પિત મોટા જેવી હોય છે જેને જાણીયું થોતું નથી આ બા. પણ દળી પાડે અને જીજી નાનું પણ મળી પાડે. આવા માણસોને કહેશે કે કામને કામ તો પણ દામાં હા કહેશે અને કલ્પિત કહેશે કે કામને કહે-વોલ છે ત્યારે પણ તેમને કહેશે, હા, અને અમુક સ્થળે સંકલ્પ હોતું ખરું કે સત્કર્મમાં કામને મિલળ હતા આવા માણસો અતરનાક હોય છે એક વિચારને મળીને પૂરવું આ જાનવરોને ખાતવા સૌથી વધુ અતરનાક હોય છે. તો એવું

જવાબ વાળ્યો કે, 'જગલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામા મગકાના પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કયું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ' સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વફાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વફાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ચાપલુસી અને વફાદારી એ બન્ને જુદી જુદી ચીજો છે વફાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વફાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારનો વિરોધ કેમો પોતાનો રાટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીજનો રાટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રાટલો કાઢી જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે બેસી, રડે છે; પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીજનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે આનંદથી હસે છે. સત્તાના નુકસાનના ભાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સમગ્ર સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદારોની સલાહ અમાણે ચાહું તો, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લડાઈ પહેલાં વિશાળ સેના સમૂહ દિગ્વિજય કરવા મોકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં એને વિજય મળ્યો. સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મહાન્મત' સેનાએ ઉત્તર આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આક્રમણ માર્યો. રાવણની સેના સામે કૂબેરની સેના પ્રકી શકી નહિ. મોતના સૈનિકોના હોતોત્સાહને કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને બોલાવી સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. કૂબેરની પાસે અશાલિકા વિદ્યા હતી. એના વડે એણે અલકાની ચારેય બાજુ અગ્નિનો કિલ્લો બાંધી દીધો. કાઠની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ પ્રવેશ કરે. પ્રશિષ્ટામે રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગવણે મેનાનો ઉત્સાહને બદલે યત્નો ને એ ચિંતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મેં સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે કહી વિચારું છો? કેટલી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બહી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિઃશ્વેદ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાહરમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેષ્ટન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીસ-પંચાસ નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મહાપ્રભુમિ ઉપર આવ્યા મહાપ્રભુમાં પણ કેટલીક એવી ગતિઓ છે જે ઉદરોત્તર અથવા જનતાની ખાલી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આશ્વત્ત મેળવ્યું છે આવ જના ઘેર અવતર્યા છો હવે જો બહી દારશી તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદલાઈ જશે. આગમ વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે બે હગ્ગર સાવત્રી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં જો તમે વિદ્યાર્થી ઉપર વિજય મેળવી શકો તો ખરી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જાતશો નહીં તર ફરી રાખવરની ભૂમિ પર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

અવ ન વની તો ફિર ન વનેગી

નરતન બારબાર નહીં મિસતા

તેરી નવાની મરમ મે ખુલાગી

ગુદ પિતુ માત કો બાત ન માની

જાનની તોરી તોહે ફિર ન જાનેગી ॥ અવ ન વની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવજાતના મૂલને તમે નહીં જાણો તો અરેખરની દાર બશે. જીવનમાં જો સદ્ગુણોની સુવાસ જરી કરો તો આ માહી સેના કરતાં પણ મોંઘી જાતશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંસુ સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-દુડુ બી જાતરી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી બેઠી છે. પાશુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના મન ઉપર કુ ખરો આ બાર કેણે ધર્મો છે? કહેવું પડશે કે એના મનની તૃષ્ણાએ જ આ કુ ખરે આમત્રણ આપ્યું છે નહીં તો શું એને લક્ષ્મી રાહસાતે તોરો હતો? રાહસા તો શું એ જાન અને પીરતા પણ આવો દેત તો ન કહી કમી નહેતી તનની જૂન તે સાંન હતી તે કશું ખાતરી નહેતી પણ મન જાણુ હવે મનની જૂન કઈ એવી વિચિત્ર છે કે તે જોમ ગમ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કોઈની પામે જો સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી બઠશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઉં કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જો મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જો મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગલો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઈચ્છાનિરોધ ઈચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિશ્રમને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાબુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે મ્નેહભાવ રાખતી હતી એણે શરમ તણ પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઈચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો દરિયા લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણ અત્યારે કઠોર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જો આવે વખતે હું એને સહાય કરુ તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કોઈને ય કહી નથી' આ સાલળી દાસી બોલી 'મારા બહાલા અમિની, જે વાત કોઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેજો નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાની લજ્જેન્દ્રીગણેન્દ્રી નહોતો છતાં કવો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

જીજ્ઞે તે જીજ્ઞાની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા જાણવા માટે જાતેક પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહે ચાર કુ તો પારો દોરત છુ મારી પાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શુ તને મારો ભરોસો નથી ? આમ તેઓ જાતેક રીતે વાત કથવશે, જીજ્ઞાની રહસ્યભરી વાતો જાણવાની આટલી ઉત્સુકતા શા માટે આપણમાં હોવી જોઈએ ? જાતે સાંભળનારે વાત એમી કાઢી તો જીજ્ઞાને પણ એ ક્યાં સુધી પચશે ? અરે, માણસ બધામતો હસવો પચાવી લે છે, પૌષ્ટિક રસાયણો પચાવી લે છે પણ એનાથી જાવી વાતો પચાવી શકાતી નથી.

જા દાસીએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહ્યું તો મારુ કામ પણ શી રીતે થાય ? તારો મારુ એક બાધાકામ કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ ચાલવને કહેવું કે તમે નો ફોરની રાણી હોમાને તખ્તરી પત્ની તરીકે સ્વીકારો તો હોમા તમને પ્રતાપિય, સમનનો મત્ર બતાવી દેશે.

દાસી આ સાંભળી પાપાણુ જેમ સ્નાનમ બની ગઈ તેને મધુ અચર રાણીને આવી અપવિત્ર ભાવના ક્યાંથી જાગી ? એણે નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું 'મહારાણી મને માર કરો પણ આ ધરનો ઈતિહાસ ઉજાગવશ છે પણ આવા સમયથી આપણું જીવન અરાગ મઈ જશે ને આ ધરવી આવી ઉજાગવશ આમરુ પર સાકી કોણઈ જશે જાને કુ ને આવા કામમાં સાથ જાણુ તો મારી જિંદગીનો ઈતિહાસ પણ જાણી જશે. કારણ કે આસ્પદીન વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈને, સમનુભૂતિ હોતી, નથી એવા સોંકાના નામ ઉપર લોકો મુને, સુધી મધુ-તિરુકામરુ વરસાવવા રહે, છે.

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત જમી મહિ કારણ કે મોઢને લીધે એનો વિવેક-દીવડે આશવાઈ ગયો હતો. એ વાત નિમિત્ત છે કે જ્યારે હજમમાં મોઢનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-શુદ્ધિનો દીવો આશવાઈ જાય છે મોઢ આજમે દરવાજો પ્રવેશ છે તો વિવેક પાછમે દસ્તાવેજી ભાગી જાય છે એક દિવસ કવિ પણ કહે છે.

જાતુર ચોર જોરી કરને ઘર મે જલ ઘૂસ જાતા હૈ
હોઘત પ્રકાશ ઘર મે જિસસે તહ દીપક પ્રથમ જુલાતા હૈ ।
પહ મોહ જોર કે સહશ હૈ; મરવેહ મોહ મે જલ માતા હૈ
જામ દીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર ધનમાહ જુલાતા હૈ ।

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમા પ્રવેશ છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું, જ્યેથી તે અંધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. બ્યારે એ મન-મંદિરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જ્ઞાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું ‘હુ તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જો આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામા વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ’ સત્તા અને ભયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણ પાસે. રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું ‘આપ જ લોકના સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને?’ રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી ‘એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામાં છો મને લાગે છે કે આપની ચિતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમાં ભ્રમી રહી છે. હુ ઈચ્છુ છુ કે તમને હું આ બાબતમાં મંદેદ કરું એક ક્ષણમાં આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમાં પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે’

રાવણને આ નારીની વાતમાં કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમાં શાસન જમાવી બેઠો હતો. વિભીષણ સમાત રાજવીતિસની શુદ્ધિ પણ ન્યા હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહબતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમાં વિશ્વાસ બેસતો ન હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખાતર એણે પૂછ્યું ‘વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કાણ છે? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ અષ્ટ કર શું કૂબેરરાજ વતી કાઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?’

દામીએ કહ્યું ‘હુ કૂબેરરાજની ગણી હેમાની દામી છુ અને તેમની વતી જ આવી છુ. હુ સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છુ સમન્ત અલકાનગરી તમારી થઈ શકે છે, પણ શરત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે બધું સાંભળી ધીધુ એણે કહ્યું બોળી ઘસી, રાવણની જોડે આવી વાત કરતાં તને સરખ નથી આવતી ? શાદ રાખ, અલકા લે તુ સહ્ય પશુ આલી જાય અને મારે રાજ્ય છોડી વન-વનમાં જવાને પ્રસન્ન આવે તો મ રાવણ એને મનુર કરશે પરંતુ મહાવિંઓ દ્વારા જાણેલી સદચારની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કદી તૈયાર નહિ થાય તું જઈ રહે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરજે

ઘસી નાનું-ચુ થોડું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિશાલ દલે વિનીયણ સામેથી આવી રહ્યો હતો. એ કળી ગયો કે આ નારી જાણે પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉઘસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજે સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ કરું? હોય ને ? તે ધસે આવ્યો અને ઘસીને પૂછતાં, ઘસીએ વિવેક સંકળાવ્યું વિનીયણે જોયું કે હું તો સત જની અહીં આવ્યો નથી. વિજય મેળવવો છે તે રાજાજિતો આજ મેવો જ પડ્યો. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું હું રાવણ રાજાનો સાર્થ વિનીયણ છું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી રહે છે પરંતુ વિનીયણની વાત એમણે આજ સુધી કદી ટાળી નથી તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેજે કે તમારું કામ જની ગયું છે વિનીયણ તમને આજથી જ પોતાની જાણી માનવા લાગ્યો છે પણ આ અસાધિકાના ઉપસમનનો મત્ર તમારે જાણવો પડ્યો.

બોળી ઘસી વિનીયણના વાક્યાવગતને સમજી ન શકી. કાપસિંધિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં મઈ અને રાણીને કહ્યું સાજણ મેળવીને આવી છું વિનીયણ તમને જાણી માની બેઠો છે રાણીનાં રૂપનાં રૂપનાં એણે ઘસીની સાથે અસાધિકાના ઉપસમનનો મત્ર રાવણ પાસે મોકલવાની આપ્યો. બીજો જ ઘડો રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને ક્રમેરરાજને કેદ કર્યો અલકાનાં ભયનો ઉપર રાવણની વિજયપદ્મક લહેરમાં ક્રમેરના હૃદય પર વીજળીના કરંટની જેમ આ બીનાની અસર થઈ તેણે વિચાર્યું અસાધિકાના ઉપસમનનો મત્ર મારી રાણી સિવાય બીજું કઈ જાણતું નથી. મારું પર જ રૂટ્યું તો દોષ આપવો થાતે ? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિથ્યતી દેવા વધર થાય તો એની ઘણાંક થાતે

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ ભય નથી, ભય છે તો પોતાના કહેવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કાશિપ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખડની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુંદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઝરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામા એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમા આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જે લાખોપતિ બની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ ન્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળીઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે કોઈકે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा हीं रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીખા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી ભલે લાગે પણ તેમા સત્ય છે આને આપણા સમાજમા આવું જ જોવામા આવે છે, કે ન્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક મુનિ કાઈકે લખવા બેઠો, એની કલમે કઈ બહુ કથો કે પુરાણ પંથીઓની દુનિયામા જણે ધરતીકથ જ આવી જરો સમાજના કહેતાતા રક્ષણહીન એને નીચે પાડવાની જ કાશિયો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-શ્રદ્ધાચારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને
મોઢની પ્રતિભાને જોઈ ચકતી નથી.

સમય પહોંચી ચલે છે ધમ્મિજી કહે છે હવે જસ કરો હા તો
ફોર વિચારે છે એને મેં પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાવણી કુળમી
હવે મને પોતાના કહેવાં ? આ નાનુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું
તમારું કામ થઈ ગયું છે હવે મારા કાજમાં વિશ્વળ શા મારે ? વિભી-
ષણે કહ્યું કેમી જે સલાહ હું મારા દુસ્મનને નથી આપી શક્યો તે
તમને શી આપી શકું ? સદાચારની પ્રવિત્ર રેખાનું સંસ્કરણ કરી મોઢ પછ
આજ કુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. વળી મીઠા વાત એ છે કે રાવણના
મહેસમાં તમે તે સમાન પછુ નહિ પામે જે તમને અસહ્યમાં મળ્યું છે.
માર નારીઓ વચ્ચે મોં ઉઠાવી વાત કરવા લાયક પછુ તમે નહિ રહો. મારે
તમે ત્યાં જ રહો ન્યાં તમે હતાં. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી-
તમે વીર છે તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં
હસતાં કહ્યું હું મારા વચન પર આ ? પછુ મહામહુ મેં તમને મારા
ભાષી મનાવ્યાં છે ફોરને મારા ભાઈ બનાવીશ તેથી તમે મારા ભાઈ
મની વ્યૂહમાં છે.

વિભીષણ ફોર પાસે પહોંચ્યો. ફોર કારણારમાં લેખાળી સાંકે
બધાએમો હતો. વિભીષણે કહ્યું ભાઈ ફોર, કેમ છે ? ફોરે જવાબ
આપ્યો. ભાઈની આંખો ભાઈને આરે કારણારમાં બધા જુએ છે ત્યારે
આ કારણાર અને આ હાલસાકળા એની આંખોને તમે છે ને ? કેમ ભાઈ
સંજની વિગતણા કરી રહ્યા છો ?

વિભીષણે કહ્યું “ ફોરશન વધુ ઘરમાથે નહિ એણે તે જ કહે
ફોરની સાંકે છેડી નાખી એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની
વાણીના પ્રભાવથી મેં હજો વચ્ચે જે દુષ્કર્મો થયો હતો તેને પણ વિભી-
ષણે દૂર કરી દીધા વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ
જેવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતણા કેમ થઈ શકી
એના જવાબ છે એની અપ્રવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ
કરી હતી મીઠા બાપુ તમે જોશું કે રાવણને વિજય સાંપડ્યો અને તે સફળતા
મેળવી પાછો ફર્યો પછુ તે જ રાવણ રામથી શા મારે પરજ ત્યાં પામ્યો હતો ?
એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અસહ્યમાં એની પાસે વિચારની જે પ્રવિત્રતા

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારે દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પગિણામ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે .
 “ પરિણામે વન્ધ ” ! જેના પરિણામ હશે તેના જ આત્માબધ કરશે. આવકના અહિંસા-આહુતતાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાડ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો

દિનાંક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાદાવાડી, મુબઈ

સતસાહિત્ય

- ૧ સ સારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે.
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ બીચું સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે.
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ રનેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ. માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે. વિચારની શક્તિ જ તેને પરુજાતથી લુહા પાડે છે. માનવ કે પરુજાતની પાસે તેમના પ્રાર્થસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી. અથવા તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પણ નથી તે ચાલે છે માત્ર હાને આધારે. પણ માનવી વિચારવાન છે. તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે. માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે કે—

મનનાથ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વતા રહેલી છે. માનવ જોવા વિચાર કરે છે તેવા અને છે અને જોવા તેના વિચારો હેતુ, તેવા બીજાને બનાવે પણ છે એક કુભાર પ્રેર બનાવતાં પહેલાં પ્રયત્ન વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર બનાવવા માટે પીછા હાથમાં લે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રચના આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ ભરવા લાગે છે સ્પષ્ટ આંખોને માટે હલુ ચિત્ર જન્મ્યું હોય નથી પણ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જતી ચૂકતું છે કે જે દ્રષ્ટિએ તેની રચના તેના મનમાં ઉદ્ભવી જાય વાન મહાવીરના “ જહમાએ જહિષ ના સિદ્ધાન્તનુ આ જ રહ્યું છે

ચિત્રકરના માનસમાં કડુઆ જવા કે મોહનું જે ચિત્ર હતું તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછા અને રંગ વડે સાકાર મનશે. એટલે જોવા વિચાર હેતુ છે તેવું બનાવે છે તેવી જ રીતે જોવા વિચાર હેતુ છે તેવા માનવ અને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને બનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના જીવનની બહાર અને શુરાર્થ તેના વિચારની બહાર અને શુરાર્થ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો ? એ મને ન પૂછશે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ છલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ઘણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અધ જ હતા છતા કાવ્યકલા અને વાતસલ્યના તેમના ચિત્રો અન્નેડ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે

વિચારોની પવિત્રતા જ કાયદે પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે ! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પાણુ જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને બીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી બીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ ? છતા આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દયારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતા પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને લીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે ? તે માત્ર વિચારોના છાયા જ છે વિચાર, બીજા છે અને આચરણ ક્રમ છે દાડમના બીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના બીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. બીજા, અનુકૂળ તત્ત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્ત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના અરૂપમાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો ભોમો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણુ આપી ? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

છતાં પણ તેમને દેહ વડે મન્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવત તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હશે. જનપ્રેમનાં આશુ કુળનાં હશે પણ સેવા કરતી વખતે વિચારેમાં વક્તા રહી અર્થ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વક્તાએ દેહની સરખાવ ઝીંકી લીધી. કમચકતે કહી મધુરતા મળી છે તેનો જવાબ મનને મોઢ પગડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ હશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતો હશે. તે જીવનની મીઠાશ તેને કહ જાય કહે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં આવોનો વક્તા રહી હશે તેથી જ તેને કાળો રંગ મળ્યો છે.

દુષિત વિચારો ઝેરનાં હાથાણાં બનીને આવે છે તે જ્યાં હાથમાં પહેલે છે તેને ઝેરી બતાવે છે. સુવિચારનાં મધુર કિરણોની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં કાલે મર્મોદિત હેલ પણ તેની કમ સંકિત મર્મોદિત નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો દુર્ગિચાર પારસેટ તેજ છે કે જેનાં બે દીપાં પણ જો અંતરની શીશીમાં નાનવામાં આવે તો સુમધુ, દુર્મધુમાં પથરાઈ જાય. સુવિચારના કણ સુલભતા એસેન્સ જેવાં છે જેનાં બે દીપાં દુષ્કર્મના અપતાં દુષ્કર્મો સ્વાદ સોરભ અને તેનું નામ પણ બદલી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને માપમાં પણ ફેર પડી જાય છે પણ જ્યાં મૂલ્ય કન્ટ્રોલ નહિ, તેમાં પડેલી સોરભનું છે.

વસ્તુ કાલે નાની હોય, પ્રમાણ કાલે ઓછું હોય પણ જો તેમાં પવિત્ર વિચારોની સોરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીએ હા રોજ હળશે એક પણ લખ્યો હો. માત્ર કે કોઈએ પાંચ હળરનો એક લખ્યો તો પાંચ હળરની કીમત ક્યાં છે? કમળ અને શાહીની કીમત તો પાંચ હળર નથી જ ત્યારે કીમત ક્યાં છે? કોઈએ એક લખ્યો તેમાં વાકેડો પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જશે? ના તે કીમત આવ સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કીમત તેની પ્રાણી રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક કુવક પરદેશમાં બચુવા માટે ગયો. પહેલાંની વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશોના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા ત્યારે અને તત્કાલિન વિદ્યાર્થીઓમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી. વિદેશીઓ બહોં આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે બહોંની સંસ્કૃતિને પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમા મોકલો છો. તેની પાછળ તમારું ધ્યેય શું છે ? વિદેશોમા શું તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જન દર્શનના પ્રચાર કરશે ? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે ? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં ભરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમા તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હૈતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક ઊડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમા પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજ થાય છે મિત્રનો પત્ર વાંચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચામિશ્રિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શું ? મિત્રે દસ પાના ભરીને લખ્યા છે તેમા સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુંદર છે જ્યારે, માતાએ વાકીયૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમા કોતરાઈ જાય છે જ્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામા ઊડી જાય છે તેનું રહસ્ય શું છે ? માની લખેલી ચાર લીટીઓમા તેનું હૃદય બોલી રહ્યું છે, જ્યારે મિત્રના પત્રમા તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે ? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી ઊંચી હશે તેટલી ઊંચાઈ સુધી (નળ મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમા થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માતા હૃદયમાથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શી જશે-ભલે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તેના જુગમા જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે બેસીને તેમણે ભોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી ભોજનમા નહોતો આવ્યો ફેટલી કિમતના આ તાદુલ હતા ? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખા હતા, તેની આમ તો કિમત, એ પૈસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઘવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાથી ચોખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની વાતે કાંઈ કિંમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓ તે પૂછો તે કહેશે કે-તેની કિંમત તમે નહિ જાણો શોભા અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ ઝોળખી શોહ કેમ તમારો પાસે એવું મિત્રનું હૃદય નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને સમજી શકે.

કિયાની પાછળ સહવિચારનો યોગ્ય હોય તો તેમાં માણસ રહેશે જિનાને આપણે અનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાશે મીઠા વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. મરમાં ઘણા મનથી હોય તેમાં મરચું ધાણું હળદર લીલાં મરચાં કાચમીર મીઠા લીલાંનાં જનું જલું નાંખ્યું પણ મીઠું નાખવું ભૂલી ગયા હોઈએ અને તમે ઘણાજાદુ આપવા શરૂ કરો તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. દોષ પર કાળું રાખનારા પણ આવા પ્રસંગે ઘેટલીક વખત એવા મેકલૂન જની જન્મ છે કે માળી પછાડીને જીભા ઘઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુશળ હોય તો ઉપરથી કાંઈ નહિ ચોસે પણ અનામાં તો જરૂર થશે કે આટલો વખત અમે પણ રીધતાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના અધો સ્વાદ ફિછો પડી જાય છે એટલા માટે સુજરાતી ભાષામાં તેને મીઠું કહે છે અને કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને મૂંપડી સુધી તેનું સ્થાન છે ઉપકારનો જાણે અપકારથી સુકવનારાઓને કાંઈ મરચાં-હરામ કે સાકર-હરામ કહેતું નથી પણ નીમકકરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ ડુર્જન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે યવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું નમક ખાધું છે." તો યુ તેણે માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે યુ મીઠાના જ શેટલા ખાધા છે ? ખજ કે જાત્રીના નહિ ? પણ મીઠું જ-સુલુ, એ સરસુતિનું પ્રતિક જની ચમુ છે પછી લાગે છે કે-મીઠું જ સ્વતાઓનો સ્વચ્છ પ્રિય પદાર્થ છે જુનાનના વાસ્તીકિ હોમરે મીઠાને દીવરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાનુજ તેને રામરસ કહે છે બીજો તેને જીવનરસ કહે છે

બેજાનમાં મીઠું અનિવાર્ય છે તો સદાચારમાં સહવિચાર અનિવાર્ય છે કામે મામે તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં મત કે ઉપવાસ કામે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી વ્યવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માણસ નહિ અનુભવે. ઉત્પાસ કરવા છતાં પણ તેનો આત્માત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. કાલ વિધાની લાંબી તપ-સાધના કરી આશીસ કે પચાસ જેટલા ઉપવાસ સુધી પહોંચ્યા,

જોનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજજો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ શુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો ? કોઈ પણ સમજી બાપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતોઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફાટાઓ છપાવી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીશની પણ એ જ વાત છે જે ઉદ્દેશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ ? પણ ખરેખર જો આમ હોય તો તે દુઃખની વાત છે મને એ વાતનું દુઃખ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પરાવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે દુઃખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એજે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ ડમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે ? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે આશુમાંથી સુમેરૂ અને સુમેરૂમાંથી આશુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે આશુ જેવા કાર્યને સુમેરૂ બનાવી શકો છો શાળાભદ્રની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમુદ્ગ સુપાત્રને ખીર વઢોરાવી હતી. ખીર તે તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વઢોરાવી હશે. પણ શાળીએ બાણને સુમેરૂ બનાવી દીધો. તેની પછળ સુદર બધાના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે લોકો અતુર થઈને હતા એ શુભ આવનાના પ્રવાહે નાના સરખા મીઠાને વિશાળ રક્ષુ રૂપ આપ્યું અને પુણ્યનું કમ્પલેક્ષની હાથ તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ

સદ્ગુણની માત્ર અનુભોક્તા પણ જીવનમાં નવી અમક સર્ધ આવે છે તમે જાણો છો કે જળમય મુનિની સાથે હરણ પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો આવકનાં કોઈ વત (દેશવિરતિ) તો સ્વીકાર કર્યો હતો હતાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે અણુને સુમેરૂ બનાવવાની કળા છે

દુષ્કાલની પાછળ પશ્ચાત્તાપની ભાવધારા સુમેરૂ જેટલાં પાપને બહુ જેટલાં બનાવી શકે છે રાજ્ય પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી જાણી નથી. કાણુ શાહી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજળું બની ગયું અણુનાં કમોની બેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ અર્ધ કેમકે તેને સુમેરૂને બાણમાં બદલવાની કળા સાખ્ય હતી.

સદ્ગુણની પાછળ રહેલી સુવિચારની ધારા બાણનો સુમેરૂ બનાવે છે. પછી વસ્તુ ચોક્કસ બની છે વ્યક્તિનું હલ જોવાય છે

એક વખતની વાત છે મહાન કમાલ પાશ્વ ન્યારે તુર્કી (Turkey) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જયંતિ સમારોહ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાગરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે લાખો રૂપિયા ધર્મો. આશયે પાટનગરમાં ધનધામદય ઘર્ષ ગયો હતો. આરે તારક ઉત્સવનું માતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા થોડા વખત પછી એક જર્જરિત શરીરગથા જુદા રાજ્યજનની નજીક આવ્યો. તે બહાર જતો હતો ત્યાં પોલીસ તેને ડરવાળે રોક્યો. તેણે કહ્યું — સહેન, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ માટે જન્મદિનની કંઈક એટલે ખરવા આવ્યો છું

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત ઘર્ષ ગઈ છે! સમારોહ તે ક્યારનો થ પૂરો થઈ ગયો. દરેક હું કમાઈ આવ્યો!

જુદા, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાહેબ, મારે કરને હું વીસ ઘર્ષિત દુરથી પડે માથતો માથતો આવ્યો છું એટલે મોડું ઘર્ષ થયું

પોલીસે કહ્યું — મારે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા ઘર્ષિતથી આવ્યો છે ન બંદીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે? કાઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચળરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી - તેના મનથી કિંમત છે કાર (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય!

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો. અને કાઈ મોટરમાંથી ઊતરીને, દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાગ્યા કરશો પણ કાઈ ગરીબ આવે તો હાથ લાગ્યાવશો? નહિ કેમકે એ નકાસું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભવનમાં પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ પ્યારીમાં ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલળી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાલળતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને ભેટ્યા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે?’

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાળું હાડલું આગળ ધ્યું અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાણું મધ લાવ્યો છું’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાંથી એક આગળી ભરીને જીલ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોઝા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમાં બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ ભાવનું છે. ગોડાઉનમાં માલ ભર્યો હોય અને બજારમાં ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રેનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર ઊડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમાં પણ ભાવનું જ મૂલ્ય છે ભાવસહિત કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલ્પ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે?

દાનાં ત્રણ તો બળભારે પણ થઈ શકે છે પણ સાવ ઈન્કાર થઈ છે તે કદી બળાત્કારથી થઈ શકતો નથી સાચું પૂછો તો ખર્ચ બળાત્કારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની ચીજ છે અને અતરની પ્રિયતાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપું ખરું પણ જો તે આપવાની આવનાયી ન હોય તો તે દાન નથી. એમ તો કહો પણ આપે છે તો ખરી તેને પણ નિર્જરા થવી જોઈએ. પણ તેને કદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કહીને ચાન જેવું છે. દાનની સાથે લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછો કે-તમને લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તળ્યા થોગ્ય) લાગે છે કે નહિ ? બલ્લભનું પાશન કરનારને પૂછો કે-તમને વિચાર વિષમતા જેવો લાગે છે કે નહિ ? તે વિચારવાસનાનો દોર તમને માથી રાખશે અને તપસ્વી આત્માને પૂછો કે જો, તપસ્વી ! છેલ્લે ઉપરની તમારી આચક્ષિત થઈ કે નહિ ? પૌંચસિક સુખોની રમણીય તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ ? તે વિચાર તપ આત્મકાશકષ્ટ બની રહેશે. કેહ ઉપરથી મમતાનો સંબંધ તોડી-છોડી ફેલાતીત સાથે સમતાનો સંબંધ જોડવો એ જ તપનો પ્રાણ છે. તે વિચાર તપ તેજની બનશે.

સંસારમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત બનુએ એ સંભવિત છે. આરિય મોહના ઉદ્ભવે લીધે ભોગોનો ત્યાગ દુષ્ટાચાર લાગે એ પણ સંભવિત છે. તો સુધા વેદનીય સંકલન થઈ શકવાથી તપની સાધના કોર લાગે એ પણ સંભવિત છે. પણ જેવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું માનસ શું કહે છે. જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગંજતા માનતો હોય તો તે જૈનશાસ્ત્રમાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ, જો તમે એમ માનતા હો કે તપ કરવું એ જૂએ મરવા જેવું છે જૈનશાસ્ત્રમાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીનો મોહ દાનની ભાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન ભાવ લાક્ષણને ભેદી નાખે છે. રવાની લોકપ્રિયતા તપના પ્રભાવને ખતમ કરી નાખે છે. કોઈ ક્રમાં સો રક્ષિત આપવાનો વિચાર થશે પરંતુ સંપત્તિની મમતા ખાડે ખાવી અને લાંબાતા લાંબ શાકારિયા એમ બ્યારે, વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃતિનાં ફળ ક્યાંથી મળશે !

એક દીવો સુખાઈ રહ્યો હતો. કોઈ વાગને માટે ઘડવું ઘાઈ તેને માટે ઘડવું તો કોઈ બીની વાટકી લઈ આમ્યું. પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે !

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકો ફૂટી ગયું હતું તેમ ન્યારે ભાવનું શોકો જ ફૂટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની ન્યોત કયાથી ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાબુ હોય, તો તેમા વાણીનો રતેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામા ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો ફૂટવા ન દેશો નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ ક્યું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ ક્યું, વદણા આવશ્યકતા સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાખા જમણા હીચણ પણ જેમ જોઈએ તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાઠ પણ કડકડાટ ખોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જાળવ્યું. ઉચ્ચારમા એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો-આ બધું હોવા છતાંય જો તેમા આત્મા ન પેરવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમા ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ લગ્ને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતું બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખુ જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જાળવી રાખ્યો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમા ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન ક્યું, તો જૈનના પત્રક (Register)માથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો?

ખે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડ” દેતા દેતાં ગળું સુકાઈ ગયું. પણ એક પણ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન ક્યું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ ક્યું ખમત ખામણા કર્યા આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમા દ્વેષની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી! ખરૂ ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આવી ક્ષમાપનાની શી કિમત છે, જેમા હૃદયમા પડેલી ગાંઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષની લકી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પરોરની ઠેરી દોષ પણ તેને જ્યાંનીને કમતાં એક તેણે પણ રસ ન નીકળ્યો તો તેની ઠેરીની કિમત શી ? કલ્યાણ સુખી સાધના કરી, પણ તેમાં તોણા નેટમો સમભાવ-રસ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિમત શી ? એવી સાધના—ભાવ વિનાની કિમતી એટલી જ કિમત છે નેટલી માંખણ હાડી લીધેલા (Separated) દૂધની છે ને ? તે દૂધ પણ એક તો છે જ પણ તેમાં સત્ત્વનો અભાવ છે પ્રથમ બાટલી ઉપર સુવર્ણ ભર્યું લેખક ચોટામણ દોષ, પણ અંદર ઠોડીની ભરમ ભરેલી દોષ તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિભાસ બહી જશે. આ જ વાત ભાવ વગરની સાધનાની છે તેનું જવાબન લેખક તે સુશોભિત છે પણ અંદરથી પોણું છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનાં જનાં વદન કરવા ગયા રાજાની માર્ગ જાણે પણ તે જન્મવાનાં દર્શન કરી બેઠા હતા ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અંદર હજાર સિધ્ધિ છે તે ગયા તપ અને ત્યાગની મૂર્તિઓ છે તેમને પણ વદન કરું તો કેમ ? અને બીજા જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમલમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ જન્મને ગયાવિધિ વદન કરવા સામ્યા તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વદન કરવા માંડ્યો.

વદનવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્દોષતા હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વદન કરતા હતા તેમની ત્યાગ પ્રત્યે અતુરતા હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે મહા ભિન્નતા હતી પરંતુ અંદરે વીર સાળવી વદન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા માણિક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા નેહાં. આથી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી. ”

અનેતે એક સરખો મમ દેવા છતાં આવશેને લીધે તેના રખાં ફર પડ્યો.

રામ, ગાંધી નીચે એસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ગાંધી ઉપર એસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) આદર્શિત સેવક હોવાના. કારણ કે તે વાનરાના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. આવશે

ચમત્કાર જોવા હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ઘરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લયો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યુ-‘ પિતાજી ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું-‘હા,’ વિચારોરૂપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray)થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તન્દ્ર જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ્ર સૂત્ર કહે છે -

જે આસન્વા તે પરિસન્વા
જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસન્વને સવરમાં અને સવરને આસન્વમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવો બધ શ્રાવકના પહેલા વ્રતના અતિચારમાં “ વન્ધે વહે ” અતિચાર પણ છે જે શ્રાવકને માટે ત્યાજ્ય ગણુવ્યા છે અર્થાત્, શ્રાવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભારે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો ભણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર હોય લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પરચખાણુ કરાવવા માગણી કરી બે આગ-

જાઓ નોંધતે મહારાજે જાનાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવો કંઈ - એ તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ માંજાં હતાં હવે આવક છંદ કરે કે બે સામાયિક કરે ? નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રતાપ્યાન ગમે તેનાં કરાવ્યાં હોય પણ તેનાં મનામાં ભાવ ક્યો હતો ? પ્રતાપ્યાન સંપદાનુસંધી તર્કિ, વાચાનુસંધી દોષ છે

મતુખ જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વ્યાપ્ત છે એ તમે દસરો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે એ રમીય તો રુદ્ધરોજ પરમાણુઓ તમારી તરફ વ્યાપ્તશે એ જ પ્રકારે શુભ અભવસામ શુભ પુણ્યોને વ્યાપ્તશે છે અને બુદ્ધિ અભવસામ બુદ્ધિ પુણ્યોને એટલે તમે વિચારોનાં બાંધને સમજો અને મનામાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરે તેને મારે એટલા જ સાવધાન રહો એટલા ક્ષમતાં જાતુઓથી રહે છે મનામાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે ને તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જેન ઉપાધ્યય માહુચ

૧. ટેસ ટી રિસજ નામનો માણસ એક ખૂનિ કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ તારા જીવનમાં આવી ય ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જયપલ્લુમાં ખૂન અને એવાં જ બાકર કાપોંથી બારેમાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. મિસપ પેટર કહે છે જે જાનિત જે પુત્રક વાંચે છે તેવો જ જાને છે વાચનથી બાંધી કાઢેલો એ જાની સકલે નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે લલાઈએ, ઘુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સબધમા એ વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યુ હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ થઈ હતી જેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ફજેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સજ્જત કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“ભાઈ કયા બાળો છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ઊભેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ઘૂસી જાય છે દરેક જણ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જે કદાચ તે રાવણ જગત માં ફાડે તો તેમાનો એક પણ ઊભો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ બેસી

જાઓ નોંધને મદારાજે જીત્યાં પચ્ચમ્માણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવકે કહ્યું — મેં
તો બે સામાયિકનાં પચ્ચમ્માણુ માગ્યાં હતાં હવે આવકે જી કરે કે બે સામાયિક
કરે ? નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં
હોય, પણ તેના મનમાં સાવ ક્યો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનુસંધી નહિ,
આવનુસંધી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષણ
છે ને તમે હસીશો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. ને
રમીશો તો રુદ્ધભોજ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષાશે. એ જ પ્રકારે શુભ
અપ્પવચ્ચામ શુભ પુદ્ગલોને આકર્ષે છે અને અશુભ અપ્પવચ્ચામ અશુભ
પુદ્ગલોને. એટલે તમે વિચારોના નદુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરો તેને મારે એટલા જ સાવધાન રહો. નેટલા ક્ષણનાં જાતુઓથી
રહો છો મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને
સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૯

જેન ઉપાધ્યય મહારાજ

૧. જેમ્સ હી હિલ્ડજ નામનો માણસ એક ખૂતીને
કદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ! તારા જીવનમાં આવી
પટના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં બાળકે બોલ્યો — મેં જાપાણમાં ખૂત અને એવાં જ
ભારત ક્ષેત્રોથી ભરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી
મેં ખૂત કરાવતી પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિચી પોગર કહ્યું છે — જેમ્સ જેનું પુસ્તક વાંચે
છે તો જ જાને છે વાંચનથી કોમ્પી કક્ષાને એ બની શકે તે નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લગશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનું નામ પશુ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલું ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનભાઈ કે કોડિલાકુમારી મળી આવશે પશુઓ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકેની કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજને લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુષ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શૂંભિ ઉપર થાય છે ચાલીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂંબથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પૂર્ણ કરતાં આજીવને પૂર્ણ કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તો ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા ભગવાન વાસુદેવ
લક્ષ્મણને તો રાવણનો સહાર કરતાં હોય સાચા હતા અને આજીવના
નાના નાના બહાદુરો તો બે મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા.

આ જુલુ શું છે? આ મધી બનીતિની કહેતી છે બેલે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણે બહુ” તેની કહેતી ચાકસ થવાની જ
છે અને એટલું પણ લખી રાખ્યો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા
ઉપર બે આશુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. ને જીવનમાં
બસાઈ દશે તો હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે. પણ ને ખરાબી દશે તો
સગો ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સ્પષ્ટતા
પુરાવો છે. આપે તે સીધા સ્તે આશ્વતો અને સદાચારની મર્યાદામાં હતો,
ત્યારે તેણે આશ્વત ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો. સે કહે નાનકોના
મુનદ, તેના મરણોમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા પ્રાપ્ત થઈ
પણ જીવ્ય રહેતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાગત કરતો.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સામે કેમ હારી ગયો? તેમ
ઉત્તર બહાર બોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જીતવા જ નહિ મોટા
મોટા સમ્રાટો પણ તેનું સ્વાગત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા બોળી તે દિવસે તેના દિવસે પચાઈ ગયા બીજું તો શું પણ
તેના સમો ભાઈ વિશ્વિશ્વ પણ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌભાગ્ય છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માર્ગ કુલ કરનાર
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેનું જીવન બદલેલીઓની દુનિયાથી સડી રહેલું છે
તેનું નામ પણ કોઈ સેરી નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ ભગવાન મહારીડું
નામ બે તો સાંજનાર પણ ખુશી થશે રામનું નામ સેરી તો પણ ખુશી
થશે. પણ ને રાવણનું નામ સેરી તો સાંજનાર કહેશે-ભલ્યારત્ય પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું? આખો દિવસ રોટલાનું નહિ મળે. રોટલા તો ભાજમાં
દશે તો મળવાના / હ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને આનંદ નહિ
થાય અને બાળનારને પણ એક મિનિટ પચાતાય થશે.

જે કોઈ ભગવાન મધ્યમીરની જગ્યા મોકશે તો તેના જીવનમાં
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ પણ ભારતભરના

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર ભળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સતાનનું નામ પશુ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોકિલાકુમારી મળી આવશે પશુઓ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકેયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક દ્રુષ્ટિ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુષ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બંધારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ચાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાદીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનની ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. -મૂળથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

મારે છે એક કહેવન છે કે “ગરીબાઈ સર્વ પાપોની જનની છે”
 ફરિદની પીઠાથી વધે તેવી બીજી કાઈ પીઠા ભાગ્યે જ દેશે. તેનથી પીઠનું
 મન કપાડેઃ અપ્રમાણિકતાને આગતરી રીતે નોતરવું હોય છે આપ મુન્યાએ
 મારે મોરે ભાગે સમાજ જવાબદાર છે

પંજાબના કામકામોમાં તો મોરે ભાગે પેટનું જવાનું માત્ર ટોચ છે.
 પેટ તો ખોડું જ જાનામ થાય છે જો પેટ જ નથી સમજાયએલું મૂળ દેખ
 તો પેટ ભરાય પછી તો માનવી જાતીનિને આજે ન મરેને! પણ એનું પણ
 જોવામાં આવ્યું છે કે જાતીનિને આજે એવાએ જ આગળ વધે છે કે જેના
 પેટ પૂર્ણ ભરેલા હોય છે એ સા માટે એક વિચારો ક્યું છે કે પીઠની
 માગમૂડી પૂરી કરતી વખતે હંમેશા એ જાણ રાખએ કે તે તમને
 ન ખાઈ જાય વાન પણ કાઈકે એવી જ જાતી છે માનવી દળ-રોટડીની
 ફીકરમાં પડ્યો તે રોટલા ખાઈ છે પણ રોટલા તેને ફીકર પણ આવડે નથી
 પરંતુ પીઠ પીઠ સોનું જરૂર તેની મનરતાનો ભક્ષ કરે છે

ભારત, અફ઼િ-મુનિઓની ભૂમિ કહેવાય છે આ ધરતી ઉપર મધ્ય
 મોટા તીર્થ કો અને સતે જ આ છે તેમજ પેતાની વાણીથી જ નહિ
 પણ વ્યવસ્થાની સત્તા સરકાર દેડ્યા છે તેઓ સત્તને મારે હુઆ જને
 સત્તની ખાતર પેતાના જાણના દીર્ઘ પણ એ જ ભારતમાં આજે સમી
 સૌથી વધુ દાગી દાગી રહી છે ભાવિમાં અને લેખેમાં સત્ત છે પણ
 જીવનનું મરિર તે તેના વિન્ય સુનું જ છે ત્યાં તે આ અપ્રમાણિકતા અને
 જાતીનિ આજા ભાતીને જોઈયાં છે આજે જરૂરમાં જોઈ તે નિજાની
 જોઈ જાણી છે નિજાને તેનું દક્ષ જરૂર મુમ થઈ મરે છે આજે
 આજમાં જમ થયો પણ પચરમાં અને હરીએ ના ગે રાધો મુજ નથી પડી
 બીજા જાતીની તો વાન જ ક્યાં કરી!

વેદમાં તો અપ્રમાણિકતા એક આત્મિક ક્ષત્ર જાતી થઈ છે તેજા
 મનમાં જમ નથી મળે છે કે મન પેતીય તે અમી યુગ એકે જાપ
 એ છે કે તમને રોટલા અમીથી મો જ મન પર તમને રિવાજ તમ
 મનરાજનમાં સત્તા મીનો મનમાં જાગે પણ અવજના હેતમાં પ્રોત
 ક્યાં કે મનને રહે મરને જ ન મનમાં જાગે ફરજી તને જ
 તા કે મન તા મન મનમાં જ મનમાં મરે છે તેને ફરજ તા ફરજ
 મનમાં જાગે તા તમને પડ્યા જેમ કે મનમાં મનમાં ફરજ
 જાગે જાગે મનમાં મનમાં જાગે મનમાં મનમાં મનમાં મનમાં

રહેશે ઘીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવતાં. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ કેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવના તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે મૂર્ખ ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક આહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો આહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Upto-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભણે ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વસ્તુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશે. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જેવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લડન તેમાં તેમની લડનયાત્રાનું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે-“ જ્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહોંચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા આહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

મેં સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જીઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનામાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લડન

મુરોખુ બહાર છે તો ફિલ્મી ભારતનું બહાર છે જ્યાં ફિલ્મીમાં ફુવારા (Fountain)થી ફેલેફુર સુધી આવતાં આવતાં માથાના ફુવારાની ઝેળીની કિમત પણ એક માથાના ફુવારા જેટલી જ થઈ જાય છે.

આવી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા જે આપણા સેખાંત અને સાક્ષિભારોને પણ આક્રમે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દાખલો આપુ છએ અને અમેરિકામાં જાપાં વેચવાની પદ્ધતિ કઠિંકિ લુલ્હ પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફેરીયાઓ ફેરી ફેરીને જૂઓ નથી પાડતા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કોઈ જગાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગાએ તે અખબારોનો દબલો ફેરી તેના ઉપર વળન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘડી ન જાય એક પાટીવા ઉપર તેની કિમત સમેલી હોય છે પેપરવાળા સવારમાં બધું જાગવીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને લુલ્હે છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછો નીકળે નથી જો કદાચ બહારમાં આવે પ્રયેત્ન કરવામાં આવે તો પેપરો તો નર્ત જતાં રહેશે, પણ પૈસા ફેરલા રહેશે ! સાંજ સુધી જો આવી પેટી પણ રહે તો સારું બહાર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના મદદમાં સત્તર નવા પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તાકીર તેજ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જેને સંતો અને અગિમુનિ ઓએ પોતાના મનનાં જળ વડે સીંચેલી છે અને સત્તરનો રાક્ષસ તબલો છે જે ભૂમિ ઉપર સત્તરની અગ્નિપરીક્ષા માટે હૃદયિકાં પોતાનું શાસ્ત્ર, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શોદિતને છાં શાં હતા આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના સ્ત્રેવાસીઓ બે પૈસા ખાતર સત્તર અને પ્રમાણિકતાને છાં કે એ ફેરલા ફુગ્ગની વાત છે ! આનો જાણ એ નથી કે નું મુરોખાં મીન ગાઈ અને ભારતને અખબારિત કરું ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને એટલા આક્રમણને કારણે તિરસ્કારી એ ફેરનું કૃતખનાભરેનું કાર્ત્ત છે !

પણ ભારતની નૈતિક નિષ્ઠા દયમમ્મી જતી જોઈને ક્યા ભારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? મુગેપ ખમેથી તમે પણ લીધું છે ઉલ્લાં દોરસો જાંબ મદવામ્મથી તમે તેમની ધળી વળુઓ શીખ્યા હો. ઘાટ-પાટનું પહેરતો, રેમ્મ પર બેસી છરી કાઢ્ય અને અખમ્યા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને દાંધે પડિયાળ અને ઊંડી રાખતાં શીખ્યા શીઓ ઉપાડે માથે ફરતાં શીખ્યા ન શીખવા જેવું તો પણ શીખ્યા પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે ક્યા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરખને એલચી અખ્દુલ રઝાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુલ સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કોઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્વીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ ગ્રામપચાયતો સમક્ષ દંઢતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સેકડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પલ્લો ન છોડ્યો

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અને નૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કોઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ ક્યાં પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માંડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટાવાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોઢું જ હોય છે ને ? એ કહેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો ઊડી જશે મિચારો કોઈ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે ધુધુ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશે. તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશે.

ન્યાર્થવિભાજનાં પણ થી સ્થિતિ છે ? ત્યાં પણ બેટ ખરવી પડે. જાને તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પૈસાનું જેટલું છે તે ખપીસમાં જઈ રહે છે તેની ખપીસ બાજબી પણ વધે છે ન્યાર્થ પણ કદાચ તેની તરફ દ્રષ્ટી કે જે બાબત વળત વધારે હોય. કોઈના હાથે બનીર ગુને થઈ ગયે અને નિરપરાધી સાબિત થવું હોય તો કોઈ હોશિયાર વકીલને સરણે જાય. તેની બેટ ખૂબ બરાબર કરે. ખજી ભુજો, કેવી સાધારણી તે તમને જાણાવે છે. કાણ કે કાણે તે તેના ખીસામાં જ હોય છે સૌથી પહેલાં તો તે ક્ષીબવાડી કે ઘેટમાં ગુનાની કમીલ ન કરે.

જાને તો વકીલ બોલ્યો કે સજવાન બોલ્યો તે નેટલા બહાર લીધવાથી તેટલા જ બોલવાના એક બહાર આપે પાછો નહિ. કારણ કે જેટલા પૂરેલા તો તે કારણ જવાબ છે તે આરોપીને કહે છે કે સર્વાનુ પરિત્યક્ત મામિક કારણ વગર અપરાધીની દષ્ટિમાં સજવાન તે સજવાન છે જ પણ વકીલ પણ સજવાનથી અસમાજ પણ કોનરતો નથી વૈદિક ફોન જાનુઆરી કહેવાય છે કે હજારો પાપો કરીને પણ જે સજવાનના સરણે આવ્યા જાય તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. બહી પણ જસ આ જ વાત છે વકીલના અનુમતિથી સવ અપરાધવાળા કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ તરીકે સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે ડોક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે પણ ત્યાં મુદ્દો તો બરબી હતી પડશે. ખજી તો તે તમારી સેવામાં લેવાર જ છે.

બહી તો કોઈ વકીલ કે ડોક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે જાને જાણુ વ્યાખ્યાન અમારા ઉપર જ આપવા માંડ્યું છે (સજામાં હસાહસ) પણ હું કોઈની મક્તિમત ટીકા કરતો નથી કે તેમાં કોનરતો મક્તિતો નથી. પરંતુ આ જે જે ઈમાનદારીનો અવસર દેખાઈ રહ્યો છે તેમની અરેખર કુ અ જાય છે વકીલો જે તેમના કાર્યમાં સફળ થવા ઈચ્છતા હોય તો તેમણે અધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો નેઈજે અધીજને સરખાવમાં વકીલાતને ધણી કયો દતો ત્યારે તે મહાત્મા નહેલ જન્મા ખજી તેમણે એવો નિમમ લીધો કે સહે એક પૈસો પણ ન મળે પણ કોઈ ખોટો કેસ હાથમાં નહિ લઈ કેમકે જ્યારે ખોટો કેસ સજા માટે કોર્ટમાં જશે ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - ગાંધી ! તું ખોટો છે - જુઓ છે તો તે વખતે હું કદાચ પણ જુસી જઈશ. તેમના સખે સ જાં

સત્ય પ્રત્યે કેટલી નિષ્ઠા ભરેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચું મોતુ છે, તેને જેટલું કાવે તેટલું તપાવે.

તિરૂલ્લુવર એ બાલુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે—“ દગાબાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ કેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુદ્ધાને તેમા ધસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગખજને કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધું સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જો વ્યક્તિનું નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ ચાલતી ટ્રેને ખીચી કાઢતરે અને મદિરમાં જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાસ્યમાં આનીને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિંમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત મળતી ભવ્ય હવેલી છે ફરસગધી ચળકતી છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દગિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે જો તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ન્યા દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાઘડી આપવી પડે છે ત્યા આખું મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર ટોઢ ફૂટ જ છે, તો શું પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાબુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનું મકાન મફતમાં કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાંભળો ધર્મજો મહેલ જીભો કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સગવડ કરી દાનની ચળકતી-ફરસગધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ ઊંડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિંમત મળશે ?

કપડું ગદ્ડું હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવું પડશે જીવનને પણ આખ્યાત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાચ્યે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પણ આત્મ પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન એકવર્ણમાં આત્મ દોષ જાતજાતનાં મિથ્યાનો દોષ જ્યાં જે લોકમાં મોકુ ન દોષ તો લોકો કહેશે કે કેવી રસોઈ બનાવી? કાંઈ મળ ન આવી બરાબર એ જરીતે પ્રાથમિક ક્ષિપ્રો દ્વિધામય કરી સામાયિક કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુદપત્તીની દોરીની રેખાઓ પડે જઈ જ્યાં પણ જે નૈતિક જીવન ઉચ્ચત્વ ન દોષ તો લોકો કહેશે— નલ્લો છો! પૂરો મજબૂત છો! કારણ કે જ્ઞાતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જ્ઞાતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉપાધો છો! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂકવા લાગે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીવેશી જુએ પામી સિદ્ધિતાની વાતે કરવી એની શી કિંમત છે? નિષ્ક્રમ કામે નાનો બનાવો. પણ સંપૂર્ણ નિષ્ક્રમી તેનું પગલું કરો. તે સિવાય તમારું આવહારિક જીવન પણ સુદર નહિ જતી શકે. નીતિના કામે પણ નિષ્ક્રમ, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે કેમ? આનંદ થાય છે મનન નીતિની મર્યાદાથી એક જગતું પણ આગળ કારવામાં હમર હમર વિધિઓને આમત્રણ આપવાનું છે કાર્ષિક વખત શબ્દિક સ્વાધર્મ સતે વચ માટે માણસ જનીતિના માટે ઝગમગ ભરે છે પણ એ ઝગમગ ભણકર નિષ્ક્રમ સાધન જનીતે આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક ભાઈએ સપ્તદશની આકસીર દવા શીધી હતી રેશનિક રીતે તેણે પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી. જોકે તેમણે તેનાં ઈન્ટેકેશન કાદમાં તેની કિંમત મોજ રૂપિયા હતી જ્યાં લોકોમાં તેની અપત વધતી જઈ કારણ કે એ ઈન્ટેકેશનથી, મરવા પડેલાં બેલાં જઈ જતાં હતાં મોજ રૂપિયામાં છર મચી જતાં તો એ સોસો કાંઈ મોપો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખ્યાતિ પ્રસરવા માંથી મોટા પ્રમાણમાં આડી આગળ જાય ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેદરમા આવક (Income) જુએ છે તેને તે ઈન્ટેકેશનની એક શીધી અરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમા રગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શું લઈ છે? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્ત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શું શું નથી કરાવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમ્મત પણ જોઈ એ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામા મળતી હોય તો તેના સોળ અર્થવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમા નામ નોધાવા જેવું છે આની હરીફાઈ (Competition)મા જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામા વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામા કોઈ ખરીદનાર નહોતું છેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની બેમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ષત લેખક જુએ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્ત્વ પણ જુઓ છો? લેખકના ચળકાટમા તમારી આંખો ભૂલાવામા ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્ત્વના ગ્રાહક બનો એ લેખક અને રગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રગીન પાણી શું સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે. પરંતુ, તેમા ય દવાઓમા આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમા એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમા દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખતો આરામ થાય? આવી દગાખાજી તેના પ્રાણ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થો દોષો ન પશ્યન્તિ ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જદ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જદ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દોકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુલાન પડેલો હતો. તેને નામે ૩૫ માસો હતો. દુરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પિતાને આશા હતી કે હમણાં દોકરો આંખ ઉઘાડશે. પણ દોકરએ હમેશને માટે આંખો મીચી દીધી દોકરાને મરતો જોઈને મા પજોગો ખાઈને રોષ પડી મીજી તરફ તેની દુરતની પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. આ માણુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. સૂન્યા દોકરાએ જ્યારે હરણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત દ્રવી પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખે કહ્યું— માપા! આ ધણે તો જ્યુ ખોરા છે આ મૂકી દો આખસુ જરા સરખા સ્વાથને લીધે કોઈના પ્રાણ જામ એ તો ભગદર અપરાધ રહ્યા.” આપે કહ્યું દોકરા! તને હજુ અજર નથી કે પૈસો કેમ કમાવાય છે આવી ધમની વાતો તું ક્યાંથી સીખી આપ્યો? કાલથી ઉપાધ્યાયનાં જઈયા નહીં અને ધમ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધમ ક્યાં કરશે તો જુએ મરવાના હાલ આવીશે.

આખી સાથે બેટાનું કાંઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ છોકરો પેતાના મિત્રાની સાથે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંતા આકાશી વખતે તેના પગે કાંઈએ ૩૫ માસો. બેટરી (Battery) માં જોયું કે કાથે ઝેરી સાપ હસ જઈને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રા ગભરાયા. તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા આપે પેતાના એકના એક દોકરાની આ હાલ જોઈને તે અવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું—

સોળ રૂપિયા લો અને મને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દોકરાને સાપ કરડ્યો છે જૂની કપડીના માલિકે કહ્યું— મીઝના છોકરાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દોકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે બહી કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની દરિયાઈને લીધે અમારો માલ આવી ન શક્યો એટલે જામે બતાવવાનું જ થઈ કહ્યું છે.”

સૌ કહ્યું— જોઈએ તો જાવીસ લો. પણ એક માટલી અને તમે તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું— તમે જાવીસલો આપો તો પણ હું આપી શકું તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કપડીનો માલિક પાડો આવ્યો. તેની દુકાનમાં સેકડા માટલીએ પડી હતી. પણ તે મીઝને માટે હતી અને દુનિયા ન જાણે પણ તે પેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રૂપિય ૫૦ / બરડું છે તે ચા કામની / છેવટે ૭ કલાકમાં તેનો પુત્ર દેહ છોડી ગયો.

કુદરતે તેને જખરી લપડાક લગાવી હતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂખે સુધ શકે ? ખીજને રડાવનાર, પોતે કયા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદલેા ભલા ખુરાનો, અહી ને અહી મળે છે

કુંગળા ખાઈને કાઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી ભગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જેજે મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જીએ ચઢતો બળ્ય છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે બનરતો બળ્ય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રહેતે જવું છે

હાલલામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડખીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ખુરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડામા મીઠું ભરી તેમા ગુલાબનો છોડ રોપનાર સુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, ખીજના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમા ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો સુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ઘડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છું છું કે તમે જીવનમા નૈતિકતાના મર્ધનો સત્રહ કરો અને દુનિયામા તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાશ્રય, માટુંગા.

પશુની તરફ શેઠશીનો ક્રોધ નાખશે તો તે ખર્ચને માત્ર જોઈ
પણ માનવીના સજ્જનમાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શેઠશીનો ક્રોધ
નાખશે તો તે જોઈ મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેઠશી તે
જુ પણ મિશ્રાન્ન સુદનિ ઠાકરે મારશે માળીમાં સારી રીતે પીરસાઈને
અવસ્થિત રીતે બોજન આવશે, તો જ તે ખાવા મેસશે. કારણ કે તે
સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન
લાવે છે.

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જેમ ધર્મની
પ્રભાવના કરે છે આગમ આ વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય
મનુષ્ય સમ્રાટ બલિહના જીવનની આધારી ગ્રામમાં સત્તાનાં ફિરકોને પ્રવેશ
કરવવામાં બીજા કરણોની સાથે બનાયો મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિષ્કર્ષ
છે જે શ્રેષ્ઠિતને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અગમ્ય
પેશ ધર્મ ગમે હતો જે સૌંદર્યની તેમણે માત્ર આજ્ઞા જ નહિ, પરંતુ તેમ
સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સંકલ્પ (નિશ્ચય) સુધી કંઈ હતો અને તેમ જ
લાભ પોતાની અજુબોશ સાધનાઓને પણ આજ કરવા તૈયાર થઈ ગયો
હતો તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને અસ્થિ ધર્મ ગમે હતો. તેમ
કર્મમાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ધણો મહો રૂવે મહો મરજદસ સોમયા ।

મહો ભંટી મહો મુલિ મહો મોગે બલગયા ॥

— ઉપરામ્યન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાગ કહે છે કે—અરો ! આ મુનિનો કેવો વણ છે ખું ૨૫ છે ખી

સૌમ્યતા છે ! તેમની ક્ષમા, નિર્દોષતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવડરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખર્ષિ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જે ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા સુધી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ કોને આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “સ્વ સંપન્ને” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સઘના નિયામક છે બહારનું કાઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જે તેને કાઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠણે જે તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાજાને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષતું હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા છો, જ્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે જ્યારે રથમાથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ કેશીકુમારને વિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે—“કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે ! તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌકિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હતો અને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર કરે છે તે કહે છે —

“વિમૂક્તા વત્તિયં મિષ્ણુ કમ્મં વંઘઈ ચિષ્ણકણં ।”

દસવેં સુત્ર

અર્થાત્-વિશુદ્ધા એમને સરીતની સાજસજાવટમાં રહેવાર સાધુ બીજા કંઈ બધે છે-તેને કંઈનાં પ્રજાત નામન થાય છે. દેહની સજાવટ સાધુને મનની સ્થાવરક્રિયાને પ્રજાત કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે નો અનુચિત હોય, તે જ તેની સજાવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન કંઈ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, હૃદયની સાથે પ્રેમ કરે. હાલકાના માળખા સાથે કશ્વામા આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને સ્વાધી નથી હોતો. આ દેહ એક કિંચિત્ તો રાખ બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુ પ્રજાવશે? નો પ્રેમ કરે હોય તો આત્માની સાથે કરે. કે જેનો ત્યાગ આત્મક ક્યારે પણ આમ થતો નથી.

દેશન તો ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે વાત જ ક્યાં? તે તો ત્યાગ સાદાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ. તેમાં પણ દેશન ધાર્મિક થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું? જે મોટામાં બાજબી માટે, મોટામાં દેશ વેસનો ત્યાગ કર્યો અને આદર્શમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણોને ધારી-મહારી, તેમાં મોટા ધાર્મિકતાના કોઈ અર્થ નથી. આ તો એવું થયું કે ઉપવાસ માટે બનાવેલો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી બીજી વ્યવસ્થા આવી!

આ વાત આપણી અત્યંત અને મહેનતને વધારે લાગુ પડે છે. મન પ્રદેશમાં પછી મહેનત મુદપત્તી ઉપર જરીત વેશવસ્ત્રા કરે છે તેની તરીકે બાહ્ય સળાતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે મુદપત્તીની સાથે સામાયિકમાં પણ સળાત આવી પ્રમાણનિત (પૂજણી)ને પણ વિવિધ રંગે વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મહત્તા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માપરી પણ પહેરાવે છે. પૂજણી તો હલેની રક્ષા માટે છે પણ હવે તે પૂજણીની રક્ષાની તેને મિલ્યા થાય છે!

આનો અર્થ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને અર્ધરાખવાં. જેન કંઈ એક આત્મનું સ્વપુને દેશનથી બચવાનું કહે છે તે બીજી તરફ અધારી પ. દૂર રહેવાનું કહે છે. જેન કંઈ દેશનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે અર્થ પણ નથી. આગમોના નિયમોમાં તે શું પણ દરેક પ્રવિધિય કરવારને પણ આ ત્યાગનો સ્વારી રીતે પરિચય હશે, સમજીત મહેનતની ઉપરિતનાં મોટા સ્થાન બનાવ્યાં છે. તેમાં મોટે ભાગે એવા પદાર્થો છે કે જે અર્થ દાય છે અને ઉપરમાં તે એક પદ આવે છે. સર્વ મહર્ષિ ઠાવે શું યા" એટલે કે જેટલાં પણ અધારીનાં સ્થાન છે તે અર્થ, ઉપરિતનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેસી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેણે વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાઉડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજીને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પંદિત સામે, માત્ર અરિસ્સામા અસ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજો રસ્તો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજો રસ્તો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે જીંડેચોક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્ત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસના અનેક પાનાંઓ, ભારતના સ્ત્રીરત્નોની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્ત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળશ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઈર્ષ શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, બ્રાહ્મીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્મીએ કઠોર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામા સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાઈની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) મહેનેતે શરિર સજ્જારવામાં રોજ દોઢ કલાક ભેઈએ છે.

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસનાને ઉત્તન્નિત કરવાનું કામ કરે છે. ચોખ્ખા સજ્જારમાં હજુ તો આ જાતનું પ્રદર્શન જ યુક્તી રીતે પ્રોત્સાહન આપે છે. આને સહેરામાં જાતના યુક્તીરિતના જનાવોને ખરે વિકૃત માનસ તો જન્મબદ્ધ છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે જોઈ જવા દ્યાર નથી એક છપામાં મે વાંચ્યું હતું કે એક છોકરી કોલેજમાં જતી હતી. તેણે એકદમ મારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉડર અને હોલ લાલી લગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કમાલની કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) લગાડ્યા હતા. તેના ખીસામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બદલ ચમકે અને થોડી વારે જુઓઈ જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ જાતની પાછળ તેની કઈ લાવના કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તે આ બીજું શું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રાપ્તિઓને આ મૂક-આમ ત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય સજ્જારો નથી માગતું. એટલા માટે તે પ્રયત્નમાં વધુ વખત રહી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યનો ઝળાઝટ જલુ જ એવું જાણી લઈને જ મેં છે. તમે યુવાઈના નામરિશ છે. યુવાઈનું નામજ મોહમી છે. તે ભારતનાં કુદરતી કુદરત જરૂરમાં કુદરત જરૂરમાં કુદરત એક જણાય છે. પણ તેની કુદરત સ્વાભાવિક છે કે જનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ કુદરતમાં કૃત્રિમ જન્મ્યું છે જ ત્રણ સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે. એટલા માટે તે રવિવાર તમારા મોટરગાડીઓ નાસિક અને પુન્ય તરફ દોડતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનો આનંદ સર્જી શકો, એટલું તો નહીં છે કે જનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને શોધે છે.

સૌંદર્યની સાચી સહજતા એને સદયજી હોય તો તે હજારો સ્વર્ગ જન્મી જાય છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચળ કાળે તે તે આત્માનું નષ્ટ છે. તો તમે સૌંદર્યને પારખવાની દષ્ટિ ફેળવો. સૌંદર્યની સાચો પરિચય કાળધોળા રત્ન ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આમીનું રત્નને નથી ભેજો. હજારો રત્નને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. ઉઠે ઉઠે સુધી જુએ છે. માત્ર ઉપરજીવી રીતે જોનાર, કાળધોળા રત્નમાં જ આકર્ષિત જાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શોભા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માને છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળક્યા છે. જેમની પાસે પ્રજાળ પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થ કરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અર્હત અરિષ્ટનેમિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ વ્રજ તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કોઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય કંઈ છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યતે ।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ ચાગળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કંઈ છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદ્ધ રતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચઢશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ઘાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્મવેનો.

પુણ્યના પ્રભાવે જોને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે એ જુઓ કે ક્યાય

કુટુંબોનો કાળો રામ તો મારા સ્વરૂપને વિકૃત નથી કરતો. તેમ જેને સોઈ સ્થાને સ્વરૂપે નથી મળ્યા તે અભાગી છે તે જેણે સોઈના અંશને સ્વરૂપે ભર્યા છે તે એણે ભાગ્યશાળી નથી.

કાળો વસ્ત્ર એવો ખરાબ નથી, જેવો તમે માની બેઠા છો મોટાં પોતે તો હું તે ક્ષીર કે કાળા કરતાં ઓરાવણે વધારે જુરાઈઓ પેદા કરી છે. ઈતિહાસનાં પાનાં ઉપાડીને જુઓ કે ઓરાવણે કેટલા અત્યાચાર કરાવ્યા છે તેને માટે એ રાજ્યો સામસ્યામે ટકરાયા અને હળવે લાશો ઢળી પડી. સમુદ્રવાહરજીની વાત શું તમે જુદી ગયા ? એ ઓરા રંગે તો સીતાને કેળવે નાખી હતી અને એને જ માટે પશ્ચિમીને સળગતી બાગમાં કંપાવતું ખડકું હતું.

આ રૂપની જગ્યામાં ભાઈઓનો ભાવભાવ પણ સળગી ગયો. મેં સમજાવ્યો જેમની વચમાં નિર્મળ પ્રેમની ધાર વહેતી હતી, એક રૂપની રેખા તેમની વચમાં બાવી અને ભાઈના પ્રાણ લીધા. મલિન અને કુચળાશુની વાત તમે જુદી નહિ ગયા હો. દુનિયાના તમ્મમ સમયોના મૂલ્યો બિતરોને બોલ્યા તો તમને જણાયું કે મધ્ય અગ્નિમાં માત્ર ને જ ઝીલે. ભાઈને યમા છે રૂપ અને રૂપિયા. રૂપિયાની પાછળ પામલ અને કામોએ બુદ્ધિ ગુમ થઈ છે તે રૂપની પાછળ દીવાના બનેલાઓએ પણ કાઈ કમ અત્યાચાર કર્યો નથી. સ્ત્રીઓના જીવનની કથાઓ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપનો તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પણ ભય કરે છે. સિદ્ધ બિચારો સોઈનાં ખાઈ ભાગ છે પણ રીસને ખાતો નથી. પણ આ સોમ્મ કહેવાતો માનવી તો સોઈનાં અને રીવ બન્નેને ભાગી ભાગ છે. એકસે રૂપિયાની વખજાની સાથે સાથે તમે રૂપની વખજા પર પણ નિયમન (Control) કરો.

સોઈ જ સર્વ કાંઈ છે એવું કાંઈ નથી. દુનિયામાં એવી બાંધબાંધ પણ પૂળાઈ છે જે જાણથી બેઠેલા હતા પણ તેની પાસે અત્યંત સોઈ હતું. મહાકવિ મહિષાસુર, જેમણે સાહિત્ય ભારતને માટે ઓરવ લેવા જેવી વસ્તુ છે. માત્ર ભારતમાં જ નહિ પણ વિદેશોમાં પણ જેના સાહિત્યની પ્રતિષ્ઠા છે. જાણે જેના નામ ઉપર મોટાં મોટાં સમારોહ ભર્યા કરવામાં આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સોઈ ઉપર છે ? રૂપ તો એમણે કશું હતું કે તેમની પોતાની ખૂબી વિદ્યોત્તમાએ જ તેમને નીચે પાડ્યા હતા.

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તૂરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જિએ ભાવ આપી તે ખરીદ કરો છો. કાચલની પાસે ક્યું સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી ઊઠી છે? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જિએ ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં શ્યામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા શ્યામ હતો જ્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મો ચઢી જતા

એક હપ્પી (Negro) એ કહ્યું છે કે-હું ખઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાલજુ છું, સલજાવુ છું, કોઈને હું મારુ છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બરાલામાં મુલતાની કુટુંબ છે. પડોશની ઓફિસમાં ગૌવર્ણના લોકો છે જ્યારે હું તેમની સામે જાઉં છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાંબુ તેમના ગળામાં જલદીથી ઊતરી જાય છે કાળા મરીની તેમજ જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી! એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુંગા-વાળો રંગબેરંગી કુંગાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર ઊભો હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુંગાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જિએ જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુંગામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ ઊડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુંગો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ ઊડવા માડ્યો બાળકો જાણેલા તે કાળા

છાકરાએ પૂછ્યું - શું આ કાળા રંગનો કુઓ પલ્લુ બીજા રંગના કુઓએ જેટલો જ લગે પડેલો જશે ?

કુઆવાળો દસીને કહે - કાળો શું કે પોલો પા, ઉપર ચઢવાની ચક્તિ તે રંગમાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં જસ બસવામાં આવશે તે ઉપર લાગી શકશે "

દલે તમે સમજી મયા દસી કે બીજા આવવા માટે રંગ કે રંગની નહિ પણ સદગુણોની આવશ્યકતા છે જેન દ્વારા જોએ ચઢવા માટે આવશ્યક વિકાસને મદદર આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત જીતમસ્વામીએ સમવાન મહાવીરને પૂછ્યું - પ્રભુ! ક્યા કદવાળાને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ? સાંખ્ય સરીસ્વાળો જલ્દી મોક્ષમાં જઈ જશે કે દુઃખ સરીસ્વાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું - પાંચસો મનુષ્યની જવગ્રાહનાવાળો પણ મોક્ષમાં જઈ શકે છે અને બીડી લાચરી કામાવાળાને માટે પણ મોક્ષની દાર ખુલ્લી છે "

આત્મકામાણને માટે સરીરના કદની પણ જાણેલા નથી પણ રંગને સો દર્શ તે દૂરની વાત છે તે તે સ્વચ્છતા પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે ક્યોને કેટલો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સદગુણ જ સાચો સજ્જાર છે તેના વિના તે જાનક મણિપર સાધ્યા ગેલા છે એક સાપને કોઈ મણિમય જ્વલ શરોણી સજ્જારી બની સાવે અને તમારી વચમાં મોં તે તમે તેનું સ્વામત કરીને ? કે ખરી બીજા ઘડીને જાની જરી ? સાપ ભલે મણિજોષી સજ્જારેમો દોષ તે પણ કોઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. એ જ પ્રમાણે કુકુલી માનવી ભલે સખન દોષ જ્યાં તેને કોઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદન કાવ્ય સાવકે તે મુને છે કારણ કે તે કરી પણ નાચ પમન નથી કુગળુ જમન છે કારણ કે તેને નાચ સાપ છે જલુન મળી દિમારતિતો માનવી દત્તે તેને મેકે માનવીઓના પ્રાણ લીધા પાંડ બ્યારે તે પ્રમુ મહાવીરના ચાણે પડોંગો ત્યારે કેટલો પાટાઈ ગયો ? તેને જ ના એને એ જ નો પણ મન જાણાઈ મનુ તેને કપાનિ જ નહિ. રતિમને જ જાણી નાખી દિમારતિ નખ મઈ મઈ કરણ કે તે જમન દની એ રખન અદિમા અને કુળાએ લીધુ અને તે કવમને "

તેની સાથે મ્હી દાંનિની ઢાળોમાં અને અગાતિની જવાણાઓમા પણ તેમણે તેનો સાથ ન છોડ્યો.

ઈન્સાન મઝે છે પણ તેના સદ્ગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દશા છે. ઈમર્સન કહે છે—“કબરની માટીમા માડુ સગીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણતુ મૃત્યુ સાંથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરા ગયા પછી તેનું બીજું મોત કયું હશે! કૃષ્ણમા જ્યાં સુધી સુગંધ હશે ત્યાં સુધી તે ગળામા ઝોલશે પરંતુ જે ઘડીએ તેની સૌરભ ખલાસ થઈ, પછી તેનું ધ્યાન પણ કયા હોય છે? મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની પેટીમાં.

એક ગિણે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ! મનુષ્ય શું છે?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેકું છે ન જાણે કયા અને કયારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પત્તો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાગ, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામા એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મ્હાત્તવમાથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમા પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા ઊંચે ચઢ્યા કે દૈવત્વ પણ નાનું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમા બેસી ગયા”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લખે છે, તે તેમને માટે વંદનીય બની જાત પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજારી તો વાત જ કયા?

તમે કપડાંનાં પૂજારી છો કે ગુણોના? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જીએ તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા! કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ? બીજી તરફ બીજાકુલ લપકાબધ કપડામા કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો બિજાના છે પણ આચરણ બિજાનું છે કે નહિ? એવું કાંઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સન્નજનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે લગવા વસ્ત્રો, સાથે

સાદા હાથમાં ફડા અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી મીઠામેની સડા ખા
આપ્યા જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમેરિકાના વિચિત્ર લાગતો હતો.
તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પશુ કરતા હતા એક મહિલાએ પોતાની સાથે
બાંધીને કહ્યું- જોયું ! કેવું અને જો પોતાકે છે ? સ્વામીજી આ વાત
સાંભળી ગયા તેમણે મીઠાસથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપડો
જ સજ્જનતાની કસોટી છે પણ જ દેશમાં કું રહું છું ત્યાં સજ્જનતાની
કસોટી કપડાથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પશુ જાણે તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાધું તે મણે જોયું ?
કપડાં તો સારા હોવાં જોઈએ કારણ કે તેનાથી ઈજ્જત મળે છે કારણ
કે ચારિત્રની કસોટી કપડાં છે પણ ચાવણે દેહથી ઈજ્જત મળી ? કે
તેની પાસે કપડાં નહોતાં ? કપડાં શું રાખણાથી પોતાકે તેના દારીર ઉપર
રહેતો હતો અને ગળામાં મોટીઓના હાર પણ હતા જ્યાં તેને દેહથી
ઈજ્જત મળી ? ઈજ્જત કપડાંથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ખન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ ભક્ષક છે દુનિયા તેના બાદર પણ
કરે છે પણ તે કામથી નથી મનમનનો બાદર તેજ કરી, જેને તેની
પાસેથી કંઈક લાભ લેવાવો છે સત્તાધીશના સ્વાગત પણ કંઈક લભ અને
કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં
સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનમ્ર વસેમો છે પણ સદ્ગુણનું સન્માન
સ્વર્ગ થાય છે તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી ભગ્ય
ભાવના સદ્ગુણી પુરુષને દુનિયા ખરા હલમથી ચડે છે બ્યારે મીઠામેને
લભ ખજર પ્રયોજાને કારણે

મીઠામેને કપડાં જવા હતા અને માનસિક ઝાડુ પણ ગમે હતો પણ
મીઠામેને જોઈ જવાના સમાચાર સાંભળતાં જ જનતામાં એક તોફાન મચી
જાયું બ્યારે માનસિકને જેલમાં લઈ ગયા તે કંઈકે પણ વિશાધ ન કર્યો
આ સદ્ગુણની પૂ નની જ વાત છે સંપત્તિથી પણ સદ્ગુણની પ્રતિષ્ઠા મક્કન છે

તમારે ૨૫, સત્તા અને સૌને જુડુ જોઈએ છે પણ કી એમ
વિચાર કર્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે લાભ નથી
જોઈતો હલમમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી
જ્યાં સુધી હલમમાં સદનસીલતા ઉપદ્રાવતા અને કામચીલતા ન આવે ત્યાં
સુધી મારે જામ નથી જોઈતું તેમ જ જ્યાં સુધી આંખોમાં લગમ ન આવે

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી યોગ્યતા આપ્યા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળશે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અકુદાર, માન અને વિનિગિપા (વિનયેચ્છા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દાદિણ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે કીક જ કર્યું છે કે રૂપને શું જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખરાબ માણસો પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ બોલી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અભ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું દ્વંધ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત ખીલ પણ કહી દઉં ભાપણને નહિ, આચરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર ક્ષણિક સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઈચ્છાથી વિરુદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાલ્ચ લગ્ય ભાપણ આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શું કામનું ? એ ભાપણ શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણું નહિ તો ખીજી શું ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના ખીજાઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજનું પ્રયત્ન કર્તવ્ય-પાલન સાથે સમઘ ધરાવે છે જીવનમાં તેજ વ્યક્તિ સફળતાને વરે છે કે જેણે પોતાના કર્તવ્યને પોષણ છે. આનો માનવી મક્કીનો માફક આકાશમાં કાઢા શીખવે છે. આજનો જેમ પક્ષીમાં તરતા શીખવે છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ઘાતાં શીખવે છે. બેશખેન (વિમાન) પતંગમાં અને (ટ્રેન) વડે એણે જળ, વલ અને નળને માપી લીધા છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં લાવવાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં ? માનવીએ દૂરની વસ્તુને યાન પ્રાપ્ત કરું છે પરન્તુ એ પોતાની નિહાની વસ્તુઓને ભૂલી ગયો છે એક વિદ્યાર્થી સામે નક્કી ધરા અને પૂછે કે એમાં હિમાલય ક્યા છે ? વિદ્યાર્થી બાજણી જવાડી ઝડ નતાવશે કે આ સ્ત્રી હિમાલય તમે એને ગજા સિંધુ નદી માટે પૂછો. તો તે પણ નતાવશે પણ જો એને પૂછો કે તારા શિક્ષકનું ઘર ક્યા છે તો એ આસપાસ નેતા સાજશે બંધોત્ હિમાલયને ગજા નતાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના શિક્ષકનું ઘર બતાવી શકશે નહીં શિક્ષકનું ઘર નજીક છે કે હિમાલય ? પણ આજનો માનવીએ દૂરની વસ્તુ નોઈ છે નજીકની નહીં.

ક્રિતિકાસના વિદ્યાર્થીને પૂછો કે સિંક દર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો ? તો એ તમને તારીખ અને વર્ષ પણ નતાવશે પણ તમે એને પૂછો કે તારા ઘર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં નતાવી શકે. એના ઘરને મધો વધુ સમય થયો કે સિંક દરને ? આપણે દરરોજ વસ્તુને નોઈએ જોએ પણ આપણી જ નજીકની વસ્તુને ભૂલતાં જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ-તિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં મટકી, જો કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે-પત્નીના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે. પતિ-પત્નીને તજ શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તજ આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા-માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબંધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જો ભયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને મારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જો એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબંધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્કામના છે તેમ માતાની જેમ એના સબંધમાં સ્થાયીપણું પણ છે. એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઢ કરાવેલ તો તેમનું ‘કર્તવ્ય’ જ છે કરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે ‘સાપ કિસકા ઘાપ ઔર અગ્નિ કિસકી મા’ અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જો એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જો એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવે ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધવી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ જનાં પણ સમાન છે અને ને પણ એ કર્તવ્યને જાણી લીધું છે તે પણ સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટાપુ પછી હોવા છતાં પણ રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં અમર ઘડિ બનેલ કારણ કે એણે એક નારીના સ્વયં કાગે પોતાના પ્રાણો અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને વ્યસવવા સારુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી શક્તિ સામે તે નિઃશસ્ત્ર પદાત્મ્ય એક પછી હતો પણ કર્તવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોત પૂરી રહી હતી. રત્નકુન્દ હાથે એ મરાયો. સ્થૂળ દષ્ટિમાં તે એ મરાયો પણ જીવનના કર્તવ્ય-ક્ષેત્રમાં એ સર્વદા માટે અમર જ રહેશે. એટલે જોણે કર્તવ્યને જોળાવ્યું છે તે પણ-જગતમાં રહેવા છતાં પશુતણી ઉપર બેઠ્યો છે અને જોણે જન-જીવનમાં કર્તવ્યના ઇશાન ક્યાં છે તે મધ્ય-માનવ છે.

વિશાળ-કામ પ્રશ્નને વાંચીને પણ જોણે કર્તવ્યનો પાઠ વાંચ્યો નહોતે જગતના જનાં મનોમો છે પણ હેતુના જનાં પણ છે જ્ઞાન હોવા છતાં મહેતે છે આંખો હોવા છતાં સુરદાસ છે.

હવે આપણે વિચારીએ, કર્તવ્ય શું છે? એમ તો કર્તવ્યની સેષ્યો વ્યાખ્યાએ છે. માનવીનું પ્રત્યેક ક્ષિતિ-સારુ-કામ કર્તવ્યની અદર અદરી જાય છે પણ એ પરિભાષાઓમાં કર્તવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે. એક નાની એવી પરિભાષામાં સરૂતના એક કવિએ મતાવી છે.

“મારમજ પ્રતિજ્ઞાનિ પરેવાં જ સમાચરેલ્”

ને વસ્તુ વ્યાપ્ત્ય મનને માટે પ્રતિજ્ઞા છે તે બીજાએ માટે પણ આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કર્તવ્યની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા. આ જ એ આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કર્તવ્ય તે છે કે આપણે બીજાએ સાથે તેવો જ વ્યવહાર કરીએ જોણે કે આપણે બીજાની પાસેથી અપેક્ષા રાખીએ છીએ. બીજાએ પાસેથી જો આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અપેક્ષા રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ ફરજ છે કે આપણે પણ તેવો જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ છે તે બીજાએ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે જો ત્રુ-અધાતુ પાણી પી શકતા નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે. ઘાઈ આપણને ગાળા અસોચ કરે છે એ આપણને કહી લાગે છે તેમ ગાળા-અસોચ બીજાને માટે મોડી છે. ઘાઈ શકે!

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીજને માટે પ્રયોગ ન કરો કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ ચળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ ચળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-ફરજનું જ્ઞાન મેળવે કર્તવ્યની ભૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે ફરજ બજાવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કયો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની ફરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાગેલું વૃત્તિ અપનાવી છે, એની વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને કયાય શોધ્યો નહી જડે પછી લલેને તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણો શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો લાલુ-પહોળુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ ખોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી પણ એના ઇતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણી સમાપ્ત થઈ નથી

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સભ્યનાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લડાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈ એ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે ખીજાઓની ખટપટમા-લડાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ! વાત તો ઠીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લડાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનુ પૂતળું બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લડાઈ છે જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુદ મનોબળની જરૂર છે. ખણી બ્રહ્મિયો પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે ત્યારે કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કૃત તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંજ્ઞા પૂર્વિ છે. કુરુજના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિદ્યાળ સામાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. મૂળી તારાને તજી અને કૃષ્ણસા નાનકડા જળજળે ખસી તત્ત્વો એક ટી એવો ખસી સમય આવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવું પડે છે.

કિશોર રોહિત ઉદ્યાનમાં કૃષ્ણ ચૂંટવા જાય છે અને કાલો નામ એ નાનકડા જળજળ પડે છે. જ્યારે એના જાળ-સાથીઓ દોડી નર્મિ એની જાલ તારાને જા ખમર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વજ્રવત્ અને છે એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના કબરને નેહિ માતાનું હૃદય રક્ષી જો છે. જામિયામાંથી ચોધાર પાણી વહી રવાં થો હૃદય હંતર ધારાઓમાં રમ્યું. ખસી એ સમયે દાંડવા માટે કહનનો એક ડુકડો ખસી એની પાસે નહોતો. જામિયા સામીના ડુકડામાં પોતાના સાસને લઈ રમવાને જાય છે. તે સમયની અન્તેષિ કિયા માટે જ્યાં લાકડાં ભેગા કરવા નય છે કે પાંચસો જ્યાં કોઈ એ એને રોકી. પહેલાં જામિયા વેરા ચૂકવવો પડ્યો ખસી જ સરખાર કિયા કરી રાકી. તારાએ એક કાણુ સામે નેહુ મધ્ય રાતના મનધોર અમકારમાં એક પુરુષ સામે જોયો. હવે. કૃષ્ણ સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોત તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને અનુભવ થાત, મારા કાળજીનો જા ડુકડો જમીન પર પાડ્યો છે. એના સમયે દાંડવા છારુ પૂરુ કહન ખસી નથી ખસી એક ઢાંડે એના પલુ કાળ મમકાવ હતા. રાજમહેસમાં જન્મ્યો, સોનાના ધોડિયે ઝુમ્યો કે જ્યારે એના પિતાનું કાળ સૂઈની નેમ ચમકાવ હતું. ખસી એને ખમર હતી કે જા સૂઈ-જીવના રાજકુમારને કહનનો ડુકડો ખસી જાને નહીં જામિયા નહીં હોય." સામે કોઈ બ્રહ્મિયો પૂછ્યું.

કેણી તારુ નામ તારા છે ?

અને તમે સ્વપ્નના સમાટ હરિશ્ચંદ્ર ? તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો અને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં ચમકી. અને એ એક બીજાને નેહા વર્ષોથી વિખૂટા પડેલા ને પ્રાણે મળ્યા. ખસી કેવી કડુણ પડ્યો છે.

સામે પુત્રનું મડદુ જોયું ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનું દિલ દ્રવી ગયું. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “દેવી મારું હૃદય તૂટતું જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી.”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમાં પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમાં કુસુમની જેમ ક્રામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનું મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનું નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા ન્યારે અરમદા દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાંનું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે નાની આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી એને યાત્રીઓ વંધુ હતા વહાણના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનું રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમાં નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમાં પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મજૂર બાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યનો શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામાં પારગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનું મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમાં કુળતાને બચાવી લઈને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જડશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામાં જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામાં જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।
ऐसे तो पशु-सम जीकर के, लाखों नर मर जाते हैं ॥

જીવનની સુરસિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમાં છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મડદાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાથી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમાં એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુત્રાણીને જ્ઞાનદેહમાં સર્વ સ્થૂં છે કે નહીં
 દેહ એની સ્તુતિનાં ગીતો સખી સ્થૂં છે કે નહીં ? તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠા
 સાથે એકાન્તમાં પણ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેની જ દૃઢતા ને મક્કમતાથી
 કરતી હોય છે. જેવી કે દળદાર માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે. એ
 એની જિંદગી નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાણા એના ગલે પડે કે નિહા
 કાવા પૂરવ્ય એને કીવારવ્ય પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે
 જાને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ દેહસે આજ્ઞાથી હોય
 એની તમે કદાચ પણ નહીં કરી શકો તમે દેહમાં પણ સ્થાયી રહો દેહ
 હોદ્દા-પદ પર રહો તમે ઓફિસર બનો જામવા મિનિસ્ટર-પ્રધાન બનો
 જાવામાં જીતી પુરસ્કાને તમે મેલો પણ તમે પોતાને તો ન જ જો
 તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા ક્રુવ-તારાની જેમ તમારો પદનિર્દેશ કરતી રહેશે.

નાગરિકને પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરામર નહીં લે અને
 પોતાની મર્યાદાનું જ્ઞાન મેળવી લે તો જ માનુષ્ય કુલે કે નગરની કલ્પ-
 ખરી અસુવિધાઓ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ શકે છે એક વેપારી છે,
 તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું જોઈએ. માલક પ્રત્યે
 ઉપાનધારીને ઓવી ગુમાસ્તી ન જોઈએ. નાણાના વડોળમાં આજ્ઞાનું યોગ્ય
 ન કરવું જોઈએ. એનું કળ તેણે જરૂર જાણવા પડે પણ એના મૂલને તો
 ન જ છોડે. વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું જોઈએ કે માલિકના લિખામાં
 એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ ઊંડો ન જાય. સાચું જ એ વિશ્વાસને લાંબો વેપારીએ
 એના અનુચિત અગોચર સાધન પણ ન લેવો જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-મોજા વિનિમય (લેવ-દેવ) ની જવાબદારી રેલ્લી
 -વર્ગ ઉપર છે સાચું જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય ખારોજની જવાબદારી
 પણ આવી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મનમાં નેતૃત્વ
 પ્રવેશી જાય અને આજ પદ્ધતિમાં અનુચિત નિમણ-નિલાવટ કરે છે અને
 અખાલ વસ્તુઓને સારા-સુદર ભેજાઓ લગાવી લેવે છે તો સમગ્ર જોઈએ
 કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય તિલાંજલિ નથી અને પરિણામ એ અપ્રત્યક્ષ
 કે નગરેથી વસ્તુ જાનના પેટમાં જશે અને સ્વાસ્થ્ય-પતન નહીં થાય. આ એ
 જુ મોટી પિસા છે જાદિસાના ઉપાસકો આ દિસા જલ્લી પણ કર્તવ્ય
 રો ખરા !

એક વ્યક્તિ ડોક્ટરના પદે છે રોગી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્કરમા-ઝોલમા ને એ રોગને લખાવે છે તો સમજવું નેઈએ કે, એ રોગી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કોઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલતી પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહો ન્યાયના ગદાણની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ ચાદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હસા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન નેઈએ

એક મત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ધડતર એમના હાથોમા મોપ્યું છે નેતા ને પાછો પડે છે તો સારોય દેશ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડશે એણે ઘર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું નેઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે

કોઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરા હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણ રાખવું નેઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે ન્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય ને પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળકડ સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા ને હિદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર ઊતરશે જ માતામા

જો કૃષ્ણતા હશે તે બાળક પણ વિશેષરૂપે સોની જ નીકળશે. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સીમે પુનઃ કાપર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સીધી મોડું અર્પિત કરે છે.

માતાનું કૃતજ્ઞ શીખવું હોય તો મહાભારતના બાળકો સ્થે કે જે
પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીમ્યા કે મોટા મતા જેને પુત્રો વિદ્ય
તત્વનેતા સત બનાવ આજની આત્મો પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત
તેની કશી ચિંતા નથી પણ આજના આજુ એને વિલાસલ્લી મનાવે
જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન ખૂબ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તમ
મુખી છે. પુત્રની ઈજવણીનો કાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. જો
જવાબવાના વિચારથી નો એ પુત્રને ઈજવણીથી વચિત રાખે છે તે એ
કર્તવ્ય-પાલક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કર્તવ્ય છે કે પોતાના પુત્રને
વિદ્યાનોની પહેલી હરણમાં એસવા સાચક જનાવે. પિતાનું કર્તવ્ય શીખી
હોય તે એણિકને હામલો લો કે નેણે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે ઈશુ વાલ
રેશુ પોતાના નાના પુત્રના જમણાનું ઝેર જૂસી પૂસી નાખ્યું. માતા-પિતા
પોતાના જાણકોને મનોરજનનું સાધન ન માને, મને સ્વારે જુલુક ન થાય
છે કે જ્યારે માતા-પિતા મનોરજન ખાતર પોતાના મહસુમ નાના જાણકો
સમની વાવ પૂજ્યા કરે છે જાણક જ્યારે પોતાની લોલપી કાપમાં કંઈ
એથી નાખે છે ત્યારે મા ને ગાપ મને કસી પડે છે પરંતુ મા ને કસવી
કસી જાણકના જાણકના પમાને થલો નમ્જો જનાવી કે છે

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. એમાં
પણ કઈક કવલ્યો છે. પત્ની ફક્ત ધરમાં રોકાતા ધનના સારુ જ નથી
નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાબતુ રાખવી એના હાથમાં છે.
ધરને સ્વચ્છ માં ફેરવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વચ્છ ધરને
નરહાત્યાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની માનવી નારી-
એને છુ કહીશ કે તમે જો બનાવી છો. તો ધરને સ્વચ્છ બનાવો, એમની
એવી મના વધારો કે જોમાં બધા હોય, ઈશ્વર અને કલક-કલક પ્રિયમળ નહ.

પરતી મુશ્કેલીમાં સિવાય અી મરે જીતી પણ હતબો હ એ એ
કાઈ વાતની મ્લી હોય તો તેણે એ તેણે જોઈ એ કે એનો પતિ ક્યા
જ્યા છેવા તા સંતે નથી ને ! ક્યા છેવા ક્યા નામનુ તો જૂન કાલે
નથી ને ! ક્યાંથી ક્યાંથી ક્યાંથી ક્યાંથી ક્યાંથી ક્યાંથી ક્યાંથી ક્યાંથી

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાણુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈ એ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતાને લુટી જો એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈ એ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ જૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિષવત્ લેખાવું જોઈ એ મારી માતાઓ બરફીતો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દા'ડો સમગ્ર પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈ એ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈ એ ઘરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સતાન માટે શોભાયમાન નથી.

તો તમે પૈસાને નહી પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈક કહીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી જૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના દગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હંત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પગે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ઘરમા ક્રાંતિ આવશે.

સાથે જ સ્ત્રીઓને ઘર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈ એ પતિની આવડતે અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈ એ નહીં તર વિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ઘરમા

અસાધિત જ રહ્યાન સેરી. ધરની ધણી-ધરો ખાવક ઓઝોને ફેરનેલક પ્રસ-
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ ગયો છે

મીનના ધણા મુવેલે અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એક બ્રહ્મિને
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવક બોલ્યો કે ખમારી ખસે એકા ફેર
નથી કે ખમે ફત્તી મારે એની ઇચ્છિત ફેરનેલક સાધનો જુટતી સામે
આ ફેરનની બધાથી તજ આવીને ખમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મારે
વાળો. અને એમ કરીને ખમે ધરમાં ફેરનેલકે બતા સધનોથી કુલ
જન્યા હોએ.

તો નારી જ્યારે ફેરનની ગુલામી અને છે ત્યારે ડુપ મારે એ
એક પ્રમદ્ધ બની ગયો છે ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સંજાર જા-
નાવેલો નેઈએ. સિવાય સાક્ષી એક જુ મોટા પડિત થઈ ગયા. સરસ્વતી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરન્તુ લક્ષ્મી રૂદ હતી. જીવનની ભાર-
માતના સાધનો પણ તેઓ સરળતાપૂર્વક જુટાવી શકતા નહોતા. નવજાત
જલાવે ઝારીસા જેવી નાની-ચી વસ્તુ પણ તેઓ વસાવી શક્યા નહોતા.
એક દિવસ એમની ફત્તી વાળ એાળવા મેડી સામે જણી બરેલી વજ
સામેલી હતી. એમાં પ્રતિભિંબ પડતુ હતુ અને એના વડે એ વાળ એવી
રહી હતી. સાક્ષીએ જેમુ તો વિદુષી ફત્તીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર જાન
થઈ ગયા. શું મારી માતાએ આ વાતથી કાંઈ શીખસે? જ્યાં સાદાઈ છે
ત્યાં સખમ છે ફેરનનાં ખર્ચાણ સાધનોને તજ તમે સાદાઈ જાખવાયેલો લે
ધર મજામમ બની શકશે.

ફત્તીના કર્તવ્યનું વિ કોવલુ કરતાં કું પણ કહી ગયો. ફત્તીનાં કર્તવ્યો
છે તેમ પ્રતિ મારે પણ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની મધી જ જાણનારી એમની
(ઓઝોની) નથી એમાં મોડે ભાગ તમારો. પણ છે પ્રતિએ નિચાલુ
નેઈએ કે મારી રૂતિ-ભાવનાથી ફત્તીને ખાંસુમાં સરવાલો વખત લે જાવતો
નથી ને? એવે મારા સાડુ પોતાના પિતાનું ધર હોમુ છે માતાનો મનમજ
જોશો હોમો છે સધનો પવિત્ર પ્રેમ મારા ખાતર હોમો છે મારે માર
જીવનથી એના દિનને કેસ પદોચરી ન નેઈએ.

ભારતીય નારી ત્યાજ ને સેવાની પ્રતિ છે જીવિત શરીર પ્રત્યે પ્રેમ
ચખનારી ઓઝો તા સવત્ર મળશે પણ મનુ પછી પણ પ્રેમની બોલ
જાવની રાખનાર ઓઝો દુનિયાના બી ન કાઈપણ ભાગમાં તમને નેઈ
નથી મમે. જ્યારનનો ઇતિદાસ બનાવે છે કે લગ્નશે ઓઝો પ્રતિના નામે
સગી થઈ ગઈ

પણ એક વાત પૂછુ ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ખોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ બાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરો કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિજયાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાત્રે આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિજયાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિજ્યા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજી લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો “તો પુત્રપર પરાના આધારે કોણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી બ્રહ્મચારિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?” આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ઘડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતિ આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-દરજા પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમગંગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને બાળી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,
કોટ મુબઈ-૧.

પ્રભુપણના પાવન દિવસો સદૈશ આપી રહ્યા છે કે આપણે પેલને જોઈએ. નદારની દુનિયાને જાતે વાર આપણે જોઈ છે, પરંતુ હવે આપણે આપણને પોતાને જોનાં થઈએ બીજાની આસોયના આપણે જાતેવાર જઈ છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આસોયના કરીએ અને પેલને પૂછીએ કે આપણે કઈ બાબત જાણી રહ્યા છીએ? આપણી દૈનિક ગતિવિધિ શું છે? આપણે જોઈએ કે આપણે કરવા લાગ્યા કાંઈ જરૂર કંઈ છે, જાને ન કરવા લાગ્યા જરૂર કંઈ છે મનુષ્ય કરવા લાગ્યા કામ કોઈ એ તો સ્વાસ્થ્ય જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યા મનુષ્ય, કરી નામ છે તે જોઈએ કવિ કહે છે

રાત્રે રોજ વિચારો, કામ કમાયા શું જાણી રે
કરવાનાં શું શું કામો કીધાં જણાવવાનાં શું તણ રાખાં ?
પુણ પાપમાં વધેલ બાબત છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ જરૂર સુદર કહ્યું છે. તમે દરરોજ સમગ્રાણે દિશાન કરવા એસો છો. આ? દિવસભરમાં જરૂર કમાયા અને જરૂર ગુમાવ્યું? પેલા અર્થના દુઃખઓના દિશાન તમે રાખો છો અને એવા દિશાન રાખવા માટે થોડોના પગારથી તમે મહેતાજ પણ રાખો છો. પરંતુ તમે જાતને દિશાન પણ કદી રાખો છો? રાત્રે તમે વિચારો. જીવનની આ કંપનિ જરૂરો લાભ થયો છે અને જરૂર નુકસાન?

જો કાઈને વેપાર સારો ચાલતો નથી તો તે એને માટે ખૂબ ચિંતિત કરે છે કે કુદરત આપતી કેમ નથી? કુદરત ગતીમાં પડે છે એટલે જ્યાં સારે દેશને દેશ તો સારી આવે. માથા ઘાટોને ગમે તેવા નથી માથા

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને નિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કમાણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજુ નજુ છે” આગમચાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં ઉવસંપ્રવૃજામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તત્વનો પરિણાગ કરુ છું અને કર્ણ—આચરણીય વસ્તુનો સ્વીકાર કરુ છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનો કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકનો કર્ણ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સંદોષ વસ્તુ એને કર્ણતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સમયમથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનો ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દંઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેનો એનો આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે, સુયોગ્ય અને આગમના જાણુકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય, બોળા ભક્તોની ભવુક્તાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની આવસતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂરી કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ મિદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિંતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમમિદુઓ વહાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ કયું છે ? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વજ્ઞ પ્રશસના એ પુખ્તો વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તે કદીયે આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે
ને સાધનાનું ફળ માનશો તે કું કદીયે કે તમે શ્રીવિમા હો. અનુભવીઓની
ચિરદી અને પ્રશ્નનાં પુષ્પો એક રાજનૈતિક નેતાને પણ મળે છે કે કદીયે
કે તમારે ને આવું જ નોંધવું હોય તે તમે જેવની પસંદગીમાં ભૂલ
આપી છે તમને સમર્થ કરતાં રાજનીતિમાં પણ જ સરજતાપૂર્વક આપી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નનાં ફોર્મો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વ્યક્ત. તે આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાળની
મહત્ત્વ અંતર અને બાહ્યની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થનું
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી વૃક્ષની આ વાત આત્મી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી સાની વાત આવે છે.
સાધનાનાં ફળ તે તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરજત કહી
અને શુ એમની સમતા કહી. એ મારા સહુરદેવે પોતાની નિર્ભયતા
કદી છળાપટ આપ્યું નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જ
અને દંભની વૃત્તિ એમને રાખ્યાં પણ શક્તિ નહોતી. પ્રપચ્છ છે એ તેમણે
જાણ્યું સુધાં નહોતું કે ગણ્યું છું ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સમ
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અંતર અને બાહ્યની આવી એકતા
બીજા દેખણે શોધવા છતાં પણ ક્વચિત જ નેવા મળશે.

કપાળની મહત્ત્વ સરજતા અને આંતર-બાહ્યની એકતા જ્યાં સુધી
આપણામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના આપણા વૃક્ષ પર ફળ આવતાં
નથી. પછી કાચેને મેલાં વસ્ત્રો પહેર્યાં ન હોય કે ગાંઠ ઢિપાઓ ઢાલી મેં કરી
ન હોય. હાં તે હું મુનિયા કદમની વાત કરી રહ્યો હતો. મુનિ પોતાના
જાતની અર્પણમાં સ્થિર રહે મદામતોની એણે જે પ્રવિત્તા લીધી છે એને
દલ્તાપૂર્વક નભાવે. એક બીજી વાત પણ અહીં કદી રવા હિંદુ છું મુનિએ
કદમ ઉત્તર અને મૂળ મુણેને ઠારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉત્તર ગુણ પણ
મૂળ મુણેનો પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ગરમી થાય છે ત્યારે મૂળને પણ
આધાત પડેલો છે અને તમે નોંધો છો કે નાની એવી ખાલી પણ વિચળ
કામ જતને અટકાવી દે છે મારે સાધક ઉત્તર મુણે મને પણ સારખ રહેડું
નોંધ્યું અને ને દલ્તાપૂર્વક ઉત્તર મુણેને સપૂર્ણપણે નિભવી ન તો તે
સરજતાપૂર્વક પોતાની દુગળખાને રસીકાર કરી લે. એની આ દુગળખા
દાખને ધત્ર જની શો છે પરંતુ મૂળમાંની ભૂત તો કદી રામ કંઈ શકે
નહિ. મહામનવ જતની ઉપેક્ષા કરતી નોંધ્યું નહિ. આ જીવનની ઉમેદ

અને ખોટા બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સબધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજે ઊભો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર ઊભી થઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ? આવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે બૂલ છે આવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે આવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝન્યોના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન અને અમણ નિર્ઝન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી જાઉં. ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અદ્વારબંધી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે આવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ આવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોતે ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવો માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી, સમો આવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

આવક અદ્વારબંધી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે આવક છો તમે ઘણું ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોડકા બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાભપ્રદો શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણું છું કે લાખો શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, જેણે જીવનની ઘણી મોટી

અમર્યા સિપર વિજય મેળવી લીધી છે વ્યવસ્થારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાટી દેવી તે સારુ છે પહેલેથી ના પાટી દેવી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાળી બને પછી ના પાડવી એક વિચારો તો અહીં સુધી કહ્યું છે કે અમર્યા સીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીખી શો એક માણસ કોટમાં બેસે છે જગ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કોને છે ? ને તે હા કહે છે તો જગ એને સજા આપે છે પણ ને તે ઈશ્વર કહે તો જગ સજા ઈશ્વરે નથી કોઈ તમને કહે કે શોપણમાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી સજા અને તમે હા પાટી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાટી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી બચી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મહુ છું કે જાની વાત તમારે ગમે નહુ જમણી કીતરી જાય છે (સભામાં અભયભાઈ)

પરંતુ બાનો મત્ર નથી જગ્યાએ કામમાં ન ભેલાય. મુલ્ય કાશીમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મુલ્ય નથી. પરંતુ અમુલ્ય અને પાપમાં કામોમાં ના નો મત્ર અવશ્ય ભણવો જ નોઈએ આવે સજા પૂરપ મારે ના કહી દેવી નોઈએ આ એક ના તમને સેંકડો પુરાઈમાંથી બુલાવી શેરો કોઈએ ને મંથરાની સજાકે ભેલા મારે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત્ર નિષ્કર્ષ કામમ મારે રહી જાત અમારે રાવણના મત્રમાં સતી-સાધવી સીતાને મસવડીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપમાંથી વિચાર આવ્યો અને તે જ કહે એણે એ મારે ને ના કહી દીધી હોત તો એને રજોએ પણ ન થાત આને હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એનો એ અપરાધ ધોવાઈ શક્યો નથી અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સજાકે જનના મારે મારીએને ભોલાઓ ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને ને દુહતાપૂરક એક જ સજા ના કહી દીધી હોત તો એનો ઉજ્જવળ મત્ર પણ દુનિયામાં કલમ મારે રહી જાત.

આ વાતો તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશે. ભારતમાં અનેક રાવણની આ વાતો કોણ જાણે કેવી રીતે સંભવિત બની એના પ્રત્યે પણ અને તિરસ્કારનું વાતાવરણ એટલા મારે બહુ થયું કે એણે ના નો મત્ર અવશ્ય નહોતો.

નાની મત્ર તો જાણે હોતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હજારો પ્રત્યેકને અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત્ર પર અભય રહી. નાની મત્ર જાણે હોતો સતી રાજમતીએ. રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌંદર્ય જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાંકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને ભોગોની દુનિયામાં થોડાંક દિવસો વિતાવો. પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાધ્વીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાધ્વી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

વિરત્યુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયુ કારણા

વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝુ સેયં તે મરણં ભવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભર્યા વિષયો માટે તું તારા ઉન્નવળ યશને માટીના મૂલે વેચી રહ્યો છે એકી-કાઢેલી વગતુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તું મૃત્યુને જ ભેટી લે

નારીનો આ ફિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જગી જાકયુ નારીને નાગણુ બનાવનારાઓ આ જવલત દષ્ટાતથી કંઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણુ માનશો?

હા, તો આ “ના” એ બે સાધકોને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા. નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને બિભો રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાગ્યા છે ને? ત્યારે એના જવાબમાં બ્યારે એના મોઝેથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે! એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” ભણી દીધી અને એના ભરોસે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ બ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત બની થઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મોટેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળા જશો તો તમે એને સહન
તાપવ ક હા”માં મદલાવી છોડા છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો
તો દુસ્મનતાવટ વધી જશે. એક સમય તમારી પામે કંઈ સેવા આવે અને
તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર
કરી દેવો જોઈએ જેથી તે પોતા માટે બીજી વ્યવસ્થા કરી શકે. પરંતુ
પહેલાં તમે ખોટી હા” પાડી એ વખતે તે ચાલુ પણ થઈ જશે પણ
જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી શકો તો તે તમારો સંતુ મન્ય વગર
રહેશે અશાંત હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર મદાનાં શોધવાં પડે.
ઉપરાંત જાણેર અને કપડીની ઉપધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જ કરવામાં
તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જ પાડી શકો તમે કાંઈ કિમ્તી વસ્તુ
અરીવા માગો છો પણ પૈસા નથી તે પહેલેથી ના પાડી શકો કાંઈ
નિમત્ત પણ ઉપર તમે જો સમયસર પહેલી છો તેમ ન હો તે એને રજૂ
કરે ના જ સમી દો આ નાનકડો એવો સબ ના તમને અનેક
ઉપધિઓથી ઉચારી શેશે

દુ પણ તમને એ જ કહી શકો છું કે તમે ખાપ માટે ના કહેવામાં
શીખી શો. કારણ પાપનો પ્રારબ્ધ પ્રાપ્તિની જેમ સમકાર દોષ છે પરંતુ
એના અત રાગીની જેમ અપકારપૂર્ણ દોષ છે. સીમાનાં ક્ષેત્રમાં મીઠી
ફોરમ આવે છે પણ એને માનસો તો તે કાંઈ બાજી. જસ એવું જ ખર્ચ
પણ છે એના ક્ષેત્રમાં સોરસ છે પરંતુ જ્યારે એવું આસ્વાદન લેવામાં
આવે છે ત્યારે મોં કમ્બુ થવા વિના રહેતું નથી.

કુશલ લાકડી વડે આકને ફેરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી
કાઠી લે છે પરંતુ પેશું ચક્ર તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ
રીતે આપણા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ થઈ સંસારમાં
પરિભ્રમણ કરતો રહે છે. ખાખી પરિસ્થિતિ આત્માના સ્વભાવને વિશ્લેષણથી
લઈ ત્યારે આત્માનો સ્વભાવ ઉજ્જવિત કરવાનો છે આગમ કહે છે

શર્વે ગતિ ધર્માણો ભીલા ॥

ત્યારે પ્રમ એ માન છે કે આત્માનો સ્વભાવ ગતિ કરવાનો છે તે તરફ
તો અધોધામાં છે ત્યારે પેણ ઉજ્જવિત કરનાર આત્મા અધોગતિ કેવી રીતે
કરે છે એના જ્ઞાનમાં વીનરા ૨૧ સજ્જાન મદાવીર રાગા ધમકયાચ
મુચ્યા એક મુદ્દા ૩૫૬ દેતાં ફરમાવે છે

જહ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્યં અહો વયઈ પવં ।

આસવ કાયં કમ્મ ગુઠ જીવા વચ્ચન્તિ અદ્દરગદ્દ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જ્ઞેમ તૂળગ્ગનેા સ્વભાવ પાણ્ણીમા તરવાનેા છે પરંતુ એ તૂળગ્ગનેા જ્ઞે માટીનેા લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનેા સ્વભાવ ઉધ્વગતિ કરવાનેા છે, પરંતુ પાપ પરિણતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અગે એક ગેયક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

પ્રશ્ન—સમણ ભગવં મહાવીર વન્દિજ્ઞા નમંસિત્તા પવં વયાલી

કહ્વણ્ણ ભન્તે ! જીવા ગરુયત્ત હવ્વ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસગ સલ્લેણં

પવં ત્વલ્લુ જીવા ગુરુયત્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ।—

જ્ય તી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જ્ઞેમની સામે સ્વર્ગનેા ઇંદ્ર પણ એક સસલાની જ્ઞેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જ્ઞેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓતુ તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જ્ય તીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી લણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી માતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્ય તી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્ય તી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે”

પાપની પરિણતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણતિ વડે એના હિપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જ્ઞેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાગ્યા માટે ક્યારેક ક્યારેક તે એક પાપ જ પર્ણીત બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રક્ષા બાવે છે તે વધુ પ્રગટ બાપન કરે છે. નામથીએ તે એક જ પાપ હતું હતું એણે એક સતને કહ્યા વનમ્મુ સાક વહેતાવધુ હતું એ પાપે એને ઠેકલી વાર નરકના અગ્નિમાં યોગ્ય પાપુ હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંમ ક્યા ન્યારે કાનાં હોય છે ત્યારે ખાલી હોય છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ બાવે છે પરંતુ પાપુ બા એક એવું કળ છે કે ન્યાં સુધી એ કાત્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં ક્યાસ બાવે છે એની ક્યાસ કેની છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતુ નથી બને મળે છે તે પશુ નથી મળે ખાશા તેમ ક્યા દાથી મળે છે અને બૂખારી રહી રહાતુ નથી જીવનની જ તે કેની વિગતવા છે? પણ તમે જ મને જતાવો કે બા વિગતવા ક્યા પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે બા વિગતવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એકા માટે હુ કહુ છુ કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈમાર કરી શો એક વિચારો કહુ છે કે જીવનનિર્મોલુના ચાર માત્ર છે પહેલો છે કમેલ થાય તેવું મોલુ નહીં એક કાંકરો સો પાવને ફોડી શકે છે તેમ એક બક્તિના ચાન્દથી સમાજની સેકો બક્તિએની સતિને ભવ મર્ષ જાય છે. સમામાં સેકો માણસો દાન્દ છે એક વક્ત મોલવા બેમો થાય છે સારી સમા દસી-દસીને મોલ-પોલ મર્ષ જાય છે બીજો માણસ બેમો થાય છે ક્યાપણની સરખાતમાં જ એ એક એવો સન્દ ક્યાર છે કે સમામાં બક્તિ ઉચર્ષ જાય છે આરેમ જાણુ તેજાન સર થાય છે બધાંય બક્તિત નથી જાય છે બા શું જણુ? સતિની સહેરમાં બા બક્તિત ક્યાથી બાની મર્ષ? એવું કાજુ એ જ કે મોલતા બાવધુ નહીં જણુ શીખ્યા પણ મોલતા શીખ્યા નથી.

હાં તે પહેલુ સત્ર છે કમેલ થાય તેવું મોલુ નહીં બીજુ છે રોત થાય તેવું બામો નહીં જ મોલન સ્વારથ માટે છે પરંતુ મોલન એવું કેવું છે કે ત્યા પાની તરત જ પથ્થરીમાં જણુ પડે મહોદધર પથ્થરોને તેમાં મન દાકમાં રડી રહ્યા ના. પેની સીમાનું બક્તિમજુ કહું અને તર કયા વધારે બાપુ તે સમજ મેવું કે બાપને મોલ બાપુ નથી પરંતુ મોલ બાપને બાઈ મજુ છે મર્યા-મસ થના તમનમર્યાથી.

મોહમા આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમા સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવુ જોઈએ

જીવનનિર્માણનુ ત્રીજુ સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલુ ખર્ચ કરે નહીં.” “કળં કૃત્વા ધૃતં પિવેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવશ્યક ખર્ચો તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમા વ્યસન તે કોઠમાં દરાજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખર્ચ પડતી નથી એ સમયે કાઈ ને કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેડો મનુષ્ય બોલી ઊઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કાઈ અવધર્મને કષ્ટિ આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડો પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમા એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને રુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમા માણસ એટલો અનુરક્ત બની જાય છે કે બધુ જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનુ ચોથુ સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવુ કાર્ય કરવુ નહીં” કરુણાશીલ મહાત્મા બુદ્ધે પોતાના પ્રવચનમા કહ્યું હતું

વણિજો મમયં મગ્ગ અપ્પસત્થો દિહ્ધનો ।

વિસ જીવિતુ કામો પાપાનિ પરિવજ્જપ ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભર્યા માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપતે તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં ઊલટું એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પેદાશ્યાયા માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પર્ણપત્ર બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રગટ બક્ષા કરે છે. નાનકીએ તે એક જ પાપ હતું હતું એણે એક સતને કહ્યા વનમનુ 'શાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને ટેટલી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પડ્યું હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ જોના જ્યારે કામાં હોય છે ત્યારે ખાઈ હોય છે ખવડ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ ખવડ ખાઈ એક એવું જો છે કે ત્યાં સુધી એ ક્યું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ ખાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ જેવી છે તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે ખવડ નથી મેક આશા તેમ ઝડપ દાસી મળે છે અને સૂખ્યા રડી શકતું નથી જીવનની જાતે જેવી વિગળવા છે? ખવડ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા છે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ

એટલા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈશ્વર કરી દો એક વિચારે કહું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર માત્ર છે પહેલો જે કમેલ થાય તેવું મોક્ષવ નદી એક કકેશ થો પ્રગટે જોઈ શકે છે તેમ એક વ્યક્તિના ચત્કચી સમા ની સે કમે વ્યક્તિઓની ચાલિને બન થઈ ત્યારે સમામાં સે કમે માણસો દ્વારા છે એક વક્ત્ર મોક્ષવા બેમો થાય છે સારી સમા દસી-દસીને લોષ-લોષ થઈ જાય છે બીજો માણસ બેમો થાય છે વાપણની ચરખાતમાં જ એ એક એવો ચત્ક ઉચ્ચારે છે કે સમામાં અર્થવિ છવાઈ જાય છે ચારેય માણસ તેમજ ચાર થાય છે બધાંય અર્થવિ નથી જાય છે આ શું થયું? ચાલિની લહેરમાં આ અર્થવિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે મોક્ષતા આવડતું નથી જ્યુ શીખ્યા ખવડ મોક્ષતા શીખ્યા નથી

હા તે પહેલું ક્ષત્ર છે કમેલ થાય તેવું મોક્ષે નદી " નીચું છે રોમ થાય તેવું આઓ નદી મોક્ષના સ્વસ્થ માટે છે પરંતુ મોક્ષ એવું કેવું છે કે જ્યાં પછી તમને જ પચારીમાં પડતું પડે ચાલિવાર પચારીને તેના મન લાગમાં ગદી શકતું નથી પેટની સીમાનું અનિકમલ કડું અને તર કરતા વધારે ખાવું તે સમજ એવું કે આપને મોક્ષ આપું નથી પરંતુ મોક્ષ આપવું આઈ જય છે મર્યા-મર્યાદાના તમને મર્યાદા

એવને બાણે એવુ ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનુ છૂપાવી દીધુ અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બપોરનો નાકેદાર એને શેક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વેગસની સાથે આખો ટૂન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજુ કશુ ય મળ્યુ નહીં હાથમા તરબૂચ હતુ એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો એશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા એસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાં લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યુ કે, તુ પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યુ નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલુ તરબૂચ મૂક્યુ

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયુ અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનુ ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કોટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હુ કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતુ જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનુ છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનુ છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુપાવવાનો જેટલો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુપાવવા માગે છે અને આ કામમાં એની જીદિ પશુ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાબામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ સરકાર મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સેા રૂપિયે વેત્તો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોલો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું જદાર લઈ જવા દેતી નહોતી. હિંદુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જેને કારણે માનવીએ દળરો પાપ કર્યા છે સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનુંને પ્રેમ કરે છે અને એથી ય ધ્યાનન કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને જેટલો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનાને પ્રેમ કરે છે.

સેનાનો સસ્તો ભાવ જોઈ એનું મન પીચળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સખ્તા જાવનું સેનું સર્જ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે ! એણે હસેક વેશ સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ લાગી ધઈ કે, નાકેદાની જાણથી જાણી એને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું ! મનુષ્યની પાને જીદિ એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે જાનકારમાં જેમ ધૂવળી જાણે સતેજ બની જાય છે અને એની નેચની સકિત સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જીદિ પશુ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ જીદિનો દુરુપયોગ છે તમે સદ્ગુણ વેચી સેનું ખરીદવા ચાહે છે !

સદ્ગુણ વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેળો પારો ! પરંતુ પેસે જોયા ભારતીય આ મોપો સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની જીદિએ એક ઉજન ખાળી કાઢ્યો. પશુ તે ઉજન તમે યીખી લેતાં નહો (સભામાં દક્ષદશ)

તે જાનકારમાં ગયો એક મોટું તરજૂમ લઈ જાઓ. એની ડચ્છા પાત્રી ચીનુ નાનના ડચ્છા એમા મુઝી દીધી અને પછી એની ઉપર પેચી કાપેલી ચીનુ મૂલી દીધી. ખરે / માનવીની જીદિ ક્યાસ કરે છે પરંતુ કુ રી કહા નઉ છુ કે તમ આ તરજૂમ લીખી લેશો નહો એક વજન જ્યાં પ્રચલન આ છે ત્યારે તેમા ૧૫ જાણીતું હાથ લાગત અને એ જાણીતું નજીય ૫૫૦ અને ઉપર આટલે પ્રચલન કરવા લાગત એ સરના ઉપરોટ કરે ૫ ચનુ માત્ર ૫ જ કરવા લાગત લીધ તે ૫ જુ કરે, જેને હાડે અને

એવને બાણે એવુ ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીંતર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે.

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનુ છૂપાવી દીધુ અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્ધાસની સાથે આખો ટૂન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજુ કશુ ય મળ્યુ નહીં હાથમા તરબૂચ હતુ એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યા બાળકે હડ લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યુ કે, તુ પહેલા ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યુ નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલુ તરબૂચ મૂક્યુ.

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પડેટ ફેર્મ ઉપર પડી ગયુ અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનુ ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યા જ ઊભા ઊભા બેઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ જાણુપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતુ જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય.

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી બેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનુ છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનુ છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યુ છે કે, હું

પાપમાં જાગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનતા ધોતમાં ? માદરાઓ ને પાપક
 ધોતે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની જાય જઈ જાય.
 ગાદી ચાલતા ચાલતા ઘણી જગ્યા છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર
 આવી જાયો છે તેની જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિખા જાયો
 છે અને જીવન-રથ ઝગમગે છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપને કાલ
 જાયો છે

હું કમળની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે અકસપને ડાઘી કમળ તરફ જો-
 ણેમ તો આવજી કમળ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સાડુ અને
 સમય નથી પરંતુ દૂરમાં તમારો કમળ બતાવું તો તે। એટલે જ થશે કે,
 પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી ન્યાં પક્ષ અને ન્યાં પક્ષ પાપની
 પ્રશ્નિનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે જીવનને
 પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે.
 અશીશના જાગરને એક ખૂલેલી મોઝ કે લઈને જાણો તો તે કમળ અને
 બીજા ખૂલેલી જાણો તો તે પક્ષ કમળ જ લાગશે અને વળી કમળની
 લઈને એનો સ્વાદ મેરો તોય તે કમળ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની
 પ્રશ્નિ જ્યારે અને ન્યાં પક્ષ કરાવ મળે નામે, સમાજને નામે અથવા
 રાષ્ટ્રને નામે જમે તે કારણે માથ તે તો સવત્ર જ અરાગ જ છે હું તો
 કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-લા કરે છે
 જ્યારે પાપમાં લઈવ લિપ્ત રહેતા જીવો પક્ષ એવી જ રીતે નરકમાં જવા
 માટે પ્રયાસ કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રશ્નિ ન કરે કે ને એને માટે નરકનું કારણ નો
 નરકમાં કારણનો આવક પરિભાજ કરે છે મારો કહેવાનો આશય એટલે જ
 છે કે તમે પાપપ્રશ્નિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જીવું તે માનવો-
 મિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને મોહ એને પ્રપ માટે પ્રેરિત કરે છે
 પરંતુ પાપમાં લિપ્ત રહેવું તે રીતાનું કામ છે. મહેલા પાપ માટે કુલ
 પ્રગટ કરવું તે સત જીવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પની સાધ-
 નામાં પાપને ધાઈ નાખવા માટે છે તે પ્રપ કરતો નથી પરંતુ અર્થ જીવ
 છે પક્ષ તેને માટે વેળા મનમાં પમાતાપ જ મુનિવ મુનિવપ્ર પ્રગટ કરે છે.
 એટલે પાપને સ્વર્ગ ડાઘી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે ને પાપની
 પરિણતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તે જ કામને તે સંપૂર્ણ કમળે

દસકું માહિત્ય

૧ ખરાબ માહિત્ય અગાન બીન્ને કાઈ લટાગે નથી

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા હો, તો ગમતું પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નહિતર એ ગદ્ય માહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પાપમાં જાનળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના ક્ષેત્રમાં ? શાક શબ્દો નો પ્રપન્ન ક્ષેત્રે જાનળ વધ્યા તો પાપ તમારા માત્રમાં પથ્થર બની જાય છે તો આવી આસતા આસતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે માત્રમાં મોટો પથ્થર આવે જોએ છે તેવી જ રીતે જીવનના મુખ અને શક્તિમાં વિખા જાય છે અને જીવન-રમ્ય ક્ષમણે છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપનો ભય થયો છે

૬ કંપની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે અકંપને ડોડી કંપ તરફ જોએ તો આપણું કંપ વિસ્તૃત છે એવી પૂરી વ્યાખ્યા આપવા શરૂ અને સમય નથી પરંતુ દૂરમાં તમારો કંપ જનમું તો તે એટલો જ થશે કે પાપ માટે તમારે ના પામી દેવી. જ્યાં પણ અને જ્યાં પણ પાપની પ્રવૃત્તિએ પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે પ્રવૃત્તિ પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે અહીંજના માંજાને એક ખૂલેથી ઘીડું કે લઈને ખાશે તો તે કંપુ અને બીજી ખૂલેથી ખાશે તો તે પણ કંપુ જ લાગશે અને વળી ધર્મવ્યવસ્થા લઈને એના સ્વાદ લેશે તો તે કંપુ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પ્રપન્ન પ્રવૃત્તિ જ્યાં અને જ્યાં પણ કરાય ધર્મને નામે સમાજને નામે અથવા રાષ્ટ્રને નામે ગમે તે કારણે થાય, તે તો સવત્ર જ અરાગ જ છે. ૬ લે રહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-લા કરે છે જ્યાં પાપમાં સદેવ શિપ્ત રહેતા જ્યાં પણ એવી જ રીતે નરકમાં જ્યાં માટે ડાહ્યાકમ કરી કરે છે.

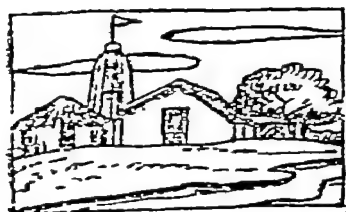
આવક કરી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણોનો આવક પરિભ્રમ કરે છે મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓ જાળવવા રહો. પાપમાં રસાર્થ જવું તે જાનલેખિત છે કારણ જીવનમાં સ્વામ અને સેલ એને પાપ માટે પ્રિસ્તિ કરે છે પરંતુ પાપમાં શિપ્ત રહેવું તે શીતાનતુ કમ છે. મનેલા પાપ માટે કુખ પ્રવૃત્તિ કરવું તે સત જેવું કમ છે કારણ સત તપ અને તાત્પર્ય સાથે નામા પાપને ધર્મ નામવા માટે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ ધર્મ જાય છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પશ્ચાત્તાપ જ યુનિય યુનિય પ્રવૃત્તિ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ડોડી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કમ છે જે પાપની પરિણતિથી સર્વથા જાળવે રહી નહીં છે તે જ સમયે તે વધુ કમને

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અને તત્ત્વો અને અને તદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે

હા, તો તમે શ્રાવણ છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડે. ડાગણ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્ત્વ શુભ લગી પ્રયાણ કરતા આપણે ગ્રીષ્મીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કદપમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાલવાડી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન ખીન્ને કોઈ લૂટાગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નહિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પસંદ તો સાંભળ્યું છે પણ અને લાગે છે કે પુરુષાર્થનો વિષય હલુ અપૂરો છે તે હલુ વધારે વિચાર માગે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક નેન્સે કહ્યું છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે કસ ટકા આત્માગ્રેષ્ણતાની જરૂર છે. મનુષ્યો વિચાર હોય નહીં રુદુરણ હોય લખવાની કળા પણ હોય છતાં ને હાથ ન હાથે તો વિચાર કમપનાસોકમાંથી કિત્તીને વાસ્તવિક કોઈમાં જાડી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પાછો કે કયો પુરુષાર્થ છે કે જે આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનન ત જનન ત મુજ એવા વીતી ગયે જોમાં એક ક્ષણ પણ એવી નથી ગઈ કે અમારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન કયો હોય. કારણ કે વીમોન્તરાયનું ક્યારે પણ પૂરું આવરણ આવડું નથી હમીલાં તેને કમોપસમ રહે છે જ બધે આત્મા અને તે ચોનિમાં હોય અને તે ગતિમાં હોય એકલિય દિન્દિય નરક અને નિગોદ બધી ચોનિચોમાં આત્માની પુરુષાર્થની કિંમત ચાલુ જ રહે છે.

જનન ત જનન ત કળતા અવિરત પ્રમત્ત પછી પણ આત્મા ચોતખો લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારવું જરૂરી થઈ પાછો કે તેણે આ / સુખી કે પુરુષાર્થ કયો તે સત્પુરુષાર્થ હતો કે અસત્પુરુષાર્થ ? એક દીકરી સવારમાં જીડીને આત્મા ઘરમાંથી ક્યારે સાર કરે છે પણ તે એક જગ્યાએ ભેગો કરી રાખે છે પણ તેની બહેન આવી તે પૂળને હાથમાં લઈ ધરમા વેરે છે આમ પુરુષાર્થ જાને બહેનો કરે છે ક્યારે સાર કરવો એ એક કામ છે તેમ ક્યારે વેરવો એ પણ એક કામ છે પરંતુ એક પુરુષાર્થ સાચક છે બીજો નિરર્થક છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમાં બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્યુપિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચઢાવે છે. બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમાં હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સંત્રામ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડો, કટકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને બીજી જ ક્ષણે તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તું ચાલ્યો છે, તેને ન્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે !

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી ખોટો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ. મને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈંદોરથી કરી-કર્યા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકા લેવા ઈચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા. તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામાં બહુ ચકાવો ખાવો પડશે. તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું. લગભગ છ માઈલ થશે. ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધા રસ્તો પડતો મૂક્યો. પહોંચી ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ ભયંકર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો. તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુકાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો. અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું—ભાઈ! સવાળથી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તાગ છ માઈલ પૂર્ણ નથી થયા ?

તેણે કહ્યું—મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

તેણે પહેલાં બોધનું નોંધતું હતું એમને પૂછ્યું હતું આ બાબત વચ્ચે તારાચક્ર મહારાજ તો એટલા બાકુળબાકુળ થઈ ગયા કે તેમણે કહી દીધું કે મારાથી તો હવે એક ક્ષણુ પણ આત્મન બરામ તેમ નથી કે તો હવે જાણી જ સવારો કરુ છું જેને છવ બચાવવો હોય તે આત્મન નામ અને તે તો એક જાડ નીચે બેસી ગયા હવે જાણી ક્રિમત છે કે આત્મન વધે । આ કમકર મુસીબતની પછો અમે પસાર કરી રવા હતા ત્યાં બે મહાત્મા આવ્યા તેઓ સવારથી અમને બોળી રહ્યા હતા તેમણે કહ્યું-મહારાજ ! આપ જાણી ક્યાંથી પહોંચી ગયા ? જામ તો થયું પાછળ રહી ગયું છેડે તેઓ અમને નહાના એક ગામમાં લઈ ગયા હતા અમને ધોવણ મંત્ર આપે પાણીને ધુટકે ગળે લેતથો ત્યારે જ છવમાં છવ આવ્યો

પૂરો જાણકાર ન હોય તેવા પચ્છશ્કની સાથે મુશ્કારી કસીએ પણ જોખમકારક છે કામ અને અર્થ એ બન્ને પુરુષાર્થ આદ્યમાના પચ્છશ્ક છે પણ તે બેરસા રસ્તે દોરનાર છે જે સાચે માર્ગ નહિ પણ બેરસા રસ્તે અને બેરસા જગ્યાએ પહોંચાડે છે

મુશ્કની શોધમાં નીકળ્યા કામ અને અર્થને બોધિયા બનાવ્યા મુશ્કની વૈશ્ય પચ્છા જોગબીને લક્ષ્મણને પહોંચ્યા પણ પહોંચતાં જ તમને લાગશે કે તમે ખરી જગ્યાએ પહોંચ્યા નથી શવણે પણ કામને પોતાનો બોધિયો બનાવ્યો હતો અને આથી નીકળ્યો હતો મહામહેનતે તે સીતાને મેળવી લાગે, પણ તેને સાતિ ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના બોધિયા તરીકે બેરસા અકિતની પસંદગી કરી હતી. આથી જ વાત પચોટ્ટર અને કમિયાબી છે.

અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ જે કે જાણકારી મનોરમ લાગે છે જ્યાં પણ જાણકારી થોડી તેમની પાસે નથી આપે સારીરત્ય એક કામ પર એકો એક છે ત્યારે તે કામ પહેલી નજરે કારાવદાર દેખાય છે પરંતુ જાણકારી લક્ષિણથી થઈ નામ છે એ જ પ્રમાણે અર્થ અને કામમાં જાણકારના દેખાવ પૂરતી જમક હોય છે અર્થ અનર્થકારી છે અને કામ વિહારી છે જ્યાં આપણે મનને સારી રીતે સમજી લઈએ.

અર્થ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (અર્થ) ખાત્રી પાછળ માનવી પાડેલ અને છે તે પૈસાને જ્યાં પૂછી તો ભો કેટલું હમેશાં સાથે તો રહીશ ને ? બીજાઓની થી સ્થિતિ છે ? પ્રસન્નતા અપૂરત કામર નેવા અધવર્તીઓને પૂછે કે તમારાં વિચારણા સામ્રાજ્ય,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શેા ઉત્તર આપમે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેડની પામે એટલુ બધુ ધન હતુ કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બન્ને નદીઓના કિનારે ગોનાની ઇટોથી આગ બધાવી ગરૂત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે દાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમગ્ર જાગ્યો છો પછી આ તો તમારા લાભની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને રગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને ઊડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડીયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરુ છુ, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિસ્સામા સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ' કોહીનુર હીરો-જન્મ્યો ભારતમા અને પહોચ્યો સમુદ્રપાર-ઇંગ્લાડમા.

કહેવાય છે કે કોહીનુર હીરો, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કોહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ ડુલ થઈ ગયા એટલે કોહીનુર પણ ત્યાથી નીકળી અગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનુ બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી જીતિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેઠી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વધારો પણ તેની સામે જૂઠું છે અને તે તો બહુ જ નસીબી જૂઠું છે જેના ખિસ્સામાં વજન વધારે તે જ પસંદ આવે. થવાનો પક્ષી બનેને ઈર્ષ્યુન કરીને પણ કેમ નથી આવતો? ત્યારે વેપારીઓ પણ આ પાખ પડે તેણે છે? તે તો બહોં પહેલે તેની પૂજામાં જ ગમે છે. જાહી ઉપાસનાં મેણે હોય ત્યાં સુધી ભમે અપરિચિતો છપ્પેલ સાંભળતા નામ અને છ" છ" કરતા નામ પણ ફુલાન પર પહોંચતો જ પોતાના બારાખ (પેસ) ની પૂજા અવન્યામાં લીન થઈ જશે. ત્યાં તે બહુ જ મૂલી જશે. તે પૈસાની બારાખ નાના સમયમાં કેઈ કરીએ જનાવ પોતાની આસુભરી કમળી કહેશે, ત્યારે તે પોતાનો જાંઘાળી મોટો વિભાવક સમજશે.

આ ઠગજનારા મોઢો સપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે. સપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે. તમે ધોળા ઉપર સ્વાર હો તો ધારણે સ્થળે પહોંચી શકો છો. તે ધોળાની લગાવ તમારી પાસે હોય ત્યાં સુધી તો ચિંતા નથી. તે તમારા ઈશ્વાર પર દોષ છે. પણ બે તમારી લગાવ તેના હાથમાં પહોંચી અને તેના ઈશ્વાર તમે આજ્ઞા થઈ ગયા તો તે તમારી કટલી મોટી હાર થશે!

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરો કે સપત્તિ ઉપર તમારી માલિકી છે કે તમારા મન ઉપર સપત્તિનો અધિકાર છે? સપત્તિની લગાવ તમારા હાથમાં હશે તો તમે ખોલે રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા તમને ખોલે રસ્તે થઈ જવા આપશે તો પણ તમે ઈંકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી નિષ્ક્રિયા જે મારી ઈમાનશીને લૂટતા હોય. બે તે માત્ર નામ અને નીતિને માત્ર મળતા હશે તો જ હું સચવત કરીશ. તે સિવાય તેને મારે મારી પરના બારણાં નાખ છે. આપણે માન સહેવ નામત રહે. સપત્તિ તમારી માનવવાને કમળી ન નાખે. હમેશાં દરેક રીતે લક્ષ્મીની ઉપાસના સ્થિતિ હોવી નથી.

એકવાર અધીજીએ અમેરિકા મારે સદેશ મોકલતા કહ્યું હતું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું ભવિષ્ય ઉજળું છે પરંતુ બે તે બનતી જ રૂબ કરવા રહેશે તો તેનું ભવિષ્ય અપ્રકરમ હશે."

ધન જાત સુધી કોઈની સામે રહ્યું નથી એ તો હમેશાં એવા દોસ્ત જ સાબિત થયું છે. પૈસાનું મહત્ત્વ સાધન તરીકે ભલે હોય પરંતુ તેને સાધન ન જનાવશો. ખરું પૂછો તો પૈસો જિંદગીની સાચી જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જુઓ. ઘણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ જુઓ !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સેકડો જાણુની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયુ નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે ને કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ બીજાને કહી રહ્યા હતા -તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય બિભી હતી તેણે સાલજ્યુ અને વિચાર કર્યો-રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ધાસ ખાધું, કડચ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટવાડ પણ ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી ને પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈ એ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ઘાલ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેટી અનેટી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઈમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડ્યા ઈચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે ન્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની બિધ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મડદા જેવું થઈ જાય છે ન્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્તને ક્યારે ઓળખી શકશે ? જોઈશ્ચીએ કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખતન પણ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાગળવુનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અમ પુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

કુ પરેશાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે લે સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે બા નાના કામજન્ય કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તે તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખાસ કર્ષ જશે અને જગતમાં તેના જલ્દયામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે અને લાગે છે કે તમારી બા નોટો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા મારે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા મારે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્મથી પ્રયે મનમાં વાસના બી હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્મથી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્મથી ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કરવો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદ્ધ હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ બનારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાણે ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આવતી વખતે જેમ જમણા પગની સાથે ડાબો હાથ આજળ જાય છે તેમ ભોજની સાથે રોજ પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો જલ્દય ચક્રવર્તીને પૂછો. સાતમે વર્ષોના બોબોએ તેને શું આપ્યું ? તેનીસ સાવરોપમની નહીં બાજ ?

સ્વાદની વાત છે એ. સ્વાદ તો કુપચ્ચમાં પણ હોય છે પરંતુ એ કષ્ટ કરતો સ્વાદ રોજને જમણો વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપચ્ચની પ્રવૃત્તિને જમણી નહિ પણ હનરજણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

ખિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીમ-
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, લગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિપ્પભવ રવુ દુક્કલં,
સન્નવસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કાદયં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યત સૂત્ર, અધ્ય ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર -
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહીં દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ શ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણુ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાયિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના છાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણુની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે લલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાયિક અને માનસિક પીડાથી કાઢી પણ બચી શક્યુ હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સોતુ ન સમજશો બહારની ચમક-
અમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણુ
માનીને ગ્રહણુ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણુ જેના લાગે છે પણ તેને ગ્રહણુ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પણ જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોઈ શકશે ? જોઈશો તો છે કે નહીં દેશમાં લોકોમાંના સમગ્ર વધવાથી મનુષ્યો વૈભવવાળી બની જાય છે તે સ્વતંત્ર ખાત પશુ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાચાપણનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે જાતે મથકે છે એથી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને જાણ અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

કુ પરેસાં કહી શક્યો છું કે અર્થ પોતે સાખ નથી તે તો સાખ માત્ર છે તેનું સાખ છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે બા નાના કાવળો કટકાઓથી મોટી મોટી બોલે મેળવી શકાય છે એટલે તો તે તો કૈવલ પસંદ કરે છે. જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જામરમાં તેના જાલમાં દોઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી જા નોડે પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

જામરનું સાખ કામ છે એટલા માટે જામર એટલે કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. જેમકે પદ્મથી પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે જામરનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાએને ખતમ કરે. પદ્મથી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્મથી ઉપરની વાસના બની સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશો. લીમડાની વાસ થી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રજ સુદ હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કદુતાને જનુભવ થાય છે. બાકતી વખતે જેમ જામર પાનની સાથે રાખે કાચ આજળ જાય છે તેમ બોજની સાથે રોજ પણ જાણે છે એ કાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો ખજાણે અસ્વર્ગને જોઈ સાતસો વર્ષોના બોજાએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચા રોપની નહીં જાય !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુપણમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કુપણ જરૂર સ્વાદ રોજને જામરો વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ જોઈ પરપરાને જામરો નહિ પણ જામરજી વધારી મૂકે છે વાસનાના અંત

નખર જરૂર લગાડશે ભલે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઠી કલાક તડકામાં કેમ નથી ઊભા રહેવું પડતું ! આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસતી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—‘ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ’

બગાળતા એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમા પરોવાયેલલા જેતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખખર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એનું જ નામ ધર્મ છે

કમી પડી તે માખણનું નહિ, પણ ચુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આંખો સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કામ વ્યક્તિ સામે આવતાં કુખોને જોઈ શકતો નથી આંખો માથે કરીને ન આવે વાસનાના જાંડુને સમજે. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરે.

વાસનામય પદ્ધતી સાથે જાને તમે અને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે ઊઠી જશે કે જેવી રીતે જીવિનના પક્ષમાં ઊઠી નય છે ઊઠવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને ઊઠી જશે તે તમારી આંખમાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને ઊઠાશે તે જાનવ જ્ઞાનદ આવશે જેવી રીતે શિષ્યા ચોરાઈ જતાં માનવી રજા બેસે છે પણ જાનમાં આપી દેતાં જ્ઞાનદ આવે છે સપત્તિ અને વૈભવ એમ તે એમ આંખી જશે તો કુનિયા કહેશે કે નિચરાયનું બધું જતું રહ્યું કદાચ મરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપત્તિ ઊઠી જવાની વસ્તુ તારે કુનિયા કહેશે કે આજ નિચારો બધું ઊઠીને આંખી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું ઊઠી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો કુનિયા કહેશે કે-તેનો મર્દ આંખી હતો ! પોતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળ્યા હવે તમે જ નિર્લેપ કરી લો કે તમારે શું જાનવું છે

પરંતુ, આ ૭ વાસના ઊઠવાની વાત જ ક્યાં છે ! ત્યાગનો ઉપદેશ લે માંડપણમાં જણાય છે જાણે તો દરેક વાતમાં વાસના ધૂસી ગઈ છે જાણે કાઈ પણ વસ્તુ કાઈકે કીર્તી ચિત્ર વિના વેચી શકાતી નથી, વાસનાજરી આંખો બધામાં સીધાં શોમે છે જાણે તો પ્રુસ્ટિફા પણ એવા જ વધુ વેચાય છે કે જેનાં પૂઠા ઉપર કાઈ સીનેતારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય ! ૭૮મું ચિત્ર આંખીય હોય તેટલી જ તેની માજણી વધારે રહેશે. ક્યાં પણ અભિનેત્રિઓના નામે જ માસે છે સાણુની જાહેરાત અને વારી-ખીમાં (Calendar) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે

અજનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને જાનુરૂપ હોય છે હિરમમાં નામિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેની સામે સારા ધરની અભિનેતા પણ જોઈએ છે આપણે વિદ્યાર્થી ઉપાસક જણાવો વિદ્યાર્થીવર્ગ પણ જાણે સીધાં જ ઉપાસક જાની ગયો છે !

સાણુઓના કલ્પન કરવા જવા માટે તમને સમજ નથી મળતો, કારણ કે જાણુનરંગો ભગ નહીં છે પણ અભિનેતાઓનાં કલ્પન ના માટે તેને સમજનો કમી નથી ! નવી હિરમ શરૂ થતાં પહેલાં એમ (Jingo)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી ઊભા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બહાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે બગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનરપતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એનું જ નામ ચર્મ છે

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થે બને કામ એ ને પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યા છીએ. તેમાં સમગ્ર બને સંસ્કૃતિનો બ્યવ તો યામ છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મનજમાં રચાયેલી હોય છે તે કારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આજ રણુ ચારુ બન્ને અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ ચારુ નથી હોતું એથી જ એ બન્નેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું શરણ લે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સંહિત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ બને ક્રિયા બન્નેને એટલા આરે સાથે મૂકવામાં આવેલ છે કે દેહલીક વખત બ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ માદ રાખો કે નિષ્કાંતી પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખારી ? માતા પોતાના બાળકને મલીપવડી કરીને હસાવે છે. જગલમાં જ્યારે મનુષ્યને ઘેઈ વખત રીજણુ મળી જાય છે તો તે પણ તેને પકડીને મલીપવડી કરે છે અને હસાવે છે.

હવે જરા બે ઘણુથી વિચાર કરો કે બન્નેમાં કેટલું અંતર છે ? જેમ્નું અંતર અધકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ અંતર એ ને વચ્ચે છે. આ બાળકને હસાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજણુ મનુષ્યને હસાવીને તેનો શર લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગેરબી ભાવના જ તેનામા શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે. દેહલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્મે છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુનો શુભ ભાવનાથી યતો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ કેટલીક વખત ભાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે-આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ધરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે કેડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ધરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ ભાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ધરની નજીકમાં હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં બિતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકના સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાંઈ અતર ખરું કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે-આ બંનેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

બે મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બંને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઝોળાએ અને બંને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને-કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલાંમાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના ભેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો હિંદુ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાવે છે તે સિવાય હિંદુની અપવિત્રતા ધર્મને ખુબ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું યજ્ઞ પવિત્ર જનવા માટે જ સો ધર્મનું યજ્ઞ એટલા જ સેવામાં આવે છે કે જુરા કમનુ રૂળ આસોઈ ને પરસોઈમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંઢીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરો તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો કુલોના દમણથી ગંઢીને દાંડવા જેવું કાવ જની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગંઢીને તો સૌરસચ્ચત નહિ જનારી શકે નહિ. પણ કુલ તો જરૂર ગંઢી થશે જ એવી જ રીતે સેતોએ ધર્મને જાળાઈ કપો છે તેઓ જાળારથી ધામિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વાર્થ એક ફક્ત પણ તેમનો સાથ છેડતો નથી ઉપાશ્રમમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ મિડુ જીવનમાં ન જોવાયું તો જીવન શું જો નિઃશ્વાસુ જની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જોતરે તેની આસર જીવનના શાસ્ત્રોના જીવદારમાં પણ મચી જોઈએ. જેની જો પાડેલી હેમ તો તેની અંદરને ફેરવી રમ જકાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ ફેરવો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના દર્શનમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિચક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડે કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે ?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના મોઝા માટે મજા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા કાસે વધારે છે પણ મજા સારા આપજો માનવતું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે ખૂબ જાણે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે બાઈ ! કાસે પૈસા વધારે સામે પણ માથા સારા આપજો પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવિનિયમ દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મે છે છતાં, ખર્ચ સારા નથી આપતા આ કેટલી અરામ વાત છે ?

સારી વસ્તુ જાતનીને અરામ વસ્તુ આપતી—એ આવકધર્મની વિશ્લેષ છે. અજાણત મદ્યવીરે આવા કાપોને જીવનના મધુ જ મોટા દોષ તરીકે જણાવ્યા છે. માવજાને વેળાથી જમવા માટે ધેરણા જ નહિ નિદ્રા પણ કમી છે.

તેમણે કહ્યું છે કે—આપણે તો તારા નૈતિક જીવનનો પાસો મુલક નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે.

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ કર્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કકડામાં બાધી દીધા, ખીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોઢે મુકપત્તી બાંધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો-સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવા ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કોઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ ન્યાયે તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે-જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનતા અચ્છાઈશ પણ જો તમારો દુસ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચ્છાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે.

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા જાણી શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે એ ક્રિસ્તી સાથે તમારે ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સામ્ય છે તે સિવાય, ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું શરણુ પવિત્ર જનતા માટે જ મો. ધર્મનું શરણુ એટલા મો સેવામાં આવે છે કે જરા કામનું ફળ આપેલું ને ખસેડેલું ન મળે.

જો જીવનની ગદગદને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતા હો તો ધર્મની સાથે જાન્યાય થશે. આ તો ફોનોના હાથમાં ન દબાવે દબાવે એ કામ જની રહેશે. જાને તેમ કરનાર ગદગદને તો સૌરભયુક્ત નહિ જનની શકે નથી. ફક્ત તો જરૂર ગદગદ થશે જ એવા જ રીતે સોડાએ ધર્મને જાન્યાય કર્યો છે તેઓ અધારથી સામિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ જાતરનો રસ એક ફક્ત પણ તેમનો સાથ છોડતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ મિડુ જીવનમાં ન બેસતું તો જીવન શું છે જો નિષ્પ્રાણ જની નથી.

જાતરમાં ધર્મનો રસ બિતરે તેની અંધર જીવનના રોજનરોજના વ્યવહારમાં પણ જીવી જોઈએ. ફોનો પોલી હેન તો તેની અંધરે કેસરી રંગ અંધર જાન્યાય વિના રહેતો નથી. જાતરમાં ધર્મરસ બિતર્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનમાં જ થઈ શકે છે. જ્યાં હાલમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડી કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘોડા માટે ચણા ભેગા એક દુકાને ગયો. ચાલતો વખત દરેક તેણે દુકાનવારને કહ્યું કે પૈસા કાઢે વધારે ને ખજૂ સ્ત્રીના સારા આખ? માનવતું મન સારી વસ્તુનું માલક છે તમે ખજૂ ત્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે વાઈ! અતો પૈસા વધારે સામે ખજૂ માય સારો આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી અનેકકિય દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મે છે છતાં, માય સારો નથી આપના આ કેટલી અચળ વાત છે?

સારી વસ્તુ જાતરને અચળ જરૂર આપતી-એ આવકામની નિષ્કંડ છે અચળાન મધ્યવીરે આવા કામોને જીવનના મધુ જ મોટા હોય તરીકે અજાન્ય છે આવકોને તેવાથી અચળા માટે ધૈર્ય જ નહિ નિદાસ પણ કોઈએ તેમણે કહ્યું છે કે-માલક! તું તારા નૈતિક જીવનને પાંચો સુદ નહિ

દાનવ્રત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાબુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કાઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ઘોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સગ્ગ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામનાં પ્રસાંગોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટડા શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલળ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જે કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હજારગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વર્ગમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે ત્રિભાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિહાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઇન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું ન ભૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી બધાં તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું — સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાધર્મનો કહ્યો છું. મેં મારા જલકારની પૂજા માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચગવળ જીવન તરફ કાન્ય દેહ્યનો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમના પ્રત્યે મહાજ્ઞાન દેવપ્રવી.

આજ વાત ધર્મરાજની છે તેમના જાનીદુશ્મન દુર્યોધનના મનમાં પણ તેમની સખ પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કસાકાર છે કે જે સત્યતાઓ હૃદયમાં મિત્રતા સ્થપિત કરે છે.

હા તો યાદ રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્મ કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉચ્છેદ પણ લેવામાં આવે છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પણ જાની નય છે. જેના જીવનમાં ધર્મનું તત્ત્વ વ્યાપેલું છે. જેણે પ્રામાણિકતાને પોતાના જીવનનું સાખ જમાવી છે તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધી જાય છે. બીજા જાણુ એમ પણ કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ ચર્ચિત થઈ શકે છે.

કેઈ બ્યક્તિએ સાખ રૂપિયામાંથી દસ હજાર રૂપિયા ઘનમાં આપ્યા તો ધર્મ થયો કે નહિ? કેમકે ઘન પણ ધર્મનો એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉત્તર એ પણ મજાથી કે ધર્મ એટલો સરતો નથી કે તે દિશાથી ખરીદ કરી સમાજ કારણ ? તે આપનારો ગુણ છે તેને જરૂરથી કેઈ ખરીદી શકાતો નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિસાના ત્યાગથી વર્ણ થઈ શકે છે. જેને જેનું દાન ઘનમાં આપ્યું તેની તેરલા ઉપરથી આસક્તિ મટી ગઈ છે અને આસક્તિ મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજા વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ શકાય. ધર્મ તે તમારું સખ પણ નથી. પૈસા કમાની વખતે તમારો આસખ કાંઈ બીજો જ દેવ છે. તમે જ તરમાં સાક ખરીદવા જાઓ તો સાચી સાથે પાંદડું અને પડા પણ આવશે. હવ તમારું મુખ્ય પ્રયોજન તો સાક મેલવું જ છે. પાંદડું અને પડ નહિ. એ સાથે જાને છે તે જુદી વાત છે. એવી જ રીતે અર્ધોપાન સમયે તમારું સખ શું ઘન તરફ દેવ છે? નહિ. તે વખતે તો નિર્મલ નર જગતની ધર્મતા જ કામ કરતી દેવ છે (અર્થમાં દાન/સ).

કદાચ કેઈ અમ ક' કે હું ધર્મને મારે આપતો સમ્રાટ છું છું. તે તે પણ અનુચિત. જેનરઘન તે વાતને ધર્મનાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂં થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આશ્ચર્યક્રીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાષીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે ચાહની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીન્નું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી ભલેને ત્યાં જવા માટે મુબઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયતી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ધર છે તમને તમારું પોતાનું ધર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ધર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુબઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્મણપતિ છે પોતાની માલિકીના ધરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ધર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ધર છે, ધરના ધર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે ભલે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

છો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કંઈ એવો તો કુદિવાળો નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને મારે કેળાં કે નારખી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપે. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્ત્વ ન આપે.

મીઠા વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દમોઈ દેસ એવું કંઈ નથી કારણ કે કામા માર્ગે વ્યવહાર વિધિ ધર્મ સવર છે સવર શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ વ્યવ છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સંભવે છે તે સિદ્ધાન્ત શુદ્ધની સાથે પુણ્યના સમય માન્યો તો મોક્ષનો સંભવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુખી જ સંપ્રીત રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુખી પહેાંચે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા બધી વિભાવસ્થાને ઊર્ધ્વે સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્ત્યવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન સ્થિતિ ન કરતાં સિદ્ધિસ્થાને સુક્તિસિદ્ધિ કદી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મુક્તિ કામ નહિ આસે એમ તો આત્મા અનત્યાર ત્યાં પહેાંચી મને છે. જુદી-કામના રૂપે ત્યાં ઉત્તર પલ્લુ ઘસે છે અને ત્યાં મર્યા પણ છે પણ તે જોડિયાદિ છૂવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કમ યજમાની બધામેળા છે કમની જ છોડાથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષાવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા જન, ઉપાસક-સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ કે જરા પૂછી શકે ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવતું નથી પીરાતું નથી સ્વચ્છ નથી સ્વચારમાં જાતાં જે તમને દમોઈ થઈ આવે છે તે સિદ્ધિની આદ્ય તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં મીઠી નથી સિત્તા નથી કે વા માટે ઓપારી પણ નથી એવી મુદી નવરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તેવાર થઈ મથા છો ? (દસાદસ)

તમે જ્યાં પણ છે મ્યાની લીધું કે કુનિયાની આ બધી કંઈ લૌકિક વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કંઈ જરૂર પણ નથી જરૂર દાન અને વસ્તુ ન મળે તો દુઃખ થાય. પણ જરૂર ન દેન અને વસ્તુ મળે તો તે એક દુઃખપૂર્ણ થઈ પડે છે. ગરબીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂં થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આઈસ્ક્રીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે સાહની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીજી એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લેવેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાગ્યનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ—એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લેવે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો દુઃસૂતો તે ધર ખાલી કરવા વિવશ નવરે છે પણ મોક્ષ એ આત્માનું પોતાનું ધર છે કાંઈની તાકાત નથી કે તેને ખાલી કરવાનું કહી શકે

પણ ત્યાં પહેંચ્યા મરે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છાંયી પાશે ત્યારે જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે જેટલી વસ્તુઓ મેળવી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે ધરની ? જો તમારી પોતાની હોય તો ખાલી થી જતી વખતે તે નથી સાથે સર્જી જતી જોઈએ. જન્મ જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે સર્જી જશે ? મોક્ષની વાત તે દર રહી પણ ધરનોકમાં પણ તમે ખાલીની કાંઈ પણ વસ્તુ સાથે નહિ સર્જી શકો મુક્તિના રાજ્યમાં પહેંચ્યા મરે તમારે માન્યતા રાજ્યની નથી જ વસ્તુઓ છાંયી પાશે. આ ધર્મને પણ તમારે છાંયે પાશે કારણ કે તે પણ આ દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છાંયે પાશે ! જેટલી વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ તે નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષનગરીમાંથી મોક્ષનગરીમાં પહેંચાડનાર ધર્મ છે જે સદૃશ સુધી પહેંચાડવામાં સહાયક હોય તેને સદૃશસ્થાને પહેંચા પછી છાંયું જ પડે છે

ધોડા તમને જ ચક્ષુમાંથી ધર સુધી પહોંચાડે છે ધરનાં બારણું સુધી તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી નીચે ભતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે જે સાધના અને રિવાજો મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચતાં સુધી જ છે ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છાંયી જ દેવી પાશે.

શ્રી ૧ સંદેશમાં કહ્યું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ જૂના અને શેરડીને છે શેરડી નવાવગા મરે તથા જૂનો જળતણ બધું જરૂરનું છે એ નથી થીને વગર શેરડી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તોઈની એક પણ વસ્તુ બાકી શકતી નથી તેમજ મોક્ષ તમારે કરવો મરે અગ્નિ, આત્મા, સાધન છે પણ મોક્ષ તમારે જઈ જવા પછી અગ્નિ સજાતમાર પેલની જાતે / પુણ્યની નામે છે પણ તેના અર્થ એ નથી કે તે રિવાજ

કરતો રહે, કે અગ્નિ યુગ્રવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂકામા લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જેટલું જરૂરી છે, એટલું જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવું જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે તમારે સ સારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સ સારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમુ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સપૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમા લાવો અને શુભ-માથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“મારુ આયુષ્ય ખોતેર વર્ષતું છે ત્યારપછી, હું જરૂર મોક્ષે જવાનો છું ” છતાં તેમણે શું કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“હું મોક્ષમા તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ધ્યેય સુધી પહોંચી શકીશું પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામા સમ્યક્ પુરુષાર્થ જગૃત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામા સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સ થે વિરમુ છું

મોહ અને પ્રેમને આજની દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણાય છે અને આરે આ શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તે સૌથી મનનકાર્થ થયી જ કહેવા લાગ્યા કે આ બંને તે એક જ છે મેં કહ્યું આ બંનેમાં ફરક હોય છે એટલે હોય છે એટલે કે ત્યાં બંને આકાંક્ષા હોય છે એ જ નામ અને રચના દષ્ટિએ બંને એક જ છે પણ શું શબ્દ-દષ્ટિમાં પણ એક જ છે ખરા ? નહીં બંનેમાં દિવસ-રાતનો ફરક છે. પહેલું (વાસ્તવ) પ્રણયપદ્ય છે તારે બીજું (આકાંક્ષા) પ્રણયપદ્ય છે ત્યારે બીજું નાનું જાળકચી લઈને સો વપના વહેને પણ જઈ લગાય છે એટલા ખરે જ તે જાણે માતા કહી છે પણ ભોંસતું હોય આટલું સ્વાસ્થ્યપદ્ય નથી અને આકાંક્ષા હોય તે પ્રણય-માત્ર છે પ્રેમ એ જાણતું હોય છે તે મોહ એ આકાંક્ષા હોય છે

જાતકમાં જ્યાં આવક-જીવન અંગેનું વર્ણન આવે છે ત્યાં એને પ્રેમાણુરાગ રસ વિશેષ્ય અપાત્ર છે સારું જ ધર્માણુરાગ રસ” એ પદ્ય પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રસ એવો પદ્ય ક્યાં આવતો નથી. કાણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તે મોહ અપકાર છે પ્રેમ ક્રિયાનનો માત્ર છે તે મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી / મોહને કમં ન બનતું મૂળ કારણ ગણાય છે

રાગો ય લોલો વિચ કસ્મ લીય કસ્મંચ મોહવ્યમયં વર્ચનિ ।
કસ્મંચ લામરણસ્ત મૂલ્યુ વુર્ણંચ લાહ મરણંચચાન્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના ખીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનુ પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પરપરાના ખીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્યાય જ તો છે

દુ ખનુ મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઇચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પરપરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ચાલી નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઠી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुःखं हयं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનુ ખીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊડા ઊતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે? અને તે ક્યા છે? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણે એ દુ ખની ક્ષણે છે એ ક્ષણે ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનુ દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પત્તિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુખર્ષી તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનુ દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોચાડે છે? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનુ એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારુ પીડા દેતા નથી? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતુ નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે? દુ ખનુ અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના જીવવા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછુ તો

મોહ અને પ્રેમને જાણતી દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી મળે છે અને જ્યારે જ્યાં સીધું ચાલવામાં આવ્યું તો સદાથી મનનશીલ દોષી કહેવા લાગ્યા કે જ્યાં જન્મે તો એક જ છે એ કશું જા મનનેમાં ફેર છે એટલે ફેર છે નેરલો કે જામ અને જામના દુષ્કર્મો ફેર ફેર નામ અને રમતી દષ્ટિએ જન્મે એક જોય છે પણ શું કુલ-દષ્ટિમાં એક જોય છે ખરા ? નહીં જન્મેમાં સ્વિસ્ત-ચાલનો ફેર છે પહેલું (જા દુષ્કર્મ) પ્રાણદાતા છે ત્યારે બીજું (આકાશનું દુષ્કર્મ) પ્રાણદાતા છે ત્યારે ત્રીજું નાના જાળકર્મી લઈને સો વપના ફરતે પણ કંઈ લગભગ છે એટલા માટે તે જન્મે માતા કહી છે પણ બેસતું દુષ્કર્મ આટલું સ્વાસ્થ્યમાં નથી જાણ્યું દુષ્કર્મ તો પ્રાણ-દાતા છે પ્રેમ એ વાતનું દુષ્કર્મ છે તો એક જાણ્યું દુષ્કર્મ છે "

જાણતી જ્યાં આવક-દાતા જાણે વધુન આવે છે ત્યાં એ પ્રેમાણુરામ રક્ષા વિશિષ્ટ જાણ્યું છે જાણે જાણે જાણે રક્ષા એ જાણે પણ જાણે છે પણ મોહાણુરામ રક્ષા એવો પણ કર્મ જાણે ત્યાં કર્મ કે પ્રેમ જાણે પ્રકાર છે તો મોહ જાણે પ્રેમ ઉત્થાનનો પ્રકાર છે તો મોહ જાણે પ્રેમ છે તેથી જ મોહને કમ જાણે મુજબ પ્રકાર જાણે છે

રાગો ય દોષો વિષ્ણુ જન્મ બીજા જન્મ મોહવ્યવસ્થા વર્ણનિ ।
કર્મજ્ઞાન માર્ગમયસ મૂલ્ય કુલજ્ઞાન માર્ગમયસ ॥

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી ભલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઈતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનુ મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા હડી રહી હતી ખીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર અપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો ફૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતુ. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ઘણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ મેળી થાય છે દૂર દેશના-રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર ભણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના-શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઝોછો ક્યાં વગર આગળ વધવું તો સભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાલળી તોડ

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. વ્યર્થમાં તો એવું નહીં નથી. દુઃખ તો મારાપણમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કોઈ પ્રિયજન મરતું જ તો જ એવો વિચાર આપણને ખટકે છે. પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે. દુઃખ થાય છે. પાડેલીમાં કોઈ મરી પણ જાય તો એના મૃત્યુ પર એક દુઃખની રેખા પણ દેરકતી નથી.

કદના કરો એક બાદમીએ પચાસ હજાર રૂપિયા રાજી એક બચ્ચો આંખો. એના હાથમાં એ બચ્ચા પ્રયે દેડો મોઢ હશે. એમાં જાન પણ થોક—મણુ ગુસ્સાન થાય તો એના હાથને ડેસ પહોંચે છે. પરંતુ પરિત્યક્ત વય એને એ બચ્ચો વેચી દેશે પડશે. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા બેભાન થાય દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બચ્ચાની પાસે આજ લાગી અને તમારા ભવ્ય બચ્ચાના સ્થાને હવે ફક્ત બાકી—બાકીની દીનાસોના બડો કિલ્લો છે. શું આ સમાચારથી એ સંજ્ઞાનને કંઈ દુઃખ થશે? નહિ. પ્રજા એ થાય છે કે એવું શા માટે બને છે? પહેલાં તો બચ્ચાને ઘટુ જરા ધરખુશ ગુસ્સાન એના હાથમાં આપાત લગામ્તુ પણ હવે આપે બચ્ચો રાખતો બચ્ચો જાતી ગયો તેમ જાતી તેને દુઃખ—અનુભૂતિ થતી નથી. એવું ધરણ છે, પહેલાં બચ્ચો પોતાનો હતો માટે દુઃખ ઘટુ ઘટુ હવે એ બીજાની માથે હતો છે. એના રૂપિયા એ ગણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી ઘટુ લાનિ-લાનની સાથે હવે કોઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ ગયું કે સાથે જ દુઃખ જાયું પરંતુ મોઢમણી આદમ્યા આ તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. જાગરાન મહાવીર આચાર્ય સુત્રમાં દેરમાવે છે

‘इण मेव नाय बुज्झति ये जप्पा मोह ए’उडा ॥

આચાર્ય સુત્ર

મોહરૂપ આદમ્યા સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની આંખો આપે હાથમાં પ્રજા રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એના પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ-તિઆ ઉપર પડે છે. વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ બાંધકાર દેવાને છે એ પોતાના કાવિ જીવન પ્રત્યે સાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સેનાના મુજ ઉપર મોહિન ચર્મિ ધામપણકળમાં જ્યારે એ મહામુહના મૂળમાં આ મોહજી હુપાયેલો રહ્યો છે. સુવર્ણ મૂળનો મોહ પણ મુહની એક જિજ્ઞાસી બનીને રહ્યો છે. એના જાતે આવે છે ચાવણનો સીતા-મોહ, આમ પ્રત્યેક મુહના મૂળમાં કંઈ ઉતરશે

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પત્રિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીચ સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા સમાપ્ત થશે નહીં લોઢામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ઘણું-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જ્વાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એની જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ આણું રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યા વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય દ્રવી બ્રહ્મ મનુષ્યોની મનસ્વિતિને એ સમજતો હતો. સ્ત્રી-
બાઈની પીડા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તે એ મનુષ્યના કષ્ટને સમજ
-રહ્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

જેને વીતી હોય તે જાણે કે જાનવરો કાંઈ ન જાણે કે
હાથે ખરે ખર ભારથી કેસે દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કેવ.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં એટલેમાં ફરે
છે એને શું ખબર કે ખરે સાચું કેવું હોય છે જે હમેશાં સમુદ્ધતા જાય
છે અને વિશાળ આરસ પથ્થરના મહેસોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીઓની નિદ્રાથી કેવી હાથ છે કુટખાથ ઉપર સુનાગને કેવી વીતે છે!
નળ તો બેસી નહાનાર શું જાણે કે કૂવામાંથી પાણી ખેંચીને નહાવું કેવું
હોય છે! જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ ચૂક્યો છે તે પેતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજતી શકે છે

હા તો શકે મનુષ્યોની મનસ્વિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ' ?
જેટલો ભાર ઉપાડીને આરામથી ચાલી શકે તે તેટલો જ ભાર ઉપાડીને
બાકીનો ભાર જ ઉઠાવી દે અને એનું કાંઈ કુખ નહીં લાગે. તમારું કષ્ટ
તે માન્ય છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુ આરા જ આત્માના પ્રતિનિધ
જોઈ શકે આ જડ હુકમ કે તમારામાં અનુકૂળ ચેતન્ય પ્રમે આપ
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શેઠનાં મધુર વચનોથી મનુષ્યોને કંઈક આશા-
સન મળ્યું એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મનુષ્ય એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે આ પ્રશ્ન તો તે જ
સમયે અમારી સામે આવ્યો હતો. આપરે અને શકને ધેર આ પેટીઓ પોર્સ-
આવાનું વચન આપ્યું હતું હવે અમે જે પેટીઓ કેટલી ઘડીએ તો શકને
કેટલું નુકસાન થશે! આ જાણુ અને અમારાં વચનોથી પાછાં ફરીએ છીએ.
આમ વિચારી એ તો સાતેય પેટીઓ માથે મૂકી ચાલતો રહ્યો. ઉપરે મનિષ
આત્મી પહોંચી. હવે જ્યાં મનુષ્ય ભાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ધેર જઈ
ઉત્સુક હતા તેઓ જેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે સેડ બોલ્યા. આ
કષ્ટ શા માટે કરો છો. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પેત-
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. આ જાણુ તમારે માટે જ છે " આ સમજતાં
જે મનુષ્યોએ ધરતીકંપનો આંચો અનુભવ્યો. વિચારવા લાગ્યા : અમને
શી ખબર હતી, નહીંતર જ્યાં પેટીઓ આપણે ઉપાડી લાવત."

તે પેટીઓ ફેટીને મનુદોષો શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટીઓ માટે એમની આખોમા આગુ ચાલી નીકળ્યા કારણ ત્યારે તો પેટીઓ ગેટની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર લગેની પેટીઓ ફેકરામાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટીઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આવ્યુ એટલે ભાગ્યી દલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની છાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મદાદીર બતાવે છે જ્યાં માગપણુ છે, મમત્વ છે, ત્યાં દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હું ઘણુ જોડી ગયો છું. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ બંને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું. મોહ બહિરગ છે તો પ્રેમ અંતરગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમાં હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીગના ભાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીગના મૂલ્યમાં ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસવીપણાને જેણે પીછાની લીધુ છે તે બંનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે.

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ બીજાને ઉભડવા માગે છે તો પ્રેમ બીજા માટે સ્વયં યજ્ઞાદ થવામાં આનંદ માને છે કારણ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના સુખમાં પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિશેષમાં થાય છે અને મોહ સંયોગમાં પુષ્ટ બને છે પ્રેમ દ્વિત્વમાં વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમાં વસે છે. મોહ વિકારશીલ છે ત્યારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ ત્યાગ ચાહે છે જ્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિત્ય છે તો મોહ અનિત્ય છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેક્ષા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસો છે રૂપના અસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતાં ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે.

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાંતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી સુદલણી પોતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી આજે અધિકાંશ યુવકો સીનેમાં-સસાંગ ગોખીને છે દ્વિત્વોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્લી ખીન એમની જીવન ઉપર ચડેલા રહે છે. આ બધું પ્રેમ છે નહીં. આ પ્રેમના નામે મોઢની કઠાણી છે. જે પ્રેમમાં વાસ્તવ્યે રમ છે તે પ્રેમ નથી. ત્યાં તે પ્રેમની ઓથ મોઢ મોઢી રહો છે. કુદરતમાં વસતો પ્રેમ ખલુ મોઢનું જ એક રૂપાંતર છે. કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકાંક્ષી છે તે વ્યવ છે. તે પોતાની પાછળ કુદરતની પરંપરા તર્ક વાસતો હેમ છે. પરંતુ આત્માકાંક્ષી પ્રેમમાં જેની વિહૃતિઓ પૂરી રહેતી નથી. માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષાહીન સ્વાશી ખલુ છે.

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીલ છે. કારણ તે બીજાના કુશળમાં હમણી ધરાવે છે. જ્યારે મોઢ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે. બીજાની જો મિત્ર નથી પ્રેમ કહે છે.

બૌરોં કે સુલકો સુલ સમજુ સુલકા કરેં ડપાય

અપના યુ જ છો સહર્ફ કિન્નુ પર-સુલ દેલા ન જાય.

હયામય દેસી મતિ હોજાય.

કારણ કે પ્રેમ બીજાનીની જેમ જીવન બગાડે ખલુ બી નને પ્રમદ આપવા માને છે. જ્યારે મોઢ કંઈક બુદ્ધ જ મિત્ર બતાવે છે.

કિસ કિસ કો ફિક કીમિય, કિસ કિસ કો રોશયે

આતમ પકી લીમ છે મુઢ હક કે સોદયે.

કારણ કે મોઢ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરાઈ છે. એટલે જ મોઢ શબ્દ પોતાના સામ જલુ દાખતા પિડ સુખી જ સીમિત રહે છે. મોઢમાં જીવ અને અન્યાયનો ખલુ વિવેક રહેતો નથી. જ્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીય અમમતો રહે છે. એક હિંદુ ગામને સમાવેપરોગી ખલુ મની એની સેવા કરે છે. એમાં પૂજ્ય શાવ રાખી એની સક્તિ ખલુ કરે છે. તે એના પ્રેમ છે. ખલુ જો એ માથ કંઈ ભૂલ એતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલે ખલુ એના માથિક એની કરી દરબાર ન કરે તો એ મોઢ જ સેવાદા. કારણ કે મોઢમાં બીજાને જીવિ શાનિ પ્રત્યે આંખો જામ જઈ જાય છે.

માટે કુ હરી બારપૂર્વક કહીય કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે. જ્યારે મોઢ સારીરિક છે. ત્યાં આત્મિક બુલ્લો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં તો પ્રેમનું આકર્ષણ છે. ત્યાં સારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હલ વધે છે ત્યારે વિચારવું. તેઈએ કે આ મોઢનું આકર્ષણ છે. જેમ આપણે એક પુખ્ત તેઈએ છીએ એના મધુર સૌંદર્ય પર મુગ્ધ થઈ જઈએ છીએ. આ તો સૌંદર્ય પ્રેમ છે. ખલુ એને પૂરી સેવા માટે જ્યારે આપણે દાન આપણ વધે છે અથવા એના પર અપિહાર જમાવી બેસી જઈએ અને

ખીન્ને લેવા માગે તો એની સાથે લડાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેનો આપણો મોહ છે.

જેના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જન્ય થાય છે પરંતુ મોહમા સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીન્નનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીન્ન ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે.

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો સ્નેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીન્ન બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીન્ને મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ ભણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા ભણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે.

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમા વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બન્ને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બન્નેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે ચાપલુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમા ચાપલુસી વિનયમા જ ઘૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતાંકા ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માખણ સફેદી બન્નેની એક જેવી છે પણ એક સ્વાસ્થ્યકારક છે તો ખીજો પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમા ઠીક ઠીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમા આગળ વધો. ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારું આત્માને ઉર્ધ્વગામી બતાવશે.

॥ હૈંના શાંતિ

દિનાડ

૧૯-૧૦-૫૮

૨૧

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ

આલે ક્ષમે સૌ જીવનના બે રૂપો જોવા આવ્યા હતા. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે જીવવાની ક્ષિત્તિ એ જીવન કહેવાય છે. પરંતુ ક્ષતિ આસક્તિમાં માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે એમ તો આસ તો પેલી ધમણ પણ લે છે. પણ જોવા જીવનમાં કઈક નિઃશરણી છે તે જ તો જીવિત છે. એની નિઃશરણી પોતા પૂરતી જ સીમિત રહે છે. બીજી કઈક એથી અલગ વધે છે. એની દિવાલને પાર કરી જેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાવેશ કર્યો છે તે જીવન અનરમતીના જીવનમાં છે. અનરમતી પોતે બગીને આસપાસના વાતાવરણને સુગમિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશરણી છે જે બીજા અર્થે પોતાના દિવાલ નિઃશરણ આપે છે. જ્યોતિર્દિશ અલગ છે. શીખ વસ્તુના સ્વરૂપ તાપને એ સ્થિતિ છે પણ એના સારણે આપનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. શીખના જાંબડા તરફ ને વ્યક્તિ વધુ રહે છે તેનું સરીર સ્વસ્થ બની જાય છે. સુખાનની ખસે કોઈ જાણ તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સારાઈ જાય છે. પણ હૃદય માનવ, તો તે પચેન્દ્રિય છે તારી ખસે આપનાર બીજી માત્રી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે. તમારી ખસેથી અનર કોઈ ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પડે છે કે હજુ સુધી આપણે પેલા જોતિર્દિશ નેટરો પણ જીવનવિકાસ સાધી શક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અને જોતિર્દિશ જતાવે છે. આ આત્મા જ્યારે નિઃશરણી નીકળી પ્રયોગમાં આવે ત્યારે એણે ઘોરો ઘોરો વિકાસ કર્યો. જોતિર્દિશમાંથી ને-ઈન્દ્રિય, ચેન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આત્માને વિકાસકર્મ છે. પચેન્દ્રિયમાં પણ અસતીથી સતીપણ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ લાવવિકાસની પાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને લાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો ગ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જરાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રતનો માટે પણ ત્યાં સધર્મ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ધણો આગળ વધેલો હોવા છતાં લાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી લાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્મ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્મ થાય છે તે સધર્મ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવેા જોઈએ છે ખીજા બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ લાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે ખીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજ્જવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદૈવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજ્ઞન કરે છે? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ સંઘને ચાલે છે, સાધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાઈને કરે છે ઉત્તરાધ્વન સૂત્રના ૨૬ માં અખ્યાવર્માં પ્રજોત્તરર્માં એવું સુદર નિર્ણય થયેલ છે

૫૦ વૈયાવલ્લભ મમ્મે ! જોશે કિં જળયદ !

જાન વૈયાવલ્લભે વિરધયરનામ ગૌત દમ્મ તિલ્લવર્ણ ॥

મહામુનિ જીવન મહાશક્તિ બલવાન મહાવીર પાસે પ્રમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રભુ જવાબ આપે છે વૈયાવલ્લભ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદ્ધયના મનમાં શાંતિ અને જ્ઞાનદેવના વશાવવાની પવિત્ર વિચારશ્રેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિચાર પદ પર લઈ જાય છે

હૃદયના પવિત્ર સકલ્પો એક દિવસે સાક્ષર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્પાલુ પછી અનતાનવ પ્રાણીએ તે દુઃખ અને અર્થાતિના અધકારમાંથી ઉત્તારવા માટે વાણીત્ય પ્રકાશ પામી છે તેથી સામાન્ય દેવળી કરતાં શાન અને દેવતાની ન્યોતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વહનીય બને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કસે દેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કાંઈ તીર્થંકર બની શકતો નથી કારણ કે તીર્થંકર મત્તા માટે પાછળા અનેક જ મેળની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકર નહીં કમનું બધું સમ્યક્ત્વ દશામાં જ થાય છે પરંતુ એ નિશ્ચિત નથી કે બધાં શ્રાવિક સમ્યક્ત્વીઓ તીર્થંકર યોગનું ઉપજાઈને કરે જ છે બધા જ જોષ સમિક અથવા શ્રાવિકસમિક સમ્યક્ત્વી તીર્થંકર યોગનું ઉપજાઈને કરે એમ પણ હોતું નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્યક્ત્વથીયે આત્મા અગર વિલિખ લોકોત્તર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે સારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપાવી શરીર લઈ જાય છે

જીવન કાંઈ નાનું-અમન હોય પણ એમાં તે સેવાની સુવાસ હોય તે એ જાણ વધી શકશે. એક દેવળા પાન ઉપર એક આજળ-મિદુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પામી એ હીરાવત્ સ્વકાં રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો હતું સ્વકાં રહ્યો હતો એક પછી બીજીને ત્યાં જાણ્યું સ્વકાં તુલાર-મિદુ તરફ ધટારો કરતાં એ બોલ્યું શું આ તમારું સજામી છે ? એટલામાં હીરો કાંઈ બરાઈ બોલ્યો. શું એક તુલાર-મિદુની સાથે મારી તુલના સભર છે ? બસ તે જ વખતે એક મનની આંખો અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો દેહ નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-બિંદુ બોલ્યું 'બહેન, મારી જિંદગી નાની-ચલ્પ છે, પણ આ જીવન જો તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ'

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ધણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણું બધું કરી જાય છે લાંબે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે ઊંચી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરદાર પણ હેતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નંકાસુ ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં લગવાન મહાવીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કોનો કેટલો ઉપદ્રાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ લ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેણદાર ભલે ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું મોટું આવે ગાયવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યક્ષ જ દૃશ્ય ઉપગ્રિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષઘ્ર્ણ ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એતો તનિક ફક્ત રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-મી મોટી ખૂંસ રહે
તો એવું ધમણ-દરબુ તમને મમસે નહીં આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પાતાળ
કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશું બાપલે ? તમને યાદ હશે કે ક્યહાં પૂરેશો
મેં મિનિટ માટે ફક્ત પોતાની કરજનું પાલન કરવામાં દીસ કરી તો ભાન
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી? ધરતીકંપના મેં સેકન્ડ પક્ષમાં મનુષ્ય
—સુષ્ટિ ક્યાં કોં છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે અગ્નિ મનુષ્યનો પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કાચુ ધાન—અન્ન સ્વસ્થને મજાડશે અને પવન તો બાપલું
જીવન છે એટલે જ તો એવું બીજું નામ ગ્રાણ્ય રાખવામાં બાબલું છે
વનસ્પતિ માનવીનો બાહ્યાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને બાપલું
બાળે છે એક નાનકડી વેસ પૃથ્વીમાંથી નીકળી વૃક્ષ ઉપર ચડે છે જળ
અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને પ્રદલ્લ કરે છે ફક્ત એ લઈને ફક્ત પોતાની પાસે
એ સમર્થ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં મધ્યસ્થને ફલ-ફળદાયે
બર્ષે છે એ સુખધમ્મ ફોનો બાનદ ન એ વેસ લે છે તેમ નથી મેંતુ રક્ષ
ફક્ત કિશકુ એ મધમાખીને બામત્ર છે કહે છે ફોનો પરાગ લે અને મનુષ્ય
માટે મધ તુ નિર્મોલુ કર ફોનો ફળી એ રસતત્ત્વ વડે ફોનો નિર્મોલુ
કરે છે તે પોતે ફક્ત ફળ ન બાળાં તમને જ એ બાપલું કરે છે

આ સૌનો ફેટો ઉપકાર છે બાપલું ઉપર. એ અમે તમે કરી
વિચારું ફેટ ખરે ? ધાનના એક ગ્રાણ્ય સાથે ફેટી વ્યક્તિઓનો જમ
બાપલું એક સાથે બાપલું મળામાં સિવારી જઈએ છીએ ફેટ ગ્રાણ્ય
એતરના રૂપમાં પૃથ્વીને જ બાપલું ઉપયોગ કરીએ છીએ એ તે પોતાના
મમ-નિડુઓ નીનામાં છે પેલા મળદોનો એમાં પુરતાઈ રહ્યો છે ભરે
બીજું જસિદાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ સુષ્ણિ એમાં સુષોગ
રહ્યો છે વનસ્પતિના ઉપકારોની બા કચની તે અસીમ છે મનુષ્યસમજ
બોક્ષી ત્ત પ્રદલ્લ કરે છે અને એના જલદમાં કાર્મોલિક ગેસ (વાયુ) ફેટ
છે ફક્ત તમને ખબર છે કે એ કાર્મોલિક ગેસ દવામાં લગી જે સમસ્ત
સંસારમાં ફેસાઈ નવ તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસ સમપત થઈ
જાય. ફક્ત વનસ્પતિ જાત કામન બાબુને લઈ લે છે અને એ જલદમાં
બોક્ષી ત્ત છે? છે મનુષ્ય ગ્રાણ્યવાળું મળું કરે છે અને વિચારાણુ છે
છે પરંતુ વનસ્પતિ જાત મનુષ્યને ફોટો ચાખી વિચારાણુ ન મળું કરે છે
અને પ્રજા વાળુ બાપે છે

સાચે જ જીવનના અધિદાનમા જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો, કળાકાર છે. પરોપકાર માટે જે એક ડગલુ પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પણ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમા હતી. એ ડોમીમાનું એક નાનું-સરખું ઘર હતું. ગરીબોને તો ખૂબ પડે પણ એ મહેલ છે જ્યાં સાબુની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દા'ડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ખૂબડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોહોને વિનતી કરવા લાગી સેડડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ લા જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-એ દિવાસળીની બચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ઘણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વદ્દાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂસે બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમા માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના જોડીદારોને બોલાવ્યા અને આગની જવાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામા મદદ કરી.

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાંચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજાએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ખૂબડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછશો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમા સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો કંઈ પોતાના સ્વાર્થોમા જ રાચતા રહ્યા-ગીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર ઊઠ્યો તેથી એ પ્રિય બન્યો.

આ જીવનની ખૂશણુ-સુગંધ-સૌરભ જ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમા કંઈક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશોને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા જનજોષોએ ઘઈ ગયા જેમનાં મહેસો જનને સ્પર્શતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી વૃત્ત કરતી હતી મેકેડોનેકોશ જેમના કુકમની પ્રતિષ્ઠા કરતા હોતા રહેતા હતા પરંતુ જરા શોધો તે ખરા કે દુનિયાના કયા ખૂણામાં એમનું અંતિમિદ્ધ છે? જ્ઞાનક સંપત્તિ ફરી વળેલા તેમ તમને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી રહે

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનચાત્રા ફક્ત સાચરતી યાત્રા સમય છે તેઓ આગળ વધતા ગયા ફક્ત પછળનાં એમનાં ચરણચિન્હો ફક્ત જૂસાર્યા ગયાં જ્યાં પૃથ્વી ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી ગયા જેઓ જર્વ કરતા કે મારુ એક જાણુ સાચ વ્યક્તિઓને મોતના યોગે મુગ્ધાની રોડે જે જળવાન વામુદેવ આવ્યા જે પોતાના સાર તથા મનુષ્ય વડે પૃથ્વીને કાપી દેતા મોટા-મોટા જળવાન યોદ્ધા અને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે પ્રભુ સ્થિત જેમ પતનના ઓકળી પીપળાના પાંદડાં કાપી જોડે છે પરંતુ તેઓ પાંત વેગે દુનિયાની સામે આવ્યા તેમ જ દુનિયા ફક્ત એમના જળ અને સત્તાની સામે ખૂદી ફક્ત મઈ પરંતુ એમની આંખો બધા યતાની સામે જ દુનિયાએ ફક્ત એમના બચ્ચીથી આંખો મીચી લીધી.

ઈતિહાસકારો કાલે એમના ઇતિહાસની કહીએ સંપત્તિ કરે પરંતુ જળ સાધારણ એમને કહી યાદ કરતો નથી. જનતા તે એમને જ યાદ કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક કર્યું છે જ્યાં હ નર વર્ગ પહેલાં પૂર્વ મજબૂત સમ્રાટ મેલિક ફક્ત ઘઈ ગયા જેની પાસે આગમકારો કહે છે મજબૂત સામ્રાજ્ય હતું સોનાનાં ભાવન હજાર હતા હજારો નર-નારીઓ એના ચરણની મૂળ લેવા સ્થિત રહેતા જે બાલુકા એ નીજગતો કે પત્થાર ચતાં ત્યાં જળ-જળના ચળોથી ચ ત્યુદત્ત જવનો પ્રભુ સ્થિત હતા.

બીજા બાલુ એ ૮ મજબૂત જૂમિ પર આખામ જવત્તા સુધી જળવાન મહાવીર ફક્ત આવ્યા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા ફક્ત મજબૂત રાજા હતા એમના માતા ચણત્રના નામક હતા. ફક્ત જ આખું એમને એટલા માટે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા જે જે જ્યાં મુધી જ એમનો વિકાસ સંમિત રહે હોત તે જળના પેશ હજારો રાજકુમારની જળ વ રાજકુમાર વર્ષમાનને ફક્ત જ્યાં મઈ હોત ફક્ત ના એમણે મોતને નહીં ત્યાં જ રાજ લીધો હતો. તેઓ સપના-પથે આગળ વધ્યા અને એ પથ પર ચાલતી વખતે એમણે ગરીબ ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખજો, એ અપરિચિત્તના ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચર્ચાનો ઈન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઈન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના કુચરો હતા. આજે અહીં હજાર વર્ષ પછી પણ લગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો. દર વર્ષે વીસ લાખ જૈનો એમની જયંતિ બિજવે છે પણ શુ કાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ બિજવી છે ? અહિંસાના અવતાર લગવાન મહાવીરના મંદિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મંદિર બનાવો એમને કાઈએ ખૂંચ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતત નામ રહે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સદસ્રગણ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહી. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કાઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સદસ્રગણ રૂળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે. મેઘને આજ સુધી કાઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગરુડો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી સતો પણ તમારી (અહસ્થો) પાસેથી ચાર રાટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી.

જે કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત તો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવું અને બદલામા કઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સંપત્તિ હો માણસ તો બે અને જુની વચ્ચે છાંવે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક ભે પસું છે પણ જાનનો માણસ તો રક્ત લેવાનું જ શીખ્યો છે દેવની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે જમારી પાસે છે ન શું ? જામે શું આપી શકીએ એમ છીએ ? જમણાં કોઈ માનનાર આવે છે તો એ બારણે બે બાંસુ સારે છે ત્યારે દેવદરદાર બાંસુ ધારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ બઈ ખસી વધી ગયા. ટેકોનો ક્યાર એટલો વધી ગયો છે કે જામે તો માથ પસું જિનું કરી શકતા નથી પણ જામ કહેનારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી નો પડી જાય અને ખસી વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં નાંખ જવા જોઈએ, પણ નવી ફિલ્મ આવી કે એમને તો પહેલી દીકીટ જોઈએ પછી ભયેને પાંચની મને કે દસની મોટર ફ્રાઈવરનો ફા. ૨ નો માસિક ખર્ચ આપે ચડતો નથી પણ કોઈ ગરીબને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી ડુનિયાભરના ખર્ચો જાને ટેકસ થાક આપી જાય છે

મુસાફરી કરવી હશે તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જઈએ અને બાક દિવસ અજાઉ સીટ રિજન કરાવશો. શું કોઈ ઘડ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? જારે રાખ પિયા બાપુ કમેસાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા. શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કોઈએ એમને પૂછ્યું “બાપુ, તમે ઘડ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? ભારતનો નવાજ આદલાઈ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ અમારા વાસ્તે શરમની વાત છે” બાપુએ શો જવાબ વળ્યો ખબર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું “હું ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે મોંઘા વગ નથી ભારતની ત્રીજા જનતાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ બેસા-બેસા જવું પડે છે હું તો એમનો સેવક છું. પણ ફરત જાને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે ગોંધીજીના ઓસે આશવા ચાલતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસતાં ઘડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો. અને એમ કરવાથી જ્યોસો પૈસો કંઈ ગરીબને આપે તો હવે સારું ! મારી બહેનોને કવીસ કે તમે રેશમ અને લ્યેન્ડોની સાડીઓ પહેરો છો. શરીર તે સારા કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે. પછી રેશમ પહેતોને છવ-જવાનું પાપ મા અટકાવે છે !

તમે સાડાં કપડાં પહેરતાં માંખે લેથી ગરીબ ભારતના આમોલોજને પ્રિયસાન મળી જાય કરવાથી તમે તમારી / આનાથ અને ગરીબ બહેનેને રાખ અને રેડી મેજરવામાં સ્થાનક ઘઈ શકો છો અને તેથી જાતો પૈસો

તમે ગંગા વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાર્થ અને અપન્નિગદ આવશે અને બીજો એ કે તમે ગંગા ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધરો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યંત ગંગાને આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુહલાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ લ્યો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમારી સામે ભાણુ આવ્યું કે બરાબર તેજ વખતે ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમારો સામે આવીને બેસો રહે તમારો આત્મા એના કુરુણા-સ્વરને પીછાને અને લાણુ આપું તમે એ ભૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાત્ત્વિક આનંદ છે- ચોપાદીનો સ્વાદ માણુનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કોઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ બહારાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ દિમ્મતો હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાંના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુનિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતી કે રોગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુનિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુપણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બનાવી હતી આ હોસ્પિટલમા સુશ્રુષાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રોગીઓની સેવા કરતી બીજી નસી કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યામા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ બાણી શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચતા માગતા હતા રાજકુમારીને ખબર પડી તો એ પોતે એ કાઠી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં આ વખતે જીભારીએ ધર ધાતુ છે. અંગેજીમાં પીઘ થાય છે લેહી અને ધરુ કરે છે ઠાઈ પણ પાસે ફરકવા મળતુ નથી હવે તો જીવવાન બોધારી સે તે જ સાડુ છે રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એટલે કંઈ જાણવા નહીં આ પતિન કામ હું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી મરમ કંઈ અને પોતાના હાથે શેરોના ધાવે ધોયા હા લગાવી નવા પાટા બાંધી દીવા નોકરની ખસે ઘેણ ફળ મગાડ્યાં અને રોગીને ખવડાવ્યાં સાત મહિના સુધી આ કામ ચાલ્યો ફરેશજ રાજકુમારી આવતી રોગીને નવજવતી, ધાવોને પોતાના હાથે ધોતી અને નવો પાટો બાંધી દેતી એક એવો દિવસ આજ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સરજ થઈ અને રોગી સ્વસ્થ-સાગે થઈ ગયો. જે દિવસે એને જવાની ન આપી અને એ જરા સાગ્યો ત્યારે રાજકુમારીને કંઈ

તમે મારી અપર માતા છે એક માતા પણ બાળકની આટલી સેવા નહીં કરે નેટલી કે તમે રાજકુમારી સેવા છતાં મારી સેવા કરી છે તમારી સેવા અને મમતાએ જ રોગ મટાડ્યો છે તમારી પરિચ્છાને આ માનવું હવે જીવનની છત્રી ધરીઓમાં પણ સૂતી નહીં રહે ” અને એવો અરજ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટા-મોટા ભિડુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ એક રાજકુમારી મોલી કાઈ આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્મોલમાં એ હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લે આખાં છે આજે તે મોતી બની નીકળ્યાં છે તમારા નયનોનાં મોતી પામી હું આ ? ધન્ય જી બઈ હુ ”

સાચુ પૂછે તો આજ જીવનની કળા છે આંસુઓનાં મોતીઓથી માણસને તેજાવ છે જેનુ મત્લુ દુનિયાને ખાતે જેનુ નામ નિહવા પર આવતાં જ સાંજળનારની આંખો મોતીઓની ભેટ ગરાવે એ જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે નહીંતર જેના મત્લુ પર લોભ કહેવા સાચો સારુ થઈ, આ ? સારાપે ગામનો રોગ ગયો તો સમજવું નેઈએ કે એવું જીવન દિવાળીના મેલું છે

એક વખત એક રોગને ત્યાં પુતળ-મ થયો રોગનુ ધર ને કુમારનો જન્મ, અને તેમાય ખડાં એ નવરસીદ રથો સોમ ફર-ફરથી વધામણી દેવા આવવા લાગ્યા. રોગને તો આ વડાવચ્છાનું સત્તાન હતુ એમના હાથમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આજળ વધી-વધીને સોમનુ સ્વાગત કરી રથ દવા સોના મોં પર મથકાટ હોયો પણ પેમું નવજત બાળક રડી રહ્યું હતુ એના રુદનનો અવાજ પડેશમાં રહેતા શેખસાહીજીના કાને પડ્યો તેઓ પણ આજ્યા અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા આજે

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કોઈ ચિંતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી બનાવજે કે ન્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા રેતી રહે ” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિંદાદિશી, મદીનગી છે રડતા અને મઝાની જેમ જીવવું એ પણ શું કોઈ જિંદગી છે ? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લયાનક ધડીઓમા ન્યારે દુખની અધારી રાતમા કષ્ટોની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મોં પરનો મલકાટ જાય નહીં-જવો જોઈએ નહીં, એનું તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલામની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલામ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઈત્રિવાળો એમને ખરખમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો આજુએ અજુ ખડાતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૃછ્યું “ રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તજે પીસાઈ રહ્યો છે ? ” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યાં .

“ અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશી આપવા આવ્યાં છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીતે જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે ” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યાં ‘ હે મનુ-પુત્ર, અહીં મળતી પીડાથી અમને તો કિંચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ અમે જાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ થશે નહીં અમારું જીવન સૌરભ-સુગંધ લુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કોઈ

શીખ્યા નહીં પણ ને મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પશુ વિનમ્ર વરણન બનશે.” આ વિશાળ હાસની પરિત્ર પ્રેરણે છે પરંતુ તે પોતાને ખિયાની ને હસના રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરતુ રહે છે એ જ તો હાસની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમના સ્વપ્ન પછી પણ જનતાની હાસ-પટ્ટણ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે ‘બીજાને કરવામાં આવેલી જાણી પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આને ને આપણે બીજાને કામ બાવીશ કહે એ આપણા કામે આવશે તમે કંઈક મેળવશું છે અને તમારી પાસે ખરર બચાવથી પીડાએસો કંઈ હાથ પસાર છે ત્યારે એના દુઃખમાં ને તમે સહયોગી બનો છો તો કહે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો માલતી ફરતો જાય છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પોતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બ કાઈ શકે છે બાજનો ધનકુબેર કાસે ગલીના બિખારી બની શકે અને બાજનો ગલીના બિખારી, ધેર-ધેર રોટલાના બે કકમ માટે હાથ સર્પાવનારનું પણ બાજ બની શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેલોમાં બાવી શકે છે બવા પણ પ્રસંગે સાંભળ્યા છે એટલું જ નહીં નેજારે નેજારાં પણ બાજ્યા છે કે એક વિશે નેજો જસ રૂપિયામાં નોકરી કરતા હતા તેઓ સાબોના સોદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની કુસીબતોમાં તમે ને બાજ પાવો છો એમનાં બાજુ લાગ્યાં છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દોષ પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પોતે ફટકો ચતુર છે એ ગામડામાં વસે છે એનામાં કળતણી-સમ્યક્તા વનો બલાવ છે તેમ છતાં ગામડવાળાઓએ સહેરા પાસેથી કંઈક શીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-મેળવવું છે સહેરની સહાઈ અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહેલતા અને નિષ્કપટપણ શીખવાની જરૂર છે.

કુ ગામડામાં રહેતા ખેતની કુટળતાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં દગધાન પાવનાજ આવે છે ભૂમિ-પુત્ર ભૂમાતાની સેવા કરી ગણમાં પાનવતા કમ્યા મેળવે છે પણ ને કંઈ મેળવે છે ન્યુ એ બાઈ તો નથી. એનો ઘેરો બાજ પાડો પૂરીને આપી દે છે પૂરીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રગણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીતે જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમનો અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદંડની પ્રધાનતા હતી હિસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારીઓને સત્ય પથ ભણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઠની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-સહાયથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સાધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય ગ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી શેકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાષ્ઠ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દગ્ધ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં સર્ગભૂમિમાં જિપન્ન થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિવસે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્ર્ય ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રણયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે સ્ત્રેષી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની ડથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ ઢાણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કાઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરોપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રોટલો મધુરો બની જશે તમે જાણો છો કે મીઠા વિના રોટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપુણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રોટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું ચપટીભર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રોટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરોપકાર વૃત્તિને બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ જ્યાં જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતો માફ છે પરંતુ કામને કામ નહીં પણ દરામ માને છે એ તો સ્વાર્થ ભણી જ દેખાયે આત્મે જઈ સ્કો છે પાકા ફળને જોઈ જોમ પક્ષી દોડે છે તેરી જ રીતે માણસ પૈસા તથા છેટ કમલવી સ્કો છે આ પૈસાની છેટ પાછળ એણે પોતાની માનવતા પણ વેચી દીધી છે પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ પ્રિય છે.

જાહે રાખજો, પૈસાના પ્રેમ ભાઈને ભાઈનો શત્રુ બનાવ્યો. ખોર ગમેને પોતાના સિંહ શાહજહાનને કારાગરમાં ધક્કો. ભાઈઓની દયા કરો એને તમે પૂછો કે આવો ગુસમ શા માટે રચ્યો ? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું કંઈ આવડે હશે ? એની પાસે આ માટે હા તો જવાબ નહીં હોય અને કદાચ એ કહી પણ કે તો ડુનિયા એના કબજાનો સ્વીકાર કરી રહ્યો નહીં એ શાહજહાનનો હતો એને સમસ્ત રાજવી વૈભવો પ્રાપ્ત હતા ખાવા-પીવાની વાત તો શું આશાના સાક્ષી મહેમો પણ એને સારું ખુશ્કા હશે, તેમ જીર્ણ એની સ્વાસ્થ્યશક્તિએ વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની ઇટલીમાં ધક્કો દીધો શુદ્ધ અને ઘણાં વીર ભાઈઓને પણ અવરોધક માની દોષ દર્શાવે એમને મરાઈ નામે છે સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે કંપો અભાવ્યાર નથી કરતો ? એક હિંદી કવિએ કહ્યું છે

હૈ સ્વાર્થ તેરી પૂછતામે વાપુજન શબ્દ કિયે
ગુણર્થ હૈ કે કીમલે કો ના કિયે તેરે કિયે ।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

હપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલું માર્મિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા રનેહો-સખધીજનોમા વૈર અને વિદ્વેપની ખાઈ બની કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક ખીજને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક ખીજનું મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી માણસના સ્વાર્થને પોપણ મળતું રહેશે, ત્યાં સુધી એ ખીજની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઓળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારું ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીર્ણોત્થનશે ત્યારે એની શી ગિથિતિ થાય છે ? પછી એને કોણ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી ચૂલામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનું અસ્તિત્વ જ ભૂસાઈ જશે કારણ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવું પણ ખનતું નથી આપણને શક-કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો ખીજનું ધન અપહરણ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્વય-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કરન્સ મળી ફૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સંજ્ઞન ફૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે ઝનૂની ખની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને બ્રાતૃ-

જીવનો મુખ છે માનવસામાજ વિકાસ-પ્રેમ નહક પહોંચી રહ્યો છે. જાણ પાડી ગયો છે કે હમે આપણે આપણું કલક ધોઈ નાખીએ. વિકાસ-પ્રેમની વાત વધુ દૂરની છે પરંતુ આજમાં આજ નીતિ-પ્રેમને તો અપનાવીએ જ તેથી જામે એવો દરવ કરીએ છીએ કે “કેવું પણ પ્રયોજના સારું કેમ ન આવે પણ આપણે કદી હાર્ય નહીં” સૌએ એક સ્વરે દેશવને જન મોહન આપ્યું.

જનમોહનનો સ્વર હજુ સુદે રહ્યો હતો કે આઠાસમાં હાલી જામીની ચાંચમાંથી છૂટીને ડાઘાનો કાઠો નીચે જાયો. કમરને જોતાં જ સો એવા ઉપર ઝપ્પી પડ્યા અને પછી તો એને જ મેળવવા માટે જઈને પરસ્પર ઝપ્પવા લાગ્યા. દેશવની મૂંઝવણ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મોત્યો કંઈ વાંચી ગયો. એટલે સ્વાર્થના લેવમાં એક પણ દેશવ હવેન તરીકે રોકે નથી. દેશવની ચાંચી હજુ સુકાઈ નહીં હતી કે દેશવનિર્મીત્ય કસ્યારને હાથે જ એનું મૃત્યુ થઈ જશે.

એમ તો જાનથી આત્માત્મથી કોમી હવામાં મારે છે પણ ન્યાં એવ નાના-થા સ્વાર્થને કાનિ પહોંચી કે એ જળી જોડે છે. પોતાના નાનકડા સ્વાર્થના રક્ષણ માટે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને કચરી નાખવા એ તેમર થઈ જાય છે. આ માનવતાની મુદ્દ મુદ્દિ છે ને એને પોતાના દેહની સ્થિતિથી ઉપર જાણવા દેતી નથી. પોતા માટે એ હનરે રૂપિયા ‘અર્ચ’ કરી રોકે છે પણ બીજા સારુ એ રૂપિયા ‘અર્ચ’ કરવા માટે એની દેહસુધિ ખાટા આપતી નથી. પણ માદ રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ માટે ‘અર્ચ’ કરવામાં આવેલા હનરે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે. ન્યારે ગરીબનાં હિતાર્થે ‘અર્ચ’ના એ રૂપિયા એવામાં વીંધેલા ન્યાયેલા સંમાન છે ને એક રિક્તે હનરમંદુ પ્રતિજ્ઞા થઈને આવશે.

એક મોટર ડ્રાઈવર છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. પણ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ પથ્થર થનારાઓના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું એની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? દેશવ આજમાં તો જશે! દેશવના પ્રયોજો આત્મા નથી!

આપણે આપણી હવેનશી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે. હવેન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાર્થ-સ્વાર્થે એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે કે આપણી આ હવેનશી મોટરના મેજમાં સ્વાર્થમાં પાંચો હોળ મોઈ

કચ્છમાં ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જર્થન્ય સ્વાર્થી' છે બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાના હિતનો પણ કાંઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભદ્ર પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થંકર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ લાણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ જાણે છે પણ બદલામાં કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કોઈ સીમા માનીતે એ આલસો નથી

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ આલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કર્મોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, કેટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કોઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થક્રિયાની વાતો કહી રહ્યા છે અલ્પ એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે ચીખંતા-ખરાડ પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્માણ કરી છે

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કલ્લે થયા કરે છે એ પશુઓની કલ્લેથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અઢારસો મજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો ચંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હોય ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા યુદ્ધ જેવા અહિસાના પેગંબરો અહીં ચંઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિસાનો સંદેશ અહીં આપ્યો જે ભાગ્યનીય સરકાર વિશાળ મત્ય ઉપરથી અહિસાનો ઉદ્દેશ કરે છે તે જ ભારત સરકાર સુધી

મદાસ કસકતા દિલ્હી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ કસાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. શુ આ પશુઓના આગમ માટે છે? ના. નહીં. વ્હેણામાં વ્હેણા વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પશુઓની કસ થવા એ આ નિર્માણ પાછળનો ઉદ્દેશ છે.

અદિસાની જમિ ભારતમાં મત્સ્યોદ્યોગને પ્રોત્સાહન મળી રહ્યું છે. કસાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપણી અદિસા દેરી સુપરમાર્કેટ આસપાસ વધતી રહી છે. એના આસપાસ કોણુ લુહરો? ખાલ ઉપરાંત દેશનેએક વસ્તુએક માટે પણ ખસી ચિતા થાય છે. આ ચીકણા ચમકતા ચામડાના પટા અને જૂટ બધાં મદ્ય દિશાથી જ તૈયાર થયેલાં છે. એ નિશ્ચિત છે કે આમણની જે વસ્તુ નેટલી વધુ મુશ્કેલી અને ચમકીલી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ જ વધુ દિસા થઈ હશે.

જ નમાં એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પશુઓનું ગામડું વેચાયું હતું. એનો શુ ઉપયોગ થયો હતો ખજર છે તમને? એના વડે ગામડાની એમો જૂટો ચ તો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. મનને જાનક પત્ર નારી વસ્તુઓ માટે ૭ લાખ પશુઓની ચિકારો ફેટલી મમવેધી જની હશે? પરંતુ સ્વાર્થી મનુષ્યો પાસે એ કુણુ ચિકારો સાંભળવા થત નથી હવહા મનેર તા માટે થઈને અનેક પશુઓના પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે. કપારેક એમની પૂછી કાપી નાખવામાં આવે છે. ફેટલાક આદમીએને કાપેલી પૂછીવળાં પણ પસદ હોય છે. એટલા માટે ગાય બચવા ફૂટરાનું પૂછુ કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછુ કાપતાની સાથે જ લોહીની ખરા વહી નીકળે છે. એમનો આત્મા ફેટલો તપ્પો હશે? પણ એ મૂક પડના તપ્પાટને કણુ જુએ છે? લોહીની ધારને બંધ કરવા માટે લોહાને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્પર્શે ચોટાડી દેવામાં આવે છે. એક તો થા અને ઉપરથી પાટો ગરમ ચીપીએ લોહી તો બંધ થઈ તપ પસુ એને ફેટલી પીય જતી હશે એની કમળ પસુ કરી ચકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછાવળાં પ્રાણીને મચ્છર પણ ધણે ત્રાસ આપે છે. કારણ કે પૂછના બચાવે મચ્છરોને ઉત્તરવામાં પણ તેઓ અસમર્થ જની જાય છે.

આ ૫ નાઓ સુત્ર મનોરથિની પ્રતિક છે. પીશ્વિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમગ્રનું તેઈએ કે મનના પૂરે કપાંક ફુટતા નથી એડી ૭ પણ સુત્ર રચિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વામ એ મેડી ચીજ છે. ચીજના પ્રાણનું કાઈ મૂલ્ય નથી. આનો સ્વાર્થી વ્યક્તિએ દેશના અને સમાજના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમાં તજી શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજ્જડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થ બની જશે ત્યાં વિધ્વસ સિવાય બીજું શું નિર્માણ થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-બુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમાં પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજ્જડ બની ગયું હતું કયાંય સૌંદર્ય અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમાં ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુક્ષ્મ ડાળ પર આશ્રય લીધો પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થતી હરી-ભરી હતી પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજ્જડ બની ગયું છે ? એ સૌંદર્ય અને સુખમાં હવે કંઈપનાવત્ બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ધ્યાને કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થતી ઉજ્જડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હસની વાત સાંભળી તો હસનું તીર એના કાળજમાં વીધાયું. પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-બુગલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હંસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હસ વિચારમાં પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે કહ્યું કે, “તમે જો ચાહો તો આ દેશના પંચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પંચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” ઔ પંચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પંચોએ વિચાર્યું હસ તો પરદેશી છે આજે એ છે તે કાલે ઊડી જશે. આપણો પાડોશો તો આ ઘૂવડ છે જો એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પંચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે ઝીન બેઠેલા જોઈ જુદ-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અનુ
મતિ આપો તો હું આ ફેસમાં હાથ નાખુ પચો તો ઇચ્છતા જ દેતા કે
આ બધા કોઈ બીજાના સિરે જાય તો સ્વરૂ એમણે તો સદા સ્વીકૃતિ
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સંભાળ્યું પરંતુ ન્યાય
દેવાની એક શણ પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે જુદા લઈ ગયા
બોલ્યા આ તો બપોરના અનુવાળાની જેમ સ્પષ્ટ છે કે હંસણી હસી
ફળી છે પણ આ ઇન્સાફથી દેશને પણ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હંસ પરદેશી છે અને ઇન્સાફ મળવાની સાથે જ હંસણીને સાથે લઈને
બીજી જગ્યા કોઈ પણ ઊંચામે જો હંસણીને રોકી સેવામાં આવે તો ને પ્રદેશ
આને ઘવડેથી બચે છે તે એક વિશે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. નધા
પચો ઠરાવથી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું હિત સર્વોપરી હતું

નધા જકાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને થોડી વાર પછી
એમણે ફેસનો આપ્યો હંસણી જૂવડી ફળી છે એ ઠીક છે કે એ
હંસ જાતિની છે પણ આજના પ્રતિષ્ઠિત યુગમાં આંતરજાતીય વિવાદ પણ
શાય છે ભારતીય વ્યક્તિ યુરોપીઅન નારી સાથે શું લગ્ન નધો કરેતા
માટે આંતરજાતીય લગ્ન કાયદા પ્રમાણે હંસણી જૂવડી ફળી હોવામાં કોઈ
જાવતો સંશય રહેતો નથી”

ફેસમે સાબળતાં જ હંસના હાલ-હવાલ જૂમ લઈ ગયા ત્યુ અપીલ
માટે બીજી કોઈ ન્યાયાલય પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી
હોય છે આંશુક્ર સારી ખિન્ન મને હંસ પોતાના દેશ બહી બેઠી માલ્યો
હંસણીની આંખોમાં આંસુ નીવરી રહ્યાં હતાં હંસ હડ થોડેક દૂર ગયો હશે
કે પેના જવડે એને ઘણા થો અને બોલ્યો, હંસણીને મૂકી દો આ જઈ
રહો છે? હંસણી શું કરી જૂવડી ફળી થઈ છે? મારે બે કિશોની વચ્ચે
દિવાલ જનવું નથી. હંસનો મનકાટ પાછો મોં પર ફરી વળ્યો એ બેમણે

તો પછી આ નાટક કેમ રચ્યું? જવડે કયું એ જલુ એટલા
માટે જ કે તે જઈ કામે કયું હતું તે કે આ જવડેના વસવા ને લીધે સમગ્ર
વનસ્પતી ઉત્તર જતી જઈ મારે એ જ જાવડેનું હતું કે વનસ્પતી જવડેના
કારણે ઉત્તર જતી કે સંભવતા અને સંક્રાંતિના રક્ષક તમારા સમા
સ્વાર્થોએને કારણે.

આં ન્યાયનું સામાન્ય છે ત્યાં સમયનું જળુ દબારી સાકાય છે ત્યારે
અદિસ વળેઆ બાકી ફરે છે વિવેક પોતાના બાળ ઉપર આંશુક્ર સરે છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ જાણે છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે ત્યારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખ્યત્વે સુવિદ્યા નાગરિકો પ્રથમ ભાગે અપનાવશે એ ભાગે જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય ભાગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, કોટ,
બ્રહ્મ ગેટ, મુમ્બઈ

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

ઉત્તર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહારાજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારા જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—આવું ગદુ સાતિ જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજો

આજનું પ્રવચન દૃષ્ટિ અંગે થોડું છે. સાધક જીવનક્ષેત્રમાં આજનું વધે છે ત્યારે એણે થોડું દૃષ્ટિ રાખીને જ વધતું નેહીએ. દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થતા સૃષ્ટિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે. ધરમાં એક સ્ત્રી છે. પતિ એને પત્ની રૂપે મળે છે. તેા પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે. સાસુ અને સસરા એને જીવવધુ મળે છે. તેા દિવર અને નહુડ એને લાગી કહે છે. સ્ત્રી તેા એક જ છે. પણ દૃષ્ટિમાં એક ધવાણી એમાં રૂપ-રોડ પણ બારી મળે છે. એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેણી દૃષ્ટિ તેણી સૃષ્ટિ જે બાઈથી જે દૃષ્ટિ સર્જીને આપે છે. વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે.

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રયોગ પદ્ધતિ જનત મર્માત્મક છે. ડેટલાક પ્રજા બ્રહ્મ રૂપે રહે છે. તેા ડેટલાક વળી અબ્રહ્મ રૂપે જે મનુષ્ય જે દૃષ્ટિ મિટુને સામે ધરી એના પર ચિત્ત કરે છે. તે જ પ્રજા એની અભિવ્યક્તિ થાય છે. જે બ્રહ્મિત્વે બ્રહ્મીયમાં નભે છે. બ્રહ્મીયમાં કાંટાળી ઝળાળી ગુલાબ મહેળી રહ્યા છે. એક કહ્યું - ગુલાબ કેવું મહેળી રહ્યું છે? બીજાએ કહ્યું - દૂધની નીચે તેા કાંટા છે. આ જ દૃષ્ટિમાં એક છે.

એકની દૃષ્ટિ ગુલાબની સુરત બહુ છે. તેા બીજાની એની તરત કાંટા બહુ. અને તબ્બની દૃષ્ટિમાં કાંટા પણ છે. તેમ જૂઠું પણ. પરંતુ કાંટાની દૃષ્ટિ સર્જીને-ધરીને ચાલીશ. તેા કાંટા જ દેખાશે અને જૂઠાની દૃષ્ટિ રાખીને ચાલીશ. તેા જૂઠું જ દેખાશે. એકને માટે કાંટામાં પણ જૂઠું છે. તેા બીજા માટે જૂઠામાં પણ કાંટા છે.

આ જ વાત તમારી અને અમારી છે. કોઈ બ્રહ્મિત પ્રત્યે આપણે યત્નમાય પગીએ છીએ. તેા આપણે તરત જ એના અને વિપરીત જાણ્યા બાપી સર્જીએ છીએ. પણ આપણે એના સત્ત્વમાં વિચારવા બેસીએ. તેા

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફૂલ બધા ઓજલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂલો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમા એક ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કટાય દેખાશે નહીં કારણ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ દેકારે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, ન્યા કાટા પણ ફૂલ બની જાય છે અને ફૂલ કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘેળી ટોપીઓ હતી અને હાથમા દારૂની ખાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપઘપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયું, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કાગેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના ચાગ્રિચળણ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે ન્યાયે ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એરી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભાગતમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ઘૂવડને કહ્યું “કેટલી ભયાનક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યો છે મને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ઘૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણા, જૂઠું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજુ હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે બતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ઘૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળતા જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, ન્યારે કાગડાની નજર ગદગી તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશું તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પામી
સકીશું. આપણે જો હસી દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશું તો ત્યાં મોતી
મળશે-દેખાશે. કામગાની દષ્ટિએ જોઈશું તો માંસ અને એવું જ જોવા
મળશે. હસની દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીને જ મહક અને
ચાલક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેલો કામગે તો ખલિત
ગીબો વરદ દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકીમાં
ચાલ્યો મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ
જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ
તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં દશો તો તમારું પ્રતિબિંબ
પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાત્રમાં હો
ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને કાચી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા
છવાઈ જશે. બાવી આકૃતિ સર્જને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની
પ્રતિકૃતિ પણ ભયક જ દેખાશે.

મોં પરની કાચકરતા માટે તમે દર્પણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી.
તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દહવાઈ જાય તો
ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના ડુકાન કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી
પ્રતિકૃતિને બદલી શકશે નહીં. તમારી પ્રતિકૃતિમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન
જાવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા
પણ એક દર્પણ છે. એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પાડે, જેવા તમે દશો. સમગ્ર
પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સોપેન હોવર નામનો માદસ પામ્યા
જીવનનો એક મજા મોગો વિચારક થઈ ગયો છે એનું સાહિત્ય જ્યારે પ્રગટ
થયું ત્યારે એના આશોચકાતુ જાણે એક પૂરજા બાવી ગયું એ બાલોચ-
કેના બાલાક સતે એવું એક નાનો એવો જીવન બાળ્યો. 'મારું પુત્રક
તો એક દર્પણ છે. જે એમાં અધિગ્રહ પે નેશો એને દેવદાસ દસનામાં કેવી રીતે
થશે વારુ? અધિક પોતાનું રૂપ સર્જને ગયો છે. તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં
પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આભાસ, જનુભવ થાત.
એટલે કે આપણે જે રૂપ સર્જને નહિ તેવું તેવું પ્રતિબિંબ દશે.

એક દોષતા ધોગાનું ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને સર્જને
કાઈ એક સજ્જન પાસે પહોંચ્યો. પેા દસક સજ્જને એ ચિત્રને ઉઠક
બિંદાય તો એમાં ધોગાના પત્ર ઉપરની વરદ દેખાતા તેથી તેઓ ગયા.

ભિક્ષા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચાગેય પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાઈ એકના ઘેર રસોઈયણું કામ કરતી હતી પગાર કંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરનું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડાં મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા'ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા બેઠી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જગી ઊઠી અને એણે થોડોક શીરા કાગળમાં બાધી લીધો ધરનું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર ભણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંચેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના દીપા ચૂઈ રહ્યા હતા દાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલો બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અહીં ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” ભૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી બે ફર્લીંગ પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેની જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની ખરફીઓના દીક્રીનો ભયો પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીક્રીઓ લેવી પડે છે, એ ભૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટલેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બંને એના રક્ત્યને સમજી શક્યા નથી-

આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરીભાઈનું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. આવી શીશુ મળ્યો. તે આ શીશુ આશરે અને એનો બાળક ધેર સુકી શેટકી ચાવે એ માનુ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે ? કાળોએ એને અને શી જનરે ? માની મમતાનું આપ આપણે કરી શકીએ નહીં. ” જેની મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભરાઈ આવે તો આપણે પરમાત્મા જની શક્તિએ બીજા માની મમતા મનુષ્ય અંતર મેળવી લે તો એ મહામાનવ જની જાય માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે જેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ બેગ-દીન્યોઓ પ્રત્યે વરસાવી શકે તો એ કડુણની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જની શકે છે પ્રસવ-કાળમાં સ્વામરતુ વિશાળ પશુ-સમૂહ સુકાર્ષી શકે પણ માતાની હાથ-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુક્રમ શકશે નહીં.

શીશુ ભરેલું નાનું-એવું પીકું છે ત્રણ બહેનો છે અને એમની જુદી-જુદી ત્રણ દષ્ટિઓ છે. પહેલી એને ચોરની દષ્ટિએ જુએ છે બીજીની દષ્ટિમાં એ જરીબાઈ છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિશમાં મમતાની ધારા છે. આને જ કહેવાય છે જેની દષ્ટિ તેની સૃષ્ટિ વિચારોએ દર્શિના અનેક ભેદ-પ્રકારો જતા પા છે આપણે એ વિશે આત્મજન્ય પ્રકરણોમાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સક્રિય દષ્ટિ

જેની દષ્ટિ હકત નજીકની વસ્તુને જ તેઈ શકે છે અને દૂરની દષ્ટિ (દૂરદર્શિતા) નજીક હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ ઘર્ષ જ વધારની ભાગમાં સક્રિય દષ્ટિની વ્યાખ્યા. પરંતુ અખ્યાતના ક્ષેત્રે સક્રિય દષ્ટિ (નિકટ દષ્ટિ) ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે. જેણે હકત વર્તમાન અને વર્તમાનના સુખને જ તેમજ છે વર્તમાનના બોધો ઉપર જ તેની નજર છે એના બીજા પાસને એના જેઈકાર કરે છે તેને સક્રિય (નિકટ) દષ્ટિ કહેવાય છે. આ જે અધિકાર માણ્યો સક્રિય દષ્ટિવાળા જ તેમજ મને છે તેઓ વર્તમાનતા બોલેલે ૮ છત્રનું ચરમ સ્થાન માને છે અને બોલેલે પ્રજા આજ મીચીતે રોડના નજ છે વળી આજે તે બોલેલી જા રો મા જે ૭૨માં આગળ વધી ગયો છે એને જીવનની રોડમાં એટલો જ આગળ રહેવા માનવામાં આવે છે.

બાળકને રમકડા પ્રિય હોય છે જેટલાક બાળકો રમકડાં સાથે રોવા

અને કચ્ચાતા હોય છે રમકડામા બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમા હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેવો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહી થાવ પણ કોઈ 'પચીસ વર્ષનો નવજુવાન જો આવો મોદો કરી બેસે તો તમે એને શુ કહેશો ? એને તમે બુદ્ધિમાન તો નહી જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શુ કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) 'તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહી કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામા બહુમૂલ્ય જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે કયો શબ્દ છે વારુ ? એ સક્રિય (નિઝટ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કાઈ સકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામા કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે ઉડાડશો તો પણ જીડીને પાછી શરખતના પ્યાલામા પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમા પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેને કે કેમ એ અગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન મુખને જ નેહ સ્ત્રો છે ફક્ત પતમાન મુખ
ચાહનાર માટે જાડે સંપિત મુખમાં મધુરમ બદલત-અપિ એક સુંદર રૂપ
આપે છે કે -

પાવ પરસ્સ મુર્ચ્છતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મચ્છોગલે ગચ્છતો વા યિષ્ણિષાતં ન પસ્સતિ ॥

ઈસિયા સિવાઈ સૂચ અ. ૧૫ ગા. ૧૧

મોહ-મગ્નમાં હસપેસો આત્મા બી ન પર આત્માચાર કરે છે પોતાના
મુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને દુઃખ દરમાં બદલતો
નેહ એવું હૃદય જ્ઞાન-મગ્ન બની જાય છે મો પર મલકાટ જાય છે
પણ એવો જ્ઞાન-દો પેલી માહથી જેવો છે જે સોટની ગાળી નેહ એને
સેવ દોરી નહ છે આછીમાર જ્યારે નદી-રે માહથી પાગળ જાય છે
ત્યારે જિ કોટમાં સોટની ગાળી જોરવી દે છે અને પછી કાંઈ પાણીના વહે-
ણમાં છોડી દે છે એ ગાળી માહથી સોટની ગાળીની લાકડે કાંટા પાસે જ્યારે
છે અને ગાળીને માથે છે પણ એ પૂરી આઈ લે ત્યાર પહેલાં તે ગાળીની
જ્યારે-જ્યારે-રહેલો કાંઈ એના મળાને વીધી મામે છે એક કણુને જ્ઞાન-દ
એના જીવનને સરખી લે છે

આ છે નિષ્ઠ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જ્ઞાન સો-જનને
જ ભુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કંડાને જોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિષ્ઠ દષ્ટિનું સુંદર ચિત્ર એક
શ્લોકમાં આપ્યું છે મારા ગુરુદેવ શ્રી કિસ્તવાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવ-
ચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મભાવે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ણ સ્વર્ણિ સિપતિ સરિઃ પાદ શોભ વિષતે

પીયૂષેષ પ્રવર કરિષ્યા વાહ્યસ્યૈશ્વ મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કર્ણત્ વાપિસોદ્ધાયનાર્થમ્,

યો હુન્મિત્વમિદં ગમયતિ મુષા મેત્યજમ્ પ્રમત્તઃ ॥

એક દક્ષિ વ્યક્તિ છે પિત્તળની તો મુ માટીની ગાળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સફળતાએ મહં સજાટ પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ગાળી આપી
દે છે સિપાઈ પ્રસન્ન થઈ-ધેર પાછો ફરે છે ધેર આ-વો ને બીજું તો
ધર આપુ ધૂળના વરોથી ભરું પાછું છે મહિનાઓ વીતી જવા હશે. 'સાર
જ કહું પડેલું હવે એ જનુ કાળમાં લે છે અને કંઈક મેળા કરે છે
વિચારે છે આ કંઈક ફેરવો છે તે કંઈક ભરી ફેરુ તે જ વખતે એને

સંત્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમાં કચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજું કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. જેટલો લાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમાં પાશેર દૂધેય મળ્યું નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનું એક ટીપું પણ શરીરમાં નવજીવન 'અપે' છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે 'પાણી લેવા' તે ડાણુ 'નય, આ અમૃતનો ઘડો તો 'ભર્યો' છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ નાખે છે. શું તમે એને ચતુર કહેશો ? નહીં, તમારું મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહીં જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ધોડા પંજુ નસીબમાં નથી અને હાથી મળી જાય તો સમજવું જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મણના રોટલા જોઈશે આનું ખર્ચ શું પૂરું થશે ? અને ખર્ચની પૂર્તિ સારું એ જ ગલમાં જાય છે ત્યાંથી લાડગા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમાં વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધો મળી ગયો એકી સાથે ધણું બધું બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમાં બેસશે.

ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના 'પછી કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યું એના અભાવથી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપેડ્યુ એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ-કાવ કરી રહ્યો હતો અને પેલા ભાઈ સાહિત્યમાં આરામમાં ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરો લાવવાનો પ્રયત્ન ટાણુ કરે ? એમને વિચાર મૂર્ખો કે શા માટે આ 'ચિતોમણી'ને જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો બાડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહીં કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી પાસે એક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસે. હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન મુખને જ નેઈ રહ્યો છે. હકત વર્તમાન મુખ ચાહનાર માટે કશી કશી મૂંઝવણ મધુરાપ બહાન-કશિ એક મુદ્દર રૂપ આપે છે કે -

પાવં વરસ્સ કુચ્ચંથો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મચ્છોગલે વસતો હા વિવિષાર્ત ન વસ્સતિ ॥

ઈલિલા સિવાઈ મૂલ બા. ૧૫ તા. ૧૧

મોહ-ભાગમાં રૂચ્યેયો આત્મા બીજા પર અત્યાચાર કરે છે એવાના કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોષણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં અટપટે નેઈ એનું હૃદય જ્ઞાન-મગ્ન બની જાય છે મોં પર મલકાટ જવાળ છે પણ એના જ્ઞાન દે તે પેલી માછલી જેવા છે જે ઘેટની ગોળી નેઈ એને લેવા છેડી જાય છે. માછીમાર અમારે નદી-ઘેટ માછલી પકડવા જાય છે. ક્યારે એ કાંટામાં ભેટની ગોળી ભેરવી દે છે અને પછી કાંટા પાણીના વહેણમાં છોડી દે છે. એ ગોળી માછલી ઘેટની ગોળીની લાસએ કાંટા પડે આવે છે અને એજીને 'માવ' છે પણ એ પૂરી 'માઈ' થે ત્યાર પહેલાં તે ગોળીના આડે-આંધે-રહેલો કાંટો એના બગાને વીધી નાખે છે એક દાણે જ્ઞાન દે એના જીવનને ધરખી લે છે.

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જાલ સૌન્દર્યને જ જુએ છે એની પાછળ ક્રુપાયેલા કાંટાને નેવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું મુદ્દર વિષ એક સ્થોત્રમાં આપ્યું છે. મધ્ય મુરદેવ શ્રી કિલ્તવાલજી મહારાજ પોતાનાં મન યતો દરમાન એને બહુ ભર્મવાયે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે દયાલે સિર્પતિ સરિખ પાવ શોભે વિષલે

વીયુષેષ ધવર કરિયા વાહવર્યેષ્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્નં ચિંતરતિ કરાવ્ વાંપસોઢ્ઢામનાર્થમ્,

યો વુશ્રાવ્પમિદ્ ગર્મપતિ મુષા મર્ત્યજ્ઞમ્ પ્રમલ્ ॥

એક દક્ષિ વ્યક્તિ છે પિત્તળની તે શુ મારીની યાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદ્ગુણોએ ઘેર્ધાસપાટ પ્રસન્ન થઈએને સેલાની યાળી આવી દે છે. સિખારી પ્રસન્ન થઈ થેર પડે છે. થેર આંખો ને બેસુ તે પર આપુ પૂળના ઘરેથી જાય પણ છે અદિનાઓ પાંતી બધા હોય. સાથ જ મુન્ નરેણુ લેવે એ જુકુ હાથમાં લે છે અને ક્યારે ભેગા કરે છે. વિચારે છે આ ક્યારે રહેલો છે તે શીર્ષા કરી દેકાડ તેજ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈ ને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માટે આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહયોગીને સમાપ્ત કરવાના કરી રવા છીએ ચંદ્રલાસ ખેડૂત-લવાર હળમે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણુ રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તલવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ઘાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સક્રિય-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દેષ દષ્ટિ

એક રાગ દષ્ટિ છે, જેમા દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી ખીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહી આવે, ભલે તે તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવો. ખીડીથી લોહી સુઝાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પૈસાનો દુર્વ્યથ થાય છે પરંતુ જેને ખીડી પ્રત્યે અનુગાહ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો પૈકી, એક્યને સ્વીકારવા તત્પર નહી અને તેથી જ તો ખાસીયી-પીડતા ક્ષેત્રના ગરક કાઢવા છતાય લોકો એને (ખીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને ન્યારે ખીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ બોલી બાંકે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અકીણ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની જુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહી થાય નશો કરનાર નશાની જુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહી કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત પ્રિય લાગે છે, ચાદની અપ્રિય.

તે સોનાની ઘાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ' છે. જન્મતથી પણ પોનાર અકુશળ છે. હાથી ઉપર જળનજી વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી રત્નથી કાગળે ઊગા નાર પણ મૂખ' જ છે. તે માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ છોડાવનાર કેવો છુદ્ધિમાન છે? વાસના ને ભોજનના જીવનના હક્ક છે જેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાનને ખેંચુ છે. આત્મ-રાગના સ્થાને પદાર્થ-રાગ નેના જીવનમાં જ મો છે એ નિહટ (સકુચિત) દર્શિવાદ મનુષ્ય છે.

ભોજને જ નો હક્ક મનાયુ હોય તો એ દર્શિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પણ-જીવનમાં ભોજન સ્વચ્છ-સુસહ છે. મનુષ્યે નો ભોજના સાધનો એક જ કરવાં હોય તો એણે નાણાં ખરચવાં પડશે. ન્યારે પણ ભોજને તો એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા પડે નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ જાડિની સ્થળે કંદોઈની ડુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવા નથી પડે. જ્ય તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની ડુકાને ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ આશો અને મીઠાઈનો એક ડુકાને તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ માટે તો તમારે પૈસા ખરચવાં પડશે.

આદે તેમો ઠાઈ બાજ સુરક્ષિત હોય. દરવાજા ઉપર સસક્ષ પોલીસ પહેરો ભરી રહી હોય પણ ખમર (ભમરા)ને યુગ્મની મુલાકાતે ભેટી હશે તો વિના રોકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસના ડર કે નથી જાડુની પરવાહ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત બાજમાં પહોંચ્યુ હોય તે પાછ (પરવાને) ભેટો પાશે. વગર પરવાને અદર પ્રવેશ કરવો નોખમમનું મહાસે મહેલોમાં સ્વચ્છ રહે ફરતી ચક્રવીજો અને કમૂતર નેવાં પખીઓ રણીના રૂપને સ્વનચાપૂરક પ્રતિબિંબ નેઈ રહે છે. એમને ઠાઈ થોડો યાદુ નથી પણ ઠાઈ મનુષ્ય નો આ હમે ભેટાને પ્રવલ કરશે તે અને તો સાંજ જ પહેરવાનો વખત આવશે હા તો ભોજને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ નજારી રીધો હોય તો તમે ભવની ચૂંટણી કરવામાં મેદાની જૂસ કરી મ્તા છે. ખી તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-ભવ જ ચૂંટવો નેઈએ. કેમકે ત્યાં સ્વતંત્રતા છે.

નિચારવાની એ રીત જ ખોટી છે કે માનવજીવન વચ્ચાની ખર્ચા અર્થ ૮ મનુષ્ય જ જીવનનુ હક્ક છે આ સ્થે આખ્યમિક પ્રવતિ સાધીએ આની ઉન્નતિ અને ભવેમાં અસકય છે એની ઉન્નતિ કરવા માટે આપણે

શોધતા કરતા રહેશે. પણ જ્યારે કોઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીઓ દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આખોમા દેવકુમારથી કોઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો કિરણો વડે જલ, થલ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના અવસ્થામા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનુ સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના ખતો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-ઊકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઇનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઇન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકા રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવુ લાગશે જ નહી કોઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ ખીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્વશ્રુષા કરીશુ અડધી-અડધી રાત સુધી આખોમા ઊઘ નહી હોય તેમ

આદ્યની શીતળ આંદની સારાપે પ્રાણીજનતને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ જીવનની ચોરસ મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધિકાર એના સ્વામીને જેનું સામ આપે છે તેથી જ તે શાંત-ચિન્મય અધુરી આંદની એને આપે છે આમ જ ચોરનો એક ક્ષણ ધૂલ છે જેને પણ પ્રકાશ પ્રિય સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી બેઠે છે પ્રથમ કિરણને સ્પર્શ કરી પ્રકૃષ્ટિત બની જાય છે ચક્રીઓ મંત્રણ આમન ગાઈ એનું સ્વામીને માનવસમાજ સ્થાના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સંદેશ મેળવે છે સૂર્યના એ જ શુભ કિરણો ધૂલ માટે કષ્ટદાયી બને છે કારણ કે જીવનની સાથે જ તે પોતાની દૃષ્ટિની સજ્જિત ગાઈ એસે છે એટલા જ એ અધિકાર પસંદ કરે છે

એના હવનમાં મિથ્યાત્વનો અમળ અધિકાર જવાયેમો છે એને વીતરેલી પવિત્રપાવન વાણી પણ બમતી નથી હવનજન્યુતિનાં સૂત્રોમાં એ—એને અધ પતનનો ભાસ થાય છે આખ્યાત્મિક વિશ્વસમાં વિનાશ છે અને વિનાશમાં વિશ્વસ કારણ કે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે એ રાજ જ એને તે પદ્ધતીમાં જ્ઞાન દોઝ અનુભવ કરાવે છે એટલા જ અશુભ પરિણામ ભોમતીને પણ સરાજ દષ્ટિ—આક્રમ્ય પદ્ધતી—રાજમાં જ જ—પ્રસાવેમો રહે છે

અર્ધી બહેનો બોલેલી છે માર્ગ બહેનનું જાણક પેશાબ કરી દેર પાસે બોલેલી બીજી બહેન મોં મચ્છામી અને બોલી ભડકે રહે છે એ આ અર્ધી જ પેશાબ કરી નાખ્યો પરંતુ બીજી જ દારૂ એ જ નું જાણક એના જોણમાં પેશાબ કરી દે છે તે એ જ મોં મચ્છામી બહેન પોતાના જાણકને ખારથી ઉપાડે છે અને સાફ કરી લે છે જ પાંચેલી બહેનના હાકરાએ પેશાબ કર્યો તે મોં મચ્છામી પણ જ્યારે પોતાના જ જાણક એની કિંમતી સાદી ગદી કરી નાખી ત્યારે એ કુ છે કારણ કે માતાની પોતાના જાણક પ્રત્યે રાજ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું જાણક સર્વ કાંઈ છે એની નજરમાં એ રાજકુમારથી ઓછો નથી. જ્યારે એને અદેરો કાંઈ માકલ (વાંદા) કા નહેવ. મરે સ્વયં માકલ પણ દપણમાં જ્યારે પોતાનું પ્રતિબિંબ છે ત્યારે એનું હાથ પણ પ્રસન્નતાથી નાગી લાડે છે આની જ શાંત એક સામુતી છે એની આંખોમાં એના કુરુપ જન્મકર્ષ પણ સ્વ સુદર જ્યાં સુધી દીકરીનાં જન્મ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે તમે દેવતા મરે

શોધતા કરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ લયો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીતર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકંડો કિરણો વડે જલ, યજ્ઞ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હળ્લરો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું. -“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-ઊઠેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હળ્લરો કંઠોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કંઠો જેવું લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્વપ્નવા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા ઊઘ નહી હોય તેમ

આક પણ નહીં જણાય પણ ઢાઈ બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રમે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખી રાત એને બોળામાં રાખી વીતાવી દેશે એની પાછળ હ નરો કરો સહને પણ એના મનમાં આનંદ બહારતો રહેશે પણ એની સાસુની સેવામાં જ્ય મિનિટ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી જશે કેમકે બાળકમાં તો એણે આત્માનો રાગ દાલ્યો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગરેમ નથી

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થળાવધાવ છે રીફોટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બેસા રહેશો છતાં તમારા પૈસા કુ બચી નહીં બાકી નહીં બીજા સોમ્યા રાતનો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખો બંધ પાંચેરા નહીં કેટલી સાધના તમારી !! આઠમી રાત વાંતી જાય તોય તમે જાગતા રહો છો કેવો પ્રમાદનો પતિયાજ છે ! ફિલ્મ ચાલુ છે એક પછે એક ચિત્રો આવે છે ને જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મીચાઈ નહીં

સમયે ગોચર મા પમાયવ નો બજવાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે છે આ રાજદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કથોની અનુભૂતિ / થતો નથી

રાજદંડિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં શુષ્ક છે કે નહીં ! ઝુલ્મની વાતને તો આ જુએ મૂંઝા તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં ! એ તો જસ વળમી જ જશે સંકલ્પ્ય છે કે વાંદરીઓ પોતાના મૃત બાળકને મહિનાઓ સુધી ખતીથી ચોટામસા રાખે છ એવી જ રીતે રાજદંડિવાળો આત્મા પર પાને વળગેલો રહેતા પછી તે એ નહિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ! એ તો ફક્ત પર પરાનો પુનરી છે એ બેડુ છે કે સાસુ એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી પહેલાંથી ચાલુ આવે છે અમારા માપ-દાંડ કરતાં આત્મા છે જસ આવાં / વાંદરો એની જીવન-આદીને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આખો મીચીને રહે છે તે એ વિચા તો નથી કે આચળ જતાં પાટા વહેંચા છે કે સાત !

પોતાના વિચારો પ્રમે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને તણી લીધા છતાં પણ એને હોડ્યા એ તૈયાર થતો નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારોમાં પણ એક રીતે રાજદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના બૂબલારેલા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને બી નવા વચાસ દેવા છતાં એના પર ચોક્કસ ફેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ડાઘ પડી જશે તો શેઠ બોલશે. “ ચશ્માના નળર વધી ગયા હોય તો ચશ્મા બદલી નાખો ” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ બોલશે “ વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ઘણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મક્તમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પછી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ? ” બસ અહીં જ ફાયદો ને કાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂંડ કામ પણ ભલું છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કંઈક થયું હોય તો ભલું પણ ખૂંડ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દેવપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગળ-દૃષ્ટિથી બિનકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દેવ છે રાગ તો કુટુંબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દેવ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-વિધ્વંસક બને છે તેના પ્રત્યે દેવ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દેવ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશે રાગ સકુચિત હોય છે તેટલા જ અશે દેવ વિચલિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિચ્છે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દેવ સકુચિત બને છે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દેવ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દેવ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે પ્રાણ હરવા વીજળીમા જેમ બે જ્વલતી શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ જે ચે છે અને ખીજી શક્તિ ફેકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના પ્રાણ હરણનું કામ કરે છે તેથી જ રીતે રાગ જે ચે છે અને દેવ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિય કમ્મં વીય,
કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વયન્તિ ।

કસ્મ ચ જાદ મરણસ્ત મૂલં

વુપ્ત્ત ચ જાદ મરણ વ્યવસ્થિ ॥

ઉત્તરાધ્યયન ચ ૩૨ ચ ૮

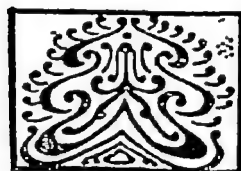
વીતરાજ પત્નના પ્રદીપ ભગવાન મહાવીર સાધકને સદૈશ આપે છે વીતરાજ પત્ન પર તો વીતરાના બનીને જ આવી શકાય છે ન્યાં સુધી રાજ ને દેવ હસ્તિમાં હશે ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાજ બની શકતો નથી અને ભવપરેપરા પશુ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાજ અને દેવ જ ભવપરેપરાના બીજો છે બીજા સાનુકૂળ સાધનો પામતાં ક્ષણે જ નર પલ્લવિત બને છે રાજ અને દેવ કમળીજો છે અને કમ મોહ દારા પેદા થાય છે જ મ અને મૃત્યુ મૂળ કમમાં જ મળશે અને દુખના મૂળમાં જ મ અને મૃત્યુ છે કારણ કે જન્મ પોતે દુખ છે અને મૃત્યુ તો માનવના પ્રાણ કપે છે

જ મની સાથે મૃત્યુ જોડાયેલું છે મૃત્યુને સમાપ્ત કરવું પાસે એ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જ નર મરશે જ પશુ જે મશે છે તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત કહી શકાય નથી કારણ કે જન્મ પાસે કદ નાર આવે તો મૃત્યુ સુનિશ્ચિત છે જ પશુ જેણે ભવ-પરેપરાનાં બીજાથી કમોના કૃપ કરી દીધા છે તેવા વીતરાજી આત્મા જન્મ અને મૃત્યુ જન્મજન્મમાંથી છૂટી જાય છે પરંતુ ન્યાં સુધી રાજ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને મૃત્યુની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાશે.

દેવોની પાછળ કૃષ્ણા ભેષ્યા હોય છે રોદ ખાન હોય છે તેથી જ તો તેના હસ્તમાં દેવની જ્યાલા પ્રજ્વલે છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પતને સમાપ્ત કરીને જ આનંદ અનુભવશે એ સત માનવ કે સામાન્ય માનવને પછી વિચાર જ નથી કરે એ દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રભાવ લવજ ઋષિજી સમા પુનિત સતને વિષ જાને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ શુદ્ધિ ધરાવતા મનુષ્યને સતને જ્ઞાને અસત ગણે છે મનુષ્યના અર્માં આપે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત જેવા પુનિત આત્માને પશુ અપ માનિત કરવાનું શૂંકતો નથી ગ્રાસણાતી પશુ તે જ દેવદષ્ટિ હતી કે એણે ભગવાન મહાવીર જેવા વીતરાજ આત્મા પ્રત્યે પશુ દેવમિ કાલબો અને એમને ખરે જ ભક્ત કરી દેવા માટે તેને ભેષ્યાની જ્યાલા ઊગી હતી એમના સરળ, સાત ને કિબોને એમની આંખો સામે જ ભક્ત કરી દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્વેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુકોમળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્વેષદષ્ટિએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્વેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી બેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્વેષની ભાવના હિતમાં પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કળેટા આપવાની કૂર કામના એમના દિલમાં બિછાળા મારે છે એ દ્વેષની અગ્નિમાં આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્વેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સત્સાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ હૃદયોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક ગ્રંથો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો ગ્રંથો ‘શ્રેય’ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ભોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર બને છે, ત્યારે ‘શ્રેય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સત્સાહિત્ય છે

હોનદષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી જોયોને શોધતો રહે છે એની નજર ગુણો ઉપર ચેતતી ન તથા જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન શેકાતો કાળ્ય કાવ્યમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાસ વેનણ પાછળ જ રત રહે છે તેની દષ્ટિ ખીજના સદ્ગુણો તરફ જઈ ઓગી જ નામ છે. મુદત સરીરમાં માખી વાગેલા માને જ શોધે છે. સુ ર જીવજોને છોડી એ ત્યાં જ એસશે કે ત્યાં થા વાગ્યો દરે અને પૂર વહેતું દમ તેની જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ બીજાની તરફ નેસે ત્યારે અના સરાયુષ્કદુઃખને છાંડીને એ જ્યાં નાની એવી પણ જુરાઈ દશે ત્યાં જ ત્યાંને એ પોતાની વાતોળી સીંધશે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય દબરો દમ એમાંથી પણ એક ગુણ મદણ કરી લેશે ત્યારે દુર્ગત કનરો સદ્ગુણ એમાંથી એક દુમણ શોધી લેશે અને તેમ કરવા ખાછો નધા જ સદ્ગુણોને બે છાંડી દશે.

જેની દષ્ટિ દો મન બની ચૂકી છે તે સતતી પામે સ્થાને પણ એમના સદ્ગુણોને પામી નહીં શકે. મર્જા અને ચાંસક (એક જનના યોદ્ધાના ચૂસના) કીડા જેા અશ્વત્થ તમે જાણો છો. આ જાણો દિવસ-રાત ચાવના અતન યમ કે જ્યાં ફાંપની ધાર વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે પણ તઓ ફાંપની અમૃતપા ત્યાંથી એક દીપ્તિ પીતાં નથી પરંતુ ચાવના સ્તનનુ પા. ૧ ચૂસશે આવી જ રીતે આશોમન્ય-પિત્ર વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ મદને પાન સદ્ગુણોની દૂષ-અરામાંથી એક દીપ્તિ લેશે નહીં પણ એમાંના દોષાનુ ન-પાન ૧ કરશે.

ના દા. ૧ જેવાની દષ્ટિ છે એના ખરે ખુલ્લું પણ દોષમય બની

ન્યય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કાઈનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. છાણમાં જીવતા જાતુને તમે ગુલાબમાં છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળુ ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જાતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગાગની પણ ટીકા કરી છે તો પછી હદમ-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી ન્યય તો એમાં આશ્ચર્ય જ શું છે ? શાહીચૂસ (બ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું ન્યા કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યા શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂમી લેશે તેવી જ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ ન્યાં દુર્ગુણ બેશે, એને જ ગ્રહણ કરશે.

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઈ મહાના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમાં તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામાં દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હો-મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડી દે છે અને ભુરાઈઓના ઘા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમાં જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જડર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમાં આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ ભક્ષતા કૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભસે છે તેવી જ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાન્ડ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી ન્યય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાઈ જુદી જ માન્યતામાં ભમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમાં ઊતરી પડ્યા હતા આ બાજુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો ન્યારે એને

સમજાવવાની સક્તિ સમ્યાપ્ત થઈ તે ખૂબી સમજની સક્તિ જાનમાત્રવામાં આવે. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી અર્ધ જાને તરફના હાથે. સૈનિકો રણ મેદાનમાં અપી ગયા પણ મુદતની જવાબદારી નહીં એક દિવસ પોતે મેદાનમાં જાને કુલકરણ રણ મેદાનમાં જાગળ જાગ્યા. રાવણને પોતાના જાઈ કુલકરણની સક્તિ પર વ્યક્તિમાન હતું અને મેદાનમાં તે ઈન્દ્રને પણ જીતી શકતો હતો. તેથી જ તે એણે મેદાનમાં બીજા નામ ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો સહજા. રાજની ખૂબ સક્તિ હોવા છતાં જ સહજારની સક્તિ આ વીરો કને નહોતી. ઈન્દ્ર સહજારના વિરોધમાં તેણે જસદાસ્યાર વતી હજારા જાગ્યા હતા. ને! જામુ પૂજે તે રાવણનું પાપ આ વીરોની સક્તિ પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહજારના વીરો જાણે અને વીરોને સહજાર માટે ભૂમિ ઉપર સુન્યાવી હોવા હતા.

જાને વીરોના મુલ્યના ખજાના લોકમાં ખૂબ વેચાઈ પ્રચારી ગયા. રાવણે જામત કુલકરણની સાથે આ સમજાર સાંભળ્યા. મેદાનમાં મુલકરણ વાતથી તે રાવણનું દિલ કંપી જાયું. એના પગ વચેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની જાણી સક્તિ તે જાને સમ્યાપ્ત થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) વિચાર્યું સીતાના ચરણ જ જામતળ છે જ્યાં એના પગમાં પો છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જામતળા ધેર જ થી ત્યારે મિચ્છારા પિત્તને વન-વનમાં ભટકવું પામ્યું હતા જાદ જામેજા જામી તે ત્યાં જસ-રજના પ્રાણ લીધા અને પતિને જોડ વરસ સુધી જાગ્યોમાં ભટકવું પામ્યું હશે લોકમાં જાગી છે જામતળી એના પગમાં આ લોકમાં પગમાં છે તે જ દિવસથી હમેશાં જામતળ સમાચારો જ સાંભળવા મળે છે કદી જામતળ વાટિકા ઉજાગર જાની ગઈ છે તે કદી જામતળમાર મળે છે જામતળ લીધે જ સેનાની લોકા રાખતો હજારો જાની ગઈ છે જાને મારો વીર જામતળ અને લાગ્યો. પુત્ર મેદાનમાં જાને જસત જાઈ ગયા. સાથે જ સીતાનાં જાં પગમાં થયા ત્યાં સવનાશ સ નયો છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે જાની સાચી સીતાના ચરણને સવનાશ માની રહ્યો છે પણ જાણે વિચારવું તે એ છે કે સીતાના ચરણે સવનાશના કારણ જામતળ છે કે એની-રાવણની-કુલકરણમાં જામતળ જામતળા મોટેથી જુદો જામેજા જામુ તે એ છે કે નિહા વ્યક્તિ પોતાના જામેજા માટે પણ જામતળને જ જામતળાર રાખે છે જાગી વ્યક્તિ જામતળા

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાતની તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દષ્ટિ ફેરવવાની તૈયારી લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મોં પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જ્ઞાનત મૂરખ

પરધર જાઈ લુજ્ઞાવે,

અચમ્મો જન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રજાચક્ષુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે ! કે મનુષ્ય બીજાના ઘરની આગ જીવવા દોડી પડે છે, એ ખૂંચો પાડે છે ત્યાં આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ ખૂંચીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ બીજાના ઘરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો જોજો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડાય એન લઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ઘરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવઢ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-બરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાંઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

નિક (પ્રતિજ્ઞા) આપવામાં આવતું નથી. આમ રોવણું ચા ચાલી રહ્યું છે અને દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ બેઠે તેમ છતાં પણ અમારા માળિયાં લાખ્યાં મુઝે છે ન એમને પૂરતી ડેબલ્ટીની સમજણ છે કે નથી કંઈ બ્યવસ્થા રહેને પૂછીશો તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરો અપામ છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. હાતાબાને લીધે નાકમાં હામ આવી ગયો છે

વિદ્યાર્થી સિક્કનો દોન મતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કદુ માત્તર એવા મળ્યા છે કે પૂરું ભણાવવાનું બાણના નથી સરકાર પાસેથી હરામના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક ફરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે બ્લુચાસન સિસ્ટમ નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા તૈયાર નથી અને કહામિત કંઈક કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમદ-એ શિક્ષકની દેવળી જ કરશે અથા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં બાળે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગો તો એ કહેશે જનતાનું નનિક ધારણું થવું નીચું પડી ગયું છે વેધ રીએ માં પ્રમાણિકતા રહી નથી શા ૧-મરોજ પડી હાતાબા દેશની પ્રગતિમાં મોટામાં મોટી બાધ છે જ્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગમાં અધ્યાચાર વધી ગયો છે કર-વેગનો બાર એટલો હાલમાં આવ્યો છે કે શાસક લઈ શકતો નથી અને વેશ દ્વારા અમારી પરસેરાની કમાણીનો પૈસો બેચીને મિનિ ટેરા-પ્રધાન મોજ છાવે છે

હા તે આપણી આંખની ટાપી કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-જીવનને જાદી નીરખી લે છે બીજાની જીજ્ઞાસને જોવામાં આપણને એ લી મુમિ પણ નથી થતી ૭૮ની કે કાળાસ જોવામાં પરાવીએ છીએ એટલે ૧ તો પ્રતિદિન જીવના સૂચને કંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂચકશુચવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે કેટલીક વખતે વિશેષ-આસ-વૈધારીઓ પણ કરે છે કાચ ઉપર કાળા રંગ લગાતી એને જોવાની કે સિગ કરે છે બજાનું કંઈએ જોવું નથી પણ કાળાસ જોવા સો દોડી પડ્યા.

જીજ્ઞાસના સમાદ બુદ્ધરીએ પિત્રજાનાં પાપ પોતાની ન ૧૨ે જોવાં એના મનમાં વચાચ લીધાઈ આવ્યો. ૭ પિત્રજાના છવન ઉપર એને

પૂરો વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના ભાઈ વિક્રમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! ભર્તૃહરી એની કટપના પણ કરી શકતા નહોતા. અન્ય કોઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ જ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ જોઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાત્ર્ય ન્યેછાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરકકાર છે પિગળાના પ્રેમ પ્રાછળ ઘેસો બનેસો ભર્તૃહરી આજે તે જ પિગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે. વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોસું તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ ભર્તૃહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો. રાજવીય-વિભૂષાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર ભગવા રગની કફની કરકી રહી હતી.

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળી એક બહેનની નજરે ભગવા રગની કફની પહેરેલા રાજા ભર્તૃહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ ભર્તૃહરી છે પિગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજા આજે પાદડાની શૈયા પર આઘોટે છે, રેશમી તકિયા જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઝોઢીકણ છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ મૃતિ ના ગા રાત્ર્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાત્ર્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ કયા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહી તો પથ્થરનો, તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના શબ્દો યોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાત્ર્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોઢીકણ પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ મારું બિછાનું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઝોઢણું ” યોગી તો બેઠકા.

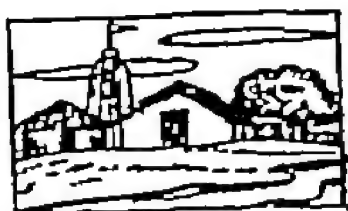
અને પાંડડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પચ્ચર દૂર ફેંટાયો અને ભૂમિ ઉપર જ દાબતુ ઝોલીકણુ કરી સર્પ ગયા.

પેલી બહેનો પાણી ભરીને પાણી તે જ રસ્તેથી પચ્ચર સર્પ પહેલી બહેને જોયું તે કહેવા લાગી કેવો મનસવી ચોતી છે ! અમારી એક વાત સાંભળી તો પાંડડે-પાંડડુ ફેંટી દીધું અને જુઓ હવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધું છે જાન તો સાધના છે ને ! બનુદરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધું ત્યારે તમે મારી ડેટલી વાતો સાંભળી છે ! જાનો તણ-તણ મહેનત વીત્યા ડેટ-ડેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ગયો-કહી ગયો ને વીતરાજ બાણીતું જામવ તમારી સામે ઢોળું પણ તમારા જીવને ડેટસો વળાંક લીધા વાડુ ! (સલામત શિખા હસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી મોલી : રહેવા દે, મેન, શું ચોતની વાતને તું બાંધી રહી છે ચોતી જન્મા પણ હજુ દુનિયાના ચબ્બે સહન કરવાની કળા તો લીખી જ નથી. આપણે ચોટક કણુ અને કોષે ભરઈ પાંડડે-પાંડડુ એક તરફ ફેંટી દીધું પચ્ચર પેલી બાજુ ફેંટી દીધા. જાને તે ચોતી કહેવાય ? ”

જેની દષ્ટિ ફક્ત દોષો તરફ જ હતી, એને સર્વત્ર દોષો જ જોવા મળી. પરંતુ યાદ રાખજો, ભાઈઓ, દોષો ભણી જ જો દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને સહજાણે ભણી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સહજાણી બની શકશો.

જેન ઉપમા,
૩૯ મુંબઈ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ જે સદ્ગુણ લાગી હોય તો પછી એવું કાંઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જોઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ જોતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે જે કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બન્ને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથી સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી જે એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપું જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આવૃત્તિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે વખતે જે આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોનું બોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી લળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેળની શક્યતા અને દુગુણ્ય મેવાની જ દષ્ટિ કરી તે સ્વયં સિવાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં તમને દુગુણ્ય દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારુ મેવાના પ્રયત્ન છો. તમારી દુકાને કોઈ માલક આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણ જતાવશો. પણ દુર્ગુણ નથી કોઈ જનાજનો વેપારી હોય અને માલક જુવાર માટે એને પૂછ્યો તે એ જતાવતાં કહેશે. બધા જુઓ તે ખરા બધા જુવાર નથી પણ મોટી છે મોટી. મોતી હોય તે પછી એને કોઈ કવેરી પાસે લઈ જાઓ અને-પાંચ પાંચ કંબરમાં વેચી નાખો. મનમન એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા પ્રદક્ષને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણ જ જતાવશો. કોઈ દક્ષન ઉપર તમે જાતે જાય તે ત્યાં પણ તેવા જ ગુણ સંભળવા મળશે. મીઠાઈ મેવા તમે કોઈને ત્યાં જયા ત્યાં તમે એ કોઈનાં કપાં નોંધી કે કેવાં જઈ કપાં છો એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદી ન લેઈ એ અથવા તમે એની મીઠાઈ નોંધી તમારી નજર તે મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કોઈનાં વસ્ત્રો પર નહીં હા. તે તમે પણ જીજ્ઞાસુ પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સ્વદુષ્ટેશુ કુપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેશે નોંધ એ વસ્ત્રોની પચાસતમાં રહેશે તે મીઠાઈ જતી કરવી ફરશે.

તમે તે સુખર્ષના નાજરિક છો પ્રતિદિન સેકડો જ્ઞાતિઓના પરિચય માથા તમે આવતા હો છો એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર્ય હોય છે તે કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મનમાં જે ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ જરાઈ જશે તે એમની ચારિત્ર્યહીનતાની વાતો જ તમારા કાનોમાં જૂલતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. પૂછાવેશું રહેશે તે શા રાજ તે કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની છુટાઈઓ તમારામાં પણ પેદા થશે. પણ તમે જે ચારિત્ર્યથી જ જ્ઞાતિઓને જ તમારા મનમાં કેન્દ્રિત કરશો તે એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના સુવાચિત જીવનની મદદ (સુખ) તમને પણ સાંપડશે. તમે જેટલું વિચારશો તમારી સ્મૃતિમાં બિરાજશે મહાપુરુષ તેટલો જ વધુ વિચારની ખૂણ તમને દેતો રહેશે.

સુમાનના કૃષે કાંટાળી વળે ઉપર રિમન ફરત્ય વેરી રસાં હતાં. વેરાની પવન કાંટા ઉપર જોવાં કૃષેના રિમન-ફરત્યને જોઈ ન શક્યાં. વામુનો એક વેરીસો ઝડપો આવ્યો કે કૃષે યાજ પરથી જમીન ઉપર પડી જયાં શ્યામક મારી તમે ક્યાઈ જ્યાં અને શ્યામક મારી ઉપર જ હતી રસાં હતાં રસ્તા પર પડેલા કૃષે ચંદ્રચરીઓના પગ તમે ક્યાઈને પણ એમને મદદગારી રહ્યાં. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નજરનો શ્યામક ફરત્ય નીકળ્યો બપોરે

એ માટીથી હાથ ઘોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની સુગંધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ કયાથી ? લાગલું જ ગુલાબનું ફૂલ ખોલ્યું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દબાએલું ગુલામ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સંપર્કમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહીં. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશખૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેલી નાનકડી કીડીમા એટલી અછલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહીં પણ સાકરના દાણાના આહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂંબકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકંચને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણસમા ક્રોધના કીટાણું હોય, અહ કાર ભયો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે યુબક બનવું પડશે

આવું યુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ યુબકીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા. એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અગ્નિ સાથે મહાત્મા ગાંધીજીને પરિચય થઈ ગયો પણ પેલો અગ્નિ બાપુના હૃદયને પિંજાની રાડ્યો નહીં એની કને એવી આખો જ-દર્શિ જ નહોતી એણે તો એમને અગ્નિનેના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા પ્રાણીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અખલિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહીં.

તથી જ એ બ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધું-સઘું તેણે કહ્યું કરતો બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાચી કવિતા લખી જે પછર પાનામાં ભરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે મહુ અને દેવ વહેતો દેખાતો હતો એ કવિતા બાબરે બાપુના લગભગ બાવી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાજખમાં લાગેલી પીન (ટાંચણી) સારૂંપે છઠ્ઠી સાધી અને પીનદાનીમાં ભેસરી ફેંધી અને તરતે કચરાની ટોપલીને દવાને ક્યોલે પેસા બાંધીને કહ્યું જરા આમળ વાલો હસનાં હસનાં બાપુ બોલ્યા સાર તો મેં લઈ લીધી છે "

ચિરાંતીઓની વચ્ચે પણ બાપુ સાર છઠ્ઠી ચકતા હતા બા જ દષ્ટિએ તો એમને તોફાનિય બનાવી દીધા હતા હા તો આપણામાં પણ આ કળા બાવની ભેઈએ છુગઈઓમાંથી પણ સા, જ અલગ કરતાં લીખીએ.

ગુણ દોષ દષ્ટિ

આવી દષ્ટિ વ્યક્તિમાં હતા દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ ગુણે છે ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે ભેવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે કેટલીક વ્યક્તિઓમાં એવી બાદન દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બહુ પ્રસસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પણ એટલી દદ મુખી કે એની કાઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો દુર્ગુણ જતાવસે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત લઈ જાય.

ત્યારે આકાશી કાઈની પ્રસસનાં ફલ બાધવા બેસે છે ત્યારે એ કેટલીક વખતે મર્મી । આગ્રજો જતે દોષ છે બહુ સાદેમ એનું સૌ દષ ૩૬ છે । ૧ જે પ્રકૃતિએ એને લગીને તો લાલ ઘાઈવાખ્યા છે બાંબો તે બહે દરજીની જ ભેઈરયો પણ ગુમાગી અને મેંએ દસમુખે લામના બી ભેવા તો લાંબ છે પણ પતે જરા લ મગાય છે

પાચોતે દેડે ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પાછળથી એક એરી વ ત હતી દાખી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ હતી ચમુ કાઈની સ્વ જા અને પ્રસસા કરશે તો કહશે એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કામ તા નજે બચવાની પાખો ૧ ભેઈ ભોલ એક પણ માખી એના ઉપર બચા ની ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખારી નહીં કળા રાખનું તે નામ નિશાન ૫ નજ દાલ રાજ એ વખત ન્હાય છે અને બન્ને વખત કપડાં બદલે ૭ ૧ મુ બગરથી બાદશે સ્વચ્છ રહેવા જાંબ પરમાં એ વળુ-વળુ

દિવસના વાસગોળ સાક કન્તો-કે કરાવતો નથી ધરમા મુઝેલથી અદવાડિયામા એક વખત ઝાકુ કાઢતો દશે ” લ્યો, નેઈ લ્યો, પ્રશસા કરનાગ એને લઈ આવ્યો ને ધનનળ ઉપર પહેલા સારા મળદોમા ચચ્ચનનાની વાત મલગાની અતે માર્યો ધકો તે સારીયે પ્રશસા ધળમા લાળી મઈ

મને જાતઅનુભવ છે એક ભાઈ આવ્યા અને કાઈ એક ગેઠ અગે વાતચીત દરમ્યાન બોલ્યા “ શુ ગેઠ છે, લલની તો એમના ઉપર પૂર્ણરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીઓથી એણે અંધી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટગે છે કલકતા, નિંદી, મુળઈ જેવા મહેંગા મોટા દુડાંગા ચાલે છે, પાય પુત્રરતો છે અને એ બધાય કમાણીની ડામા નિપૂણ છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગે છે ભયુ ધર છે અને ધરમા કશી જ ખટખટ નથી બધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મગી ફરે છે પેગે ધણો પણ ઉદાગતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેવા જઈશું તો દશ તો ચક્ર-ધક્કા ખવડાવશે અને અતે આફ ના મુણાની દેગે પોતાના વિલાસ પાછળ તો હજારો ફેંકી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપત્તિ અને સપતી પ્રશસા ગાઈને ગેઠ પ્રત્યે ફેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકેતવની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેળી નાખ્યું જ્યારે કાઈ વિદ્વાનની મ્તુતિ કહેશે “ અહા, ફેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કાઈ ચીજ નથી; સંસ્કૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો એકેય ખૂણો બાઝી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને દ્વિલસ્ટ્રીમા ખૂબ જાડા જીતર્યા છે એમની પ્રતિભાને નેઈ દગ થઈ જવું પડે છે જાણે કે સાદાત્ સરસ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનુ કાડું લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા કરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાથે ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કાઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા જાણ થાય છે, વગર ગોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી જાણ થઈ જાય છે, સારાથે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઈશ્વરાએ કમરો આઢમીએ જન દેવ તૈયાર થઈ જાય છે હાલો એકઠો કરવો હોય તે એમને સાથે લઈ જાઓ ન્યાં કાઢીની આસા નહીં હોય ત્યાં જેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂગ્રસ્તો માટે સજ્યા મોજવામાં આવી પૂરા સ્થ વકત્વ દતા. બધાએ એક-એકથી વધીને શાપણે કમીં પણ કાઢ્યા ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો ન્યાં આખરે આ મહાશય જમા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં ક નરો રૂપિયા ખચખચતા બહાર નીકળી આવ્યા સ્ત્રીઓએ તો પોતાના દમીન્યા ઉતારી-ઉતારીને ફેંકી દીધા. સમાજ ઉપર તે એમને આવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ઘરમાં ખિસ્સી બની નય છે શ્રીમતીજી તો માથાના મળ્યા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર વરખજરમ સલાળાવશે જસ ધોવાઈ મનોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆમ જમાઓ અને એમની ધૂળ પણ કાઢી નાખી.

આવા મુજુ-દોષ દષ્ટિ ધરાવતા કાઈ આઢમીને તમે કાઈ તપસ્વી સત અંગે પૂછશો તો કહેશે મ્હાં એ તપસ્વી છે અમારામાં તે એક ઉપવાસ પણ થતો નથી પણ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ ખેત્રી કાઢે છે પાછી એમાં કાઈ જનની ઉલ્લુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને નેશા તે એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાઈ. જાણે કે એમને એની ખખર જ નથી હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શાખ્યા નહીં જડે આ તો થયો એનો જન્મો પણ, હવે નેઈં થ્યો એનો મીંગે પાસો.

આટલું તા તે કરે છે પણ મન ઉપર પૂરા કાજૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પણ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેને લેસ્થ પણ આછી નથી નાની એરી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મા શુ આવા તપથી પવિત્ર થતો હશે ! તપ શુ છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

હા તો મુજુ-દોષ દષ્ટિ નેઓ ધરાવતા હોય છે તેમ આઢમીએ પણ નેજમાં હોય છે એના થકી થતી પ્રશસાથી પણ સાવધાન રહેવું પડે છે પહેલા તો પ્રશસાના પુખ્તો પાપરડો અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરી કે એ પુ'પા ક્યાય બેઠી જતી અને / આવેસો-જાતેસો પ્રભાવ એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આરમ-દષ્ટિ

આરમ દષ્ટિનું બીજું નામ અવદો-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારું ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ દેશે બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોલ્યા પણ કદી પોતા ભણી જોયું કે મારામાં કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઇતિહાસમાં કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો ભણી પણ આખોને વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા ભણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમાં જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-લૂછી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્મુખ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટીકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામાં ભળે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા ભણી વાળી ત્યો પછી મનને ડહોલે કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ડહીં જાડશે.

રે ચેતન પોતે તૂં પાપી, પરના છિદ્ર ચિતરે રે તૂં
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતારે રે તૂં
જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂં
પ્રગટ કહાવે ધર્મના ઘોરી અતર ભર્યો વિકાર રે તૂં ॥

ભારતનો એક સત કેટલું માર્મિક ઉપરની કીટીઓમાં કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમાં આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિંદા શા સારું કરવા બહિ ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયો છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિદુઓથી ભીજી રહ્યું છે “અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જે તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આહે છે બધારની આખિયા તુ સત બની રહો છે પરંતુ અહર તે વિકાર
જને વાસનાઓ કરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આસોયનાશરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક બીજાની નહીં પણ પોતાની જ આસોયના કરવાનું મીખતો હોય તે
આસોયના કરે. જૈન દશન એ માટે ના પ તુ નથી પણ આસોયના
કેની હોય પોતાનીકે બીજાની? એ જ સ્વાદ સામે આવે છે પર-આસોય
નાથી તે તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારો કરો. અને અવ-આસોયનાથી
જીવનનું પમાજન કરી શકશે. જૈન દશન તે સ્વ-આસોયનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રસ કરે છે -

મજ્ઞ-સાચોયણાવર્ણ મજ્ઞે ! બીજે કિં અવયવ ?

જણાવ-માગોયણાવર્ણ માયા ત્રિયાવ મિચ્છા વંસવસસ્થાવ-મોક્ષ-
મગ-વિચ્છાવ સર્વંત સસાર વધણાવ ઉચ્ચર કરે.
વચ્ચુમાય જ જવયવ. વચ્ચુમાય વચ્ચિજ્ઞે ચ વં બીજે
મમાઈ રૂપીજનુંસન્ધેય જ ન વચઈ. પુવ્વવચ્ચ જ વ
મિચ્ચરે.
ઉત્તરાખ્યન આ ૨૯ સુ. ૧૫

આસોયના જીવનનું કલ્પરૂપ છે સિધ્ધ આસોયના આ પ્રસ કરે છે
પ્રશ્નો આસોયના દ્વારા આ આત્મા કયા સોક્ષ્તર મુખને મેળવે છે ?
સિધ્ધના મનની તિચ્છાસનુ સમાધાન કરતાં વીતરાગ દેવ દરખાવે છે. આસો-
યના આત્મામાં દેસા આપા નિદાન અને મિથ્યા દશન રાક્ષ મદી રેકી
દે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં પિચ્છપ છે. આપા નિદાન અને મિથ્યા દશન
રાક્ષથી રતિ શુદ્ધ જનીને આત્મા જનત સસારનાં બધોભાથી વિમુક્ત
કર્ષ નય છે

હા તો સ્વ-આસોયના એ મેળનું પચ્ચિવ છે ત્યારે પર-આસોયના
નરકના આ ૧ કણી પકમે છે આસોયના જેની થતી નોઈએ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાસને પ્રગટ કરી ધાર્ષ્ટી રહીએ. એક કમિની નન્નેની
લીડીઆના આસોયન તુ આ જ ૧૫ દેખાય છે -

૧ મતિહીન હીમ દુષ્પલિંગી પાણી કુટિસ છવારો ।
રેરી મતિ મતિ રહ્યો નાથ, તુમ મપમો દિ ચિટહ ચિવારો ॥
શરણ મે હીમો તુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ કરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાનો મારામા અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામા ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાખો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેગો લખાય છે અને પાપને એ શિલા તથા છુપાવાય છે

અષાઢી ગગનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની નેશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રંગ-બેરંગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રંગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પગ તુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એતુ મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશસા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની ધુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષસ્ર બનવું જોઈએ દોષસ્ર એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ઘણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અતમુખી બનાવતા થઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દર્શિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા શીખીએ

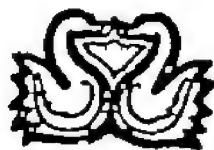
એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુ-હમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી ચાદર ઝોઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી-

કલ-કલ નિવાહ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એક નાનકડી ઝૂપડીમાં અધ્યાત્મ-યોગી જ્ઞાનદમનજી સ્વધનમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમના એક સિમ્બ બહાર બેઠો હતો. પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. જ્ઞાનદમનને જ્ઞાનદમન એ બોલી જાયો. મરુદેવ, બહાર પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે જ્ઞાનજી! સાધનારત જ્ઞાનદમનજીના કાને આ શબ્દો અચ્છાદ્યા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આલો જાને અહીંનું સૌન્દર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તો જાણે વાર જોઈ ચૂક્યા છીએ પણ હવે જરા અહર ઝૂપડી આશ ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેની જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય જોતાં શીખો. તમે તમારી જાતને તપાસો અને પરખ કરો પછી આમોઝનાના આજ્ઞાશ્લેષ શબ્દો તમારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકશે નહીં તમે જો દુનિયાના સજીવો પ્રમાણે જ ચાલો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દૃષ્ટિ નથી તો તમે તમારી સજીવ ખોઈ બેસશો. આલોઝીકાના સજીવો પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા પ્રક્રિયાળના પે ૩૬ નંબો ઉપર ત્રીસે જતી રહેશે. એટલે કે તમે તમારી મનની રિધરતાને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના જૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ ર્. સિ. કને પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાએલી આમોઝના અને આશપોને વાંચતો જ રહું તો આ કામોલખમાં મારા માટે બીડ કાંઈ કામ જ નથી રહે સિવાય કે હું એ બધાવન્ય જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અહર આત્મસાંતિ કામ શખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આમોઝનાથી અકાગશી નથી મુઝાશી નથી તમે આત્મસ્થ બનો અને પોતા જાણી જ પોતાની દૃષ્ટિ ને વાળતાં શીખો તો આત્મ-શાન્તિનો લહેરનો સમર તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
૩૯ મુમર્ષ

માણસના મનમાં હજારો ઈચ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ ઈચ્છાઓ રૂપી દહેરો આવતી જ જાય છે પણ એ ઈચ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમાં મૂકશે કલ્પના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામાં ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાંય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહીં તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામાં ભડેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામાં તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાબુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી ભાળી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ફાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યાં જ પેલાએ કંઈું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી એમી શોકો છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમાં પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મક્કમાં લઈ જાય તો પણ શું તમે જરા ઈચ્છશો ? નહીં તમે એમી મોટરમાં બેસવાનો સ્વીકાર નહીં કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમાં બેસવું જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈચ્છાઓ ઉપર નિગેધ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનું મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તે એક બાજુ ધાનના સજારોમાં ધાન છોડે છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને એ ટક પૂરુ ખાવા પણ મળતુ નથી એક બાજુ યોગ્યક સોષા પાને વસ્ત્રોના ટૂંકા ભાગો પામ્યા છે બહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચિત્રી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરુ કે તે રમતી જ ત્યારે બીજી બાજુ ભરતમાં એવી પણ સ્ત્રીઓ છે જેની પાસે સજ્જત ટાંકવા માટે પણ પુરતાં વસ્ત્રો નથી. અને એમની પાસે જ સવા માટે બીજી સાડી કે વસ્ત્ર મુલાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી જ ત્યારે માનવીની તુલ્યતા બમીમ બને છે અને એક બાજુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ થાય છે તે સ્વભાવતઃ જ બીજી બાજુ તેટલો ખાડો પડાવે જ

હર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાજુ વિશાળકામ-આકારને સ્પર્શતા બિંદુ-બિંદુ સર્વોપની દારમણા બની છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોનો આવાસ રહે છે જેમાં બાલો રંગિણોના સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજી રહ્યા છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માણસો છે જેમને મક્ક નના નામે વહેણ પાસતુ મૂપડ પણ નથી. ગામડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એટલી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી પણ હવે તે ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામસેવ કરી રહી છે તેમ છતાં પણ એક બાજુ પાસે મેકેડે વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાજુ એવો એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેડ પળવા સ્થાન ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચુ કહેવામાં આવે તે ભારતનું આ બી વ નદી પણ કલક છે એક તરફ વાઢો રોટી માટે તલપી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ધોળે જમીનના ઘટ્ટો રહ્યા છે

ત્યારે એક બાજુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજી તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિશ્ચિત રીતે જ કાનિની જવાબા બમૂકી કોડે છે સમાજ આખરે સમાજ છે બધા માણસોને એક જ ક્ષતિમાં મૂકી શકાય નથી થોડી મજૂરી વિષમતા તે કામ રહેવાની જ પણ એ વિષમતા અમુક મનાદામાં રહેતી જોઈએ એમ તે વિષમતા આપણી આજનીએ માં પણ છે કોઈ માની છે તે કોઈ મોની છે પણ જમતી વખતે બધી ભેળી થઈ નય છે કોઈની સમાધ જમવામાં બાધક થતી નથી પણ કલ્પના કરો કે એક આમળી પ ક્યની થઈ નય તે બોજન કારે થઈ પડી. બોજનમાં તે બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા સૂવું જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની ફોડને સીમિત કરો અતિ સગ્રહતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેસો કુગો હવાનો સગ્રહ કરીને જ ઉપર જાડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર જાડવામા મદદ કરી, મનોરમ આકાશમા ઉડતન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સગ્રહ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઉડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમા મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમા કાઈ સ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો સ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સગ્રહ અશાંતિને જ નિમત્રે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમા મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો ચિત્તરો ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોકી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોકી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસમત ગણાશે ?

ધર્મજા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધીતો ટોઈચિતા નથી, પણ માણસ ઉપર ન્યારે ધર્મજાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ રોહની તૃણા ન્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સગરની શીતળ આગમા ધકેલ્યો હતો એઠ દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ ન્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ રોહની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ રોહની હત્યા કોણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ રોહની તૃણાએ જ એની છલલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ રોહની ઉમર ઘણી હતી એ બિદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પણ એની તૃણાનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાઢે પહોંચતો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ધર્મજાને વૃદ્ધાવ-થા ડહી આપતી નથી- એટલા માટે ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે

તૃણા તૂ ન ગઈ સેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાચી જ્યોતિ ગદ નૈનન સે,

પગ યાદે, કદ કંપન કારો કાજ ગદ છોકનસે
ચી તુષ્ણા ! તુ ન ગદ મેરે મન સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા મરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે મળખલુના સાથી બાધ ત્યુ પાડી ગયા છે એક
દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેશવાળી કાળા લમરની પેઠે ટિરતી
શાબરમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી આને માંદીની જેમ એ મ્વેત ચર્ચ ગયા છે
આંખોની ન્યોતિ પશુ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વડે પહેલાં નાની
સોય પશુ એક જ સંકડમાં પડેલી રાકતો હતો આને સમગ્ર પુત્ર પશુ પાસે
આવે છે ત્યારે પૂછુ પડે છે કે કોણ છે ? ને પત્ર વડે હાથમાં વીસ-વીસ
માઈલ ચાલી લેતો હતો આને ધરતો દરવાજો પશુ એળગતો નથી સૌને
મડપશુ આવે છે પશુ રી તુષ્ણા તારો કેશ ગળતો છે શરીર જરાને
લીધે જગદે જાને છે ત્યારે તને છુવાની આવી રહી છે

માણસ પૈસા વડે તુષ્ણાને શાન્ત કરવા માગે છે પશુ પૈસા વડે તુષ્ણા
સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ મુકાવવાનો. દિન-
યાના ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી અગ્નિ કદી છુટકો નથી તેમ પાણી
દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણા સમાપ્ત થતી નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે
તુષ્ણાનું માણસની આંખોને કાં તો સતોષ ધરાયે જાય તો પક્ષી મસા
લુની મારી.

સુખ પૈસા માગતું નથી કારણ કે પૈસામાં સુખ હોત તો તીર્થ
જાને ચકવર્તી એવો ભાગ ન હતો આ તરફ તમે પૈસા વડે કાંઈ પ્રયોગ
વસ્તુ મેળવી શકતા નથી પૈસા વડે ફાઉન્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
પૈસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો પૈસાથી તમે ચરમા ખરીદી શો
પણ પૈસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પૈસા વડે તમે પત્રચાલુ-નૂટ ખરીદી
શકો છો પણ પૈસાથી પત્ર લે નહીં જ પૈસો તમને શેડમે આપશે પણ
એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પક્ષી માનવ સા સાચુ હાથ
સાઈને એની પાછળ પડ્યો છે !

પૈસા વડે માનવ પોતાની આબ્જાને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુષ્ણાની
પૂર્તિ પૈસો કરી ન શકે નથી હા સતેત તુષ્ણાને જરૂર હોત કરી શકે
છે જેની તુષ્ણા વિશાળ છે એના મારે સપ્તિ સ્થા અપ જ રહેશે. એક
ભાઈ કુશલ ગયા હતા ત્યાં અનુભવ સજ્જાતતા કહ્યું કે એક અમેજ
સપ્તિપ્રપ્ત હતો. એ ભાઈ એને મળી આવ્યા ત્યાં જ દિવસે એમણે

જાપામા વાચ્યુ કે એ સજ્જને જોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિઢી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તર્ક ગ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ ઓછા હતા ન્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ કારણ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કયાયથી સૂકા રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈ સો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે ન્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોપ જેવી ચીજ જેવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજી બાજુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ સ્મિત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, બે તમારા હૃદયમા સતોપ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોપવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોપ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે જે મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શું ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અર્થિમ ભાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેસો ઝેરી ફણીધર, જેને કાંઈપણ ન્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંધ--

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાષા ધરાવતો ગજરાજ હતા સુઠુ ધાસજી આજ છે બદામ અને પિતાના દયવા એને મળતા નથી પણ તમારા ઘરમાં તો મદમ-પિતાના દયવા બને છે ટોનિક પદાર્થોનું પણ તમે મેક્સ કરો છો. શું તમારામાં શક્તિ વધારે છે કે પેલા સુઠુ ધાસ ખાનાર દાથીમાં ? (સભામાં હસાદસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાથીની શક્તિ જોડે માનવ-શક્તિની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની શક્તિનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિટામીન પણ લે છે તમે વિચારો છો કે વિટામીન તો અમારા ખાણ પદાર્થોમાં વધુ છે પણ દાથીના ખોરાકમાં જે વિટામીન છે તે એ બી. સી. ના નવી પણ સતોડનું વિટામીન છે તમે એ બી. વાળું વિટામીન તો લીધા છે પણ સતોડનું વિટામીન તમારી પાસે નથી જે દાથીને તો જન્મમાં જ મળે છે મારે સપ્તિની આદનાએ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદના છે ત્યાં ચિતા આવસ્ય છે જ

ચિતાથી જીવાનો ઉપાસ

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોડ લાવવો કેવી રીતે ? ખેતાની કષ્ટિઓ ઉપર એક મૂકવા મારે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ તમે બચ્ચર આધિકારીને પક્ષત છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્થાભાવની ચિતા નિરાત તમારો ખેડો કરે છે તેની રિશનિમાં તમે તમારી નજર એ સોઠો બચ્ચી લઈ લાઓ કે જેમને એ દેક પૂરું પૂ આવાનું પણ મળતું નથી સવારે સાંપડે છે તો સખ્યા-દાસાની ચિતા છે અને સાંજે આવતું મજુ છે તો આવતી કાલની રોડીને પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ૮ વાદવરજીને જ્યાં મળીરતાપૂવક જુઓ તો તમને જાણેઃ વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિકારિણિ તમારા કરતાં પણ વધુ નમણી છે તમે એમને જોશો તો તમારો મન એક નવની ચંદન જાગમીલ વિદનાં વાદળાં દરી ૮ અને તમ પેતાને નિજામ સદન જેઈ શકા. પણ તમે જો તમારો તુલના નિઃશ્વમની સાથે કરવા મેચશો તો નિઃશ્વન બનતી પુનઃ તમે નુકષને કાઢો બની શી જો પછી તો તમારા ઉચિત લખન પણ બની શી. મારે ચિતારથી પિશ્ચિનીથી મૂકા થય મારે તમા તમા ભો નીને પણ તરફ જુઓ

એક વખતની વાત છે શેખ શાહી બહુ ભીડભરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાહી કાન્સીના પશુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાહી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે તો એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દ્વાર કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈદને દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાહી કાન્સીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાળો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિનન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લગ્નને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂણ તરફ એમની નજર પડી એના બન્ને પગ ફીક નહોતા અને એ લગડાતો ઘણી મુશ્કેલીથી રગ્તો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાહીની વિચારધાગએ પરટો ખાધો તેઓ ખુદાનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે વિચાર્યું, ભલે પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બન્ને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા ખિચારાને દોઢ જ રાગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા ડગ્તા પણ વધુ નબળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર ઝળઝળી ઊઠે જ્યારે એ દુખી જતો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામશે દુખી અગર દુખીયાને જોતો તો એના મોઝેથી તો સહાનુભૂતિના ન્વર નીકળશે પણ સુખના પારણે ઝુલતી એ વ્યક્તિઓ કદી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ આક્રમક અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે મૂંઝવે અગર મહેલ ભણી જોતો તો પીડા અને વ્યથામાં એ દુખી મરશે અને બીજા જ કાઈ મૂંઝવેને જોશે તો હમદનીના એ મધુગ જેવું કાંઈ

હા તો તમે આધિક બચાવની ચિતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુએ. કેટલાક કુપુત્રની ચિતામાં ગળઈ રહ્યા હોય છે. બેઠે તો મળ્યો પણ તે તમારી આશાનું ફીક રીને પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના પ્રત્યે વૃણામાં-તિરસ્કાર થી ભરાઈ જાય છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી ગઈ છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખોટું હતું ? આવી ચિતાના ધેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી દશરથ રા ન ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સરુ અંશોખ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આજ્ઞા છતાં બે પૈસા ઊડ્યા ત્કેપર નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શૂંસ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઊઠાવી લઈ પૂતરાયુના ધર ઉપર લઈ જાઓ. કૌરવકુળના સદારક દુર્ગાધનને માદ કરો જેની પાછળ અખ રાજા પૂતરા ટ્રે સો વખત આંસુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માદ કરો, કૌશિક અને ઔરજએના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પદ પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાઓને કારામદની અધારી ઘાટીઓ મળી હતી.

આરે આ દુર્ગતિનો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી ખુશ થઈ જશે કે દુર્ગાધન કરતાં તો મારો પુત્ર સાખજલો સારો છે. કમો એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ બેલે અને કારા-શુદમાં તે ધીકયો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રજનો તમારો રાજ એછો થઈ જશે. મુણાભાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કાઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉલ્લાસ વનને વળી પાછું લીમુંજમ કરી મૂકશે.

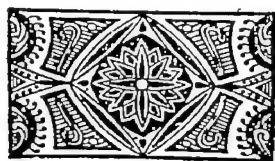
આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી દેશન છો. એના કદ સ્વભાવના લીધે રાજ કદ-કદાસ મથા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીકરા લઈ મેરી સારી પણ આમ ધેરથી નામી નઈ દીકરાને પ્રવિઠ અહીં પણ આખ્યાત્મિક આનંદ મેળવી શકતો નથી. મરિય તો વીરાને પશ-મારજ છે. બામ્દુઓનો નરો.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અંશોખ્યાનના ઉપર. એમાં વનવાસ ત્ર્ય મળ્યો છે. રામને, પણ સતી સુકુમારી સીતા પણ

વનની ભીષણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કાળેને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારું જ ગલ પણ અયોધ્યા બની જાય તો એમાં શું આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારું અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તથા શંકે છે વન-વગડાના અસીમ કષ્ટો સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારું નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે ભૂલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ ભલે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કેટલીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેલી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કેટલી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ બની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે-અને અશાંતિ દૂર કરશે તમારું મન જ યોદ્ધી બંધશે, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કેટલી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ઘરની જે પ્રેમ ગંગા સુકાર્મિ ગર્ભ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહતા ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વોધિરાજ પશુપત્તના દિવસો ચાલી રહ્યા છે. પશુપત્ત પર્વનો સ દેશો છે કે અંતરનો દીપ પ્રગટાવો. જાણનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંજે મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવે. આ બધા મારે જ્ઞાનની મહાલ જગવવી પડે. કારણ એના વિના જીવનની બાધારી રાત્રે તમે આગળ વધી શકશો નહીં.

જ્ઞાન અધિકાર છે. જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટ છે તે એવો પ્રકાશ છે કે જેને તેમની આવશ્યકતા નથી તેમ નથી જરૂર પાડતી. જ્ઞાન સ્વતઃ પ્રકાશમાન છે એને જ્ઞાન પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુ તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સૂર્યપ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના કાળમાં જ બાપણ પડેને પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાત્રી એક સરખા પણ બતાવે છે. ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આગળાણ બાપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સજાન મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બહુ ઓછું પ્રેરિત થાય છે જ્યારે રાત્રીના શાંત વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“વા નિશા સર્વ મૂતાનાં તસ્વાં જાગ્રતિ સંયમી”

હો પ્રાણીઓ મારે જે બાધારી રાત્રે છે તે જ જ્ઞાનીઓ મારે પ્રકાશથી જગદગની રાત્રે છે. બીજા બધું સુષ્ણ પ્રકાશ કેવળ અજાણજાણેને જ નહીં જાણ વગરનાને પણ પ્રકાશ બાપે છે.

જ્ઞાનના અભાવે આ મા અનત-અનત કાળથી સમયે રતો છે. હું ખની બાધારી રાત્રીમાં ફરી રો છું એને સુખમાં રહી ન થતાં નથી તરફ મહા પુણ્ય ભગવાન મહાધર જીવનશાંતિનો સચો રસ્તો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેત્તે દુક્ખ સમવા ।

—ઉત્તરાખ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડો ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર જેસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ગ્રાહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રજ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમા ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવવા વીતરાગ દેવ દ્રમાવે છે “પદ્મ નાળં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમા પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના ભાવની ખબર નથી તો તે વેપારમા સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ઘાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના બેન્ની ખબર નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ધન્વિધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનત-અનત જન્મ અજ્ઞાનમા વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભલો કર્યો છે જ્યાં ઉદારોનું અથાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રાયતું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશો અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની ઝૂપડીમા વધુમા વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમા પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિ-ઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમા જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમા દફનાવવામા આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિટબણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય છે

આ અજ્ઞાને કટલા પાપકર્મ દરાવ્યા છે તમે સાલળશો તો કપી

જરો. જોઈ જાતિમાં દર વર્ગે ધોળા નોકરાને ફળા એટલા મારે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત બાદશાહને પરસોઠામાં નવા-નવા જીવંતો મળતા રહે. આ સોડો મનુષ્યોની બોપરીઓ વડે પોતાનું ધર યજમારે છે અને એની ચોરી ચર્તા મુઠ મુઠા કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે. મે તે જાદી સુધી સંબળ્યું છે કે ખદાગી મુસોદાની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે પ્રથમના કરે છે એમની પ્રસેધી કંઈક માયના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોગણીઓને મનાવે છે અને પ્રથમના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ જાય, એતે સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્જાળતા છે શુ દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સાદુ જીવવા જુરુ કરી શકે? નો એમનામાં ત્યાગત હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેત નથી પણ તે કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં.

જેમ હસનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરો વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાશ પર ભરેલો નથી. એટલા જ મારે તો આપાં મનામણાં કરવામાં આવે છે હાં તો કું કહી રહો હતો કે ખદાગી મુસોદાની માતાઓ દેવી પામે પ્રાથમના કરતાં મામે છે કે મારો દીકરો પહેલા નજરનો યદુ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્વાન બને એવું ન માનતાં પ્રથમ નજરનો યદુ બનાવવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું અશાનનું જ કારણ છે.

સ્વામાજિક અધ્યાન કરતાં ખામિંક અધ્યાન વળી વધુ ભયંકર હોય છે તે અધ્યાન એ-ચારની આતુતિ-ઓજ મે છે ત્યારે ખામિંક અધ્યાન દબરો લાગેતુ બક્ષતુ કરી જાય છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેયનુ સ્મરણ કરીને જાને શેમાય પેલા નર્મી થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વોસ દબર માણમાનો મદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ હજાર સુધીની માને છે આ જાણે તેમને મન એટલો આવશ્યક હતો કે ત્યાંના નતિઓમાં એ મારે વિચિત્ર સંધિઓ હતી હતી એક રખડેલ પસદ કમળ અને નિવત સમને મુઠ રતુ એમાં ૭ નતિ પ્રચલિત હતી એના ચર્ચિતા. ૮ કરી તરત અને ૧૪ એને દવાની સ્થાને જાણીયા લોમડામાં આવ્યા હતા.

આ રોમ રોમ ઊભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જ્ઞાનસ્ય સર્વસ્ય પગાસળાએ ।

અન્નાણ મોહસ્ય વિવ્રજ્જનાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પણ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તથા દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજન થાય છે જે એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિર્ગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ પિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કોઈને જે સગ્રહણીની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દવા અથવા જીથ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુબેલો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ ભય કર લાગે છે અને સોનું અને ચાંદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસલથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરા ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પોદિના વિરિધ ભયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધિકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દેશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ જગ સમજત સમર્થ જ્ઞાન સાથે સજાય ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમજત છે તે જ્ઞાન સમજૂ હોય છે સમજતવના અજ્ઞાને જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે પછી કહેને તે અવધિજ્ઞાન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપથ કહ્યો મોરી નય છે અને આત્માને નિઃશુલ્કતા દેશન કરાવે છે તે સમજૂ જ્ઞાન છે હુ કોણ છું ? અને મારું સ્વરૂપ શું છે ? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી રીતે જઈ શકે છું ? આ સમસ્ત બોધ તે સમજૂત સમર્થ જ્ઞાન છે મારે અને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો ભેદ સમજી શકે છે નિઃ સ્વરૂપ જ્ઞાન ઘર્તા જગ પુરૂષને પરથી આત્માની આસક્તિ ધરી નય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ન્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે તારક સાધનોને પ્રમત્ત છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

બૌદ્ધાદ્યો એવું / કહ્યું હતું ભગવાન મહાવીર જેવા પરમપવિત્ર સતને મુર રૂપે પ્રમત્ત છતાં એણે ક્યાયની પરિણતિમાં વધારો ક્યો હતો. આજમની બાળમાં કહુ તો એણે ભગવતમણમાં વધારો ક્યો હતો.

જાતી બળિત આશયના સ્થાને સવરનું ઉપજન કરી શકે છે ન્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશય ઉપાજિત કરી શકે છે તેથી ભગવાન મહાવીરે આચારાંજ મુતમાં દરમાનું છે ?

જે માસઘ્યા તે પરિસઘ્યા
જે પરિસઘ્યા તે માસઘ્યા ॥

માવનીં સમ્રાટ ભગત ખરીસાશવનમાં તથા દત્તા તે આમણું રથાન છે પણ ત્યાં એમણે કેવો સવર ક્યો ? પર-પરિણતિએથી દૂર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્તા દળર્તા પલસાથી તેઓ ન્યારે ક્યો સ્વ દત્તા ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ ભેદ મારે નીચે નમ્યા કે અને પળાક લીધા. જે મારે તુ નથી સ્વા છે તે શુ ત્યારી પાતાની વસ્તુ છે ? અને જો પર તે મમાર ક્યો છે તે પણ શું તારુ છે ? આ સીન્દર અને મુત્તમ એ જાણું તારુ નથી. પર તુ તું પુરૂષ જ્ઞાની મ તવદ પાછળ રામી : ? છે તિચ્છાની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ ધીંગે જ દાસિયા તે દાસ કંપી અને શુભ જ્ઞાન કેળવી શુદ્ધતમ જાતી તથા છે અને એવું પરિવર્તન જગત જ્ઞાનમાં થાય છે એમને આત્મા કેરમનો અર્થાતિ વ જગમથી જો છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કૃષ્ણજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેણે જ ભવનમાં એક કૃતરીને પૂરો દેશો તો એની શી દશા થશે? કૃષ્ણજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ઘણું જ્ઞાન તેને હતો તે પણ જતું રહેશે અને ભૂકી ભૂકીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ડિવિએ કહ્યું છે

जीवा ताकु समझ न आइ मूरख ते उमर गुमाई ।

राग द्वेष तू किनसे करत है पक ब्रह्म रह्यो छाइ ॥

जैसे श्वान कांच भुवन बीच, भुक्त भुक्त के मर जाइ ।

खबर अपनी नहीं पाई ॥

જ્યાં સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબાણાઓ સંગ્રાપ્ત થતી નથી

જ્ઞાનના અને અજ્ઞાનનીમા એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણબત્તી વચ્ચે છે. સળગતો મીણબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતો કે નવા કગતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન સ્વ અને પર જાનેને જાણે છે હું કોણ છું? મારો સ્વભાવ શું છે? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુઓ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક બુઝાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક ભાષા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “**સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ**” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ અમાણું છે જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ જાણતા શીખીએ એાલવાયેલા હંજરો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જલતા દીપકે હંજરો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હંજરો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ડગલે ને પગલે વિરોધ કંઈ છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં નથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારોનો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો બમણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિધાસના અન્યપ્રકારમાં રહી શકેલો નથી પરંતુ અમાની પક્ષિત પ્રત્યના પ્રકારથી એવી તો જાણે કે જાણે કુલ્ય પ્રકારથી લાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે ચોખ્ખા લાગતી હોય પરંતુ તે સૌંદર્ય તેજશ્વરૂપમાં આવરવા ચોખ્ખા ન મે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિધાસુ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાકષ્ણ છે સ્વદાને માટે ન બદલાયો એવો કુલ્ય સિદ્ધાંત છે આજે આપણા સમાજમાં ફેલાયેલ ચાલિ-સ્થિતિને એવા છે જેને કારણે માણસને પણ કષ્ટ વેઠવું પડે છે તેમ જતાં શેતા કકળતા પણ એ નિષ્પ્રાણ રિવાજોના સમયે અને ઉપાદી આમે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત બચ્ચાના સમયે જાતીએ વળગી રાખે છે તેમ અધ વિધાસુ વ્યક્તિએ મૃત રીતિ-સ્થિતિને વળગી રહે છે

અર્થા મુધી જાળકને છેલ્લો શ્વાસ પણ આપી દોષ ત્યાં મુધી માતા એને પોતાની જાતીથી જુદું કરતી નથી પરંતુ જે કહે એમાંથી ચેતનની જ્યોતિ વિદ્યમ સર્જમે છે તે જ કહે પોતાના એ લાગીલા મેડાને તે આત્મજ્ઞના લાગીલા આપી દે છે જેને પોતાનું દુષ્ણ પ્રમુ છે જેને જાણે પ્રકારના લાગીલા છે જેને જાણ એવો રચાયેલો અવાજ સાંભળી તે નથી કામ હોયી દોયી આવે છે અડધી રાતે પોતાની જાણ કરામ કરીને પણ એને દાહરડાં આઈ પારણે સુવચ્છુ છે આપી આપી રાત મુધી એને જાળામાં લઈ બેસી રહી છે પોતે બીનામાં સુતી છે અને એને મુજામાં સુવચ્છુ છે એવા જાળકને આજે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે નકારથી આર માણસે આવે છે અને માતા પિયાના હૃદયે તેમને પોતાના જાળક સોંપી દે છે અને પારણામાં સુવચ્છવ નહી પરંતુ આજે ખેલો તેમાં સુવચ્છવ સોંપી દે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં જીવન છે જે સૌને માટે વર ધન્ય કામ કરી રહ્યાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હળવો થઈ સહેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ અને એમનું રક્ષણ કરીએ પરંતુ જે સ્થિતિમાં જીવન જ નથી સમાજ અને દેશ માટે જેમાં કઈ વરધન નથી કષ્ટકુ એને જાણે તે અભિચાપ્ત કામ કરતા હોય છે તે સદાને વળગી રહેવું જોઈએ નહીં ચોખ્ખા સ્થિતિના પરિપાકનમાં જેથી પ્રસન્નતા થાય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અચોક્કસ સ્થિતિને જાણવામાં પણ થવી જોઈએ.

એક વરમાં જાનનો પ્રાપ્ત દતેલ વર-નયુ ચોરીમાં મોડા દર્શા બહે-

મોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહી, આખો ય મહોલ્લો પડવા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાબુ આવી. વરના પિતાની દૃષ્ટિ એના પર હતી. એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ સરદીથી પિગતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો જાણે ધરતીકંપ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ હડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિગતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાંકી દીધો છૂંધટ તાણેલી ઢીંગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બંને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજી રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શન જવાનો પ્રોગ્રામ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુધ્ધ નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકા રહ્યો છે તે બોલી” “ધરના રિવાજોને તમે પુરખો શું જાણો? જાવ, એક મિલાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “મિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમા બિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કહું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે જ્યારે આપણે લગ્ન થીથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે ભલે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટરાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! જાઓ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊડશે”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાડો-શીઓ પામે ગયો અને પૂછ્યું, “મિલાડી છે?” લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “બિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?” જે કોઈ આ સવાલ સાલળતું તે ગણકરી કરતું આખરે ક્યાંક ભટકતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પદ્મજા ત્રયો તે તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સભામાં બિલપિલાટ)
 મહામુસીબતે એ બિલાટીને મનાવી શક્યો. બિલાટી નહિ આવે તો ફેલી
 બિલાટી. આખરે બિલાટી આવી અને એને એક રોપજા નીચે ભાંગ કરી
 ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહો. આ રીતિરિતિઓ
 શું છે? આવ્યા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માયુ કે નથી ધમ.
 આ આખરી માતાઓ આગળ લાંબા દેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ
 પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જૂઠાને પૂજે છે જૂઠા તે
 કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને જુ એ
 પૂજે છે કૈવલ વધી સાતમના દિવસે ચૂકાને ઉપવાસ કરાવી તેઓ પોતે હજી
 જન્મે છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને બન્ય સામગ્રીઓ સમવી દેવીને
 પૂજવા જાય છે અને એમની પામેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
 બાળકો ડગલ દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે
 આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવેને શું ફોજ તૈયાર કરી છે? સત્તાનજી
 સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી નહીં છે નહેરજી કહે છે જમી વસ્તુ-
 ઓનુ ઉત્પાદન કરતું પરંતુ સત્તાનજી ન કરે (સભામાં હસારમ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પારો કેટલા
 દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ આવી શકે
 તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઈસાદિ સામગ્રી મોકલે છે અને
 એમની સામે જ જાન એ જાય મટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માથા
 સામનને પણ જગ્યાથી શકતી નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
 આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજવાની માતાઓને પૂછો
 તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ
 શું જગ્યાએ આસી? (હસારમ)

આ જાય શું છે? આ જમી માત્ર અધિવિશ્વાસ છે અને જેનો આખરી
 માતાઓએ પોતા કર્યો છે અધિવિશ્વાસ તે અધ્યનનો પુત્ર છે આ અધ્યન
 છે ત્યાં જ આવી નિમજ્જ રહિઓ જગ્યા છે આખરી સમ ત્યાં પ્રવેશને
 નામે રિવાજો મોકલો તો એમાં કેટલું અધ્યન રહ્યું છે તોના કદી કઈએ
 વિચાર કર્યો છે?

એક કથિવરની જ વાત ત્રયો એની ચિત્તામાં પુરા વિચારો મરી
 નો રોપ છે ની દીકરી મરી કઈ દેવ અને તેની આધિકારિ
 નજાત નય તમના ની રિષિતના અધ્યસ કરો એ સામે ની સર્વ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતાં કાંઈનામા એવી હિમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું બે જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, બ્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ બ્યારે એ જ બાબતને આચરણમા મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે ? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તત્વનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ઘરડો કેસો મરી જાય, તો એ બધાએ રડવું જોઈએ જેમ જન્મ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કાંઈના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી ભલેને આમુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં બ્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉત્તરે નથી રૂંધગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાને અવાજ આવવા લાગ્યો હું ગભરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું ? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો ઊ ઊ ઊ . નો અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આમુ તો એકેયની આખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જો, લાડુ લાડુ ખાજો, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા ભળી ગઈ. અને પછી ઊ .. ઊં નું સંગીત ચાલુ કરી દીધું (સલામા હસાહસ)

તમે હસ્યા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને બ્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે ઊ ઊ નું સંગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદંડમા જન્મેલી વ્યક્તિને અ.વુ નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામા પહેલું જ ડગલું ભર્યું હોય, અને તે બે દાંડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂગ થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની લાલ નેહને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. બાકી શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને જાતરનો અગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ એસવું ન નેહિંએ. શોકના કિંમ્બદ્ધ અધારમાં બેઠકતા મન માટે યાનતી મશાલ જાલતી રાખતાં શીખો. દુઃખ અને શોકની અધકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કિંમ્બદ્ધ કિતરી વિચારો તમારો મુવાન પુત્ર તમે. પરંતુ એવો નાનો શબ્દ તે હજુ હવાત છે. કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી એવા કરતાં તો તમારી વાણી લીધીજમ છે.

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કિંમ્બદ્ધ વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાવા દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર તમે એ તે ખોટું યશુ પરંતુ સારું યશુ કે હીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, કેટલાંય મારાં અપરાધ હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્તબ્ધતાથી વાતને આપણે દેખવા રહ્યા. એ સારું જ યશુ નહીં તરબોળે સાવિત્રી વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ મિચારી વિધવા જાત. એની વૈધવ્ય દશા નેહિં નેહિંને કેટલું દુઃખ થાત! તમારે તમારે શોકમંત્ર વધુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આધાર લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તો જાણે અચી તમા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ધેર જતાઓ છે અને જેણે વીતરાજનો ધમ મરણ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતા નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એવો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ધેર આબો હતો પ્રુક્તનુ સાચુ સર્ધને આબો હતો તેથી તે એને આવકનું દુઃખ મળ્યું હતું પરંતુ તે આપણ આપણ સર્ધને આબો હતો. જો એનું આપણ વધારે હોત તો જિલ્લ-સાક્ષની પ્રશ્નવળા કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે હીકરો મોટો થાત તો ધામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જાનમાં દોડ્યો આવ્યો બધું જાત વધુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ દહારની થેલી લાવત. હીકરો મોટો થઈને વહીવટ ચોક્કર કે એજિનિયર જાત અથવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ઘડપણુમા આરામથી બેસા બેસા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગમા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનું હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની જ્યોતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપિનની સાથે શીલસમાનતા પણ હોવી
નેઈએ.

શીલ વિનાનું જીવન એટલે ગંધાઈ ગયેલી હાથ --

પુત્રની લાલ જોઈને એમણે દિલ ફાટી પડે છે. જિજ્ઞાસા એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અતરંગી આંખો બની નીકળે છે. પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શાકના જિજ્ઞાસુ આધારમાં ભટકતા મન માટે જ્ઞાનની મસાલ જલસવી રાખતાં સીએ. દુઃખ અને શાકની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો. જરા જિજ્ઞાસુ ભિતરી વિચારો. તમારો મુદ્દાન પુત્ર એવો. પરંતુ એવો નાનો શાક તે હજુ હાથ છે. ટેલકાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના કરતાં તે તમારી વાડી લીલીજમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા જિજ્ઞાસુપૂર્વક વિચારવાની રેલ પાડો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર એવો એ તે ખોટું મધુ. પરંતુ સારું મધુ કે દીકરાનાં લગ્ન કરી નહોતાં, ટેલકાક માઝાં આપતાં હતાં. સાથે મેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સમજાવી વાતને આપણે ટેલવા રચ્યા. એ સારું જ મધુ નહીં તરંગે ભાવિતું વિધાન હોય તે મિથ્યા થાય નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ મિચારી વિધવા બનત. એની વૈષમ્ય ક્યા જોઈ જોઈને ટેલું દુઃખ થાય ! આપે આપે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પડત તારે-તારે હૃદયને એવો આધાત લગત કે નહિ વીજળી પડી હોય. એવા દુઃખથી તો બચ જાય નથી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને મદદશો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને મેર જાન્યો છે અને જેણે વીતરાજ્યે મમ મરણ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી. એ તો એમ જ વિચારશે કે મારો અને એવો સમજ જ એટલો હતો. તે માટે મેર જાન્યો હતો. પુત્રનું શાય સર્જને આપ્યો હતો તેથી તો એને આવકનું ફળ મળ્યું હતું. પરંતુ તે આપુખ ઓછું સર્જને આપ્યો હતો. જો એનું આપુખ વધારે હોય તો નિન-જાતની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાય તો ધામધૂમથી એવા લગ્ન ઉજવત. જનમાં દોહસો માણ્યો સર્જ જાત વધુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીવટ ડોક્ટર કે એન્જિનિયર બનત આવવા દુઃખનાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્સ અણન્તમો માગો ણિચ્છુધાદિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (પ્રુદ્યો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિર્ગૂણમા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિર્ગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમા ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“ઈદ્ધ મંવિષ મન્તે ! નાણે ! પરમંવિષ મન્તે ! નાણે તદુભય મંવિષ નાણે ?” ગોપમા ! ઈદ્ધ મંવિષ વિ નાણે પરમંવિષ વિનાણે તદુભય મંવિષ વિનાણે ! ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા સ્વર્ગનું ઉરુચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને બંને ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિર્ગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પર્યાપ્ત પદ પ્રાપ્ત પદ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીએ અને દીપમળા વડે તમારા ઘરને સજવો છે પરંતુ આ પદ શરીરને નહીં આત્માને સજવવાનું પદ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાશ નહીં શાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપક નહીં શાવ-શ્દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સફળ છે આગમની શ્રદ્ધામાં કહ્યું તે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્ય સૂત્રમાં કળવાન મહાવીર કહે છે

‘ લે માયા લે ઘિળ્યાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રામ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી કહેતે તે અસ્થાયી રહે અથવા અશુદ્ધ રહે, પણ રહે છે અસ્થ. નિત્યતામાં અચાનક મેરુ અધાર છે તે પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતમો કાજ ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવસ્થા કમન્ય અનત અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મચિત્ત કરી લે તે પણ તેઓ આત્માના સંપૂર્ણ જ્ઞાનપણને દાંડી ચક્રતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિજગુણ છે જેમ સૂર ઉપર કંબુશ પાકળ આવી જાય એવા પ્રકાશને દાંડવાની એટા કરે તે પણ તેઓ સંપૂર્ણ પ્રકાશને દાંડી ચક્રતા નથી એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તે જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ દેખાઈ શકે

તેથી જ કમન્ય આવરણ પણ જ્ઞાનપણને એટલું દાંડી ચક્રતા નથી કે જેને કારણે એવા મૈત્ર્ય ગુણ જ વિમુક્ત થઈ નવ નહીં નવ સંપૂર્ણ આવરણ આવી જાય આત્મા જરૂર જાય જરૂર પરંતુ એવું કરી થઈ ચક્રતા

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ત અગ્નન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સંપાત્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સંપાત્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોતું અનંત કાળથી ખાણુમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિમગ્નમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણુ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણુ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હહ મત્તિર મન્તે ! નાણે ? પરમત્તિર મન્તે ! નાણે તદુભય મત્તિર નાણે ?” તોવમા ! હહ મત્તિર ત્તિ નાણે પરમત્તિર ત્તિ નાણે તદુભય મત્તિર ત્તિ નાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉદ્ધવન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બંને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણુ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રીના વાત જુદી છે એના અગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મધિય મન્તે ! જરિતે પરમધિય મન્તે ! જરિતે
તદુમય મધિય મન્તે ! જરિતે !

જ્ઞાત—“ગોપમા ! હા મધિય જરિતે જો પરમધિય જરિતે
જો તદુમય મધિય જરિતે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવક

અણુધરદેવ મી મૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સબધે ભગવાન મહાવીરને
પ્રથમ પૂછ્યો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ ભવમાં રહે છે કે,
પરભવ પણ સાથે જન્મ છે અથવા બને ભવોમાં સાથે રહે છે ! એનું
સમાધાન કરતાં વીતરાગ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે મૌતમ !
ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પણ
વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર પ્રકલ્પ કરતી વખતે ન્યારે પાંચ મહાવતોની પ્રતિજ્ઞા
આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પશ્ચાન્તની જ અપમ છે કારણ
ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રભુ એ જોયો
શબ છે કે જ્ઞાન આત્માનો શુભ છે તો શું ચરિત્ર આત્માનો શુભ નથી !
જો છે તો પછી તે જ્ઞાન સમાન આત્માની સાથે જીવન જન્મમાં શા માટે
જતું નથી ! એનો જવાબ એ હશે કે ચરિત્ર પણ આત્માનો નિઃશુભ
છે અને તે આત્માની સાથે જન્મ પણ છે આત્મા જીવનમાં તો શું સિદ્ધ
સ્થિતિમાં પણ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમી આત્મા ચરિત્રશુભ
પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ
મેળવતાં તે શુભ સમાપ્ત થયો નથી સમજ્ઞાન અને સમજ્ઞાનની સાથે
સમજ્ઞ ચરિત્ર પણ આત્માનો નિઃશુભ છે આ ત્રણેય મોક્ષના માર્ગ છે-
વાચક શુભ ઉપદેશાતિ પણ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સ્ક. ૧-

ત્રણેયનો અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પણ ચરિત્ર છે
અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પણ જન્મ છે પરંતુ મીમંસા ભગવતી
સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જતું નથીની ને વાત કહેવામાં આવી છે
તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સબધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં ને ચરિત્ર કહેવાય
છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નહીં પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણુ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના ક્ષય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાત્ર મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરલોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકયને પણ બે છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીડળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના ટુકડે-ટુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ઢોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ ભૂલ્યો કે, “ “ હ્રવાણં હ્રાવિચાણં ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞણ છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે. દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણુતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, ઘાહકપણુ અને પાચકપણુ, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિપ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિપનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ બિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે સુક્તિ માટેની મુસાફરી માટે પણ સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દશન અને સમ્યગ્ચારિત્રી અપેક્ષા રહે છે ને ? સાધના ૫ પદ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરીશું પ્રકાશના અભાવે શેષ કરમાઈ જાય છે પાણી શેષના મૂળનું ચિન્ન છે છે પરંતુ સૂક્ષ્મપ્રકાશના અભાવે હેતુ વિભક્ત કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રતિ પથે વ્યાજળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને ભેળવવાની ઈચ્છા પેદા થશે નહીં ને તમે હોયનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એ તિબેટીમાં સુરક્ષિત રાખશો. પરંતુ એનું ને તમને જ્ઞાન ન હોય તો એ કાંકરો માની ફેંકી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ સહે છે તે જ્ઞાનના ડેજરને મદસે એ હજારનો હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જુવ કામ બાળક જ કરી શકે એટલું નહીં બાળક એવું કરે તો એને અણસમજ કહી કામ કરી શકાય છે પરંતુ મૂઝા આવી ગઈ હોવા છતાં પણ તે એ રમતો રહે તો એની તો મરકરી જ થશે. અઘાની બૌતિક દુકામ માટે અધ્યયોગને વેચી દે તો તે કામ્ય હોઈ શકે છે પરંતુ આવક અને કામ્ય અદિષ્ટાળો એવું કરે તો તે ઇપદાસને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને ભેળવવા વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક સ્નેહી છે પત્નીએ એ તમારો પરિમિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-આવકાર જમા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયો નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આગમાં આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને એળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રવાહ ભરાયો નહીં પરંતુ જે કણે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે આ તો તે સ્નેહી જ છે તો તે જ કણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જાય. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જાયશે આ સ્મિત દાસ્ય-સમજાતિ ક્યાંથી આવ્યો ? કહેવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વંકા જ્ઞાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મમુક્તિની ઇપદાસ તરફ કરી શકતો નથી એટલા જ માટે ભગવાન મહાવીર આગમમાં કહે છે—

“જો જિવે ધિ ન યાણદ્, અજીવે ચિ ન યાણદ્ ।
જોવા જીવે અયાણન્તો કદ્ સો નાદિદ્ સંજમ્” ॥

જે આત્માના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જ્ઞાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ધૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌલતરામજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આયે,
પરઘર ફિરત વહુત દિન ઘીતે ।
નામ અનેક ઘરાયે ॥
પર પદ્ નિજ પદ્ માનિ મગન ભયે
પરિણતિ સૌં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે — ‘અનત અનત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વરત્ની ખમ્બર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । બસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્ચાસીવક્ષ જીવ-યોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમા તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચૈતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો શૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછા ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ધરનું પણ ભાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સગાંજીની વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વચ્છત કરો છો એને સારું કેશરીય સાત મને છે ત્યારે ખીજે માણસ તમારા દીકરાની દીકાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને કેશરીયા કહાત ખવાનો છો ખરા ? ના બાવી વાત જ કરશો નહીં દીકાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં જિએ રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સસામાં હસાયસ)

ત્યાં સુધી બાલાને પોતાના નિર્ગુપ્ત જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે પરપરિણતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્ત્વ એટલા માટે જ છે કે તે બાપજીને નિજ ધર બતાવે છે

દમણા જ્ઞાન સમયે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિચિત્ર વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન વિકાસનો રેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કે કહીશ કે જ્ઞાન દુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂર્ણ થયા ખરું ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા કિન્ન કિન્નરીને વિચાર કરીશો તો વાતની સમજાઈ જાય છે એવી સાદી અને સ્પષ્ટ સર્થ નથી જોન સિદ્ધાંત પ્રમાણે એન્દ્રિય બે-દ્વિન્દ્રિય ત્રેઈ દ્વિય ચતુરેન્દ્રિય અને અસંખ્ય પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને સ્મૃતિ (બુદ્ધિ) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સગી પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષે જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે માનશો ને કે જ્ઞાન દુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રહેલી છે તે વિદ્યેય બચેલો છે ચાર વખ પછી તે પાછો ફરી રહ્યો છે તમારી પાસે એનો ત્યાગી રવાના થવાનો તાર પણ બાવી ગયો છે તમે દર્શાવિત બની ગયા છો એને મળવા માટે ઉત્સુકતા પૂરક રાહ નેઈ લેતા છો. એક-એક પળ તમને જ્યારે સામે છે તમારું દિલ આનંદ-આનંદથી ભર્યું છે તરી બાલુ તે જ વિમાન તેમાં પેલા ભાઈ સાર કરી રહ્યા હતા તે ભોડે દૂર સુધી ઊડ્યા પછી એકાએક દુર્ઘટના મસ્ત બની બુધિ પર પડી ગય છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતાં ૮ તેમાં બાજુ થાળે છે અને તેમાં બંધવા માગીએ અને પેલો તમારો મિત્ર સધને માટે તમને હાની આપી ગય છે પરંતુ તમને બા દુર્ઘટનાની ખબર નથી તમે તો પડ્યા પડ્યા ૮ આનંદ બનુભરી રહ્યા છે પરંતુ ૭ મમમે એ-પોટા. (મા) બા દુર્ઘટનાના સમાચાર આવે છે ત્યારે તમારો સા. આ. ૮ ૮ ૮ બિન્નતામાં બાઈ જાય છે દુર્ઘટનાની બામમાં જોખન બાજુ અને વિચારની બાજમાં તમારું હૃદય જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ધર્મતાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મોં મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિપાદમા ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જ્ઞાને તમને હું ખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે જ્ઞાનથી હું ખ થાય છે નહીં તો વળી એક ખીજ વાત સાલળોલા એક ગધેડું કોઈ ગવર્નરના ખગલાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સગ પણ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વઝીને જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગધેડામા જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વઝીરમા એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી હું ખ જ નહીં, લોભ અને લાચ પધે છે માની લો કે તમારા દીકરાને તમે દસ સુધી ગણત્રી શીખવાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાપુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણત્રી શીખવાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે સો રૂપિયા આપો બોલો ગણત્રીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લાચની વાત તમે જો ભર-ની દરમા હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો ભય લાગશે ખરો ? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં હમણા જ જો કોઈ એક નાગ લાડી છોડી દેવામા આવે તો સભામા ખગલળાટ મચી જશે સૌ આમતેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાલળ્યું છે કે એક નાના અણુસમજી બાળકે નાગને પડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળક બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની સાથે રમતો જોયો તો તે ભયને લીધે એના હાથમાની દૂધની વાડકી પડી ગઈ તો માતાને ભય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું ? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લાચનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન હું ખ, લોભ અને લાચનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યા છે ? જાણે સમાજમાં જેટલો જાદર સંપત્તિસંપન્નોને મળે છે તેટલો યાત્રીઓને નહીં યાજ્ઞાની બીજો ઉપર લખેલું દેખ છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ યાજ્ઞાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના મારે સ્વચ્છપતિ ધણુ બને છે કે વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનનો ધનવાન ? પ્રમુખપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તે એની સામે દ્રવ્ય નોડી બોલો રહે છે

હા તે હું કહી લો છું કે યાત્રી કુખનું કારણ છે પરંતુ જરા મોભે ૧૮૮૧-૧૮૮૨ ઠાઠી નિર્ણય કરી મેરો મા હમણાં-હમણાં ને ઠાઠી કહેવાયુ છ તે કીક નથી તમે સાંભળ્યું કે એન્ડ્રિયાદિમાં યાત્રી આ છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. માની સો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મોક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સચી પવેન્નિય નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ યાત્રી નથી, સમજ્યાનનો અભાવ છે યાત્રી અને યાત્રી સાથે મળેલા મહારાજા અને મધ્ય પરિમ્લ જ નરકમાં કારણ છે નિશ્ચય દષ્ટિએ તે યાત્રી નથી પરંતુ અધ્યાન છે પવેન્નિય ને સમજ્યાનથી સાથે સમજ પુરાણ કરે તે તે મોક્ષે પણ જઈ શકે છે

રતેદીને નોડી કુષ્ટનાના યાત્રી તમને કુખ થયું પરંતુ જરા જીગ દત્તરીને જોયો તે કુખ કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના મોદને લઈને થયું નહીંતર કુષ્ટનાની અખર તે તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી હતી. પરંતુ એના મોં પર તે કુખનું ઠાઠી ચિહ્ન જ દેખાતું નથી આ કુખ મોદના ધરથી આપ્યું છે યાત્રીના ધરથી નહીં

અધ્યાન અને વહીવટની વાત પણ લઈશો. માની સો કે ભવનરના ભગવાની પામે પેણાજ કરવાથી વહીવટ ચિરંતર થાય છે અધ્યાન નહીં પરંતુ જગતની પામે વહીવટને જ ખુરશી મળે છે અધ્યાને નહીં ચિરંતરારીનું કારણ વહીવટનું યાત્રી નહીં અવિવેક છે

હવે તમે જાણકની વાત લઈશો. અચૂરીના યાત્રી સાથે એનો ભોજન વધે છે ઉત્તમી તપાસના આ વાત સારી છે પરંતુ સાચું જોવાનું તે ભોજન અને ભયનું ચિહ્ન જાણકમાં નહીં છે વાજાના બીજામાં વિશાળ વડો સમાવવા દાખ છે બીજામાં વડો નહીં દેખ તે તે આવશે ક્યાંથી ? જાણકમાં તપ અને ભયના સરકાર રહેલા છે તેથી જ મોટા ધર્મ તે પાલનિ બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ ઠીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જાણારો કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદશે નહીં.

હું તમને પૂછવા માગું છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોટી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગરો પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, કાણ તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડે જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડે જવાથી રડવા બેસે છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવના આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજ બાળુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે ગુનો કરે છે, સગ્ન ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હોય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વે ઉપયોગી છે.

નાનું બળક હજારો આંધળાઓને રસ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગિમ્માન બનો એ જ કામના છે.

ભાદરવા શુદ્ધ
બીજ

જૈન ઉપાશ્રય
કાદાવાડી, મુબઈ ૪.

પ્રિય સહજનો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ જિભરાયેસો જનસમૂહ કહી
તો છે કે આજે રવિવારથી પણ વધીતે કંઈક છે આજે અપામી પૂનમ
છે બીજી પુણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે
આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચરતારા સતે
નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે મુનિને વિદ્યાર પ્રિય હોમ છે અને
પિદ્યારમાં એના સમમની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકો મુનિની સ્થિરતામાં
આનંદ માને છે

મુનિ જો બિરાજતા હોય તો આવક સવારે સતલસન પ્રાપ્ત કરી શકે
છે માનસિક સંકળો સહે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ સર્વ શકે છે
સાથે-સાથે તે બારમાં મતનો લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે
વિચારણા જ લાભ છે વહેલી સરિતા જેમ નિકટવર્તી જણેને લાભથી
હેલી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બ્યા-બ્યા પૂમે છે ત્યાં-ત્યાં ન્યમ-
રિયતા સદ્ગુણોને તાળી મળે છે તેમ જતાં મુનિને પ્રભુની આપ્તામાં
વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં જીવેલી વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે
વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોને આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો આદેશ
આપ્યો છે

ત્રણ આતુર્ભાસિક દારો છે ચીન આતુર્ભાસિક દાર ઉપલ આતુર્ભાસિક
દાર અને ત્રીજું છે વડી આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોચ્ચ મહત્ત્વપૂર્ણ દોષ
ના તે છે વર્ષાવાસ ને વધુ કંઈ ન પડે તે તેથી માનવને કંઈ નુકસાન
થતું નથી તરી રીતે ચરમી પણ વધુ ન પડે તે એથી માનવને પ્રત્યક્ષરૂપે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પક્ષી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ મુખમારિહીન બની જશે

આગના વાદળોને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉન્કડિત બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદ્ધાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્મુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગાથુ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે સીંચી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય મુખમા નાચી ઊઠે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રવચન સાલળ્યા બાદ જીવન રમણીય બની જવુ જોઈએ-સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ઝીમ ઝાપટા જેટની તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનુ એ છે કે શાત-મુઘા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામા એક શાંતિનુ નાનડુ વાદળુ ઊડ્યુ નથી અને એક હલકો ઝાપો પણ થયો નહીં અને કપાયની જવાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવુ પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અંદર જવા દે જ્યાં સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા કીડા ખદખદી રહ્યા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો-મીઠો ઘૂટડો મળે તો પણ મન સમ-રિથિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુગધનિવાસીઓ, તમે પેલા ગ્રામીણ પાસેથી પણ થોડુ ક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારુ મનકુ મથૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ ઊઠે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારુ

મન વિચારોની પ્રાપ્તિ હેલાવીને નાચી ઊઠવું નેઈએ અને વિચારવું નેઈએ કે ખરે જ કું જાધકારમાં હશે મારી ભૂલ અને સમજાતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જરૂરી બતાવે કે તમારી ભૂલ બતાવનાર સારો લાગે છે કે તમારી પ્રશ્ન સા અને જાહેર ત ક નાર ? તરફ લે એ છે કે બાજનો માનવ પોતાની ભૂલ સ્વીકાર કરવાનું જાણતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની ભૂલ બતાવનાર ન ગમે છે એક રસોયના દારે એક વાર શાકમા મસાથે વધુ પડી ગયેલ. બાનાન્ની જીલ તતડવા સાચી અને બાખે નીર ચાલવા સાચા. એટલે કોંઈ પૂછવું આટલો મસાથો કેમ કરતાં પડી ગયા ? તો તે રસોયો બોલ્યો. બાને મારવાડ જેવું શાક મનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાક દિરસા પડી શાકમાં મસાથો ઝોછો પડ્યો. જમનારાએને બા ? બાખમેથ જેવું લાગ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું આ ? મુનઈ જેવું શાક બનાવું હતું વધુ મસાથો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઝોછો મસાથો પડ્યો તો કહ્યું મુનઈ જેવા એને પોતાની ભૂલ તા દખાતી જ નહોતી.

બા વી જ વાત ધર-મ ની છે લગ્ન પછી ત્રીજા જ મહિને વહુએ નવું ધર વસાવી લીધું સાદુન પૂછ્યો કે વહુ ગયું જ મદિનામાં જુદી કેમ મઈ મઈ ? તો કહેશે, વહુના નખરામાં કું છે ૧૧ મઈ મઈ અને વહુને પૂછ્યો તો કે જુદા થવાની એવી તે મઈ બાવમ્મકતા પડી ગઈ ? તો તે જવાબ બાપરી-શુ કહ્યું મારા સાસુની જીલ સ્વય ગળ્લા છે (સબામા દસ્યદસ) તે હમેશાં મારા પરિવારને ન નહી પૂરી સાત પેઢીએને માપતી રહે છે અને એક બીજાને નિંદે છે પાતાની ભૂલ દેઈને દખાતી નથી.

નમ્મતા મેરલાથી જમ રીખવું છે તેમ ગળાકતા જૂનનુથી પણ કંઈક થીએ. અવધની બધારી રાતે ખતુ જૂનનું મળે છે તેમ તમે વિપત્તિની કાળી રાતે મળકતા દેખે. જનશે-હ નરો વિપત્તિએ યેચમ પ્રકાશનું એક કિન્નુ પણ ન દેખાય ત્યારે તમે સુદાનન અને કામદેવનું સમાજ કરને તેઓ તમારી બધાગ રાતે વિવિધ દીવલે પ્રચરાતી રી.

આવક ફળમા ન મના બાજક કામદેવ અને સુદાનને કોઈ કામે ભૂલી રહે નહી કામદેવ પોતે જાનમા ભેદ છે એમની સમે બિજલ્સ રૂપ દા બિજા છે દાસમા મળ તો તમારું છે તે કદી રૂનો છે કામદેવ આક તા ક દ ૨ ૧૨ નો ખમ બમ્મલ છે તેમ ન કહેવનો બિજમ્મ દો તા બા મત લા મ તો તાવાર આક ન પામે સરીરત્ત દૂક-દૂકા

કરી નાખશે કામદેવે આતો જે જગાળ આપ્યો તે ચઢા હનર વરસ પછી પણ આજે આગમમા મુગ્ધિત છે એમણે કહ્યું ' તમારી તલવાર શરીરને માત્રી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગરીર તો અનંત વાર મર્યું છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કદી શકે નહીં, ભલે માન આણુએ આણુ ભુદા ઇર્ષ્ય જય તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન--ભ મહાવીરુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીલુ બાજુ ન્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના લયાનક ઉપદ્રવથી પીડા-યેલુ હતુ ત્યારનો આ વાત છે સ્વયંસમ્રાટ દ્રેષ્ટિક પણ મહેતોમા લપાઈને ખેરી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમા સદેવો આવ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલજ્યુ સૌએ પગુ વિચાર્યું ક્રકન મુદ્દારને " પ્રભુ ઉદ્ધાન મુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગમ સાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથો મળવા ન દે એ કદી ખની શકે નહીં અર્જુનનો આતક માની ગતિને ચલાવો દે તો એ છવનની બહુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભશે નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુસીલ ચૈત્ય તરફ આગળ વળ્યા વચ્ચે અર્જુન ફરતાનો પ્રતિમૂર્તિ બનીને આવ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની ફૂરતાના ભૂંડેભૂંડા ઊડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે ચળકતા રહેજો અને જે સુખના પારણુ મૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશે નહીં શ્રાવણુના મૂલતા તો તમે જોયા હશે મુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશે તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જોવા મળશે શ્રાવણુમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરી લે છે, ચારે ય બાજુ વનસ્પતિ ખીલી ઊઠે છે બહેતો શ્રાવણુના દિવસોમા પારણુ-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો કુલાવુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રચવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસતુ--અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય બોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય ? વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

* " દુર્ણમેવ નિર્ગમ્ય પાવયણ સત્ત્વ અણુત્તર "

એકા જ માટે તે સૌ દર્શ અને વેશભૂષા બધામાં કૃત્રિમ સૌન્દર્ય પસંદ કરાય છે વેશભૂષા તે શુ કદીય પણ તેવી જ પસંદ થશે કે જે એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પણ તેવી જ હશે કે જે સૌને કળાકારો પહેરે છે પછી બનેને કદીમાં કરતા રહેા અને ગરમીમાં નિરાતા રહેા. ટેલવાયને એવા નેવામાં આપ્યા છે કે ચાહે ઠી હોય કે ગરમી મોળા હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તે મળે છે ફક્ત ફેશનને.

આ ફેશનને તે ગળ્ય કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન તંત્રે બાટલી બનારસીય નદી રહી હોય જેટલી કે બાળે છે વેશભૂષા આસન્નન, આચાર અને વ્યવહાર, બધામાં વેશની ભારતનું વિલામતીકરણ થઈ ચુક્યું છે મુખ પર પાવડર અને ફાઉન ટાઇ (સિપરિટક) એ બધું ફેશને બાધુ છે પણ તેનું શાસનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની બા પૂર્ણ શોભા દેતી નથી. આ ફેશન પરસ્તિતિ બાબતે સમ્યક શું છે? બીજાની બાબતે બાધુ સારા દેખાઈએ વાર ત્યારે તમે જરા જલ્દી બતાવો કે તમે ક્યાં શા માટે પહેરો છો? બીજાની બાબતે તમે ક્યાં દેખાઓ એટલે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે? બીજાના દિશમાં મોઢા ઉત્પન્ન કરવા માટે આવક કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

સાચો આવક વેશપરિધાનમાં ત્રણ બળવાને મકલ્પ આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય ૨ સમર્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી માનત છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે દેહની સુરક્ષા માટે જ વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરાય છે એવો પોષાક શા કામનો કે જેનાથી ત્રણ બીજાનું હોય અને સ્વતંત્રતા રૂબ રૂબ એવી સમતુ ન હોય. એક વાર એક કાર્ડ દેશનાઈ બાબતે તે બેસવા માનતા હતા એમની બાબતે કાર્ડ સીંગ બોલ રહી હતી મે પૂછ્યું-શું જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપેા શુ બધી કાર્ડ ખુરશી નથી? હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું ખટલું ખુરશી મળી રહ્યું હતું નીચે બેસશે તે એમાં કળા પડી જશે. આ પેન્ટ તમને આરામથી બેસવા દેતું નથી.

બીજી માનત છે કાર્ડો કપડાનાં ચરનમાં ખાન રાખવું જોઈએ કે તે સમતા હોય, સાદા વસ્ત્રો વડે પણ શરીર ઢાંધી શકાય છે તે પગી રોડ ચો અને નગરની સડીઓની શી રીત છે? પેસ જે નિતેરીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કયાય-બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા જો બીજાને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે.

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમાં જ્યાંજ્યાં શ્રાવકના બટિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યાં ત્યાં “**પ્ઠાપ કય વલિકમ્મે**” નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામાં ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોપાકને લઈને લોકો તમારી તરફ વધુ આકર્ષાશે? સાજસજવટવાળો પોપાક તો દુર્યોધન, કસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ કેટલું સન્માન કર્યું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે ‘કોઈ આદમી પોતાની સાજસજેલ અને છેલછેતીલ પોપાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કોઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવો છો? સજવવું છે તો દિલને જ સજવો.

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો. ગુલાબના હળાર હળાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના ઉદયને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વા? દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપ્તિનો કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા નહીં બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડતી દેવું? દુર્ભાગ્યનો પીડાયેલો કોઈ ગરીબ લાઈ કંઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પાસે આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિન્નેરીના હાથ નાખી જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આપો કાઢી બોલ.

નાખો છો કે બધા કિખાગીઓ ખારી જ દુકાને ખાવે છે. પણ બ્યારે ઈકમરેકસ ઓફિસર દુકાન પર ખાવે છે ત્યારે પણ શું તમે ખાંખો કાઢતાં તેવી જ તે રજૂ થાઓ છો કે નેચા કે પેલા ગરીબ લાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની માફક નમ્ર બની જશો. એને કાચ નેડી નેડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બ્યારણું લઈ લો અને રમ્યાપો. આજનો માનવ દાંષ નેડીને દબાશે. આપો શહે છે પરંતુ જે દાંષ નેડીને લેવા ખાવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં ખાપે.

શુઓ પેનો મેકુસો (મિથ) શુએ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેતા સરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થાનથી મેકુસાથી પણ થોડુંક તો શીખો. જે સ્વધર્મી લાઈઓના જીવન-સરોવર સુકાઈ ગયા છે દલિતાના બીજા તાપમાં જેમનું જીવન ગાઈ રહ્યું છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો. એમના કુખરરમાં પણ કઈકામમાં આવેલ શબ રાખને સંપત્તિનો જેટલો શાજ બીજાના કામમાં પરાઈ વધાર્યો છે તે જ તમારો છે.

તમે લાગ્યતાળી જીવવા ચાહો છો તો લાગ્યમાંથી લાજ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે લાગ્યતાળી બની રહ્યા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ લાજ છે. વહેંચણીમાં ને તમને તમારો લાજ નહીં. મને લો તમે એવેન જાડી જશો. પોતાના લાજને લેવા છાડુ તમે એટલા બધા એવેન છો કે એ છાડુ તો તમે ઠાટના બારણાં ખખડાવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને લાજ આપવા તમ તૈયાર છો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને ને લાજ ન આપ્યો તો એ માટે જાંમુના બે ટીપાં ખાગવા નેઈએ કારણ તમારી આ બૂલ ટેલવાન લાઈએને એવો રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકે છે.

ધાર શહેરની વાત છે હાજમમાં થોડાક આવડો પાશ્વિક પ્રતિકભણ કરવા એકાદ થવા પ્રતિકભણ એ જીવનની કોપની સરખેણ છે. હરેશ / સખાટાણ તમે દિસાન મરિયો છો જીવનનો દિસાન પણ કરી ક્યો? જા? ટેટુ બાનુ અને ટેટુ ગણુ? આ તો કામમાં કોઈ તરફ ટેટુ મરો? નમનામાં અદકાર તરફ ટેટુ મરો? સરળતાથી છગાપટ તરફ ક્યાં સુધી પહોંચો? સતેને ભાજનરિતે પગડો છે કે લોભે સતેરને? રાખથી ત્યાજ લગી મરો કે ત્યાજથી જ બનુ આત્મના વધો? પુરજમોના દુકાનઓનો દિસાન રાખનાર શું આ માતા જતિઆનો દિસાન પણ રાખથી ખરા?

આ રૂઢે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાદિક પ્રતિક્રમણને ચૂંવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે આવક પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કંઈક ખીજું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનું નહીં, ધરનું સરરેયું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે ખીજ પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠે સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો “તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચેરી સમા જન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધો વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની ચિંતિતિ બની થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોયાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠે ન્યાય વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કંપણ તો યથાવચ્ચિત હતા પણ હાર ગૂંમ ! આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કાંઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગખ્યા કાંઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેશે કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેમાં ચેરી કાઢી તે જન્યમાં જન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો ઘોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તર ખૂબ ઓછું પતન થયું છે એવું ઇતિહાસિક રીતે પણ ખૂબ જાણી શકાય છે. એવી યોશી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આપણે એ પણ જોવું પડે છે ચોર ચોરી કસ્ટોડિયન થઈ શકે છે? જો તે આદરને સંપત્તિ પ્રદાન થાય છે તે કદી ક્ષમ્ય જાણી શકે છે નહીં. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સારું સાધનસાધન અસ્તિત્વમાં આપવું જોઈએ.

પેલા નગરશ્રેષ્ઠ વિચારે છે ખરી તો મારી બુદ્ધિ છે હું નગરપતિના સ્થાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કાર્યમાં પીઠપૂજા નથી, પોતાના સાથીઓની મેં સારસલાહ પણ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે? એમના ધરમાં અનાજ છે કે નહીં? એ બાદ મારું સહન જ થયું નથી એટલા જ કારણે આ? ઉપાધ્યક્ષના આ બીના બની છે અને ચોરી જેવા બદલ્યો કૃત્રિમ માટે વિવશ થયું પડ્યું હશે. જનવશ મનુષ્ય પોતે એટલો અરણ્ય નથી.

આ બાદ દારૂ સર્પ તો બાઈ થોડો પડેલો પણ રહે એવો આપણા એને ખતો રહ્યો આ દુરુત માટે હાથ આપણે કેમ લખ્યા? મોતીઓથી પણ મોઢી માનવતા હું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાને વીણી લાવ્યો રાત આખી આઠાટલો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ દારૂ સર્પ તે શેઠની દુકાને પડેલો પણ છાક કેમ કે કરીને બોલે નહીં કે કાંસે ઉપાધ્યક્ષે આપનો દારૂ હું સર્પ આપ્યો છું મળતો હાથ આપણે પ્રસારવા બોલ્યો. આ દારૂ રાખી લો! નગરશ્રેષ્ઠના આંખોને પોતાનો દારૂ ઓળખતા વાર લાગી નહીં પણ તેઓ જાનવશ બની પૂછવા લાગ્યા. સર્પ આ કિમતો દારૂ તો આપેલા છે? આજુકાલે આપણે જાણે જવાબ આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપો જેથી એક ગરીબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો સર્પ શેઠની વાત. તમને પણ વાત પૂછી લઉં આપો જ તમારો દારૂ બેવાઈ ગયા હોય અને પાછો મળે તો સારનારને તમે પેસીસને હવામાં ફેંકી દે નહીં? બીજો જ દારૂ મુજબ સમાચારમાં અગર ઉપાઈ જાય અને મેં થોડું એની વાત કહેતા ફરિયાદી પડ્યા હું મારાજી પચાવ્યું બહમતો હવામાં પણ પડ્યાવ્યો પણ હવે તો વાત પણ પચાવતાં થીબો. જુઓ પેલા નગરશ્રેષ્ઠના દિશની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ ભાઈ, તમે જૈન કૃળમા જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગ તુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામકામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘ આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “ આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો ”

આવનાર ભાઈ નાણું લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સદ્વ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાબુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમા પેલો ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “ જિન્દગીનો કશો ભરોસો નથી આને સલાળીને રાખજો આમા એક ભાઈની જિન્દગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામા થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણી ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે ”

શ્રાવિકા ડબ્બી હાથમા લેતા કહેવા લાગી, “ આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કમી થવાની નહોતી. ભર્યુંભાદર્યું ઘર છે જો કાઠના દુબ્બ દરદમા કામમા નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે ? ”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “ મેં એને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામા એને પણ શરમ આવતી હતી ”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષિના કુશળ નાગરિકો આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષિવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષિના મેઘ સમુદ્રમા જ વરસી પડે છે સાગરમા વરસેલું શું કામ આવે ? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો ! અલાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છાંડવા

મારે દિલ જોલીને વરસે. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મખમલગી વાઈઓ અને આ માનુષ્યસંઘનું વિદ્યાર્થીઓ જેઓ ભુલિને કુલ્લ છે પરંતુ અધોક્ષકે જેમની પ્રતિ રૂપાઈ મઈ છે અને વચ્ચે જ રૂપાઈ પાયા છે તે સૌ મારે તમારા સાધનો કામ આવે અને તમે લેવા સૌ મજાગ્રદ બને એવી મજાળ કામના છે.

અધારી પૂતમ,
સવત ૨૦૧૭

જેનું ઉપાધ્યક્ષ કાંઈવાળી મુંઝઈ

જીવિમાનોનું જુનિયા સન્માન કરે છે આરિન્નવાનનું
જુનિયા જનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભ્યાસી માણસ બીજો કોઈ નથી
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર થતો નથી.

એક પાશ્વર્ય વિદ્યાને કશું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સંસારનું મંદિર છે

સત્ય અને તેસ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના
જૂસ સમાન છે

જીવિજાળથી થણુ આરિન્નજાળ ઉચ્ચ છે

કદાચરણને લેલું એટલે સહચાર સાથે સ્વચ્ચવ
એટલે લીલ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોક્કસ ચમક

(જૈન લાઈબ્રેરી ફિલ્ડ્રીમા આપેલ એક પ્રત્યન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી અંધુઓ,

તમાગમા બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્નનો રાજવાની દિલ્હીમા આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીજી અઠવાડિયુ ચાલી રહ્યું છે હમેશા મહાવીર ભવન કે આદ્યા ચોકમા પ્રવચન ચાલે છે પરંતુ તમારામા બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાગે પાસે ખેંચી લાવી છે ન્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હમણા સાહિત્યગત્ત શ્રી મનોહર મુનિજી કેળવણીના વિષય પર તમને મુન્દર રીતે સંલગ્નતા ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમા એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુષુપ્ત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરો અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમા પેદા થયેલો કપાસ સીધે નીધો આપણી મર્યાદા જાળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી શકતો એને તો ન્યારે વણકર દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમા આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલાં શકીએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર ગુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે તે બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? બીજા બધા આશ્ચર્યમા પડી જરો, પણ દિલ્હીમા તો તેની મજાક જ કરો તમે બધા એની છુદ્ધિમના જોઈદગી ભડો. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમા પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપા બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કાર્ય કરે છે એ વાત આપણને સમાજને ઉપચારી બનાવે છે એટલે જ હવનમાં ડેવલપીંગ નહીં મોડું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વહીવટ, ગોઠવટ, શિક્ષક, વગેરે નહીં બનાવે છે પણ કુખની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે ધારો નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષક પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીઓને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક બાલુ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી શાળા છોડી કાર્ડને અલગ નીકળ્યો. તેમનીની મિત્રામાં તે એવેન કરતો હતો. આ વાત જ્યારે ફરી છે કે એક મુજબ રોજના ૩ રૂપિયા કમાઈ મેં છે જ્યારે આપણા બાલુસાહેબો તેમની માટે આંટાફેરા માર્યા કરશે.

જે શિક્ષણ માણસને એનો શેટમેં પણ મેળવી નથી આપતું તે તે બીજું શું આપવો? પણ આણ કારણ એ છે કે આજના શિક્ષણથી ખજાજ તેમજ વધી જાય છે પણ કાચ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માણુ ખૂબ મોડું હોય ને કાચ ઉદર જેવા નાના હોય તે તમને એ દસ્ય કેવું લાગશે? આજના કાચ નાના રહી જાય છે તે ખજાજ વધી જાય છે એમાં કિન્દી બહુત ધતિદાસ, જૂઓળ, જાત્રેજાત્રે જાણુ જાણુ શું શું બહુ છે પરંતુ કાચમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણનો કામ જ જલ્લાઈ ગયો છે એનો પ્રારંભ જ કૂતરાને મિથાઈથી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સ્કુલ પ્રથમ બાળકને સીખવાડે હતું (માલુદેવો મલ પિલુદેવો મલ) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની સ્વભાવ થાય છે Dog ડોગ એટલે કૂતરો અથવા Cat કેટ એટલે મિલાઈથી. આ તરીકે વધુ વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તો એમાં જ જલ્લાઈતો હતો તે જ આજે અધિકાર થઈ ગયો.

પ્રાચીન શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું જાણે જાણે સહ સહ્યા કે ન આપણે પૂરો ભારતીય રહી સહ્યા. આપણું મન બની ગયું મુરોપિન અને આપણા રંગો ભારતીય અને સરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે મુરોપિન જેવું બોલુ ન બનાવી સહ્યા અને રંગો પાવડરમાં પણ એરી તાકાત નથી કે જે તમારા સરીરને મુરોપિન જેવું બનાવી દે પણ હા તમારી વેસ્ટ્રાયા તે મુરોપીય બની ચૂકી છે.

આજે આપણા હવનનું ખેલ જ જલ્લાઈ ગયું છે હવનમાં જ્યાં સમતા મુસીલતા અને સહાયરતી આપણકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી સામ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિરગમના છે જીવનમા સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીલ પર ફિદમી ગાયતોની તરજે રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્નાં જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જગતા કૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌદર્ય ઝુટવી લીધું છે

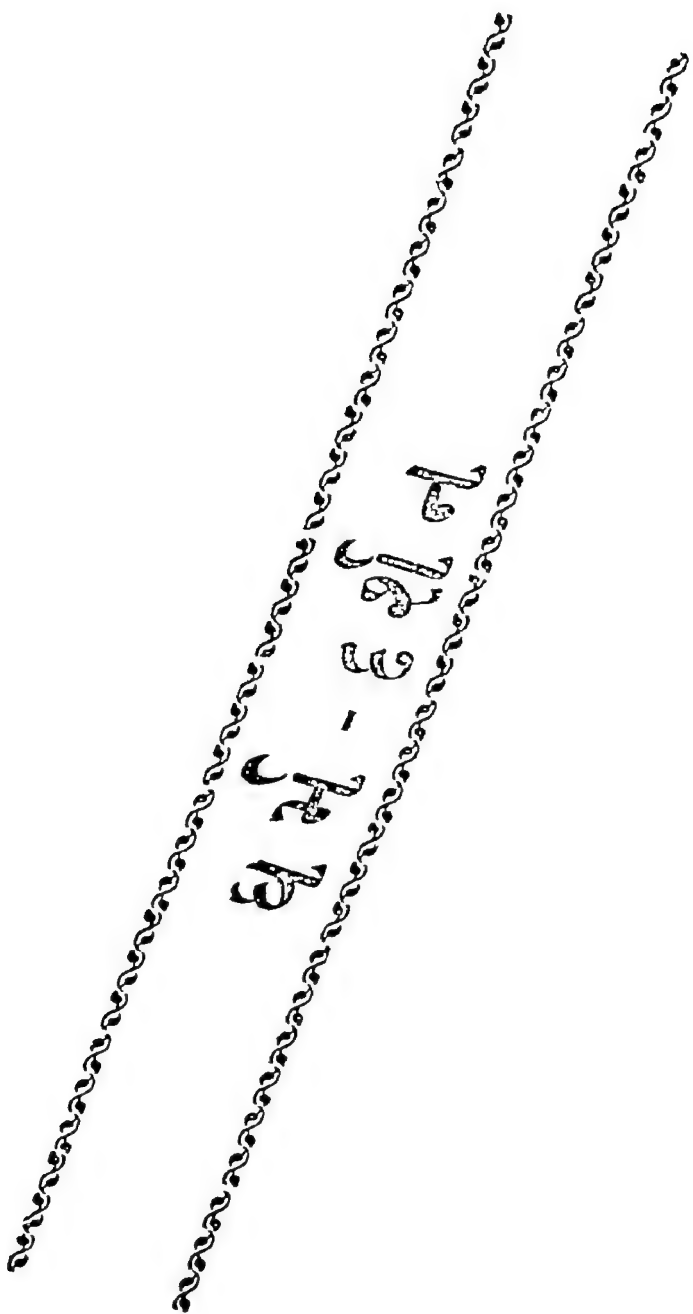
આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધડવૈયા છો. સદાચારી ન્યાં ન્યા જશે, જે સમાજમા જશે ત્યા ત્યા તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિત ઉજ્જવલ છે, મંગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવા આપ્યા પરીક્ષકને જોતા જ શાળામા હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન લયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમા પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કાઈ ધારતું હતું ગણિતમાથી પ્રશ્ન પૂછશે, કાઈ ઇતિહાસ ભૂગોળમાથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યા પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?' પ્રશ્ન સાલળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઇતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમા તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમા વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, 'તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?' પ્રશ્ન સાલળી તે ગભરાયો નહી. તે હિમતપૂર્વક જોલ્યો 'આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમા ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબધ ધરાવતો હોય નહી તે પૂછવાનો તમને કાઈ હક્ક નથી,' કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાલળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમા ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમા વધી ગયું છે સરકાર પણ એ બાબત ચિતામા પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખાલ ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો, મારે ડોક્ટર બનવું છે ' કોઈએ વહીવટ બનવાની ઈચ્છા પ્રગટ કરી, કોઈએ બેરિસ્ટર, કોઈએ એન્જિનિયર એમ સર્વેએ પોતાના હૃદયની જાવના બતાવી. લાંબાનને છેડે એક વિદ્યાર્થી બોલ્યો હતો. એને પણ પરીક્ષકે પૂછ્યું તમારા જાબાસનું શ્રેય શું છે ? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું કે નથી બનવું બેરિસ્ટર અને આ ૨૦ ૨૨ માં વિશ્વાસ નથી કે તો એટલા મારે શાળામાં આવ્યો છું કે હું મારા જીવનનું શ્રેય સમગ્ર શકું અને હું સાચો માનવી બની જાઉં છું. આ જવાબથી પરીક્ષક એટલા પ્રસન્ન થયા કે ખીસારમાં રાખેલો મુવલ્યુમ્બક એ વિદ્યાર્થીના હાથમાં પૂરી દીધો. કદચ તમે પણ આ જવાબથી ખુશ થઈ મના દેશો પરંતુ હું આ જવાબ ઉપર બેઠક ખુલ્લું છું કેળવણીનું સૌથી મોટું કાર્ય છે માનવને માનવતા શીખવવાનું. તે આ શીખી મના તે આપણે પણ નહીં શીખી મના છીએ એમ સમજી.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી પરથી હટી છે. શિક્ષિત બહિન શારીરિક ક્ષમતા વાતને જાત્યાનજનક સમજે છે જીવનને ધન્યારા કમઘી તેઓ વિલુપ્ત બની મના છે અને તેથી આ ૨ એક ખેડૂતમાં નેટમેં આત્મવિશ્વાસ, દેવ કે કમનિષ્ઠા નેતા મળે છે તેટલી એક શિક્ષિતમાં નેતા નથી મળતા.

પ્રિય સન્નતો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે 'ધર્મ અને આજનો યુવક.' થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાશો મા, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઈચ્છતો નથી.

બગરેથી આખા લાવ્યા, એમા થોડુક ખાવાનુ છે અને થોડુક ફેંકી દેવાનુ છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને જાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પણ તેવુ જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની જાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરતુ નાની મોટી દ્રાક્ષ [અગૂર] મા કશુ જ ફેંકવા જેવુ હોતુ નથી ધર્મ પણ દ્રાક્ષવત છે, જેમાંથી બધુ જ લેવા જેવુ છે, ફેંકી દેવા જેવુ કશુ જ નથી પાશરતુ નાનકડું છુપ્પુ ત્રણ મણુના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહી અક્ષરને નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને હુબવાથી બચાવે છે એટલા સારુ ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિતે પયાયા, સ્વિપ્પ મચ્છન્તિ અમર ભવણાઈ ।

જેસિં પિઓ તવો સંજમો અ, સંતી ય વમ્મચેરં સ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જાગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્યચની અશુભ ગતિઓમાંના અમણથી બચી જઈ સ્વર્ગનાં દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ ને પ્રકારનો છે પહેલો સમસ્ત ધૈનિક સાધન-પ્રસાધને વડે જરૂર છે-જ્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રહે છે એ સમય ઉપર મોટો ફરતી હોય છે પેલીસના હાથ જતાવવા આવથી એક જ મિનિટમાં મોટરની લાંબી દારખાણા જોઈ થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસો) પર ટેલિફોનની પટ્ટી રજુના માથો જ કરતી હોય છે રેલ્વે દ્વારા મધુર સંગીત-શ્રવણ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

જ્યારે બીજે સમાજ ગ્રામ્ય-સભ્યનામાં પળતો હોય છે જ્યાં નથી રેલગાડીઓ કે નથી ટેલિફોનના રજુકારા કે નથી તાર કે નથી રેલિયો કદમ એવું નમ પશુ સાંભળ્યું નથી હોય. સમજના જાને નકશા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે કયો પસંદ કરશો ? તમારી જીભ કામે ન ઉપડે પણ તમારું દિય તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે ધૈન્યનિક સાધનયુક્ત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલા સમાજમાં સ્વામ્ય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યો-દ્વેષનું સામાન્ય હોય જ્યારે જાડુ બીજને ખાલી કચરી પાનાના જ સ્વામ્યનો રોટલો રોકવાતો હોય છાશ-વારે ત્યાં લુટ જાને મારમૂળ્ય કમિ રચાતા હોય ત્યાં તેવા સમાજમાં પણ શું તમે રહેવું પસંદ કરશો ? નહીં જાવા સમાજમાં તમે એક ફિવસ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં સમ રેલિયોના સમીતનો અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં જ્યાંના સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેવા-પ્રારથા વડે છે તમે અતી માન્ય-સભ્યતા ધરાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો. પુરોષીય સભ્યતા પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂક્યું છે અલ્પજોગની દોડ ચાલી રહી છે જ્યારે ભારત બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે જ્યાં ભૌતિક નહીં અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિજય મળે રતો છે. ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર મળે રતો છે અને નથી જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રજુ છે “સાચકલા ધમકલા ઝિજારા” ।

અમ્યા ધેર^૧ ધમ કળા જનિત હતી એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્ય હતી રામ કહેતા અપેખાનો તાર મુકુર દુ નાં વડે જ્યારે આ જાડુ જગત કદતો-દુ નહીં સર્વ

તમારા ધેર લક્ષ્ય લેવાની છે કે લેવાની ?

ધમ જગતમાં પમી અપેચી ઘન્ટી-શક્તિને દૂર કરે છે અને માનવતાનું

યુજ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજા શબ્દોમા કહુ તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે ને માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસહી રૂપ શું છે? આજે ધર્મની સેકડો પગલાપા થયેલી આપણા જીવનમા આવે છે. એની પાછળ હજારો બાબ આડબાજે રળા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ત્યાં એનું અસહી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે રૂપ વેચી રૂપિયા કમાવવા એ અમારે ધર્મ છે સનિદ શસ્ત્રને હાન કરવામા પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીગર અપનાધીને ફારસીના તખ્તે ચઢાવવામા ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુગતની જોથે કાકિગેની કતલ કરવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામા પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી જૂણે બેસી રડવામા ધર્મ માને છે પાદરી વર્ગના નામે હુડી લખી આપવામા ધર્મ માને છે બ્રાહ્મણ દ્વંધપાઠ-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંલણ રવીકાળવામા ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળો નિલક લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામા ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપકોસ છે જે ક્રિયાઓમા ધર્મનો આત્મા બોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષપ્રાણ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુશ્કેલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગેરંગમા અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પરિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમા સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમા સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત જગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હંચુ સિંહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાચીન યુગે આજના જેવી ખર્ચાલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી દેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના બોલે, નદી તટેના આશ્રમમા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા

ફાળી' ભણેને એ વિદ્યાર્થી ઠોઠ રાજકુમાર હોય કે મેષીપુત્ર હોય કે પછી
ઈ જરીય જાણુને પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જ્યાં પ્રત્યે એકલાય રાખતા.
તમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાસનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેળે એટલી આચાર્યશ્રી પાસે જાળાસ
રતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો આદ્ર વપતો નાનો પુત્ર સંસ્કૃતથી
વેદન પામ્યો. પુત્ર-વિદ્યોત્તમ પિતા મનને ઉદ્વેગ પમાડી રહ્યો હતો એનો
તેક આજિમાં જાણુ ૨૫ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીવર્ગમાં
તણ શોક-જન્યા જવાઈ રહી હતી. ધર્મપાસના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે
જમુ જેમાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું -જાગવન મને આચાર્ય એ વાત છે કે
માની વચમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યન પામ્યો? જમારા કુળમાં તો જાળ-
મણમાં કદી ઠોઠ મૂલુ પામતો જ નથી." આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો:
કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એવું સ્વસ્થ કાણ પામી શક્ય છે ભાઈ!
મને મૂલુ કપારે અને ઠઈ કણે આવશે તે કણ કહી શકે તેમ છે?"

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. ગુરુદેવ ક્રમા કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ
મેટકું તો હું જરૂર કહી શકું છું કે મારા ધેર મૂલુ કદી અસમયે પ્રવેશ
પામી શકતું નથી." એક આવાણિયુ પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય
મનારસ બણી ચાલી નીકળ્યા. હાથમાં એક ઝેળી હતી જેમાં થોડી રાખ
હતી. સીધા જ ધર્મપાસને ધેર પહોંચ્યા ધર્મપાસે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત
નું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું? એ વાત પછી પણ પહેલાં આપ
બોળત કોલ.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા મને શૂંખ નથી તમે પહેલાં જમી ર્યો પછી
એનો સ દેશ આપીશ. એના સારુ જ હું અઢી સુધી પગપાથે જાંબો
" ધર્મપાસે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સારુ એવો ઠોઠ
દેશ હોઈ શકે નહીં કે જે મારી શૂંખ-તરસ ઉગ્રાદી શકે. આચાર્યશ્રીએ
રી એક વખત આમક ક્યો પણ ધર્મપાસના ઈન્કાર પર જામુકરી આજિએ
બોલ્યા " ધર્મપાસ જહુ ખરાબ સદેશી લાગ્યો છું અર્થ કશું જ તમારો
પુત્ર આચાર્ય જવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને હું
તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા આજો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના જવસાનના સમાચારથી ધર્મપાસનું
કુખ પડી જશે અને આજિમાંથી જાણુમાં ઘણી પાસે પરતુ એમની
આશાથી રિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાસ બોલ્યો. જાગવન, ક્રમા કરશે,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે મારે પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમારે આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

धर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मानि विवज्जयामो ॥

अनारियं च परिवज्जियामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃત્યુવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયેમા કે મદિરેમા પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂનજૂન-જ દેખા દે છે બાપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માર્ગલિક સાલળી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ કેમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, દ્રિદ્મી સિતારોને જોવામા કે દ્રિદ્મ શુટીંગ જોવામા, પિકનીક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને ક્લબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કચાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા લગ્ની પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ડારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિંચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા

સરકાર ના મતી દોળ છે કે જેથી અવિશ્વમાં એ (માળક) સત્ય કે સત
સ કૃતિ સમીપે જાય જ નહી

મારો પોતાનો અનુભવ છે એક વખત ગાયરી (આદાર) મારે કુ
થો એવો માળક રમી રહ્યો હતો. માની પુત્રકારીઓ અને રમકડાં વા' એવું
મન હતવાની પેરની નિશાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોટી

માળા રહીય નહી નવેતર જોઆ મચરાજ સાહેબ આવ્યા છે ને, એ
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શુ અમે માળક પકડનાર છીએ? (સભામાં
હસાહસ) એક માણુ તો માતાઓ નિકપુત્રોના પાંચી વહણા કરે છે તે
બીજા બાળુએ માળકના કામળ લલ્લમાં ઝેરી સ કારો રેડતી હોય છે જ્યારે
એ મોટો માય છે ત્યારે આવ્યા સરકારો પણ વિશ્વાસ પામે છે માળક વિચારતો
માય છે કે આ કોઈ પક નારા છે એટલે એમની પાસે જતું ન જો એ પકી
માતા હશે કે ના બાળ્યાન સામળી આવ પશુ એ એને રમતે જેમ રમય
એમે તો એમાં નવાઈ સી? માતાઓ પાસે હસ્તિાદ લાવે પણ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ? પણ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિ સા
દ્યા કામને કોઈ સ્થુ યુવક અરાબ નહી દર્શાવે. હા રહીત વિશ્વાસ
પર, અમુક પ્રધાન વિશેષ રીતિ-રસમે ઉપર એના મનમાં એ છી મક્કા છે
એની પાછળ પણ એક કારણ છે આજનો આપણો વર્ગીકરણ ઉપાધર્મમાં
ધર્મની જીચી જીચી વાતો કરે છે મદારાજ સસાર અસાર છે કવ
મિથ્યા જમ છે પાઈ પણ સમે નહી આવે. ધમની વ્યાવાં જિયાં ઉકુચનો
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે આજના યુગના જ છુકમાર સાચિશ્વ
તો આ સોફા જ છે પરંતુ દુકાને પડેલા સાદીની ખજુખજાટ મચ લાગી
કે જ્યા જ વેરાજનો રમ કોણ નહો ક્યાં અરમ્ય થઈ જાય છે. પુરુષોને
મિથ્યા મનાવનાર એક નવો પેશો પણ છેવડા વેધાર નહીં થાય. (સભામાં
હસાહસ) એનો અર્થ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાધર્મમાં છે મનરની એને
કવા લાગતાં / એ છુમતર થઈ જાય છે આજનો સુધિચાલી યુવક આ
મધુ પોતાની ન તરે નિશાળ છે અને જાણે છે કે ઉપાધર્મમાં રમ એક છે
જ્યારે મનરમા કઈ બીજો જ તમારા જીવનનું આ મહુરૂપીપણુ યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામ્યા કે!

બીજા બાળુ એક વહા માતા સામાયિક કરે છે પણ અડન જીસ
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એવું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટવું

નથી એની આખો ફરતી ફરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બેસેલો યુવક આ જુએ છે, માણ્યે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બની કરી ?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક ૩૯ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેહઠ કરી રહ્યો છે

ખીજ ખાજુ આજની ડેળવણીમા પણ ફેટલાક એવા તત્ત્વો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની ડેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની છાયા નથી તે યુરોપીય આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની ઓલ-આલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા ડેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને ગાચાર્ય દેવો ભવ ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સંસ્કારોના ખી રોપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પલ્લવિત થતાની સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકતા મનમા શ્રદ્ધા અને મિનય પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય ડેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Cat કેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારંભ થતી ડેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ ! (હસાહસ)

ખીજ તરફ આ ડેળવણી આદમીને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બતાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા વૃદ્ધિ ડરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે ડેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ ડેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારો નોકરી અપાવે પૈસાનું આકર્ષણ જ્ઞાનમા બિડા બિતરવાને રોકે છે એટલે જ આજનો ડેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભડે નેડી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આટલું આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તમે જ બધા છો અ જે સમાજમા સપત્તિશાળીનું માન છે પૈસા માનવનું ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભડે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમા ગ્રહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં અને પગનું જ્યારે એ હૃદયમા પેને છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું જતી રહે છે પરંતુ હલ્લમાં પેટેલો પૈસો ભૂખથી વ્યાક્રમ થાડે થયું કામમાં જાતી સહતો નથી. પરંતુ જાણે તમે પૈસાવાળાઓને નેટલો બાહર આવે એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તો ખરી એ આજી કમ રાખી સકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાશીલો મુવો પેદા થાય ?

આ માણુ શ્રીમતિનાં કુબુલ્યે પૈસા વડે દાંડી દેવા છે પૈસાથી પપ દહમ છે ખરું પાપ પાવતાં નથી. એક પનવાનને એક પત્ની હેલ છેતા ન બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન ક્રમે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વહારી રહ્યો હોય તો ખરું ઇર્ષ સરજાના ઉદ્ભાટનમાં હસ દબારતી ચેલી ભેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રયુજ જતી નય છે અને એ જ સમારોહમાં શેઠ સાહેબને સમાજના પ્રાણુ બનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથામાં વિતાવી હેતા હોય છે દૈનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા ટાઈપોમાં એમનો પરિચય હપ્તય છે એ સમાજનો સોફિસ્ટિક જતી નય છે ખરું પેલી પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા મારી રહી છે એનાં બાંસુ કાણુ કાઢી ?

પરંતુ આ પૈસાની દહાણી મુઠા ઉપર જુ મારી જસર નાખે છે એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી નય છે તો ખરી પમતો પય પેસારે ત્યાગી ઉપરી નય તે તેમાં નવાઈ થયું શી ?

હા તો કુવક-વજનને ને ધન ભણી બાકરિત કરવો હોય તો પેતાના ધાર્મિક જીવનના અવુરૂપીપણાને દૂર કરો. કેળવણીમાં બામુદ્ધ પરિવર્તન બાણો અને પૈસાના પ્રયુત્વને ઝોણુ કરો ત્યારે જ આપ બેઈ સકશો કે ધાર્મિક કલ્પકેત્રે કુવકવર્જ વખણ કરતાં મોખરે / હો.

દિપાંક

૧ જુલાઈ ૧૯૫૮

નેન ઉપાશ્વ

મોટ મુબઈ ૧

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાથી દસ પણ જો આચરણના ક્ષેત્રમાં પહોંચી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો કાળીયો મોને બદલે કાનમાં નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બે પરંપરાઓ મહત્ત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સવારમાં ઊઠીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી એ શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરંપરાઓને બદલે બે નવી પરંપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પથારીમાંથી ઉઠાવેલ જ પહેલું કાર્ય ચાહદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની છાયા આગમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્ત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યા, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ નથી જાણુ એક પ્રકારની હલચલ મળી જતી. ધરધરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે આજ પ્રજા પધારી છે આથી તેમનાં દેશન કરીએ. તેમની જીવનરૂપિણી વાણીના એ ચમ્પે કાન ઉપર પડે. અને મારે જાણુ જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજુથી બિભરતી સાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આજે પણ જનપ્રવાહ બિભરતો છે પણ ક્યાં? સત આવે ત્યારે? એ તો મુત્ર વીર્યો તેમ તે વાત પણ વીલી ગઈ આજ તો શહેર કે ગામના મલ્લખિતચૂક (Cinema)માં મોઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે, નગરમાં એક જાનની હલચલ મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મી લખીત? ને ફિલ્મી ખીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડે કે મનમાં ફેટલી વાસના બરી છે? જાવરતી વાસના જ વાસનાભયો ખીતો પસંદ કરે છે પણ ને કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો સમજાવે કે હલ્લમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આજે. હોય ત્યારે દુધાદાઢ કડવો લાગે છે અને ખણી મીઠું લાગે છે મોઈને સાપ કરડ્યો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કળ્યાં પાંદડાં વારીને ખીવરાવવામાં આવે છે તે કળ્યાં પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કુટાળમાં મિદાસનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જે જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સંકળે. સત્યભવજુથી હલ્લ વિવેકની ન્યોતને ખામે છે.

એ મારે વીતરાગ પરમાત્મા ભગવાન મહાતીર કરમાવે છે કે :

સોજ્યા સાખદ કસ્ટાણ સોજ્યા જાખદ પાવર્ગ ।

કમલ જાખદ સોજ્યા મં સેવ સં સમાવરે ॥

દરેકસિક્ક મુત્ર જા. ૮-૧૧

સત્યભવજુથી આત્મા ઝોળખી રહે છે કે કળ્યાણનો માર્ગ કયો છે અને પાપનો માર્ગ કયો છે ભવજુથી વિકાસનો રાવ અને વિનાશનો માર્ગ ત્યાં તકાવ છે ભવજુનું કામ માર્ગ જવાવવાનું છે ક્યા રસ્તે ચાલવું તની સમજની તો તમારે કરવાની છે એ તો માર્ગ દષ્ટિ આપે છે અલ્લાનું કામ તો પગનું છે પણ એક વાત છે કે અવજુ, ગાંધી મહેતી બ્રહ્મને પણ ૮ ખૂબીપૂર્વક કીલી આપે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીતિજ્ઞોની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની ગુચ્છ ઉકેલવામા સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતો.

બંને કાંઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજી નદવશની જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમા પહોંચ્યા અને એક વૃદ્ધના ઘર પર આવ્યા.

આમ્યજીવનમા પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપત્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે આમ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે! કેટલીક વખત એની ભાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમા તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુપ્તીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રોટલી પર એકની સ્તિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમા નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ બંને જણાને પોતાના ઘરમા રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ બંને ભારતના ભવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમા મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ખૂબ લાગી છે ખાવાનું થવાની કેટલી વાર છે? ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમા શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું એસી જા, હું પીરસી દઉં તે એસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણુમા ખીચડી પીરસી.

હૃદયથી આકુલ પુત્રે જત્નીથી ખીચડી વચ્ચેથી લઈ ખાવા માટે તેમા

હાથ નાખ્યો. જીલ્લો જ ક્યે તે એક જ મીસ પાડી કીધો. કારણ કે તેનો હાથ જ મ ખીચીને જ તો ઘણી ગવો માએ ક્યું કે તું ખલુ પેલા માણસને અને ચદ્મુખત જેવો મૂર્ખ છે.

આણાકના કાને આ રૂં દો પડતાં તે ચમકી કીધો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખો તેણે ચદ્મુખત તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાઓને એક પ્રાચીનદેશ મૂખ ઇરાની રહી હતી. આનું કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવદ્દ માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે આણાકને અને ચદ્મુખતને મૂખી ઇરાની રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી? આમ તો જન્મે જણા મણા શુદ્ધિમાન ગણાય છે.

જદાએ ક્યું—બેટા! ફરક વસ્તુને પ્રકણ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. આણાકને અને ચદ્મુખત, નહિ સમજાવ્યું હજારે કરવા માટે છે. ખલુ તેમણે મોટી ભૂલ કરી છે. આસપાસની સીમાઓને ક્યારે ક્યાં વિના તેમના સૈન્યને વચ્ચે કિનારું અને પાટલીપુત્ર ઉપર આક્રમણ ક્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે ચારે બાજુથી ઘેરાઈ ગયા. જાતી જ મૂખતા મારો દીકરો કરી રહ્યો હતો. આજુબાજુથી ખીચી લઈને તેણે આધી હોત તો હાથ દાઢત નહિ. ત્યુ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે ઘણી ગવો.

આણાકને અને ચદ્મુખતે એકબી નની સામે જોયું એક ધરડી ગામડીયણે તેમને વિજ્યુ રદસ્ય સમજાવી દીધું હતું.

હા તે તમે સાંભળો સાંભળવામાંથી જ તમને જાતી વાતો મળશે જે તમારી સુચવાઈ ગયેલી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હોંસી બાપીરો મનુષ્યત્વના વિશ્વાસમાં અવલુતુ જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાતિક જીવનમાં પણ છે. ની વાજવતી સૂત્રમાં ભજવાન મહાતીર કહે છે કે —

‘સવજે પાણે ય જિજ્ઞાસે વચ્ચક્ષાણે ય સંજસે’

અર્થજ્ઞપ તથો ચેવ જોવાણે ચકિરિયા સિચિ ઃ

ભજવતી સૂત્ર ચ. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી બુદ્ધિશા. અવલુ છે સુલગચ પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આવળ વધે છે. જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે. વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજણ. વિનિમિત્તાત્મક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાભિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ અને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો ખીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીજું કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ અને અને શરીરના એકે એક આણુએ આણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના આણુએ આણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાથી બંધાર નીકળના પહેલાં તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેની રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્મ તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળ્યું છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસહમાથી સહ તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમાં ચૈતન્યની ન્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચઢે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિશેષમાં સ્વાર્થ જીતિનાં છેઃ કોઈ સુધી જડ પાસી બેઠેલાં મુળિયાનો નાશ કરવાનું મોડું કામ સત્તે કરે છે સમાજમાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની જીતિને દૂર કરી સદૃશિ અને સદુલ્લેખની ઉપાસનાને પ્રેરવાનું આપવાનું કામ પણ તેમનું છે પણ જ્યારે સમાજના વિકાસે પ્રયે સત્તા અગ્રણીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક સામ અગ્રણી જોડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની નમિસી જડ હાસતી જણાય છે સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ સાગત નથી.

ત્યારે આદી અને આદીની લગ્નર્થ ચાલતી હતી મહામા ગાંધી ધરધરમાં આદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઇચ્છતા હતા ત્યારે એક જણે કહ્યું— વ્યાપ્ત ! સર્વે આદી કરતાં કાળી આદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું—કેમ ? સર્વે આદીમાં એવો કોયો અવગુણ છે ?

ત્યારે પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જસદી ચાલે નથી અને સર્વે આદી જસદી મેસી થઈ જાય છે ત્યારે ગાંધીજીએ કહ્યું—ત્યારે કાળી આદીમાં કાંઈક ચમત્કાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે આદી કાળી હોય કે સર્વે મેલ જાનેને હાથે છે પણ વારુ એ છે કે કાળી આદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે જ્યારે સર્વે આદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમનું જીવન સર્વે આદીનું જીવન છે સત્તા અને સંપત્તિની કાલિયા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જસદી જતાવે છે

સત્યમવશુ પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબીઓને જાણુ જસદી દર્શાવે છે પણ તેમનું કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ આજના જમાના મોતાઓ માત્ર મોતાઓ છે આદર નથી. તમે જાણી સંભળવા જ આવો છો કે કાંઈક સેવા પણ !

મને તો હાથે છે કે તમે આવક છો અને આવક ચંદને અરિતાઈ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો અર્થ છે અવશ્ય કરીને કરનાર.” માત્ર સામળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સામળતા જ નથી આપ કહેલો રહે અને યીકરો કામ ન કરે તો આપ કહેલો કે હું કહું છું તે સાંભળે છે કે નહિ ! માને તે માનવ.” આપ સત્તી કેટલી વાલે માને છો ? તમે તો માત્ર સામળતા આવો છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાલે કે જે કાનને પ્રિય હાથે જીવનમાં જાણી

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના બગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લાગે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો ન્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા પ્રેમની ઘેલછામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે ક્વીનાઈન (Quinine) ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી નાઓ છો

જીલને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે નુકસાનકારક છે તેવી રીતે જ્ઞાને પણ માત્ર કર્ણુપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાલજવાનો શોખીન પણ છે આ સાલજવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ જોઈએ જમ્યા પછી મો ઘોવું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખમેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિજ્ઞાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો-આપ વ્યાખ્યાન કરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ લકતો કહેશે કે-જીઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાડસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ઘટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાલજવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાઠો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ દુપહારો કે તેના મગામ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાડી જૂઓ પાડીને કહેતા હતાં પણ રહેતા બદલવા તૈયાર થતા નથી એકેએ પ્રત્યક્ષે સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ ગયા તે તે કાળમાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેટલું ઉજ્જવળ બન્યું ! આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્પાઓના પગથી ઉપજાવતાં પગથિયાં ધસાઈ ગયાં પણ ક્યાંયની જતિઓ ન ધસાઈ

એ મિત્રો સાતકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સાતકથને જરા કાંઈ મજા થાયો. ત્યારે ખજાણની જાયા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—આડી કેમ ઉઘડી પડી ? ત્યારે આજણ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે આડો હતો. ત્યારે ખજાણ બેઠેલાએ કહ્યું કે મટડી કેમ ન ગયાડી !

એ ચૈતન્યવાળા માનવી હોત તો મટડીનો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જતા સાંભળવા હતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાય નહિ એક ઈશ પણ એકથી બીજા બાજુ ખસાય નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમ્બરામાં ચૈતન્ય નથી. તમે બધા ચૈતન્યની ભવિષ્ય મુનિઓ હો. પણ એમું જરૂર છે કે જ તો વધુ પાતા સંવાસથી કાંઈક જગ્યા આવી થઈ છે આટલાં પ્રત્યક્ષે સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગ્યા કેમ ખસતી નથી એ તેવું પાત્રો બને તેવું કારણ જોળવું પડે. જૂથ ક્યાં છે એ શોધી શકવું પડે. એક મુજરાની કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ ક્યો જાણી મારા સતે

જુનો ધમ ક્યો જાણી રે

નદી કિનારે કોઈ નર હોયો તરખા નદિ સમાણી રે-

હાં તો જાગ જાગ્યમું એનું

હાં તો સરિતા મુખણી રે

કાપતર તો કોઈ નર મોઢે કુધા ખૂન પીણી રે

નદિ કાપતર એ જાતનીયો, કે જાગરેખા જૂઠણી રે.

નદીન્ય તોરે કોઈ જાણી કાળી છે તુલ્યથી તેમ દેહ મુખઈ રત્ન છે તેનાં એ કામો રેઈ ગો હાં તો તે જાણી એની જાગ્યમું દોષ કે નદીમાં તાંદા વળીને એ પટ્ટા પીયતી મદેનન ન કરતી દેવ જાલ્ય બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કદપદ્મની નીચે બેમીને કાઈ ભૂખ્યો રહે તો સમજવું કે કા તો તે કદપદ્મની નીચે નહિ પણ બાવળીયા નીચે બેસે છે, અને ભૂલથી તેને કદપદ્મ માની બેઠો છે. અથવા ખીજુ કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ આવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જો સમાજ એક તસુ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતના જીવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃપ્તિ શાત કરી શકતા.

ખીજો વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે જે વરસ પહેલા કાઢીને ત્યા જમવા માટે ગયા હો. અને ત્રાગતમા દૂધપાક-પુરી થાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ-દાંત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો. જે વરસ પછી પણ ભજિયાનો ત્રાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણશક્તિ કાઈ કમજોર નથી કાઈ ખડોસણ એક વાટકી ચણુનો લોટ બાંધીને લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકાતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગાં કે સબધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યા ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જો ગઈ કાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછે તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરે.

એક ખીજુ પણ વાત છે છીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની છીપમા મોતી પાકતા નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની છીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની છીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમા રહેતી

હાથ હપકારો કે તેના ધગાદા સાથે તે પોતાનો રસ્તો મઠવે છે પણ મનુષ્ય !
નરાગી બૂમો પડીને હહેવા છતાં પણ રસ્તો મઠાવવા તૈયાર થતો નથી.
સેકડે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માયાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો ઘણામાંથી
ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેમ છેલ્લત્વળ બન્યું !
આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પક્ષથી ઉપાશ્રમનાં પત્રિકાં મોકલ્યાં
અર્થાં પણ ક્યાંયની વૃત્તિઓ ન પસારી

એ મિત્રો સામકસ વિપર જઈ રહ્યા હતા સામકસને જરા કંઈ ધક્કો
લાગ્યો તારે પાછળની જગા (Character) પર બેઠેલા મિત્ર પૂછ્યું—પણી
કેમ થયેલી પડી ? તારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડે હતો.
તારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી !

એ ચૈતન્યવાળો માનવી હોત તો પડીને આવજા સાંભળી દૂર ખસી
જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ મઠાવવા નહિ એક ઈશ પણ
એકથી બીજી બાજુ ખસવા નહિ તો પડી શું સમજાવું ! હું એમ નથી
હહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે બધા ચૈતન્યની અવસર મૂકીઓ છો.
પણ એટલું જરૂર છે કે જગત વધુ પડતા સફવાસથી ઘાટકે જગત આવી
થઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગત કેમ ખસવી
!થી એ જોવું પડે અને તેનું કારણ જોળવું પડે. ભૂલ ક્યાં છે એ
શોધી કાઢવું પડે એક ઝુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ સ્ત્રો જાણી મારા સતે

જુનો ધર્મ સ્ત્રો જાણી રે

નથી કિનારે કાઈ નર જોયો તરસ્યા નહિ સમાણી રે

હાં તો અમજ જાણસુ એવું

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કપતરુ તમે કાઈ નર બેઠો મુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કપતરુ, એ માવળીયો, કે આજરેખા મૂસાણી રે.

તકીના તારે કાઈ વ્યક્તિ જોઈ છે તૃપાથી તેના હોઠ સુગ્રાઈ રહ્યા છે
તેનાં બે કારણે હોઈ શકે હાં તો તે વ્યક્તિ એવી અજાણ્ય હોય કે નદીમાં
વાંઘ વળીને એ ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝૂંપે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ઇન્દ્ર હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધાટન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પડિકૂલા ” ।

આચાર ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ન્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાંને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી ન્યા સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો કુરે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ ઊભું થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કષાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

છીપ તે રૂકત સ્વાતિ—નક્ષત્રનું જ પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં
નિદુઓ તેમાં મોટી નીખળવે છે. અમારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું
પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે અમારા મોતાઓ પણ નદીની છીપ જેવા છે તેમને
દરરોજ મીઠું પાણી મળે છે અન્યથા પિતે કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિશયિ
પણ પાકને જમાડે છે તે આ અતિશયિ તે નથી થતીને.

વ્યાખ્યાનને તમે ભોળા તરીકે નહિ પણ હવા તરીકે ગ્રહણ કરો.
ભોળા તો પેટ ભરીને આવવાનું હોય છે પરંતુ હવા પેટ ભરીને આવવાની
હોતી નથી. ઉપદેશ તમે હવા તરીકે તેની માત્રામાં—પ્રમાણમાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીન પરંપરા છે ત્યાં અમારે એઈ ભાગલું આપવા
જિલ્લો થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્રે જિલ્લા સ્ત્રીને
બોલો. તેની મતસભા એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર જિલ્લા સ્ત્રીને
બોલી સક્ષમ એટલું જ બોલો—એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા ચોડાં ભાગલું
કરનારને માટે આ જેટલી સરસ સભા છે.

મવલની સાથે આચરણનો શોખ રાખે. મરણ પણ કાંઈક છે જરૂર,
પણ તે સ્વર્ગનું નથી. અગ્નિ પર લખેલ નિબંધ વાંચવાથી ઠંડી દૂર નથી
જઈ શકતી. ઠંડી તો અગ્નિના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ આથી મવલ
કે વાંચનાથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરણના અગ્નિનું
સાંનિધ્ય જોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. મરણ આચરણમાં
જીતરીને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકે.

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને જ પે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ધ્રુવ હોય કે છાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પડિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ન્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી ન્યા સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો કુટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બનુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

વમે સત્તારિ લોલા રજ્જુઓ દિય મળ્યો.

—સ્થાનિક સ્ત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી લો. કોઈની પાસે નોટલુક છે ? ખજા દુખની વાત છે ? જીવનને પ્રકાશમાં બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કોઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પણ નથી.

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખો છે. તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિએ રાખે છે. પરંતુ ચેતનના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પણ રાખતા નથી.

માતા મોહનાં હાથર ! તાર્ક બાળકને સુવાડે છે. એવી રીતે અનંત જ્ઞાન સ્ત્રાવણની વીતરાજ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરડાં તાર્ક આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે.

વીતરાજદેવ જ્ઞાનિનાં સ્વરૂપનું સ્ત્રાવણ કરાવતાં કહે છે કે —

આ જ્ઞાતિના સાક્ષત આર્થી ! જે તારે આત્મજ્ઞાતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તે આ ચારે દોષોનું નિવારણ કર. આ સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં બેસેલા હશે ત્યાં સુધી જ્ઞાતિ મળવાની નથી. એક રૂબરૂનાં પણ વિષમ કાંઈ વિના તેનું વખત કર.

મોસળીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને સ્ત્રાવણ મિનિટમાં ઉધરી થઈ નય તે ઝોકટર પાસે જાઓ છો. જો કોઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પીધું હોય તે તને પણ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવે છે. ઝોકટર રોગીને તપાસે છે. પહેલાં મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન શાખ તેનું જીવન આપે છે. જી નને ઉધરી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવો દવા આપે છે. ઝોકટર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉધરી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આખો પચનની દવા તેઈએ છે કે વખનની ? આજે તે ઉભરે પ્રવાહ આવી રહ્યો છે. ઉપાસનામાં આવી સમજાવની સાધનાના અમૂલ્ય પાત્ર કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કપાલચિન્મયનાં રસ પીધે અને ઓરિસમાં જઈ કાઢી નાખો અને જે કપાલચિન્મયને કાઢી નાખવનું કાર્યમાં આવે છે તેને રક્ષકચાત્રે અપ્પલ આપે છે ! આ તે એવી વાત થઈ કે અમૂલ્ય પચન નથી અને ઝેર નીકળતું નથી ! પછી તદુરસ્તી થી ! તે મજા !

જ્યાં સુધી કપાય ઝોઝા ન થાય ત્યાં સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમા બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેમી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાચ મિનિટમા ફરીથી ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામા તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામા આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્યંત ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયફી અગ્નિના ધ્વજન જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાગે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમા સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમા આવી સલામપણે ઠાકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂર છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોરાને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાથી

બંને જણારિ લોભા રૂઝડાતો હિય મળ્યો ।

—નૃસિંહાસિક મુન.

સોનાના બક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ મુવજી મન છે તમે તમારી નોટબુકમાં લખી મોઢાઈની પાસે નોટબુક છે ? પણા કુખની વાત છે ? જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવાં મોનેરી સૂચો લખવા માટે ઢાઈની પાસે નાની સરખી નોટબુક ખસુ નથી !

જ્યાં વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે પરંતુ ચેતનના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટબુક ખસુ રાખતા નથી !

માતા મોહનાં હાથર ! માર્છ જાળકને સુવાડે છે એવી રીતે બનવ જ્ઞાન દસનશીલ વીતરાજ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરમાં માર્છ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું દર્શન કરાવતાં કહે છે કે—

ઓ શાંતિના શાશ્વત મર્મી ! ને તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ આરે છેવોનું નિવારણ કર. આ સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કણુનો પણ વિચાર કમો વિના તેનું વચન કર.

મોસળીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને દસ મિનિટમાં ઉઘરી થઈ નય તો ડોક્ટર પાસે જાઓ છો. ને ઢાઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પાણુ હોય તો તને પણ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવે છે ડોક્ટર શરીરને તપાસે છે પહેલાં મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન મામ તેનું જીવધ આરે છે જીજને ઉઘરી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેથી દવા આપે છે ડોક્ટર કહેશે કે ૭૮થી ૮૦થી ઉઘરી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલદી દરદીને આરામ થશે.

આપને પચનની દવા તેઈએ છે કે વમનની ? આને તો ઉભે પ્રવાહ માંથી રહ્યો છે ઉપાધ્યક્ષમાં આવી સખસાવતી સધનાના અમુતનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કયાવનિજનનો રસ પીધો અને આદિસખા તઈ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવનજને કાઢી નાખવનું કહ્યુંના આવ છે તેને ટકવવાનો પ્રયત્ન માસે છે ! આ તો એવી વાત થઈ કે અમુત પચતુ નથી અને ઝેર નીકળતુ નથી ! પછી તદુરસ્તી થાં તો મને !

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુસ્સે નેતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરસ્કાર કરી એએ છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેસી છે તેમની સામે આ-શ્વઘ્નો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સમ્યક્તા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા બોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શ્વઘ્નો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શ્વઘ્નો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડાનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડાપણાની ધાક છે ઢાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સજ્જન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ ભૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડા પણાનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત જ્ઞાન હોય તો ક્રોધ તેને ખાગલ નથી બતાવી શકતો પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે. જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો બુઝાઈ જાય છે દીવો બુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરો તે તો ક્રોધનો નશો બિતર્યા પછી જ ખબર પડે છે.

મુઝઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યાં હતા. સાથે તેમની એક છએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુંગા વેચનાર બોલો હતો તેની પાસેના રગબેરગી કુંગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુંગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ ઢાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લખાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સક્રાંત્ય અનુભવે એ, જ્યાં એ જ માણસ પોતાનો ધોગવિલાસ માટે સેકડો રૂપિયા ખરબાદ

પચ્ચર કરવા માટે દેરાને પાતળો બનાવવો જરૂર છે તેવી જ રીતે સચ્ચર સત્તરને પૂર કરવા માટે કપાલરૂપી દેરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે ન્હાં સુધી કપાયોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જનપરપરાની વૃદ્ધિ અડકી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મ ભગવાન મધ્યસ્થીર રહે છે—

કોહો ય માળો ય મનિગાદિયા

માયા ય લોમો ય પદ્મમાળા ।

ચતારિ વપ ય કસિણા કસાયા

સિચ્ચિ મૂઠાહ પુજમમનસ ॥

—દશૈકાધિક સૂત્ર

ન્હાં સુધી ક્રોધ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માયા તથા લોભ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાયોની વિપલેશ વધતી જ રહેતી અને જનપરપરારૂપી રૂઝા ઘટવાનાં નથી.

એટલે આપ હમેશાં નમ્યુત રહેા. એકાન્તની કલ્પેમાં જ્યારે મેદા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આખો ક્રોધ પર અધિકાર છે કે ક્રોધનો આપના પર અધિકાર છે? જ્યારે ક્રોધ આગલા દરવાજો ખેંચે છે ત્યારે વિવેક પાછળ દરવાજોથી ભાગી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સૈતાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મરુ એટલે પ્રકાશ ગમે. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું મની સામે મેલું છું મારી સામે મારા આદરણીય પૂજ્ય પિતા બિલા છે જ મધ્યસ્થી માતા છે કે જેણે કયો સુધી અને ક્રોધો ઉપાડી ફેરવ્યા કરે છે જવરાતું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠું છે જેમણે હાલની અધ્યારી મુઠામાં પ્રકાશ પુરવો છે જેમ કલામ્બ હસ્તરખ્તથી મારા જીવનની મારી સોનું બની મઠ છે એમનો તિરસ્કાર કરવા તે તેમને મઠ જાય છે.

તારાણુ અદતારિ જીવનના આ સત્તને એક ગ્રામામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદાણ યાજન્તિ માતરં પિતરં ગુહ ।

મર્ષિપિત્રમન્તિ સાશુ ય શ્યાવો વૈશ્યાણિ વ ॥

ધર્મિ સ્વામિનાથ સૂત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

સતિભાવિત મુજબ તારાણુ અદતારિ કોવાયિદા વ્યક્તિનું મિત્ર હોય છે જ્યાં સુગમના પ્રત્યેક બાળમાં કોધનું તારિય થાય છે ત્યારે તેની આખા નય મર્ષ જાય છે પછી તે માતાપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગળ્ય કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા ક્રોધની જવાળાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાળામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદ્ગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગમી શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માતો છો કે સ્વર્ગના પુષ્પ મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભ્રામકો અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસાને બદલે પથ્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પથ્થર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જાય તો ભવપરપરાતું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે વ્રજ ટેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવ નમા જે સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રદારના ગોળા છે એક માટીનો, બીજો લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માટે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડો થાય છે, લાકડાના, પથ્થરના અને લોખંડના ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજાવે, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સંખ્ય હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાઠ આના તે કુ કે ધૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાના તે કુ કે ધૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને યુ અને પાન ચાવીને ધૂડી નાખ્યુ તે ધૂ બીડીએ તે
 પામમાલ કરી નાખ્યુ છે તેણે ડેટલુ ભોરી બાળ્યુ છે ડેટલા સુદર ગદરા-
 ઝોને સ્થામ બનાવ્યા છે તેનો તે કાણુ દિસાળ ગણે છે !

ધુમપાન તે કસ્ટુની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયુ છે. ઝૂપ-
 દીધી માડીને મહેલો સુધી તેની ગતિ મોટી રોકી સક્યું નથી એક ખેડૂત
 ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર બાનાના ચણા નહિ સમ નવ. પણ ચાર
 બાનાની તમાકુ અને ચલમ સર્ધ જવાનુ ભૂલતો નથી. એવી જ રીતે સિક્કિત
 માણસો એકરિસે જતી વખતે ગદામ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પણ
 સીગારેટનુ પાકોટ તે કમેલ સાથે જ રાખે છે

ગરીબો પણ આવાં દુબસતોની પાછળ ડેટલાં નાણાં જરબાદ કરે છે !
 એક બાલુ ગરીબીની કસ્થિદ કરે છે અને બીજુ બાલુ સીદ્ધ અને સપ્તર્ષિનો
 નાથ કરનાર આવાં વ્યક્તો ગમે વળગાડીને ફરે છે !

હા તે કૂટપાલ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તે કઈ ખચાચણી મા દસ કે ને છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકાના
 માથનો સાથી ઝોલી ચલા દે ! તેની નાની બાળકીને શુ બન હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જક વધતી ગઈ તેણે કૂચો લેવા
 માટે કૂચો કરવા માડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને સાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ બધા ઉપાયો કર્યા પણ એક કામ લાગ્યો નહિ
 આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ ભેગા થયા અને તે માતાને કપિષ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ કૂચો ખાવાવતી નથી ! બે પૈસામાં સી મેટી વિચાર છે !
 બાટલી કલુસ શુ કરવા થાય છે !

રાહદારીઓની વાત તેના દિશને મોટ લગાવી ગઈ હાલિ અને કુ ખચી
 તેની સમજશક્તિ નાથ પામી. મનની ક્ષાંતિને સ્થને ધમધમાટ ચલા માંડ્યો.
 આ બાલુ બાળકીએ જોરથી બે કડા તાલુવા માંડ્યા આવી માતાએ બાને
 લઈ આવ્યા ત્ત જોરથી એક ધક્કો માર્યો અને ઊઠરી રસ્તા ઉપર પડી
 ગઈ અને પાતાની સાથે ૪ સપ્તકાદ કરતી એક મોટર ત્રાંચી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી ભોલીનુ આભેડીનુ વરાઈ ગયુ એક બીસની
 સાથે તે ઊઠરી કમેલને માટે સર્ધમર્ધ મા નીચે વળીને જુએ ત્યાં તે બધુ

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શું કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી।' પાણીએ જવાબ વાળ્યો, 'કહેવાના દા'ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા'ડા છે તેમ છતાં તમે સાલળવા ઈચ્છો છો તો સાલળો. 'નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડોકા કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે.'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાલળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓલવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના ફાવાનલમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઈલાયચીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તળ્યા

રાગ કેટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાધડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરો એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉજ્જવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો જોગી બની મહાકાળ સ્મશાને પહોંચી બપોરે અને ત્યા જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદ્ધતાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન જોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને વહુને શણગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રાખથી જમવા માટે કંઈ કરે છે ખરી? જી નહિ, કંઈ જ નહિ. કારણ? કારણ કે એનો રાખ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખને કે વેદનીય કમતો રાખ એ વિછીતો. રાખ છ જે ઘસારાથી મૂકે છે પણ ગ્રાણ્ય મેલો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી ત્યારે રાજનો રાખ સર્પનો રાખ છે જે મનુષ્યને ચરચરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખને વીછી કરતાં સાપનો રાખ બચકર છે એની મૃત્યુ સુધી પણ ખબર પડતી નથી. માટે વેદનીય કમતો જમવા માટે પણ પહેલાં રાજને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-ભાવને લઈને શુભ ક્રિયા કરસો તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનશે. દાન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રમારે આદીધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું દાન કર્યું અને ભવપરંપરાને સીમિત કરી લીધી. દુષ્ટોમાં પડેલી રાજકુમારી અદન્યાળાએ પ્રભુ મહાવીરને મુઝાં આડના આકળાનું દાન કર્યું અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાના. ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને દાન દીધું છતાં આમ કરવાથી એની તો ભવ-પરંપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સતી અદન્યાળાએ એમને દીધાં વાસ્ત્રાં મદાન સત જલ્પી દાન દીધું હતું ત્યારે સામુએ પોતાનો જન્મ-માતા માતી દાન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બીજામાં રાજ-દિ દલી આ રાજ-દિ જ જિના-તત્ત્વને ભરખી જાય છે તેમાં ઉત્કર્ષ રક્ત્ય મળીને કાતરી નાખે છે તેમ જ રાજદિષ્ટિ ધમ અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આવીબમ કરી નાખે છે.

મોહ-ધરમાં મેમી મોહને મળવું જસભવ છે. કારણ કે એ આત્માની દિષ્ટિને વિકૃત કરી મૂકે છે એ એક જનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકટ નમ વળુને પણ જોઈ સહાતી નથી. આવા જ આવરણમાં દ્યાર્ધ બનત સનિયમણી આત્મા પણ ફકર અને ચકર રૂપે બદલતો ફરે છે આધિ-આધિ બનત ઉપાધિના અપારદ અગ્નિમાં એ શક્ય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી બેઠળનું હતું તોયે રહેમો તે જ અગ્નિ પતે-જા પાણીને ગરમ કરી મલો દત્તે તે જ રાખે પાણીમાં સન-સનતો અવજન થવા ન ગયા પહેલે એડેવી બદેને તે સંતત્યો તેને લાગુ પાણી કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી સ્વર્ગ અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હોયો ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો ઘેલવ છે, એના મુકેટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપ્ત થઈ છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તર્ણુ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો ગ્રામી શકેન્દ્ર પોતાના સિદાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિદ્ધની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જાણે જેવો યુવક આફ-આફ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમા મુધર્મ ગણધરના એકો બની ગયો એ હોતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે પન્નાના એક દિટ્કારે બત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભરણ છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભરણ લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરી વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સભામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણું કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો અત્મા શો જવાળા

છે તે ખજુ સ્થલે વજનદાર ઝેણી લઈને જ આવે છે. વજનદાર ઝેણીને જાઈ તમે સમજી ગયા હશે. તમે તમારા સ્વાથની વાતને ખજુ જાણી જ સમજી શકો છો.

ખીજ વ્યક્તિ તમારા પુત્રની દીકરાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી જતાવો કે બન્નેમાં કયારેક કયારેક આસિ ? દીકરાની વાત કરનાર કે વેવિસાળની કરનાર ? ખજુ જાણના પુત્રમાં ત્યાગની વાત કરનાર કોઈને મળતો નથી.

તમને જામે કે ન જામે, જામે તો જાઈ ત્યાગની ન વાતો કહેવાના વિહસમાં ત્યાગ એ પહેલી ચરત છે ત્યાં મુખી બીજ પોતાને મારીમાં એકરૂપ કરી લેતું નથી ત્યાં મુખી પૃથ્વીને બેઠીને ઉપર આવો ચકતું નથી જ્યારે બીજ પોતાનું વિસર્જન કરી નાખે છે ત્યારે જ એકને જાણે હજારનું વરદાન લઈ તે આજળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જેઓ એક દિવસ તમારી જાને જમારી શ્યા જ દતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઈચ્છાઓ જાને જમાર્યાનું અસિદ્ધાન કહ્યું બી નવા દિનમાં પોતાને અપાવી લીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની હરણમાં આવી રહ્યા હુનિયાએ એમને જોયા જાને તે એમની પાસે નથી પાડી, વધમાન રજકુમારે ત્રીસ વધની ઇચ્છાતી જાર જુવાનીમાં રાજ-પ્રાસાદિને ઠોકરે મારી વનનો રાહ લીધા ત્યારે તેઓ જગવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજ્યા. છુદ જાને ગાંધી મધા મહાપુરુષો ત્યાગના જાને જ આજળ વધ્યા દતા.

દનિયાએ જોયોજોનો દેખાવ જોયો છે ખજુ તે નથી છે તો દક્ષ ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ જારવતી જામિ પર જેમ ચકવર્તીઓ સ્થા છે તેમ જાને ત્યાગીઓએ ખજુ અવી જ મ પારણ કયો છે ત્યાગીઓના મહિર તા તમે જા ? ખજુ માજુદ રહેલા જોઈ રહશો પરંતુ ચકવર્તીનું એક ખજુ મહિર ક્યાં જામને દેખાશે નહીં જા ત્યાગીની દેણ છે હજારે દેવા ચકવર્તીની સવામા રહે છે પરંતુ એક ખજુ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી ખજુ જ્યારે તે ચાગિ-અમનિ સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે ખીજ જાજુ અજમમા વજન આવે છે કે ચકવર્તી જો ચક્રમાં સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો એને અરે નરકમાં જવું પડે છે ચકવર્તીનું સિદ્ધાસન તજ જો તે ત્યાગના સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી મ્વર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે! ભોગ હો મેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુદ્દત પર અમૃત્ય રતો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દાંપી ગિઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો યત્રીસ હજાર વિમાનોનો સ્વામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જુઓ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમાં મુધર્મ ગણધરના ચેલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધન્નાના એક દિટકારે યત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આસ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સલામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગ્રી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળા

ખાપે છે ? જ્યાં છે જ્યાં ચીજો શું જ્યાં જ્યાં વાળશે ? પરંતુ ચૈતન્ય પરિ
મળેને જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં જ્યાં ખાપશે ને ? તેમણે જ્યાં જ્યાં સ્વીકાર-સ્વયં
હોય કે નકાર સ્વયં ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે સર્વ
કંઈ ખરી જ હોયતિ આત્મા જુ પાશ દિવ્યા એક કવિએ પણ ક્યું છે કે

મેરા મેરા જો રૂ કહતા હૈ વહ કુછ મો કામ ન માપગા
રૂ બરી મુદિઠ માયા હૈ મૌર જાહી હાયો માપગા ॥”

આપણી સાન આત્મ છે ત્યારથી ઇચ્છાન બોલે છે કે આ મારુ છે
તે મારુ છે આ હું મારુ જ સર્વ સંપર્ષનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે તારા જીવનની છેલ્લી ધડીએમાં-
ખોમાં મૃત્યુની કાળી જવાથી તને ઉચારી લેવામાં જસમર્ષ છે તું આત્મો
ત્યારે મુઠ્ઠી માંધીને આત્મો હતો તને જોઈ હતો કે ત્યારે જાણક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠ્ઠી વાળેલી હોય છે ત્યારે તું આપણો મીઠો સંઘર્ષ ત્યારે
આ જુ પડ્યું મર્ષ જશે તું તો આવી કહે જ દુનિયામાંથી વિદાય મર્ષિ.

એકદુ તો નિશ્ચિત છે જ પણ હોવાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ યોગીનું પાણી-પરસેવો કરીને આપી નિદ્રા સુધી પૈસા ભેગા કરી
કરે છે આત્મો જ નથી ને અવગ્રવતો જ નથી પરંતુ મૃત્યુના એક જ કપડે
સર્વ કંઈ તજી અલી નીકળે છે ત્યારે લોકો બોલે છે આપણે જુ
હોઈને આવી ગયો બીને માણસ પણ છે જે જુદિનજો દળશ-લાખો
રૂપિયા કમાવે છે પણ તેમાંથી તેણે આપું અને કાને અવગ્રમ્ય છે પોતાના
ગરીબ કાઈ-કાંડુઓને મટે દળશ રૂપિયા તેણે આપ્યા હોય છે ત્યારે
આપણે માણસ મૃત્યુ થતાં આવી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ
જાણુર હતો જીવત જીવવાની કળા એણે જાણી હતી તે ખતો જોડિ
નહોતો ફક્ત એણે કરીકરીને મરી જમાવ્યોમતિ તે નહોતો તેણે
કમાઈ જાણુ તેમ વાપરી પણ જાણુ વારુ ત્યારે કહે જસી ફેસલો
આપણે કે ત્યારે નિઆર-મારણ જનવું છે કે જાણુર ? હું મારું
જુ કે મોઢપણુ આપણે જનવાનું પસંદ નહી કરે કામ-કામ કરીને કમાવું
અને રોતા-રોતા હોઈને આવી નીકળવું એ જાણુરેનું નહી પણ કાચેનું-
નિઆરજીનું કામ છે

જાણુર જનવું છે તો મનને વિચાર જનાવો બી ન મારે કંઈક ત્યાજ
કરતાં શીખો મનને એવું તો સાધો કે ત્યારે સંપત્તિના નિઆજનતો પ્રાપ્ત
આવે ત્યારે પણ તમે કહી જોડો કે તમે જ્યો મારે કંઈ નહી જોઈએ.”

આ શબ્દોમાં તમને વિશાળ હૃદય જેવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “હું જ લઈશ;
તને નહીં આપું ” આ નીતિ પર ચાલીને કેટકીએ-અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂકી હતી રામ તો વનમાં સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું
પ્રાણપમેરું ભરી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂની બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમાં છે નબળાઈને, દુર્બળતાને,
સજ્જનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમાં વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગંભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામાં વાસ કર્યો કુર્મ્મે,
જેના રોમે રોમે સ્વાર્થ રમે,
મેલુકા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમાં,
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જેઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ સ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમાં જેવા જવા સમય છે, પણ ધર્મ-આનંદ આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમાં ખૂપેલાના મન-મદિરમાં આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે બ્યારે હૃદયમાં
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘હું એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો ચારે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમાં પણ કહેવાયું છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂર્જિયા ।

મા ગૃહ્ણઽકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજને આપ્યા પછી જ આરોગો કોઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

બ્યારે મનમાં અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામાં આવે છે તે સાચા અર્થમાં ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામાં રહી અતેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અતેકવાર એવા ત્યાગ કર્યો

એ અમુક વસ્તુ મળશે તો આટલા ઉપાસ કરીશ છેકરો યેર ફરશે તો પાંચ આપમેલ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાત્રિમિતિ ત્યાજ છે કોધમાં પણ ત્યાજ કર્યો છે આવેશમાં આવીને લાત મારી ચાલી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કંધુ પણ ખાધુ નહીં તો શુ એને આમ તપ માની શકારે ખા ૧ વીતરાજ દેવ આવ્યા તબતે તપરૂપે સ્તીકારવા નથી.

સેભી મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે દુકાને ચીરદી જામી છે ઘેરથી બાળક આપ્યું અને કહેવા લાગ્યું આશે ભાણુ ઠું યર્ષ રસુ છે આ જાણુ બાર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોની ચીરદીને જોઈ લાવવું મન થતું નથી તે કહી દે છે કે “બા, તું જામી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી સે. અને હમણું જૂખ લાગી નથી. બો જનનો અહીં ત્યાજ કર્યો છે પણ તેમાં જાતમ-દિ નથી. ભૌતિક પદાર્થોના રાજમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ કર્યો છે કોરમાં કોર પ્રતિજ્ઞાઓ પણ કરી છે પરંતુ ૭ ત્યાજમાં પાનદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજ અને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં.

બિહારના મધ્યરાત્રના લાઈનું નામ પૂરીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન લાલદે નામની સુદર રાજકુવરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી તેની અવસ્થા તેઈ પૂરીરાજ બેબાકાએ જઈ ગયા સ્વમિજી ચિકિત્સકોને ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો સ્વમી વાત તો એ હતી કે આકુખનો વાતણે એટલો નાજૂક છે કે જ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાંધવાર ઈઈ મળતું નથી એક સાધરે ક્યું છે કે

હીઓના હાંને કાનાવનારુ કાણુ છે ?

કોરી વટી આકુખની તો સાંધનારુ કાણુ છે ?

જીવન-દીવડે જ્યારે એલવાય છે ત્યારે દુનિયાની ઈઈ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રતીપ્ત કરી શકે પૂરીરાજના સવ પ્રયત્નો અર્થ નથા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી જે દિવસે મુકા નેગના રાત્રમહનથી લાલદેની અર્ધી મહાર નીકળી તે દિવસે પૂરીરાજની આંખોમાંથી અમુકવાર વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હજાર-હજાર ધારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની નિદ્રા દેવા પૂરીરાજ પણ સ્મરણ ભૂમિ સુધી ગયા અસ્ત-મિત્રા ઉપ લવરના મનદેવને મુકનામાં આજે જાત-જોતામાં અમિતી જગણાઓમાં ભૌતિક દેહ ભરમ જવા લાગ્યો.

એ દ્રશ્યને નિહાળી પૃથ્વીરાજનુ દિવ જાણે છાતીમા ગોળી લાગવાથી
મૃત્યુ અનુભવી રહેતુ પખી પોતાની પાખો ફૂફડાવતુ હોય એમ ફૂફડી બિંધુ.
વિયોગની વેદનામા બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

“ તો રાંધ્યો નહીં खावशु रे वासदे निसड,
मो देखत ही वालियो लाल दहदां हड्ड ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-
દેના કોમળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હુ તારા ઉપર પક-
વેલી કોઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ
મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા સુદ્ધા ખાવાને છોડી દીધું
આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા થોભો, આપણે હજુ બિડા બિતરીને જોવાનું
છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ
છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની
મમતા બોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમા આવા ત્યાગની કોઈ કિંમત
નથી મનમા રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કોઈ અર્થ નથી માટે પહેલા
રાગને તન્ને અને પછી પદાર્થને તન્ને, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ
આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કથાસવિભવના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમય ચાલી રહ્યો છે. કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે. ૨૭૨ ક્યાં હતા આપણે વિચાર કર્યો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કમેઈ અધુરને થાય છે બહેનો અન્યથા હો છે તે તમે જોશું છે હવે તો ‘૭’ ના બદલે ‘હા’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે જણવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન થઈ ગયું છે કાઈ પણ ન કરવું એ શ્રીમત્તાઈની નિશાની ગણાય છે. ખજી અને એવ જાણસુ છવનથી ગમે તેટલી બિમારીઓ ચાલી આવે. ક્યારેક માથું ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાઈ વખત કબજિયાત થાય છે તો વળી કાઈ વખત બેધ ન થી આવતી રા. રાજ રોકટરને ત્યાં દોઝા અને ફી આપે, પેટમાં દવાઓ નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંજાવે. ખાતી શ્રીમત્તાઈ કે ? બે રાટલી પણ ચર્ચિતથી આવ ન દે. તેમ કરતાં ગરીબાઈ શુ ખોટી છે ? ગરીબી, અને રાટલી સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અણાણાં ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે રાજે રા. ત્યાં ઈન્જેક્શનોથી શરીરમાં કાણું તો નથી પાડવા પડતું. અને ગરીબોની પાસે એવા વધાણા પૈસા પણ ક્યાં છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિમારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે નહોં છે કે ત્યાં તેનું ઝડપુ સન્માન થવાનું નથી આ તો તમે સોંધો તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે મો સખીતો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે ખજી ગરીબોની કુખીમાં તે શુ કરવા ત્યાં.

બામણની બહેનો ખાતે પણ હાથે ધરીએ હો છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટ્ટી અનાજનો સસ્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગોળાઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટ્ટીમાં દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમાં પલળેલું
હોય તો અરાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કડકાટ
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામાં જ્ઞાનની બીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજાવે કે જેના
જીવનમાં ગભીરતા છે, વિચારોમાં પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અગ્રેજ વિચારક માર્કેટવેઈન કહે છે કે-માત્ર બે ઈંડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કડકાટ કરે છે કે જાણે તેણે કોઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કોઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કોઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર ભણે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીંથી ભરેલો આદમી જ્યારે બે પાનાનો નિબધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા માટે એક સરકૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वुधजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मद्मे मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અંતરને અજવાળ્યું, એવા ભર્તૃહરિ
કહે છે-જ્યારે હું કોઈ જાણુતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું બધું જ જાણુ છું આ અહંકારે મારો જ્ઞાનદીપક યુગ્માવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમાં ફૂંખીને શોધવા મડ્યો, ત્યારે જ્ઞાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પરિચયમાં આવ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના ચોરાક મિન્ટુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સગમ્યું કે
આજ સુધી હું જે કોઈ શીખ્યો, જે કોઈ વિચાર્યું અને જે કોઈ સમજ્યો

હતે. તે જ્ઞાન નરિ પણ અજ્ઞાન હતુ અને તેને કુ જ્ઞાન માની મોઠા હતો. તેથી મારા મનમાં અદકાર આપ્યો. આ ૮ કુ સમજી શક્યો છુ કે હુ કેટલા અધારમાં છુ. જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનાં ફિરજોનો હળરમો ભાગ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ જાદી નદીઓ હોય છે તે ચાત હોય છે પણ જીવંત નાળંદ એવો અવાજ કરે છે કે જલજે પાણીનો અખૂડ સમુદ્ર હોય. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે હુડા જ નરિ. આશુભાણુની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે ખેંચી લાય છે.

એ નદીનુ જોઈ ત્રણ દિવસમાં બિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સજ્જી કરી તે માનવીના મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ થાય. જ્યારે તે તેની નદી જશે ત્યારે તેની કચ્છણી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એકલુ મોટુ પૂર આવ્યુ હતુ કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી કેટલાં દૂધ પીતાં માળોએ મરી ગયાં કેટલા કુચાનો અને વહી તણાઈ ગયા. તેના આજ દિન સુધી પત્તો નથી કેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સારું મઈ ગયું હ નરો તણાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં બિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં માનવીએ કરેલા કાળાં કામની યાદ તો હમેશાં મારે ૨૧ ૮૮ કેટલા દસતાને રજવ્યા બી નહોતા રોટલા ઊંચી લીધા એવી કાળી કચ્છણીઓ માનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નરિ.

૫૨૮ અ કારી વ્યક્તિના પ્રશ્નો જ એવા આવતા હોય છે કે તે બીજાને નીચે પાટી પોતે જગ્યા આવવા ઈચ્છે છે પણ અકારી પોતે જ પાતાનુ પતન સાથે છે અદકાર થું છે? તે છે માત્ર મનનો ભાર જો વળતી ગઈ તો એક તેલાભાગ પણ નથી. પણ તેનો ભાર એટલો છે કે ત આ માન ઉચ્ચ કક્ષાએ જવા નથી દેતો. તે આપણી જાએ હાજમની સપ્પાને ૧૫૧ નાખી પતનના મારા પટક છે. તે ચાંતિ જોઈતી હોય તો પદના આ મનના ભ ને દૂ કરો. ખરુ માનને કે મનમાંથી માનનો મ ને ઉઘાડી ને જ્યાં જ્યાં નમન એટલુ હળવાપણુ સામર્ય કે નજે માથા નથી મળુ ને. ૧૨૧ ગયા માનરિ જ્યોતે લાભ મળ્યા કરતાં વધુ છે. જોતમ પ્રમુ ૧૧૧૧૧ ૧૧૧૧ આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

૬૦— 'માણ વિજયેજ મમ્હે! જીવે કિં જાનયઈ?'

૮૦—માણ વિજયેણ મદવં જળયહ । માણ દેયણિજ્જં કમ્મં ન
વન્ધહ । પુવ્વ વુદ્ધં ચ નિજ્જરેહ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત ! માનવિજ્યથી આત્માને શો
લાલ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની
બિચી બિચન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ઘણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
બેસતા હોય છે કે પાતાળને ફેરડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કોઈ વાત
નથી હોતી કે ન્યા આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સવાલો બેઠેલી ગયા । ખજી ભલેને કીડાની માફક ધરમા ડકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મધાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને શેકી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આવશે
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરો

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ ખુરે, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક જીવનમા
કેમ શાંતિ આવે, જીવનની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકેલે,
બીજાની ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ જીવનમા કેવી રીતે બિતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કાઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ જીવન અને જગતના રહસ્યના સાતા
ભગવાન મહાવીરને જીવનને સ્પર્શતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનવો ભાર ઉતારીને ફેંકી દે છે ત્યારે તેને શો લાભ
મળે છે ? આ લાભને તમે ચળકતા ચાદીના ટુકડાનો લાભ ન સમજશો

તમારે શું જોઈએ ? ચમકતી ચાદીનો લાભ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો
લાભ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના ટુકડાની બીજા માગવી એ
સુદ્ધિમતાથી દૂર છે

આ પ્રમના જ્વળમાં વીતરામ પ્રભુ મગધીર દરમાવે છે કે- દે
ઝીનમ ! મન પર વિજય મેળવનાર આત્મા મૃદુતાના માધુર્યને મેળવે છે

— જીવનની કામળતામાં ક્યેં આનંદ છે તે તે આપ સતાને પૂઠા.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકનોને અને ઝડે તે ખેતી જાણ છે ત્યારે
તે નાની સતાને તાણી જઈ સક્તી નથી નાની વેશી અને તેના પ્રય-
ત્નના ના પુરમા પણ પોતાને સપામન રાખે છે કારણ કે તેમને કામળતાની
કળા નથી છે પાણીના પુરની સામે આગ્રહ રીતે તે રહી શકે છે મોટાં મોટાં
વૃક્ષો જેમના મુળ જમીનમાં બેઠે સુધી મરેલાં દાખ છે તે નાબૂદી જાણ
છે તેના યજ્ઞાંર્ષામ ! અબહી નાજ છે પણ નાની વેશીએ એ તોફાનની
સામે રમતી દાખ છે કેમકે તેને ઝૂકનાં આવડે છે

જે ઝૂકનાં આવડે છે તે તોફાન સાથે રમી શકે છે અમરન મગ
વીરને ઝૂકનાં આવડુ હતુ મારે તો તે તોફાને સાથે ખેપી શક્યા અને
એવા ખેપા કે તેમનાં કષ્ટોની વાતો સામજીકારનાં આ ? પણ રોમાંચ ખર્ચ
ઈ નજ છે વિપત્તિઓની વીજળીઓના કચકા મગ સકોના પડાવ તરી
પાયા આ કષ્ટોના પડાવ માત્ર અમેશ્વર જ્ઞાનથી તરફથી જ નરોત્તમ આ ના
પણુ આપ કૌરવવનાર મેરોએ પણ એ કષ્ટોની પરખરને વધારવામાં કઈ
જાણી ખા નજાતી હતાં એ ખ્યાન સાધક એ સપર્શ દુખો વચ્ચે
મમકતા । વિરોધીઓના પ્રવરોની મખમમાં રહેતા હતાં પૈનની પ્રતિમા
સરખા મ તારે પૈનિ હોમુ નાદાતુ તમે આમળ વધતા જ રહ્યા વિરો
ધને રિતે રહ્યા કામા જાણી નાખવાની કળા નામ કામળતા છે

મન ઉર વિજય મેળવનાર સપાને જીવનની મૃદુતા પ્રાપ્ત થાય છે
જેને જીવન સદાકામા આમળ વધવાનું સ્વદષ્ટ પણ તે જ પ્રાપ્ત કરી શકે
છે કે જાણ । અથા મોઠા નયો કે તે અમલ કે અનાવની સામે નથી જકે
અન રન ન । ન મગક ઉ તા હતાં એ સપામા જનુ કામળતા
જે । નામ મયાની ખાણખા ખાણ રાગે માં જા પોતાની
ર । ન ના પ્રતિકર મરિનજ રોઝે આ મરિનજ આમ
જન । ન । ના જાણર । નુ હતુ અનુપેતી સામ તમને
। ર । ન । ન મન મમ તમને વિરોધ દને તમાની સાથે
ન । ન । ન । નુ એ તો તેમના પ્રતિમમાં જ રોગ મરી

વિનયવત આત્મા માનના જોખને ઉતારીને ફેંકી દે છે પછી માનને પરિણામે વેઠવા પડતા ક્રોધોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા ક્રામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહ કાર, તેની નજીક નહિ આવે કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરોક્ષ રીતે પણ અહ કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોડીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફોટોગ્રાફર તત્ખંધ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું—“તમને ખબર છે આ ફોટો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું—“હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાસુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાસુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ જોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને જાણખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનના મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જુવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણવું હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટો પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એક-લાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વગ્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણા-મય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેલનારો હું ! એમની વચમા બેસતા કેટલી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

સૈનિક એક વ્યાસન ઉપર બેસે. એકા માટેજ મે ફોટા સજાવી કે જેથી જનતાના મનમાં પવિત્ર સતીની ઝૂલિ રહે સમગ્ર સેનાપતિની નવિ.

આ એક નિશાનિમાનીપણ અને નિખાલસતાનું ચિત્ર છે જેના ક્ષાત્રમાને અભિમાન અપ્યુ નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ સુષમાં શીતળતા વ્યસન છે, તેમ અદકારીના મોંમાંથી નસતા-જ્વાળા વાક્યો નીકળતાં વ્યસન છે અદકારીની પામે તમે વારવાર એક વાક્ય સાંભળશો અને ઓળખો એ કુ કોણુ છું ?

એક સાત વાંની વ્યસિકાને પૂછવામાં આવ્યું કે અભિમાન અને આ કારમાં તે ફેર છે તેણે કહ્યું—અભિમાન કહે છે કે તમે મને શું સમજો છો ? ત્યારે આ કાર કહે છે કે—તમને કાઈ કાંઈ સમજતો નથી

સાત વાંની જાણી અભિમાન અને આ કારની જુદી પરિસ્થિતિ આવી છે. અન્યમાં આ કાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી મે જુદો કરે. પછી તે તે પેતાની સ્વકાષ્ટ માને છે આ બીજી તે બીજાને જુદો સમજે છે. આ કારખાતે કે તે તમે બીજાને જુદો માનશો તે બીજીની નજરમાં તેમ બેસી જશે

આકાશમાં બેઠે રહેન પત્ર, આખી દુનિયાને નાની મનવો દર્શાવે રિશ્તો તે દર્શાવે કે દુ કે પે બચો થયો નવો છું. આથી જેતાં દુનિયાનાં મોઝાં મોટાં યશસ્વી પત્ર નાનાં નવાં દેખાય છે. અદકારખરી આંખોમાં તને કાંઈ તો શું મનુષ્યો પત્ર કો જે દેખાય છે પણ એ ન જાય. કે દુનિયાને નાની જેનાર પત્ર અને એ ખબર નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ પત્ર તો જ દેખાય છે

પરંતુ અદકાર એટલું સ્પષ્ટ જ દર્શાવે છે. મોઝાંવોટરની જાદવીમાં રહે. આ બની સ્વચ્છ દવાને અદકાર તો રેતી નથી અને અદકાર એકો જાણ ની જાણ રેતી નથી એ રંગીને અનુભવમાં રહેતી આ કારની જે જે દર્શાવે આખીને અદકાર નીકળતા રેતી નથી અને અદકારના પ્રકાશને અદકાર ત્યાં રેતી નથી. આ અનુભવ આકાશમાં જે પાયા છે તે અદકાર એ તો નથી પત્ર ઉ રો રહે છે

અભિમાન પાયા પાયા પાયા રહેતો એ પોતે તમને જે અનુભવ થાય તે પાયા મનદર્શી નિગૂળ ઉપર આકાશના જાદુ અનુભવ

બધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહીં કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી લલાઈ-ઓને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહીં કારીને કાઈની સાચી શિખામણુ પણ સાલળનામા અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમા રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણુ પણ નીચે ઊતરતા જાય છે જેના જીવનને અહીં કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામા સદ્ગુણુનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાથી અહીં કારને કાઢી નાખી તેમા સદ્ગુણુને ભરવાનો પ્રયત્ન કરો

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ અવાહિમાન આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણુની સામે નમવામા નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામા દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણુની વ્યક્તિને તમે હઝાર વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધરો પરંતુ સ્વાર્થના પ્રલોભન બને બપની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે

ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમા, વિનય ગુણુ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીન્ન અધ્યયનમા પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પતિયાગ કરવાનું પણ દ્રરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધકજીવનની લાખી યાત્રામા તારે ભૂખ અને તૃપાના સકટો પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ક્ષેત્રથી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમા દીનતાનાં જરા સંખ્યા હાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો

તનની દુર્બળતા મનમા ન પેરે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીરૂપે કહે છે -

“કાલી પઢંગ સફાસે, કીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ અદીળમણસો ચરે ” ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨.

ભૂખ અને તરસને કારણે તારો દેહ કામચલા પત્તે જેવો કૃત થઈ જાય છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલજો વિદ્યા તારું જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ ધર્મ ક્યા આશ્વાસન એક વાજ છે અને એ તપ પણ છે મુનિ-વનમાં સ્વાધ્યાસનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું વિદ્યા માટે સ્વાધ્યાસ ન કરીશ નહિ. તે સામાન્ય જનતા તેને સીધી અર્થ એવો કરશે કે બાટલું ગાયું બાટલો ઉપરેસ દીધો એ મધુ માત્ર એ શે લા માટે હતું આ વૃત્તિ તારા સ્વાધ્યાસની જીવન માટે શ્રેયસ્કર નથી તેમ જ જીન યાસનને માટે લાંબાંરૂપ છે.

તમે તપ જાતો પણ દીન નહિ એવી જ રીતે સ્વાધ્યાસની જાતો પણ અધ્યાસની નહિ. અધ્યાસ અને સ્વાધ્યાસમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું લાવની જરૂરી અને સ્વાસ્થ્યસુચક જરૂરીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં જરૂરી હોય છે જો જરૂરી ન હોય તે તો મોતનું વોર ટ ન આવે. પણ જો અપરેશ્વર સાક્ષાત્કાર કરતાં ઉપર જાય તે તે ચિતાનું કામજી બનશે. તેને માટે કોઈકશન પણ સેવું પડશે.

જરામર એવી જ રીતે. સ્વાધ્યાસ શરીરની જરૂરી જરૂરી છે અધ્યાસને પોતાના દેશનું પોતાના ધર્મનું પોતાના સમાજનું ધોરણ હોયું નોંધીને જો કોઈ મનુષ્ય યોગ્યક પૈસાની આતર રાખ્યાનાં કિતનો નાશ કરવા તબક્કા થાય તો જાણવું કે અધ્યાસકાર્યે રાખને મોટું નુકસાન કરી શકો છે.

તમારામાં આત્મધોરણ હોવું નોંધીને અધ્યાસ એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતને બાદમાં છે પોતાની શૂંસ જો જાણતી તો એક નવા બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ અધ્યાસ કાની શુદ્ધશરીરમાં એક અધ્યાસ તેમને બાકીમાંથી જન્મ આપી કરવા કમ્પુ તે તેમને જરાયે સ્વચ્છતા પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ વૃષ્ટિ તેમને કમ્પુ હોત તો તેને જા આપવામાં એક કમ્પુને પણ વિલગ ન કરી હોત. પરંતુ અધ્યાસ પ્રથમ જુદો હતો. જો તેમણે જન્મ આપી કરી હોત તો સમગ્ર બારતનું સ્વાધ્યાસનું જુદું રહેત. એટલા માટે તેમને તે અધ્યાસની જાણ અને માર આપીને પણ જન્મ ઉપર મેસી શકા. કારણ કે આ સ્વાધ્યાસનનો સ્વચ્છ હોતો.

આત્મધોરણ વ કાને નથી? મુળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિશ્કાર સ્મર કરી શકતી નથી. કોઈક માવામાં આવે છે તો તે કોઈક મારનારના માથે ચડીને એમી તપ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળી ગયો તો કાઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાચ્યા સિવાય મંદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, જ્યાં બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો ”

તા. ૧૮-૭-૫૯

જેન ઉપાશ્રય, માટુ ગા.

દેવી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા ચાર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મધૂરની ગોલા એની પાખોથી અને પાખોની શોભા મધૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા પરંપરના પ્રેમસભ્યથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ રાત્રીના વૈરાગિને માટે ધંધનડપ છે જો આગમાં ધંધણું ન પડે તો તે ધુમ્મસ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન બને. તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે. પણ તેમ જોમ તે આજળ વધારાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો અલકાર તેના માર્ગમાં અટકાવત કરતો જાય રહે છે. સજ્જતાની સમોચિત માનવમનમાં અલકાર જાય છે તે અલકાર તેની પ્રતિભા રૂપે છે. મનના અલકારને એક અસંગત વિચારો ટાંકણીની કિપમાં આપી છે. ટાંકણી કાઢવામાં પેસે છે પરંતુ તેણે માથું તેને આજળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે અલકારથી અસંગત બનેલ વ્યક્તિત્વ મસ્તક તેની પ્રતિભાને અટકાવે છે.

અલકારી અસ્તિત્વની એક આ ન હોય છે કે તે પોતાના ૮ કાષીને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે. તેના જન કહેણો પોતાની પ્રશસ્યા સાંભળવા ૮ ઉત્સુક હોય છે.

અલકાર એ કલાકત્વ જાણું રૂપ છે. આ કલાકત્વ સંબંધમાં સાંભળતા આના જા. આ પહેલાં તમે મનની જાણના કોષ કલાકત્વ સંબંધમાં સાંભળ્યું છે. આને મન પર વિચાર કરીએ.

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા માટે? એક માધુર્ય સાંતિ બને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાન વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂંદી ગાજ કાઢી જાય છે તે સાંભળિત પચાન આદમી એકદમ લાલચીળો થઈ જાય છે. એ જ કાં એવું શું કામ કરે છે કે નથી કમાવેલો કોષ જાણી નય છે. આપ જ્યાં બેઠાજુઓ છોએ કમારે પણ એકાન્તમાં ચિંતને શાંત રાખી આ સંબંધમાં વિચાર કરો છે ૧ મ કરો બને બન્યું ૮ તુલ્યને નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે. પ્રશ્ન રાજના જાણે તે શરીરમાં વૃદ્ધી અર્થ

હોય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો ? તુગત જ ડોકટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો.

હોગિયાર ડોકટર શરીરમાં પ્રવેશવા રેગના જતુઓનો નાશ કરતાં પહેલાં, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોકટર બનો અને જુઓ કે કોધના ઝેરી જતુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જાણશે કે કોધના જતુઓ અહંકારમાં પેદા થાય છે કોધનું મૂળ અહંકાર છે, જ્યારે માનવ મનના અહંકાર પર આધાત થાય છે, ત્યારે તે ઉછળે છે, આ ઊછળતા અહંકારનું નામ કોધ છે.

જ્યારે કોઈ કાઈ કડવી વાત કહે છે તો તે બોલી બેઠે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું ? આ “હું” ઉપર ચોટ લાગી કે ઊભરો ચડ્યો આ અહંકાર વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો ફેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વશપર પરા સુધી ફેલાય છે આથી ફેટલીક વખત કોધના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ્લ થઈ જાય છે તેની વશપર પરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે ? અહંકારના જ આ બધા રૂપાંતર છે.

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેના અહંકાર ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ધ્રુધવાઈ બેઠે છે અહંકાર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે આ ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આખું ડૉરવસૈન્ય નાશ પામ્યું દ્રૌપદીએ માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ વાક્ય દુર્યોધને સાલળ્યું અને તેનું અહંકાર ધ્રુવાયું અને તે ધામાથી અદ્ધાર અક્ષૌહિણી સેનાના રથિર વથા થાદ રાખો કે માનવ મનવા સુપ્ત અહંકાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે કોધ ઉભરાય છે.

તો એ પણ ન ભૂલશો કે જ્યાં સુધી હૃદયમાં અહંકાર ભર્યો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટુંબોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર મારે છે ? તું ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર ઊછળે છે મારે જગતે તારું સન્માન કવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાલુ આવે તો પણ લાત અને સામી પાટી પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત.

ફુટખોલે કહ્યું-વાત તો સાચી છે મને પણ આ તિગ્ધકાર પર રોપ ચઢે છે જ્યાં જાઉં ત્યાં લાતે ચડે છે, પણ તેનું કાગળ એ છે કે મારા

પેટમાં અકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરા ખવડાવે છે. બધાં સુધી એ હવા રહેતી ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરા ખાવાનું આશુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં અને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નક્કી છે કે જો તમે બીજાં જોને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે અભ્યાષી દુઃખરેલા હોય, તમારા અકાર સામે વિરોધતા સર કાંઈ ન કરે પરંતુ તેને ઠોકર તો નજર સામે છે. ઘાડ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામ અને માટે કંઈ કંઈને સુધામ રાખી રાખી નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેનાં ફળ મળવા મડિ તો યોગ્ય જ દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસનના કિસ્મત તેની આજીવન શિક્ષા પડી જાય છે તમે એ જોશુ હશે અને અનુભવ પણ ક્યો હશે કે તેમનાં કિસ્મત મધ્યાહ્નના સૂરની માફક ચમકતાં હતાં જેમના મહેતોમાં થી કે તેમને બાંહે આચરના દીરાઓ જળતા હતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો જમડી અર્થ કે તેમના ધરનાં વાસણો સુઢાં બેચાઈ અર્થ અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે કાંઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ કયો નહોતો કે તેમ કરવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મળવાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ સુખમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એવા આજીવ વખત છે કે આ ૭ મિલિયનમાંથી પકિતમાં એસે છે માનવીએ પોતાના કામનું અભિમાન ન કરવું. જેઈએ વૈભવના અમારા મૂરતી તડકામાં બિલા રહી કેમના દુર્ભાગ્યના અંતરની ગરજો કરશે નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે તેને તે જર્વ કરે ને કદાચ વૈભવનો ખર મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચક્રવર્તી સમીટોને ઘાડ કરો કે જેમની પાસે બારતબરનું વિશાળ સામ્રાજ્ય હતું અને જેન ક્યા સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિભદ્રની સંપત્તિને ઘાડ કરો અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ખર આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ કંઈ કાલ સુધી વખો મો રોમાં મહામતી હતા અને આ ૭ કામ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અમીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પચડાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગદ્ગતનુ યજ્ઞ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનમાં આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર કરો તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જેતા હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો છાતી ઠોકાને કહેતો કે મારો ડિક્કન્ટેરોમાં “અસ-ભવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામાં તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી ચમચરી ઊડતી જનનાના પ્રાણુ ડપી જાના તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ઘુટણીએ પડવું પડશે પણ તેનું ટિસ્મત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને ડપાવનાર એકો એક નાના સરખા ટાણુ ઉપર કેતીની હાલતમાં મર્યો હજારો વીરોના લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમાં પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગદ્ગતીવૃત્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગદ્ગતીપણાથી કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસમગ્રવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડયો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગર્વોન્નત મગ્ગક યુદ્ધે જ નીચું નમાવ્યું લશ્કરના પગમાં જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમાં તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમાં હાથકડી અને બીજા હાથમાં બોમ્બ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર બોમ્બ પડે તમારા મહેલો ઉપર બોમ્બ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ જી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમાં પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રંગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબ્દો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામાં ભારતના સાતસો રાજ્ય રજવાડાઓની -

સત્તા જિનવાઈ મઈ સદીઓથી ચાલી આવેલી પુરાણી રા નશ્તી પર ત્યને
ખતમ મતા બે મદિના પણ ન લાગ્યા

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સીદ્ધાંતુ પણ અભિમાન આવે
છે પણ સૌ પનો કેદ કેદનો વખત ટકવાનો છે ! વ્યાધિની ઉપાધિ તેની
પાછળ પડેલી જ છે જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો
મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરે ચાર દિવસ પડેલાં સુદર
સુકુમાર બળકે આ ? મામડીના રામથી એવું પી ! તુ જોવામાં આવશે કે
તેના સાથે પણ તેવું તમેને નહિ ઝમે. હાથ વ્યાધિથી બચશે તો સીદ્ધના
દુશ્મન જેવી જુદાવસ્થા તો આવશે / આ જ વાત બળતી છે જે મકર
તાંઓ એક બાણ વડે એક લાખ મોઢાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ
સદાને માટે સર્પ મથા લોડાની બેડીઓને ઠાયા સુતરના તાતણાની માફક
તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બગાડુરો ઠાયા સુતરથી એવા બધાઈ
મથા કે પાસુ બચવાનું પણ મુશ્કેલ હતું

એક ચી / બીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પણ
અભિમાન નમે તે છે તેની માન્યશક્તિ ન્યારે કોઈ કુદ હક્કવાળા મનુષ્યને
ચાર અક્ષર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવરની ઢાઢિમા / મો
છે બે ચાર સ્તોક આમથી કે તેમથી મોઢે કમી પડે ન્યારે કોઈ સાધુ
સત પાસે જમા ત્યારે તે સ્તોકો એવી રજથી ઉચ્ચારે છે કે ભૂિ કવિ
હાસિયસ જ બોલી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશે કેમ જાણે એમ
બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું

આમ જ ચોક્કામાંથી બેચાર પ્રશ્નો માફ કરી લીધા પછી જો કોઈ
સાધુ કે સાધ્વી મામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રશ્નો કરશે. જો કોઈ
પ્રચાવત મુનિ જરાબર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ
જ છે હાથ કોઈ એવો પ્રસન્ન આવ્યો કે કોઈ અસ્પર્ધત સાધુ કે સાધ્વી
મળી મથા તો પછી તેના અહંકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વરમધ
પ્રશ્ન કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવબરી રીતે ઝરદન બેઠી
કરશે હસને માટે પ્રશ્ન સમાધાન કરશે અને આજુબાજુ મોઢેલાઓ તરફ
એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોઢો વિનય પ્રાપ્ત કયો હોય. પણ
જો હાથ કોઈ પડોએય સાધુસત તેને એ ચોક્કામાંથી / વચ્ચેથી પ્રશ્ન
પૂછે તો રત બહારથી જશે અને તે સ્વદેશ પડેયેથી જ ગળવા બેસી જશે

હા તો આ વાત કુદ હક્કની છે માતાવસ્થીય કમના કુરોપકમથી

થોડું જાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણુમા ઉતારે તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહ કારને ન પોપો

તમને ખબર છે કે જે બચી જતના જૂઓ હોય છે તે પોતાના કુળોને ઢાકીને ગળે છે તેના ઉપર કંઈક કંઈક હોય છે યજ્ઞમ, નાળિયેર વગેરે બચી જતના કુળો છે તે બધા ઉપર કંઈક કંઈક હોય છે કારણ કે તેના વડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી શકે, પણ હાલની જતના કુળો પર આવું એક પણ આવગળું હોતું નથી જમરખ જુઓ તેના ઉપર કંઈ હોતું નથી હા, તો સદ્ભાગ્યથી જાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાયા તેનું સાત્ય નામ પામે છે જે બી ઉપર મારી પડે છે તે જ બગી ગંધે છે જે તેના ઉપરની મારી કાઢી નાખવામા આવે તો ગમે તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બગી શરૂ નથી તેવી જ રીતે જાનના બીજને ખુલ્લું ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર યજ્ઞાકાર કરવા જેવું છે

જે કદાચ આપને આપના જાનનો અહ કાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરોષે કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરે અને વિચાર કરે એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે! હું માનું છું કે આ તુલના જ્ઞાન-અહ કાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ ઈન્જેક્શનનું કામ આપરો

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાલજ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ધણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ જોડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યયન કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વાની છાપ હતી કેટલીયે સભાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સભામા જતા તે સભામાથી વિજય મેળવીને જ આવતા મથળે મથળેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વાસભા મળી હતી આ સભામા વિદ્વાનો કોઈ એક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જથ્થ-પરાજયનો નિર્ણય કરતો આવી સભાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે શાસ્ત્ર પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂઝ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જનતા સમક્ષ સામુદાયિક રૂપે રજૂ થાય સામા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ન્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વયં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વયં તો દૂર જ બાગી જતુ અને વ્યક્તિગત બધું કામ કરવા મરી ખજુ ન્યારે વાદમાંથી સ્વયં જતુ રહે છે અને બહુભક્તતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશ છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્વયંની શોધ અને રક્ષાનો સ્વાસ્થ ન રહેતાં વ્યક્તિગત માન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ધ્યેય માત્ર બીજાને પરાજય આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જય-પરાજયની આ રમણીમાં સ્વયં ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સભામાં શાસ્ત્રાધ્યયન આયોજન થયું વિજ્ઞેયને સભાએ પાંચસો થી નવે આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજ્ઞાનની નિશાની બની રહે શાસ્ત્રાચાર્યની શરૂઆત થઈ ઉપાધ્યાય ધરોત્તરિજ્યજ્ઞે તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્યુત અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજ્ઞાની નિવૃત્તિ નિવૃત્તિ મુજબ સભાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી ન્યારે તેઓ એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની યશપતાકાઓ બની આજળ ચાલતી. આ ધનજો જોઈને તેઓ ઝોરવાનિત્ત બનતા. ન્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુજરાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આધ્યાત્મિક ચોખી જ્ઞાનદધનજોનો ભેટ થયો અને પૂરના નેહીઓ હતા.

ચોખી જ્ઞાનદધનજો ધનજો જોઈ અને તે આચાર્યની મનોદશા ખૂબી મધ્ય પોતાના સાથીના મનને બહુ દાર આજ્ઞા તેમણે પ્રસન્ન થઈ—

આચાર્ય ! તમે સરખે જ્ઞાની કોને માનો છો ?

આચાર્ય ધરોત્તરિજ્યજ્ઞે કહ્યું— મારી દષ્ટિએ કેવળ જ્ઞાની મહાપુરુષ સ્વચ્છિદ્ર જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા જનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જ્ઞાનની કસામાં તેમનાથી બોલ જ્ઞાનચણક કોણ છે ? ચોખીરાજે બીજા પ્રસન્ન થઈ

તમનાથી બીજો નગર ચોદ પૂર્વપરો આવે. તિનેશરની પછી તેમનો નગર આવે. આચાર્ય ધરોત્તરિજ્યજ્ઞે મોહ્ય.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચન્દ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમા આપનું જ્ઞાન
કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમા તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્યક્ષ ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અને ત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યો
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરુ ?
ખોટું તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામા આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહીં
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશ્ન સાના ગીત સાલજવા આવો
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ઘણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સધનું ગૌરવ છે સવની પ્રગતિ માટે ઘણી સેવાઓ આપી છે”
આપના કાન આવી પ્રશ્ન સા સાલજવા આવુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાલજવા ઉપાશ્રયમા આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશ્ન સાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધાયેલી જ
પડી છે આચાર્ય યજ્ઞોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ ભાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દેપ
તેમના મનમા પણ ન આવ્યો એ જ કાણે તેમના મનમાથી જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો

મનનો દેનુ વિકાસ છે પણ તેનો અદકાર તે દેશને પતન ન થાયે છે એનું કારણ છે પણ તેની આજ કડી નથી તે આજનો ગુણધર્મ ઉચ્ચતા છે એમથી તે તે સગાવાવાનું ન કામ કરે. બધે તે આજ સાકાગી હોય કોલાસાની હોય કે ચકનની પણ તે દેનુ વિના રહેશે નહિ.

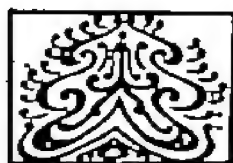
આજની માફક ન અદકારનો સ્વભાવ પણ દેશાન્યનો ન છે તે દ મનની શાંતિને સગાવાવા કરે છે વિનયના ગુણને વાખ કરે છે પછી તે અદકાર દેશનો હોય સ પતિનો હોય, મનનો હોય માનનો હોય કે કિ હોય પણ તે અત્યાના ગુણોને તે ખતમ કરી નાખશે.

ધણા માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અદ નજો છે એ આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી જ ધ્યા કરી બી ન શુ કાંઈ કરી શકશે ! પણ અરે ! અરે ભણા માણસ છે તે મન કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને કૃષ કર્યો. પણ મનનો અદકાર કૃષ થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધના મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, ગળી નથી અને તુ પાછો કોશ ન રહી નર

મનનો અદકાર સાધનાના દૂધમાં ઝેર ભેળવે છે એવાળું દૂધ તદુરસ્ત રક્ષક નહિ, પણ બધું હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને અદકાર ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને મારે સુખ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાધ્યક્ષ, મુડું

મમારની આનંદિત વાચના દેખાણ છે અને પ્રભુની આનંદિત, ભક્તિ કરેલાય નં દુરિયાનુભવે આપણી તરફ ખેંચાણને પ્રવરત, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતંગમા લગાવતને મોઢે છે, જ્યારે આત્મા સસારના પદાર્થોમા પોતાનો ગાત્રાત્મક મળધ વેંતડ છે ત્યાં તે ગગ આત્માને માટે પતનનુ કારણ બને છે, કાન્ય કે તેમા મોહ છે મોહ પોતે એક બધન છે જ્યાં મુખી પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ મરી નથી જતી ત્યાં મુખી વીતગતતા તરફ મનનુ આકર્ષણુ નથી થતુ

મોહની સ્થિતિ ગીતેર ઝાઝઝેડી સામગ્રીપમની છે તેમાથી જ્યારે અગમોતેર કોગકોડી લય થાય છે ત્યાં આત્માને 'નમો અન્ધિતાણુ' જોલવાની ભારના વ્તગૃત થાય છે.

જ્યાં મુખી ભૌતિક પદાર્થોનુ આકર્ષણુ મનને ખેંચતુ રહેશે ત્યાં મુખી, તેમા ભક્તિના અકુરે ફટી જ નહિ રહે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસક્તિ લધને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોંચશે તો ત્યાં પણ તેની મોહમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસબધ અત્યાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુષ્કળ સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ જોડેવા પરશે એટલા માટે જૈત દર્શનમા અપ્રગત ગગને હાવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશરો લેવામા આવે છે પરંતુ, તે પ્રગત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્ય ધણી સુદર ઉપમા આપી છે **કંટકનેવ કંટકમ**-પગમા કાંટો વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણુદાન કાંટો ભોકવામા આવે છે, પરંતુ તેનુ કાર્ય પૂરુ થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવ્યા માટે શુભમાં સાવવી જરૂરી છે તિનેશરના મુણેનું વર્ણન આ મળમૃતિ પેદા કરે છે ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધનું કાલ્યુ મની રોકે છે

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નવીના ન્યાયમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી રોકે છે તેની રીતે ભક્તિના પ્રવાહમાં તણુવાવાળા આત્મા પ્રસૂમન બની જાય છે ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ નૃપ દાન જ્ઞાન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધાં સાધનોને સોડા સાથુ જરોડા ક્ષતિહિની ઉપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોડા સાથુ વગેરે સપ્તાર્થ માટે વધારે કામ કરે છે પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાનો ઠાઈ ઉતરોત્ત નથી. જીનું જો સોડા સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપામ ઘોષ થકાય છે આજ વાત તપ-નૃપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મમતાની છે સાચી ત મમતા આત્માના મેઘને ઘાઈ રોકે છે

પણ આ સ્તુતિસ્તવ જ્ય ત પ્રિરિત દોવો જોઈએ તેમાં જતરના જવાજ દોવો જોઈએ. તેમાં આત્મા ન જોઈએ દોષ એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગળ છે જો દુહાનમાં માલને રડોડ ન હોય તો માત્ર સો-ડોસો વેશરમાં સ્વચ્છ થઈ શકતા નથી. માત્ર સૈનિકનાં કપમાં પહેરી ભેવાથી ઠાઈ સૈનિક બની શકતું નથી. જેઓ હાથેમાં સુકુમાર ચોખા ઉપર સતા રહે છે બદ્દ કાને જવાજ સાંભળીને ભય પામે છે રજુબુમિત્ય નામથી જેમને દુનરી છૂટે છે તથવાર પડકારાં જુ જેમને આવડતું નથી એવા સૈનિકા ઠાઈ ઈતિદાસના પાને જમર થઈ શકતા હશે ? આવી જ વાત બાલ કિયાની છે. જ્યુક પ્રકારની વિશેષ કિયાઓ કરવી તે બધારનાં વસ્ત્રો જેવું સાધનનું સાધન છે પરંતુ રત્નનિસ્તવની ત મમતા કઈક જુદી / ચીજ છે તેને સખધ બધારથી એટલો નથી ડેટલો. જતરતથી છે સૈનિકનો સખધ જેટલો વીરતાથી છે એટલો તેના અણુવેશમાં નથી વીરતા ન હોય તો અણુ વેશની કિમત ડેટલી ? સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વસ્ત્રો અને માળાઓ એટલી અજીર જાય નથી ક તો કે ડેટલી જતરની ત મમતા કરે છે જતરની ત મમતાના જબાવે સાધના નિ પ્રણુ બની જાય. તેમાં સચ્ચાર્થ અને સજ્જતાને જબાવ હશે સચ્ચાર્થ વિના ઠાઈપણુ વસ્તુની કિમત નથી. જે અસચ્ચ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં એકાદી હોવા છતાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ હોય છે સંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમા અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસલી હોવી જોઈએ ભવે એક કણ હોય, જે અસલ રેડિયમનો. તે તે ચમકશે, પણ જે અસલ નહિ હોય તો એક તોલો શુ દસ તોલા એકદુ કરશે તો પણ તેમા જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જે તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સચ્ચાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણુ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોહાની નાવમા એસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે.

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છે મહિના સુધી સેવન કરવામા આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઝકુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમા નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમા તલમાત્ર ફેર ન પડ્યો, ઝકુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “ વૈદ્ય સગ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજું કાંઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યા, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમા પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જગા પણ વિન્ય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગણતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો, વીતરાગને રટના રટતા, એક ઇચ્છા જેટલો પણ રાગ ઘટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રગ જેવી કાંઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી ! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમા કાંઈ દૂષણ વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમા વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કાંઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમા વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગતા કાંઈ અસર પેદા કરી શક્તી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે.

તમારે દવા જોઈતી હોય તો સારામા સારી લો, ભવે તે ગમે તેટલી કિમતી કેમ ન હોય, છતાં જે પરેજી ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવેા તે અદ્વૈતરાજને મટાડવામાં તે ઓપણિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તે અપખ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે સમસ્તજીના રાષ્ટ્રીયે મીઠાવાળી મીઠો શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તે મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારુ નથી આવતું.

આશય તે એ યામ છે કે પ્રાથના મારફતે પણ તમે અપખ્ય વસ્તુ ઝોની માગણી કરો છો. રામી વૈભવી પાસે જાય છે અને પોતાને ભાવતી પણ અપખ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનવિ કરે છે પણ કુલજ વૈભવ જ્યાં પણ તેની વિનવિને માન્ય રાખતો નથી.

મીઠાનો તત્ત્વવેત્તા સોફોટિસ, ઇશિર પાસે કમેસાં એવી પ્રાથના કર્યા કરતો કે હે જીવ! મને કુ માંત્રુ કે ન માંત્રુ પણ મને એવી વસ્તુ કહી પણ ન આપવો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારું અદિત કરનારી હોય તથા મારી છુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. "મતલબ કે મતલબ એ ભક્તિના હોય જન્મરતી વસ્તુ છે ભક્તિમાં તે સમર્પણ છે આરાખની સમક્ષ સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનો પવિત્ર ભાવ એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જાણે પ્રથમ કોઈ કે ભક્તિની પૂણ્ણતા શી છે? તેમણે કહ્યું કે તસ્માત્યેત્ય નાશ થઈ જાય એ ભક્તિની પૂણ્ણતા છે જી ન સંબોધમાં તુ જનુમા ન મમ થઈ જાય અને પ્રભુ તારામા સમાઈ જાય એ ભક્તિની ચરમ સીમા છે જનુમાન ભક્તિ દત્ત કેમકે તેમણે રામના ચરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરું દત્ત તેઓ રામમય દત્ત. મીરાંની તન્મયતા કૃષ્ણમાં પોતાની. ૧૮ને પણ જૂવારી દેતી દત્તી આપણી જાતને જીવીને જ આપણે તેને આપણા જાતની સહીએ છીએ ત્યાં સુધી કુપાય રહેતો ત્યાં સુધી દેહજીવિ ૨ ૭ અને આ દેહાખ્યાસ તે સાધનમાં બધા છે દેહાખ્યાસી ભક્તિ મા. ૬ અને ૮ પ્રેમ કરે છે તે તમે તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની દૃષ્ટિ ૬ પ્ર. ૧ ૮ દોષ છે તેના બધા પ્રજ્વલો દેહાખ્યાસને મારેજ દોષ છે ભક્તિના ચાર પ્રકાર છે —

૧ માનવભક્તિ કુ અર્થી પીઘઈને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે અનન્ય ના ૩ કુ અર્થ સમર્થમાં જાણી જાણી નિરાશ થાનવીને સરખુરખ પ્રા. ૧ ૧ ૧૭

૨ અધ્યાયભક્તિ આ જી ન પ્રકારની ભક્તિ છે તેમાં ભક્તિ રત્ન ૨ ના ૧૫વી પ્રેતિને ઉજમના કરે છે ઉપસન્ન ૧૦૧ અમ (૧૧ ૮૧ ન અધીયભક્તિ કરેવા છે.

૩ જિજ્ઞાસુલક્ષિત આ પ્રકારની લક્ષિતમા, લક્ષિતા મનમા નથી તો હુ ખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અલાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમા કોઈ પ્રકારનું પ્રલોભન તેની ઉપાસનાતું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયલક્ષિત આ લક્ષિતમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની મુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃકડાઓથી તેના મનની ધ્યાસ યુક્તિ નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહી, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો લક્ષ્મી સોપાનિક લક્ષિતમા શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિર્ધામિક લક્ષિતનો ગ્રાહક હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી તેમની કવિતામા સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમા સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિર્ધામિક કરી, સૌપામિક ધન ખેડ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કાણે જાણી છે ? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિર્ધામિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમા સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આયુષ્ય બહુ ઓછું હોય છે તે સાસારિક પ્રીતિ હોય છે અને સસારની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિર્ધામિક લક્ષિત આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમા સ્વાર્થનું શોષણ નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમા છીછરી નદીનો જણજણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે ને દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરબતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમા સ્થિરતા હોય છે. નિર્ધામિક લક્ષિત, આપવા જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક લક્ષિતની દૃષ્ટિમા સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમા જરાપણ કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે

એક વાર ગાધીજી સૂરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામા હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રદાયિક બેઠો ભૂદીને બેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામા

જેટલો ક્યવ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પોતાના જ મજત વેર પશુ શૂલી નામ છે વીતરાજ દેવ-અરિક તની સામે વામ-જકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વામ પોતાની કૂરતા શૂલી નામ છે અને તેથી જકરીના હૃદયમાંથી ભય ભાગી નામ છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના સાંપ્રદાયિક બેદો શૂલી નામ તેમાં કઈ બાબત નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડવાનો પ્રયત્ન થતો રહેતો. તેમાં તેમને પહેલે ભાગે સફળતા પશુ મળતી હતી જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમાજના હૃદયમાં પશુ તે ખૂબ જ ધર કરી ચલા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પવિત્ર છો. જ્યારે મને તાવ આવ્યો ત્યારે આપણે સ્મરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નક્કી કર્યું કે ને તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાલે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જન્મુ છે કાલે રાતના જ મારે તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું- કાઈના રૂપિયા મારે ન જોઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને વાદ કર્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છો. પશુ ને કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગાંધીજીને ગાથા દેવા પશુ તૈયાર ચલા હોત એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી.

આ યોગાધિક સક્તિ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાય પૂર્ણ થતાં તે પશુ અતમ કઈ જશે સક્તિનું રણ છે વૃષ્ણાનો નાર, વાસનાનો ક્ષય અને ઈશ્વરજોની નિવૃત્તિ ને ત્રણ પશુ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમ જીવે કે હજુ સાચી સક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો નથી. સક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી રાહતી નથી કેમકે એક દૃષ્ટ છે તો બીજી ઊંચા. ઊંચા અને દૃષ્ટ કઈ એક વાસણમાં રહી શકે?

આપણે માનીએ છીએ કે સક્તિથી વાસણ પૂરી થશે તૃપ્તિ સત્યપરો અને તે જગ્યા સફળ થશે પરંતુ આ તો સક્તિનું શીર્ષીકન છે તમે કમજોરો સમજ્યા છો ખરી રીત સક્તિ સાલસા તૃપ્તિ અને ઈશ્વરજોનો તૃપ્તિમાં નાગ છે કે અમકાર અને પ્રકાશ જ ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અવકાશ જીવે તો જુ પડે છે એવી રીતે આસક્તિ વિપવ

ધરિયે છે, જ્યારે લક્ષિત ધર્મચરિત્રને ધરિયે છે આસક્તિ પ્રભાવ ધરિયે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ધરિયે છે એશ્વર્ય મળ્યું તો શું થયું ? ધર્મચરિત્ર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ધરિયા હોવી જોઈએ હનુમાનની લક્ષિતમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરામ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી લક્ષિતથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ધનજ્ઞાન બનાવે છે પણ લગવાનમા શક્તિ, લક્ષિત અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર-દેવાની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આખો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શું તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસલી અને નક્લી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની તદ્દલીનતા જુદી હોય છે અને નક્લી લક્ષિતનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકજાર પળખ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેદા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુઉદ્દીન બહાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું—“ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બહાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેમીને ? ” અમુઉદ્દીને કહ્યું—“ માળા ફેરવવાના બે ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેમી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બહાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

લક્ષિતનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

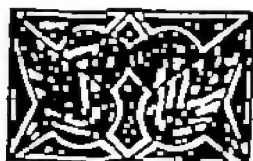
લક્ષિત અને જ્ઞાન

લક્ષિતથી જ જ્ઞાનની કિમત છે લક્ષિતશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કાગળ કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

કેટલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો. હા તો તેવી જ રીતે જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે. તથા વાસણમાં દૂધ નો રાખીએ તો તે અશભ્ય થઈ જાય. તેવી રીતે ભક્તિશૂન્ય ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત થઈ જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંચળું છે. જમ શાસ્ત્રમાં જતાં પતિની બધી મિશ્કત ઉપર પત્નીનો કંક થઈ જાય છે તેવી રીતે ભક્તિભાગ્યમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આત્માત્મિક શક્તિઓ ઉપર ભક્તનો અધિકાર થઈ જાય છે. સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં પીયેરનાં નામ જોત વચેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહોંચતાં સકુચિત ભુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાશરી વાસના પણ નાશ પામે છે. શેરડી ભણે કળી હોય કે વાંછી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્ત ત્રમે તે જાતિ, વસ્ત્ર કે પરપરાનો હોય તે જાતનાં આટે તો અચનીય રહેશે.

માહુઆ

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં શુભિમાનીની ચીજ હોય તો એકાગ્રતા છે. ને એમાં અશબ્ય હોય. તો આપણા શક્તિને વિભેરી કે છે.

અસિક નવલકથાનાર આજ દિવસ કહે છે કે જ્ઞાન એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય મુલ્ય છે.

ને ચિત્તમાં એકાગ્રતા હોય તો ૭ વર્ષના ૧૬ પણ ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરી જતાવરી.

ને કામમાં તથા અર્થ તથા છે એને કામના મોજ લાગતો નથી અને ૭ કામમાં પ્રેમ નથી એ અતિ અશ્વ દાવ જાણારે મો તથા લાગે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ-
તપ છે બાલ્ય તપના ક્ષેત્રમા આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે -
બાલ્ય તપની તરફ તે જોતલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમા અબ્ધ તર-
તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણુ એક તપ છે
કેમકે અણસણ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમા તમે ઘણી વખત સાલબ્યુ
છે બ્યારે પણુ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ
અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમા મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા
છે શ્રમણવર્ગમા મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમા પણુ એવા
તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ
દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી
આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમો
ઉપવાસ છે

ગમે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણુ તેમની
ધ્વિષ્ઠા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મબળ અને તપો-
નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણુ તપસાધનામા ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના
વર્ષીતપ ચાલે છે, તો કેટલીકને પાચમો ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમો છે-
કેટલીકને સાતમો છે. જો કે પચુપણુ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના
ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ-
વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિમૂર્તિ-સત્તવાન મહા-વીરની ઉત્તમ તપસાધનાના પગમે પગને નૈન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની તપસાધના સાચેસાચ વહનીય છે

સાધેસાધ એ પણ બૃહવાનુ નથી કે સત્તવાન મહાવીરે તપની મીઠાશ કરતાં તેના એ ભેદ બનાવ્યા છે એક છે બાહ્ય તપ અને બીજું અભ્યંતર-તપ તપની સાધના અભ્યંતર તપની પોષક અને ત્યારે જ તે સમાદરણીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાહ્ય તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને વાળે છે તે અભ્યંતર તપ મનને અંતર્મુખતાથી જોડે છે સ્વાખ્યાય પણ અંતરનું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એકા મતા સ્વાખ્યાયથી તમે જોડાઈ સાધી શકો છો તેથી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકામતા માટે માળાનો આચાર પણ લેવાય છે પણ માળ્ય, કપાં સુધી મનને પકડી રાખી શકશો? માળાના મણકાની સાથે સાથે તમારા મનના મણકા પણ ફરતા રહે છે મનની એકામતાને માટે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધના છે સ્વાખ્યાયથી બે બાલ છે

પહેલો લાભ છે મનની એકામતા કોઈપણ સહિત તમે વાંચતા હશો પણ અર્થ સુધી તેમાં ત અપવા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેના ખરો રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ. ત્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે તે વિચારોમાં રમીએ છીએ. હજારો વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સંબંધી વિષયને જે વિચારમયો બાધ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાખ્યાય હ નરો વર્ષોનાં મનનનું માનવજી આપણને આપે છે જે આપણા જીવનના પ્રવાહને નવો એક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે

હું માળાને ખરખ નથી માનતો. જાન્ય અભ્યાસ માટે તે પણ આવશ્યક છે જે જહો અક્ષરજ્ઞાનથી શૂન્ય છે તેમને માટે તે માળા એક માત્ર સાધના છે પણ જેઓ અક્ષરજ્ઞાન સહિત છે તેમણે તે માળા કરતાં સ્વા ખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું નેહિએ.

બ્યારનીય સરકૃતિયા સ્વાખ્યાયનું મદત્વપણું સ્થાન છે જ્ઞાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશ છે, ’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ રહી શકશે

જૈન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આઆ, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી ઔર્ધ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં વીય જ્ઞાણં સ્થિયાયહ ।

તદ્યાપ મિલ્લાયરિયં પુણો ચઉત્થી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમા ભિક્ષાયરી માટે જાત્ર અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાયરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “ તદ્યાપ મિલ્લાયરિયં ” ને આને “ કાલે કાલે સમાયરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પરપરા ઓછેવતે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિહિન્ન થઈ ગયા, તેનું જો મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મજૂપામાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમદ્

અર્થાત્ છે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિહાળનું છે તેમાં વિચારો રૂપી કોઈક પુણ્ય મળે છે. આચારોનાં મધુર ફળો પણ તેમાં દેખાય છે. જેવી રીતે નિહાળનમાં જ્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રશ્યો ન જો પડે છે. તેવી રીતે સ્વાધ્યાય માં એક પછી એક મનોરમ દ્રશ્યો દેખાય છે. કોઈક જગ્યાએ મહાપુરસ્કૃતી જીવનગાથાના રંગીન ચિત્રો તો કોઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

ભગવાન મદ્યવીર સ્વાધ્યાયના કટર સમર્થક હતા. તેઓ ભોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે ભોજનનો ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અણ્ણપર ઓત્રને પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમ્પ્રાપ્ત્ય મમ્મે કોયે કિં અણ્ણપર્હિ ?

હ૦ 'સમ્પ્રાપ્ત્ય યાળા વરખિર્મ્મં કસ્મં જાનેહિ.'

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે ભગવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાનાવસ્થુષ્ઠિ મળે તે અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે. દૂર થી કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું રોટલી ખાવાથી રોટલી ખાધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તો નથી. / પણ કે રોટલી ખાગે ખાઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું ફળ પણ તુરંત / મળે છે. આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજી / કંઈને આપને તેનું જ્ઞાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાળીનું તન છે. તે આત્માને મદ્યત્મા અને મ. માન પરમા મા સાથે તેજાવી કી છે. એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાળી સાથે સમય / મળે છે. જ્યાં તેને માત્ર વાળી સુધી / શીમિત રાખ વની તૂન ન ક. / મ. / પેપ નીમાક પામે મોસી જતા કે તેનું બાજુ દાન નહતું હું એ સ્વાધ્યાય નહાં એ તો સ્વાધ્યાયનું પદેનું પ્રશ્નિયું

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. ન્યા સુધી કોઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યા સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણુ મન ચોટતુ નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે.

સ્વાધ્યાયનું અતઃશ્રદ્ધા છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કોઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃછના
- ૩ પર્યટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ.

૨ પૃછના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહ્યોને તમે સમજી શકશો પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગાળો પછી, કોઈ અનુભવી અને ઊંડા ઉત્તરોનાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રમ કરો તેમાં નિવાસાલુદિ દોષ, વિગ્નિબીડુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને દરાવવાની ભાવના જે કામ કરતી હોય તે તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રમ કરો તે સાચી નિવાસાધી કરો.

૩ પર્વટન-પ્રમ અને નિયંત્રણ દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સ્થિર રાખવા માટે તેનું પર્વટન ચાલુ રાખો. પર્વટન (સ્થિતિ)ના અભાવે તમારું જ્ઞાનધન વિધિન ઘર્ષ જશે. પછી ભૂષાર્ધ મેષેલા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુ:ખ થશે કે જેટલું દુ:ખ નરો રૂપિયા મેળવ્યા પછી તેને ખર્ચનાખતાં થાય છે. મતઘન કે પવિત્ર જ્ઞાનની અપરિણામિતિ પશુ નરો છે.

૪ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ સ્વાધ્યાયનો પ્રાણ છે. અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે કાર્ત્તિ તમે વાચુ દોષ પ્રમો કરીશો જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારે દોષ તેના ઉપર ફરીથી વિચાર કરો. અધ્યાય સંબંધી તમે જેનજનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય જોદદશનનાં વાંચ્યાં હોય, તે તેમાં શુ આનુ છે? જનનેમાં કેટલું સ્વચ્છ છે? ક્યાં તેમાં મત-ભેદ છે? મતભેદ હોય તે કેટલે અંશે છે? શા માટે છે? જનનેની ચિંતન દૈક્ષીમાં ક્યાં વિભેદ છે? એ વિભેદની ખાજી શા હેતુ કામ કરે છે?

કાર્ત્તિ પદ્ય પુસ્તક તમે વાંચો તેમાં તેના લેખકનું દાદ તપાસો. પુસ્તક ઉપર તે સમયના અન્ય લેખકોનો કેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતને કેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુલ ભાવનાઓને સ્પષ્ટરૂપે આપવામાં તે કેટલો સફળ થયો છે?

આ બધા વાંચેને વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૫. મર્મકથા-મર્મકથા સ્વાધ્યાયનો પાંચમો ભેદ છે. કથાનુષંગે જીવનના પ્રેક્ષા આપે છે. સ્વધ્યાયનાં મર્મકથા દરનાપૂરક આમળ વધનારા મદા પુરાવાના જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં લખ્ય અને આમળ વધવામાં પ્રેક્ષાવાળા છે. આપણા પછા તરતજાનના પિયમુઓ કે જે છે કે કથામાં શું છે? જન આ વાદ રાખા કે કથામાં આનુએ ઈનિયમ જીવે. પડે. છે. ત મર્મકથામાં કથાજન કારી નાખવામાં આવે તે મર્મનિવાસની કદીઓ ત મર્મકથા નહિ જનજન મદાનીરોડે નિવાસ પશુ ભેદ કથા છે અને જનજન જન જન મર્મનિવાસ પશુ વાચા. જે છે જે આ વાંચાઓને કારી નખાવવા આપવા ઈનિયમ કરી શું? બીજું જે આમળનો મર્મકથા જન કથાનુવન મેળે છે. ત્ય વિચાર કરો તોય કરો. પશુ કથા કદાચ કેમ નહા. ત કે. પશુ તત્તને તને રૂપક કે વાંચાના રૂપમાં રૂદ કરીએ.

ચીતાઓ તેને બહુ જલદીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે. કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો. વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ ખરાખર નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના બેદો દૂર કરવા માટે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાંત્રી કે અથવા શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જે મનમાં અસ્થિરતા હશે તે આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજનામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને ખીજ બધી બાબતોથી દૂર કરી, તેમાં જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાવનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે ખીજ જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો ચાર બે શરૂા હોય છે મોટા અથવા લઈને બેસે છે ચાર પાના વાંચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે એવી રીતોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અજે એવા પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને ખીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્યમાંથી સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ શેષકનુ હ્રદય વાસનાના રંગમાં રૂનેનું છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતી ક્રમના વાસનાને બગાડે છે એકદમ કહે છે—જડુ સાદિત એથી પણ વધારે કમ કર છે કેમકે એર સરીરને મારે છે પણ મડુ સાદિત તે સદા તિને મારી નાખે છે

એની જ રીતે પુસ્તકની પણ દમીમાં ખુશ્કા અને કામ લેવું જોઈએ. સાંપ્રત્તિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો બીજાના સાદિતને જોઈએ તે તે બાજબને ખરાબીના પટ્ટાચ જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમજ છે કે અમુક મિથ્યા છે તેનો એકદમ નિશ્ચય કરવો એ અવિવેક દર્શાવે છે. વસ્તુવર્તમાં સમજ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેલાં છે. આ દેવર્ધિજનિ કુમારભાણુ, બી નદી સૂત્રમાં આ સત્યને રજૂ કરતાં કહે છે—

સમ્મવિદિહિસ્સ સમ્મ સુપાદ. મિચ્છાદિદિહિસ્સ મિચ્છા સુપાદ. ।

સમજ દષ્ટિ રાખનારને મારે મિથ્યા શાસ્ત્રો પણ સમજ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને મારે સમજ શાસ્ત્ર પણ મિથ્યા અને છે. મતક્ષ્મ કે અમુક સમગ્રાય સિવાયનું બીજું સાદિત મિથ્યા છે એવી વિચારણા સકી-લુ તા તમને મહાપુરુષોનાં તત્ત્વજિતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુશ્કા અને અને સ્વસ્થ મિત્રે તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો. તે સ્વાધ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો માગ દર્શાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

આજના પ્રવચનનું મથાળ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અંગે કંઈક કહું પણ પ્રાર્થના અંગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનુ સંગીત છે આત્માને પગમાત્માનો પ્રદાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક અશ્ર એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને કિંમત બન્ને દષ્ટિએ પ્રાણી કરતા દૂધમાં ત્રિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રવેશનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ જીતાય એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા થતાની સાથેજ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ બાણવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે બાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ બાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુતિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરખી ઘટાડી સ્વસ્થ રાખતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણું જીવનમાંની ધુરાર્ધ બોને દૂર કરી સ્વચ્છ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જોરવાન છે જાદુમાં માટે પ્રાથનાનું તેવું જોરવાન છે ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝડપી દિવસ ટકી શકે નહીં તે જાણી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી ? ભોજનમાં એક ભત્તરી તેજ છે એક તાકાત છે એક દિવસ પણ જો જાન ન મળે તો શુશાનની જેમ હસતું મોં પણ કમઘાઈ જશે. તેમ પ્રાથના આત્માનો ખોરાક છે શરીરને એનો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્ભાગ જની જશે તો જાદુમાં પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિર્ભાગ નહીં જની જાય ? આજનો માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે જાક-જાક કસાક જાવિરત મમ કરે છે પણ આત્માના ખોરાકને એ વિસરી ગયો છે

પ્રાથના જામે એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા સાડું ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરોશ જણી ઉપયોગી છે ખાવાનું કામે છૂટી જાય પણ પ્રાથના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હાથમાં એવું કુખ થવું જોઈએ પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે ? ધેર ચક્ષુ મોટી અને અને તમને ચક્ષુ લીધા વગર / આંદિસે જવું પડે તો કુખ થશે ? હા કેમ ન થાય ? જરૂર તમને ચક્ષુ વિના આંદિસે જવું કુખપ્ર જનશે અને એ જાદુક શામતીજીને તો હસ વાતો પણ સાંભળતી પાડશે. એક દિવસ ચક્ષુ છૂટવાથી તમને જેટલું કુખ થાય છે તેવું પ્રાથના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું ?

તમે પાન લેવા માટે કાનવાળાની દુકાને ગયા એને તમે બે જાની આપી. એક આતાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી ગયા. પણ એ પાનના રચાડમાં પેસો જાણી રહેનો એક આનો લેવાનું ભૂલી ગયા. ધેર આવતા જ તમને એક આનો ચાડ આપ્યો અને તેથી તમને કુખ થઈ શકે તો આનો સમી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાથના ભૂની ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે ? ત્યાં તો તમારા હિમાજમા પ્રભુ-પ્રાથના કરતા પણ પેસા એક આત્માની કિમત વધી જાય છે પરંતુ સતના હાથમાં પ્રભુ મિસજેલા છે તે એને કદી ભૂલી શકે ખરો ? સત આ દિવસ ખાવાનું છોડી શકે છે અને એક દિવસ જ શા માટે તપસ્વી તો મહિના અને બે-બે મહિના સુધી ભોજનને છોડી દે છે પણ તમારો ભજનને છોડી શકી શરીર કરતાં આત્માનું મૂલ્ય વધારે છે તો બે

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી ભોજન છે

ગાંધીજીને પ્રાર્થના આગે એક બીજી મંદિરપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસારમાં વ્યભિચારી થતા બચ્યો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊંચકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણ ધાગણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીઓને બહેન કહેતા યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સકટો આવ્યા છે, મેં રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સકટો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આગ્રિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સંસ્કૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીવંત ઉપર રામ ચિરાંજીવ હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગ્યતી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજો દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીક્રીને જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાત્મી શાંત ક્ષણોમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરવું-ફરવું, ખાવું અને પીવું

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં કોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જે કે વગર દગાની વસ્તુ છે પરંતુ દેનારની ખૂરી લાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ અનુપ્રાસના તો એ અમૃત છે ન્યા-નૈર્મા દગાબાજની સજ્જવના કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદોર્ભ વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હૃદયને ઘર્ષી શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતમાં રચાયેલો છે

સપ્પાવેળએ ગાય માણ્ય ચરીને ધર ભણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરડું માની રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વકે દાર ભણી નગર નાખે છે પોતાની જાનનીને ખાંચણે આવવી જોઈએ આરેખ પડે ઊછળી-ઊછળાને નાચવા લાગે છે અને હારી-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરણ વચ્ચે એ હજુ બધાંયેસુ છે માસિક ભ્રમરે એ દોરણના બધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કદી જુઓ તો ખરા ! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડી અને ભ્રમરે એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે બિંબેસો જોવાળ-ભરવાડ માણી શકશે ખરો ! ના નહીં પેલા સ્તનને પણ ટેટસો જ્ઞાનદ નહીં આવે કે ન્યાંથી પેલા વાહરડા માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરડાના હૃદયને જ પૂછે દા તો તેની જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદોર્ભ અગમ્ય તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના ડોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો ફક્ત ડોઈ ભક્ત હૃદય જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈનો જ્ઞાનદ સ્વ ડોઈ લઈ શકે છે પરંતુ ધુન્તકનો જ્ઞાનદ ફક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદો જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ ફક્ત પ્રાર્થના કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બી ન તો માત્ર દરેક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની સહેરા એમના હૃદયને રપરી રાહતી નથી તેમ ન સંદો દારા કહેવાયેસુ વક્તવ્ય પણ એમને જા જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાતી શકે છે

એટલા જ માટે વિષના પ્રયોગ ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ અપાયું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધર્મ ધર્મ વચ્ચે ધણો મતભેદ પ્રવલ છે જાણે અનુ-પ્રાર્થના સળધે તો સચક્ષ્મ જ્યાં પ્રયોગમાં એક મત રજો છે ત્રિદુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતા કહે છે “ રામ હો મહિષ રામ કર નામા અર્ચત રામ કરતા પણ રામ નામમાં વધુ સક્ષિત છે મુસ્લિમ ધર્મ અને ત્રિદુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોરી ખીણ જેટલો તફાવત છે અને બિશ્વકુલ વિપરીત દિશાનાં

પર્યાપ્ત છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અંગે એમનામાં એકમત નેવા મળશે

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-ભેદને એક બાબુ રાખી તમે એમાં ઊંડા ઊતરશો તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે ઊભરાતો અતુરાગ જ દેખાશે

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન ઊભેલું દેખાશે જૈન દર્શન જે કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસો સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્તઃકરણનું પરિમાજન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે પ્રાર્થનામાં પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગલો છે, બ્યારે બીજું બાજુ પ્રયત્નવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને ગ્રહણ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનનો ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે, પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગતિ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી અલપ છે પરંતુ એ નાની પીપળને ખરણમાં ચોસા પ્રથમ સાથે લૂટશે તે એનો ગુણ પણ જાણી જશે અને સાથે-સાથે એનું મૂલ્ય પણ વધી જશે. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સંબંધ જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સતીતત્ત્વોથી એનું લક્ષ્યભિરુ ગુણ બિદ્યુ છે તે સંબંધ રટણ આત્માની પવિત્રતામાં અભિરુદ્ધિ કરે છે જેની રીતે ધમણી અગ્નિ પરની ચાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રદીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુમંદરણુ જીવનના અઘાત અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો ગણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં રાતના અંધારુ હોય ત્યારે બેદરગ્રાની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે સ્નાયુની કામ કરામ થઈ નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા માટે હો અને એક નાનો એવો દાવડો એનાનીને ધરમાં મૂકી દો છો તે નર્થ બેદરગ્રાં કાલુ જાણે જાણ નાસી જશે એવી જ રીતે જ્યાં સુધી ધકાનો દાવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ બનતો નથી ત્યાં સુધી અંધગ્રાની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની શાંતિને હરામ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખુણામાં પણ પ્રભુના નામનો દાવડો એનાવી દો છો તે કલામ અને વાચના રૂપી બેદરગ્રાં નાસી જ જશે.

વડાણ બીજ જો કે રાઈના ઢાણા કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અલપ બીજ પર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એને પાણીનું સિંચન મળે છે તે જો જ નાનું બીજ એક દિવસે વિશાળ વડ-દાંડનું રૂપ ધારણ કરી લે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજ જે તમારી લક્ષ્યશક્તિમાં વાળુ છે અને એના ઉપર નિરહારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરો છો તે તમારા જીવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપસિંચતા પ્રવહરી તમારા મનના રમ-રવમાં ઉપરખાણોના શાંત શુભ પ્રગટ પ્રસરી જશે. તમે પોતે તમારામાં એક વિશિષ્ટ અસતિનું ઘટન કરશો. રૂપની ભાષા છોડી સાદી ભાષામાં કહો તે તમે પોતે ઉપરરૂપ બની જશો. હું તે તમો સર્વેમાં ઉપરનો પગલો જોઈ છું જો કે અજો મહે એ સદૃશ્યે હોય પરંતુ અંત અભિવ્યક્ત તમારામાં જરૂર છે / હવે રહત જરૂર છે એને જાગ્રત કરવાની.

તે જોવી રીતે અંધાર પ્રાઈ ભાષાને તમે શીખો છે ત્યારે એના સંજો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબુ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુમંદરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપા-યેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આત્મ પરમાત્મ પદ પાવે,
જો પરમાત્મસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્ગીકો,
નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।
દેસદૂ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,
સો હી કીટ મૃન્ગી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદવનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તન્મયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભણેને તે ચાહે તેટલા વ્રતો ઉપવાસોદિ અનુષ્ઠાન કરે ન્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એનો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આત્મ પરમાત્મ પદ પાવે, જો પરમાત્મસે લય કો લગાવે

‘અવ્વા સો પરમાવ્વા’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં ન્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ બીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજાવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેલો પેટ ધસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ભડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશક્તિનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકેન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે જામરી બ્યારે ઇર્ષા મૂકે છે ત્યારે ઇર્ષાની સુરક્ષા મારે
જાને એમના ખોરાક મારે એ કાંઈ લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુઠી
છિનિ સેના માદ છુ ફરી જન્મ છે એમથી જામરી નીકળે છે અને સ્ત્રી
જન્મ છે પણ પત્ની કવિ મોખી જ્ઞાન દમનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું
છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજ્ઞાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો
પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા બની શકે
છે સ્ત્રીના મનનથી જેમ આખણ મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મનનથી
આત્મા ઈશ્વરીય બનેતિ મેળવે છે

પ્રભુ નામ તો મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને શાંત કરે છે જે
માસના પ્રખર તાપમાં બ્યારે ધરતી જાને આકાશ તપવા લાગે છે સૂર્ય
બ્યારે જાગતા ગોળા વરસાવી રહ્યો હોય છે ત્યારે આરસ પાંચરના મહેલો
પણ તપી શકે છે ત્યારે માનવ હજી હાક માગતું હોય છે અપાત્રી જનનામાં
બ્યારે સ્થામવણી વાળાં ઈશ્વરભ છે જાને રમકુમ વરસાદ પડે છે ત્યારે
તાપ રમે છે પૂત્તી પણ શાંત બને છે તેમ આકાશ પણ શાંત બને છે
જામરો ને ઈશ્વર આપતા મહેલો પણ હવે તો જમવા લાગે છે. બસ, જ્યારી
જ શક્તિ પ્રભુના નામમાં પણ છે બ્યારે મનડમાં ક્યાબની જવાળા જલી
રહી હોય છે વાસનાનાં તોફાન જળ્યાં હોય છે તે વેળાએ પ્રભુનું નામ મેષતું
કામ કરે છે જાને ક્યાબની જવાળા શાંત બને છે વાસનાનાં તેજાન શાંત
જાય છે

સાચે જ પ્રભુનું નામ જાણતાં મન મારે પ્રશાંત મેષ છે જાણતાં સ્વપ્ન
માટે વહાણ પણ છે સકત મારે તે સેટનો જ ડિગ છે જેટલું કે કુમતા
વહાણમાંના માણસો મારે નાની એવી નીકા. બ્યારે મારે વજાણુ અસીમ જલ-
શક્તિ પાણી જ પાણી) દેખાય જાને જિનારો શોધતી આખો સહેરોની સાથે
અજાણને પાછી કરે જાને જીવન-સાથી વહાણ પણ હશે દેવ લાગે છે
તેણ સમયે જાગર એક નાની એવી નીકા પણ મળી જાય તો એથી મનુષ્યને
એટલી પ્રશન્નતા થશે કે જાણે કુમતા પ્રાણે પાછાં આનાં. તેવો જ રીતે
સંસારના અસીમ સાગરમાં કુ બ જાને જાણાંતિની હડી અજિમાં બ્યારે
તમારો આત્મા મેષા આતો દેવ ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકામાં સ્વાર થઈ
જશો તો એ તમને જિનારે પહોંચાડશે-પર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના ઈશ્વરમાં ઈશ્વરશો તે ત્યાં જાને શબ્દ-શક્તિનું ગાઈ

તત્ત્વ કામ કરતું દેખાશે શબ્દમાં પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે—તાકાત છે કેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સર્જાવે છે. થશે કેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કાઢીને ધેર ગયા. એણે ખૂબ મેહની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું—તેવું નહીં, આદિષ્ટ હતું બદામ કેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી બે પ્યાલા ગટગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો—હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કંઈ ગભરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમાં તો થોડુંક ઝેર લાગેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું ઝેર શબ્દ કાન સાથે અચડતા જ તમારા મનમાં ઉછળફટ મચી જાય છે ક્યા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા છૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામાં લીન છે. અચાનક કોઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક ફવામાં પડી ગયું બસ આટલું સાલળતા જ એ માતાના દિલમાં તોફાન જાગી બેઠશે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો ક્યા ગયો ” એક શબ્દે જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો બીજા જ ક્ષણે બીજાને કોઈ આવી એને કહે છે કે ફવામાં જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ કોઈ હરિજનનું હતું આ સાલળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દે એની શાંતિ હરી લીધી, જ્યારે બીજા શબ્દે એને પાછી પાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને જુહનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમાં શ્રદ્ધા જાગી બેઠશે ભગવાન મહાવીરનું નામ લાખો જૈનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરંતુ મુસ્લિમ ધર્મમાં વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કોઈ જ કિંમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગમ્બર—મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનાર કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેલું જ નોંધો કે શબ્દની શક્તિ છે

શબ્દ દેશી પશુ થો છે અને રોવણી પશુ થો છે કાઈને તમારી સ્તુતિઓ એ શબ્દો કલા તો તમારું મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીંચી બિરો પશુ કાઈ અપમાનકર્તા શબ્દ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરક્ષર અને ઘણા બરી છે તો તેથી તમારી સુખાકૃતિ ઝભીર બની જશે.

રણ મેદાનમાં જ્યારે યુદ્ધની ભેરીઓ બૂજી બેઠે છે ત્યારે વીરના મનમાં વીરતાની ભાવના નાખી બેઠે છે ભેરી વાંછત્રામાં પશુ એક શબ્દ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાંછત્રામાં પશુ ભેદ દેખ છે લશ્કરના પ્રસંગે પશુ સરલ-ધ્વજો વિ વાંછત્રા વગાડાત છે એ વગના વૃદ્ધકાચ કાઈ શેઠ ફાની દુનિયાથી વિદાય લે છે ત્યારે પશુ વાંછત્રા બગે છે આ બને પ્રકારમાં કાઈ બિ ભેદ જણાય છે કે ધણે મોટા તલાવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગડાતાં વાંછત્રાને શ્વનિ તમારા હૃદયમાં આનંદ બરી દેશે જ્યારે બીજા પશુ પ્રસંગે શ્વનિ તમારામાં ઝમઝમની પ્રસરાવશે તમારા મિસ્ત્રામાંથી બક રોકશે રૂપિયો પડી જશે તો એનો ગણકારો તમારા હૃદયમાં ગલી સ્વી બિની કરશે, જ્યારે વરસાદની પ્રથમ ગમજ અને તોફાનમાં પાણીમાંની કાઈ કામી નીત ભૂમિ-ગત થશે અને ત્યારે જે શબ્દ તમને સંભળાશે એમાં તમને મધુરતા નહીં લાગે જેટલી તમે પેલા રૂપિયાના રણકારમાં અનુભવી હતી.

સમીનમાં પશુ એક શબ્દ-શક્તિ રહેલી છે કુશળ સમીતજ વીસના તાર ઉપર જ્યારે મુરીલા અવાજમાં તાન વહેલી મૂકે છે ત્યારે શોતાજન્યેના હૃદયે યોચી બેઠે છે સમીનમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત-શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે અખણુગનો સમીતકાર જ્યારે મેષ રાગનો આલાપ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી હાંટા વરસી જતા-ભારતના પ્રસિદ્ધ સમીતજ તાનસેનની તાન તો અખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેમ અને વાદ્યો મુક્ત એકચામેશ દીવ્યની દારમાળા સત્તરી જ્યારે એ દીપક-રાગની તાન હોતો ત્યારે પેલા એકચામેશ દીવ્ય જમી જતા.

એમે સમીત હૃદયની ખીંચને દલકુ બનાવી દે છે પશુ એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાઈ નથી. સમીત વડે ફર પશુઓની પ્રિયક વૃત્તિમાં પશુ પરિવર્તન આણી શકાય છે તો માનવ હૃદય એથી હારોન્વિત બની જાય એમાં તે શુ આશ્ચર્ય છે વાર્ષ' અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સમીત વડે કેટલાક રોંગ પશુ મટાડામાં આવે છે.

ઈરાની દેશનો વાત છે તેમાં શિકામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ ફેલાયો હતો એને નાચ-રોમ કહેતા હતા સરીર ઉપર જ્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊઠીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો પશ્ચોત્તુ પણ ભાન રહેતુ નહો કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસ્ત્રીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી કુકરની જેમ ગદા સ્થાનોમા આળોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ધલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા. એમને રોગનુ મૂળ જ સમજમા આવતુ નહો તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પામે એક કેસ આવ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમા પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમા એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાથે ઇટાલીમા સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યો અને તેઓ પણ એમા આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયે.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામા શબ્દ અને સંગીતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમા હૃદયને ડોલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઊઠી જાય છે ત્યારે તે નિષ્પ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લોકો [પૃ. ૫૦] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કંઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા જીવનની પણ જરૂર નથી મૂળો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમા આગળ વધી શકે છે. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી ભારતના ભકત કવિ સૂરનાસ પોતાની પાસે આખોનો

પ્રકાશ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના ક્ષેત્રે અમર સર્પ રવા છે એ ક્ષેત્રમાં તો ફક્ત નાતુ એવું દિશ નોંધીએ હૃદય અગર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાશની રેખા બની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય તપ્ત કરવા માટે નદી કેટલીક વખતે માલુસ એવું વિચારે છે કે ત્યાંથી અત્યારે ફરસદ છે પ્રાર્થના કરી સર્પિએ. એ સાચું છે કે તમે કામચાળા છે પણ પ્રાર્થના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નક્કી સમય વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જેમ સડેમ ફળ આપી શકાતું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં ફરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી નોંધીએ પ્રાર્થનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ સિદ્ધ થવો નોંધીએ પ્રાર્થનાના પદ્યમાં મનને નોંટી રહું નોંધીએ. એમાં નો મનને ન નોંટાતું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાર્થના ગણાયો નેતુ જીવનમાં કોઈ મુશ્કેલી નથી.

ભોજન અને સજ્જન મનને તો સંજ્ઞા જીવ સાથે છે કેમકે એ તને સ્વાદ જીવ જ સર્પિ રહે છે અને સજ્જનની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી શકાય છે પરંતુ ફક્ત જીવ ન તો પૂરો ભોજનનો આનંદ સર્પિ રહે છે તેમ ન સજ્જનનો રસ. બધાં મુખી એમાં મનને સંજોગ નહીં સામ ત્યાં મુખી આનંદ અનુભવાતો નથી કારણ કે એ તો સંજ્ઞા જીવ અને મનની સાથે છે તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી નોંધીએ એ જીવ અને જીવના ગુણ-ગુણ સર્પિ જાણ તો ચાલી નહીં રથાને પહેલી શકતી નથી તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને અગર ગુણ-ગુણ રહે છે તો પ્રાર્થના ફળ દેવાર બની શકતી નથી. એની સમજતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

ફક્ત નામ સેવા અગ્રથી એક વ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાણો છાને તરી આવે છે માતાનું નામ સેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનું ચિત્ર સામે આવી જાય છે કસાઈનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને સેલીનીની કામનું દૃશ્ય સમજીનીકાયું દૃશ્ય તજર સામે આવી એમ કોઈ નય છે તેવી જ રીતે સત્ત્વ નામ સેવામાં આવશે તો એની અદિસા દૃશ્ય કામનું ચિત્ર સાકાર બની આવશે અને વીતરાજ દેવાનું નામ સેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક સંક્ષિપ્ત એમની પવિત્રતા અને તત્ત્વ રાન વગેરે મધા ૧ આપણી સ્મૃતિમાં આવી તપ છે વીતરાજપણુ મરાવતુ એક માનસ-ચિત્ર જે એકાદ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ અમઝી ભડે છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના ! અતુદ્ગુણ અને પ્રતિદુર્ગ ઉપસર્ગ અને પરિપહોની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સમજતામા પલટાવે છે મુસ્કલીઓથી ભરેલી ધડાઓમા જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય દ્રક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમા એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજથી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દબતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાવા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મદિરમા પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કાઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઇચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મદિરમા પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી કટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક રૂપવતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમા ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી દ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમા લક્તો પ્રત્યે અસીમ રતેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરો દેશે પાપ કરીને એના કૃણથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકતા મેલમા બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો કસકાત મેલમાં બેઠો જ રા મટે? તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તો ખાપથી બચો. એક ઇંદુ સામેરે કહ્યું છે કે 'યદિ દુર્બાદત કરના હૈ તો માદત સે યજો'। કયોંકિ માદત બોર દુર્બાદત લોનો સાધ નહીં રહ સકતી। અર્થાત્ ઇન્ધાદત કરતી હોય તો માદતથી બચો કારણ કે માદત બને ઇન્ધાદત બને સાથે રહી શકતાં નથી.

સ્વાર્થશુદ્ધિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાપ્તના કહેવાયી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જન્મની લોપ્ત દેવળમાં જઈ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતા કે 'ઈશ્વારિ સમાપ્ત થઈ જાઓ' ત્યારે આ બાપુ ઈશ્વારમાં બસેલો દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે 'કમલનં અમારા દુરમન જન્મનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમે જ બતાવો ઇશ્વર કેવો પક્ષ લે? ખરેખર પ્રાપ્તનાની બધી રીત જ શુભકરેલી છે. હું તો બાવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાપ્તનામાં તમે તમારા પાપેલી આસોચના કરો. આસોચનાપ્રધાન પ્રાપ્તના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા થવલે સુણી મારુ હૃદય હરખ્યો અપારો
સુણી જનોના ગુણ નથી કીધાં કીધાં મેં બાસ હનરો નાથ,
વીર પ્રભુ હવે તારો

નિજ સ્વાર્થે તન મન ધન કીધુ પરમારથ નથી પ્યારો
હું ખી જનોની કશ્યા ન કીધી કીધાં મેં કહ્યું અપારો નાથ
વીર પ્રભુ હવે તારો

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના બીજા મનને યોગ્યને મુખ દેવામાં આવે તે જ ખી પ્રાર્થના છે. સ્વર્થ જ પ્રાપ્તના દરમ્યાન આપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી નેહીએ નહીં તેમ જ આપણે ચાંદીના ચેલાક દુઃખ મારે પ્રભુ સામે કામ ટેકવા નેહીએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉચ્ચત્વળ ઇતિહાસ નેહી એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું નેહીએ એ જ પ્રાપ્તનાનો સાચો ઉદ્દેશ છે.

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરમિ આવે છે. સામગ્રી તો તે જ હોય છે પરંતુ રીતની ભિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો અને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના અને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે અનેમા એક જ બાતની સામગ્રી રહે છે પણએ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બનેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ કેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કોઈપણ બાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, બીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો ડુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે ઊભેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ ઊંડુ હતું એણે પામે ઊભેલા એક બીજા સન્નજન પાસે સામા કાઠે જવા અંગે સલાહ માગી પેલા સન્નજને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોચી શકો છો ’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કુ કાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતા શી વાર લાગશે ? ’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફૂદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે ઊભેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુશ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સન્નજન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો ઊઠ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે સ્વર્ગધામ પહોચી ગયો હોત ’ પેલા સન્નજને જવાબ વાળ્યો ‘ ભાઈ, આટલા ઉઝળો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ જાણી નહીં ’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જે ક્ષત દશ-પદર મિનિટ

પાઠ એમી જ્યાં તો એમ તમા, મન પણ પડેવાથી નહીં તેમ એમાં ત મમતા પણ આવશે નહીં તે પછી એની પ્રાપ્તિ કરવાથી તમને શા આનંદ મળશે વારુ ? શબ્દ તો સ્તુતિનું સરીર છે અને જીવ એ જોનો આત્મા છે આત્મા-શબ્દ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી બ્રહ્મ વિદ્યાન સર્વ ચૂક્યો છે એ સરી ને તમે આદે તેજસો સમયે બ્રહ્મપણાથી સ્વર્ગ જવા જતાં શુ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેની જ રીતે પ્રાપ્તિનાના શબ્દ સ્વર અને ક્ષય એ બંધાં એના દેહ છે પણ એમાં અમર જીવ નથી તે તે અર્થશબ્દ છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અમુક પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાપ્તિ કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ પદ્યો જ મનસીલીમાં જતાવી છે કે -

જમુ પનિહારી કુલ ન વિસરે નૃતી નૃત્ય નિધાન,
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજી પિંછે ભણી મહતી ન વિસરે રે જ્ઞાન
ધરમ જિનેશ્વર મુજ દિમડે વસો પ્યારા પ્રાણ સમાન.

કવિ વિનયસદૃશ કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દ્રવિત કરતો જાડુ ભર્યો છે તેઓ પ્રાર્થના કરવાની રીત જતાવે છે આ ? પણ નાના જાત્રાજિતમાં આ રીત કામમ છે માન્યો હો હો જઈ પાછી ભરી ભાવે છે પરંતુ આપણા શહેરોની બંને ખાસ કરીને મુજબની માતાઓ તે પુણ્યભાગી છે તેઓ તે આ જગતથી હો છે જામગમ રહેતી માતાઓ આ ? પણ જાડુ જ કામ પોતે જ કરે છે પરીએ દળણા દળે છે એટલે એમને ઘેર શહેરો જાડુ જોજ પહોંચે છે કા જુ કે એમના સરીરને કસરત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે મુમર્ષ જાનથી ન શહેરોમાં દૂર-દૂરથી પાણી લાવવાનું તે છુટુ છે પણ બની સાથે જ શેઠાએ પણ ધર પદ્મ છે જાલીએ-જાલીએ શહેરો ન જાના મર્ષને એકા હ બનેવા દા ? એકો નહીં પણ દાતરો રૂપિયા તબા નથી વર છે તમે નારાજ ન થશો જુ કાંઈ શહેરોની રીત કરતો નથી ન જુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરના વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ શહેરોમાં શેઠાએ નમસા કર્યા છે

મુમર્ષ જાનથી ન શહેરોમાં દૂર-દૂરથી પાણી લાવવાનું તે છુટુ છે પણ બની સાથે જ શેઠાએ પણ ધર પદ્મ છે જાલીએ-જાલીએ શહેરો ન જાના મર્ષને એકા હ બનેવા દા ? એકો નહીં પણ દાતરો રૂપિયા તબા નથી વર છે તમે નારાજ ન થશો જુ કાંઈ શહેરોની રીત કરતો નથી ન જુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરના વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ શહેરોમાં શેઠાએ નમસા કર્યા છે

ત્યારે એમના સિરે એક નહીં પણ બે-બે યાદ દેવ છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હામ્યવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-ભંગેલા ધડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે બન્ને બાજુએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ધડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જની જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બન્ને એકરૂપ બની જાય ફૂલની સુગંધ સાગી હોય છે પણ ફૂલ જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂંટણ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ચ્વર જેમ ગૂંચ ઊંડે તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અનર્થ જાય અને એ અનર્થમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી એસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ ઊભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લહાવો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આટા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીલી ભોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીનાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હરો ટદી કોઈ કેળાની છાલથી લપસી પડે છે ત્યારે ડા તો કાઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કાઈને ડમરમાં

રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમા પણ આપણામા એટલી તન્મયતા આવી જાય કે
આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી નેઈએ તેમ સાશુ પણ નેઈએ, અને સારે જ વસ્ત્રો અવશ્ય થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાશુનું કામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો।

શ્રિયઃ જગન્મા જેમ આપણું પ્રતિનિધિ દેખાય છે
તેમ ગતિ શ્રિયઃ મનમા દર્શનીય તરુ દેખાય છે

આ યુગમાં વિચારોનો ગદિમા એટલો ખોલો વધ્યો
 દેશનાં પાઠ્યો કે જે સધર્મ પણ વર્મ ગયાત સ્તો છે
 વિચારોની દૃષ્ટિને સ્વચ્છ આવડામાં મોડે મોડે વધ્યો છે

दिनांक १५/०५/२०२०, अर्थात् १५/०५/२०२०
दिनांक १५/०५/२०२०, अर्थात् १५/०५/२०२०
दिनांक १५/०५/२०२०, अर्थात् १५/०५/२०२०

આજર્ણુ પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સ્થાપના મનને વશ કરવા સારુ જ છે લક્ષ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણો છો. એકદેજની તિનેરી અને વળા એના પર મજબૂત તાણુ તમે આપો છો. છતાં ક્ષમ જેવું હોય-અનુભવ તે નામે ઈસિદ્ધીક વાપર (તાર) લગાવી દો છો. હા તો તમે લક્ષ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છો પણ મનની વાત ન્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છો લોકો કહે છે મન ચપળ છે

દુનિયામાં સૌ કરતાં વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ રાત્રે તો એ પણ ચર્ચિ નમ છે પરંતુ ચપળ મન રાત ન દિ અવિરામ ચલિયો હોયું રહે છે એક રત્ન પૂમ્હ જ હોય આ જાનુવી હોયો અને બીજા બાજુથી હવા જાતી તે તે જાનુ દો શે. જ્ય મન પણ એ રૂના પૂમ્હાં સમાન છે વાસનાના અપાટા ભણી હોયું રહે છે મનની આ ચપળતા જાણે મહામુનિ ટેલીકુમાર મહાશ્વરણુ જીતમ સ્થાને એક પ્રશ્ન કરે છે આ જાનુ મીતામાં અર્જુન શીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર-અથા રજૂ કરે છે

શ્વશ્વસ દિ મમ કૃષ્ણ ! પ્રમાથિઃ લલચત્તદમ્ ।

તસ્યાહ નિગ્રહ મમ્યે વાયોરિથ સુવુષ્ણમ્ ॥

મેલીન્દ કૃષ્ણ ! મનની ચપળતા દુર્ગમ છે આ મનની જળવાન શતિ માનવના વિચારોને મક્કનાર છે આપણુ જેવા માટે એનો નિગ્રહ વાધુને મુઠીમાં જાંધ કરવા જેમ છે

હા તે અર્જુન મનની દરિયાક લઈને શીકૃષ્ણ પાસે પડો જા છે કૃષ્ણ જ્યારે આશ્રમી મુઠાઈ જાઓ ત્યારે વચ્ચે આવતું ઘેઘકે ન એવું જમા

ગયુ હશે કે જ્યાં કોઈએ મારી સામે મન અંગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ બેસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દશ્યો સ્થિર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દશ્ય આવ્યું અને બે સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત બીજું દશ્ય આવી જાય છે મનની કિલ્મમાં હમણાં એક દશ્ય ચાલે છે તો બીજું ક્ષણે કોઈ નવું જ દશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દશ્યોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમાં કયાયને કયાય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમાં બિભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમાં ઢળી પડે છે સમવસરણમાં પહોંચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ કયા જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમાં”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાતો પર વિશ્વાસ બેસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જોવા ભોગી કીટકો કયા ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સંદેહોથી પર-દૂર-હોય છે વિન્દપને ત્યાં ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હવું બાકી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હવું એમનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સંદેહ-સાગરમાં ડૂબતા-કિતગત સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, ‘ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી હમણાં તૂટે તો ?’

“હવે એ રવર્ગના પશ્ચિક છે પદલા ચર્ગમાં” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજુ વિચારી જ રહ્યા હતા કે આગળના દેવદુ-દુલિનો ગડગડટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

અમવન બોલ્યા સમ્રાટ રાજપિં પ્રસન્નમન સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જયધીર કરી રહ્યાં છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડુ સિંચો ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજપિં છે જેમની નિઃશ્વ સાધના પર તમારુ મન મહાનુભવ જની ગયુ હતુ અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછવા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા ખજુ અમવન! હું કઈ સમજી શકતો નથી અમવન! આ ક્ષયરો હોદ્દી શક્યો નથી. થોડીક મિનિટો પહેલાં સાતમુ નરક હતુ અને હમણાં જ કેવળગાન! અમવન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવશો!

ખજુ બોલ્યા એણે જે ક્ષણે રાત્રિ પિતિ વદન કરી તમે ગાળી આપ્યા હતા તે ક્ષણે એમનુ તન તો મુનિ-સાધનામાં હતુ ખજુ મન! તમે એની ગતિને પકડી નહી શકો તે એ ક્ષણે બીરાજુ સદાચર કરી રહ્યુ હતુ પોતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન મુનિ બન્યા. આ આજુ શત્રુઓએ દુષળતાનો લાભ લઈ ચૂકાઈ કરી હતી મુદ્દ ખેલાઈ રહ્યુ હતુ રસ્તે પચાર થતાં કોઈ વ્યક્તિએ એ રતિ તરફ ઈશારો કરતાં કહ્યુ પિતા મુનિ બન્યા ખજુ પુત્રને માટે રાજ્ય વિપત્તિ લઈ આજુ શત્રુની વિશાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ધેરાઈ ગયા છે

આ સન્દો રાત્રિના કાને અચ્ચાયા અને એમનામાં વિદેવનો વ્યક્તિ અમૂઘી બોલે. મન મુદ્દના મોરચે તઈ પહેંચ્યુ અને બાલુએથી બીરાજુ પ્રકાશે ચર્ચ રહ્યુ હતો. કયામની જવાબમાં સળગતુ મન અશુભની વીતતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકના દેવો એક કરી રહ્યુ હતુ કે આ તે જ ક્ષણે લઈ રહ્યુ હતુ કે અચારે તમે પ્રભ કયો હતો અને એ મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરવા તમને જવાબ વળ્યો હતો બાલુ શરીર સાધનામાં હતુ ખજુ અનંતમન શત્રુઓના શિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યુ હતુ

હા હા હા હજુ અપૂરી છે મુદ્દ પૂરનેશમાં હતુ દળરો વીરો કષ્ટી ચૂક્યા હતા શત્રુદલ પણ સમાપ્ત થવા આવ્યુ હતુ શસ્ત્ર-સામગ્રી પણ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમનને કોષ કિલ રાઈ આવ્યો અને એક સાથે શત્રુ-સમ્રાટની જીવનશીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ શસ્ત્ર મોખવા લાગ્યા. પણ બધાં શસ્ત્રો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યુ થામા મુદ્દ ન ખરો એક જ પ્રકારે શત્રુ-શિર જમીન સાથે આગામી અને ન્યાં દાઘ ઉપર છે તો મુદ્દ કરેલું શિર હતુ આં દેવો મુદ્દ!

અસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પૂનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો

થોડીક જ ક્ષણોમાં શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર ઊઠે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી શુક્રમાં ધોત્તી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજ્ઞ છે વેગ આ મનનો, ગજ્ઞ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ ચપળતા સકળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પશ્ચિમ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

જો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રમુખ સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ઠોત્તમોમાંથી ૪૦ લખેર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા ટારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મગ્નિબ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અગ્નિચરતામાં તેઓ ચાલીસ લખેરમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી નેહએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં જો તેજ લાવવું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આપઝિઆસના કાચમાંના દેન્દિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અખિતરત્વ ક્યાંય બહાર આપ્યું નથી પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્તચારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને બ્યારે એક કાચમાં દેન્દિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિત્તચારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસફળતાને ચેતરવા સમાન છે. એક ખેડૂતે ખેતરે ફૂલો ખોદવો શરૂ કર્યો. પચ્ચીસ દામ સુધી ખોદ્યો પણ પાણી ન નીકળ્યું એટલે મન લિદાસ થઈ ગયું. બીજા જગ્યાએ એણે નવો ખાદ્ય ખોદ્યો પચ્ચીસ દામ સુધી ત્યાં પણ ખોદ્યો પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજે ઠેકાણે પણ પચ્ચીસ દામ સુધી ખોદ્યો પાણી ન નીકળવાથી ચોથા ઠેકાણે ખોદ્યું શરૂ કર્યું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દામ લિદા ખોદ્યો પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીલમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ લાચના ચાર ફૂલો ગુલ-ગુલ ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ ચો દામ ખોદ્યો હોત તો એને પાણીનાં દશન જરૂર થાત. અચળ મન જ એની અસફળતાનું મૂળ છે.

નીરના નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પડતાં રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેન શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેના પ્રવાહ રક્ત અથા / કરીને / રહી જાય છે. એના અસ્તિત્વને ખતાવનાર કેઈ ચિદ્ધ પણ બાકી રહેતું નથી.

પ્રમાણ વિચારક કમિસન બેળે છે. જીવનમાં સુદ્ધિમાની એકામ તામાં છે અને જીવનની મોટામો મોટી બુઝાર્ધ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેતી છે.

મનની એકાગ્રતામાં મજાન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રમ એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક મોઝા કહે છે. મનોનિગ્રહ વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની અચળ ચલિતે રોકવી એ તો મહાન મોજીઓનું કામ છે. અમારા ટેવા મોઝા માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને દેન્દિત કરવી અસંભવ છે. આમ તે સોદા કહેવા લેખ છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે. આત્મ-દર્શી સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે- મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુલિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સદ્વિચારોનું શાસન છે. એ આપણે ગુનામ છે. આપણે એના નથી.

મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ એન કટુણાવતાર ભગવાન ભુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શું મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમા પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય બાબતુનુ વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ લણી ધસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ અડધુ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અશક્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમા અમે ગભ્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહશક્તિ પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એની જ સાધના ચાહો છો કે ઘર પણ છોડવું ન પડે ઓફિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન ભુદ્ધે જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તે એ ચાર વિચારોનુ ચિંતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમા એક ચિંતન ચલતુ રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ ઝૂપડામા પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેયોમા પણ જ્યાં એ ખુદ્દી તક્ષવારો સાથે દરવાજા ઉભેલા ઓઝીદારો પણ એને મહેલમા પ્રવેશતા રોકી શકતા નથી ચક્રવર્તીનુ ચક્ર દુશ્મનોતો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બહાગી વાત છે

જૈન આગમોમા ચક્રવર્તીના ભોજનનુ વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારુ ત્રણ સો ને સાઠ બ્રાહ્મણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને સકલવર્તી જ પમાવી શકે નહીં એ જાણીને બેઠે છે ત્યારે એમની દાસી એમનું વધેલું એકું ખાધ છે અને કહેવાય છે કે એથી એનામાં એટલી બધી શક્તિ આવી જાય છે કે સકલવર્તી ત્યારે દ્વિગિજન માટે નીકળે છે ત્યારે એ દાસી ક્ષીરને પોતાની ચપરીમાં ચૂકરી એનો સકલવર્તીના કપાળે ચાંદ્રો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે આપણે એકું ખાનાર દાસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરભોજન કરનાર સકલવર્તીમાં કેવી શક્તિ હશે ?

તેમ છતાં આવા મળવાન સકલવર્તીનું વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ? જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભગ્ગર સમા સકલવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો બીજી તરીકે તો વાત જ શી કરી ? આ પ્રકૃતિનો અટક નિયમ છે એને કોઈ તાકાત બદલી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ આ શરીરની શી સ્થિતિ થશે વાડ ? જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પરથી નિષ્ક્રમણ ગુમાવી બેસશે આપણે એકવાર ચાંદીમાં કંઈ બને જ્યાં આપણે કોઈ બીજા જ સંદેશ આપણે આપણી શક્તિમાં તે જ છે આશમાં અક્ષયપણ છે પણ જરા (૧૬૬૨) આક્રમણ પત્ર પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે સીધા પણ પડશે અને વાંદાચૂકા પણ ઉઠેના એક શાયરે પણ કહ્યું છે કે

ઝોર ચલ ફિર છે જરા તન તગ છે પ બકિ જર્વા,
ધાર કિન છે વાદ તેરી ટેહી કમર હો માયગી "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અક્ષય સમાપ્ત થઈ જશે કદાચ આથે વાસ એક બીજા સથે અથગાય છે તેમ મડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અથગાશે વાણી રુદ્ધ બની જશે અને એવા સંદેશ નીકળશે જાણે કહેલા વાંસને અવા ૮ દેશ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરકાર કરવા સાથે છે તેમ વેદ કરમાઈ પ્રેમમાં ક્રોધનો પરિભ્રમ કરે છે તેમ પરિવાર પણ જદ અક્ષિતો રોદ બેઠે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી અક્ષિત રહેતો નથી

હા આ જી-ધમનું ચિત્તન માનવીના સૌ કર્મો અદકાર સમગ્રી કે છે દરોજ રોને ને પાવડર ખંડનારાઓ એ વિચારે કે આપણે આ સોનકા કામાં સુધી દહી રહેવાનું છે ? મનુષ્યને પોતાના સોનકાના નશો દેખ છે

અને આ અહકારે નિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અભ્યાસ કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણસોએ બહુકે રૂપની આસકિત સારુ હજારોની નિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળતા અહકારને એકેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કોના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનું ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

લગવાન બુદ્ધને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ જ્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણસને હાથે લાકડીનો સડારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું. “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું -જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે -“ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું -“ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ભડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું ખીણુ રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું નોંધ્યે કે જેટલા સંયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમાં બદલાઈ જવાના છે સંયોગના મુત્રા (દોરા) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સમોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સંયોગનો અત વિયોગમાં જ થવાનો છે જ્યાં સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય ભાવી છે મનુષ્ય સંયોગો નોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમાં એ રેવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું નોંધ્યે કે સંયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે. પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચિત્ત-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિના સાધન એ જડ-સયોગ છે. પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચિત્ત-સયોગ છે. પરંતુ સંપત્તિ સાધન નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી. દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધો ત્યાં રહ્યાં પછી પણ એ મધામતે છી તે જુઓ કે તમને એ છોડી તો નહીં જાય. દૂર ન જાયો શરીરના અંગો વ્યાપ્ત હાન નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સ્થગિત રાખે છે. ધન સ્ત્રી પરિવાર પર આડું સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પાસે છે. પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારો તો પ્રસન્ન બાવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વધાવે છે. રોવું એ ગુણામીનું ચિહ્ન છે એક નોકરને આશ્વિત્વ ત્યારે કાનિ મૂકે છે ત્યારે એ આંસુ એની ગુણામી સિદ્ધ કરે છે. માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નથી. પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે ત્યારે પ્રેમથી જ બાવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પશુ બનત બનત કાળ સુધી તમે ત્યારે પ્રેમ મક્કન ખરીદો છો અને એનું રક્ષિત્રેયન કરાવો છો. તમે એમાં લખાવો છો. ત્યાં સુધી સુખ અને સદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ જમી ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પણ એ બોળા મનવી ! આ રક્ષિત્રેયન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી સે કે સુખ અને સદ્ર ત્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પણ રહીશ ને ?

સાચો જ સંપત્તિ સ્વપ્નક્ત અને શક્તિ પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે.

जितके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

छाड़ उमको कय पर दी, और जिशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રત્નમય પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાબા ને આ વાત જાણે એમનો સાચો ઇતિવાસ કદેનાર આ ? ત્યાં રહ્યું નથી. બાદશાહ સાદગર્યાન અને કદેનાર છે કે એના જાનનામાં એના અંતરમાં વૈભવ નૃત્ય કરતો દતો. બાજનો ઇતિવાસકાર એની સંપત્તિનો વ્યાક કાઢી શકે નહીં. શાસ અને ઇશિન ગામની સમુક્ત સંપત્તિ કરતાં એની સંપત્તિ વધુ દની. એક દિવસે શાપાકને જાદુવાળો અંતરે મુક્ત આડે દિશાએ ખરોળી કરાવ્યા કહ્યું. કારણ કે સંપત્તિ મુક્ત મારે એ ત્યાં રહેવાની

પત્ની હતી ત્યાં એ પ્રાણી નહીં નાટ 'તામ્બતાઉસ' બતાવ્યો, તેનું મન્ય એ દુનિયા પર કોઈ પણ વસ્તુ અને એના કિમતી વીગ જવાહરો જડવાના અવધ્ય હતો એ તામ્બતાઉસના એ મગ એનું ઉપયોગમાં લેવાયું હતું અને જડવાના વીગ-જવાહરોનું વચન હતું એનું મન્ય રાજ્યના કુળના કારીગરોએ સાત રૂપિયા એ તૈયાર કર્યું હતું.

આને જરા મોંઝા તો ખત એ નાદજવાન અને એના તામ્બતાઉસને આશ્રાનો દિવો એની રાણી-રાણી કયા ભવે મળ્યાં છે નાદજવાન સમાપ્ત થયા અને આરે જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિત્તન કર્યું તેથીએ કે 'હું વિયોગ ધર્મી છું' આ ચિત્તન એના મન પરથી સપત્તિનો આદકાર દૂર કરે, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આજે લાયક થઈને પડ્યો છે.

અપત્તિના દુકા સાથે લઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઈમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકા બેગા કર્યો એ બધા અંદો જ ગંદી જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિત્તન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આમકિત દૂર કરે છે.

રોગ ધર્મી :

મનોનિઝદ માટે ત્રીજો વિચાર છે, "હું રોગ ધર્મી છું" આ ચિત્તન દેહ પ્રત્યેની અસંતિ દૂર કરે છે ને આ ચિત્તનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવા હોય તો તમે ઈશ્વરનાવમા જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ત્રીજી ગ્યો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ દર્દને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ ખૂંસો પાડી ગ્યો છે આ બધું જોયો તો દેહાભિમાન દૂર થશે નહન મણિયાર પાસે ડોરોની સપત્તિ હતી આગમોમા એની સપત્તિનું નિશદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે નાળા ગાજરોગોથી ઘેરાયો અને એથી એના અણુ-અણુમા જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોષણા કરાવી કે જે મારા મોગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છું.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમા એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકને સાસુ અનાથપણ બતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે મધ્યમુનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં જ્યારે પીય કીપડી ત્યારે મારા પિતામીએ ઘેસીઓનાં મોઢાં ખુસ્સા કરી દીધાં. કુશળમાં કુશળ વઢો આ-આ દિવ દર્શન મારી ચિકિત્સા ફળુ કરી ફળુ સમાટ પિતામીની જખૂં સપતિ અને વૈદ્યની લાંબી ચિકિત્સા ફળુ મને રાજથી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વૈદ્યનાં અને મુક્તિનો રાહ બતાવ્યો છે.”

રાત ફળુ માનવીનો એક મિત્ર છે ફળુ તે એવો મિત્ર છે જે લેખ-શાસ્ત્રી નીનિતે પસંદ કરે છે જ્યાં તે જનમુતિ આણે છે વિશ્વાસ-વૈશરન્ય સાગરમાં રૂમેશ માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે સપતિ દોષ ત્યારે મિત્રો અને શોધતા આવે છે જ્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રોને શોધતો ફરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાને તાતલો જરા સન્માન છે અસ્વસ્થ દાહતર્મ જ્યારે દાર્ઢ આપણી સેવા-મુશયા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેજે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. કેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનભેદ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કોનો એ મનભેદ ધોવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી ફળુ એક વરદન બની જાય છે.

કુ રાત ધર્મી કુ એ ચિતન માનવીની સૌ દર્શકલિતે આછી કરે છે એક સુદર જાળક છે જ્યારે આ-અજ્ઞાન એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર વજુ-ચિદ્ જવાઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે માટે જ્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો વ્યવહાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિતવું જોઈએ કે મને રાજો પીડિત કરી શકે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને ફળુ કારખી શકે છે.” આ ચિતન જે તમારામાં સદા અલગ રહેશે તો તમે શરીરમોહથી પાછાં ફરશો અને આત્મા બણી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત આલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મરણિગ્રસ્તો મોથો ઉભાય છે મૃત્યુનું ચિતન મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે દાર્ઢિ પાસે જે પુણ્યસચ્ચ કરી તો રાજો એની ઘસે ફરકશે નહીં. માતા મરુદેનીતુ જીવન એવું સર્વમેષ દર્શાવ છે જીવનની લાંબી યાત્રામાં માતા મરુદેવાને એક ઘાડો ફળુ માથું કુ ખવા આજુ નહોતું પરંતુ મૃત્યુના અમનમાંથી તો એ ફળુ જમી છડી નહીં.

આ નિયમ-મધન સમાપ્તને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સપ્તક પર રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમાં વર્ણન આવે છે, વામુદેવ અર્ધ ચક્રવર્તી થાય છે, આઠ દગ્ગર દેવો એમની મેવામાં રહે છે એમની પાસે સુદર્શન ચક્ર છે, જે શસ્ત્રઝોનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે યુદ્ધના મેદાને એ દસ દગ્ગર વીરોને એકીસાથે રણભૂમિમાં મુવડવી ગરે છે પરંતુ એ વામુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે મૃત જ નાથ છે

નવ તરવો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમાં એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આવે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમાં મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામાં પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સળધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર નેઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણો) પૂરો છે સાથી નેઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન નેઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના નેઈએ તો ધર્મ પુત્રક ધણ છે અને ઉપદેશ નેઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ ભયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામાં મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનથી એ કંઈ શોખી શકશે નહીં, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શોખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમિયાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમાં અમર યઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો જૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમાં પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનંત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જે તે જ લાણે એના મસ્તિષ્કમાં મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત સુખ સુધી જીવા સારુ હું જાઓ નથી મારી
પસે જાન અને સીમિત નિહામી છે તે પછી આ જીવન-સા જીવન
માટે પ્રાપ્તિ આ વિશાળ સારી સા માટે? હું માનું છું કે જીવાચાર સર્વો
આજળ વધતા હાથેને મૃત્યુની આ અમૃતિ આજળ વધતાં જટકારથી, અને
તેમ થતાં માનવમાની માનવતા સજીવ થશે.

મૃત્યુની શાશ્વત મનુષ્યને મૃત્યુના કમથી નિભાવ જનાર છે જેને
મૃત્યુને નિશ્ચિત માની લીધું છે તે જીવે એવાથી કરશે નહીં જીવન-સેવક મૃત્યુ
કમસે ને પાને નુલ કરવું દેખાય છે જીવન મનને મનુષ્ય મૃત્યુને સામે
જોઈ આજળ વધવાની દિ મત કરી શકેલા નથી પણ જોના રમૃતિ-પદ
પર મૃત્યુનું ચિતન છે એના પા પછી પાછા પડશે નહીં.

સીતમા મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી ખરીદી
લેવાય છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનને બહુ ઉમંગ સાથે
દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે
તરવું આત્માને જામર માનવાર જારતમાં મૃત્યુ નામથી દિલ ઘડવા લાગે છે.

હા તે મૃત્યુનું ચિતન માનવીને જાત્યાચાર અને જાનવાર સર્વો જતાં
રોકશે. સાથે જ એ મૃત્યુથી નિભાવ જાતી જીવન-સેવકમાં આજળ વધી શકશે.

આ ચારેય ચિતન જીવનમાંની આસક્તિનું દૂર કરે છે ત્યાં સુધી
આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચળના દૂર થઈ શકતે નહીં ચળગતાના
મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચળગતાને દૂર કરવા માટે
જાનનો અદુલ લગાવે.

નારો શી અદુલ વિશાળક્રમ હાથેને પણ જરૂરમાં રાખી શકે છે તે
જાનનો અદુલ મન પર નિમગ્ન સા માટે નહીં કરી શકે? પરન્તુ હા
મનને નિમગ્ન હાઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે તદી એને માટે રીત-
કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખેલા વાસના દૂર કરે
પછી મન તમારું સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી બનશો અને ત્યારે
સજીવન પણ તમારી સાથે જ હશે.

દિનાક

તા. ૧ -૮-૧૯૫૮

૭૧ ઉદયમ,

૩૯ મુખર્ષી-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પન્વિવર્તન કરનાર કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા સ્વસ્થ હોય છે, પરંતુ ત્યાગે આત્મા સ્વભાવનાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિદ્યાર પેદા થાય છે આ વિદ્યારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેપાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેપાનુપ્રેરિત વિદ્યારોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિભાવમા પડતાવનાર કોધ છે કોધ પોતેજ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર નુકસાન વેઠવું પડે છે કોધને કારણે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ મુયોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા ઊંચા ધ્યાનો ગુમાવ્યા છે અને નીચી પાયરીએ ઊતરી ગયેલ છે કોઈને પૂછીએ કે-ભાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમો રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે બીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ છ મહિના સુધી ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા ફર્યો, પરંતુ બધા જાઉ ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટબણા ઊભી કરી! આપ સુખઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલણી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આવ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો સુધી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જવાબદારીભર્યા ધ્યાન મેળવ્યા હોય, ઊંચો હોદ્દો અને આબરૂ જમાવી હોય, પણ એક દાણુના

કેધની ચિનતારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સાથે છે તેને જોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને ૬ ઓગસ્ટ ૧૯૫૭ તેના પર મોટા મોટા સત્તાધીશોની
હાજરીમાં કૃપા બિતરતી રહી છે અને તેણે પણ મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
પરંતુ દુઃખોએ કહ્યો કે મને તે કહ્યો, પણ તે કંઈ પણ જગ્યાએ ત્રણ મહિનાથી
વધારે રહી શક્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળા માણસ બદલતો રહે
એ શું એટલી ટકરમની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી પક્ષિઓને
આમ બદલતી નેહ છે ૧૯૫૭ ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોપણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સંબંધીઓની ગુલામી કરવો ફરે અમર દાતાઓ તરફ હાથ લાગાવે એ શું
એટલી ચિંતાની વાત છે!

પણ આ બધા દુઃખનું મૂળ છે કેધની જરા સરખી ચિનતારી, કે જે
માનવીની બધી ઈચ્છાઓ અને અરમણીને સમિતભૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે કેધની આજ બીજાને સજાવા છે બીજા તો મળે જ છે
પરંતુ કેધ કરનારાનું હૃદય પણ એ આજના વાદ્યથી ગળતું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીટે છે તે તેને જીવનભર માઠ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કેધની ટકરમણીમાં
મૂખતા હોય છે અને અંતમાં પશ્ચાત્તાપ.

શું તમે એમ માને છો કે જેણે હૈદરો ગુમાવ્યા છે તેને કંઈ દુઃખ
નહિ થયું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી કે પ્રસન્નતા હૃદયમાં ઉપજાય છે
તે તો કંઈ હોદ્દા પર મેલેસ વ્યક્તિને પૂરો ત્યારે અમર પડે. એક વખત
પુરથી મળ્યા પછી ૬ ૧૨૦ વર્ષ સુધી તેના પર બીટલી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વર્ણાં સેવતી હોય છે અપભ્રંશ સહજતા મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરથીને
તે મરતાં સુધી છેલ્લા તૈયાર નથા દેતી કામે તે તેને માટે હાથક હોય કે
ન હોય. પણ પુરથી તો ત્યારે જ છાંસી કે ત્યારે જીવનની બાકાત છૂટી.

૭ દિવસે હોદ્દા છૂટે કે હિતની સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો નેન્ને, નજી કે તેના મગ્ન કોઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર નેન્ને મળે. જે ક્ષણિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
ગુમાવ્યું છે તેના મનમાં જીવનના હિત-નિષ્ઠા એક અશક્તિ આડું પડી જાય.

છે ભૂતકાળની જાહેરજાણી અને વૈભવોનું દૃશ્ય તેના દિલને એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્ત્વાકાંક્ષી અને કંટો પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના સ્વપ્નાને સાકાર કરવાની તેનામા લાયકાત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જવાને બદલે તેણે ટોચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદ્ધિક રીતે જોયો તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આજ્ઞા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે ભયાનક લાગે છે તેની દરેક આજ્ઞા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશા બિતરી ગયેલા શરાબીની ઋતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની બાટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેક ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેક દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પાડું ઓસરી જાય છે આવી જ હાલત કોંધની હોય છે કોંધની શરૂઆતમા અહકાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિશાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ બિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો દડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી બિચો હોય સસારમાં કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પરતાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમ-સમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમાં માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પ્રછા કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી અરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીશું અને હથોડી સર્ષ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની કલ્પનાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર ભૂલ કાઢે છે જોનારનો તો ભૂલ કાઢવાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટસી મહેનત પડી છે ? ફેટસી ભુલિ વાપરવી પડી છે ? ફેટસી સમય લાગ્યો છે ? આ બધી વાતોને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂસ કર્યા છે તે જ ભુલે છે કબર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જગ્યા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી ભુલે છે. બ્યારે આમ ટીકાકાર ખામી બતાવે છે ત્યારે કસાકારનો મિનજ ખરમ થઈ જાય છે અને તે મતિ પર હથેડી મારી તોડી નાખે છે આમ જ વસ્તુ તૈયાર કરતાં તથુ વર્ષ લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી ત્રણ મિનિટ ખસુ લાગતી નથી.

મને પોતાને એક બનુભવ થયો છે એક ભાઈને એક શાસ્ત્રની નકલ તૈયાર કરવા કશું સત્કસ્ય એક મહિનામાં તે ભાઈ કામ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક ભાઈએ કશું કે નીજી તો ઠીક છે પણ સિપિ જરા અશુદ્ધ છે તસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા ભાઈનું ખજજ ખરમ થઈ ગયું અને તે નકલના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

પણ માણસો નાનુક મિબજના હોય છે પોતાની વિદ્ધ જગપણ સાંભળવા મરે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કમના જરા પણ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે વાત ક્ષુ સ્વભાવવળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોપનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના જીવી શકે નથી તેમ ક્રોધ પણ તેના ખોરાક વિના વધી શકે નથી આપને થશે કે શું ક્રોધ તે કાંઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ? ક્રોધ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતો નથી છતાં જ તે ખાઈ છે જરૂર તે પોતાને ખોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે ખોરાકનું અપદભ્ય કરે છે દરેક કુ આપને વધુ વખત સસખમા રાખવા માગતો નથી ક્રોધને ખોરાક છે પ્રીતિ વિનય અને વિવેક ક્રોધ દમેમા મનના આ ત્રણે અંગેને ખાઈ નય છે ક્રોધી અનુષ દમતા કુળે રહે છે કારણ કે ક્રોધ તે અદરથી તથ્ય કરે છે તેની વાતમાં તે વસતુ નથી મનેજન તો તેની પામે દેવ છે જ કર્યાં ? આવેલની કાગ્યામાં મનેજન નાસી નય છે

માનવિય ત્રણ અંગે નાચ ખમ્યા છતાં તે ક્રોધને ત્યાજ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરે છે. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હા, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરે છે, તેનું પૂજન કરે છે તેની માળાઓ પણ ફેરવે છે તેમના નામની જય બોલાવે છે તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢે છે પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના બારણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણામા ઊભી ઊભી આસુ સારે છે.

- આગ' ઉપર ઠડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂઝાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂઝાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વસતિમાથી એક પણ એવો ભુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ લાગે ત્યારે ઓલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા બેસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જો ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂઝાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠડુ પાણી છે, તો ક્રોધ ઊકળતું પાણી છે.

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે ક્રોધે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાયી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાબુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર વ્યાખ્યાનો સાલખ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ખૂબ થતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવુ જ પડશે કે, આપણા હૃદયના ક્રોધકે ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જેટલો વિશ્વાસ છે તેવો એક દોષ પણ ક્ષમા પર નથી એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે

અકિન્ને જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોષની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના કોષે ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યા છે એક માનવી પોતાના કોષને સમાવી ન શક્યો તો તેણે કમરે માનવીઓની વારો દાળી દીધી મોટાં મોટાં મુદ્દો અને મહામુદ્દો એ માનવીના કોષની જ કથાઓ છે માનવીઓએ કોષને એટલું સમાન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે દાધમાં ત્રિશળ, તસ્વાર, વિક્રાળ આંખો અને નિબલસ નિકામણા રૂપની મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે આ કોષની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનત કળ થયો આત્મા કોષને અપનાવતો આવ્યો છે સિદ્ધ અને પીછા ભરમાં તેણે કોષને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો સાપ અને વિછીના ભરમાં તેણે કોષ વડે કામ લીધું આ અનત જન્મોનો સંસ્કાર આવ્યો આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય કોષથી સપ્તપ્રસેધો રહે છે તેને કોષ હાજવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોષે ભરાય છે તે સપત્તિને હાંપી રાકે છે ક્ષોભિત વૈભવ-વિશાસને કોષે ભરી રાકે છે વૈભવભરો આસિંધાન ધમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી રાકે છે સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે મૂકી રાકે છે રતેલભરી પત્ની અને કુષમ્ભ બળકોની મમતા છાંડી રાકે છે પણ કોષને ત્યાગી શકતો નથી, અને તેથી જ ગૃહસ્થાગ્રીઓમાં પણ કામની જ્વાળાઓ જલતી જ દેાય છે

પણ યાદ રાખો-કોષને ઉત્પન્ન કર્યો એ યેટલું સતેષુ છે તેના કરતાં તેને જ્ઞાતવે એ ધણુ વિકટ છે કંપના રતે માસલુ સહેલુ છે પણ રોમાંચ મુરોશ છે આમ તો તમે ધણા ચતુર છો મુજબ જેવા સહરમાં રહેનારા છો જરાક ઇચ્છામાં સમજે તેણે આત્મી મોટર ત્રાગી જૂર ગરબે જઈ રહી છે અને પોર્ષસ રોકવાનો ઇશારો કરે છે તો આપ એકદમ માગી યોભાવી દે છે. યોબીસ ચીકતો નથી બેસતો નથી, માત્ર દાઢ જ ઊભો કરે છે અને આપ ગાદી યોગતી દો છો ત્યારે કુ વારવાર ગળુ બેમી નવ તેણે સાર પાડેને મમલવુ મુ તો શ તમે સમજીશો ? તમે સમજીશો એમ માત્ર તપ દબાવ કાનુ નથી અનત મનીઓ વારવાર ફરે છે કે થોડો ! કામના પટે આગળ ન વળી કારણ કે એ ર તો સમાપ્ત નથી, તો તમ થોભી મળા કે નહિ એ / વિચારવાનું છે

એક એકાગ્ર પર એક એન્જિન લાભેલું હતું ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફરી ચલુ હતું ફાઈવ એન્જિનનો અવાજ અને ગરમીથી રાહત મેળવવા પેન્ટ્રોર્ગ પર ગતનો ખુલ્લો દવામા ફરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ૭ વર્ષનો છોકરો એન્જિન ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક ચાવીઓ ફરવા લાગ્યા થોડા વારમા તેનો હાથ એન્જિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર ફર્યો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યું ફાઈવરના કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અવાજ આવ્યો તેણે ફરીને જોયું તો તેનો પોતાનો જ છોકરો અહર લાભો હતો ફાઈવરે તેને ખૂબ પાડીને કહ્યું કે એન્જિન શેડ, નહિ તો મરી જઈશ છોકરાએ કહ્યું કે શેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નવા ત્યારે પિતાએ કહ્યું કે નીચે ફરી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યું કે-ફરી પડવાનું ગિગર ચાલતું નવા ચાલુ એન્જિનમાયી નીચે ફરી પડવા માટે પણ સાદમિડતાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કમના શી દરા થયે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્જિન અથગ્યું, એન્જિનના દુકડે દુકડા થઈ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા

જેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનું જ શીખ્યા છે અને શેડવાનું નહિ, તેમની પણ આજ વાત છે કોષને ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રજવલિત કરવાનો અને ઉપગ્રાત ચંપેલ કોષને ફરીથી જગવવાની કળા જેઓ જાણે છે, પણ શેડવાની કળા જાણના નથા તેમની શી ગતિ થયે ?

કોષને પાડે આવવા કરતા તેને શેડવાની કળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગદ શબ્દ બદાગ નીકળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દર્શિ કરો વૈરમાથી અવૈર તરફ જાઓ કોષમાયી હામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો શાલિતો માર્ગ છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અમવા

૫૨ જીવનમાં પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનની એ ક્રિયા જેના અભાવે આપણે આજળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અસર સેવે જતી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્રિયા અનિવાર્યપે જતી છે એને આવશ્યકતા આવશ્યકની સચા જાણ છે આત્મશુદ્ધિ માટે અસરના ક્રિયા-કારણ એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મસાક્ષીના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ તો પરસ્પરે આપણી દષ્ટિ બીજીને જેવામાં નિષ્ણાત-પદ્ધતિ પદ્ધતિ આપણે પોતાને જેવાને પ્રમાણ આપે છે ત્યાં આપણે ખૂબ ઘટ્ટ જઈએ છીએ આત્મના ક્ષેત્રમાં બીજાને જેવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જેવું એટલા માટે આત્મ-નિષ્ણાતની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણનો સાબિતક અમ છે પણ વળીને આવવું ” આત્માની કૃતિઓ જ અશુભ કાળી જઈ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો ભાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન જીવન તજી રહે છે વાસના અને કામચતી દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં પ્રમાણ વિશેષ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ મોરે ઉપર સાધક સક્ષમદક્ષિ રાખતી જેઈએ વેપારીના ઘરમાં ચોર વૃક્ષી આવે તે એને એની ખજાના પક્ષ ન રહે તે જટલ મોટું નુકસાન એને સહેલું પાડી ? વેપારી તો જાણ દોષ અને ચોર કદાચિત આવી પક્ષ જાય તે પક્ષ વિવા આછી છે કારણ કે ચોરને એની જાણનારસપણું જાણ

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામા સક્ષમ બનગે હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમા પોતાના મનમા સતાયેલા ચોગે ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમા થયેલી ભૂલ ક્યારેક લાયકર થઈ પડે અને જીવનમાં ભૂલને ભૂલ રૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડોક્ટરને પૂછવામા આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' ક્ષય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પરીલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કરે અને છે જ્યાં રોગી રોગના અસ્તિત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામા પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કમવવાનો સુઅવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમા પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિશ્લોક
- (૩) વદણ
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) કાયોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્વાદિષ્ટ પદાર્થો ભણી એના મનમા લોભ-લાવના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ બહુ-ભાવ ઘાબવતો નથી કહી પ્રસન્ન નગર સમક્ષ
આવતાં એના નિર્મા કાષ્ઠના પ્રભે કળી દુઝાવતા જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને લાભ-
નુકસાનમાં ખજી સમભાવ જ હોય છે હળદો-ગામિણી લાભ મવા છતાં
એને બદલાર સ્પર્ધા સકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી
સકતુ નથી સાકશાજી વેચનારનો કાલો કદી બચો કદી નીચો થતો હોય
છે ખજી કવેરીના કાલો સમ રહેતો હોય છે.

તમે સાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ સાક-ભાજી
તોળ્યાં એ બાપડી થોડું વધારે જ તોળે છે તો ખજી તમે એને થોડું વધુ
નાખવા-તોળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળી વધુ નાખે છે તેમ જીર્ણ
તમે બોલી બોલો છો બાટલી લોલી કેમ બની ગઈ છે? થોડીક ભાજી દહી
નાખ એ બિચારી સૂંઘના ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળી થોડું ઉમેરે છે અને
ખજી તમારી થેલામાં ભરી દે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ છો.
હવે એકલા તમારા ઘેર સખ પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને બાણમાં આપવા
આટે તમને સોનાની જ્વર પડે છે કારણકે બાણના વચર તો આજે સખ
મવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દી રાઓ વચાવા લાગ્યા છે તમારા બા સામાજિક સબંધો હવે પેસાત્યા
વાતણે બધાવા લાગ્યા છે એમા પ્રેમની મીઠાસ નથી ખજી પેસાતી પૂળ
જ છે.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા સરાફને-સોનીને ત્યાં જાઓ છો જ્ય
તોણા એનું ખરીદી સરાફ એ સોનું કાટે મદાવે છે ત્યારે શું તમે એમ
બોલો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના નહીં ત્યાં તમે એક સખ
ખજી બોલશો તો તમારી મલુમત્તિ માપ નીકળી જશે અને તમે ઠીક મણાશો.

સાકશાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો ખજી
સરાફની કુ ને તમે કઈ જ કહેતા નથી કારણકે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાં બાઈમાં
નીચાં બાઈ નય છે જ્યારે સરાફનો કાલો-ત્રાજવાં સમ રહે છે વાડુ તો
હવે તમે બનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં ત્રાજવાં બનવું છે કે પેલા સરાફનાં?
કે માનુ છું પેલી બાઈના જીર્ણ-નીચાં થતાં ત્રાજવાં જેમ બનતાનું તમે
પસંદ નહીં કરો તો સમજદારી ખરાવતો બાઈમા સપ્તિ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય બધવા મોતની કળી બપા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુષ્પો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મજ નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લખાવશે, અપમાનના કડવા ઘૂંટણને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયતો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત ચરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છૂટ્યા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે ક્રોધનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર ફેંકી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સદિધ્યુતા અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવો છે આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ-સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રયમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે કયા દૂર થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ-મર્યાદાથી એક ડગલુ તમે પાછળ છો મુનિ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને છે તો તમે પાત્રમાં ગુણસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ-પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ-આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક ખેંચીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન બોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં બનને ટાઈમ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતા બેઝી થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રગ્ન મળશે ? તે મુનિને વાતવું-જીવનની સામાયિક છે
માટે એને પણ મોજાન વગેરેની રગ્ન છે જ

સાધેજ યત્ના (જળણા) પૂર્વક જમવામાં સામાયિક ફુગિત થતી નથી.
જ્યારે અમલ્યાની િયા થાય છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિને આદ્યાર
સવમમાં આધા પહોંચ્યાનાર નહીં પણ સવમ-સદાચક હોય છે સવમની
સાંધી મજામાં સામાયિકપૂર્વક આજળ વધવા માટે આદ્યાર જરૂરી છે જ્યારે
આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ધડીની છે આટલા અરૂપ-કળની
સાધનામાં ખાવા-પીવાની રગ્ન દેવાનો કોઈ પ્રમ જ જીતે નથી

હા તે સામાયિક એક ધણી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની
સાધના સાધુ કરે છે તે એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે
છે તે એને પણ સમરસતા મળે છે પછી કહેને એ અરૂપ કળ માટે જ
હોય ને ! સાકર-ખાંડો એક કણ કણ તમે સામયિક થો એ પણ જળી જ
લાગશે પણ કહેને એ એનો-ખાંડો અરૂ જ હોય ને ! એ અરૂપ કણ
પણ બે તમને વળતુ નહીં આપે તે એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવારી
જ નહીં

સામાયિકની સાધના અને મહામુનિ ગૌતમ પ્રમુ તારક-મહાપુરુ
ધમણ ભજવાન મહાવીર પ્રમુ પામે પ્રમ કરે છે —

પ્રમ સામાયયેષ મમ્હે સીમે કિ જ્ઞણયદ્ !

હમ સમાયિયણં સાવજ્જ યોગ ચિરદં સજ્ઞયદ્ ॥

ઉત્તરખવન જ. ૨૬ સુ. ૮

કેટલો માયિક પ્રમોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રમ છે એમાં
સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉમ્મત નથી તેમ નરકને પણ મધ્યમ નથી જીવનની સમસ્યાવ
સાધના અગેનો આ પ્રમ છે જે આત્માએ સમતત્તી અમૃત-નિદુએનું પાન
કયુ છે એ કયો આનંદ મેળવે છે ! પ્રમમાં મનીરતા દેખાય છે તે ત્યાગ
એથી પણ વધુ મનીર છે

ગૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સ્વયમ-મોજની પ્રતિધી વિરહત
જને છે આત્માની વૃત્તિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દોરી રહી છે સામાયિક
એમને અશુભ તરફથી વળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દોરી
સર્વ તથા છે પછી આ આ નિર્ભય જને છે જે ધર્મિત ત્યુએને ખામે
આધી દે છે પછી એમના મસી કવ્યનો ભર રહેલો નથી નેત્રી જ રીતે

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિકારો ભણી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી બસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યબિંદુ છે સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે.

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-ભૂમિ મન જ છે જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાઈ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ચૂથાયેલું હતું તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અચ્ચિરતાના યોગે એમણે સાતમાં નરકના ગુણો એકત્ર કર્યા હતા પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો અપાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા.

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનડા કીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડાક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો ગ્તો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી દેહસંકિત તને પુદ્ગલાસંકિત એટલી થતી નથી જેના માત્રમાં સમતાની અન્તર્નકરણ જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે ઈન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે.

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કદથી પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચડા લેતા હતા નાના મુનિજી ચડા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચડા લીધી અને પાતરું સાક કરી જ રહ્યા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહાગજ, ચડા હજી પીધા તો નથા ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછે છો ? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ બૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું તખ્તઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન મેળા કાગળ દે મોટા મુનિજી જ્યારે ચડા લઈ રહ્યા.

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પણ કરચલી પડેલી નોંધ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાંજ મોટા મહારાજશ્રી પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચંદામાં મીઠું હતું કે ખાંડ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રોજ-રોજ ગળી ચંદા પીએ છીએ એક ઢાંચે ખારી પી ગયા તો એમાં શું તુકસાન થઈ ગયું વળી? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચકિત બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કષ્ટાસને પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અશ્વસ્ત બની જાય છે જીવનમાં કષ્ટ-મીઠા ઘૂટણ દસનાં-દસનાં ઘિતારી રહે છે ત્યારે જ સમતાના દેશન પામી શકાય છે

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અખ્યવન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવાગ્ય આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહોંચ્યા પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં રહેવા બને પછી શુભાધિક પુરોગતી સ્તુતિ કરે મહાપુરોહિત શુભ-ચીતન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન શ્રેય સાધક સામસ્ત્ય પામી ચિતન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાતો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાન અધકાર પ્રસરી છે અને જ્યાં અધકાર છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વરેણ જ જોડા કરશે એમને તે દૂર કરવા દર્શી તે તમે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની જ્યોતિ જગવો એક કવિએ કહ્યું પણ છે -

પાપ પરાણ કા પુન જવો મતિ માગદું મેરૂ માકારો ।

તે હુમ નામ હતાસન સેઠી પ્રજનત છાગે મ વાગે ॥

પરમ પ્રમુ પાપમ નામ તિહારો ॥

કિં વિનયવદ્ધ મોમે છે એમના ચંદા રૂપે આત્માની સ્વર વહેરીમો મૂછ તો છે એમના રક્ત સંતીન જ નહીં ત્યુ અખ્યામતી સંતરી છે નાથના દયમાં સંતાવ સંતીન એ જુ મ તા મરવતુ નથી પણ ત્યાં તો નિવતુ સંતીન તેઈએ એક પેરિક કવિના ચંદામાં કહ્યું તે એ કે ગેહુ જલ્ય મોમ છે તેહનું પરમાત્મા સામ્યે છે અને દાસ જે

મૌન-ચૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ધાસના વિશાળ ઢગલામાં જો એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારાથે ઢગલો થોડાક જ કલાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ. બળતી-અગ્નિમય, ઠરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં ઠરેલા મણુ કોયલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રર્યાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉજ્જ્વાળા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર ઠરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં ભળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી.

પ્રાર્થનાના શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જ્યોત શબ્દો કહેવાશે અને જ્વલિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કરતુરીમાં જ્યાં સુધી મુગધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની કિમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે પારી પાસે મણુ કરતુરી છે હું એ સસ્તા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-મુગધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરીદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં.

બીજી બાબુ બીજે જણ એમ કહે કે મારી પાસે ફક્ત પાચ તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જો એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઘી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સમ્તા ભાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થરો કે મોઘા ભાવે મળની થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માટીના મૂલેથી પણ ગઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના ઝાહક છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી; જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરીઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સમ્રાણુ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે. આ અંગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર० ચરખીસરથપણ માટે જીવે કિં જાવયદ,

જ० ચરખીસ થવણે દેસજ વિસીદી જાવયદ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સ. ૬

મરુવિ સતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે જાવન ? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા ક્યા આધ્યાત્મિક મુક્તિસ્થાનને મેળવે છે ?

સિમની નિત્યાસ્થતા જવાનમાં જાવન દરમાવે છે પ્રાથમિક પ્રાથમ આત્માના સ્થન જાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધકાર સ્થન-મુક્તિની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે ખલુ વીતરાજની સ્તુતિ આપણને મિથ્યાત્વથી સમ્પર્કત્વ સમ્પૂર્ણ થઈ જાય છે કારણ કે પ્રાથમિક દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાજ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીપ્રમાણ જીવનને સામે કરી આપણે આપણા જીવનની વાસ્તવ્ય તેમ જ અસ્તિત્વ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાર્થના દ્વારા આત્મા વીતરાજના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત જાને છે મનમાં પ્રદા જાને છે આત્મ સ્થન-વિશુદ્ધિ જાને છે અને વીતરાજના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ ખલુ કરે છે જીવનનું સાચત સરણુ ખલુ આપણે તે જાને છે ને ! ત્યાં જ આત્મા અભય મની થઈ છે ને સમુદાયથી રક્ષણ કરી થઈ તે જ સરણુ છે નહીં તો બીજા સરણુ તે વિરમણ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુભાર મારી જોડવા ગયો. ને ખાણેથી મારી ખોરી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો રાહો હતો અને કુભારને કુભારની ક્વારી પાવડે પેસા સાપની પૂછડી સાથે અગ્રમયો. દુઃખ કરતો સાપ રાક્ષામાંથી બહાર નીકળ્યો એની વિકરાળ કાયાને તેઈ કુભારના લાથમાંથી પાવડે-કુભારી છૂરી પડ્યાં અને પ્રાણ અભાવવાએ ન સી ફરતો. બહુ ગ્રાપથી દોઢ્યો દૂર જઈ પડ્યો એટલે એક દાણુ મારે અટક્યો. પાછળ નજર કરી તો મોન મો દાણુ પાછળ-પાછળ આવી રમું હતું એ પ્રાણના મોહને કઈ દેખા જતો જ હતો કે લાગ્યું જ એક ગરૂં એને પકાર કર્યો "ત્યા મારે નાસી તઈ રહ્યો છે ? મારી પામે આપી જા અડી તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રમું છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યા

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાત્રી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી

કુભારે દોટ મૂકી હજુ થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાબ દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો—ચાલ્યો આવતો હતો થાકેલો માણસ—કુભાર—ખિચારો હવે શરણુ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાખોચિયામા એક દેડકો ડ્રાઉ-ડ્રાઉ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણુ આવ્યો છું ત્યા જુઓ, કાળમુખુ મોત મો ફાડી ચાલ્યુ આવે છે ” હવે તમે જ કહો,—પેલો દેડકો એનું શુ રક્ષણ કરશે ? એ બાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી ત્યા શરણુ આવેલાનું એ શુ રક્ષણ કરી શકશે ?

એની જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરૂડના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણુ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ ખેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણુ, વકીલોને શરણુ અને ધન તથા સત્તાને શરણુ પણ યાદ રાખજે, એમનું શરણુ સ્વીકારતા પહેલા એ વિચારી લેજો કે શુ એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનું શરણુ લેતા નથી ને ? હું કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણુ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણુ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર જોડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે—શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણુ તજી વીતરાગને શરણુ આવો વર્તમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણુ લ્યો અને એમની અધ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન અપનાવો.

૧૬જી-આવશ્યક

૧૬જી એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરતી સ્તુતિ ઋષી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાનાં પાપોની આલોચના કરી જીવનને અભિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદદ તે જાવતી જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની શક્તિને પૂરી ખોલી જ નહીં રહે. એટલા માટે સાધક વદન માટે પણ શુભી અનુમતિ મેળવે છે. ઈશ્વરિય અમાસમણે આ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે. સાધક પૂછે છે. હાથ અમણ, ને આપની સમાધિમાં આપના યાન ને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે કુ વહાલા કરવા માટે આપના અવસરમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈશ્વર છું.

વહાલા એ કામળ-હૃદયની દેવુમી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમ્રતુ પણ નથી અને વહાલામાં હૃદયથી નમવું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ ને બીજાંયેલા રહે પણ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-બીડાવાનું શુ મૂલ્ય છે? એમ તો ફેરી પણ હાથ જ નેડે છે ને! એક શુભામ પણ ચોતાનું માલિક મત્તે હાથ નેડે છે પણ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી. બીજા-હૃદયની મદદ એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વહાલામાં મનનો અદકાર નળી જવો જોઈએ શુભીજનો પ્રવેશકા શ્યાવ પેદા થવો જોઈએ. શુભીજન પામે જતુ છે. તે નમ્રતા અને વિનમ્રતા સર્જતે જ જશે. ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. પદ્મામાં પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પણ જ્યાં સુધી એ નમ્રતા નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. શુભ પાસેથી યાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમ્રતુ જ પડ્યો. એક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જતુ હશે તો તમારે નમ્રતુ પડ્યો જાય છે. સ્વર્ગનું જામતુ જાય છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી યાન કેવું? યાન મેળવવાની આશાએ તમે શુભ-દાર પહેલો. હો તો વિનમ્રતા ઉપદાર-નેટ શાપે લઈ જવો ભૂમશો નહીં. એમને પહેલાં વહાલાની નેટ ધરવાનું શુભી નહીં. રાજ્ય પ્રદેશી જ્યારે મનમુનિ ફેરીકુમાર સામે જાત છે અને વહાલા કંઈ રિત્ત જ પ્રમ છર કરી દે છે ત્યારે મનમુનિ ફેરીકુમાર કહે છે - યજ્ઞ-દાર વેપારી વેપાર માટે માય લઈને આવે છે પણ એ વેશે ભરતો નથી તો એની સામે તારો જીવન-દેવો રહેશે? પ્રદેશી ભોલો કુ એને દીધા અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે. મારણ કે એ માટે માર છે.

હા તો રાજ્ય દેવ તુ પણ મારી ચોર છે. મારણ કે મારી જાહે

જ્ઞાન મેળવવા આગ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિતા નહીં પણ મન આલી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ એ રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજીની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાનુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુર-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવી જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ ખતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિક્ષમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ કાઠાની જેમ ભોકાતું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું ન્યા સુધી પ્રતાપની પાઘડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ ન્યા પગ મૂકવાલાર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મતલબ કદી નમી શકે નહીં. ગુલામીની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ ડરવા આઝાદીના ચૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે ”

રાણાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ ને એનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માથું નમાવવાનું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને બકબર સામે બલુનમ રજા, તો શું તમે રાણાને અડકારી માનસો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને ગળથૂંથીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરજનોતી આજગ વાન કરવા દમેઈ આજગ રજા કરી પણ અહીં તો પ્રભ જ બીજો હતો. અહીં વહણા નમચનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોમને વસ જતી વૃદ્ધો દેવનો એટલા માટે જ રાણાએ વહણાની જગ્યાએ વનનું આલિંગન હતું.

જે વહણા પેતાથી ગુણાધિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આત્માને વિકાસ કરી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહણા અંગે ઘણેશ મુદર પ્રમોત્તરનો ઉદ્દેશ આવે છે

મૃં બન્ધવપર્ષ મન્થે જીવે કિં જબયદ્ ।

મૃં બન્ધવપર્ષ નીચ ગોચ કર્મ્મં કલૈદ્ । સરુજ ગોચ કર્મ્મં નિષમ્મર્ષ । સોદ્દગ્ગ ચ પ મપદિદ્ધય માજાપલ્લે નિમ્મરોઈ વાહિય માય ચ પે જબયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૬ સુ. ૧૦

સ્થિત પ્રથમ કરે છે સત્તવન, વહણા દ્વારા આત્મા ક્યા આત્મિક રૂપો પ્રગટ કરે છે ? સ્થિતિના આ પ્રમત્તા જન્મમાં સત્તવાન હરમાવે છે

વહણા દ્વારા આત્માના નીચ એત્ર રૂપે અધાતા વિષાક ક્રમ અંગે છે અને ઉચ્ચ એત્ર અધાસ છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૃત આત્મ-રજા પામે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે કુનિષાનો મર્ષ માનવી એના સન્દોને જોળતી શકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે આશયે માનવી મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કરી નિષ્કળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહણા તે આત્માના દક્ષિણાવા તથા આત્મને પ્રગટ કરે છે તે કહેવાનો આત્મ એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહણા આત્માને નીચ એત્રથી ઉચ્ચારીને ઉચ્ચ એત્ર તરફ દોરી જાય છે

એક વખત સુમ્મટ એલિંક સત્તવાન મહાવીરને વહણા કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-જનો પણ વહણા કરે છે એ વહણામાં આત્માનો તે શુભ ક્રમ અધાસ છે જે મહાસતત્ય ગુણોને રક્ષી છે અને તે આત્મા નરકના એકાગ્રિત ઘરેલાં કર્મોને અધારી ફક્ત પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણુતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યકત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી થતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બોલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યા સ્વાર્થ હશે ત્યા નમી-નમીને વધુ કરતો રહેશે પણ જ્યા એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યા એ બિલકુલ નમશે નહી, પછી ભલેને કોઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ ખીજને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ ખીજને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા પાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુરાગ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોચાડે છે

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણની આવશ્યકતા છે કોટાથી ભગેલા માર્ગ ચાલતી વખતે કાટાથી બચવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દેહચિત કાંટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાંટો લાગતા જ તમે ત્યા જ બેગી જશો એને પગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહી વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

ત્રીપ સેવથી તમે ખજામાં જોતરશો એથી તમને પીડ થશે કદાચિત લેખી
પણ નીજણશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહી કરો. ખજામાં વાગેલા કદાચિત
કાઢવા માટે તમે જોટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો શું એટલી સાવધાની તમે
જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો ખરું ?

બાવક ગૃહસ્થજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે.
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તુલ્યમાં જરતો નથી. ચતુર બહેન
શેઠશી પહે છે એને અજારે-બાઠે-શિક છે કારણ કે બાઠે શેઠશી વચર એ
પકડતી પણ નથી બસ, બાવી જ રીતે બાવક સંસારની બાજ સાથે એક-
રમે-છે બન્નાં સુધી ગૃહસ્થાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી બીજો માનું પણ નથી.
પણ એ અજારા સાથે રમવા-ડીઝા કરવા-છતાં જીવનમાં ડાબ લાગતા દેવો
નથી તેમ જ્યાં અસાવધાનીને લીધે અજર ઘમ લાગી શકે ત્યાં તે એને
સાવા માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કાટ પહેથી છે અને સમામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કાટ પર ક્યાં
પણ થોડી એવી કાળી રેખા અથવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તો પહેલાં
એને સાર કરો છો અને પછી જ ધર બહાર નીજણશેલા તો વસ્ત્ર પરના
ઘમની ચિંતા છે તેમ બાદમાં પરના ઘમની પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાં
અને વાસનાએના કેટલા ઘમ લાગ્યા એ બાજે તમે કદી વિચારું પણ
ખરું ? ખજામાં વાગેલા કદાચિત કાઢવા માટે તમે બાગત છો તેમ મિથ્યાત્વના
કદાચિત કાઢવા માટે પણ બાટલીસાવધાની રાખો છો ને ? મતોમાં અતિઆસ્થ
કાંટા જગ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય ગયું છે ખરું ?

બવહારની વાતમાં મનુષ્ય ખસી સાવધાની રાખે છે આ ? તમે શેઠ
લિસાળ કરો છો બાજે કેટલું કમાવા ને કેટલું ખર્ચું ? એ માટે તમે લાંબા-
પહોળા યોગ્ય રાખો છો. સો-દોઢસોના ખજારે તમે મુનિયો રાખો-રેડો-છે
પણ એમ ને પૂછવ કે જીવનનું સરવૈયું કાઢવા માટે એક નાની-સી ઘમરી-
શેઠનીથી-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળશો ? હું માનું
છું-એનો જવાબ નહારમાં જ આવશે. પણ બાદમાંની-સાવધાની-વાત કંઈક
બીજી જ છે જેમ વેપારી પ્રતિદિન આ ? દીપકના પ્રકાશમાં આવક-જવનનું
સરવૈયું કાઢે છે એવી જ રીતે અખ્યાલનો પચિંક પણ સાંજે-સંખ્યા ટાલે-
શરૂના ચાત-દીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સરવૈયું કાઢે છે

બાજે બાલ્યા મતથી અજતમાં કેટલો મનો ? બાજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધરી ? ને ગાતી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંવલનનો ? એ કોઈની જવાલામા ખીજના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોઈના આવેશમા મેં જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે હિચિત્ હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કોની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? ખહેલ કોણે કરી ? આ બધાનું સરરૈયું ગાદવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહકારની શિલા ખીજની જીવનયાત્રામા પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીજના જીવનની દુર્ગંજતાને ગણી એને સદાગે-પીડાળા દેવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહકારને પોતી સઘર્ષનું ખીજરોપણ તો નથી કર્યું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાના કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કર્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેડો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ર્યાત્રિ યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આવશ્યકમા ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક શુદ્ધેવને વદણા કરો એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાકોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવડતું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરીશું કે બધા પાપો આપમેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

ખાલી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જેઓ એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રચ્યા-પચ્યા રહેશે અને ગુનામાં એક દુનિયા મારી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો ધોવાઈ જશે.

પણ શાદ રાખને ભાઈઓ પાપનો રંગ કાઢી એવો હોશ-કાંચો નથી કે એક વખતના મિત્તળમિ દુસ્તુરથી એ સાફ ઘઈ રહે બચવા તે ગુનામાં દુનિયા મારી કે નહીં ધોવાઈ જશે નહીં તરત જ આ માન્યતા સચી ફરતી હોય તો તો ગુનામાં નિરતર તરતી રહેતી માણસીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનાય મોક્ષમાં ચાલી ગયા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ ગુનામાં વીતે છે પણ આ નથી વાતો તો ડેશીમાની વાતોઓ સદ્ય છે ખાલી વાતોથી ને ધડી મનોરંજન થાય છે પણ એમાં કંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળાસને નહીતુ સેકડે મણ પાણી ધોઈ રાત્રી નથી પણ પ્રગટિત-પશ્ચાત્તાપના ખાંસુનાં ને ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ રાંધે છે. પશ્ચાત્તાપના ખાંસુમિદુઓ સદ્યજોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પરિવર્તાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો ખાંસ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરતી જે પ્રગટિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા દોતી નથી એનો ખર્ચ એવો જ થયે કે પાપ કરતા જાઓ અને મિત્તળમિ દુસ્તુર પણ કરતા જાઓ. આ તો પેસા કુકારના મિત્તળમિ દુસ્તુર જેવું છે એનું કંઈ મૂલ્ય નથી.

પ્રતિજ્ઞામાં સાધક પોતાની જુસોતું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તાપનાં ખાંસુનાં સાથે છે એક વિચારો કશું છે જે જૂઠું કરે છે તે યાતવ છે પણ જુસો પર બંધકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂઠું જતી સ્વાભાવિક છે પણ એ જુસો ઉપર જોરવ જનુભવવું અને જુસોને ફક્ત મની બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂઠું છે એ જ જીવનમાં અગમ અગમ જાણે જાણે છે.

કેટલાક લોકો એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી જુસોતો એક વાર-સ્ત્રીકાર કરી સમીતો તો જ્યાં સુધે મારું બપોબાન થશે, પણ આજ વિચારવું એ જૂઠું છે કારણ કે ખૂબી ગટર કરતાં જાંબ ગટર વધુ દુઝ ધમક હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપ્પુ રખાવેનું પાપ વધુ બપોબતન કરાવે છે પાપોને દબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક જુસને સત્યના સાડું બીજી જુસ કરતી પડે છે એથી વળી બીજા દસ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી ઘયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ ટ્રાયલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જગબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડી ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો ? સતત જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રોજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું.”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “ભગવન, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય ? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ ? એનું પણ શું કદી પ્રાપ્તિ હોઈ શકે છે ?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ.”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક-કોઈએ આવી મને બપોર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદાનો ઉપકાર માન્યો અને એને એને ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દશ્યનું અમરણ થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન રોઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી ઊઠે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં ? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો આજમાં બસીજૂત થઈ રહી હતી એમનો રોટમો જૂટવાઈ ચૂકી હતો એ બિચારા આંસુ વઢાવી રહ્યા હતા ત્યારે તારુ મન તારી દુકાન બચવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ ભર્યો છે આ મનપ્રમા ! બાઈઓની બાંધોમાં આંસુ નોતરતા હતાં અને હું પ્રયુને મન-વાદ બાપી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ આજે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

હા તો જમવાનું સત ફરીરની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં હૃદયની પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કામો છે એ પાપ ઉપર આંસુમાં સાચાં છે

તેવી જ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે જુલાયેલી સ્વાર્થ-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જર્મોદી-વિનાશની વાતથી મન હાંપીન્વિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ કુદરત બાકી છે અને એ કુદરતને ધોવા જ પ્રતિક્રમણનો ક્રમ યોગ્ય છે

પ્રતિક્રમણ શું છે ? આત્માની સામે એનો શો સંજય છે ? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના બંને વિષદ ચિતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિખ પ્રમ કરે છે

મક્ષ પદિક્ષમણેણં મસ્તે ! સીધે દિં બખયદ !

મયાજ પદિક્ષમણેણં વયછિદ્યાજિ વિદેદ,

વિદિય વય-છિદે પુવ-જીવે મિરુયાસમે

મસલક જરિત્તે મદ્દસુ પવયવમાયાસુ

કપકત્તે મપુદત્તે સુપ્પવિદિય વિદેદ !

ઉત્તરાખ્યન બા. ૨૬ સુ. ૧૧

પ્રમ બખવત્ પ્રતિક્રમણ કરીને આત્મા કયા વિસ્થિત યુક્તને જમાવે છે ?

સિખના મનની નિયાસાનુ સમાધાન કરતાં બખવાન દરમ્યાને છે પ્રતિક્રમણ દ્વારા સાધક પ્રતના જિંદોને દાંકે છે પ્રમાદ્વચ પ્રતમાં જે રમસન મયુ હોય, સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા એને દૂર કરે છે હૃદય વચેરે મહાનર્મા-ધરમા ક્યામ ખયુ નાનુ એક જિંદ કરે છે તો તમે ચિતા કરવા ઘાએ છે. તમે એ બુરવા મારે પ્રમત્ત કરો છે પણ પ્રતમાં જિંદો પડી નામ છે ત્યારે તો તમે બસાવધ રહો છે. તમે વિચારતા હો છે કે આ તા નાની એવી શૂસ છે પણ માદ સખતે, બાઈઓ નાની એવી શૂસ પણ જીવન-

નૈયાના હિદયત્ છે નાવ-વહાણુમા હિદ્ર પડ્યુ છે. નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનુ શુ હિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલુ પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત હિદ્ર જ કદી આખા વહાણુને લઈ ફેરવે છે એટલા માટે સાધકે તો વ્રતોમા પડતા હિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવુ ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે હિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે વ્રતોમા પડતા હિદ્રો બધ થતા જ ડોનોના આશ્રવ પણ થતો બધ થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાલ છે ચારિત્રમા રહેલી શયળતાને દૂર કરવી શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા. જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામા આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમા આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણુ કહેવાય છે, કે જેના મનમા કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીજુ જ છે અને કર્મમા પણ વળી કંઈ ત્રીજુ જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજુ જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમા એનુ જીવન જૂદુ હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમાં એના જીવનની ગતિ વળી એથી જૂદી જ જોવા મળે છે. આ બધુ જ બહુરૂપિયા જેવુ છે આવુ જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણુ જીવનના આ બહુરૂપીપણુને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણુ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામા વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાય સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણુનુ સ્વરૂપ હવે આપણે પાયમા આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશુ

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનુ સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમુ તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમા દબતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમા જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમા પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

ફોંપેને નહીં પણ કટાક્ષીયું રાહ છે બધાં જાને ને પગમે હાજરો કરે છે વિદાર-માત્રામાં જરમી-કપિના સેકડો પરિપક્વો સહેવા પડે છે એટલે બે સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં.

દેહ પાતી આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન સુદર જતી શકતું નથી. પેતાના ધર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે જ્યારે દેહ પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ-સ્થાવ સમાપ્ત થઈ જાયો હોય છે કામદેવ શાવકના મનમાંના બે દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ક્યારે જીવેને સડી શકેન ખરા ! શરીરના દુકગ દુકા કરવામાં આવે છે શરીરનો અણુ-અણુ વેદનાથી પીડા ખમી રહ્યો છે પેમે પિતાય આકૃતિમાં રહેશે દેવ બોલે છે કામદેવ શા સારુ પીડાઓ છો ! કહી દેને કે જગવાન મહાવીરનો ધર્મસિક્કાન્ત મિથ્યા છે આ બે શ દે માત્ર દમણાં જ એક મિનિગમાં વમારી વેદનાનો અત સાચો દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી બાજુ દેહત એ સજ્જો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ જગવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી ઘર્ષ જૂઠી હતી.

આવી જ વાત મજસુકુમારની છે માથે અગ્નિ બમૂકી રહ્યો છે અગ્નિ જ્વાળામાં ભેદી ને માંસ તપીતરીને જળી રહ્યા છે પણ માથાની જ્વાળા મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામાને શાંતિનો સાગર સહેરાઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ જૂઠી છે તેઓ જાણે છે કે જે જાણે છે તે મારું નથી અને જે મારું છે તે કદી કારન ધર્મ શકે નહીં પ્રથમકાળની-શવાનજની જ્વાળા પણ બારમીમૂત કરી શકતી નથી. દેહ પરનો અમત્વભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તે મજસુકુમારનો અક્રમા પ્રાણપાતક શત્રુને પણ કામા આપી શક્યો કાપોત્સર્ગ અંગે સિમ પ્રમ કરે છે.

પ્રશ્ન : કાવસગ્ગોળે મળે જીવે કિં જળયદ !

ત્વયા : કાવસગ્ગોળે સીય પદુપ્પન્નં પાપચ્છિન્નં વિસોદેહ વિસુદ્ધ પાપચ્છિન્નેય સોમે તિગ્નુયદિદય બોદિત્વિયમરુપ્યમારપદે પસરય જ્ઞાનોવગય સુદંસુદેર્ણ પિદ્ધરદ !

પ્રથમ ભગવન્, કાયોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ફરમાવે છે “ કાયોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્બળતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા રોડો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મણુ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડાંને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિલાવ રૂશ પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાઢી નહીં હોય પણ એ છૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશસ્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાખે છે પણ ન્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સમાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન ભણી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્ત પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ભાગતીય સમ્પ્રતિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે સદ્ગુણીયો કરતા સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરે કારણ કે સદ્ગુણી કરતાં સરસ્વતીનું આનંદ ધન્ય છે બદ્ધી તો જાણે છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જન પર્વત સાથે જ રહે છે અને જ્યાં જીવન સુધી જ નથી પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે જાય છે-આખી રોકે છે પણ મમલુ-સંસ્કૃતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ તથા જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ ચૂદસ્મ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરતાં નથી. આ જૈનાગમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં એ જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થંકર જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં સુધી તેઓ ચારિત્ર્ય-શ્રદ્ધા કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ એનામાં પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ-જ્ઞાને શ્રુતિજ્ઞાનના ધારક મુનિ વહનિ છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વહનિ નથી.

જૈનાગમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને અસકાંતે છે એક જાણુ ચક્રવર્તી છે બીજી જાણુ ચક્રવર્તીને સેવક છે જે સેવક હાથ જોડી ચક્રવર્તીના હુકમની રાદમાં બેસે છે પણ એ જ સેવક જે ચારિત્ર્ય-પ્રત્યાખ્યાન બચીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તીના મનમાં વૈરાગ્યની જાવના જાગે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજ મુનિ બને છે ચોવીસ હજાર પહેલાં એમના જ સેવક દ્વિતીય શ્રદ્ધા કરી છે એટલે એક જાણુ સેવક છે અને બીજી જાણુ સમ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બસેને એ જિંજારી નની સમ્રાટના હાથે બટકતો હશે પણ જાણે તો એ જાણુનો ચક્રવર્તી છે ત્યાજ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસ છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં બૂકતો રહ્યો ગુજામીમાં આખી જીવનની વીતાવી પણ જાણે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાંદવા એના ચરણોમાં બૂકે છે

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્રોધપ્રયમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક તવકારસી જેનું પ્રત્યાખ્યાન પણ આત્મા કરી શકતો નથી. અવરમાં-હવે માં પ્રત્યાખ્યાનવસ્તુનું ઉપવ્રમન, કમ જગ્યા ક્રોધપ્રયમ જાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અકિરુચિ જાગે છે પ્રત્યાખ્યાન જાગે સિવાય પ્રત્યક્ષ કરે છે -

પ્રશ્ન • પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયઈ ?

જ૦ પચ્ચક્ષણેણં આસવ દારાઈ નિહંમઈ,

પચ્ચક્ષણેણ ઇચ્છા નિરોહં જળયઈ ।

ઇચ્છા નિરોહં જળણ ણં જીવે સવ્વદ્વેસુ વિણીય તણ્દે

સીઈ મૂપ વિહરઈ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ ભગવન, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારોને રોકે છે જ્યાં સુધી આવતા આશ્રવોને રોકાતા નથી ત્યાં સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે જ્યાં સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરથી આસક્તિ દૂર થતી નથી ત્યાં સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એવું વ્યાજ આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા જ્યારે શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાંની હિમ્નરો વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તજ્યા છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ દૂર થઈ નથી માટે જ્યાં સુધી આસક્તિ સમાપ્ત થતી નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે જ્યાં સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ કરો છો પણ તમારે ટેક્સ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો જ્યાં સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપાણુ-દૂર કર્યું નથી ત્યાં સુધી તમારે ટેક્સ ભરવા જ પડશે બસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુશ્કેલીમાં એક મહાન વસ્તુ લીધું અને પછી દેશમાં આપ્યા જવા લાંબી બે વર્ષ પછી પાછાં મુશ્કેલીમાં આપ્યા મહાન માસિક તમારી પાસેથી શાકુ માન્ય છે તમે કહેશો સહા આકર્ષી, હુ તે એક વિષય પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તે એનું શાકુ કેવું ? એ કહેશે, તમે રહો અથવા ન રહો એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ સુધી તે તમે એના માસિક રહ્યા છો જુઓ તે ખરા કે આ તાજુ તમે મારેનું છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે વમારું સ્વામીત્વ કાલમ-આતુ રાખ્યું છે તે તમારે એનું શાકુ પણ આપ્યું જ પાસે, આવા સ્વામીત્વને-માસિકીપણને જ તે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં બાવા બાસકિત કહે છે અને આ બાસકિતનો જ્યાં સુધી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં સુધી આશ્રય આપુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ આશ્રવદારને રોકી રાકે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છિતને અપોદિત કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સંભવી શકતું નથી એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આત્મ ઈચ્છિતો પર કટોકટી કરી રાકે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી મોહ-તાવચ કે આસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો લાભ એ થાય છે કે મનની તૃણા-જન્ય અચળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સતોડી જતી રાકે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિક્ષણમાં આપણે આપણી આસોજના કરીએ છીએ જીનિતના દોરોને સાવધાનીપૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનું પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ અને અનિષ્ઠમાં એમના નિરોધ મારે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કળણનાં છે આવશ્યકિતો કમ પણ પૈતાનિક રહે રાખવામાં આવ્યો છે પહેલો સામાનિક આવશ્યક જીવનમાં સમભાવની સાધના શીખવે છે સમ આવ આવ્યા વિના સદ્ગુણો પ્રત્યે પ્રેમ જનમૂલ થતો નથી તેમ દુઃખોથી વિરક્તિ પણ થતી નથી સમભાવનો સાધક જ મુખાનુરામી જતી રાકે છે એવા મારે જ સામાનિક પછે એવીસી સ્તવનનો કમ આવે છે મુલ-પૂર્વક જન્મા પછી જ માતની શુદ્ધીની પૂજા કરે છે અને તારે જ મુલ જન્મના ચરણે નમે છે એટલા મારે જિન-ગુનિ પછી ગુરવ લેજો કમ ગાઓ છે

તેનાં મન, વચન તે કર્મમાં નમન છે તે જનાતારાથી દૂર રહે છે

અને અતિયાવે પ્રત્યે સન્નગ રહે છે પ્રમાદવશ પણુ જો એમા અખલન થઇ જાય છે અને વ્રતોમાં દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદલુ પછી પ્રતિક્રમણુ સ્થાન રાખવામાં આવ્યુ છે. બૂલોના રમરણુ સારુ મન, વચન ને કાયામા સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાચમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાણી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક ભવિષ્યના દોષોની સભવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામા પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામા પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમા પાછુ આવવુ એ જ પ્રતિક્રમણુ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રમ,

કાટ, મુબઈ

અહિસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનુ જીવનશૂલ તત્વ છે ભારતીયોના રોમે રોમમા એનુ તત્ત્વ ભરેલુ પડેલુ છે ભારતીય હવા એટલે અહિસાની હવા ! ભારતીય ઈતિહાસ એટલે અહિસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોડનુ બીજુ નામ છે અહિસા

આપના મનને એક માત્ર દયાકર્મી ખૂબસૂરત આભુષ-
શુથી સજ્જો

અધ્યાત્મ સરકૂતિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખાત્રમ સંદેશો ભવણ કરી રહ્યા છો, તમે રેડિયો-સંદેશ સાંભળો છો અમેરિકા અને જાપાનના સંદેશોનો સાંભળવા તમારા ક્ષન જાતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સંદેશ તમે સાંભળ્યા છે પ્રધાનમંત્રીનો સંદેશ સાંભળવા માટે ચોપાટી તો સાંભળી સખ્યામાં તમે સૌભેદ્ય થાઓ છો અને ખણી પ્રેમથી એમનો સંદેશ ગ્રહીઓ છો. પણ હું પૂછું છું કે આત્માનો સંદેશ તમે સાંભળ્યો છે કદી કે નહિ ? આત્માનો સંદેશ જેવું સાંભળી લીધો છે એને દુનિયાનો ડાર્ક સંદેશ સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધોડા જ સમય પહેલાં તમાસે સામે મજસુમારની પવિત્ર વાત આવી હતી તે ત્યાજ અને ગસિદાનજરી વાત મારા સાથી મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી શક્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજગતનું ન્યોતિધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હજી હતું જેનાથી પોતાના સુકુમાર આધના માથે ધમધમતા અગારા મૂકી શક્યા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હજી હતું ? એ ધમધમતા અગારાને સમભાવપૂર્વક સહી સર્થ શક્ય એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રક્ત અને મોંઘા બેઠળી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની આંખ મન સુધી પહોંચી શકી નહિ. તે મનને જાણી શકી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તનને તપાવનાર આ જવાલાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ મધુ એટલો જ કારણસર સંકલિત મની શક્ય કે એમણે આત્માનો સંદેશ સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આનંદ એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યારે એમને એ

ભાન પણ રહ્યું નહોતું કે કોઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કાણ બળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ ગિથિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશમા લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્ત્રીમ-વરાળ ન્યારે પાવર નળીમા સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કારણે હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકોષે ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇન્દ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇચ્છીએ કે સાધનામા રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આફ્રિકામાં એસી રૂપિયા ભેળા કરવામા જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામા છે ખરો ? જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇન્દ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇંદ્ર બનાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇન્દ્ર૩પી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇન્દ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇન્દ્રિયો વડે સંસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇન્દ્રિયો વડે લવજ્ઞભણમાં વૃદ્ધિ કરી શકે છે

પેન્સિલની અણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો કોઈ બીજાની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અભયકુમારે દૂકડાને લાડતા શીખવાડયું ચક્રવર્તી સમ્રાટ જે જે નિમિત્તને ભેળવી અનંત-અનંત કર્મોનો કાચ કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વારા દુકડા અને એના સ્વામીએ અનંત-અનંત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો જે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી ફરતી વેળા જો એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગોઠી ફરી પાછી તે

જીવીમાં મૂકી દો છે. એવી જ રીતે એક જ્ઞાનાત્મી ૨૪ ગ્રેષ્મ લાગ્યા, એમાંથી એક પણ સેવ્ય એવાઈ નથી છે તે તેને પણ શાધી કાઢે છે. પદ્મ મિનિટ એવી શાધ પાછળ મુમાવી દો છે પણ એને જતી કરતા નથી અને બીજું તે શુ એપણા લખતી વખતે શાધી મુકવા માટે જે રેતી બાકશે ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પણ તમારા કિમ્મતમાં કિમ્મત છે અને ફાઉન્ટેનનો મુગ આવી ગયો છે પરંતુ આજની પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં દરેક કુકને કાળી શાદીથી લખાતું હતું અને એને મુકવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરતો. હવે બાકશે ઉપર રેતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનું શુ થતું ? શુ એને ફેંકી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જમીનમાં નાખી દેતા હતા. એ રેતીને પણ નકામી જતા દેતો નહોતો વારુ, તે જતાવે કે એની કિમ્મત શુ હતી ? બે-ચાર પૈસામાં તે પૂરી સ્ત્રી બરાઈ નથી છે પરંતુ એનો પણ તમે સંકુપ્તોગ કરો છે.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સંકુપ્તોગ કરો છો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાગ્યા એ રૂપિયા બાપ્પા અને થેલી વરીને ઘેર આવ્યા. તમે ખાસ રાખો છો કે થેલીમાંની ફેરીઓ જમડે નહિ-પિચાવ નહિ એવા જમડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શો છો. તમે એને કેવો ઉપયોગ કરો છો શુ તે પણ મારે જનાવવું પડે ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ સેવામાં આવે છે તો થોળી લેવાય છે ઉપરનું ટીટીનું કાઢી સાફ સ્વચ્છ કસાઈવળા વાસણમાં રસ કાઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીવરતને એક જાનુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે મોઢાંજીઓ. એમાંથી પણ ધસીપસીને રસ કાઢી લેવાય છે ખરો શુ એને ફેંકી દો છો ? ના બાઈ હજુ તે પણ જાણી છે બહાળી કરી કરીને જીવરત અને જીવરતને ધોવાય છે ટેટલીક વખતે એક વાર તે ટેટલીક વખતે એ કે ત્રણ વખત પાણીમાં ધોવાય છે ક્યાં જૂનાં પણ ધોવાનાં હોય છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીમાં ફેરવે જનાવાય છે શા સારુ બીજાનો ફેરવે કરો છો ? (જમમાં દસાદસ)

હવે તે કીડી ખાતે છે તો જ રસ એમાં રહેવા કીડી નથી. હવે તે ફેંકી દેશે ને ? ના બાઈ ના હજુ નહિ ફેંકાય કાઈ પડેમાં જોવામાં આવ્યું છે કે પેલાં જીવરતનું શાક જતાથી ઘિરિતજોડમાં નાખી દે છે ઘિરિતજોડનો જાત તે તમે સમજ જ મળે છે ને ? હા-પેડમાં હવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિક્ષસ્પતમીને દિવસે ગોટલીનું પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ઇંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

બે આનાની ફેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇંદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શું કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શું તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દિવ્ધી સંગીત પણ પહેલું કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે ખીજું કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાભયુક્ત સંગીત સાલળવું તે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ ભણી લઈ જતું ગીત સાલળવું તે જ્ઞાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે ખીજાની નિંદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ ખીજાની સ્તુતિ પણ વારું, ત્યારે સચ્ચું બતાવો કે કોઈની નિંદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનું ગુણ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી બેઠો છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કોને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશે મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિંદાની વાત કાને આવશે તો કહી બેઠો છો મને તો આજે જ ખબર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બોજા હોય પણ અદરથી મેલો નિંદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિદ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે જાણે ગુદ વડે ચોટી ગયો હોય કલાકો વીતી જાય પણ ત્યાંથી હલવાનું નામ નહિ લે

અગે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિંદાત્મક વાતો સારું

તેમણે જ રહેતા હોય છે તેઓ ખાન રાખે છે કે ક્યાં કઈ નવી વાત જાની અને જ્યારે પણ એમના હાથમાં કોઈ એવી વાત આવે ત્યારે તે એનું પૂછવું જ શું ? કોઈ પણ મળશે ત્યારે પણ મસ તે જ વાત હશે. મળતાની સાથે જ પૂછશે કઈ નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા સમાજમાં ખાનને આ શરૂ કરેલો તે દેખાયો છે કે એની કોઈ સીમા નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી અગત્ય રહ્યા નથી કેટલાક લોકો તે એટલા ખરે જ આવે છે કે કોઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય. તેઓ આવશે, મુનિને હાથ નોમશે પણ એમની આંખો ચારે બાજુ ફરતી રહેશે—નેરો કે ક્યાં શું કઈ રહ્યું છે ? સામાજિકમાં પણ સમજાવતી સાધનાના સ્થાને ખાવી જ સાધના થાય છે. પેલાંજી બાપ કહ્યું અને કસાણાંજી તેમ કહ્યું મુનિની જસે આવશે ત્યારે પણ એમની એ જ રહેડ આશુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપાધ્યયે રહ્યો હતો એક કોઈ જાદુર જાતમાં આવ્યા અને નેતા જ ચેલી એક વાળુ ફેંદી દીધી અને વસ્તુ કરી વડલા પૂરી કઈ નહિ કે એ બોલ્યા. મહારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે સમજાવ્યો હતો કે એ શું કહેવા માગે છે મેં કહ્યું કોઈ પણ વ્યક્તિ દેવસ્થાન અથવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે અગ્રવચ્ચ માટે સુચવિત પદાર્થો કઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનને આવ્યા છો કોઈ સુચવજારી વાત લઈને આવ્યા હો. કોઈના સહયુક્તની મુદ્દાસ લઈને આવ્યા હો તે મને સંભળાવો. ને કોઈની મૂરખની વાત હોય તે તેણે જુદા ધર્મસ્થાનની કરી અહીં અદાવતો નહોતી આ સાંભળતાની સાથે જ એણે ચરણ પાકી લીધાં અને બોલ્યો : મહારાજ આપે મારી આંખો ખોલી દીધી છે ખરેખર, હવેથી હું ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને જ આવોશું.

હા તો મારા કહેવાનો કાર્મ એ છે કે તમે આવક છો તમારી દૃષ્ટિમાં તમારી વાણીમાં અને તમારા ક્રિયામાં સતત પવિત્રતા દેવી નેત્રોએ ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દૃષ્ટિ લઈને આવો અને સહયુક્તની મુદ્દાસ કરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને જાઓ કાન વડે સહયુક્ત થયેલુ કરવો તે એનો સહયુક્ત છે અને નિહા સાંભળતો તે કાનનો દુરુપયોગ છે.

અનુ-સન્નિ-મોત્ર પછી અમુ પ્રતિષ્ઠા સ્થાન છે આંખ કેમકે કરતી પણ એક છે કેનેશ સામે આવેલી વસ્તુનો ફેરો તે છે આંખ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામાં નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડના પાછળ ફેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અદ્ય પ્રકાશમાં પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને જસો અથવા ઘે હનરમાં મળી ગયે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને ફેટલામાં મળ્યો, એની કોઈ દિ મત છે ખરી ? હજી-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાને ફોટો લેવામાં સાવધાની ગણે છે, મુદ્દર દશ્યોનો જ એ ફોટો ખેંચે છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દશ્યોનો જ ફોટો ખેંચો

મેવાનની લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પચવટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આતના-ચીના પક્ષમાં જોઈ વ્યાકૂળ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમાં એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પગી એક રત્નામાં નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રત્નાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પચવટીએ સાચા આવ્યા અને ત્યાં જૂ પડી ખાલી જોઈ તો સીતાના વિરહમાં રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના ભાઈ સાથે સીતાની શોધમાં નીકળી પડ્યા વૃલ અને પાદે પાદે પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રત્ને વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીના જ છે કે બીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ઇતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સયમ જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અક્તિ કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુણ્ડલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હું ભાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુણ્ડલ કારણ આજ સુધી આખ ઉઠાવીને મેં ભાભીનું મો જોયું નથી હું નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું કારણ છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આખોના સ્વપ્નનો પાઠ તમારે ધીખવો છે તે તમે બહોં ધીખી શકશો. પણ જાણે નેત્ર-સ્વપ્નની વાત માઈવો દૂર ચાલી ચઈ છે જાણે તે જોમ રસમુ લાં ખાવા માટે જીભ સજવણે છે તેમ સૌંદર્ય નેવા માટે આખિયે ટળવળની હેલ છે ચાલશે સ્વપ્ન ઉપર અને આખિયે રહેશે સીનેમાના રંગીન પોરટો ઉપર આખોનો સ્વપ્ન મરો એટલે / તે મીતેમાની રાક્ષી-એને નેવા માટે જિરદી નમે છે પણ જા માટે સૌંદર્ય પર પતંગિયુ મનનાચ ન નહિ, પરંતુ સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરનારા પણ જોખ જવાનગર નથી સિનેમાના પોટો નેવા પાઠના દેહર ખાતાર મૂક કરી એસે છે તેમ સિનેમાનાં ચર્ચા પોરટો સમાવનારાની પણ એક શુદ્ધ ન છે

સૌંદર્ય પ્રત્યેની આસક્તિ આખની સાપક શક્તિને સીમિત કરી દે છે રાવણ સીતાના સૌંદર્યનાં એટલે આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજુ કશું નેઈ શક્યો નહિ એ સૌંદર્ય પ્રત્યેના રાગનું જ પરિણામ હતું કે ગુણાવલી વીરમતીની સાથે કલકલજના સ્વપ્ન નેવા માટે વિમલાપુરી ચઈ અને પરિણામે રાગ ચક્રને ફૂંકે મનવુ પડ્યું પોતાના પતિ મદરાગને ફૂંકવાના રૂપનાં નેઈ ગુણાવલીનું હૃદય ફેટ્યું રેલુ હતી. મદરાગનો રાક્ષ સાંભળનારાઓ જા વાત સારી રીતે જાણતા હોયે બહુ તુકારામ મદરાગનું પ્રસિદ્ધ સત ચઈ મથા છે એમણે એક વખત પ્રશ્નને પ્રશ્નનાં કરવાં કયું હતું કે —

પાપાણી વાસના મહો દેડ ઢોલા ।

ર્યાતૂન માંધલા બરાબ મી ॥

હે પ્રભો તારી મુજ પર કૃપા હેલ તે એટલું જ કરને મારી આખિમાં પાપ વસે નહિ, એ જો ન ચઈ શકે તે સારુ થાય કે હુ જામ મની નઈ અધાઈનીની આખિમાં જો વિકાર ન આવત તે વિશે ની રાક્ષીએને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌંદર્યને આખ જનવવા વિવર ચઈ પાત નહિ

શીમનીજી જો જાગરમાં રહે અને ત્યાં સુદર રંગીન સાગિઓ જોસે તે જોતાની સાથે જ મન એમાં ફસાઈ જશે લેવા માટે દાવ તેમાર ચઈ જશે પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાવ મળી જશે. સારું શું ઘેર આવશે કે નહિ સમી લેવા અપેક્ષા અપાઈ જશે. એમણે જો

જે થ બનાવી તો શ્રીમતી હતુ માત્ર ચલ જગે અને પછી તો ધરની શક્તિનો
પણ ભગ થઈ જગે માત્ર સાચુ દાનુ આપો જ દતી

તમારી આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે
કે તમામ વૈજ્ઞાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પ્રગલ્ભિત કરી શકતો નથી
અમેરિકન વૈજ્ઞાનિકોએ એક આણુવિદ્યાનુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે ખમો
ધરતુ છે અને એને તૈયાર કરવામાં પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ જે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આપો નેટલો પ્રકાશ શ્રદ્ધાનુ કરે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રાએલી મીપુઅત્તીને એની શક્તિ વડે
જોઈ શકાય છે આટલુ બધું હોવા છતાં પણ હું પ્રશ્ન છું કે જો તે દરખીન
કોઈ આધળાના લાયકા મૃત્વામાં આવે તો એનો શુ અર્થ નીડળશે ? આખ
છે તો પેલી જે દરોડની દૂરબિનનુ મહત્ત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી
શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું
દરખીન બનાવી રાકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે જે ક્ષોગ સુધીના
અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ થયો કે તમારી આખ જે કરોડવાળા દૂરખીનથી પણ વધુ
કિંમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમાં પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમાં વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમાં વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શુ આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

ચક્ષુ ઇન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય; રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય
અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામાં ગયો, અને ત્યાં ડાળ પર બૂલતું એક સુદર-

ખંખડીઓનાળુ ગુલામનું હૃદય જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખવા લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂન પાટી કાઢીને એ હૃદય એક કોણે પડેલો હતો. તે હૃદય સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ઘૂસી ગયો. તબાકુ-છી છી વગેરે વ્યસનપ્રમદ વસ્તુઓને સુખની એ ખજાણામાંથી કાઢીને કુરુપણ છે જેને તે છાંડી નથી અને બળપૂર્વક એમાં ઘૂસાડી તે ખજાણા એક શૂન્ય છે.

જીમને વધુ મર્યાદાને ખજાણામાંથી કંઈ જોણું પાપ કરતો નથી હમરો ખજાણાની દલ્લા જીમ માટે જ થાય છે અને તકાલ કહેવું એવું જોઈએ માટે જ થતું હોય છે આખા જીવનને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મનમાં મરમુ સરી લેવામાં આવે છે અને એવું શાક જીવારે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ જોઈ જોઈ છે વાહ કયું સરસ શાક થયું છે ! આ રસના (રવા) ખાઈ અને જોઈ એમ બંને જગ્યાએ છે કંઈ માણસે પાંચ દવરને ખર્ચ કરી પ્રીતિભોજન ખાખુ અને ગુલામનાં કાપરાપાક અને બરફી વ. અનેક જાતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જો રાત્રીમાં થોડું મીઠું જોણું થયું હશે તો હોવા જઈ જશે. એના કમીઠરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. પરંતુ દળમાં જો મીઠું જોણું થશે તો કટકાક એવા ખજાણામાં માણસે કંઈ થાળી ફેરવીને ચાસવા જઈ જશે.

રસન-છાંદ પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિયંત્રણ વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિયંત્રણ એ જ છે કે સાપ એના રાક્ષસમાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો વાણો પ્રાણિયો ખજાણામાં જોઈ જોઈ એ ખજાણામાં તે આ જીમ આત્મનિયંત્રણમાં ખજાણા નામ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું પણ હવે તે જોઈ જોઈ ચીને મનવા લાગી છે કે મનુષ્યની કરવા બેઠીએ તે જગ્યા કયાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાણી મીઠાને ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં પણ આ સાથે જાઈ (જીમ)ને સતેવે. થતો નથી અને તે જોઈ પડે છે બરમાબરમ દોષમાં લાગે તે ! (સત્તામાં દમ્બાન્ન)

જીમની સેલુપના એ જી જમી વધી જઈ છે કે માણસ આ ? ફરક ચીજના રસ ન જોઈ છે મર્યાદા-મનમાંથી થતું ઉપયોગ જાન રસના (જીમ) માટે ન થતો હોય છે પેટ ના પડે છે તે ખજાણાને કાઢી લાગે છે એટલે તે ખજાણા ના છે આખો કુખની હોય અને વેરે થતું મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાજેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતુ નથી જે રોગતુ નિદાન ગોચ્ય થયુ હોય, ડોક્ટર કુગળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને હવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ જે રોગ મટે નહિ તો સમજવુ કે જીલ વશમા નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારુ લાગે છે, તે સતેવ પેટને પણ સારુ લાગતુ હોય, તેવુ નથી આજે બધી બાળતોમા રસ જેઈએ છે વ્યાખ્યાનમા પણ રસ જેઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બંધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કગ્નાર કેટલીક વાર કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારુ આપ્યુ પણ રસ આવ્યો નહિ એમા પણ રસ જેઈએ. માણસ આજે કેટલો ચંગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યુ હતુ કે ખાવા અને બોલવામા જેણે પોતાની જીભની ચપળતાને વશ કરી લીધી છે, એણે બધાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીભ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને ધર્મ શકે છે જ્યારે તમે જીભના ગુણમ ધર્મ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીભ જ્યાં તમારા કાબૂમા છે ત્યારે સમજવુ કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદ્યપાર લ અને મહાર લનો વિચાર રાખો છો, ત્યાં નહિ પણ સ્વાસ્થ્યનુ લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમા સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય

સાથે જ જમતી વેળા બોલવામા પણ વિવેક રાખવો જોઈએ, એને કારણે તમે રોતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોગાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજને લાગેલા ધાને રુઝવવાનુ કામ કરો તે જીભનો સદુપયોગ છે અને જીભ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા કરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનુ કાળજુ બાળવુ એ જીભનો દુરુપયોગ છે. જીભ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ટ્રાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જીભ ચાલુ રહે તો સમજવુ કે તમે જીભનો દુરુપયોગ કરો છો

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમા પણ સયમ કેળવવો જોઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગભગ વિશેષ હિસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. વેશમા સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં નથી. બા રેશમમાં ત્રસ જીવેતી હિસા પજુ છે બા ખુ પાપ રીના માટે છે ? જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ પાપનો બાબીદાર બને છે તેથી જ એક ગુજરાતી કવિ કહે છે -

સડે હંભરો હાથી હણાય, પજુ હાતની ચૂંટી પહેસ્તાત
કીડા કરોડો સડે કપાય પજુ, રેશમ વસ્ત્ર ધરનારા
આવક નામ ધરનારા, જરી લુગ્મો ને તપાસી કામ તારા

ગુજરાતી કવિ વલ્લભદાસ આવકોને ફટકારતાં કહે છે કે આ આવક જરા તું તારી જાતને ને. તું કઈ તરફ જઈ રહ્યો છે ? તું આવક છે વીતરાજનો ઉપાસક છે તારું જીવન ફેટલું બન્યું હોયુ નોઈએ. અકપારમ પૂતક જીવન જીવવાની કળા તારી ખાસે હોવી નોઈએ. બહારની ચમક હમક ઉપર તું શા માટે સોભાઈ રહ્યો છે ? બા ચમક-હમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર થઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કયો છે ? હાતની બચીઓ માટે હંભરો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ છતાં તું એવી બીજોનો ઉપયોગ કરે છે અને પાછો પોતાને આવક પજુ કહેવડાવે છે શું આ કુખ નન્ક વાત નથી !

બા તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સાંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પજુ તમારા જુદ-જુદમાં પજુ કાંઈ એણુ પાપ થતું નથી તમારે પજુ રેશમી છૂટ નોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા જુદ નોઈએ છે પજુ બા ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ? બહી મુઠ્ઠી સાંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડું મેળવવા માટે ગર્ભવતી ગાયને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભરૂપ સિંચુ સાકરી વડે દીચાય છે તારે જ તે ગાયમાં વધુમાં વધુ નરમકાઈ અને ચમક આવે છે

બા રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પજુ બા તમામ પાપ ચમકદાર જુદ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પજુ મનુષ્ય કઈ જોણુ પાપ કરતો નથી ૨૫ મવાનીપજુ અને શુ યત્રીરી એમાંથી જ જાં છે એત માટે યજ્ઞનિ સતીઓનું સર્પિત વડાયુ અને મુઠ્ઠીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરેના સોહાની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શું હેતુ ? બા તમામ હિન્દીઓ જ શય કહે.

પેલો વનમાં ઘૂમતો મદોન્મત્ત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ ખાડામાં પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્થો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ વિતલોતિ વિહીન-સેવામ્
ધર્મ ધિનોતિ વિદધાતિ વિનિન્દ્યકર્મ ।
રેફશિવનોતિ કુરુતે ક્ષિરુપ વેશ
કિંવા હૃષીક વશ સ્તતનુતે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પ્રાણીની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સચય કરે છે અને વિષ્ણુ વેશ ધારણ કરે છે સાચું છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજામાં રહેશે તે રાજના રાજા, મરણે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમાં આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપ્રેક્ષ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાચનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊઘ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમાં સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રામાં સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમાં તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું સ્વામી હજુ હમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી દઈશ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પણ ખલાસ થવા આવ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા બેસ્યું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “ કામા કરે પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ ” વાસુદેવે કહ્યું “ હા, ઠીક તો તમને મારી આજ્ઞા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે ” તે જ વખતે એમણે બીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમાં ગરમ સીસું ફલ્કી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા ભયકર દુષ્ટ અને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આજ્ઞા પગાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુષ્ટ અને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પરિણામોના વિવેક બનેલો માણસ વીતરાજદેવની આગળ ઊભા પડે છે. જનત-જનત કુખોના દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્ચર્ય શું કરવું ?

એક કવિ કહે છે

જિયા લોલે સમસાયો સો સો બાર ।

વિવેચ મુર્ખગ સો કુચ પાયો પુનિ સિમ સો હિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રહ્યો પર પદમાં મદરત રહ્યો બોલાયો ॥

તન ધન સ્વજન નહીં તેરે માહક મેહ કરાયો ।

કયો ન તજે ધન જાક સમામૃત કો નિજ મંત્ર છુટાયો ॥

કવિ દેવેશ્વર સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને દેવેશ્વર વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં હસાર્થિ નહીં પરંતુ તારી આદત જ એવી પડી ગઈ છે કે જાને એકી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એણે જાણે છે આ મનની આદત મ કાઢી । તેની જઈ ગઈ છે મ કાઢીને ? બાજુ જતો રોજ્યામાં આવે છે તે જ બાજુ તે જાણે છે તેવી જ રીતે મનને વાસના તરફ ન જવા દેવેશ્વર વાર સમજાવવામાં આવે છે, તેવેશ્વર જ વાર તે એ જ તરફ દોરી-દોરીને જાણે છે માતા બાળકને નવગાવી-ધોવાવાની સ્વચ્છ કપડાં પહેરાવે છે પણ બાળક જ્યારે જઈ પાછું માડીમાં રમવા લાગે છે ત્યારે તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કામ તો નથી કરતાને ! ઉપાસનામાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાવી-ધોવાવાની સ્વચ્છ કરે છે અને તમે મળરમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવી ને તેવી જ જાણે જાણો છો (સમજામાં હસાવે)

બીજાને ઘેર આપ્યાં જોઈને સાવધાન બની જાણે છે તેને કુલજ કહેવાય છે પરંતુ પરિણામોની ગુણગીત જાણ્યેલો બીજાને પડતો જોઈને પણ સલામ કરતા નથી પત્રિકા બીજા પત્રિકાને દીપકથી પ્રેમ કરતું કહે છે અને એને અગ્નિમાં બળવા પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની જગતી વાત સાથે પ્રેમ કરવાનું હોય તો નથી વીતરાજ દેવ અમરના મહાવાર પોતાની હેમી દેવતામાં આ તથ્ય સામે રાખી કરાવે છે

કવેશ્વર કો ગિયિ મુયેઈ તિર્થ મકામિય વાવર સે કિનારે

રતનાકરે સે જહવા વયને માહોય કોલે સમુદર મહુ ॥

વીતરાજમન અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ઉપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાડામા જઈ પડે છે, હિંદો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા વ્હી સૂઝી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી લો યયા ફલ પાયે । મૌન મૃગા વહી મહા અયંકર, પ્રીતિ લે લો મી પિટારે મે આયે । પ્રીતિ કે કારણ દેલો પતંગા દીપક મેં પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદોના આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂડી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માને છો ને । અરે, આ મનડાને કહેા કે હે મન ! તુ કેટલુ હડીલુ બની ગયુ છે ! અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માણવીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવીલીધુ મદારીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો ઇન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પલગ પર બેસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પલગ પર બેસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઇન્દ્રિયોના વિપયોએ ચારિત્ર્યના દુડા કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાંતિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઇન્દ્રિયો પર વિજય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઇન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યમા થોડાક એવા પણ સાધકા થઈ ગયા છે જેઓ મનને યથાને ઇન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાતી આવે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી નખી અનાધિગના કુળો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શેતાનિયતની શિક્ષા ઇન્દ્રિયોને કરવા જેલુ થયુ માટે ઇન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજય મેળવો એના પર વિજય મળતા જ ઇન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ દેશીકુમાર સામે આ રહસ્ય બતાવના કહે છે

પમો જિષ્ઠ જિયા પંચ પંચજિષ્ઠ જિયા દસ ।

દસદશ ડ જિણિચાણં સઘ્વ સત્ જિણા મહં ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાચે ઇન્દ્રિયો પર તમારો વિજય થઈ જાય છે.

અને પત્નિ ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પત્નિ અમલો પર ખસુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ યત્નથી ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. ઈન્દ્રિયોને તમારે કળવથી નોંધીએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું છપ્પુ સ્વપ્ન જોઈને કનનને કહેજો, જે જે તું સામયે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ મેળે વાપરીને કહેજો, જ્યારે તું મોલ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ મેળવને કાપને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની સુગંધ ફેલાવને.

તમે તમારી ઈન્દ્રિયોને જે આ રીતે કળવશો તો તમે નિઃશ્વસ-સંયમના પથ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સંયમ છે. મીઠા રામચંદ્ર કહે છે “આ દેહ દોષ તો સંયમને માટે છે.” તમે ખસુ આ પવિત્ર દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા મેળો.

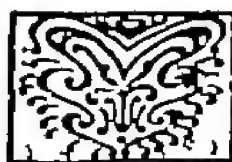
મર્સંજમ પરિયાણામિ સંજમ ઠયસવય સામિ ।’

હે પ્રભો ! તું અસંયમનો રાહ છોડી સંયમ તરફ આવું ! જ્યારે જીવનમાં સંયમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે જ સામે આવીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારે કહ્યું છે. પ્રેમ નો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન નો અમૂલ્ય છે તો પૈસાનું શું કામ છે ? મન નો શુદ્ધ છે તો મૂંઝાણની આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જ સંયમ છે તો કાનૂન-કાનૂની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં નો સંયમ હોય તો કાચ-કાનૂની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસંયમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સંયમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિઃશ્વસની જશે.

॥ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્તુ શુભ
ચોથ

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
કાંધવાડી સુબર્ષ

૫૩. નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેશ આપી રહ્યું છે કે આપણે લૌકિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તરફ વળીએ દુનિયાની રાહ ચાલતા અનંત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મિક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સકલ્પ આપણી સામે છે આજની લૌકિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મસદેશ છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યાં સુધી દુનિયા તમારા એ સદેશોએ નહિ સાલજે

ભાપણુ કરતા આચરણુ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાપણુ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાષણુ આપી શકે છે, એમના ભાષણુ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણુનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણુકર્તાને કહેશો કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-બીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જાગતા એસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે બીજું કામ અતાવો એમને કહેશો કે પાડોશીનું બાળક બીમાર છે એને સારું દવા

લાવતી છે તે કહેશો ખારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ. આપણાં ને સેવા જીવ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લગતી કેમ જતી ગઈ? વાત એ જ છે એક સામરના સન્દેશમાં કહ્યું તે

હમને કહના આતા દે કરના નહી આતા,

હમને પોછના આતા દે લહના નહી આતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિનિટમાં હિમાલયને આપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આજુ પર ચઢતાં એક એક ઝવે પડેવાનાં ટીપાં પાંચ લાગે છે ત્યારે હિમાલયની કદરવો પાર લાગે છે આખ્યાત્રિક કદરવો પાર કરવી હોય તે આચાર્યને પ્રતિ કરવી પાશે ત્યારે જ આપણે જીવનના સદૃશ સુધી સ્થેતી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરન બસવાન મદ્યવીર ને આખ્યાત્રિક લક્ષ્યો જતામાં છે તે જ્યારે તમે પ્રવચન સંભળી રહ્યા છે. જ્ઞાન પ્રવચન તમે સંભળી શૂંચ્યા એ જ્ઞાન આપણે જીવનના ચોક્કસ સદૃશ સમય વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરુષે જીવનનું ચોક્કસ સદૃશ એ જતાવ્યું છે કે -

“અકિરિય પરિયાણામિ કિરિયં સ્વલંપયજ્ઞામિ ।

અર્થાત્ અકિરિય કે નિષ્ક્રિયતાને તજી આપણે સમિય જતીએ જ્ઞાને આપણું જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ગઈ છે નિષ્ક્રિયતા એ પોતે જ જડ છે જૈનજ્ઞાન એ જડનો નહીં પણ ચેતન્યનો ઉપસા છે આરે જીવનમાં પ્રવેશી જીવતાં ત્યાગી સક્રિય જતા. કારણ કે ચેતન્યનો ખુણ છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિર્ગોષની અધિકારપૂર્ણ હતા હોય, અથવા સિદ્ધાંતી સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જનમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અતરણ કરતો કદી પણ પૂણ્ય ઉદય થતો નથી તે સદા કયોપશમરૂપે રહે છે એટલે નિર્ગોષમાં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ થો રહે જ છે પછી એ વાત ન્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર ખેંચી લઈ ના. ચિદ્ર મિતિમાં અતરણ કરતો સર્વાંશ ક્ષય છે અને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિર્ગુણમાં સેદા પરિણમનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનજ્ઞાન નિશ્ચયપૂરક જ્ઞાન છે અને એના ઉપર એવો આરોપ મુકાય છે કે એણે તે સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની આવી ધારણા છે તેઓએ જૈનજ્ઞાનનું આતર-લક્ષ્યને પા પડુ જ નથી જૈનજ્ઞાન કદી પણ ગઈ એક આજ્ઞાત પરત્વે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાત્મી દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાત્મતા વમે છે એ સાચુ છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો શેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સદ્ગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠ કરવામાં પણ વિવેક જાળવવો પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભવૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુઘાદો વિણિવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્તિ જાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ શુત્તિ રૂવં વવહારણયાદુજિણ ભાસિયં ॥

દ્રવ્યસંગ્રહ-૪૫

દ્રવ્ય સંગ્રહના શ્લોકાર્થમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચદ્રજ જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી ઊઠી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાજન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં જીવોત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું સંકલ્પ નથી.

આ ૭૦ થો પછી ૫ સંપન્ન થશેમાં નોકર દ્વારા આ કમ થતું હોય છે પરંતુ નોકર તે શી ખેવના રાખશે ? તેને જીવેલી શું દવા હશે ? જેણે દિશમાં અનુકંપા નથી જેને તત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જ્યાંથી અને જ્યાંથી શી આશા રાખી શકાય ? હા તો એક બહેન કચેરા વાળી એક ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એણે પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન આવી અને એણે પેસા કચરાને ઉપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીંધેલી દોધા ક્રિયા તો બનિએ કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે સ્વાર્થ ક્રિયા છે જ્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્કલ્પ ક્રિયા છે તેની જ રીતે મિશ્નિત્વ અને અમાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે આ બીજી બહેન કરી હતી, તેવી ક્રિયા છે તે કચરાને બહાર ફેંકી નથી અપિતુ વિધાને વાસનારખી કચરા પાછો ધરમાં ફેંકાવે છે એટલા માટે એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવો છે

તમે અશુભથી શુભ બધી ગમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ, વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ સરીરની પ્રવૃત્તિ શુભમાં છે કે અશુભમાં ? મન વડે તમે પરદિન માટે કેટલું ચિંતન કરો છો ? હું માત્ર બે અઢિત ચિંતનમાં તમારું મન જતું નહિ હોય કારણ તમે આવક છે બજવાન મહાવિની ઉપાસક હો. પરંતુ તમારા પાંચીની દુકાને ખિરકી માથે છે અને તમારી દુકાને એક પણ માલક આ તો નથી ત્યારે તમારું મન શું એમે છે ? કે બજવાન આની દુકાને ઉપર ગ્રાહકો સા માટે જાય છે ? એની દુકાને ગમ થઈ જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એકબી રને તોડી પાડવાની ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા ઘડી કોઈનું બધું માથે તો કરવું પણ કોઈને તોડી પાડે તો તો નહિ જ પાણી મળિયાને જમીન સાથે મિશ્ર કરે છે અને પ્રચલ દવા એ મળિયાને ઉપાડી દે છે એટલે દને તમે વિચારો તો કે તમારે શું બનવું છે ? દવા કે પાણી ?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરવું જોઈએ પણ મળવું કરવું પાણી સંપત્તિ છે પણ જ્યાંવડે મુશ્કેલ છે આ જાનના નિર્મોહમાં એક વા સાચું દરી પણ એને તોડી પાડવા માટે તો હજી દોઝ જ વિચાર જોઈએ થશે સ્વપ્નમાં બધું અજાણ થઈ જવું માનવજન્ય તમારો સારો વર્ધને બે વાની ક્રિયા કરે તો તમે એને કાપમાં મારી કરવું જોઈએ પેલી આ આત્માની વાકી પણ સાચામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યારે તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સહ્યે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? યાદ રાખજો, પુણ્યના મુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે અવધર્મીઓની સહાયતાથી હાથ સકોચારે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સકુચિત બનતી જશે

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી- તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જડ્યા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગઈ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નમી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈશ્તિ બગડી જવાનો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડી પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને કામળતાને ઓછી કરી દે છે

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેદાર વદના કરી, અને નીચે બેઠી ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથબેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા કરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કેઈ મદદ કરો ગંદા તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બોલી મહારાજ, ઊંટની ગરદન લાખી છે તો તે શું કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેચી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાથી સર્જો

નહિ મોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ આ બીન્યા મન્યાને હજુ ૭ દિવસ પસુ વીત્યા નહિ હોય કે તે જન્મે નનો પુત્ર કાળા જાનરને આજે પકડાઈ ગયો અને તે પસુ એવા સકળમાં કે છૂટવાની કોઈ જગ્યા રહી નહિ એના કેસ ખાસ જ રૂપિયા દસ હજાર લેડી ગયા અને આખરુ પસુ માલીમાં મળી ગઈ જોટની ગરદન એક જ કપારે કપાઈ ગઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ આવે વપરાય છે અને કેટલો અશુભ આવે? પોતાના વૈભવ અને વિલાસમાં સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલસાચા કરવી હશે તો ૬ ટ' કલાકની ટિકિટ લેશો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો ૬૫ની લેશો. પસુ કેઈ ગરીબે પોતાની સજ્જત બાબુએ મૂકી હાથ પસારી તો તમામ ઈન્ડિયન સેલ્ફડેફ માદ આવી જાયો અને આજે સમાજુ કેઈ હાથ આવશે તો કદી ભરશે કે સાહેબ હજુ તો ૭ લોકરીઓને વચાવવાની છે શુભ કાર્યમાં સો-સો જનનાં માદ આવી ગયા છે શુભ કાર્ય માટે આજે દિલ સંકુચિત અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હજુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજાવેો નથી. નવતત્ત્વમાં પુણ્ય અને પાપ તત્ત્વનુ રટણ કે તાં-કરતાં ગળુ સમયુ પરતુ જીવનના મેદાને આજે આ પ્રજા જાગ્યો ત્યારે નાસી જ ગયા.

તેનજીવન કરમાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થઓ અને શુભમાંથી શુદ્ધતા બચી જાઓ. ખૂબ પરિણતિ તે અશુભ છે પૂણ્ય શુભ છે તો નિર્જીવની પરિણતિ શુદ્ધ છે તે તો શક્ય રૂપિયો છે અશુભને સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિણતિ અભાવવામાં આવે છે કારણ કે કારણ વડે કાર્ય કારી શક્ય છે સસારના રાગને નિવારવા માટે ત્યાગનો રાગ અપનાવવો છે અને ત્યારે ત્યાગનો પસુ રાગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે બીતરાગ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતરાગ દશ પ્રાપ્ત કરવા માટે છે એક કવિએ પ્રાપ્ત કરતાં કહ્યું છે કે :

પ્રમુ વીતરાગ સ્વામા યદ પ્રાપ્ત દમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ પાયે પાયે દશા મુન્દારી ॥

આખરી પ્રાપ્તનુ લક્ષ્ય છે નિવરણ ત્યાર થ મેળવવી એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ઘણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ જોડું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે આ સોનું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને જોઈ એ યોગ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળ રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા ફરમાવે છે કે,

લંઘત વદન નાથ પ્રતિ હિન ચે
પસો વિષમ પદારો ।
ચરણ રૂપ દેવો ચરણ કૃપા કર,
તો નહીં લંઘત વારો
શરણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધિગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સસાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિષમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રરૂપી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા લવ-ભ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિદ્ધો એક બાજુથી ધસાયેલો હોય તો બમ્બરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિર્લક્ષ્ય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હમ્બર લૂણ એકઠા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિત્વ કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય ભદ્રપાદ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

સહા કરો જન્મજ મારવાહી
 મારસ્સવાહી ખડુ જન્મજસ્સ ।
 પર્વ છુ ખાળી જરણેજ હીનો
 મારસ્સ વાહી વૈદુ સોમાદ પ ॥

વિશેષાવલોક માધ્ય

મન એક સુખધિત ચીજ છે એનું એક રીપું તાપથી તપતાં ચરીએ
 શીતળતા પ્રાન કરે છે મનુષ્ય તે શુ વિવર સાપ એની સુખસર્થ
 પોતાને ભૂધી નાથ છે પરંતુ મનને એ પ્રવેશ પર લાડવામાં આવે તો તે
 શુ એની સુખધનો પ્રાનદ મારવી શકે ? એ તો વિચારશે કે હું જ્યારે
 મારા સ્થાન પર પહોંચું અને મારી પીઠે લાડ્યા આ બારણો મુઠા જાડી
 દસી કાઢી આમભવેલા આશ્ચર્ય લડ્યા હું કે છે કે મન આ જ રીતે
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એને એક અથવા પણ આચરણમાં જિતશે નથી
 તેવા લોકો આ પ્રવેશ જેવા જ્ઞાનના કારવાદક માત્ર છે એને પ્રાનદ
 એમના નસીબમાં નથી.

જ્ઞાન હેમ કે મન હેમ મન જ્યારે ઉપયોગમાં આવતાં નથી ત્યારે
 એ કેસ બારણ ન જાની રહે છે મન ભેગું કરવા સારુ પસંદે વાજ્યો,
 સવારથી સાજ સુધી ઢોડવાન કરી અને લોકો એનું કહ્યું પરંતુ જ્યારે
 સુખ લાગી ત્યારે એમાંથી ખાતું નહિ કે હેમ ઉપયોગ કયો નહિ. એવા
 એવા લક્ષ્યાધિપતિઓ તેવામાં આ વા છે કે જ્યો સવારે પોતાનાં જાગ્રતને
 હમ તે શું પણ કહ્યું પાણી પણ ખતા નહો સંપત્તિ હોવા છતાં એને
 સુખ્ય ન કરનાર આવો જ જાણિયો છે તેવા લોકો માલમાં પહોં
 લગુ હોવા છતાં તરને મરનાર જેવા છે.

જ્ઞાનની વાત પણ એવી જ વસ્તુ છે જણ એવી એવીને લીધે,
 સવારે વહેલાં બેઠી એનું અભ્યસન હમુ અડધી રાત સુધી નાચીને એને
 માદ કહ્યું પણ જ્યારે એને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રસ જાગ્યો ત્યારે ત્યાંથી
 નામ્સ એનો અમ એ જ ધરો કે એણે નજીવા જેવું નાળ્યુ છે પુરુષ
 પુરુષ જોખી-જોખીને જણ સુખ્ય છે પણ એ જ પુરુષે ઉપયોગ જ્યારે
 મનનાભ્યસ દર કરવાની વાત આવી, સ્વપ્નમાં કે હાલ આપવાની વાત જાણી,
 લાષ સંજોગવા લાગ્યા આમ જ જ્ઞાન હોય તે પછી એ જાણી શીખવતો
 બને રહણ કરવાનો શી અમ ?

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત જાણી લેવી તે સરળ છે, કિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. પાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ બનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ એ દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ બનવામાં કેટલો સમય લાગ્યો ? આર-આર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ ભયાનક કષ્ટોને સહન કર્યો પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાલળતાની સાથે જ કાયરોનું હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમાં કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે ?

ચિતોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામાં કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ જાણુ નથી જાણતું, વારુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ફૂલોની પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેદી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામાં ? હા, તો સાલળવા અને જાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે ત્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રશ્ન આવે છે મુબઈનું નામ સાલળી લેવા માન્ય થી કે તમે એનો રસ્તો જાણી લેવા માન્ય થી હું કાઈ મુબઈ પહોંચી શક્યો નથી, એને સારું થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કર ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યાં જ તમારી મુબઈનગરીમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો ઉકેલ આવે છે, પરંતુ મંઝીલ સુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામયાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંઝીલ સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન બેઠઈએ કે દિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના ચન્નિત આવતું નથી, અને કચ્છ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાન્નિત વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ ત્યાં સુધી આત્મા સર્વ સ્વરૂપ સ્વપૂર્ણ ચાન્નિત અને નૈસર્ગી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતો

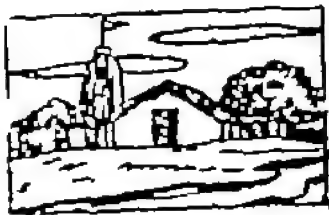
નથી ત્યાં સુધી આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું સૌથી નિઃટ
પ્રતીક કારણ તે ચારિત્ર જ છે. ચારિત્ર વિના આનંદ પશુ આવતો નથી.
કરખા કરી એક માણસ ધ્રોતિભોજનમાં ગયો. સાણ્ણામાં પુરીઓ આવી
અને સાડુ પશુ આત્મા તે સાડુ આવવાને બદલે ખિસ્સામાં ભરવા લાગ્યા.
હવે તમે જ બતાવો. શું એને સાડુ આવવાનો આનંદ મળશે ખરો ? સાડુને
ખિસ્સામાં ભરવાથી નહિ આવવાથી આનંદ આવે છે. તેવી જ રીતે ભવળ
વસ્તુનું સ્વરૂપ નજીવી સેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં
આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવ
નમાં ઉતારો. ચારિત્ર તરફ ભરવા મીઠામાં ખજાણા જ તમને તમારા સાથે
સક્ષમ સુધી પહોંચાડી શકશે.

જી. ચાંદિ ચાંદિ

આવૃત્તિ વડ ચૌદશ
૧૯૫૭ સપ્તમી ૨ ૧૬

જેન માર્ગસ્થાન
કાંધવાડી મુન્દી

આલોક ને પરલોકના સુખ જ્ઞાની દેશ પર /
નિભર છે

પણ તે આરાધી પેટ ભરાઈ જવાના સમયનું જ્ઞાન
દેવ છે જ્યારે મૂખ મનુષ્યને પેટના ખરિયામત જ્ઞાન હોય
નથી

આગતું બ્રાહ્મણ દર્શનવિશુદ્ધિ નથી જે દર્શન-વિશુદ્ધિને સમ-
જ્યા, પોતાના આપો દર્શનને સમજવું પડે દર્શનનો એક અર્થ છે જેવું,
જે સામાન્ય નેત્રે પ્રચલિત છે દર્શનનો એક અર્થ તાત્ત્વિક ગિદાત પણ છે
અમુક ખાસ પ્રકારની વિશ્વાધારા પણ આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય
છે જેમ કે જૈનદર્શન, બૌદ્ધદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે દર્શનનો એક
બીજો પણ અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે તત્ત્વનો નિયમ એ
પણ દર્શનની એક પરિભાષા છે આપણે અહીં છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો
પ્રયોગ કરવાનો છે

જ્યા સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ
શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે હેય (ત્યાજ્ય)
વસ્તુને હેયરૂપે, જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) ને જ્ઞેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા
જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખવી તેનું નામ દર્શન છે

સમ્યગ્દર્શન એક બીજું છે જે એક દિવસ આગ્રિના વિશાળ વડલામાં
પથરાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર
બને છે તે સાધનાના લય મહેલનો પાયો છે પાયા વિના-મજબૂત પાયા
વિના, રેતી ઉપર ચણાચેલો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે! અતરમાં જ્યાં
સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-
કાંડો, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી ભલે
તેનાથી ચર્ચાના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ
ઘટતા નથી

સમ્યગ્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા-

વિનાના મીઠા નોટથી છે. ને પહેલાં એકઠે દેખ અને પછી મીઠા મધવર્તા જાઓ, તો ફરક મીઠે તેની કિંમત હમજણી વધતી જાય છે. નોટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તોટલાં ફરક વખતે તેની કિંમત હસ હસજણી વધતી જશે. પરંતુ ને એકઠે કાગી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ? એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્ય એકાગ્ર કામ કરે છે.

સમ્મત્યનની આ રિશાળ મુલ્યવાની પાછળ એક સ્વસ્થ છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક મોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે કાઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારા મિત્ર મૂઠી ગયો છે તેણે મૂઠ કરી છે. મોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરુ. મીઠા ને બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે ને આ જરા ખસી જાય તો કુ વીડી હાથ કરી લઈ.

સમ્મત્યન સંસ્કારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે. તે સંસ્કારના સ્વજીવો પ્રત્યે મિત્ર પિત્ર આપે છે. તેમાં નિકારી બાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. રિષ્ટના પ્રણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમસાવની ખરા પ્રવૃત્તિ થાય છે. સાથે જ તેનામાં જનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સંસ્કારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા દેવો નથી. વહાણ પાણીમાં ચામે છે તેની આરે તરફ પાણી દેખ છે તેનો અગધાર બાજ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અગાજ પાણી છે. છતાં તે હૂંમતુ નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતુ નથી. તેમ, સમ્મત્યની પણ સંસ્કારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાનો સાગર છે. ઈર્ષ્યા અને દ્રેષના મગરમગ્ગો ફરતા દેખ છે. છતાં તે તેમાં હૂંમતો નથી. કમઈ તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. બેઠે સુધી હૂંમતી આરે છે. કિન્તરે કોનેસ અક્ષિતને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવવી સકશે કે નહિ ? પણ ધોડી ૪ વારમાં તળાવો ઉપર આવવી જાય છે. સમ્મત્યનવાળો આત્મા સંસ્કાર સમુદ્રના કિનારુમાં હૂંમતી આરે છે. છતાં તે હૂંમતો નથી. કારણ કે સંસ્કારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની લાવના છે ત્યાં સુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમા તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામા મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી શ્વેતિક પદાર્થોમા મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ સોને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તેર કાગકોડીથી સાગરો પસની છે તેમાથી અગનોતેર કાગકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામા **જમો અરિહંતાળ** કહેવાની લાવના જગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમા પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથગઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠાકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રિશિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપ્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે. તમારા મનમા થશે કે દર્શનસંપ્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩ અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપ્તક કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો કષાયવિન્યસબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સબંધમા, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે. જો પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠાં ચઢવનાં જાઓ, તો દરેક મીઠું તેની કિંમત હજારો વધતી જાય છે. નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હજારો વધતી જાય છે. પરંતુ જો એકઠું કાગી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મતિ એકાગ્રતા કામ કરે છે.

સમ્મતિ નથી આ વિશાળ બ્રહ્મામાંની પ્રજા એક સ્વરૂપ છે તે બાબતને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીંટી પડેલી જોઈ તમારા મનમાં પછી કંઈ બીજું બાબત બાબતો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્યો. પણ બન્યો જોવામાં ફરક છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજાં ચોરની દૃષ્ટિએ તમે જોઈ તો તમને વિચાર થાય કે તમારા મિત્ર બૂધી ગયો છે તેણે જુલમ કરી છે. સોનાની વસ્તુ બાંધ રખાઈ ન રાખવી જોઈએ. એ બાબતે તો હું તેને વાત કરું. બીજાં જો બાંધ આવેલા છે તે બીજાં જ વિચાર કરે છે તે વિચાર છે કે જો આ જરા ખસી જાય તો હું વીંટી હાથ કરી લઉં.

સમ્મતિનું સંસારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદૃષ્ટિ આપે છે. તેમાં વિકારી બાબતોના નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રજ્વળિત થાય છે. સાથે જ તેનામાં બનાસકિતિયાવ પણ પ્રજ્વળે છે. જેથી તે સંસારની વાસનાઓને હૃદયમાં પ્રવેશ થતાં દેવો નથી. વૃદ્ધાંશુ પાણીમાં આવે છે તેની ચારે તરફ પાણી હોય છે તેના બાંધો બાંધ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અધાર પાણી છે. છતાં તે ફૂગતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી. તેમ, સમ્મતિથી પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની ચારે તરફ વાસનાઓ સાજર છે. છતાં જો તેને દેવતા મજરમળો કરતા હોય છે છતાં તે તેમાં ફૂગતો નથી. તેમાં તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો વળાંક અને સમુદ્રમાં તરે છે. જો સુધી ફૂગતો ચારે તરફ જિનારે જોઈએ અધિકારી મિત્ર થાય છે કે આ તો એક નીચે ગયો. ઉપર આવી રહેલો કે નહીં ! પણ પાણી જ વારમાં વળવારે ઉપર આવી જાય છે. સમ્મતિનું નવાં જાણીતું સંસાર સમુદ્રનાં બિંદુઓમાં ફૂગતો ચારે તરફ છે. છતાં તે ફૂગતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે જાતે તરવામાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં મુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશે જ લીળડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીળડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતા લીળડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની મિથિતિ સિત્તે કોડાકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાથી અગતોતેર કોડાકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાળ કહેવાની ભાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિ ઉપજામન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિજય સબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વની સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

જીવનની એ અધ્યાત્મિક રાત્રિ જોમાં આપણે હિતનો અને અહિતનો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની જગ્યા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂનઃ કરતા હોઈએ છીએ તેને આત્મની સાધનામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાયં અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દેશન કમુ છે પણ સ્વાયં તેના પીછા છાંયો નથી આવે વખતે તે સત્યનાં ચીન ગાય છે અને જીવનની એકાંત ખોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં એ રીપાં સત્યનાં દૂષને ઝેરમય બનાવે છે

ચીજુ છે સમ્યક્ત્વ મોક્ષનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે જ્યાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રશ્નમાં સત્યની સાક્ષિમા દેખાઈ રહી છે જ્યાં હજુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજુ મોક્ષ અધિગમ્ય નથી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો સ્પર્શ સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રત્યેક જગ્યાએ રહે છે

જ્યારે આત્મા દેશન સ્પર્શનો પુર્ણપણે ધણ કરી નાખે છે ત્યારે તે દ્વાનિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ભારીને વશ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દ્વારી કે છે જેની રીતે કટકટી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમત્તિ કયારે છોડે પછી નીચે બેસી નથી જાય અને પાણી મોજાણુ થઈ જાય છે પણ તેમાં એક દૂર થયે નથી જો કદાચ તેને દશાવવામાં આવે તો પાછો કયારે ઉપર પાણીમાં આવી ઊંડે છે ક્યારે દ્વાનિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા દેશન સ્પર્શનો કેટલેક રીતે ધણ અને કે પેક બની ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરો ધણ કે રૂડો ઉપસમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાણી એ (દ્વાનિક અને ઉપસમન) જેટલી સ્થિતિ નથી.

આ અંતરની ઉત્કાંતિ તેના જીવનમાં જ મોટો ફેરફાર લાવે છે અને તે સત્યનો દેશ છે અને મુક્તિપાથનો મારી છે તેનું સ્વરૂપ પાંચ બદલાઈ જાય છે સ્વપરિભૂતિમાં સ્થિત થતું એ જ તેનું સ્વરૂપ અને છે કુનિયાનું જીવનિક પદ્ધતિની વિષ્ણુ તેના મનને બધી રાખી શકતી નથી એટલે આત્મા એટલે નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવા પછી આત્મા મારિત રીતિથી કરી લે છે પણ એ સમય તેને આતિત્ર પ્રત્યે અનુસર્ય અવસ્થા પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું પરિવર્તન જારી આવે છે કે તે સત્ય અને પાણી રહેવાને સમર્થ છે આ રહેવા સમર્થ

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્ત્યા પછી પરવત્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરેક ક્ષેત્રમા અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતા, જે એકથી પુત્રનુ પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનુ દર્દ, માતાના માથાનુ દર્દ જાતી જાય છે તે પોતે ભૂખી રહો શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આમુ નહિ જોઈ શકે, આટલુ વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વત્તી છે એક મિત્ર, તેને ખીમ્મના ઘેર જવાનુ છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી છવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીમ્મઓનુ ગ્હણુ પણુ કરે છે કેમકે તે જવાબદારી લઈને ખેડો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધુ મારુ નથી

અરૂપના ભેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક મિથિતિના અત લાવે છે કાગળ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાઈ પણ થતુ નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યુ છે તે મારુ નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયુ છે તે મારુ નહોતુ એટલે તેનો શોક પણુ શા માટે ? એ મારુ હતુ જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કાગળ કે તે દુનિયાને એક રગમય (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમા કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નકારા દશ્યો જોવામા આવે છે

નાટકમા જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાથી આખી લગનનુ સામ્રાજ્ય જતુ રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરતુ જો કદાચ તેના ખીસામાથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયુ ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનુ રાજ્ય, તે સાચુ રાજ્ય નહોતુ તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનુ થયેલુ નુકસાન પણ પોતાનુ હતું

તમે પણુ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે ત્રેલોક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે એ ધડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યુ, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુ ખ થતુ નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુ ખ થયુ કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુ ખનુ કારણ છે એ નાટકનુ રાજ્ય સાચુ

નથી તો બા રાત્રી પછી કેટલું સાચું છે ? બા પછી ન પડે તો રાત્રી
 ઉ પસોપમ અને સાચોપમની સરખામણીમાં બા નિર્જી પછી ને પડીને
 એક જ છે

પદાર્થો સાચું સ્વરૂપ તમે ઓળખશો પછી દુઃખ જેવી ક્ષીર્
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો વધારો પરિચય એ જ સમ્મત છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના બા મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા સજશે. કદા તમે
 એ જાણવો કે તમે સસારને જેમ માને છો કે મહાશય ? જસને, જેમ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી શકે છે કોઈ અપર્યાપ્તિ દ્વા વર્ષની
 કેટલી સમય ઘડી દોષ તે જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેનો મુક્તિનો
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પછી જેણે જેમને મહેસ જ માની લીધા તેનો છૂટકારો કેવે દિવસે થશે ?

સમ્મતી બાદમાં સસારને મહેસ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મહે છે ? કહે તેને મોહો મલ્લે
 તે જ કહે તે, એ જેમનાં બધાનો તોડી નાખી નીકળી રહે પછી તે એક
 સેકડ પછી તેની પાસે કોયો નહિ રહે સિફતે ને કદાચ પાંજરામાં પૂરવામાં
 આવે તો તે સુખચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે હું વનને
 સ્વતંત્ર રાજા છું હું કેદી બનવા સજાઓ નથી તેને ને કે કે તો કદાચ
 આવ્યો છે પણ ને મિનિટો સામી જરાનો મોહો મળત તે જ કહે તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સેકડ પછી કોયો નહિ રહે બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે
 પછી બેસી નહિ.

પરંતુ મેં જાને પોષ્ટના સમયમાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ધર માની મેં છે પછી તે પાંજરા
 ઉપાડી રાખવા છતાં તે બધી જતાં નથી કદાચ તેને જા રાત્રી ઉપાડી
 મુક્તિમાં આવે તો પછી તે બીજીને પાંજરામાં જાતી જરા કારણ કે તેમણે
 પાંજરાને / પોતાનું ધર માન્યું છે સમ્મતિ બાદમાં ફક્ત સ્વતંત્ર
 રાખવાને જ પોતાનું ધર માને છે બાકીનાં જર્મો તેને મટે પાંજરા ધર છે

બાકી સમ્મતી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનવો નથી કારણ
 કે તે શી જાતીને નહિ બધામાં ન (Mistaker) જાતીને રહે છે
 કદા તમે જાણવો કે તમે શી જાતના કંચો છો કે મેનેજર ? મેનેજરી
 માટે આફ્રિકાની તમામ અવસ્થા દેખ છે લાખો હરિયા, તેની પાસે અને

છે અને જાણ છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી ભય થતો નથી કે લાખોના જવાથી રોધ થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે જે કે શેઠ પોતાની પાસે કાંઈ પણ નથી ગણતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિઆખમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો રોડના મગજમા ચિતા થાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દૃષ્ટિ કેળવો

દૃષ્ટિભેદ

સમ્યક્તી અને મિથ્યાતી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે. સમ્યક્તી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાતી પણ કહે છે તે કાંઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી. પછી બન્નેમા કેર જો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડે છે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પડતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્તી અને મિથ્યાતીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌંદર્યવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર લાગી હોય છે, તો બીજાની દૃષ્ટિ તેમા પ્રવૃત્તિવનતા સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાતી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્તી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે

વાહી અને પ્રતિવાહીના વક્રીલો કાયદાના એકજ પુત્રકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાર્થેરી પ્રતિ જેમાં આપણે કિતનો અને અકિતનો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ધ્વજા ફેલાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આગમની શાધમાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય જાનેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આદૃત દષ્ટિ મિત્ર દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનુ દશન કર્યું છે પણ સ્વાર્થે તેના પીછા છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળમાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં બે દીપાં સત્યના દૂધને ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજી છે સમ્યક્ત્વ મેલનીમ. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે જેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની શાંતિમાં ફેલાઈ રહી છે જ્યાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી થોડાક અધઃગતરપટ જાણી છે આ સ્થિતિમાં નિરાલસને રમેશ્વર સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીશ્વર જાણી રહે છે

જ્યારે આત્મા દશન સપ્તકનો પૂર્ણપણે શોધ કરી નાખે છે ત્યારે તે શાયિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દળાવી દે છે જેની રીતે ફટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમાંની કચરો છૂટો પડે નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે પણ તેમાં મેય દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દહાવવામાં આવે તો પાકા કચરો ઉપર પાણીમાં આવી નીચે છે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા જ્ઞાન સપ્તકનો ફટકેડ અમે મેય અને કે મેક અમે ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરો મેય કે નુ ઉપશમન નથી હોતું એટલે તેમાં પહેલાં બે (ધાર્મિક અને ઉપશાન્ત) ટેટલી વિશુદ્ધિ નથી.

આ અંતરની ઉદ્ધતિ તેના જીવનમાં બન્ન મેટો ફેરફાર લાવે છે કવે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિપ્રાપ્તિનો યાત્રી છે તેનું લક્ષ્ય પણ જાણ્યો જાય છે સ્વચરિત્વમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું પ્રેમ અને છે દુનિયાના ભૌતિક પદાર્થોની વિષ્ણુ તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી એવો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે નહીં એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રમે અનુચિત જાવલ્ય પેશ થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું ખરિવતન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં રહસ્યને સમજે છે આ સ્વરૂપ સમજનાં

એ પણ ઘણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતા, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આમ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિવસ, તેને ખીખના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીખઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જાણદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાવે છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેના હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેના શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રંગમચ (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમાં કોઈ વખત સારા તો કોઈ વખત નહારા દશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જ્યારે અને પરાજ્ય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગન સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો જે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે એ ધડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થતું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાત્રી પછી કેટલું સાચું છે? આ પછી ન પડે ન રાત્રી
 કે પસંદગી અને સ્વચ્છતાની સરખામણીમાં આ નિઃશ્ચય પછી એ પ્રતિ
 એક ન છે

પરિણતન સાચું સ્વરૂપ તમે કોઈપણ પછી કુળ લેવી જોઈ
 વસ્તુ ન રહેશે નહિ તત્ત્વનો વધારો પરિણતન એ ન સમજાવે છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં કુનિયાત આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા સજા કદા તમે
 એ બતાવે છે તમે સમારને જેસ માનો છો કે મહેસ? જેસને, જેસ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી શકે છે જોઈ આરંભીને દસ વધતી
 કેટલી સ ન થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા નવ અને તેનો મુક્તિનો
 દિવસ નહીં આવે તો જાણ, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પછી જેણે જેસને મહેસ ન માની લીધી તેનો છટકારો કે દિવસે થશે?

સમજાવી આપ્યા સમારને મહેસ તરીકે નહિ પણ જેસ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમાં જાદુ નીકળવા મળે છે જે મહેસ તેને મોટો મહેસ
 તે જ મહેસ તે, એ જેસનાં જાણે તેથી નાખી નીકળી રહે પછી તે એક
 સંકેત પછી તેની પાસે જોઈ નહિ રહે સિદ્ધાંત ને કદાચ પાંચમાં પ્રસ્વામાં
 આવે તો તે અપમાન એવી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે કુળનો
 સ્વતંત્ર રાજા છું કુળે જીવનવા સમજાવે નથી તેને જેક કેદ તો કરવામાં
 આવ્યો છે પછી જે નિર્ણય આપી જાયને મોટો મહેસ તે ન મહેસ તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સંકેત પછી જોઈ નહિ રહે બીજાવાર તે પાંચમાં સાચું
 પછી જેણે નહિ

પરંતુ મેં આ અને પોતાના સમજમાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંચમાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ધર માની લે છે પછી તે પાંચ
 ઉપાદ્ય રાખવા છતાં તે જોઈ જતાં નથી કદાચ તેને ખદાર કદી ઉપદ્ય
 મુખ્યામાં આવે તો પછી તે જોઈને પાંચમાં આવે જશે કા જુ કે તેમને
 પાંચમાં ન પોતાનું ધર માન્યું છે સમજાવે આત્મા કદા સ્વાત્મ
 રમણવાને ન પોતાનું ધર માને છે આજનાં જાણે તેને મટે પાંચમાં ધર છે

આથી સમજાવી કુનિયાતમાં રહેવા છતાં કુનિયાતને મનતો નથી કદાચ
 કે તે શેઠ જાણે નહિ અવસ્થા (Manager) જાણે રહે છે
 કદા તમે જાણે કે તમે શેઠ જાણે કદા છે કે મેનેજર? મેનેજરની
 આંસે આંસમાં વધારા અવસ્થા હોય છે કાળો રૂપિય તેની પાસે આવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જો કે શેઠ પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિતા થાય છે એટલા માટે હુ કહું છું કે એની દષ્ટિ કુળવો.

દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શા છે? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોઈએ જોઈ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પ્રાપ્ત છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર લાગ્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આજો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીલો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાંચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

અહ પુનઃ એવં આણિજ્ઞા । ઉપાદક્ષતે સ્વલુ હેમંતે ગિમ્ને
 પદિષ્વને અદાપરિજુષાઈ યત્પાઈ પરિદ્વિજ્ઞા, અદુષા
 સ્તસુસારે અદુષા ઓમવેટે અદુષા પગસારે અદુષા અવેષે,
 છાઘવિયં આગમમાણે તથે સે અમિસમમાગપ મયઈ,
 જમેયં મગધયા પથેઈય તમેષ અમિસમેન્વા સન્વઓ
 સન્વતાપ સમ્મતમેષ સમમિજાણિજ્ઞા ॥ ૨૫૧ ॥

શબ્દાર્થ (૧) અનન્તર (૨) એમ જણાવ કે (૩) ઠીની ઋતુ બીતી
 થઈ (૪) હેમંત ઋતુ (૫) ગ્રીષ્મઋતુ (૬) આવેશ છે (૭) પૂર્વના પ્રાચીન
 જ્યુ (૮) વસ્ત્રોને (૯) ત્યાગી કે અથવા કદાચિત્ (૧) જરૂર હોય તો પાસ
 કરે અથવા જેટલા વસ્ત્ર હોય (૧૧) તેમાંથી ઓછા કરે (૧૨) અથવા એક જ
 વસ્ત્ર રાખે (૧૩) અથવા તદ્દન વસ્ત્ર રહિત થવાથી (૧૪) હાથુતાનો ગુણ (૧૫)
 પ્રાપ્ત થાય તેમ જ (૧૬) સાધકને તપની (૧૭) પ્રાપ્તિ થાય (૧૮) એમ (૧૯)
 શ્રી ભગવતે (૨) કહેલ છે (૨૧) આ કથનને (૨૨) બહીરીતે બહુ (૨૩)
 સ્વ પ્રકારથી (૨૪) સપૂજ્ય રૂપથી (૨૫) સમભાવતું (૨૬) અથવા પ્રગટે
 પાલન કરે

ભાવાર્થ - જ્યારે સાધક યુનિતા બ્રહ્મવામાં આવે કે ઠીની
 ઋતુ બીતી થઈ છે અને ગ્રીષ્મઋતુ આવી છે ત્યારે જ્યુ યથેલાં
 બૂનાં વસ્ત્રોને પરઠવી દે-છોડી દે અથવા જરૂર જણાય તો જેથી
 હોય તેવા પાદજ્યુ કરે અથવા તો ઉપચારિત્ર પાલન માટે જેટલાં
 વસ્ત્રો હોય તેમાંથી ઓછા કરે, જેટલે કે ત્રણ વસ્ત્ર હોય તો એક
 વસ્ત્ર ઓછું કરી બે વસ્ત્ર રાખે અથવા બે વસ્ત્ર ઓછા કરી એક જ
 વસ્ત્ર રાખે અથવા તો તદ્દન વસ્ત્ર રહિત અને આવી રીતે મહત્ત
 ઘટાડવાથી વસ્ત્ર ત્યાગ સાથે કથાયમ રૂતાથી સાધવશુણની પ્રાપ્તિ થાય
 છે તેમ જ તપ આરાધન પણ થાય છે આ ઉપરેશ શ્રી ભગવતે

આપેલ છે તો તેના રહસ્યને જાણી વસ્ત્ર સહિત અથવા વસ્ત્ર રહિત-
પણામાં સર્વ પ્રકારે સ પૂર્ણ રૂપથી સમતા લાવવું સેવન-ઉપયોગ
રાખી વિવેકથી કરવું એ જ સાચા સાધકનું કર્તવ્ય છે એ જ મોક્ષ
માર્ગ છે, સુકિત પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે તેથી તેને ગ્રહણ કરી
સંયમનું પાલન કરવું.

જસ્સણં^૧ મિલ્લુસસ^૨ એવં^૩ ભવઈ^૪ પુહો^૫ ચલુ^૬ અહમંસિ^૭
નાલમહમંસિ^૮ સીચફાસં^૯ અહિયાસિત્તણ^{૧૦}, સે^{૧૧} વસુમં^{૧૨} સન્વસ-^{૧૩}
મન્નાગયપન્નાણેણં^{૧૪} અપ્પાણેણં^{૧૫} કેહ^{૧૬} અકરણયાણ^{૧૭} આઠ્ટે^{૧૮}
તવસ્સિણો^{૧૯} હુ^{૨૦} તં^{૨૧} સેયં^{૨૨} જમેગે^{૨૩} વિહમાઈણ^{૨૪} તત્થાવિ^{૨૫} તસસ^{૨૬}
કાલપરિયાણ^{૨૭}, સેઽવિ^{૨૮} તત્થ^{૨૯} વિઅંતિકારણ^{૩૦}, ઇચ્છેયં^{૩૧} વિમોહા-^{૩૨}
યતણં^{૩૩} હિયં^{૩૪} સુહં^{૩૫} ચમ^{૩૬} નિસસેયસં^{૩૭} આણુગામિયં^{૩૮} ત્તિ^{૩૯} વેમિ^{૪૦} ॥
॥ ૨૬૦ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જે (૨) સાધુને (૩) એમ જણાય કે (૪) હું (૫)
ઉપસર્ગમાં ફસાઈ ગયો છું (૬) સમર્થ નથી તો (૭) શીતસ્પર્શ આદિ
ઉપસર્ગને (૮) સહન કરવા (૯) સયમી સાધક (૧૦) સમસ્ત જ્ઞાન બુદ્ધિથી
વિચારી (૧૧) પોતાની (૧૨) અકાર્ય નહિ કરતા (૧૩) વ્યવસ્થિત રહે (૧૪)
તપસ્વીને માટે (૧૫) એ શ્રેયસ્કર છે (૧૬) આવા પ્રસંગે કોઈ કોઈ સાધક
(૧૭) ફાસી ખાઈને આપઘાત કરે છે (૧૮) છતાં આવું આપઘાતવાળું મરણ
(૧૯) મુનિને માટે (૨૦) સમય પ્રાપ્ત મૃત્યુ સમાન જાણવું આવા પ્રસંગમાં
આપઘાતથી મરવાવાળા પણ કર્મોનાં (૨૧) અન્તકર્તા કહેવાય છે તેમજ આવું
મરણ પણ (૨૨) નિર્મોહી આશ્રયી તેમજ (૨૩) હિતકારી, (૨૪) સુખરૂપ,
યોગ્ય, (૨૫) મોક્ષનું કારણ તથા (૨૬) અન્ય લવમાં પુણ્યપ્રદ જાણવું (૨૭)
એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ - સયમરૂપ સાધનાના કઠિન માર્ગને વહેન કરવા સાધકને જોમ જણાય છે હું ઉપસર્ગમાં ફસાઈ ગયો છું, તેમ જ શીત સ્પર્શ આદિ ઉપસર્ગને સહન કરવા સમર્થ નથી, તેવા સમયે સયમી સાધકે પોતાના સમસ્ત જ્ઞાન તથા બુદ્ધિથી વિચારીને તે જી ઉપસર્ગથી મુક્ત થવા બનતા ઉપાયો કરી છૂટવું; પરંતુ કોઈ ખઠાઈ કરવું નહિ. સ્થિરતા ખાણ કરી ન્યવસ્થિત રહી સયમનું રક્ષણ કરવું, જો તપસ્વી માટે, સયમી માટે મેલકર છે, પરંતુ તે ઉપસર્ગમાંથી છૂટવાનો કોઈ રસ્તો ન સુઝે અને વાસ્તિ લૂટાવાનો ભય-ઉત્પત્તિ થાય તો જેવટ પરાક્રમી સાધકે ચારિત્રના રક્ષણ માટે દ્વાંસીથી બચી રહેકોઈ અન્ય પ્રકારથી આપઘાત કરી સયમધનનું રક્ષણ કરવું બાવા આપઘાત રૂપ મરણ બિહુલોને સમજપ્રાપ્ત મૃત્યુ સમાન સદેખનામરણ રૂપ કહેલ છે, તેમ જ ક્રોધોના અન્ત કરનાર કહેલ છે વળી બાવા મૃત્યુને નિર્મોહી કહેલ છે, તેમ જ હિંતકારી, સુખરૂપ; યોગ્ય અને મોક્ષના કારણરૂપ કહેલ છે વળી આત્માની બવમાં પુણ્યરૂપ તેમ જ મોક્ષના અધિકારી બનવામાં મદદ કરતાં બાણુ જોમ હું કહું છું આ અધિકારથી જો ભાવ જણાય છે કે જો તેવા ચિંતિત પ્રજાજમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ પરીવહ-ઉપસર્ગમાં પણ સયમ રક્ષણ માટે શરીરનો મોહ ત્યાગીને, આપઘાત કરીને પણ સયમરૂપી બનનો નાશ થવા ન દેવો; પરંતુ રક્ષણ કરવું જો મોક્ષનો જેવું છે આ ઉપદેશ સાધક મુનિ તથા ગૃહસ્થી મુમુક્ષુ સન્નિધિને પ્રકણ કરવા યોગ્ય છે જોમ બાણી આત્માર્થી જીવોએ પોતાનું વાસ્તિ સાચવવા ઉપયોગવત રહેવું તે મેયનું કારણ છે

શ્રીમદ્ ઉદેશી સમાપ્ત

પાંચમેા ઉદ્દેશો.

જે^૧ મિક્ક^૨લૂ^૪ દોહિં^૩ વત્થેહિં^૪ પરિલુસિ^૫ણ પાપત^૬હ^૭ઈહિં^૮,
 તસ^૯સ પં^{૧૦} નો^{૧૧} એવં^{૧૨} મવહ^{૧૩} - તહયં^{૧૪} વત્થં^{૧૫} જાહ^{૧૬}સ્સામિ, સે^{૧૭}
 અહે^{૧૮}સણિજ્ઞા^{૧૯}હં વત્થા^{૨૦}હં જાહ^{૨૧}જ્ઞા, જાવ^{૨૨} એવં^{૨૩} લુ^{૨૪} તસ^{૨૫}સ
 મિક્કલુ^{૨૬}સ્સ સામગિ^{૨૭}યં, અહ^{૨૮} પુણ^{૨૯} એવં^{૩૦} જાણિજ્ઞા-ઉવા^{૩૧}હ^{૩૨}ક્કંતે^{૩૩}
 લલુ^{૩૪} હેમંતે^{૩૫}, ગિમ્હે^{૩૬} પહિવણ્ણે^{૩૭}. અહા^{૩૮}પરિજુના^{૩૯}હં વત્થા^{૪૦}હં
 પરિવિ^{૪૧}જ્ઞા, અદુવા^{૪૨} સંતલ્લત્તરે^{૪૩}, અદુવા^{૪૪} ઓમચેલે^{૪૫}, અદુવા^{૪૬}
 એગસા^{૪૭}હે, અદુવા^{૪૮} અચેલે^{૪૯}, લાઘવિયં^{૫૦} આગમમાણે^{૫૧} તવે^{૫૨} સે^{૫૩}
 અમિસમન્ના^{૫૪}ગણ મવહ^{૫૫}, જમેયં^{૫૬} મગવયા^{૫૭} પવેહયં^{૫૮} તમેવ^{૫૯}
 અમિસમિ^{૬૦}ચ્છા સવ્વ^{૬૧}ઓ સવ્વ^{૬૨}ત્તાણ સમ્મત્તમેવ^{૬૩} સમમિજાણિયા^{૬૪}
 ॥ ૨૬૧ ॥

શબ્દાર્થ . અધ્યયન ૮ ના ચોથા ઉદ્દેશાના-સૂત્ર ૨૫૮ અને ૨૫૯ મુજબ સમજવા અહીં વિશેષમા બે વસ્ત્રની અને એક પાત્રની મર્યાદા બાજી

ભાવાર્થ - જે અભિગ્રહધારી લિક્ષુ સાધકે બે વસ્ત્ર તથા એક પાત્ર રાખવાની મર્યાદા કરેલ હોય તે લિક્ષુને એવો વિચાર ન થાય કે ત્રીજા વસ્ત્રની યાચના કરુ કદાચિત તે લિક્ષુ પાસે બે વસ્ત્ર પૂરા ન હોય અથવા તે વસ્ત્ર ઉપયોગમા ન આવે તેવા જીર્ણ થઈ ગયા હોય અને જરૂર જણાય તો એષણીય, નિર્દોષ વસ્ત્રની યાચના કરે ને જેવા મળે તેવા વસ્ત્રને ધાગણુ કરે આવા પ્રકારનો સાધુનો આચાર છે પશ્ચાત્ સાધુને એમ બાજીવામા આવે કે હેમતક્કલુ

અતીત યદ્ય છે અને ગ્રીષ્મઋતુ આવી છે ત્યારે પૂવના ઇષ્ટ યથેદ વચ્ચેને ત્યાગી કે અથવા જરૂર જણાય તો ખાસ કરી અથવા તો એક વચ્ચેને ચોક્કસ કરી, અથવા પોતાની મુક્તિ હોય તો વસ્ત્ર રક્તિત બને. આથી રીતે મમત્વને (દેહમમત્વ તથા વસ્ત્ર મમત્વને) ત્યાગ વાળી હાથવ ગુણની તથા તપસ્યાના ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ જાણી વસ્ત્રરક્તિતપણામાં અથવા વસ્ત્રરક્તિતપણામાં બન્ને અવસ્થાઓમાં સમભાવ રાખે. આ ઉપદેશ ગ્રી ભગવતે પ્રતિપાદન કરેલ છે આ આચાર્ય વિશેષે જિનકલ્પી આશિરવાળાને આશ્રયી છે પરંતુ સ્વેચ્છ કલ્પી પણ આવા ઉપ આચાર્યનું પાલન કરી શકે દેહમમત્વ છોડવામાં આવા પ્રકારના આચાર્યની ખાસ જરૂર જણાય છે

જસ્સ ણં મિક્કસુસ્સ ઇથ મચ્છ-પુટ્થો અવલો અહમંસિ
 નાલ્મહમસિ ગિહ્તરસક્કમણ મિક્કસાપરિય - ગમણાપ
 સે ઇથ ઘયંતસ્સ પરો અમિહ્હ અસણ ઘા ૪, આહુ
 દલ્હજ્જા, સે પુણ્ણમેવ આલોહજ્જા - આવસંતો ગાહાવહ !
 નો સલ્લ મે કપ્પહ અમિહ્હ અસણ ઘા ૪ સુવપ ઘા
 પાવપ ઘા, અન્ને ઘા ઇયપ્પગારે ॥ ૨૬૨ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જે કોઈ (૨) સાધકને (૩) એમ જણાવ (૪) મને ત્યાગી ઉપદ્રવ થવાથી (૫) હું (૬) નિમ્નજન થઈ ગયો છું (૭) તો હું સમજ નથી (૮) એક ધરથી બીજા ધરે (૯) શિક્ષાતરી મારે (૧૦) જવાને (૧૧) આ રીતે (૧૨) મુનિને (૧૩) મોક્ષતા સંભળાને (૧૪) કોઈ મુદ્દત (૧૫) સાધુના રદાનપર સન્મુખ હાવી અસનપાનાદિક (૧૬) આદાર (૧૭) મારે પ્રકારના (૧૮) હાવિને (૧૯) સાધુને કે (૨૦) ત્યારે તે મુનિ (૨૧) પ્રથમની ખાસ (૨૨) વિચાર કરી કદ (૨૩) આગ્રહ્યમત્ (૨૪) મુદ્દત (૨૫) નિમ્ને

(૨૬) નહિ (૨૭) મને (૨૮) કલ્પતા (૨૯) સામે લાવેલા (૩૦) અશનાદિ
(૩૧) ચારે પ્રકારના (૩૨) ખાવા (૩૩) પીવા ભોગવવા અથવા (૩૪) અન્ય
(૩૫) એવા પ્રકારના સદોષ મને કલ્પતા નથી

ભાવાર્થ - કોઈ સમયે કોઈ સાધક મુનિને એમ જણાય કે
હું રોગના ઉપદ્રવથી દુઃખથી ઘેરાઈ વિશેષ અશક્ત થઈ ગયો છું;
તેથી હું ભિક્ષાત્રય્યા માટે એક ઘરથી બીજા ઘેર જવાને સમર્થ નથી.
આ પ્રમાણે સ્વાભાવિક સાધુના બોલવાથી કોઈ ગૃહસ્થ એ વાત
સાંભળી, ભાવિક ગૃહસ્થ એ અશક્ત સાધુ માટે પોતાના ઘેરથી
આહાર પાણી આદિ ભોજનના પદાર્થો સાધુના સ્થાનપર લાવી તે
સાધુને આપે ત્યારે તે મુનિ આહાર લાવનાર ગૃહસ્થને વિવેકપૂર્વક
એમ કહે કે હે આયુષ્યમન્ ગૃહસ્થ ! મારા માટે, મારા નિમિત્તે
સન્મુખ લાવેલાં આહાર પાણી આદિ પદાર્થો સદોષ છે તે ગ્રહણ
કરવા કે સેવન કરવા મને કલ્પતા નથી મારા સાધુના આચાર
નિયમાનુસાર હું તે આહારાદિ લઈ શકીશ નહિ એમ કહી તે
આહારને ગ્રહણ કરે નહિ

જસ્સ^૧ ણં^૨ ભિક્ષુસ્સ^૩ અયં^૪ પગલ્લે^૫ - અહં^૬ ચ^૭ ચ્વલુ^૮
પડિન્નત્તો^૯ અપડિન્નત્તેહિં^{૧૦}, ગિલાણો^{૧૧} અગિલાણેહિં^{૧૨} અભિકંચ^{૧૩}
સાહમ્મિણ્ણિં^{૧૪} કીરમાણં^{૧૫} વેયાવડિયં^{૧૬} સાહજ્જિસ્સામિ^{૧૭}, અહં^{૧૮}
વાવિ^{૧૯} ચ્વલુ^{૨૦} અપ્પડિન્નત્તો^{૨૧} પડિન્નત્તસ્સ^{૨૨} અગિલાણો^{૨૩} ગિલાણસ્સ^{૨૪}
અભિકંચ^{૨૫} સાહમ્મિયસ્સ^{૨૬} કુજ્ઞા^{૨૭} વેયાવડિયં^{૨૮} કરણાણ^{૨૯}, આહટ્ટુ^{૩૦}
પરિન્નં^{૩૧} અણુચ્ચિસ્સામિ^{૩૨}, આહટ્ટં^{૩૩} ચ^{૩૪} સાહજ્જિસ્સામિ^{૩૫} (૧)
આહટ્ટુ^{૩૬} પરિન્નં^{૩૭} આણચ્ચિસ્સામિ^{૩૮} આહટ્ટં^{૩૯} ચ^{૪૦} નો^{૪૧} સાહજ્જિસ્સામિ^{૪૨}

(૨), આહ્લુ પરિન્ન નો આણક્ષિસ્તામિ આહ્લુ ચ
 સાહક્ષિસ્તામિ (૩), આહ્લુ પરિન્ન નો આણક્ષિસ્તામિ
 આહ્લુ ચ નો સાહક્ષિસ્તામિ (૪) एवं से अहाकिद्वियमेव
 धम्म सममिजाणमाणे सते विरए, सुसमाहियछेसे तत्पाधि
 तस्स कालपरियाए, से तत्पाधि विमतिकारए, इत्थेय
 विमोहाययणं हिय सुह एमं निस्सेयसं आणुगामियं
 मि वेमि ॥ २६३ ॥

રાજકાર્ણ (૧) ઝાપ (૨) સાધુને (૩) ખાવા પ્રકારની (૪) પ્રતિષ્ઠા-
 આચાર હોય. (૫) કદાચિત્ત હુ રોગથી (૬), પ્રતિષ્ઠાવત એવા મને (૭) અન્ય
 ઝાપ અપ્રતિષ્ઠા (૮) નિરોગી (૯) જ્ઞાન થયો હોઈ (૧) મારી સેવા કરવા છોડે
 મારા કલા વિના જ કર્મ નિજ રાની અભિલાષાથી સેવા કરવા તત્પર થાય (૧૧)
 સાધમિક (૧૨) તો તેનો સ્વીકાર કરીશ (૧૩) હુ પણ (૧૪) નિચ્ચે (૧૫)
 નિરોગી હોઈ તો (૧૬) પ્રતિષ્ઠાવત એવા હુ પણ (૧૭) અપ્રતિષ્ઠા (૧૮)
 જ્ઞાન-રોગી (૧૭) સાધમિક સાધુએ મને સેવા કરવાનું કલા વિના (૧૯)
 કરમ નિજ રાની (૧૯) અભિલાષાથી (૧૫) જ્ઞાન-રોગી (૨) સાધમિક
 સાધમી સેવા (૨૧) ઔષાક્રમ (૨૨) કરીશ (૨૩) ઉપકાર છુદિથી
 (૨૩) પ્રતિષ્ઠા (૨૪) સધને (૨૫) હુ અન્ય સાધમીઓને માટે આકારસ્તુ ગવેશ્ય
 કરીશ અને (૨૬) અન્યદ્વારા લાવેલા આકારનો (૨૭) હુ સ્વીકાર કરીશ (૧)
 (૨૮) પ્રતિષ્ઠા (૨૯) મહત્ત્વ કરી (૩) અન્યને માટે આકારાદિ લાવીશ પરંતુ
 (૩૧) અન્યદ્વારા લાવેલા આકારાદિને (૩૨) હુ સ્વીકાર કરીશ નહિ (૩૩) (૨)
 પ્રતિષ્ઠા (૩૪) મહત્ત્વ કરી (૩૫) અન્યને માટે આકારાદિ લાવીશ નહિ પરંતુ
 અન્યદ્વારા (૩૬) લાવેલા આકારાદિને (૩૭) હુ મહત્ત્વ કરીશ (૩) (૩૮)
 પ્રતિષ્ઠા (૩૯) મહત્ત્વ કરી અન્યને માટે (૪) આકારાદિ લાવીશ નહિ તેમજ
 (૪૧) અન્યદ્વારા લાવેલા આકારાદિને (૪૨) હુ મહત્ત્વ કરીશ નહિ

(૪૩) (૪) આવા પ્રકારે (૪૪) યથાપ્રરૂપિત (૪૫) આરાધના કરતાં (૪૬) ધર્મની સમ્યગ્ (૪૭) એ સાધક શાત (૪૮) વિરત (૪૯) ઉજ્જવળ લેશ્યાવાળા બની મરણને પસંદ કરે છે. પરંતુ પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરતા નથી (૫૦) આવા સાધકનાં મરણ (૫૧) સલેખનાપ્રાપ્ત મરણ સમાન કહેલાં છે (૫૨) અહીંપણ (૫૩) તથા આવા મરણ કર્મનો ક્ષય કરવાવાળા જાણુવા (૫૪) નિર્મોહી પુરૂષો દ્વારા આચરણીય (૫૫) આવા મરણ (૫૬) હિતકર (૫૭) સુખકર (૫૮) સમુચિત (૫૯) કલ્યાણકારી મોક્ષના કારણરૂપ છે અન્ય જન્મમાં-ભવંતરમાં (૬૦) પુણ્ય પરંપરા રૂપ છે. (૬૧) એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- જે કોઈ ભિક્ષુને-મુનિને આવા પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા-અભિવ્રહ્ હોય કે જો હું રોગોના ઉપદ્રવથી ગ્લાન થાઉં-અશક્ત બનું, તો મારી સેવા કરવા હું કોઈ સાધકને કહું નહિ, પરંતુ મારા સંદેશ આચાર પાળવાવાળા સ્વધર્મી નિરોગી સાધુ પોતાના કર્મની નિર્જરાના અર્થે મારી સેવા કરવા ઇચ્છા કરે તો હું તેનો સ્વીકાર કરીશ અને જો હું નિરોગી હોઉં તો મારા કર્મની નિર્જરાના અર્થે મારા સંદેશ આચાર પાળવાવાળા સ્વધર્મી સાધક રોગથી ગ્લાન થયેલ હોય તો ઉપકારાર્થે તેની સેવા વૈયાવચ્ચ કરીશ આ રીતે પ્રતિજ્ઞાવત થવાના ચાર પ્રકાર નીચે લખ્યા મુજબ જાણુવા અને આચરવા

૧ અન્ય સાધર્મિક સાધકને માટે તેની જરૂરીયાતના સમયે હું તેના માટે આહારાદિ લાવી આપીશ અને વૈયાવચ્ચ કરીશ અને હું જ્યારે રોગથી ગ્લાન હોઉં તેવા સમયે અન્ય સાધર્મિક સાધક મારા માટે આહારાદિ લાવી મારી વૈયાવચ્ચ કરવા ઇચ્છા કરશે તો હું તેનો સ્વીકાર કરીશ (પોતાને ઉપર મુજબ પ્રતિજ્ઞા છે સામી વ્યક્તિ પ્રતિજ્ઞાવત હોય કે અપ્રતિજ્ઞા હોય)

૨ અન્ય સાધર્મિક સાધક પ્રતિજ્ઞા હોય કે અપ્રતિજ્ઞા હોય પરંતુ તે રોગથી ગ્લાન થયેલ હોય તો હું તેના માટે આહારાદિ લાવી

આપીશ અને તેની વૈચાવધ્ય કરીશ; પરંતુ હું અન્ય દ્વારા
લાવેલા આહારાદિ તથા વૈચાવધ્યનો સ્વીકાર કરીશ નહિ

- ૩ અન્ય સાધર્મિક ધ્યાન સાધક માટે આહારાદિ લાવી આપીશ
નહિ તેમ જ વૈચાવધ્ય કરીશ નહિ; પરંતુ અન્ય દ્વારા લાવેલા
આહારાદિનો સ્વીકાર કરીશ તેમ જ વૈચાવધ્યનો સ્વીકાર કરીશ.
- ૪ અન્ય સાધર્મિક સાધક માટે આહારાદિક લાવીશ નહિ તેમ
વૈચાવધ્ય કરીશ નહિ તેમ જ અન્ય દ્વારા લાવેલા આહારાદિ
તથા વૈચાવધ્યનો સ્વીકાર કરીશ નહિ.

આવા પ્રકારની ચાર પ્રતિજ્ઞા પૈકી કોઈપણ પ્રતિજ્ઞા અનુસાર
ધર્મની આરાધના કરતાં મુનિને કોઈ પ્રકારનાં સંકટો પ્રાપ્ત થતાં
ઉપચાર ત્યાગી ભાવમાં રહેતાં પાપથી નિવૃત્ત ગદી શુભ લેશ્વાવાળા બની
સદ્ભાવની મેલ્લી પર વધતા થકાં વ્યઠતા થકાં મૃત્યુને પસંદ કરે;
પરંતુ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ (જમો તેવા વિકટ પસંદગીમાં પણ) કરે નહિ.
આવા પ્રતિજ્ઞાવત સાધકના મરણને સંલેખના અનસનરૂપ મરણ
સમાન તથા યશસ્વી કહેલ છે. વળી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં મૃત્યુ
પ્રાપ્ત થાય તો પણ તે મરણને કર્મનો ક્ષય કરવાવાળા કહેલ છે.
આવાં મરણો નિર્મોહી પુરુષો દ્વારા આચરણીય છે. હિતકર, સુખકર,
સમુચિત કસ્થાણુકારી મોક્ષના કારણ રૂપ આત્માની ભવોમાં આવા
મૃત્યુનો વિપાક સંસાર ઘટાડવાવાળો તેમ જ પુરુષ રૂપ જાણવો જઈ
પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં મૃત્યુને ભેટવું પડે તો તેમ કરીને પણ
પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા સાધકને ધૈતવ્યી છે એમ હું કહું છું.

પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

છઠ્ઠો ઉદ્દેશો.

જે^૧ ભિક્ષુ^૨ એગે^૩ વત્થે^૪ પરિવુસિ^૫એ પાયર્વિર્દિ^૬એણ,
 તસ્સ^૭ ણં^૮ નો^૯ એવં^{૧૦} ભવહ^{૧૧} - વિહ્યં^{૧૨} વત્થં^{૧૩} જાહ્સસામિ,^{૧૪} સે
 અહેસણિજ્ઞં^{૧૫} વત્થ^{૧૬} જાહ્જ્ઞા,^{૧૭} અહાપરિગ્ગહિયં^{૧૮} વત્થં^{૧૯} ધારિજ્ઞા,^{૨૦}
 જાવ^{૨૧} ગિમ્હે^{૨૨} પહિવન્ને^{૨૩} અહાપરિજુઠ્ઠં^{૨૪} વત્થં^{૨૫} પરિટ્ઠવિજ્ઞા,^{૨૬}
 અદુવા^{૨૭} એગસાહે,^{૨૮} અદુવા^{૨૯} અચેલે^{૩૦} લાઘવિયં^{૩૧} આગમમાણે^{૩૨}
 જાવ^{૩૩} સમ્મત્તમેવ^{૩૪} સમભિજાણિયા^{૩૫} । જસ્સ^{૩૬} ણં^{૩૭} ભિક્ષુસ્સ^{૩૮}
 એવં^{૩૯} ભવહ-એગે^{૪૦} અહમંસિ,^{૪૧} ન મે^{૪૨} અત્થિ^{૪૩} કોહ,^{૪૪} ન યાહમવિ^{૪૫}
 કસ્સવિ,^{૪૬} એવં^{૪૭} સે^{૪૮} એગાગિણમેવ^{૪૯} અપ્પાણં^{૫૦} સમભિજાણિજ્ઞા,^{૫૧}
 લાઘવિયં^{૫૨} આગમમાણે^{૫૩} તવે^{૫૪} સે^{૫૫} અભિસમન્નાગે^{૫૬} ભવહ^{૫૭} જાવ^{૫૮}
 સમભિજાણિયા ॥ ૨૬૪ ॥

શબ્દાર્થ • (૧) જે ભિક્ષુએ (૨) એક (૩) વસ્ત્ર (૪) ખીભુ પાત્ર (૫) રાખવાની મર્યાદા કરી હોય તેને (૬) ખીભુ (૮) વસ્ત્ર યાચવાની ભાવના (૯) ન હોય (૧૦) એપણીય (૧૧) વસ્ત્રની (૧૨) યાચના કરે (૧૩) જેવું મળે તેવું (૧૪) વસ્ત્ર (૧૫) ધારણ કરે (૧૬) યાવત (૧૭) ત્રીભન્ગતુ (૧૮) પ્રાપ્ત થતાં (૧૯) જીર્ણ (૨૦) વસ્ત્ર (૨૧) છોડી દે અથવા જરૂર જણાય તો (૨૨) વસ્ત્ર ધારણ કરે અથવા (૨૩) વસ્ત્રરહિત બને (૨૪) લાઘવતાના ગુણને જાણી (૨૫) યાવત (૨૬) સમભાવના સ્વરૂપને આમેવન (૨૭) પરિજ્ઞાથી જાણે (૨૮) જે ભિક્ષુને (૨૯) એવો વિચાર (૩૦) થાય કે (૩૧) હું એકાકી છું (૩૨) કાષ્ઠ મારું નથી (૩૩) હું પણ કાષ્ઠનો નથી (મરણ પ્રાપ્ત થતાં જીવ એકલો જાય

છે જન્મ થતાં જીવ એકસો ઉપન યાચ છે સુખ અને દુઃખ જીવને એકલાને જ
 જોતવવું પડે છે આથી એકત્વ ભાવના) (૩૫) આવી રીતે (૩૬) આત્મપ્રતે
 (૩૪) એકત્વ ભાવ (૩૬) જાણવો (૩૭) સાધવજીવ (૩૮) જાણવો (૩૯)
 સાથે તપસ્વાનો ગુણ (૪) પ્રાપ્ત (૪૧) જાણવો (૪૨) યાવત્ સમધ્યાન
 'સેવન કર્યું

ભાવાર્થ :- જે મુનિને એક વસ્ત્ર ને એક પાત્ર રાખવાની
 પ્રતિજ્ઞા હોય—અભિજ્ઞ હોય તેને યીજી વસ્ત્ર યાચવાની ભાવના થતી
 નથી 'વિચાર થતો નથી. એવા મુનિને વસ્ત્રની જરૂરીયાત જણાય
 ત્યારે એવજીવ નિર્દોષ વસ્ત્રની યાચના કરતા જેવું વસ્ત્ર મળે તેવું
 ખાતરું કરે. ઠીકી ખાતરું—ચીત્રખાતરું બચીત થઈ શ્રીધ્રમખાતરું પ્રાપ્ત થતાં
 જે સહિત હોય અને વસ્ત્રની આવરણકતા ન જણાય તો તે જીવ
 વસ્ત્ર પરઠવી દે—ત્યાગ કરે અને જરૂર જણાય તો તે એક વસ્ત્રને
 ઉપયોગ કરે અને હિમત તથા શક્તિ હોય તો વસ્ત્રને ત્યાગી વસ્ત્રરહિત
 બને. આવી ભાવના અને આવા વતનથી હાથવપણાનો ગુણ દ્રવ્યથી
 અને ભાવથી પ્રાપ્ત યાચ છે સાથે તપનું આરાધન પણ યાચ છે
 આવા જીવો સાથે સમ્બદ્ધભાવ સહિત સયમનું પાલન કરતા વિચરે
 વળી સોધક એવી 'ભાવના ભાવે કે હું એકલો જ છું, પરભવથી આ
 ભવમાં આવતાં કે અહીંથી મૃત્યુ પામી પરભવમાં જતા આત્મા
 એકલો જ હોય છે જેથી મારું કોઈ નથી, કારણ શરો ઉપન
 મયે કે મૃત્યુ પ્રાપ્ત થતાં કોઈ સ્વજનો કે સપત્તિ મને શરણરૂપ
 થતાં નથી મુખ અંતર દુઃખ જીવને એકલાને જ લોગવવાં પડે છે
 જે અપેક્ષાએ મારું કોઈ નથી અને હું પણ કોઈનો નથી. કારણ
 અન્ય જીવોને તેના દુઃખમાંથી મુક્ત કરવા કે મૃત્યુથી બચાવવામાં
 હું પણ તેને શરણરૂપ થઈ શકતો નથી. આવી એકત્વ ભાવનાથી
 દ્રવ્યથી તથા ભાવથી હાથવપણું (કનથી હળવાપણું) પ્રાપ્ત યાચ
 છે અને વસ્ત્રરહિત અવપણથી અથવા વસ્ત્ર રહિતપણાથી—દ્રવ્યથી
 હમુતા પ્રાપ્ત યાચ છે ભાવથી મમત્વભાવ તૂટે છે તેમ જ એકત્વ

લાવનાથી તથા લાઘવનાના ગુણોથી તપનુ આરાધન પણ થાય છે. આ ઉપદેશ શ્રી ભગવંતે આપેલ છે તેના રહસ્યને બાણી સર્વથા અનાસક્ત લાવે, સમલાવથી રહેવા ઉપયોગ રાખવાથી મહાન નિર્જ-
રાનો લાભ થાય છે સ સારી જીવેને પણ જેટલો આરભ અને પરિશ્રદ્ધ ઓછો થાય તેટલા આત્માને (જો સમ્યક્ત્વ હોય તો) સ સાર ભ્રમણુ ઘટવાના લાભ સાથે સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરિશ્રદ્ધથી કષાયોનું વધવા પણ થાય છે એમ વિચારી મમત્વભાવ ઘટાડવા સાધક મુનિએ તથા શ્રાવક વર્ગે કટિબદ્ધ થયું નોંધએ આરંભ,, પરિશ્રદ્ધથી છૂટવા અને કષાય મદ કરવા ઉપયોગવત રહી જીવન વ્યતીત કરવું એ જ માનવભવનું કર્તવ્ય બાણુવું.

સે^૧ ભિક્ષુ^૨ વા ભિક્ષુણી^૩ વા અસનં^૪ વા (૪)
આહારેમાણે^૫ નો વામાઓ^૬ હણુયાઓ^૭ દાહિનં^૮ હણુયં^૯
સંચારિજ્ઞા^{૧૦} આસાંમાણે, દાહિનાઓ^{૧૧} હણુયાઓ^{૧૨} વામં^{૧૩} હણુયં^{૧૪}
જો સંચારિજ્ઞા^{૧૫} આસાંમાણે, સે^{૧૬} અણાસાંમાણે^{૧૭} લાઘવિયં^{૧૮}
આગમમાણે^{૧૯} તવે^{૨૦} સે^{૨૧} અભિસમન્નાગે^{૨૨} ભવહ, જહેયં^{૨૩} અગવયા^{૨૪}
પવેદ્યં^{૨૫} તસેવ^{૨૬} અભિસમિચ્છા^{૨૭} સન્વઓ^{૨૮} સન્વત્તાએ^{૨૯} સમ્મત્તમેવ^{૩૦}
સમભિજાણિયા ॥ ૨૬૫ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) સાધુ અથવા (૨) સાધ્વી (૩) અશનપાનાદિ (૪) આહાર કરતાં (૫) સ્વાદ લેવા માટે (૬) ડાબા જડબાથી (૭) જમણા જડબા તરફ (૮) આહારને ન લઈ જાય અને (૯) જમણા જડબાથી (૧૦) ડાબા જડબા તરફ (૧૧) સ્વાદને માટે આહારને ન લઈ જાય (૧૨) આહાર કરતા (૧૩) સ્વાદ નહિ લેવાથી (૧૪) લાઘવતાનો (૧૫) ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે (૧૬) સાથે તપનુ (૧૭) આરાધન (૧૮) થાય છે (૧૯) આ કથન (૨૦) શ્રી ભગવંતે

(૨૧) કહેલ છે (૨૨) તેને સમ્યક્ રીતે (૨૩) જાણી (૨૪) સર્વ પ્રકારે (૨૫) સંપૂર્ણરૂપથી (૨૬) સમભાવનું (૨૭) આસેવન પરિણતી કરે.

ભાવાર્થ :- સાધુ જ્યેષ્ઠ સાધ્વીએ અશનાદિક આર પ્રકારના આહાર ભોગવતાં સ્વાદ લેવાની ભાવનાથી આહારને ઠાળા ગણ તરફથી જમણા ગણ તરફ અને જમણા ગણથી ઢાળા ગણ તરફ આહારને લઈ જવો નહિ. આવા પ્રકારે સ્વાદ લેવાની ભાવનાને—આસક્તિને ઇચ્છી સચમ નિર્વાહી અર્થે તથા પ્રાણોના નિર્વાહના અર્થે આહારાદિ અનાસક્ત પણે ભોગવતાં લાભવ શુભની પ્રાપ્તિ સાથે તપ આશયન વાય છે આ પ્રમાણે શ્રી ભગવતે કહેલ છે તેના રહસ્યને બાળી સર્વ પ્રકારથી સંજુ પણે સમભાવનું આસેવન જ્ઞાન સહિત કરવું

અસ્ત^૧ ણ મિ^૨સ્તુસ્ત^૩ એ^૪ મઘઈ-સે ગિ^૫લામિ ચ ભલ્લ^૬
 અહ^૭ હમમિ સમપે નો સંષા^૮મિ હમં મરીરગં અણુપુ^૯મ્બે^{૧૦}ણ
 પરિવહિ^{૧૧}ત્તપ, સે અણુપુ^{૧૨}મ્બે^{૧૩}ણ આહાર સમહિ^{૧૪}જ્ઞા, અણુપુ^{૧૫}મ્બે^{૧૬}ણ
 આહારં સમહિ^{૧૭}જ્ઞા કસા^{૧૮}પ પયણુ^{૧૯}પ કિષા સમાહિ^{૨૦}યજ્ઞે
 ફલ્લગાવયદ્ધી ઘટ્ટા^{૨૧}ય મિ^{૨૨}સ્તુ અમિ^{૨૩}નિમ્બુ^{૨૪}હન્થે અણુપવિ^{૨૫}સિત્તા
 ગામં યા નગરં યા લેહં યા, કમ્બહં તા, મઘહં યા પહ્ણ
 યા લોણમુહં યા આગર યા, આસમ યા, સમિલેસ યા,
 નેગમ યા, રાયહાણિ યા, તળાહં આહિ^{૨૬}જ્ઞા, તળાહ
 આહિ^{૨૭}જ્ઞા સે તમાયા^{૨૮}પ યગતમવહમિ^{૨૯}જ્ઞા, યગતમવહમિ^{૩૦}જ્ઞા

^{૪૯} અપ્પંદે, ^{૫૦} અપ્પપાણે ^{૫૧} અપ્પવીણે, ^{૫૨} અપ્પહરિણે, ^{૫૩} અપ્પોસે, ^{૫૪} અપ્પોદણે,
^{૫૫} અપ્પુત્તિંગ ^{૫૬} પણગ ^{૫૭} દગ ^{૫૮} મદ્વિય ^{૫૯} મક્કહા ^{૬૦} સંતાણે ^{૬૧} પહિલેહિય
^{૬૨} ૨ પમજ્ઞિય ^{૬૩} ૨ તણાઈં ^{૬૪} સંથરિજ્ઞા, ^{૬૫} તણાઈં ^{૬૬} સંથરિજ્ઞા ^{૬૭} હથ્થવિ
^{૬૮} સમણે ^{૬૯} હત્તરિયં ^{૭૦} કુજ્જા, ^{૭૧} તં ^{૭૨} સચ્ચં ^{૭૩} સચ્ચવાઈં ^{૭૪} ઓણે ^{૭૫} તિન્ને
^{૭૬} ષિન્નકહંકહે, ^{૭૭} આઈયદ્દે, ^{૭૮} અણાઈં, ^{૭૯} ચિન્નાણં ^{૮૦} મેહરં ^{૮૧} કાયં,
^{૮૨} સંવિહ્વય ^{૮૩} વિરુવરુવે ^{૮૪} પરિસહોવસગ્ગે, ^{૮૫} અરિસ ^{૮૬} વિરસંભણયાણે
^{૮૭} મેરવમણ્ણિન્ને, ^{૮૮} તત્થાવિ ^{૮૯} તસ્સ ^{૯૦} કાલપરિયાણે, ^{૯૧} સેવિ ^{૯૨} તત્થ
^{૯૩} વિયંતિકારણે ^{૯૪} હચ્ચેતં, ^{૯૫} વિમોહાયયણં, ^{૯૬} હિતં, ^{૯૭} સુહં, ^{૯૮} સેમં,
^{૯૯} ણિસસેયસં ^{૧૦૦} આણુગામિયં ^{૧૦૧} ત્તિ ^{૧૦૨} વેમિ ॥ ૨૬૬ ॥

શબ્દાર્થ (૧) જે (૨) ભિક્ષુ—સાધુને (૩) એમ જણાય કે (૪) હું
 (૫) આ સમયે (૬) આ શરીરને (૭) ક્રમપૂર્વક (૮) ધારણ કરવા વહન કરવા
 (૯) ધ્યાન હોવાના કારણે (૧૦) સમર્થ નથી (૧૧) એ ભિક્ષુ (૧૨) ક્રમશઃ
 (૧૩) આહાર (૧૪) કમી કરે (૧૫) ક્રમશઃ (૧૬) આહાર (૧૭) ઘટાડી (૧૮)
 કષાયો (૧૯) મંદ (૨૦) કરી (૨૧) કાયાના વ્યાપારને નિયમિત કરી (૨૨) લાક-
 ડાના પાટીયાની સમાન સહનશીલ બની (૨૩) સાધુ (૨૪) સમાધિ મરણ
 માટે તૈયાર બની (૨૫) શરીર સતાપથી રહિત બની (૨૬) ગ્રામ (૨૭) નગર
 (૨૮) માટીના કોટવાળા (૨૯) નાનાકોટવાળા કસળા (૩૦) અઢી ગાઉ સુધીમાં
 બીજા ગામ ન હોય તેવું સ્થળ—ગામ (૩૧) પાટણ (૩૨) બદર (૩૩) ખાણ
 (૩૪) આશ્રમ આદિ (૩૫) યાત્રાના સ્થાનોમાં (૩૬) વ્યાપારનાં સ્થળોમાં (૩૭)
 રાજધાનીમાં (૩૮) પ્રવેશ કરી (૩૯) ધાસની (૪૦) યાચના કરે (૪૧) ધાસની
 (૪૨) યાચના કરી (૪૩) ભિક્ષુ (૪૪) તે ધાસ લઈ (૪૫) એકાન્ત (૪૬)
 સ્થાનમાં જાય (૪૭) એકાન્ત (૪૮) સ્થાનમાં જઈ (૪૯) ધડાથી રહિત (૫૦)
 પ્રાણીઓથી રહિત (૫૧) બીજરહિત (૫૨) હરિતરહિત (૫૩) ઓસરહિત

(૫૪) જનરહિત (૫૫) કાઠીઓના ધરરહિત (૫૬) લીલકૂતરહિત (૫૭) સ્વેતપ્રાચી
રહિત (૫૮) મઠડીની જાળવાળા સ્થાન રહિત (૫૯) સ્થાનો જોષ જોષ (૬)
પુછ પુછ પ્રમાણ ન કરી (૬૧) માસની (૬૨) પચારી કરી (૬૩) માસની
(૬૪) પચારી કરીને (૬૫) તે સ્થાને (૬૬) જ્યેષ્ઠ સમયે (૬૭) ઇતત્ત્વ મરણપ
સંલેખના (૬૮) જનસન કરે (૬૯) જાવા સ્વરૂપ મરણને (૭) સ્તવપ્રાચી
(૭૧) રાત્રીપરહિત (૭૨) સંસારતીલ્પવત્ સંસારભાવની ચિતાયી રહિત જાવા
તો જાવા કષ્ટરૂપ મરણથી (૭૩) સામ મથે કે નહિ તેવી સકાથી રહિત
(૭૪) સંસાર સ્વરૂપના જાણનારા (૭૫) સંસાર વંધનમાં નહિ ફસાયેલાં (૭૬)
નાશવત (૭૮) શરીર મમત્વને (૭૯) ઊંડી (૮૦) જ્ઞાનેક પ્રકારના (૮) પરી-
વહ લેપસર્જોની (૮૧) જાવજણના કરી (૮૨) સ્વસ્થપ્રાપ્તિ આગમમાં (૮૩) મદા
હોવાથી, (૮૪) કલિતાથી આચરણ કરી સકાય જોવા સ્વપ્ના આચરણ કરે છે
(૮૫) જાવા મરણ (૮૬-૮૭) કાળપર્યાયવત્ (૮૮) માવત્ (૮૯-૯૦) આચાર્ય
(૯૧-૯૨) જાવમાં પણ (૯૩) શુભ વિપાક આપવાવાળા સંસાર પરિભ્રમણ
પરાક્રવાવાળા પુણ્યપરંપરા સાથે જાવનાર કહેલ છે (૯૪) જ્યેષ્ઠ કહ કહ કહ :

સાવાચર :- કોઈ સુનિને જ્યેષ્ઠ જલ્મ કે હવે હું આ
શરીરને ધારણ કરવા સમર્થ નથી જોઈએ કે પ્રતિજ્ઞાન તથા
જોડથી આદિ કોઈ ક્રિયા હવે મારાથી મધ્ય સકે તેમ નથી. જ્યેષ્ઠ જલ્મ
વર્તા તે સમયથી આદ્યારને દિન પ્રતિદિન જોઈ કરવા કરવા
આદ્યારને જોઈ કરીને, કષાયો મદ કરીને કાશાના વ્યાપારો-ક્રિયાને
નિમિત્ત બનાવીને લાકડાના પાટીયાની માફક સહનશીલતાના ગુણને
દેહ કરે. સમાધિમરણ સાથે તેધાર બની, શરીર સ્વાપથી રહિત
મધ્ય જોઈએ કે શરીરનું મમત્વ વળાડી, શ્વેતવાન બની, જામ, નગર,
ખેડ, કળક, મઠક, પદ્મ, દ્રોણમુદ, આચર, આજમ, સંતિવેશ,
નિગમ રાજ્યાની આદિ વસ્તીવાળા સ્થાનોમાં જઈ સમાધિ મારેના
માસની માથના કરે તે માસ કય જોઈત સ્થળમાં જઈ જ્યા
ઈકા, પ્રાણીઓ-જેષ્ઠન્દ્રિયાદિ જીવો તથા બીજ-હરિત-લીલોતરી
માસ જોસ-પાણી કીડીયારા, કીડીઓના ધર લીલકૂત, લીલી
માટી, સ્વેત જમીન-પુષ્પી કરોળીયાનાં વધો- જાળ આદિ,

જીવોરહિત સ્થાન પ્રાપ્ત કરી, પ્રતિલેખન કરી-દૃષ્ટિથી જોઈ તથા રજોહરણથી પ્રમાજન કરી, લાવેલ ઘાસને પાથરી-પથારી બનાવી ત્યાં જ તે દિવસે ઇંગિત મરણરૂપ સંલેખના-અનસન જાવ જીવનું કરે. આવા સત્યરૂપ મરણ સત્યવાદી, પરાક્રમી, રાગદ્વેષ રહિત, સંસારના પારગામી, સાંસારિક લાવોની ગિંતાથી રહિત (એટલે જેનું લક્ષ હવે સંસારમા નથી) તથા આવા કષ્ટસાધ્ય મરણનાં શુભ ફળ મળશે કે નહિ તે શકાથી રહિત, સંસારના સ્વરૂપને જાણનાર, સંસારમાં નહિ ફસાયેલા મુનિ સર્વજ્ઞપ્રણીત આગમમાં શ્રદ્ધાવાન-વિશ્વાસવાળા, વિવિધ પ્રકારના પરીષદ-ઉપસર્ગોમાં બેઠરકાર રહેનારા એટલે કે આત્મલક્ષવાળા સ્વચિંતન મારફત આ વિનશ્વર શરીરને ત્યાગતા થકા કાયર પુરુષને દુરનુચરણીય-કઠિનતાથી આચરી શકાય તેવા હુબ્કર આચારોનું આચરણ કરે છે આવા મરણો ઇંગતિમરણ કાળ પર્યાય સમાન જાણવા વળી આવા મરણ હિતકારી, સુખકારી, યોગ્ય, કેમોના ક્ષય કરનાર અને ભવાન્તરમાં તેના વિપાકો પુણ્યરૂપ જાણવા આવાં મરણો નિર્મોહી પુરુષોથી આચીણ છે સંસાર પરિબ્રમણ ઘટાડનાર અને મોક્ષનાં શાશ્વતા સાદ્વિઅનત સુખને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે તેમ જાણો આ લાવોને દેઠ કરી-ધારણ કરી વિચરવું છઠ્ઠો ઉદ્દેશો સમાપ્ત

સાતમો ઉદ્દેશો.

જે મિલ્લૂ અચ્ચેલે પરિવુસિણ તસ્સ ણ મિલ્લૂસ્સ
 એવં ભવહ-ચાણિ અહં તણ્ણાસં અહિયાસિત્તણ, સીય્ણાસ
 અહિયાસિત્તણ, તેણ્ણાસં અહિયાસિત્તણ, દંસમસગ્ગાસં
 અહિયાસિત્તણ, ણગયરે અન્નયરે વિરૂવરૂવે ણાસે અહિયા-

^{૧૧} સિત્તપ ^{૨૧} દિરિપદિન્નિયાયણં ^{૧૮} વડહ નો ^{૧૭} સંવાર્મિ અદિયા
 સિત્તપ, ^{૧૧} एवं ^{૧૧} से ^{૧१} कण्ठ ^{११} कविवघणं ^१ चारित्तप । अनुवा
 तत्थ ^{२१} परकम्मत्तं ^{१४} भुञ्जो ^{१३} अवेल ^{२१} तणफाम्मा ^{११} फुसन्ति,
^{१७} सीयफासा ^{१८} फुसन्ति, ^{२१} तेणफाम्मा ^{२१} फुसन्ति, ^{२१} इसमसगफासा
^३ फुसन्ति ^{११} एगपरे ^{११} अन्नपरे ^{३३} विरुवस्सवे ^३ फासे ^{३१} अदियासेह,
^{३१} अवेले ^{३१} लावणिय ^{३३} भागममाणे ^{३८} जाव ^{३१} सममिजाणिघा ॥ २६७ ॥

શબ્દાર્થ (૧) ને સાધુ (૨) વસ્તરહિત (૩) ઢોલ (૪) તે સાધુને
 (૫) એવો (અભિપ્રાય ઢોલ કે) (૬) કે તણુ રપથનું (૭) સહન કરવા (૮)
 સમથ હુ (૯) શીતતા હુએને સહન કરી શકીશ (૧) તાપના હુએને સહન
 કરી શકીશ (૧૧) કંઈ અચ્છરના હુએને સહન કરી શકીશ (૧૨) ઢોલ અનુકૂળ
 (૧૩) પ્રતિકૂળ પરીપદના (૧૪) વિવિધ પ્રકારનાં (૧૫) હુએને સહન કરી
 શકીશ પરંતુ શરીર ધીકવાના વસ્ત્રને ધોળવાના (૧૬) સન્નિવસ્ય પરીપદને
 (૧૭) સહન કરવા (૧૮) કે સમથ નથી એ કારણથી તે સાધુને (૧૯)
 એવપદ્ધતિ (૨) ધારણ કરના (૨૧) કર્યે છે એવના (૨૨) પરાક્રમ કરનારા
 શિષ્યને (૨૩) વસ્તરહિત (૨૪) પુનઃ (૨૫) તણુરપથનું (૨૬) હુએ માથ (૨૭)
 શીતરપથનું હુએ માથ (૨૮) તણુરપથનું હુએ માથ, (૨૯) કંઈ અચ્છરનાં
 હુએ માથ, (૩) ઢોલ અનુકૂળ—(૩૧) પ્રતિકૂળ પરીપદનાં હુએ માથ આ
 રીતે (૩૨) વિવિધ પ્રકારનાં (૩૩) ને ને કર્યા પ્રાપ્ત માથ (૩૪) તેને સહન
 કરે છે (૩૫) આવા વસ્તરહિત સાધુને (૩૬) સામવતા (સ્ત્રીની સામથી
 ઢળવાપણ)નાં મુણે (૩૭) પ્રાપ્ત માથ છે એમ અભ્યુક્તિ (૩૮) માવત (૩૯)
 સમભાવ (૪) સમર્થતા રાખે.

ભાવાર્થ — ને સાધુ વસ્ત્ર રહિત બની સમથ માગ માં
 વ્યવસ્થિત રહેલા છે નેએને એવો વિચાર માથ કે હું તણુરપથનું
 હુએ વાસના સધારાનું હુએ શીતરપથનું હુએ તાપરપથનું હુએ,
 કાચુઅચ્છરના કરકવાનું હુએ તથા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીપદ

ઉપસર્ગોનાં દુષ્ક્રિયાને સહન કરવા સમર્થ છું પણ શરીરના ગુહ્ય પ્રદેશના આચ્છાદન માટેના કપડાના ત્યાગરૂપ લગ્ન પરીપહના દુષ્ક્રિયાને સહન કરવા સમર્થ નથી. આવા સાધુને કટિવસ્ત્ર (ચોલપટ્ટક) ધારણ કરવા કલ્પી શકે છે અને તે લગ્નરૂપ પરીપહ સહન કરવા સમર્થ હોય તો વસ્ત્ર રહિત યની સયમ પાલન કરે આવા વસ્ત્ર રહિત સાધુને વિચરતાથકાને તૃણસ્પર્શ, શીતસ્પર્શ, તાપસ્પર્શ, ડાંસ-મચ્છર આદિ પરીપહોના દુષ્ક્રિયા તથા વિવિધ પ્રકારના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીપહોના જે જે દુષ્ક્રિયા પ્રાપ્ત થાય તેને સમભાવે સહન કરે છે આવી રીતે વસ્ત્ર રહિત મુનિ ઉપકરણથી તથા કર્મોથી હળવા પણાના (લાઘવતાના) ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે સાથે તપ આરાધનનો પણ લાભ થાય છે. આવા પ્રકારના શ્રી ભગવતના કથનનાં રહસ્યોને બાણી સાધક મુનિએ સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ રૂપથી સમભાવનું સેવન કરવું જોઈએ તે આત્માને કલ્યાણકારી છે એમ સમજવું.

જસ્સ^૧ ણં^૨ મિક્ખુસ્સ^૩ એવં^૪ ભવહ—અહં^૫ ચ^૬ સ્વલુ^૭ અન્નેસિં^૮
 મિક્ખૂ^૯ણ અસણં^{૧૦} વા ૪ આહદ્દહુ^{૧૧} દલહસ્સામિ^{૧૨} આહહં^{૧૩} ચ^{૧૪}
 સાહજિસ્સામિ ॥૧॥ જસ્સ^{૧૫} ણં^{૧૬} મિક્ખુસ્સ^{૧૭} એવં^{૧૮} ભવહ—અહં^{૧૯}
 ચ^{૨૦} સ્વલુ^{૨૧} અન્નેસિં^{૨૨} મિક્ખૂ^{૨૩}ણ અસણં^{૨૪} વા ૪ આહદ્દહુ^{૨૫}
 દલહસ્સામિ આહહં^{૨૬} ચ^{૨૭} નો સાહજિસ્સામિ ॥૨॥ જસ્સ^{૨૮} ણં^{૨૯}
 મિક્ખુસ્સ^{૩૦} એવં^{૩૧} ભવહ અહ^{૩૨} ચ^{૩૩} સ્વલુ^{૩૪} અસણં^{૩૫} વા ૪ આહદ્દહુ^{૩૬}
 નો દલહસ્સામિ આહહં^{૩૭} ચ^{૩૮} સાહજિસ્સામિ ॥૩॥ જસ્સ^{૩૯}
 ણં^{૪૦} મિક્ખુસ્સ^{૪૧} એવં^{૪૨} ભવહ—અહં^{૪૩} ચ^{૪૪} સ્વલુ^{૪૫} અન્નેસિં^{૪૬} મિક્ખૂ^{૪૭}
 અસણં^{૪૮} વા ૪ આહદ્દહુ^{૪૯} નો દલહસ્સામિ આહહં^{૫૦} ચ^{૫૧} નો
 સાહજિસ્સામિ ॥૪॥ અહં^{૫૨} ચ^{૫૩} સ્વલુ^{૫૪} તેણ^{૫૫} અહાહરિત્તેણ^{૫૬}
 અહેસણિજ્જેણ^{૫૭} અહાપરિગ્ગહિણ^{૫૮} અસણેણ^{૫૯} વા ૪ અમિકંઘ^{૬૦}

^{૧૦}સાહમ્મિયસ્સ ^૧કુલ્લા ^{૧૧}વેયાવઠ્ઠિયં ^{૧૮}કરણાપ, અહ ^{૧૨}વામિ ^{૧૪}તેણ
^{૧૧}અહાહરિષેણ ^{૧૩}અહેસણિજ્જેણ ^{૧૪}અહાપરિગ્ગહિણ ^{૧૫}અસણેણ વા
 ૪ ^{૧૬}અમિકંસલ ^{૧૭}સાહમ્મિપદિ ^{૧૮}કીરમાણ ^{૧૯}વેયાવઠ્ઠિયં સાહ
^{૨૦}લ્લિસ્સામિ ^{૨૧}લાવણિય આગમમાણે જાવ સમ્મસમેવ
 સમમિજાણિયા ॥૨૬૮॥

શબ્દાર્થ (૧) જે મુનિને (૨) એવા વિચાર થાય કે (૩) હું જન્ય
 (૪) મુનિઓને (૫) આકારાદિ (૬) લાવી (૭) આપીશ. (૮) જન્ય મુનિઓ
 દ્વારા લાવેલા આકારાદિનો (૯) હું સ્વીકાર કરીશ આ પ્રકારે ચાર ભાષા
 સમજવા (૧૦) હું (૧૧) તે આકાર (૧૨) વધેલા આકાર (૧૩) નિર્દોષ
 (૧૪) જે રીતે સ્વીકૃત કરેલ (૧૫) આકારાદિ (૧૬) નિવરતી ભાષાઓ
 (કમ્બોધી) (૧૭) સાધર્મિક ઉપર (૧૮) ઉપકાર કરવા (૧૯) આથી વૈયાવઝ્ય
 (૨૦) કરીશ (૨૧) એ જ રીતે સાધર્મિક દ્વારા (૨૨) વધેલ (૨૩) નિર્દોષ (૨૪)
 આકારાદિ (૨૫) વૈયાવઝ્યનો (૨૬) હું સ્વીકાર કરીશ આથી શબ્દાથ પૂર્વવત
 સત્ર ૨૬૭ મુજબ જલ્પવા ભાવાથર્થ વિશેષ પ્રસાસો કરેલ છે

ભાવાથ - કેાઈ કેાઈ મુનિ આ પ્રમાણે અભિપ્રય ભાવજી
 કરે કે હું આકાર પાછી આદિની ગવેલણા કરીને મારા સાધર્મિક
 જન્ય મુનિઓને આપીશ અને એ જ રીતે મારા સાધર્મિક જન્ય
 મુનિઓ દ્વારા લાવેલા આકારાદિને હું ધરણ કરી ઉપયોગમા લઉં ॥ ૧ ॥

હું આકારાદિ લાવીને જન્ય મારા સાધર્મિક મુનિઓને
 આપીશ, પરંતુ સાધર્મિક જન્ય મુનિઓ દ્વારા લાવેલ આકારાદિને
 હું ધરણ કરીશ નહિ ॥ ૨ ॥

હું આકારાદિ લાવી સાધર્મિક અથવા મુનિઓને આપીશ નહિ; પરંતુ
 સાધર્મિક જન્ય મુનિઓ દ્વારા લાવેલા આકારાદિને હું ધરણ કરીશ ॥૩॥

હું આહારાદિ લાવી અન્ય મુનિઓને આપીશ નહિ, તેમ જ અન્ય મુનિઓ દ્વારા લાવેલા આહારને હું ગ્રહણ પણ કરીશ નહિ. ॥ ૪ ॥

વળી કોઈ મુનિ એવો અભિગ્રહ ધારણ કરે કે મારા લાવેલા આહારાદિકનો ઉપયોગ કરતા પશ્ચાત્ બચેલા આહારાદિ એટલે કે વિધિપૂર્વક મારા માટે અગીકાર કરેલા પૈકી વધેલા આહારાદિને નિર્જરાની ઇચ્છાથી સમાન સમાચારીવાળા મુનિઓને આપીશ અને ગૈયાવૃત્ય કરીશ, એ જ રીતે અન્ય સાધર્મિક મુનિઓ પાસે તેઓએ ઉપયોગ કર્યા બાદ વધેલા આહારાદિ વિધિપૂર્વક લાવેલા યથાપરિગ્રહીત આહારપાણી નિર્જરાની ઇચ્છાથી અને ગૈયાવૃત્તના હેતુથી મને આપે તો હું તેને ગ્રહણ કરીશ. આવા અભિગ્રહો ધારણ કરનારા મુનિઓમાં નિરાભિમાનતાનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ જ કર્મોથી હળવાપણુ થાય છે, તેમ જ તપસ્યાનો લાભ થાય છે યાવત્ મોક્ષપ્રાપ્ત થાય છે. માટે સપૂર્ણ આચારને બાણી સમભાવનુ પૂર્ણરૂપથી સેવન કરતા થકાં ઉપયોગવંત રહી સયમનુ પાલન કરવું.

જસ્સ ણં મિક્કલ્લુસ્સ ઇત્થં ભવહ—સે ગિલામિ લલ્લ

અહં^૧ ઇમંમિ^૨ સમ્મં નો સંચાલમિ, ઇમં સરીરગં અણુપુલ્લેણ પરિવહિત્તે, સે અણુપુલ્લેણ આહાર સવટ્ટિજ્ઞા, આહારં સંવટ્ટિત્તા કસાણ પયણુણ કિચ્ચા સમાહિયચ્ચે ફલગાવયટ્ઠી ઉદ્દાય મિક્કલ્લુ અભિનિવ્વુલ્લચ્ચે અણુપવિસિત્તા ગામ વા નગરં વા જાવ રાયહાણિ વા તણાહં જાહજ્ઞા, જાવ સંથરિજ્ઞા, ઇત્થવિ સમ્મં કાયં ચ જોગં ચ રીરિય ચ પવક્કાહજ્ઞા, ત સચ્ચં સન્નાવારે ઓણ તિન્ને છિન્નકહકહે આહ્યદ્દે અણાર્હે, ચિન્નાણં એરં કાયં સંવિહૂણિય વિરુ વલ્લે પરીપહોવસગ્ગે અરિંસ વિસ્સમ્મણયાણ મેરવમણુચિન્ને

તત્યાચિ તસ્મ કાલપરિચાણ સે ચિ તત્ય વિઘનનિકારણ
 રુચ્યેય વિમોહાયયર્ણ દિય સુહં સ્વમ નિસ્સેયસ માણુગામિયં
 ચિ મેમિ ॥ ૨૬૧ ॥

ગાળ્ગાર્થ (૧) પ્રાપ્ત થયે (૨) સમય (૩) શરીર (૪) ધર્મોત્તર
 પ્રસારણ (૫) મદ્ય દસન ચસન (૬) ઊડી દે બાકી સજ્જામ ઉ. ૬ સ્વ
 ૨૬૬ મુગ્ધ

બાવાર્થ - કેાઇ મુનિને જોમ જણાય કે હું હવે અથકા
 થયેલ છું હવે આ શરીરને યથાક્રમ ખારણુ કરવા અસમર્થ થયો છું
 તે સમયથી મુનિએ આદારાદિને અનુક્રમે જોઇો કરતા રહેવું ત્યાર
 બાદ આદારનો ત્યાગ કરી ક્વાયોને પાતળા પાડી મદ્ય કરી શરીર
 વ્યાપારને નિવૃત્તિ જનાવી લાકડાના પાટીયા સમાન સદનશીલ બની
 સમાધિ મરણ માટે તૈયાર થાય પછી શરીર શૂન્યપાને ત્યાગ કરી
 જામ નગર માવત્ રાજધાનીમા પ્રવશ કરી મલખતા મધારા માટે
 વાસની ચાલના કરે, વાસની શમ્યા બિછાવી પાયરી યોગ્ય સમયે
 શમ્યા ઉપર આરૂઢ થઇ શરીર વ્યાપારના સૂક્ષ્મ દસન ચસનને પણ
 ત્યાગ કરે આવા સત્ય મરણવાળા સત્યવાદી પદાક્રમી, રાજદ્રવ્ય રહિત,
 સસારના પારંગામી ભય, નિરાશા કે કોઈપણ ચિંતાથી મુક્ત,
 વસ્તુના સ્વરૂપના જાણનાર અસાધ્યધનમાં નહિ દુસામેલા મુનિ
 સવરના આગીમા દડ થવાવાન બની ભયકર પરીવહ-ઉપસર્જોની
 અવગણના કરે છે અને દક્ષણશુર નૈવર શરીરના મમત્વને ઊડી
 કાઢી પુરુષોને આવરવું કુશ્મર એવા સત્યના આરણ્ય કરે છે આવા
 મરણ-પાદપોષમગત મરણ કાળ પર્વાય સગાન જાણના, વળી દિતકારી
 સુખકારી માવત્ જવાન્તરમાં આવા મરણના વિપાકો પુણ્ય પરપરા
 રૂપે સાથે આવનાર સમાર પશ્ચિમજીવ યતારનાર અને મામનાં શાસ્ત્રવતા
 સાદિ અનન સુખના પાસ કવાવનાર જનુવા

આઠમો ઉદ્દેશો.

અણુપુન્વે^૧ણ વિમોહા^૨હં, જા^૩હ ધીરો^૪ સમાસજ્જ ।
 વસુમન્તો^૫ મહમન્તો^૬, સવ્વં^૭ નચ્ચા^૮ અણેલિસં^૯ ॥૧॥
 દુવિહંપિ^{૧૦} વિહત્તાણં^{૧૧} વુદ્ધા^{૧૨} ધમ્મસ્સ^{૧૩} પારગા^{૧૪} ।
 અણુપુન્વી^{૧૫}હ સંઘા^{૧૬}ણ, આરમ્માઓ^{૧૭} તિઉદ્દહ^{૧૮} ॥૨॥

॥૨૭૦॥

શબ્દાર્થ :- (૧) ક્રમશઃ (૨) મોહ રહિત ભક્તપરિજ્ઞા આદિ જે છે તેને (૩) ધીરપુરુષ (૪) પ્રાપ્ત કરનારા (૫) સયમી (૬) સત્યમતિમાન હોય છે (૭) સર્વ (૮) જાણી સમાધિનુ પાલન કરે (૯) અનન્યસદ્દશ (૧૦) એ પ્રકારના તપ આદિ (૧૧) જાણી (૧૨) તત્ત્વવેત્તા (૧૩) ધર્મના (૧૪) પારને પામેલા (૧૫) મુનિ ક્રમથી સર્વ અનુપમ ક્યન (૧૬) જાણી (૧૭) શરીર માટે અન્નપાનાદિ ગવેષણારૂપ આરભથી (૧૮) દૂર થઈ જાય છે

ભાવાર્થ :- પૂર્વના ઉદ્દેશામા રોગાદિ ઉત્પન્ન થવાના કારણે શરીર ક્ષીણ અને અસમર્થ બનતા, ભક્તપરિજ્ઞા ધ્વજિત મરણ તથા પાદપોષગમન આદિ સંલેખના કરવાની વિધિ બતાવેલ છે આ ઉદ્દેશકમાં યથાક્રમ વિહારી સાધકો માટે સમાધિમરણનું વિધાન કહે છે. પ્રવ્રજ્યા અગ્નીકાર કરવી, શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવી, સૂત્ર તથા અર્થનું શ્રદ્ધા કરવું સર્વ રીતે પરિપક્વ થયે એકાકીવિહાર પ્રતિમા આદિ વિવિધ પ્રતિજ્ઞાઓનો સ્વીકાર કરવો આ પ્રમાણે ક્રમશઃ સયમનું પાલન કરતા થકા અતિમ અવસ્થા પ્રાપ્ત થયેલી જાણે પછી પોતાની શક્તિ ધૈર્યતાનો વિચાર કરી તદનુકૂળ સમાધિમરણની આરાધના કરે આરાધનાનું વિધાન એ છે કે દીક્ષા ધારણ કરવી, શિક્ષા ધારણ

કરવી સૂત્ર તથા અર્થનું લક્ષણ પરિપક્વ થયે મોહને દૂર કરવાના સાધનરૂપ ભક્ત પરિણા આદિ અબીકાર કરવાવાળા ખીર પુરુષો સત્ સુધર્મી બુદ્ધિમાન કહેવાય. આ સર્વ અનુપમ કથન છે અન્ન ક્ષત્રીનામા કથાએ આવા કઠિન વિધિ વિધાનો છે નહિ એમ બાણી મુનિ સમાધિવત બને. બુદ્ધિમાન ધર્મના સ્વરૂપને સમ્યક્ પ્રકારે જાણનાર બાહ્ય તથા આંતર તપનું એવન કરી બાહ્ય તથા આંતર ઉપધિનો ત્યાગ કરી અનુક્રમે શરીર છોડવાના અવસરને જાણી, સંલેખના અબીકાર કરી શરીરના પોષણ રૂપ આરભથી દૂર થઈ બાક છે અથવા કમોંધી મુક્ત થાય છે

૧ ૨ ૩ ૪ ૫
કસાણ પયણુ કિણા, અપ્પાહારે તિતિક્કલણ ૧

૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
મહ મિલ્લુ મિલાદ્દજા, આહારસ્સેવ મન્તિય ॥૬॥

૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
જીવિયં નામિકલ્લિજા, મરણ નો ચિ પત્થણ ૧

૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
દુદ્ધોઝ્ઝિ ન સલ્લિજ્ઝા, જીવિય મરણે તદ્ધા ॥૭॥૨૭૧॥

શબ્દાધિ (૧) ક્વાયો (૨) મહ (૩) કરીને (૪) અપ્પાહારી બની (૫) કમા ખારણુ કરે (૬) અનન્તર (૭) મુનિ (૮) આન બની બન (૯) તે આહારનો (૧) સ્વયં ત્યાગ કરે (૧૧) જીવન જીવવાની (૧૨) ક્ષમ (૧૩) જીવન તથા (૧૪) મરણ (૧૫) બન્નેમાં (૧૬) આસક્ત (૧૭) ક્ષમ (૧૮) મુલ્યની (૧૯) ન કરે (૨) ન બને

સાવાર્થ - સંલેખના કરનાર મુનિ ક્વાયોને મહ કરી અપ્પ આહારી બની ક્ષમાને ખારણુ કરે. અપ્પાહારના કારણે મુનિ આન બને અશકત બને શકિત ધટે ત્યારે આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરી, અનશન ખારણુ કરે તેમાં વધારે કાળ જીવન જીવવાની અસિધાયા ન કરે તેમ જ કદમી બ્રહ્મણ મુલ્યની પણ ક્ષમ ન કરે. જીવન અને મરણ બન્નેમાં સમભાગ ખારણુ કરી રહે.

^૧મજ્જતથો ^૨નિજ્જરાપેદી, ^૩સમાહિમણુપાલણ ।

^૪અન્તો ^૫વહિં ^૬વિડસિસજ્જ, ^૭અજ્જતથં ^૮સુદ્ધમેસણ ॥૫॥

^{૧૧}જં ^{૧૨}કિંચુવક્કમ ^{૧૦}જાણે, ^૧આઝ્જેમસ્સમપ્પણો ।

^{૧૩}તસ્સેવ ^{૧૪}અન્તરદ્ધાણ, ^{૧૬}ચિવ્વ ^{૧૭}સિચ્ચિવજ્જ ^{૧૫}પણિણ ॥૬॥૨૭૨॥

શબ્દાર્થ : (૧) મધ્યસ્થ (૨) નિર્જરાની ઇચ્છાવાળો (૩) સમાધિનુ પાલન કરે (૪) આભ્યન્તર અને (૫) બાહ્ય (૬) ઉપાધિને ત્યાગી (૭) અંત કરણને (૮) શુદ્ધ બનાવે (૯) પોતાના (૧૦) જીવનને માટે (૧૧) જે કોઈ ઉપક્રમ-વિધન (૧૨) જાણવામાં આવે (૧૩) સંલેખનાકાળ પહેલાં કે (૧૪) વચમાં (૧૫) પંડિત મુનિ (૧૬) શીઘ્ર (૧૭) ભક્તપરિણાદિનુ સેવન કરે

ભાવાર્થ - મધ્યસ્થ ભાવમાં સ્થિત એકાત નિર્જરાના અભિલાષી મુનિ સમાધિનુ પાલન કરે. આભ્યન્તર કષાયો તથા બાહ્યઉપધિનો ત્યાગ કરી અંત કરણને વિકારો રહિત, શુદ્ધ બનાવી, આત્મચિત્તનમાં લીન રહે અનશનમાં સ્થિત મુનિને આયુષ્ય કમી થાય તેવું કોઈ વિધન પ્રાપ્ત થયાનું જાણવામાં આવે તો બુદ્ધિમાન સાધક સંલેખ નાકાળમાં તરત જ ભક્તપરિણા આદિ અનુષ્ઠાન કરવા જાગૃત બની તત્પર થાય

^૧ગામે ^૨વા ^૩અદુવા ^૪રણ્ણે, ^૫થંહિલ ^૬પહિલેહિયા ।

^{૧૦}અપ્પપાણં ^{૧૧}તુ ^{૧૨}વિન્નાય, ^{૧૩}તણાઈ ^{૧૪}સંથરે ^{૧૫}મુળી ॥૭॥

^{૧૬}અણાહારો ^{૧૭}તુયદ્ધિજા, ^{૧૮}પુટ્ઠો ^{૧૯}તત્થહિયાસણ ।

^{૧૬}નાદ્ધવેલં ^{૧૭}ઉવચરે, ^{૧૮}માણુસ્સેહિં ^{૧૯}વિપ્પુટ્ઠવં ॥૮॥૨૭૩॥

શબ્દાર્થ (૧) ગામમાં (૨) જમણમાં (૩) ભૂમિને (૪) જોઈ
(૫) પ્રાણીરહિત (૬) જલથી (૭) વૃક્ષની (૮) સખા ભિન્ન (૯) મુનિ (૧૦)
આહારનો ત્યાગ કરી (૧૧) શયન કરે (૧૨) પરીવહ-ઉપસગ પ્રાપ્ત થયે (૧૩)
સહન કરે (૧૪) મનુષ્યસંબંધી (૧૫) ઉપસગ પ્રાપ્ત થયે (૧૬) મર્યાદાનું
(૧૭) ઉલ્લેખન કરે નહિ.

સાવાર્થ - મુનિ ગામમાં જમણમાં તો નિજ ન વનમાં ભૂમિને
જોઈ પ્રતિષ્ઠાન કરી, જલજલુ રહિત જલથી, વાસની શમ્બા- પથારી
પાથરે પશ્ચાત્ આહારનો ત્યાગ કરી શમ્બા ઉપર શયન કરે ત્યાં જે
કોઈ પરીવહ ઉપસગ ઉત્પન્ન થાય તેને સમભાવે સહન કરે, મનુષ્યો
દ્વારા કોઈ ઉપસગ થાય તો સ્વીકારેલી મર્યાદાનું ઉલ્લેખન કરે નહિ.

સંસપ્પગા ય જે પાણા, જે ય ઉદ્દમ્હાચરા ।

મુંજન્તિ મંસસોણિય, ન છજે ન પમજ્જણ ॥૧॥

પાણા જેહં ચિદ્ધિસન્તિ, ઠાણાઓ ન ચિદ્ધમમે ।

આસબેદ્ધિં ચિદ્ધિષદ્ધિં, તિપ્પમાણો ડહિયાસણ ॥૧૦॥૨૭૪॥

શબ્દાર્થ (૧) જે કાઠી આદિ હાસતા આસતા (૨) જલો તથા (૩)
પક્ષીઓ બીધ આદિ તથા સપ આદિ પ્રાણીઓ શરીરનાં (૪) ખાતા
હોય તો તેને (૫) ખાંડે નહિ (૬) રંગેકરજીવી આધાર કરે નહિ (૭) પ્રાણીઓ
(૮) શરીરને કાઠી તોડી ખીણ આપતા હોય તો પણ મુનિ (૯) પોતાના
સ્થાનથી (૧૦) અન્ય સ્થાને નથ નહિ (૧૧) આશ્રયોથી (૧૨) અશ્વજ સ્ત્રી જે
કુળો પ્રાપ્ત થાય તેને (૧૩) સમભાવે સહન કરે (૧૪) માંસ તથા લોહીને

સાવાર્થ - કીડીઓ આદિ ચિત્તેન્દ્રિયો, સપ, બીધ, આદિ પક્ષીઓ
ખેતર તથા રણચર જલો માંસભક્ષી જલો કાંસ મચ્છર આદિ
જલો સપારામાં રહેલા મુનિના શરીરનાં માંસ તથા લોહી ખાતા

પીતા હોય તેને રજોહરણ વતી આધા કરે નહિ, તેમ જ તેને
મારે નહિ મુનિના દેહને ફાડી ખાતા હોય છતાં મુનિ
પોતાના સ્થાનથી ઉઠી અન્ય સ્થાનકે જાય નહિ. શરીરને અન્ય
જાણી, દેહ મમત્વને છોડી, આશ્રયોથી દૂર રહી, પ્રાપ્ત થતા હુ ખોને
સમભાવે સહન કરતા થકાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપની આરાધનામાં
લીન બની રહે વળી વિચારે કે મારી મૂળ વસ્તુ કે જે આત્મા છે
તેને તો પ્રાણીઓ કોઈ નુકસાન કરી શકતાં નથી શરીરને ખાય છે
તે તો મારુ છે નહિ, અતે છોડવું છે એમ વિચારી સમભાવમાં રહે.

^૧ગંધે^૨ર્હિં ^૩વિવિત્તે^૪ર્હિં, ^૫આઠકાલસસ ^૬પારણ ।

^૭પગ્ગહિયતરગં ^૮ચેયં, ^૯દવિયસસ ^{૧૦}વિચાણઓ ॥૧૧॥

^{૧૧}અયં ^{૧૨}સે ^{૧૩}અવરે ^{૧૪}ધમ્મે, ^{૧૫}નાયપુત્તેણ ^{૧૬}સાહિણ ।

^{૧૭}આયવજ્જં ^{૧૮}પડીયારં, ^{૧૯}વિજહિજ્જા ^{૨૦}તિહા ^{૨૧}તિહા ॥૧૨॥૨૭૫॥

શબ્દાર્થ : (૧) ખાણ અને આભ્યન્તર અન્થિથી (૨) પૃથક્ બની
(૩) જીવનને (૪) પાર કરે (૫) ગીતાર્થ (૬) સંયમીને માટે (૭) ઇગિતમરણ
(૮) વિશેષરૂપથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે (૯) ભગવાનદ્વારા (૧૦) વિશેષ ધર્મ
(૧૧) રૂઢી રીતથી કહેવાય છે (૧૨) અન્ય પાસે કરાવી શકાય તેવી
સેવા કરાવવાનો (૧૩) ત્રણકરણ ત્રણયોગથી (૧૪) ત્યાગ કરે (૧૫) જ્ઞાતપુત્ર

ભાવાર્થ - ખાણ અન્થિ ઉપકરણો તથા શરીર તથા આભ્યન્તર
અન્થિ-કષાયો બન્નેનો ત્યાગ કરીને, આયુષ્યકાળના અત્યુધી અન્તિમ
શ્વાસોચ્છવાસ સુધી શુદ્ધ ધ્યાનમાં રહી શુદ્ધ લેશ્યામાં રહી, જીવનને
પાર કરે અહીં સુધી ભક્ત પરિજ્ઞાન કથન કહ્યું હવે ઇગિત મરણ
વિશેષરૂપથી ગીતાર્થ સંયમી સાધકોને માટે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય કહે
છે જ્ઞાતપુત્ર ભગવત મહાવીરે આ ઇગિત મરણમા વિશેષ ધર્મ
બતાવેલ છે, આત્મવેપાર સિવાય પરથી સેવા ગ્રહણ કરવાનો ત્રણ

કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરે. ઇંજિત મરણનો અધિકારી એ છે કે જે અન્ય નવપૂર્વાના સાનવાળા મૃતિ, સહનન, વિશેષમુલ્લેા સમુક્ત તથા આરે આહારનો ત્યાગ હોય અને મર્યાદિત સ્થળમાં જ હસન વ્યવન કરી શકે તેમ જ સ્વાવલણી હોય તેઓ ઇંજિત મરણ પ્રદણ કરવા યોગ્ય ગણાય. તેમાં અન્યની સહાય લઈ શકાય નહિ.

હરિપ્સુ ન નિવજિજ્ઞા, યદિલં મુખિયા સપ્ ।

વિમ્બોસિજ્ઞ અણાહારો, પુદ્ધો તત્પ્રહિયામ્ ॥ ૧૩ ॥

હન્દિપર્દિ ગિલાયન્તો, સમિયં આહારે મુખી ।

તદ્દામિ સે અગરિદ્ધે, અચ્છે જે સમાહિપ્ ॥ ૧૪ ॥

॥ ૨૭૬ ॥

શબ્દાર્થ (૧) દૂબ અકુર આદિ લીસોતરી પર (૨) સ્વન ન કરે (૩) શુદ્ધમિને (૪) ગાળી (૫) સ્વન કરે (૬) ઉપધિને ઝોડી (૭) આહારનો સ્વયં ત્યાગ કરી પરીવહ-ઉપસગ (૮) ગ્રામ થયે (૯) અસ્તાર-મિજાના ઉપર રહ્યા મહા (૧) સહન કરે (૧૧) હન્દિપર્દિ (૧૨) આનિ ઉત્પત્તિ થતાં (૧૩) મુનિ (૧૪) શાન્તિ સમભાવને (૧૫) મારણ કરે (૧૬) હસન વ્યવન મર્યાદિત સ્થળમાં કરનાર મુનિ (૧૭) અનિન્દનીય છે (૧૮) વિવસિત નહિ થતાં (૧૯) સમાધિમાં સ્થિત રહે.

ભાવાર્થ :- સચિત વનસ્પતિ ઉપર શયન કરે નહિ. સૂમિને શુદ્ધ જીવ સહિત બ્રેષ માસની પચાગી જિજ્ઞાસી તેના ઉપર શયન કરે સ્વ પ્રકારની બાહ્ય અને આસ્થ-તર ઉપધિને ત્યાગ કરી, સ્વયં આહાર પાળીને ત્યાગ કરી જે કોઈ પરીવહ-ઉપસગ આવે તે શયન ઉપર સહીને સમભાવપૂર્વક સહન કરે અનાહારના કારણે-હન્દિપર્દિ શિથિલ થતાં આનિ ઉત્પત્તિ થાય તો સમભાવમાં રહી શાન્તિને મારણ કરી રહે; પરંતુ આત્મધ્યાન કરે નહિ. ઇંજિત મરણમાં મર્યાદાપૂર્વક

સ્થળમાં સમાધિયુક્ત રહીને હલન ચલન રૂપ ક્રિયા થાય તો તે નિન્દનીય નથી; પરંતુ ભાવથી વિચ્છિન્ન થવું નહિ. જીવનના અંત સુધી સમાધિભાવમાં રહી ઊભા થવું, બેસવું, પડખાં ફેરવવાં વિ. ક્રિયાઓ સર્વ શાન્તભાવે રાખી કરી શકાય છે

અભિક્રમે^૧ પટિક્રમે^૨, સંકુચણ^૩ પસારણ^૪ ।
 કાયે^૫ સાહાણદ્વાર^૬, હૃથ્યં^૭ વાવિ^૮ અચેયણો^૯ ॥ ૧૫ ॥
 પરિવંકમે^{૧૦} પરિકિલન્તે^{૧૧}, અદુવા^{૧૨} ચિદ્વે^{૧૩} અહાયણ^{૧૪} ।
 ઘણેણ^{૧૫} પરિકિલન્તે^{૧૬} નિસીદ્વજા^{૧૭} ચ અંતસો^{૧૮} ॥ ૧૬ ॥
 ॥ ૨૭૭ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) સન્મુખ જાય (૨) પાછો આવે (૩) અવયવો સંકોચે (૪) પ્રસારે (૫) શરીર સમાધિ માટે કરે (૬) અથવા તો (૮) સ્થિર રહે (૭) [અહીં પણ] (૮) બેઠાં બેઠાં થાક લાગે તો (૧૦) થોડું ભ્રમણ કરે હલન-ચલન કરે (૧૧) ઊભો રહે (૧૨) ધૃષ્ટાનુસાર આસન કરે (૧૩) ઊભા રહેતા (૧૪) થાક લાગે તો (૧૫) અતમા (૧૬) બેસી જાય

ભાવાર્થ - ઇગિત મરણની આરાધના કરનારા નિયમિત સ્થળમાં આવવું-જવું કરી શકે છે તેમ જ અવયવોનો સંકોચ તથા પ્રસારણ (ફેલાવવા) કરી શકે છે શરીર સમાધિ માટે હલન ચલન કરી શકે છે અને મુનિ સાધકમાં શક્તિ વિશેષ હોય તો સ્થિર (કાદની માફક) રહી શકે છે બેઠા બેઠા શ્રમ લાગે તો ઊભા થઈ શકે છે ઊભા ઊભા થાક લાગે તો થોડું હલન ચલન કરી બેસી શકે છે. ધૃષ્ટાનુસાર સમાધિ માટે આસન રાખી શકાય છે, પરંતુ અધ્યવચારે શુદ્ધ રાખવા સતત ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.

માસોળેડળેલિસ મરણ, ઇન્દ્રિયાણિ સમીરણ ।

કોલાવાસં સમાસજ્જ, ચિત્તં પાઠરેસણ ॥ ૧૭ ॥

જમ્મો યજ્ઞ સમુપ્પજ્જે, ન તત્થ અવલમ્બણ ।

તત્થ વચ્ચસે અપ્પાણ, ફોસે તત્થડહિયાસણ ॥ ૧૮ ॥

॥ ૨૭૮ ॥

શબ્દાર્થ (૧) અનુપમ (૨) મરણ (૩) આશ્રય સેવાવાળા (૪) ઇન્દ્રિયોને (૫) સમ્યક્ પ્રેરણા કરે (૬) ધુણ આદિથી મુક્ત પાટીયા (૭) પ્રાપ્ત મર્તા તે નહિ વાપરતા (૮) અન્ય નિર્દોષ પાટીયાની (૯) એવણા કરે સેવન કરે (૧૦) જેનાથી (૧૧) વચ્ચમાન ભારે કમ (૧૨) પાપ ઉત્પન્ન થાય તેવા જીવજીતુવાળા પાટીયાનું (૧૩) અવલમ્બન ન હોય (૧૪) જેનાથી પાપભય થતો હોય તેવા આપારથી (૧૫) આત્માને (૧૬) નિવૃત્ત કરે જે કાંઈ પરીણ-ઉપસર્ગ આવે તે (૧૭) દુઃખોને (૧૮) સમભાવે સહન કરે.

સાવાર્થ - અનુપમ ઈગિતમરણનો સ્વીકાર કરી ઇન્દ્રિયોને સમતાપણે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રવર્તવિ-પ્રેરિત કરે રાગદ્વેષ કરે નહિ. સદાશ ઓઠીંત્રણા માટે લાવેલ પાટીયા જીવમુક્ત જણાય તો તેને ઓછી દોષશક્તિ નિજીવ પાટીયાની ગણેલણા કરી તેનું સેવન કરે જે જીવ જીતુવાળા પાટીયા વાપરવાથી જીવઘાત થાય અને વચ્ચમાન ભારે પાપકમ બધાય તેવા પાટીયાનું અવલમ્બન ન હોય તેમજ પાપભય થાય તેવા આપારથી પોતાના આત્માને નિવૃત્ત કરે તેમાં પરીણ-ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થતા જે કાંઈ કદ દુઃખો ઉત્પન્ન થાય તેને સમભાવે સહન કરે આ સહજનામાં દૃઢ ધૈર્યની જરૂર પડે છે તેમ જ અન્ય પાસે વૈભાવમ્બ સેવા કરાવાવી નથી.

અર્થ ચાયયતરે મિયા, જો યવમણુપાલણ ।

સવ્યગાય નિરોદ્દેહિ, ટાળાઓ ન ચિત્તમ્મમે ॥ ૧૯ ॥

^{૧૦}અયં ^{૧૧}સે ^{૧૨}ઉત્તમે ધમ્મે, પુવ્વટ્ટાણસ્સ પગ્ગહે ।

^{૧૩}અચિરં ^{૧૪}પહિલેહિત્તા, ^{૧૫}વિહરે ^{૧૬}ચિદ્દે ^{૧૭}માહ્ણે ॥ ૨૦ ॥
॥ ૨૭૯ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) આ પાદપોપગમન મરણુ (૨) વિશેષ મહત્વવાળું (૩) હોય છે (૪) જો મુનિને વિધિથી (૫) પાલન કરનારાને (૬) સર્વગાત્રનો અવયવોનો (૭) નિરોધ કરતા સપૂર્ણ શરીરમાં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થાય છતાં પણ શયન કરેલા (૮) સ્થાનથી (૯) ચલિત થતા નથી (૧૦) આ ઉત્તમ ધર્મ છે (૧૧) પૂર્વે કહેલા બન્ને સ્થાનો અપેક્ષા અધિક પ્રયત્નથી (૧૨) ગ્રહણ કરી શકાય છે (૧૩) યોગ્ય (૧૪) ભૂમિને જોઈ (૧૫) મુનિ પાદપોપગમન મરણુની વિધિ (૧૫) પાલન કરે (૧૬) શયન કરેલ સ્થાન પર રહે

ભાવાર્થ - આપાદપોપગમન સલેખના પૂર્વે કહેલ ભક્ત પરિણામ તથા ઇગિત મરણુની અપેક્ષાએ વિશેષ મહત્વવાળું છે, કારણ કે પૂર્વોક્ત વિધિ સાથે આપાદપોપગમન સલેખના-મરણુમાં સર્વ અવયવો-ગાત્રોનો નિરોધ કરવાનો હોય છે, હલન ચલન, ઊભા થવું, બેસવું, પાસા ફેરવવાં, અવયવો સક્રિયવા, પસારવા, કંદપતા નથી; પરંતુ કાષ્ટના ટુકડાની માફક સ્થિર રહેવાનો આચાર છે. આવી રીતે ગાત્રોનો નિરોધ કરતાં આખા શરીરમાં સપૂર્ણ શરીરમાં તીવ્ર વેદના-પીડા ઉત્પન્ન થાય છે, છતાં પોતાના સ્થાનથી સહેજ પણ ચલિત થતા નથી આ પાદપોપગમન સલેખના ઉત્તમ ધર્મ છે. પ્રથમના બન્ને મરણુસ્થાનોની અપેક્ષાએ અધિક પ્રયત્નથી-ઠઠીનતાથી ગ્રહણ થઈ શકે છે નિર્દોષ ભૂમિને જોઈ પાદપોપગમન રૂપ સલેખના ગ્રહણ કરી, તીવ્ર કષ્ટ થતા પણ સ્થાનાતર કરતા નથી. આવાં મરણુ પ્રાપ્તિ વર્તમાન ભવમાં જ સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરનારને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે અને શેષ કર્મો રહી જાય તો સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થઈ પરપરાએ શીઘ્ર મોક્ષના શાશ્વત સુખો પ્રાપ્ત કરાવનારા છે.

અવિસ્ર તુ સમાસજ્ઞ, ઠાવણ તત્થ અપ્પગ ।

ધોસિરે સઘ્વસો કાંય, ન મે વેદે પરીમહા ॥ ૨૧ ॥

જાવજીવં પરિમહા, ઠવસગ્ગાઈતિ સંસ્રયા ।

સંસુદે વેદમેયાણ, ફય પન્ને ડહિયાસણ ॥ ૨૨ ॥ ॥ ૨૮૦ ॥

શબ્દાર્થ (૧) નિર્જીવ સ્થાન પાટીયા આદિ (૨) પ્રાપ્ત કરે (૩) તેના ઉપર (૪) પોતાને (૫) સ્થાપિત કરે (૬) સ્વ પ્રકારથી (૭) શરીર (૮) મમત્વ છોડે (૯) મારા શરીરમાં (૧૦) નથી એમ વિચારે (૧૧) ત્યાં સુધી જીવન છે ત્યાં સુધી (૧૨) પરીવહ-ઉપસર્ગ છે (૧૩) એમ બાણી કાઢાના (૧૪) નિરોધ કરવાની ક્ષમ્યાવાળાએ (૧૫) શરીરનો ભેદ કરવા માટે (૧૬) ઉત્કૃષ્ટ જુદિમાન યુનિ (૧૭) સમભાવે સહન કરે (૧૮) પરીવહ.

ભાવાર્થ નિર્જીવ ભૂમિ તથા પાટીયા આદિ પ્રાપ્ત કરી સ્થેદ સ્થારા ઉપર (પોતાના) શરીરને સ્થાપિત કરે અને સર્વ પ્રકાર-સ્વભા પોતાના શરીરના મમત્વનો પરિત્યાગ કરે અને વિચાર કરે કે મારા આત્માથી શરીર તો ભિન્ન છે શરીર આથી પરીવહ છે તો તે પરીવહનું વેદન શરીર ઉપરના મમત્વને લઈને જ છે તે મમત્વભાવને લઈને જ છે તે મમત્વભાવને તો મેં છેલ્લી હીપેલ છે પરીવહથી છું તો બહુજ છું તેથી પરીવહ ઉપસર્ગથી આત્માના મૂળ જુલોને કાંઈપણ કાની થતી નથી વળી એમ વિચારે કે મારું જીવન છે ત્યાં સુધી પરીવહ ઉપસર્ગ છે એમ બાણી કાઢાનો નિરોધ કરનાર શરીરનો ભેદ થતા સુધી જુદિમાન યુનિ સમભાવથી આવેલ પરીવહોને સહન કરે. તેમ જ 'વેદન કરવું કે નહિ ત્યાં મારી સ્વતંત્રતા છે' એમ વિચારીને પોતાનું લક્ષ શરીર તરફ કે પરીવહ તરફ નહિ રાખતા, જ્ઞાન, દર્શન, આશિર આરાધન રૂપ સ્વર્ચિતનમાં બેઠેલે કે ધર્મધ્યાન

તથા શુક્લધ્યાનમાં રાખે તે ધ્યાનમાં જ લીન બની, સમાધિલાવથી શરીરથી છૂવ બુદ્ધે થાય ત્યાં સુધી, ઉપશાંતલાવ રાખી રહે દેહ ઉપર મમત્વ હોય ત્યાં સુધી વેદના રહે છે, પરંતુ પોતાનું ચિત્ત દેહ ઉપરથી ઉપાડી સ્વચિંતનમાં જોડતાં શરીરનો ખ્યાલ ન રહેવાથી વેદનાની અસર થતી નથી આવા દૃઢ આત્માઓને પરીપક્ષે પોતાની અસરથી આત્માના મૂળગુણને કાંઈ નુકસાન કરી શકતાં નથી, પરંતુ પ્રતિકૂળતા તો જ્ઞાની-જનોને કર્મક્ષય કરવામાં વધારે સહાયક થાય છે તેમ જાણે આત્મા શસ્ત્રથી છેદાતો નથી, ભેદાતો નથી, અગ્નિથી બળી જતો નથી, પાણીથી ભીંજાતો નથી, વાયુથી શોષણ થતો નથી, એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતા કોઈ દીવાલ કે પહાડ, પથ્થર, પાણી, અગ્નિ બાધક રૂપ થઈ શકતા નથી, રોકી શકતા નથી અનન લવોના કર્મેનો આત્મા બળવાન થાય તો અતર્મુહૂર્તમાં ક્ષય કરી સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે

^૧ મૈત્રેયે^૪ સુ ન રજ્જિજ્ઞા, ^૩ કામે^૨ સુ વહુતરે^૨ સુ વિ ।

^૭ હચ્છાલોભ^૮ ન સેવિજ્ઞા, ^૫ ધુલ્લવન્નં^૬ સપેહિયા ॥ ૨૩ ॥

^{૧૪} સાસપહિં^{૧૫} નિમન્તિજ્ઞા, ^૯ દિવ્વમાયં^{૧૦} ણ સદ્દહે ।

^{૧૧} તં પહ્ધિબુજ્જહ^{૧૨} માહણે, ^{૧૩} સવ્વં^{૧૬} નૂમં^{૧૬} વિહ્ણિયા ॥ ૨૪ ॥

^{૧૭} સવ્વદ્દેહિં^{૧૮} અમુચ્છિણ, ^{૧૯} આલકાલસ^{૨૦} પારણ ।

^{૨૧} તિતિક્કલં^{૨૨} પરમં^{૨૬} ણચ્છા, ^{૨૪} વિમોહલ્લયર^{૨૫} હિયં તિ વેમિ ॥ ૨૫ ॥

॥ ૨૮૧ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) નશ્વર (૨) વિપુલ (૩) કામભોગોમાં (૪) રાગ ન કરે (૫) અચળ કીર્તિરૂપ (૬) મોક્ષનો વિચાર કરી કોઈ પ્રકારની (૭) ધચ્છા-નિવાનના લોભનું (૮) સેવન ન કરે, (૯) એવી દેવ ભાયામાં (૧૦) શ્રદ્ધા ન કરે (૧૧) સત્ય વસ્તુને સમજે (૧૨) મુનિ સર્વ પ્રકારની (૧૩) ભાયાને

^{૧*} ^{૨*} ^{૨૧} ^{૨૨}
 ચત્તારિ માહિણ માસે, વહ્વે પાણજાડયા આગમ્મ ।
^{૨૩} ^{૨૪} ^{૨૫} ^{૨૭} ^{૨*}
 અભિરુજ્જ કાચં વિહરિંસુ, આરુમિયા ણં તત્થ ઠિંમિંસુ ॥ ૩ ॥
^{૨૮} ^{૨*}
 મંવચ્છર માહિયં માસ, જં ન રિક્કામિ વત્થમં ભગવં ।
^{૩૩} ^{૩૪} ^{૩૦} ^{૩૧} ^{૩૨}
 અચેલણ તઓ ચાઈ, તં, વોસિજ્જ વત્થમણગારે ॥ ૪ ॥
 ॥ ૨૮૨ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) જેમ મેં શ્રવણ કરેલ છે (૨) એ જ પ્રમાણે કહીશ
 (૩) જેમકે (૪) શ્રી શ્રમણ ભગવંત મહાવીર (૫) ઉદ્યત વિહાર અગીકાર કરી
 કર્મક્ષય કરવા માટે તત્પર બની (૬) જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી (૭) હેમન્તઋતુમાં (૮)
 દીક્ષા અગીકાર કરી (૯) તરત (૯) વિહાર કરી ગયા (૧૦) દીક્ષા ગ્રહણ સમયે
 ઈંદ્ર મહારાજે આપેલ વસ્ત્રથી (૧૧) દાકીંગ, (૧૨) હેમન્તઋતુમાં હું મારા
 શરીરને (૧૩) એવો વિચાર પણ ભગવતે કર્યો નહિ, (૧૪) પારગામી બની
 રહ્યા હતા, (૧૫) યાવત જીવન ભગવંત પરીપહોના (૧૬) ભગવતનું એ વસ્ત્ર
 ધારણ (૧૭) નિશ્ચય (૧૮) આનુધાર્મિક હતા, પૂર્વ તીર્થ કંગેથી આત્મીયું
 હેતું કાંઈકે અધિક (૧૯) ચાર માસ સુધી (૨૦) વણા (૨૧) પ્રાણીઓ (૨૨)
 આવી ભગવંતના (૨૩) શરીર પર ચડી (૨૪) શરીરને ચટકાં ભરી (૨૫)
 શરીર પર કરતા થકા (૨૬) વિવિધ રીતે ભગવતને દુઃખ આપતા હતા (૨૭)
 કરડતા હતા (૨૮) એક વર્ષ અધિક એક માસથી કાંઈકે અધિક સમય
 ભગવંતના શરીર ઉપર ઈન્દ્રમહારાજે આપેલ (૨૯) વસ્ત્ર રહ્યું હતું (વસ્ત્રનો
 ત્યાગ ત્યા સુધી કર્યો ન હતો) તત્પશ્ચાત્ (૩૦) ત્યાગ કરી (૩૧) એ વસ્ત્રનો
 (૩૨) ભગવત (૩૩) વસ્ત્રરહિત (૩૪) થયા હતા

ભાવાર્થ - શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના અતેવાસી શિષ્ય
 જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે શ્રી ભગવત વર્ધમાન સ્વામી-મહાવીર
 સ્વામીનું જીવનચરિત્ર મેં જે રીતે શ્રવણ કરેલ છે, એ જ પ્રકારે
 હું તમને કહું છું શ્રી શ્રમણ ભગવત મહાવીર સ્વામી પોતાના
 કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે ઉદ્યમવત બની રાજ્ય, સ્વજન, સપત્તિ, ધન
 આદિને કર્મબંધનના કારણે જાણી, તે બધાનો પરિત્યાગ કરી,

હેમ ત યતુર્મા—સ ચમ અગ્નિકાર કર્યો હતો, ત્યારપછી ત્રીજા પહોરે વિહાર કર્યો હતો ॥૧॥ સર્વ પ્રકારનાં વસ્ત્ર, ખલ્લકાર આદિ ઉપધિને ત્યાગ કરી, ત્યાગમાર્ગમાં ઉદ્યમવર્ત થયા. ભગવત મહાવીરના શરીર ઉપર ઇન્દ્ર મહારાજે સચમ બ્રહ્મણ સમયે એક દેવદુધ્ય વસ્ત્ર મૂકેલ હતું—ઓઠાકચું હતું; પરંતુ ભગવતે એવો વિચાર કર્યો નહિ કે આ વસ્ત્રથી શીતયતુર્મા મારા શરીરનું ઠંડીથી રક્ષણ કરીશ—ઓઠીશ. શ્રી ભગવત જીવન પર્વતની લીપેલ પ્રતિજ્ઞાના તથા ઉત્પન્ન થતા પરીવહ—ઉપસર્ગના પારખામી હતા એટલે કે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા તથા પરીવહોને સહન કરવા સમય હતા. ભગવતનું વસ્ત્ર ખારણ કરવું તે પૂર્વ તીર્થ કરેથી આચાર્ય દોષ આનુષંગિક હતું તે પર પાત્રતનો કલ્પ—આચાર છે ॥૨॥ શ્રી ભગવતને લીલા ખારણ સમયે શરીરે ઘડન આદિ મુર્ગમી પદાર્થોના લેપ કરેલ હોવાથી તથા દેવદુધ્ય વસ્ત્રની મુર્ગમી પ્રેરાઈ ભમ । આદિ જતુઓ આવી ભગવતના શરીર ઉપર ઘડી લેણી તથા માંસ શરીરને ચટકા ભરી ખાતા હતા આવી રીતે ભયકર છેદન, વિહારણ આદિના દુ ખો વાર માસથી ઠાંધક અધિક સમય મુધી ભગવતને સહન કરવા પડ્યા હતા ॥૩॥ એક વખતથી ઠાંધક અધિક એક માસ મુધી સ્થિતકલ્પ—જિતાચારને લીપે શ્રી ભગવતે વસ્ત્રનો ત્યાગ કર્યો ન હતો. પશ્ચાત્ તે વસ્ત્ર ખલા ઉપરથી પડી જતાં તે વસ્ત્રને વેાસરાવી ભગવત વસ્ત્રરહિત—અધેલ જની વિજસ્તા હતા શ્રી ભગવતે માગશર વરી ૧૦ ના ત્રીજા પહોરે સચમ અગ્નિકાર કર્યો સામાનિક ચારિત્ર બ્રહ્મણ કરતી વખતે મતિજ્ઞાન, કુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એમ ત્રણ જ્ઞાન જ મળી હતા અને મન પચવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું શ્રી ભગવતે વસ્ત્ર ખારણ કરવાને લીપે સચેલક અને અધેલક રૂપ જન્મે પ્રકારે અમણ આચાર છે એમ શ્રી ભગવતના વતન ઉપરથી નિશ્ચય થઈ શકે છે ॥૪॥

અદુ પોરિસિં તિરિયં મિત્તિ, અવસુમાસવજ અતેસો જ્ઞાપ્યહ ।

અહ વચસુમીયા સંહિયા સે, હન્તા હન્તા વહમે કંવિસુ ॥૫॥

^{૧૨}સયણે^{૧૧}હિં વિતિમિ^{૧૩}સ્સે^{૧૪}હિં, ^{૧૫}ઇત્થિ^{૧૬}ઓ તત્થ ^{૧૭}સે ^{૧૮}પરિ^{૧૯}ન્નાય ।
^{૨૦}સાગારિયં ^{૨૧}ન સેવ^{૨૨}હ ય, ^{૨૩}સે ^{૨૪}સય ^{૨૫}પવેસિયા ^{૨૬}ઘ્ઘા^{૨૭}હ ॥૬॥
^{૨૮}જે ^{૨૯}કે ^{૩૦}હમે ^{૩૧}અગાર^{૩૨}ત્થા, ^{૩૩}મીસી^{૩૪}ભાવં ^{૩૫}પહાય ^{૩૬}સે ^{૩૭}ઘ્ઘા^{૩૮}હ ।
^{૩૯}પુદ્ધો ^{૪૦}વિ ^{૪૧}નામિ^{૪૨}ભાસિ^{૪૩}સુ, ^{૪૪}ગચ્છ^{૪૫}હ ^{૪૬}નાહવ^{૪૭}ત્ત^{૪૮}હ ^{૪૯}અંજૂ ॥૭॥
 ॥૨૮૩॥

શબ્દાર્થ : (૧) ભગવંત વિહાર કરતા પુરુષપ્રમાણુ (૨) તિર્છી
 દિશામાં આગળના ભાગમાં સાકડા તથા વિસ્તીર્ણુ માર્ગમાં (૩) ચક્ષુથી (૪)
 જોઇ (૫) માર્ગમાં ગતિ કરતા હતા (૬) ધ્યાન આપી (૭) રસ્તામાં ભગવંતને
 દેખી લય પામતા (૮) ઘણા બાળકો ભેગા થઇ ધૂળની મૂઠીઓ તેમની
 ઉપર નાખતા હતા તથા (૯) મારતા મારતા (૧૦) બહુ કોલાહલ કરતા હતા
 (૧૧) ગૃહસ્થના સમ્પર્કવાળાં (૧૨) સ્થાનોમાં રહેતાં થકા (૧૩) ત્યાં સ્ત્રીઓના
 સંગના સ્વરૂપને (૧૪) જાણી ભગવત (૧૫) મૈથુન (૧૬) સેવન કરતા નહિ
 (૧૭) ભગવંત પોતાને (૧૮) વિરતિ માર્ગમાં સ્થાપન કરી, (૧૯) પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં
 લીન રહેતાં હતા (૨૦) જો કોઇ ગૃહસ્થ (૨૧) ભગવતના સમ્પર્કમાં આવતા
 તો (૨૨) તે પરિચય છોડી ભગવંત (૨૩) પ્રશસ્ત ધ્યાન ધરતા હતા (૨૪) કોઇ
 ગૃહસ્થ કાંઇ પૂછતા તો તેનો ઉત્તર (૨૫) નહિ દેતા (૨૬) ભગવંત પોતે
 પોતાના રસ્તે જતા હતાં (૨૭) પરંતુ એ સમયે સરળ ભગવત (૨૮) મોક્ષ
 માર્ગનું ઉલ્લેખન કરતાં નહિ.

ભાવાર્થ :— શ્રી ભગવત આમનુષાન વિચિત્રતા અથવા ગૌરવી
 આદિ કાર્ય માટે ગમન કરતા ત્યારે તિર્છીદિશામાં આગળના ભાગમાં
 પોતાના શરીર પ્રમાણુ ભૂમિને (સાકડા અથવા વિસ્તીર્ણુ માર્ગમાં)
 ચક્ષુથી જોતા થકા એટલે કે ઇચ્છાસમિતિ સાચવતા થકા ઉપયોગ-
 પૂર્વક લક્ષ્ય તરફ ગતિ કરતા હતા રસ્તામાં જતા શ્રી ભગવંતને
 નગ્ન અવસ્થામાં તથા મુડિત જોઇ તેમનાથી લય પામીને અથવા
 કુતૂહલથી બાળકો ભેગા થઇ ભગવત ઉપર ધૂળની મૂઠીઓ ફેંકતા
 હતા તથા મુઠિથી મારતા હતા તેમ જ કોલાહલ કરતા હતા ॥૫॥

ભગવત કોઈ કોઈ સમયે ગૃહસ્થના સ સગંવાળા સ્થાનમાં-મકાનમાં
 રહેતા ત્યાં ભગવતના રૂપને બોઈ જીઓ. કામવિકારથી વિહ્વળ બની
 ભગવત પાસે લોગની પ્રાર્થના કરવી હતી, પરંતુ જીસજ કમ
 બધનના કારણ તથા મોક્ષમાર્ગમાં વિવિધરૂપ છે એમ બાણી ભગવત
 પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા મૈથુન સેવન કરતા નહિ પોતાના
 આત્માને વિશતિ ભાગમાં બોલી-સ્થાપન કરી પ્રથસ્ત ધ્યાનમાં લીન
 રહેતા હતા ॥૬॥ કોઈ કોઈ વખત ભગવત ગૃહસ્થોના સ સગમ
 રહેતા હતા છતાં પણ ગૃહસ્થોની સાથે સ્નેહબંધન થવા હેતા નહિ.
 તેમના સ સગને ઓછી ભગવત પ્રથસ્ત ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા.
 તેમને કોઈ ગૃહસ્થ કાંઈ પૂછે તો ઉત્તર હેતા નહિ અને પોતાને
 રસ્તે ચાલ્યા જતા સઘની ભગવાને ક્યારે પણ મોક્ષમાર્ગનું ઉદ્ઘાટન
 કર્યું ન હતું ॥૭॥

૧ ૨ ૩ ૪ ૫
 ણો સુકા^૧મેયમેગેમિ^૨, નામિ^૩માસે ય અમિ^૪યાયમાણે ।

હ્યપુ^૬ષ્વે તથ^૭ વૃ^૮ણેદિ^૯, સુમિ^{૧૦}યપુ^{૧૧}ષ્વે અપુ^{૧૨}ણેદિ ॥ ૮ ॥

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮
 ફરુ^{૧૩}માહ દુમિ^{૧૪}તિક્ત્વાહ^{૧૫}, અ^{૧૬}અચ્ચ^{૧૭} મુ^{૧૮}ળી પર^{૧૯}ક્રમમાણે ।

૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫
 આઘા^{૨૦}યનદૃ^{૨૧}ગીવાહ^{૨૨} વૃ^{૨૩}ણુદ્વાહ^{૨૪} મુ^{૨૫}દ્વિજુદ્વાહ ॥ ૯ ॥

૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧
 ગદિ^{૨૬}ણ મિ^{૨૭}દુક^{૨૮}હાસુ, સમ^{૨૯}યમ્મિ, નાય^{૩૦}સુ^{૩૧}ણ વિ^{૩૨}સોગે અ^{૩૩}દક્ષ^{૩૪}સુ ।

૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦
 યવા^{૩૫}હ સે ઝરા^{૩૬}લાહ ગ^{૩૭}ચ્છહ, નાય^{૩૮}પુ^{૩૯}ષે અ^{૪૦}સરણવાણ ॥ ૧૦ ॥

॥ ૨૮૪ ॥

શબ્દાર્થ (૧) અન્યને મારે આ અનુધાન (૨) કરવ (૩) નથી
 (૪) નમસ્કાર કરનારાની સાથે પણ (૫) ભાવનું (૬) કરતા નહિ (૭) પુષ્પ-
 દીન અનાર્થ દ્વારા (૮) અનાય દેશમાં (૯) માર પ તો તથા (૧) જાણીથી
 બંધન (૧૧) વાળને ખમના પ્તિ ભગવત સમજાવમાં રિયત રદતા હતા
 ॥૮॥ (૧૨) કદમ્બ-દ્વાર (૧૩) દુક્ષ્ણ વચનોની (૧૪) અવગણના કરી

(૧૫) ભગવંત સંયમમાં (૧૬) પરાક્રમ કરતા થકા સહન કરતા હતા (૧૭) કથા,
(૧૮) નૃત્ય (૧૯) ગીત આદિ કાને પડતા છતાં કુતૂહલ પામતા નહિ લાકડી-
ઓથી (૨૦) મારામારી તથા (૨૧) મુષ્ટિ યુદ્ધ દેખી વિસ્મય પામતા નહિ ॥૬॥
(૨૨) કામાદિ કથામાં (૨૩) લીન બનેલાઓ (૨૪) ભગવંત (૨૫) શોક-હર્ષ-
રહિત (૨૬) કોઈ સમયે (૨૭) દેખાતા હતા (૨૮) ઉપસર્ગોત્તુ (૨૯) દુસ્સહ
(૩૦) ભગવંત (૩૧) સ્મરણુ નહિ કરતા થકા સંયમમાં (૩૨) વિચરણુ કરતા
હતા ॥૧૦॥

ભાવાર્થ - સામાન્ય વ્યક્તિને માટે આ અનુષ્ઠાન આચરવું
સરલ નથી. કોઈ વ્યક્તિ આવી ભગવતને વદન કરે તો પણ તેની
સાથે લાપણુ કરતા નહિ પુણ્યહીન પ્રાણીએ, દ્વારા અનાર્ય દેશમાં
વિચરતા ભગવતને લાકડીઓનો માર પડતો, તેમ જ વાળ ખેચી
પીડા આપતા છતાં ભગવત સમભાવમાં સ્થિત રહેતા હતા ॥૮॥
દુષ્ટ વચનો-દુસ્સહ-કઠોર વચનો આદિ ઉપસર્ગોની પરવા નહિ કરતા,
ભગવત સંયમમાં પરાક્રમ કરતા હતા, કથા, નૃત્ય, ગીત આદિ
સાભળી કુતૂહલ અનુભવતા નહિ લાકડીઓથી યુદ્ધ તથા મુષ્ટિયુદ્ધ
દેખી વિસ્મય પામતા નહિ ॥૯॥ કોઈ સમયે કોઈ વ્યક્તિ પરસ્પર
કામાદિ કથામાં લીન રહેલાને ભેઠ, સાભળી, ભગવત શોક કે હર્ષનો
અનુભવ કરતા નહિ, પરંતુ માધ્યસ્થ ભાવ ધારણુ કરતા હતા
અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ અથવા ભયકર, પરીપક્ષ ઉપસર્ગ આવતા છતાં
તેનું સ્મરણુ કરતા નહિ પરંતુ સમભાવમાં રહી સંયમમાં વિચરણુ
કરતા હતા ॥૧૦॥

અવિ^૧ સાહિ^૨ દુવે^૩ વાસે, સી^૪ઓદં અ^૫મુચ્ચા નિક્ષંતે ।

અગત્તગ^૬ પહિયન્તે, સે, અહિન્નાયદંસજે^૭ સન્તે ॥૧૧॥

પુઢવિં^૮ ચ આલકાયં^૯ ચ, તેલકાયં^{૧૦} ચ વાલકાયં^{૧૧} ચ ।

પણગાહં^{૧૨} વીયહરિયાહં^{૧૩}, તલકાય^{૧૪} ચ સન્વસો^{૧૫} નચ્ચા ॥૧૨॥

^{૧૮} ^{૧૯} ^{૨૧} ^{૨૨}
 યથા^{૨૪} સાન્ત^{૨૫} પહિલેહે, ચિત્તમન્તાઈ^{૨૩} સે અભિજ્ઞાય^{૨૬} ।
 પરિષજ્ઞિય^{૨૪} વિહરિત્યા, ઇય^{૨૫} સસ્રાય^{૨૬} સે મહાવીરે ॥૧૩॥
 ॥૧૮૫॥

શબ્દાર્થ (૧) પ્રવર્તિત થયા પહેલાં જે વર્ણથી કાંઈક અધિક સમય મુખી (૨) સચિત્ત જળનો ભજવતે (૩) ઉપયોગ કર્યો ન હતો. (૪) પ્રવર્તિત થયા પછી ભજવત એકત્વભાવના ભાવતા હતા. (૫) કાપાદિ ક્રિયાઓનો ઉપયોગ કર્યો હતો. (૬) સમ્યક્ત્વ ભાવના ભાવતા હતા (૭) ઇન્દ્રિયો તથા મનને ઉપશાંત કર્યા હતા ॥૧૧॥ (૮) પૃથ્વીકામ (૯) અપકામ (૧૦) અભિકામ (૧૧) વાઉકામ (૧૨) પશુમ-લીલકૂળ (૧૩) શેવાળ, (૧૪) બીજ, હરિતવનસ્પતિ (૧૫) ત્રસકામ સર્વેને (૧૬) સર્વપ્રકારથી તેમને સચિત્ત જીવ (૧૭) ગણ્યતા હતા ॥૧૨॥ પૃથ્વી (૧૮) આદિ (૧૯) જીવ છે (૨) તેમ વિચારી તે સર્વેને (૨૧) સચિત્ત (૨૨) ગણી (૨૩) એમ બરાબર સમજી (૨૪) તેના આરબને બેઠી (૨૫) વિચરતા હતા ॥૧૩॥ (૨૬) ભજવત મહાવીર સમર્થ.

ભાવાર્થ - શ્રી ભજવત મહાવીરસ્વામી માતા પિતાનો સ્વર્ગવાસ થયા બાદ દીક્ષા અગ્નિકાર કરવા તૈયાર થયા હતા તેમના મોટાભાઈ નદીવર્ધનની રજા માગી; પરંતુ ભાઈના આજ્ઞાથી જે વરસ મુદ્દસ્થાવાસમાં રહેવા સ્વીકાર કરવો પડ્યો હતો; પરંતુ ત્યારથી સચિત્ત જળનો ત્યાગ કર્યો હતો. જે વરસથી કાંઈક અધિક સમય મુખી સચિત્ત જળ વાપર્યું નહિ. તેમ જ પ્રવર્તિત થયા પછી એકત્વભાવના ભાવતા હતા અને કાપાદિને ઉપશાંત કર્યા હતા. સમ્યક્ત્વ ભાવના ભાવતા હતા ઇન્દ્રિયો અને મનને પણ ઉપશાંત કર્યા હતા ॥૧૧॥ પૃથ્વીકામ, અપકામ, અભિકામ, વાઉકામ પશુમ, લીલકૂળ, શેવાળ, બીજ, હરિત વનસ્પતિકામ તથા ત્રસકામ એ સર્વેને સર્વ પ્રકારથી જીવ બાધ્યા હતા ॥૧૨॥ પૃથ્વીકાયાદિ એ બધા જીવો છે સચિત્ત છે તેમ બરાબર સમજી તેની દિક્ષા આરબનો ત્યાગ કરી ભજવત સમર્થભાવમાં વિચરતા હતા ॥૧૩॥

^૧અદુ ^૨થાવરા ^૩ય તસત્તા^૪ૈ, તસા ^૫ય થાવરત્તા^૬ૈ ।

અદુવા સવ્વજોણિયા સત્તા, કમ્મુણા કલ્પિયા પુઠ્ઠો વાલા ॥ ૧૪ ॥

^{૧૭}ભગવં ^{૧૮}ચ ^{૧૯}એવમન્નેસી, ^{૨૦}સોવહિ^{૨૧}ણ હુ ^{૨૨}લુપ્પઈ ^{૨૩}વાલે ।

કમ્મં ચ સવ્વસો ણચ્ચા ત પહિયાહ્વકલે પાવગં ભગવં ॥ ૧૫ ॥

॥ ૨૮૬ ॥

શબ્દાર્થ : (૧) વળી (૨) સ્થાવર જીવ (૩) ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે અને (૪) ત્રસજીવ (૫) સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે અથવા (૬) સર્વ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થવાના સ્વભાવવાળા છે (૭) જીવો (૮) રાગદ્વેષયુક્ત અજ્ઞાની જીવો પોતે (૯) પૃથક્ પૃથક્ રૂપમાં વિવિધ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (૧૦) કલેશ કર્મને કારણે ॥૧૪॥ (૧૧) આ હકીકત (૧૨) શ્રી ભગવતે બાણેશ છે (૧૩) દ્રવ્ય અને ભાવ ઉપધિવાળા (૧૪) અજ્ઞાની જીવો (૧૫) કલેશ પામે છે (૧૬) કર્મોને (૧૭) ભલી રીતે (૧૮) બાણી (૧૯) ત્યાગ કરી દીધો હતો (૨૦) કર્મ તથા કર્મબંધનના કારણોનો તથા પાપનો સર્વથા (૨૧) ભગવતે ॥૧૫॥

ભાવાર્થ :— સ્થાવર જીવો ત્રસપણે અને ત્રસજીવો સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સર્વ સમારી જીવો સર્વ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થવાના સ્વભાવવાળા છે, રાગદ્વેષ યુક્ત અજ્ઞાની જીવ પોતપોતાના કર્માનુસાર પૃથક્ પૃથક્ યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ॥ ૧૪ ॥ ભગવત વર્ધમાન સ્વામીએ બાણ્યુ કે અજ્ઞાની જીવ બાહ્ય તથા આંતર ઉપધિના કારણે કર્મોથી લિપ્ત થઈ કલેશ પામી રહ્યા છે તેથી કર્મના રહસ્યને બરાબર સમજી, કર્મ તથા કર્મબંધનના કારણરૂપ હિંસાનો તથા સર્વ પાપનો ભગવતે ત્યાગ કર્યો હતો ॥ ૧૫ ॥

^૧દુવિહં ^૨સમિચ્છ મે^૩હાવી, ^૪કિરિયમ^૫ચ્ચા^૬યડ્ડે^૭લિસ ^૮નાણી ।

આયાણસોય મહવાયસોયં, જોગં ચ સવ્વસો ણચ્ચા ॥ ૧૬ ॥

^{૧૪}અહ્વત્તિયં ^{૧૫}અણા^{૧૬}હરિં, ^{૧૭}સયમન્નેસિં ^{૧૮}અકરણયા^{૧૯}ૈ ।

^{૨૦}જસિસત્થિઓ ^{૨૧}પરિભાયા, ^{૨૨}સવ્વકમ્માવહા ^{૨૩}હ સે ^{૨૪}અદક્ખૂ ॥ ૧૭ ॥

॥ ૨૮૭ ॥

શબ્દાર્થ (૧) એ પ્રકારના કર્મેણિ (૨) જાણી (૩) આશ્રવના કારણ-
 મૂત (૪) ઇન્દ્રિયોનો અસવર (૫) હિંસાદિ પાપ (૬) યોગને (૭) સ્વ પ્રકારે
 (૮) જાણી (૯) છુદ્ધિમાન સર્વ કાવોને જાણનાર (૧૦) દેવજ્ઞાની ભગવતે
 (૧૧) અનુપમ (૧૨) સયમ અનુષ્ઠાનનું (૧૩) ક્ષય કરેલ છે ॥૧૬॥ (૧૪)
 પાપરહિત (૧૫) અહિંસાનો આશ્રય લઈ (૧૬) પોતાને તથા (૧૭) અન્યને
 પણ (૧૮) પાપજનક વેપાર કરવો યોગ્ય નથી (૧૯) જેણે (૨૦) સ્વકર્મનું
 મૂળ (૨૧) સ્ત્રીઓને જાણીને (૨૨) ત્યાજ કર્યો છે તે જ (૨૩) પરમાર્થથી
 છે ॥૧૭॥

ભાવાર્થ ૧- ઇશિયા પશિક (કષાયરહિત) અને સાંપશયિક
 (કષાયમુક્ત) બન્ને પ્રકારનાં કર્મેણિ જાણી, કમ આશ્રવના કારણમૂત
 ઇન્દ્રિયોનો અસવર તથા હિંસા આદિ પાપસ્રોત તથા યોગને જાણી
 સર્વ કાવોના જ્ઞાતા દેવજ્ઞાની ભગવતે કર્મેણિ કષ્ટેદ કરનાર-
 કર્મેણિ ક્ષય કરનાર, સર્વોત્તમ સયમ અનુષ્ઠાનરૂપ ક્રિયાનું ક્ષય કરેલ
 છે એટલે કે સયમ અનુષ્ઠાન સર્વકર્મેણિ ક્ષય કરવામાં સાધન રૂપ
 ક્રિયા છે ॥ ૧૬ ॥ પાપરહિત નિર્દોષ અહિંસાનો આશ્રય લઈ સ્વયં
 તથા અન્યને પણ પાપજનક વેપાર કરવા યોગ્ય નથી આ રીતે પોતે
 સમજી અન્યને સમજાવી સ્વયં ભગવત પાપથી નિવૃત્ત થયા, અન્યને
 પણ પાપથી નિવૃત્ત કરવામાં સહાયમૂત થયા-નિર્ગિત થયા સર્વ
 કમવધનનું મૂળ કારણ સ્ત્રીઓનો સંય છે એમ જાણી જેણે સ્ત્રીઓનો
 ત્યાજ કર્યો એ જ સાચા પરમાર્થદર્શી છે

અહાંકર ન સે સેવે, મન્યસો કમ્મ અદકલ્હુ ।

જં કિંચિ પાચગ મગર્થ ત, અકુર્મ્યં વિચર સુજિત્થા ॥ ૧૮ ॥

જો સેવક થ પરવસ્થે, પરપાપ યિ સે ન સુજિત્થા ।

પરિવસ્થિયાણ ઉમાણ મન્હર, સંભરિં અમરણયાણ ॥ ૧૯ ॥

માયણે ^{૧૧}અસળપણેસ, ^{૨૦}નાણગિદ્દે ^{૨૪ ૨૩}રસેસુ ^{૨૨}અપહિન્ને ^{૨૫}।

^{૨૬}અચ્છિપિ નો ^{૨૬}પમજ્જિજ્જા, ^{૨૮}નોવિચ ^{૨૯}કંઙ્કણ ^{૩૦}મુળી ગાયં ॥૨૦॥
॥૨૮૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) ઔદેગિક આધાકર્મી આહાર (૨) ભગવંત (૩) સેવન કરતા નહિ (૪) સર્વ પ્રકારે (૫) કર્મના બંધનનું અવગણ (૬) ભગવંત જાણતા હતા (૭) થોડું પણ (૮) પાપસેવન (૯) ભગવંત (૧૦) કરતા નહિ (૧૧) પ્રાસુક નિર્દોષ (૧૨) આહાર કરતા હતા ॥૧૮॥ (૧૩) પરવસ્તુનું સેવન કરતા નહિ તેમ જ પરપાત્રમાં (૧૪) ભોજન કરતા નહિ (૧૫) અપમાનનો (૧૬) વિચાર છોડી (૧૭) અદીનપણે (૧૮) ભોજનના સ્થાનો-રસોડાઓમાં (૧૯) આહાર માટે જતા હતા ॥૧૯॥ (૨૦) આહાર પાણીની (૨૧) માત્રા-મર્યાદાને જાણતા હતા (૨૨) રસવાળા ભોજનમાં (૨૩) આસક્તિ (૨૪) રાખતા નહિ રસવાળા પદાર્થો ગ્રહણ કરવાનો (૨૫) વિચાર કરતા નહિ (૨૬) આખતું પ્રમાણ કરતા નહિ તેમ જ (૨૭) નહિ (૨૮) અજવાળતા (૨૯) ખરજ આવવા છતાં પણ ભગવત (૩૦) ગાત્રોને ॥૨૦॥

ભાવાર્થ :-શ્રી ભગવત મહાવીરસ્વામી પોતાના નિમિત્તે બનાવેલ-ઔદેશિક તથા આધાકર્મીદ્વિધી દૂષિત આહારનું સેવન કરતા નહિ આધાકર્મી આદિ દોષિત આહારથી કર્મબંધન થાય છે તે ભગવત જાણતા હતા થોડાં પણ પાપબંધના કારણેનું ભગવત સેવન કરતા નહિ, પરંતુ પ્રાસુક આહાર કરતા હતા ॥૧૮॥ ભગવંત પર વસ્ત્રને ભોગવતા નહિ, તેમ જ પરપાત્રમાં (ગૃહસ્થના કે અન્ય કોઈના) ભોજન કરતા નહિ, અપમાનના વિચારને છોડી ભગવત ભોજન સ્થાનોમાં અદીનપણે શિક્ષા માટે જતા હતા ॥૧૯॥ આહાર પાણીની મર્યાદાને જાણતા હતા સ્નિગ્ધ રસવાળા પદાર્થોમાં આસક્ત ન હતા રસવાળા પદાર્થો ગ્રહણ કરવાનો વિચાર માત્ર પણ કરતા નહિ. આખમા રજ પડતા પ્રમાણ કરતા નહિ ગાત્રોમાં ખુજલી આવતાં અજવાળતા નહિ ॥૨૦॥

અપ્યં તિરિય પેહાપ, અપ્યં પિહ્મો પેહાપ ।

અપ્યં મુહપ્પહિમાણી, પંયપેહી ચરે અપમાણે ॥ ૨૧ ॥

સિસિરસિ અપ્પહિવન્ને, તં સોસિજ્જ વસ્થમણગારે ।

પસારિસુ માહુ પરક્કમે નો અવલમ્બિયાણ કંઘમ્મિ ॥ ૨૨ ॥

એસ પિહી અણુક્કન્તો માહુણેણ મર્મમયા ।

વહુસો અપહિન્નેણ, અગવયા એવં રિયંતિ સિ ચેમિ ॥ ૨૩ ॥

॥ ૨૮૯ ॥

શબ્દાર્થ (૧) ભગવત વિહાર કરતા ત્યારે પડખાની બન્ને તરફ જોતા નહિ (૨) તેમ જ પીઠના ભાગમાં પાછળ વળી જોતા નહિ (૩) તેમ જ બાજુના નહિ (૪) કોઈ કોઈ પૂછે તેને ઉત્તર દેતા નહિ (૫) ભાગમાં જોઈને (૬) ધરિયાસમિતિ સામવી (૭) ચાલતા હતા (૮) વોસિરાવી દીધું હતું (૯) શિશિરઋતુ (૧૦) ભગવત મહાવીરે અણુચારે ખસા ઉપર રહેલ દેવકુળ વચ્ચે પડી જતાં (૧૧) અંધ વીત્યા પછી હેમતઋતુમાં (૧૨) બાદ શિશિરઋતુમાં ભાગમાં ચાલતા સમયે જુલજો પૂટી રાખીને (૧૩) ચાલતા હતા (૧૪) રાખતા નહિ ॥૨૨॥ (૧૫) ખસા ઉપર હાથ (૧૬) મુનિ ભગવત (૧૭) જુદાંબાન (૧૮) નિહાન નહિ કરનારા (૧૯) આવી રીતે આચાર્ય પાસે રહેલ છે અન્ય મુમુક્ષુ સાથે પણ આવા પ્રશ્નનાં (૨૦) ભગવતે (૨૧) આચાર્ય કરે જોમ કુ કુ કુ ॥૨૩॥

ભાવાર્થ :- અપ્રતિબંધવિહારી ભગવત મહાવીરે રક્તામાં યુગ પ્રમાણે ભાગને જોતા થઈ ચાલના પૂર્વક ચાલતા હતા. બન્ને પડખાની તરફ કે બીજા પાછળ (રક્તે ચાલતા સમયે) જોતા નહિ છદ્મનસ્ય અવસ્થામાં ખાસ પ્રયોજન વિના ચાલતા નહિ રક્તે ચાલતાં સમયે કોઈ કોઈ પૂછે તો તેને ઉત્તર દેતા નહિ ॥૨૧॥ શિશિરઋતુમાં રક્તે ચાલતા સમયે દેવકુળ વચ્ચે ખસા ઉપરથી પડી

જતા તે વોસરાબ્યા બાદ ભગવત બન્ને હાથ ખુલ્લા રાખી-પસારીને ચાલતા હતા. ઠંડી હોવા છતાં ખંભા ઉપર હાથ રાખતા નહિ. ॥૨૨॥ બુદ્ધિમાન ભગવંત-કોઈ પ્રકારના નિદાન નહિ કરનાર ભગવત મહાવીરે આવી રીતે દુષ્કર-કઠિન આચારનું પાલન કરેલ છે. એવી જ રીતે મુમુક્ષુ સાધકે પણ આવા કઠિન આચારનું પાલન કરવું એમ હું કહું છું. ॥૨૩॥

પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

બીજો ઉદ્દેશો.

^૧ચરિયાસ^૨ના^૩ઈં^૪ સિજ્ઞા^૫ઓ, એ^૬ગઈયા^૭ઓ જાઓ^૮ બુઢ્યા^૯ઓ ।
^{૧૦}આહ^{૧૧}ક્લ તા^{૧૨}ઈં સય^{૧૩}ણાસ^{૧૪}નાઈં, જા^{૧૫}ઈં સેવિ^{૧૬}ત્થા સે^{૧૭} મહા^{૧૮}વીરે ॥૧॥
^{૧૯}આવે^{૨૦}સણસ^{૨૧}માપવા^{૨૨}સુ, પ^{૨૩}ણિયસા^{૨૪}લાસુ એ^{૨૫}ગયા^{૨૬} વાસો ।
^{૨૭}અદુ^{૨૮}વા પ^{૨૯}લિય^{૩૦}ઠાણે^{૩૧}સુ, પ^{૩૨}લાલપુંજે^{૩૩}સુ એ^{૩૪}ગયા^{૩૫} વાસો ॥૨॥
^{૩૬}આગ^{૩૭}ન્તારે આ^{૩૮}રામા^{૩૯}ગારે, ત^{૪૦}હ ય નગરે^{૪૧} વા એ^{૪૨}ગયા^{૪૩} વાસો ।
^{૪૪}સુસા^{૪૫}ણે સુ^{૪૬}ણગારે^{૪૭} વા, રૂ^{૪૮}ક્ખમૂ^{૪૯}લે વ એ^{૫૦}ગયા^{૫૧} વાસો ॥૩॥
^{૫૨}એ^{૫૩}ઈં મુ^{૫૪}ળી સ^{૫૫}યણે^{૫૬}ઈં, સ^{૫૭}મણે આ^{૫૮}સિ પ^{૫૯}તેરસ^{૬૦}વાસે ।
^{૬૨}રા^{૬૩}ઈં દિવં^{૬૪}પિ જ^{૬૫}યમા^{૬૬}ણે, અ^{૬૭}પમત્તે સ^{૬૮}માહિ^{૬૯}એ જ્ઞા^{૭૦}ઈ ॥૪॥
 ॥૨૯૦॥

શબ્દાર્થ : (૧) વિહારમા યોગ્ય (૨) અનિવાર્ય આમન (૩) શય્યા વસ્તી (૪) એકદા (૫) જે (૬) કહ્યા-ભોગ્યા (૭) કહો (૮) જે ભોગ્યા તે (૯) શય્યા (૧૦) આસન (૧૧) જે (૧૨) સેવન કરેલ છે (૧૩) ભગવત મહાવીરે શ્રવ્યધરોમાં (૧૪) સભાઓમાં (૧૫) પાણી પીવાના સ્થાનોમાં (૧૬)

દુઃખનોર્મા (૧૭) મોહમાર રૂઢા અથવા (૧૮) મુહારની સાળામાં (૧૯) પાપ્તમાં
 ઇજામાં-અછમાં (૨૦) નિવાસ કરતા હતા (૨૧) મુસાફરખાનામાં (૨૨)
 બગીચામાં રહેલ મહાનોર્મા (૨૩) નગરમાં (૨૪) સ્મશાનમાં (૨૫) અગ્નિરમાં
 (૨૬) વૃક્ષની નીચે મુનિ (૨૭) ભગવત મહાવીર (૨૮) ઉપર રહેલ (૨૯)
 સ્થાનોર્મા (૩૦) તેરમાં વરસ સુધી તપસ્યા કરતા નિમ્બ (૩૧) મનથી રજા
 હતા (૩૨) રાત્રિ (૩૩) દિવસ (૩૪) યતના કરતા મહા (૩૫) નિદ્રાદિ પ્રમાદ
 રહિત, શકા રહિત બની (૩૬) સમાધિભાવમાં રહી ધર્મધ્યાનમાં તથા (૩૭)
 શુદ્ધ ધ્યાનમાં રહેતા હતા.

ભાવાર્થ - શ્રી ભગવત મહાવીરના વિહારચર્માનું વલુન
 અવલુ ઠપી શ્રી જમ્બૂસ્વામીના પૂજવાથી શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી ભગવતે
 કેવાં શયન, આસન, સ્થાન, લોગબ્યાં તેનું કથન કરે છે. શ્રી ભગ
 વત મહાવીરે દીક્ષાસમય પ્રદક્ષ કર્યા બાદ વિહાર કરતાં જ્યાં દિવસનો
 છેલ્લો પહોરનો જૂજ સમય બાકી રહે ત્યાં ભગવત મહાવીર રાત્રિ
 બેસીત કરતા હતા. જેમી સુદર કે અમુદર જેવાં સ્થાનો પ્રાપ્ત થાય
 તેવાં લોગવતા હતા. કોઈવાર શૂન્ય પ્રદેશમાં, સલાબોમાં, પાણી પીવાના
 સ્થાનોમાં, દુઃખનોર્મા, મુહારની સાળાઓમાં ઘાસનાં ઇજામાં-અછઓમાં
 મુસાફર ખાનામાં, બગીચામાં રહેલા મહાનોર્મા, નગરમાં સ્મશાનોર્મા,
 અગ્નિરમાં, વૃક્ષની નીચે, વૃક્ષના મૂળમાં, વગેરે સ્થાનોમાં ભગવતે
 નિવાસ કર્યો હતો. સયારા, આસન, વસ્તી જેવાં પ્રાપ્ત થયા તેવાં
 સમભાવે લોગબ્યાં હતાં. એ રીતે સાઠા બાર વરસને પદર દિવસ
 સુધી તપસ્યા કરતા મહા નિમ્બ મનથી મોટા પલ્લુ પ્રમાદ કર્યા વગર
 નિદ્રા અને શકારહિત અહોરાત્રિ ચત્વાર્થક સમાધિભાવમાં રહી સયમનું
 પાલન કરતા અને ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાનમાં લીન બની રહેતા હતા.

‘જિ’ પિ નો પગામાણ, સેવંદ મંગલં લક્ષણ ।

જગ્યાએઈ ય અપ્પાણ, હસિં સર્વં ય અપચિન્ત ॥૫॥

^{૧૧}સંવુજ્જમાણે ^{૧૨}પુણરત્તિ, ^{૧૩}આસિંસુ ^{૧૪}ભગવં ^{૧૫}ઉદ્દાણ ।

^{૧૬}નિસ્વમ્મ ^{૧૭}પગયા ^{૧૮}રાઓ, ^{૧૯}વહિ ^{૨૦}ચંકમિયા ^{૨૧}મુદ્દુત્તાગં ॥૬॥

^{૨૨}સમ્પોદ્ધિ ^{૨૩}તત્થુવસગ્ગા, ^{૨૪}ભીમા ^{૨૫}આસી ^{૨૬}અણેગમ્મવા ય ।

^{૨૭}સંસપ્પગા ય ^{૨૮}જે ^{૨૯}પાણા, ^{૩૦}અદુવા ^{૩૧}જે ^{૩૨}પવિરુણો ^{૩૩}ઉવચરન્તિ ॥૭॥

^{૩૪}અદુ ^{૩૫}કુચરા ^{૩૬}ઉવચરન્તિ, ^{૩૭}ગામરક્ખા ^{૩૮}ય ^{૩૯}સત્તિહત્થા ય ।

^{૪૦}અદુ ^{૪૧}ગામિયા ^{૪૨}ઉવસગ્ગા, ^{૪૩}હત્થી ^{૪૪}પગહયા ^{૪૫}પુરિસા ય ॥૮॥

॥૨૯૧॥

ગાંધાર્થ : (૧) નિદ્રા (૨) નદિ (૩) અધિક (૪) લેતા (૫) ભગવંત (૬) દીક્ષા-
પ્રદાતા (૭) આત્માને (૮) જાગૃત રાખતા હતા (૯) ચૌકુંશયન (૧૦) પ્રતિજ્ઞા-
રહિત હતા તેમ જ નિદ્રા લેવાની ભાવના ન હતી ॥૫॥ પ્રમાદને આત્માના
પતનનું કારણ (૧૧) જાણી અપ્રમત્ત રહેતા હતા નિદ્રા આવતી તો (૧૨) પુનઃ
(૧૩) ઉઠીને મીઠા કુડક (૧૪) ભગવત (૧૫) આસનથી ખેસતા હતા (૧૬)
એકાદ (૧૭) રાત્રિમાં (૧૮) બહાર (૧૯) નીકળીને (૨૦) મુહૂર્ત મુધી (૨૦)
પ્રમથુ કરતા હતા ॥૬॥ (૨૧) આવા સ્થાનોમાં રહેતા થકા (૨૨) વિવિધ
પ્રકારના (૨૩) ભયકર (૨૪) ઉપસર્ગ (૨૫) પ્રાપ્ત થતા હતા (૨૬) સર્પ નકુલ
આદિ (૨૭) પ્રાણીઓ અથવા ગીધ (૨૮) આદિપક્ષીઓ (૨૯) ઉપસર્ગ દેતા
હતા ॥૭॥ (૩૦) કુત્સિત આચરણવાળા જાન્યોર આદિ પાસે આવી (૩૧)
ઉપસર્ગ દેતા હતા તથા હાથમાં (૩૨) ગ્રામરક્ષકો તથા પોલીસ આદિ ઉપસર્ગ
દેતા હતા (૩૩) તથા હાથમાં શસ્ત્ર રાખનારા (૩૪) એકાકી ભગવતને (૩૫)
શ્રીઓ તથા (૩૬) પુત્રો (૩૭) વિષય આશ્રિત (૩૮) ઉપસર્ગ દેતા હતા ॥૮॥

ભાવાર્થ - ભગવત સાધક અવસ્થામાં અપ્રમત્ત બની
વિચરતા હતા તેથી અધિક નિદ્રા લેતા નહિ સાડા બાર વરસને
પદર દિવસની છદ્મસ્થ અવસ્થાની અતિમ રાત્રિમાં મુહૂર્તમાત્ર
નિદ્રા આવી હતી, જેમાં ભગવતે દશ સ્વપ્ન દીઠા હતા-સ્વપ્ન
આઠ્યા હતા ક્યારેક નિદ્રા આવતી તો ઊભા થઈ આત્માને જાગૃત

રાખતા. ઇચ્છારહિત ભગવતનાં શબ્દન પણ અલ્પ હતાં, નિદ્રા દેવાની
ભાવના ઇશાદાપૂર્વક રાખતા નહિ ॥૫॥ પ્રમાદને સસાસ્ત્રહિનું
આત્માના પતનનું કારણ બાણી અપ્રમત્તભાવમા રહેતા હતા નિદ્રા
આવતી તો યુના ભગવત બાગૃત થઈ કડક આસનથી બેસતા હતા,
તેમ જ કોઈવાર રાત્રિમાં બહાર નીકળીને સુદૃઢ સુખી જમણ કરતા
હતા ॥૬॥ આવા સ્થાનોમાં રહેતાં વિવિધ પ્રકારના ભયકર ઉપસર્ગ
આવતા હતા. સપ નોળીયા આદિ સરકવાવાળા પ્રાણીઓ તથા ગ્રીધ
આદિ પક્ષીઓ ઉપસર્ગ આવતા હતા ॥૭॥ અથવા ખરાબ આચરણ
વાળા બર પુરુષો તેમ જ ચાર આદિ તથા હાથમાં શસ્ત્ર રાખી
ફરનારા ગ્રામરક્ષકો, કોટવાળ-પોલીસ વગેરે ઉપસર્ગ હેતા હતા
તેમ જ બેઠાકાઠી ભગવતને બેઠા સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો વિવધવાંછનાવાળા
વિવધ આશ્રિત ઉપસર્ગ હેતા હતા. તે બધા દુઃખોને ભગવત
સમજાને સહન કરતા હતા ॥૮॥

इहलोहयाह परलोहयाह, भीमाहं अणेगख्याहं ।
अथ सुग्मि-दुग्मि-गंधाह, सदाह, अणेगख्याह ॥९॥
अहियासप सया समिप, फासाह यिरुवरुवाहं ।
अरहं रहं अमिमूय, रीयह माहणे भयदुबाहं ॥१०॥
॥२९२॥

શબ્દાર્થ (૧) આ લોક સજાથી મનુષ્યન પ્રતિજ્ઞા-અનુજ્ઞા અમ્ભવા
(૨) સ્વાદિહૃત (૩) ભયકર (૪) વિવિધ પ્રકારના (૫) શુભ અપવાળા તથા (૬)
દુર્મપવાળા (૭) મનોદા સખ્દો (૮) અમનોદા સખ્દો (૯) બનેક પ્રકારના
॥૬॥ (૧) વિવિધ પ્રકારના (૧૧) રપશો સદા સમિતિશુક્ત રહી (૧૩) સહન
કરતા હતા (૧૪) શોક તથા (૧૫) દર્શિ (૧૬) દુર કરીને (૧૭) મદાન
ભગવત (૧૮) નદુ બોધુ બોધતા હતા પ્રાચીન સ્ત્રી સવમર્મા (૧૯)
વિચરતા હતા ॥૧ ॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણુ લગવંત મહાવીર આલોક સખંધી મનુષ્યકૃત તથા પરલોક સખંધી તિર્યચો તથા દેવકૃત અનુકૂળ તથા પ્રતિકૂળ લય કર પરીષદો-ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતા તે બધાને સમભાવે સહન કરતા હતા. તેમ જ અનેક પ્રકારના સુગંધી પદાર્થો તથા દુર્ગંધી પદાર્થોના તથા મનોજ્ઞ-અમનોજ્ઞ શબ્દોના તથા પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત મૃદુ, ઠર્કશ, સ્પર્શોના ઉપસર્ગોને સદા સમભાવપૂર્વક, સમિતિયુક્ત સહન કરતા હતા એ રીતે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પરીષદોમાં લગવત હર્ષ, શોકથી દૂર રહેતા અને પ્રાય મૌન ધારણ કરી (બહુ જ ઓછું બોલતા) સયમમાં વિચરતા હતા

સ^૧ જનેહિ^૨ તત્થ^૩ પુચ્છિસુ^૪, એગચરા^૫ વિ એગયા^૬ રાઓ^૭ ।
 અન્વાહિ^૮ એ કસાહ^૯તથા, પેહમાણે^{૧૦} સમાહિ^{૧૧} અપહિન્ને ॥૧૧॥
 અયમંતરંસિ^{૧૨} કો^{૧૩} હત્થ^{૧૪} ? અહમંસિ^{૧૫} ત્તિ^{૧૬} મિક્ખુ આહદુ^{૧૭} ।
 અયમુત્તમે^{૧૮} સે^{૧૯} ધમ્મે, તુમિણી^{૨૦} એ કસાહ^{૨૧} એ આહ ॥૧૨॥
 ॥૨૧૩॥

શબ્દાર્થ (૧) જાર પુરુષો આદિ (૨) લગવતને (૩) પૂછતા કે તુ કોણ છે ? (૪) એકલા વિચરનારા ચોર અથવા (૫) કોઈ સમયે દિવસે અથવા (૬) રાત્રિમાં (૭) તો તે પૂછનાર વ્યક્તિને ઉત્તર દેતા નહિ (૮) તેથી તે કેહવિત બની લગવંતને મારતી હતી (૯) સહન કરતા હતા (૧૦) સમાધિમાં લીન બની (૧૧) નહિ લેવાની ભાવનાવાળા ॥૧૧॥ વળી કોઈ પૂછે કે (૧૨) અહર (૧૩) કોણ છે ? તો તેના ઉત્તરમાં કોઈ વખત બોલતા કે (૧૪) હુ (૧૫) ભિક્ષુક છુ (૧૬) એમ ઉત્તર દેતા (૧૭) ઉત્તમ (૧૮) ધર્મ તથા આચાર સમજી એ (૧૯) લગવત મૌન રહી (૨૦) તો તે પૂછનાર ગૃહસ્થ કેહવિત બનતો (૨૧) ધ્યાનમાં લીન રહેતા હતા ॥૧૨॥

ભાવાર્થ :- કોઈ સમયે દિવસે અગર રાત્રિએ કોઈ નિર્જન સ્થાનમાં અગર ખડિયેર આદિ કોઈ પણ સ્થાનમાં બેસા રહી

કાર્પોત્સર્ગમાં રહેલા ભગવતને જોઇ કોઇ ધાર અથવા બાર પુરુષો
એકલા વિચરવાવાળા ભગવતને પૂછતા કે તું કોણ છે ? ભગવત
ધ્યાનમાં લીન હોઇ તેઓને ઉત્તર આપતા નહિ તેથી પૂછનાર વ્યક્તિ
ક્રોધિત બની ભગવતને મારવી બદલો નહિ લેવાની સાવનાવાળા
પ્રતિજ્ઞાવાળા ભગવત સમાધિમાં—ધ્યાનમાં લીન બની ઉપસર્જને
સમસાધે સહન કરતા હતા ॥૧૧॥ વળી ત્યાં રહેલા ભગવતને
કોઇ એમ પૂછતા કે અહર કોણ છે ? તો તેને કોઇ વખત
ઉત્તર આપતા કે હું બિહુક છું ત્યારે તે વ્યક્તિ ક્રોધિત બની
ભગવતને સ્થાન છોડી આશ્વા જવાનું કહેતા ત્યારે ભગવતે ત્યાંથી
આલી નીકળતા હતા અને રાત્રિનો સમય હોય અગર અવધર ન
હોય તો મૌન રહેવું એ ઉત્તમ ધર્મ છે એમ બાણી ઉપસર આવી
તે સહન કરવા તૈયાર રહી ધ્યાનમાં લીન બનીને રહેતા હતા ॥૧૨॥

ઝસિપ્પેગે પથેયન્તિ, સિસિરે મારુપ પથાયતે ।
તંસિપ્પેગે અણગારા, હિમચાપ નિષાંપમેસન્તિ ॥૧૩॥
સઘાહીઓ પથેસિસ્સામો, પહા ય સમાદહમાણા ।
પિહિયા ષ મક્કચામો અહ્દુક્સે હિમગસફાસા ॥૧૪॥
તંસિ અગચ અપહિન્ને, અહેંચિગદે અહિયામપ ।
રયિપ નિક્કચ્ચમ્મ પગયો રાઓ, ઠાહપ અગચ સમિયાપ ॥૧૫॥
એમ વિહી અણુકન્તો, મારુણેણ મહિમયા ।
પહુમો અપહિન્નેણ, અગચયા ણ્ઠં રીયન્તિ સિ ઘેમિ ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ (૧) જ્યારે (૨) શિશિર ઋતુમાં (૩) ઠંડી હવા પવન હોય ત્યારે (૪) સર્વ કોષ ઠંડીથી પ્રાય (૫) ધ્રુજતા હોય (૬) આવી (૬) ઠંડીની ઋતુ સમયે (૭) કોષ કોષ (૮) સાધુ (૯) વાયુરહિત સ્થાનની ગવેષણા કરતા હોય છે ॥૧૩॥ તેમ જ ઠંડી લાગવાથી (૧૦) જે ત્રણ વસ્ત્ર (૧૧) ધારણ કરતા હોય છે તાપસ આદિ સાધુઓ (૧૨) અગ્નિ સળગાવી ઠંડી દૂર કરતા હોય છે (૧૩) કમ્બલ આદિ વસ્ત્રોથી શરીરને ઢાંકી ઠંડીને સહન કરતા શીત સ્પર્શને (૧૪) સહન કરવો અતિ કઠિન છે ॥૧૪॥ (૧૫) આવી શિશિર ઋતુમાં ઠંડી દૂર કરવા કોષ વસ્તુની (૧૬) ભગવંત (૧૭) ઇચ્છા નહિ કરનારા (૧૮) કોષ વૃક્ષાદિ નીચે ખુલ્લા સ્થાનમાં રહી (૧૯) શીતસ્પર્શને સહન કરતા હતા (૨૦) તે સંયમી ભગવંત (૨૧) કોષ રાત્રિના સમયે અત્યંત શીતથી બાધિત થતા- ઠંડી લાગતા થોડો સમય (૨૨) બહાર રહી (૨૩) સમભાવપૂર્વક અંદર આવી પોતાના સ્થાને આવી (૨૪) ધ્યાનસ્થ થતા હતા ॥૧૫॥ (૨૫) ભગવંત (૨૬) આવી વિધિથી (૨૭) આચારનુ પાલન કરેલ છે (૨૮) ભગવંત મહાવીરે (૨૯) મતિમાન (૩૦) તેમ જ કોષ જાતનું નિદાન નહિ કરનારા (૩૧) ભગવત હતા એ જ રીતે અન્ય સુસુક્ષ્મ પણુ (૩૨) આ પ્રમાણે આચાર પાલન કરવું એમ હું કહું છું

ભાવાર્થ :- જ્યારે શિશિર ઋતુમાં ઠંડી હવા ચાલતી હોય- ઠંડો પવન વાતો હોય ત્યારે પ્રાય, ઘણા લોકો તથા સાધકો પણ થર થર ધ્રુજતા હોય છે તેવા સમયે અન્યતીર્થી આદિ સાધુઓ, વાયુરહિત સ્થાનની ગવેષણા કરતા હોય છે ॥૧૩॥ વળી ઠંડી દૂર કરવા માટે કોષ કોષ સાધુઓ જે ત્રણ વસ્ત્રો ધારણ કરે છે અને તાપસ આદિ સાધુઓ અગ્નિ સળગાવી શરીર તપાવી ઠંડીને દૂર કરતા હોય છે અને કેટલાક તો ગરમ કમ્બલ આદિ વસ્ત્રોથી શરીર ઢાંકી ઠંડીને સહન કરતા હોય છે શીત સ્પર્શનાં દુષ્ટો સહન કરવા અતિ કઠિન હોય છે ॥૧૪॥ આવી ઠંડી ઋતુમાં ઠંડી દૂર કરવા કોષ બાબતની ઇચ્છા નહિ કરતા ભગવત વૃક્ષાદિ નીચે ખુલ્લા સ્થાનમાં રહી શીતસ્પર્શને સહન કરતા હતા તે સંયમી ભગવત કોષ સમયે રાત્રિમાં અત્યંત શીતથી બાધિત થતા ઠંડી વિશેષ લાગતા થોડો સમય ભગવત બહાર રહી સમભાવપૂર્વક ઠંડી મહન કરતા

હતા. પશ્ચાત્ અહર પોતાના સ્થાનમાં આવી ધ્યાનસ્થ બની ઘીન
યતા હતા ॥૧૫॥ મતિમાન—બુદ્ધિમાન બગવતે ઠોઠ્ર ભવતી ધમ્મ
નદિ રાખતા ધમ્મારહિત બની આવા કઠિન આચારનું પાલન કરેલ
છે અન્ય મુમુક્ષુ સાધકો પણ આવા કઠિન આચારનું પાલન કરે
એમ કું કું કું

બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત.

ત્રીજો ઉદ્દેશો.

ત^૧ળ^૨ફાસે સી^૩પ^૪ફાસે ય, તે^૫જ^૬ફાસે ય વં^૭સ^૮મ^૯સ^{૧૦}ગે ય ।
અ^૧હિ^૨યાસ^૩ણ સ^૪યા સ^૫મિ^૬ણ, ફા^૭મા^૮ઈં ધિ^૯રૂ^{૧૦}વ^{૧૧}રૂ^{૧૨}વા^{૧૩}ઈં ॥૧॥
અ^૧હ^૨ દુ^૩વર લા^૪હ^૫મ^૬વા^૭રી, વ^૮જ્ઞ^૯મૂ^{૧૦}ર્મિ^{૧૧}ય સુ^{૧૨}જ્ઞ^{૧૩}મૂ^{૧૪}ર્મિ^{૧૫}ય ।
પ^{૧૬}ત સિ^{૧૭}ઞ્ચ સે^{૧૮}વિ^{૧૯}સુ, આ^{૨૦}મ^{૨૧}ળ^{૨૨}ગા^{૨૩}ણિ ચે^{૨૪}વ પં^{૨૫}તા^{૨૬}ણિ ॥૨॥
લા^{૨૭}દે^{૨૮}હિં ત^{૨૯}સુ^{૩૦}વ^{૩૧}સ્સ^{૩૨}ગ્ગા, ય^{૩૩}દ્ધ^{૩૪}વે જા^{૩૫}ણ^{૩૬}વ^{૩૭}યા છૂ^{૩૮}સિ^{૩૯}સુ ।
અ^{૪૦}હ^{૪૧} છ^{૪૨}દે^{૪૩}સિ^{૪૪}ણ અ^{૪૫}ષે, કુ^{૪૬}ક્ક^{૪૭}ુ^{૪૮}રા ત^{૪૯}ત્થ હિં^{૫૦}સિ^{૫૧}સુ નિ^{૫૨}વ^{૫૩}ઈંસુ ॥૩॥
અ^{૫૪}ત્થે જ^{૫૫}ળે નિ^{૫૬}વા^{૫૭}રે^{૫૮}હ, છૂ^{૫૯}મ^{૬૦}ળ^{૬૧}ણ^{૬૨} સુ^{૬૩}ળ^{૬૪}ણ^{૬૫} વ^{૬૬}સ^{૬૭}મા^{૬૮}ળે ।
છુ^{૬૯}ચ્છુ^{૭૦}કારિ^{૭૧}તિ આ^{૭૨}હ^{૭૩}મુ મ^{૭૪}મ^{૭૫}ળ કુ^{૭૬}ક્ક^{૭૭}ુ^{૭૮}ગ વ^{૭૯}સં^{૮૦}સુ^{૮૧}ત્તિ ॥૪॥
॥૨૦૫॥

શબ્દાર્થ (૧) તળપક્ષો (૨) યીતપક્ષો (૩) ઉપ્પજપક્ષો (૪)

સમમ્પર્યાયો દુગ્ધો આદિ વિવિધ (૫) સ્વપ્ન કરતા હતા ॥૧॥ (૬) દુગ્ધોને સ્વપ્ન

સમભાવપૂર્વક [શાદ દેશમાં વિચરતા] (૭) રપક્ષો (૮) પ્રહારના (૯) દીપ તપસી

[અથ ત મદ્યપિત્ર દુગ્ધમ્ (૧) શાદ દેશની (૧૧) વ જ્ઞમિ તથા (૧૨) શુભમુખિ

નામે યન્ને વિભાગોર્મા વિચર્યાં હતા ત્યા તેમને રહેવા માટે (૧૩) ખડિયેર જેવાં હલકા મળતા હતા તથા (૧૪) સ્થાનો ઉપદ્રવયુક્ત (૧૬) આસન પણ (૧૭) ધૂળ કચરાવાળા હલકા મળતાં હતાં (૧૫) તેવા સેવન કર્યા હતા ॥૨૧॥ (૧૮) વળી લાઠ દેશમા વિચરતા થકા (૧૯) ભગવંતને બહુ (૧૯) ઉપસર્ગો સહન કરવા પડ્યા હતા (૨૦) ત્યાના ઘણા અનાયૃ લોકો (૨૧) ભગવંતને ભારતા હતા તથા દાતોથી બટકા ભરતા હતા (૨૨) આહાર પણ લૂખા સૂખા મળતાં હતા (૨૩) કૂતરાઓ પણ (૨૪) કષ્ટ દેતા હતા, કરડવા માટે ભગવંતની (૨૫) ઉપર (૨૬) ત્યાં પડતા હતા ॥૩૧॥ (૨૭) હજારોમાં કોષક (૨૮) મનુષ્ય (૨૯) રોકતા હતા (૩૦) ભગવંતને કષ્ટ આપનાર તથા (૩૧) કરડનારા કૂતરાને (૩૨) ભગવંતના શરીરને કાટનાર (૩૩) છુ છુ કરી (૩૪) કોષ કોષ ભગવંતને ભારતા (૩૫) ભગવંતની પાછળ કરી, (૩૬) કોષ કૂતરાને (૩૭) કરડાવતા હતા ॥૪૧॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણ ભગવંત મહાવીર તૃણનાસ્પર્શો, શીતના ઉષ્ણતાના સ્પર્શો તથા ડાસ મચ્છરના દુષ્પો આદિ વિવિધ પ્રકારના સ્પર્શો-દુષ્પોને સદા સમભાવપૂર્વક (લાઠ દેશમાં વિચરતા સમયે) સહન કરતા હતા. ॥૧૧॥ દિર્ઘ તપસ્વી ભગવંત મહાવીર દુર્ગમ્ય લાઠ દેશની વજ્રભૂમિ તથા શુભ્રમૂમિ નામે યન્ને વિભાગોર્મા વિચર્યાં હતા ત્યા તેમને રહેવા માટે સ્થાનો ઉપદ્રવયુક્ત ખડિયેર જેવા હલકા મળતાં હતાં આસન પણ ધૂળ તથા કચરાવાળાં હલકા મળતા તેવા સેવન કર્યા હતાં ॥૨૧॥ વળી તે લાઠ દેશમા વિચરતા થકા ભગવંતને ઘણા ઉપસર્ગો સહન કરવા પડ્યાં હતા. ત્યાના અનાયૃલોકો ભગવંતને ભારતા તથા મુખથી બટકા ભરતા હતા તેમ જ કૂતરાઓ પણ ભગવંતને બટકા ભરી કષ્ટ આપતા હતા અને કરડવા માટે ભગવંતના શરીર ઉપર પડતા હતા. તેમ જ ત્યા આહાર પણ લૂખા સૂખા મળતા હતા ॥ ૩ ॥ તે દેશના અનાયૃ અને અસસ્કારી લોકો હજારો પૈકી કોઈ કોઈ ભગવંતને કષ્ટ આપનાર, બટકા ભરનાર કૂતરાઓને રોકતા હતા અને કેટલાએક તે કુતૂહલ માટે કૂતરાઓને છુછુ કરી ભગવાનની પાછળ દોડાવતા અને ભગવંતને કરડવા માટે પ્રેરતા હતા. તેથી તે કૂતરાઓ ભગવંતને કરડતા હતા.

(એટલે કે લોકો ભગવંતને ગામમાં રહેવા દેતા નહિ અથવા તેો દિવસ અસ્ત થતા પણ ગામ પ્રાપ્ત થતા નહિ) ॥૮૧॥ (૩૪) કોઈ કોઈ સમયે રહેવાને ગામ.

ભાવાર્થ :- આવા અનાર્થ લોકોની વસ્તીમાં ભગવંત વારંવાર વિચર્યા હતા વજ્રભૂમિના મનુષ્યો વિશેષે રૂક્ષ ભોજન કરનારા હતા, તેથી સાધુઓને લૂખા સૂખા આહાર મળતાં તેમ જ એછા મળતા હતા રૂક્ષ આહારના કાગળે ત્યાના લોકો ક્રોધી, તામસી પ્રકૃતિવાળા હતા. આવા પ્રદેશમાં બૌદ્ધ આદિ સાધુઓ તેો પોતાના શરીરથી ચાર આગળ લાંબી-લાઠી-લાકડી હાથમાં રાખી વિચરતા હતા ॥૫૧॥ તે લાઠ દેશની ભૂમિમાં ભગવંત વિચરતા ત્યારે કૃતરાઓ સાધુઓની (ભગવત પાછળ) પાછળ દોડી કરડતા હતા, બટકા ભરતા હતા આવા પ્રકારના લાઠ દેશમાં સાધુઓને વિચરવું ઘણું કઠિન હતું ॥૬૧॥ શ્રી ભગવત જીવેની હિસાને ત્યાગ કરી શરીરમમત્વને છોડી ત્યાના લોકોના કર્કશ, કઠોર, વચનોને નિર્જરાનુ કારણ જાણી, સમભાવે સહન કરતા હતા ॥૭૧॥ જેમ સગ્રામમાં હાથી યુદ્ધના અગ્રભાગે-મોખરે રહી વિજય પ્રાપ્ત કરે છે અને કરાવે છે તેની જેમ ભગવત મહાવીરે અનાર્થ દેશોમાં વિચરતા પરીપહોને જીતી ત્યાના વિહારમાં વિજય પ્રાપ્ત કરેલ છે એટલે કે કર્મનો ક્ષય કરવા માટે જ અનાર્થદેશમાં વિહાર કરવાનો ભગવતનો ઉદ્દેશ હતો તે પાર પાડ્યો વળી તે લાઠ દેશમાં વિચરતા થકા કોઈ કોઈ સમયે ગામ પ્રાપ્ત થતા નહિ દિવસ અસ્ત થઈ જતા ભગવતને વૃક્ષની નીચે નિવાસ કરવો પડતો હતો ॥૮૧॥

^૨ ઉવસંકમન્તવપદિન્ન, ^૩ ગામન્તિયમ્મિ ^૪ અપ્પત્તં ।
^૫ પદિનિક્કમિત્તુ ^૬ હસિંસુ, ^૭ યયાઓ ^૮ પરં ^૯ પલેહિત્તિ ॥ ૯ ॥
^{૧૦} હયપુઠ્ઠવો ^{૧૧} તત્થ ^{૧૨} દળ્લેણ, ^{૧૩} અદુવા ^{૧૪} મુલ્લિણા ^{૧૫} અદુ ^{૧૬} કુન્તફલેણ ।
^{૧૭} અદુ ^{૧૮} લેલુણા ^{૧૯} કવાલેણ, ^{૨૦} હન્તા ^{૨૧} હન્તા ^{૨૨} અહવે ^{૨૩} કંદિંસુ ॥ ૧૦ ॥

મસાણિ^{૧૧} ઊંચપુચ્ચાણિ, ઉઢુંમિયા^{૧૧} પંગમા^{૧૧} કાપ ।

પરીસહાઈ^{૧૧} લુચ્ચિસુ, અદુવા^{૧૩} પંસુણા^{૧૪} ઉચ્ચરિસુ ॥૧૧॥

ઉચ્ચાલહય^{૧૧} નિહ્ણિસુ, અદુવા^{૧૦} આમણાડ^{૧૮} મ્વલ્હસુ ।

બોસદ્ધકાય^{૨૧} પળયાડસી, દુવમ્વસહે^{૩૧} મગચ^{૩૩} અપહિસે^{૧૧} ॥૧૨॥
॥૨૧૭॥

શબ્દાર્થ (૧) નિવત નિવાસ આદિની પ્રતિષ્ઠા નહિ કરવાવાળા
અગત્ય ભોજન માટે અથવા સ્થાન માટે (૨) વસ્તીમાં આવવાના વિચારથી
(૩) ગામની નજીક આવતા (૪) ગામમાં પ્રવેશ કર્યા પહેલાં જ ઠેરઠાએ
અનાથ લોકો (૫) ગામની બહાર આવી અગત્યની સામે જઈ (૧) અગત્યને
મારતા થકા કહેતા કે (૭) અધીયો (૮) અન્ન સ્થળે (૬) માથે જ
(ગામમાં જ પેશવા દેના નહિ) ॥૬॥ અને (૧) સાકડીઓથી અથવા (૧૧)
મુઠિયાં અથવા (૧૨) બાંધાથી અથવા (૧૩) માટીના દેશથી અથવા માટીના
(૧૪) કીકરાથી (૧૫) અગત્યને મારતા દના અને (૧૬) મારતા થકા (૧૭) તે
અનાથો (૧૮) જુઠા ઠોણાદસ કરતા દના ॥૧ ॥ (૧૯) ઠોણ ઠોણ સમય અનાથ
લોકો અગત્યના ચરીરમાંથી માંસ કાપી લેતા દના (૨) આક્રમણ કરી (૨૧)
ક્યારેક ચરીર પર (૨૨) વિવિધ પ્રકારનાં કચો આપતા દના અથવા તે
અગત્યના ચરીર ઉપર (૨૩) પૂજા (૨૪) નીખતા દના ॥૧૧॥ તેમ જ અગત્યને
(૨૫) ઊંચા ઉપાડી (૨૬) નીચે પહોંચાડતા દના અથવા (૨૭) આસન ઉપરથી
(૨૮) નીચે ડાળા દના (૨૯) પ્રતિકાર નહિ કરવાની આવના આવતા (૩૦)
અગત્ય (૩૧) ચરીરમન્યને ઊડી (૩૨) પરિવ્રજ સ્થળ કરતા દના (૩૩) દુ ખોને
સ્થળ કરતા ॥૧૨॥

બાવાથ અમુક સ્થાનમાં જ નિવત નિવાસ કરવાની
પ્રતિષ્ઠા નહિ કરનારા અગત્ય ભોજન તથા સ્થાનની મરોવવા કરવાના
વિચારથી ગામ તરફ જતા (કોઈ સમય જ સ્થળમાં શક્તિનિવાસ કર્યા
હોય કે કોઈ ગામ બહાર અધિપતિમાં નિવાસ કર્યા હોય ત્યારે)
ગામમાં પહોંચ્યા પછી જ ઠેરઠાએ અનાથ લોકોમાં ગામ બહાર નીકળી

ભગવતની સામે જઈ ભગવતને માર મારીને કોડેતા કે અહીંથી
ખીજા સ્થાન પર ગાલ્યેા જા ॥૬॥ લાઠ દેશના અનાર્ય લોકે
ભગવતને લાકડીથી તથા મુઘ્નિથી તથા લાલાથી તથા ઇંટ પથ્થરઃ
ઠીકરાં વગેરેથી મારતા હતા અને મારતા મારતા બહુ કોલાહલ કરતા
હતા ॥૧૦॥ વળી કોઈ કોઈ સમય લાઠ દેશના અનાર્ય લોકે ભગવંતના
શરીરમાથી માસ કાપી લેતા હતા આવી રીતે વિવિધ પ્રકારના કષ્ટો
આપતા હતા, તેમજ ભગવતની ઉપર ધૂળ ફેંકતા હતા ॥૧૧॥ કોઈ
સમયે ભગવતને ઊંચા ઉપાડી નીચે પછાડતા હતા, કોઈ સમય
આસન ઉપરથી નીચે પાડતા છતાં ભગવત દુઃખને પ્રતિકાર કરવાની
લાવના ન રાખતાં શરીરમમત્વને છોડી આવેલા પરીધોને સમલાવથી
સહન કરતા હતા

^૧સૂરો ^૨સંગામસીસે ^૩વા, ^૪સચુડે ^૫તત્થ ^૬સે ^૭મહાવીરે ।
^૮પડિસેવમાણે ^૯ફરુસાઈં, ^{૧૦}અચલે ^{૧૧}ભગવં ^{૧૨}રીઠ્ઠયા ॥૧૩॥
^{૧૩}એસવિહી ^{૧૪}અણુક્કન્તો, ^{૧૫}માહુણે ^{૧૬}મઈમયા ।
^{૧૭}વહુસો ^{૧૮}અપડિન્નેણં, ^{૧૯}ભગવયા ^{૨૦}એવં ^{૨૧}રીયન્તિ ^{૨૨}ત્તિ ^{૨૩}વેમિ ॥૧૪॥
॥૨૧૮॥

શબ્દાર્થ : (૧) કવચથી રક્તિત શૂરવીર (શસ્ત્રોથી છિન્નભિન્ન ન થાય)ની
માફક (૨) સગ્રામના (૩) મોખરે (૪) લાઠ દેશમા (૫) ભગવત મહાવીરે
(૬) કઠોર દુઃખોને (૭) સહન કરતા (૮) ભગવત મેરૂ પર્વતની જેમ દૃઢ બની
(૯) વિચરતા હતા ॥૧૩॥ (૧૦) આવા કઠિન (૧૧) આચારનું પાલન કરેલ
છે (૧૨) બુદ્ધિમાન (૧૩) ભગવતે કોઈ પ્રકારના (૧૪) નિદાનની ઈચ્છા નહિ
રાખતા (૧૫) અન્ય કોઈ કોઈ મુમુક્ષુ સાધકોએ પણ આવા કઠિન
આચારનું (૧૬) પાલન કરેલ છે

ભાવાર્થ :- જેમ યુદ્ધના મોખરે રહેલ કવચ-બખતરથી
સુસજ્જિત વીર સુમટ દુશ્મને ફેંકેલા શસ્ત્રોથી છિન્નભિન્ન થતો નથી

અને વિજયને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ પ્રમાણે ભગવત મહાવીરે લોક દેશમાં ધૈર્યથી પરીષદોને સમભાવપૂર્વક સહન કર્યા હતા પરંતુ વિચલિત થયા ન હતા. મેઢ પર્વતની માફક દંડ રહી સમમમાર્ગમાં વિચરતા, પરીષદોને છતી સુરક્ષિતપણે સયમનું પાલન કરતા હતા ॥૧૩॥ મતિમાન ભગવતે, ઇચ્છારહિત થઈ સયમનું વિધિપૂર્વક પાલન કરી વિજયપ્રાપ્ત કર્યો હતો. આવા કઠિન આચારનું પાલન જન્ય સુમુક્ષુ સાધકોએ પણ કરી શકે છે અને કરવું જોઈએ જોમ હું હું છું.

ત્રીને ઉદ્દેશે સમાપ્ત.

ચોથો ઉદ્દેશે.

ઓમોયરિયં^૧ વાણ્^૨, અપુઢે^૩ષિ મંગલ રોગે^૪ર્હિં ।
 પુઢે^૫ વા અપુઢે^૬ વા નો^૭ સે, સાહજ્જર્^૮ તેજ્જ્ઞં^૯ ॥૧॥
 સસો^{૧૦}ર્હણં^{૧૧} વ વમણં^{૧૨} ચ, ગાયત્રમંગણ^{૧૩} ચ મિણાર્ણ^{૧૪}ચ ।
 સજા^{૧૫}ર્હણં^{૧૬} વ ન^{૧૭} સે કપ્પે, વતપરસાલ્ણં^{૧૮} વ પરિજાય ॥૨॥
 વિરપ્^{૧૯} ગામધમ્મે^{૨૦}ર્હિં, રીય^{૨૧} માણે^{૨૨} અજહુપા^{૨૩}ર્હિં ।
 સિસિરમ્મિ^{૨૪} ઇગમા મંગલં^{૨૫}, છાયાપ્^{૨૬} જ્ઞાહ આસી^{૨૭} ચ ॥૩॥
 આપાણ^{૨૮} ચ ગિમ્હાણ^{૨૯}, અજ્જ^{૩૦} ઉત્તકુલપ્^{૩૧} અમિતા^{૩૨}વે ।
 અદુ^{૩૩} જાણિત્ય^{૩૪} છહેણ^{૩૫}, ઓષણમંથુકુમ્માસે^{૩૬}ચ ॥૪॥

॥૨૯૯॥

શબ્દાર્થ (૧) અત્ય ભોજ (૨) કરતા હતા (૩) જનર ન હોય (૪) ભગવત રોગરહિત હોવા ખ્યા (૫) રોગ હોય (૬) જ્ઞા કરવા કરાવવાની

(૭) ધ્વજા કરતા નહિ ॥૧૧॥ (૮) જુલાબ (૯) વમન (૧૦) તેલમર્દન (૧૧) સ્નાન (૧૨) હાથ પગની ચંપી (૧૩) દાંત સાફ કરવા વગેરે શરીર અશુચિમય જાણી (૧૪) તેમ જ કર્મબંધનનું કારણ જાણી કોઈ ક્રિયા કરતા નહિ (૧૫) કદ્યે નહિ તેવી કોઈ ક્રિયા કરતા નહિ ॥૧૨॥ (૧૬) ભગવંત દૂર રહેતા હતા (૧૭) ઇન્દ્રિયોના ધર્મો-વિષયોથી અલ્પભાષી બની (૧૮) વિચરતા હતા (૧૯) ભગવંત (૨૦) શિશિર ઋતુમાં (૨૧) કોઈ કોઈ સમયે ભગવંત (૨૨) છાયામાં (૨૩) ધ્યાન (૨૪) ધરતા હતા ॥૩૧॥ (૨૫) ગ્રીષ્મ ઋતુમાં (૨૬) તાપ સન્મુખ (૨૭) આસને બેસતા (૨૮) ઉત્કટ (૨૯) આતાપના લેતા હતા (૩૦) અનન્તર રક્ષ (૩૧) ચોખા (૩૨) તથા ખોરચૂર્ણ (૩૩) તથા અડદ આદિથી (૩૪) નિર્વાહ કરતા હતા ॥૪॥

ભાવાર્થ :- શ્રમણ ભગવંત મહાવીર નીરોગ હોવા છતાં અલ્પ ભોજન કરતા હતા ભગવંતનુ શરીર સ્વાભાવીક નીરોગ રહેતું. કદાચ કર્મોદયથી કે કોઈ ઉપસર્ગ પ્રહાર આદિને લીધે વ્યાધિ થતી તો પણ ઔષધથી તેનો પ્રતિકાર કરવાની ઇચ્છા કરતા નહિ વ્યાધી હોય અગર ન હોય (રોગ હોય કે ન હોય) પરંતુ શરીર પુષ્ટ બનાવવાની ભાવનાથી ભગવત ઔષધનો પ્રયોગ કરતા નહિ ॥૧॥ રોગનો પ્રતિકાર કરવાની ભાવનાથી ભગવતે જુલાબ લેવો, વમન કરવું, તેલનું મર્દન કરવું, સ્નાન કરવું, હાથ પગ વિ. અંગોની ચંપી કરાવવી, દાંત સાફ કરવા ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ કરતા નહિ. શરીર સંપૂર્ણ અશુચિમય જાણીને તેમ જ કર્મબંધનનું કારણ જાણી કદ્યે નહિ તેવી સર્વ ક્રિયાઓ કરવાનો ત્યાગ કર્યો હતો. ભગવતની જીવનચર્યા નૈસર્ગિક હતી ॥૨॥ ભગવત ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત રહેતા હતા અને અલ્પભાષી બની વિચરતા હતા (પ્રાય. મૌન રહેતા હતા) શિશિર ઋતુમાં છાયામાં શુકલધ્યાનમાં લીન બની રહેતા હતા ॥૩॥ ગ્રીષ્મઋતુમાં તાપ સન્મુખ રહી ઉત્કટ આદિ આસને બેસી આતાપના લેતા હતા અને લૂખા સૂખા ચાવલ ખોરચૂર્ણ, અડદ આદિ નીરસ આહારથી નિર્વાહ કરતા હતા. ક્ષુધા-વેદનીયને શાંત કરવા અને સચમનુ પાલન કરવા માટે જ ભગવંત

આહાર કરતા હતા પરંતુ સ્વાહ દેવાની ભાવના ન હતી, તેમજ સ્વાહ પર વિશ્વસ્ય મેળવ્યો હતો ॥૫૮॥

પૃથાણિ તિમિ પદિસેવે , અદ્દ માસે અજાવયં મગં ॥
 અપિહૃત્ય યગયા મગય, અદ્દમાસં અદુવા માસંપિ ॥૫૯॥
 અવિ સાહિપ દુવે માસે, છપ્પિ માસ અદુવા વિહરિત્થા ॥
 રાઝોવરાયં અપદિન્ને, અમ્મગિલાયમેગયા મુંજે ॥૬૦॥
 છટ્ટેણ યગયા મુંજે, અદુવા અદ્દમેણ રસમેવ ॥
 દુવાલસમેણ યગયા મુંજે, વેહમાણે સમાહિ અપદિસે ॥૬૧॥
 ણપ્પચા ય સે મહાવીરે, નોડવિય પાવગ સય મકાસી ॥
 અન્નેહિં ચા ણ કારિત્થા, કીરંતંપિ નાણુજાણિત્થા ॥૬૨॥
 ॥૬૦૦॥

શબ્દાર્થ (૧) ચોખ્ખા મોરબુલુ અદ્દ એ (૨) ખલુ પ્રકારના આહારનુ (૩) સેવન કરી (૪) આઠ માસ (૫) વ્યતિત કર્યાં (૬) વળી ભજવતે એકા (૭) પદર દિવસ (૮) એક માસ ॥૫૮॥ ડાઈ ડાઈ સમય (૬) મે મે માસથી અધિક (૭) ડાઈ સમય (૧) જ જ માસ સુધી ભજવત (૧૧) પાણીરહિત (૧૨) ચૌબિઠારી તપસ્યા કરતા મહા વિચરતા હતા (૧૩) રાત્રિ દિવસ (૧૪) નિરીક રૂની વિચરતા હતા વળી ઢેલોકવાર પારણાના દિવસે (૧૫) નીરસ આહાર (૧૬) ભોજવતા હતા ॥૬૧॥ વળી ક્ષામિત્ત (૧૭) મે દિવસ ઉપવાસ કરી (૧૮) પારણુ કરતા હતા અન્નવા (૧૯) ખલુ ખલુ દિવસના અન્નવા (૨) ચાર ચાર દિવસના અન્નવા (૨૧) પાંચ પાંચ દિવસના ઉપવાસ તપસ્યા કરી (૨૨) પારણુ કરતા હતા (૨૩) વિચાર કરી આહાર કરતા હતા ॥૬૦॥ (૨૪) સમાધિનો (૨૫) ભજવત નિરાશ્રય બની શરીર (૨૬) દેવ-ઉપારેખને જાણી (૨૭) ભજવત મહાવીરે (૨૮) પાપકર્મ (૨૯) સ્વયં (૩) કર્યા

નહિ તેમ જ (૩૧) અન્ય દ્વારા પાપકર્મ (૩૨) કરાવ્યાં નહિ (૩૩) પાપ કરનારને (૩૪) અનુમોદન આપ્યું નહિ ॥૮૧॥

ભાવાર્થ - ભગવત મહાવીરે ચોખા, ઘોરચૂર્ણ, અડદ, એ ત્રણ પ્રકારના નીરસ આહારનું સેવન આઠ માસ સુધી કર્યું હતું વળી ભગવતે કોઈ સમય પંદર પંદર દિવસ સુધી અથવા એક એક માસ સુધી ॥૫॥ વળી કોઈ સમય બે માસથી અધિક અથવા કોઈ સમય છ માસ સુધી પાણી રહિત તપસ્યા (ઉપવાસ) કરેલ હતી રાત્રિ દિવસ નિરીહ રહીને વિચરતા હતા અને પારણાના દિવસોમા કોઈ કોઈવાર નીરસ આહાર ભોગવતા હતા ॥૬॥ વળી કોઈ સમય બે દિવસ બાદ આહાર કરતા તો કોઈ સમય ત્રણ ત્રણ દિવસ બાદ તો કોઈ કોઈ સમય ચાર ચાર દિવસ બાદ તો કોઈ સમય પાંચ પાંચ દિવસ બાદ નિરાસક્ત બની શરીર મમાધિને વિચાર કરી આહાર કરતા હતા ॥૭॥ હેય ઉપાદેયને જાણી ભગવંત મહાવીરે સ્વયં પાપ કર્મ કર્યા નહિ, અન્ય પાસે કરાવ્યાં નહિ અને પાપકર્મ કરનારને અનુમોદન આપ્યું નહિ ॥૮॥

ગામં^૧ પવિસે^૨ નગરં^૩ વા, ઘાસમેસે^૪ કંઠં^૫ પરદ્વા^૬ ॥

સુવિસુદ્ધમેસિયા^૭ ભગવં^૮, આયતજોગયા^૯ સેવિત્થા^{૧૦} ॥૯॥

અદુ^{૧૧} વાયસા^{૧૨} દિગ્ગિલ્લતા^{૧૩}, જે^{૧૪} અન્ને^{૧૫} રસેસિણો^{૧૬} સત્તા^{૧૭} ॥

ઘાસેસણા^{૧૮} વિક્કન્તિ^{૧૯}, સયયં^{૨૦} નિવદ્ધ^{૨૧} ય^{૨૨} પેહા^{૨૩} ॥૧૦॥

અદુવા^{૨૪} માહણ^{૨૫} ચ^{૨૬} સમણં^{૨૭} વા, ગામપિણ્ડોલગં^{૨૮} ચ^{૨૯} અતિહીં^{૩૦} વા

સોવાગ^{૩૧} મૂસિયારિં^{૩૨} વા કુકુરં^{૩૩} વાવિ^{૩૪} વિઢ્ઠિયં^{૩૫} પુરો^{૩૬} ॥૧૧॥

વિત્તિચ્છેય^{૩૭} વજ્જન્તો^{૩૮}, તેસિમપ્પત્તિય^{૩૯} પરિહન્તો^{૪૦} ॥

મન્દં^{૪૧} પરક્કમે^{૪૨} ભગવં^{૪૩}, અહિંસમાણો^{૪૪} ઘાસમેસિત્થા^{૪૫} ॥૧૨॥

॥૩૦૧॥

શબ્દાર્થ (૧) ગામ અથવા (૨) નગરમાં (૩) પ્રવેશ કરીને (૪) અન્નને માટે (૫) બનાવેલ આહારની (૬) ગવેષણા કરી (૭) નિર્દોષ આહાર (૮) પ્રાપ્ત કરી (૯) ભગવત મન-વચન-કાયાના (૧) ભોજને સમભાવમાં સ્થિર કરી (૧૧) આહારનું સેવન કરતા હતા ॥૬॥ (૧૨) વળી શૂખથી બાહ્ય (૧૩) કામડા આદિ અન્ન આહારના ઇચ્છુક (૧૫) પ્રાણીઓ આહારની (૧૧) અભિલાષાથી (૧૭) ભેદા દોષ (૧૮) સતત શૂભિ (૧૯) ઉપર રહેલા (૨) દેખીને ॥૧૦॥ અથવા (૨૧) બ્રાહ્મણ તથા શાક્યાદિ (૨૨) સાધુઓ તથા (૨૩) શિખારીઓ તથા (૨૪) અતિથિઓ તથા (૨૫) અગ્રાણી (૨૬) બિહી- (૨૭) કૂતરા વગેરે આહાર માટે (૨૮) રહેલા ભેદ (૨૯) સામે ॥૧૧॥ તેઓના આહારમાં (૩) અતરામ (૩૧) ન નાખતા (૩૨) તેઓને અપ્રતીતિનું કારણ (૩૩) ઊઘીને (૩૪) હળવે હળવે (૩૫) આપતા (૩૬) ભગવત (૩૭) ઘોડો પણ ત્રાસ નહિ આપતા (૩૮) ગવેષણા કરતા હતા ॥૧૨॥

ભાવાર્થ :- ભગવત ગામ અથવા નગરમાં પ્રવેશ કરીને અન્નને માટે બનાવેલ (ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે બનાવેલ) આહારની ગવેષણા કરી નિર્દોષ બે તાલીસ તથા છન્નુદોષ રહિત આહાર પ્રાપ્ત કરી મન, વચન કાયાના ભોજને સ્થિર રાખી સાવધાનીથી આહારનું સેવન કરતા હતા ॥૬॥ જ્યારે ભગવત શિક્ષા માટે વસ્તીમાં જતા ત્યારે વસ્તીમાં શૂખથી બાહ્ય કામડા આદિ આહારના ઇચ્છુક પ્રાણીઓ આહારની અભિલાષાથી શૂભિ ઉપર એકત્રિત થત રહેલા ભેદ ॥૧૦॥ તથા બ્રાહ્મણ શાક્યાદિ સાધુઓ શિખારીઓ, અતિથિઓ તથા આગ્રાણી, બિહી, કૂતરા આદિ તથા અ અગ્રાણીઓને આર્ગમાં કે ગૃહસ્થના ઘર પાસે ભેગા થયેલા દોષ તા તને દેખીને ॥૧૧॥ તેમની આજીવિકામાં અતરામરૂપ થતા નહિ તે જ તેઓને અવિશ્વાસનું કારણ થતા ના ઘોડો પણ ત્રાસ આપતા નહિ તે વસ્તો ઊઘીને અન્નત્ર જવા ધારે ધારે આપતા અ ત્યાંથી ફર પડી આહારની ગવેષણા કરતા હતા સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓને પણ પોતાના નિમિત્તમાં સદાજ પણ કષ્ટ ઉત્પન્ન ન થાય તેનું બરાબર ભગવત ધ્યાન રાખતા હતા ॥૧૨॥

અવિ સૂદ્યં^૧ વા સુક્કં^૨ વા, સીયં^૩ પિણ્ડં^૪ પુરાણકુમ્માસં^૫ ।
 અદુ^૬ બુક્કસં^૭ પુલાગં^૮ વા, લદ્ધે^૯ પિણ્ડે^{૧૦} અલદ્ધે^{૧૧} દવિણે^{૧૨} ॥૧૩॥
 અવિ દ્ધાઇ^{૧૩} સે મહાવીરે, આસણત્થે^{૧૪} અકુવકુહ દ્ધાણં^{૧૫} ।
 ઉદ્ધં^{૧૬} અહે^{૧૭} તિરિયં^{૧૮} ચ. પેહમાણે^{૧૯} સમાહિ^{૨૦} મપહિન્ને^{૨૧} ॥૧૪॥
 અકસાઈ^{૨૨} વિગતગેહી^{૨૩} ય, સદ્દરુવેસુ^{૨૪} અમુચ્છિણે^{૨૫} દ્ધાઈ^{૨૬} ।
 છલમત્થો^{૨૭} વિ પરક્કમમાણે, ન પમાય^{૨૮} સહંપિ^{૨૯} કુવિત્થા^{૩૦} ॥૧૫॥
 સયમેવ^{૩૧} અભિસમાગમ્મ, આયતજોગમાય^{૩૨} સોહીણે^{૩૩} ।
 અભિનિવ્વુદ્ધે^{૩૪} અમાહલ્લે, આવકહં^{૩૫} ભગવં^{૩૬} સમિયાસી^{૩૭} ॥૧૬॥
 એસ^{૩૮} વિહી^{૩૯} અણુવ્વકન્તો, માહણેણ^{૪૦} મઈમયા^{૪૧} ।
 બહુસો^{૪૨} અપહિન્નેણ, ભગવયા^{૪૩} એવં^{૪૪} રીયન્તિ^{૪૫} ત્તિ^{૪૬} વેમ્મિ^{૪૭} ॥૧૭॥
 ॥૩૦૨॥

શબ્દાર્થ : (૧) પ્રાપ્ત થયેલ આહાર દૂધ દહીં આદિ સ્નિગ્ધ હોય અથવા (૨) સૂકા નીરસ હોય અથવા (૩) ઠંડો (૪) આહાર હોય અથવા ધણું દિવસ પહેલાના પકાવેલા (૫) અડદ હોય (૬) જૂના ધાન્યનો આહાર હોય, જૂનો સાથવો હોય, (૭) જવ ચણા આદિનો આહાર (૮) પ્રાપ્ત થતો અથવા (૯) આહાર પ્રાપ્ત ન થતો તો પણ (૧૦) ભગવત સમભાવથી રહેતા હતા ॥૧૩॥ (૧૧) ભગવત મહાવીર (૧૨) ઉત્કટ ગોદોહાદિક (૧૩) આસને સ્થિત થઈ નિર્વિકાર રહી સમાધિથી અત કરણુની શુદ્ધિનો વિચાર કરી કામના રહિત બની (૧૪) ધ્યાન (૧૫) ધરતા હતા અથવા (૧૬) ઉર્ધ્વલોક (૧૭) અધોલોક (૧૮) તિર્થ ક લોકના સ્વરૂપનો તથા (૧૯) વિચાર કરતા હતા ॥૧૪॥ (૨૦) સમાધિનો (૨૧) પ્રચ્છા રહિત બની (૨૨) કપાયરહિત (૨૩) આસક્તિ રહિત (૨૪) શબ્દ તથા રૂપમાં (૨૫) ગૃહિત રહિત (૨૬) ધ્યાનમાં લીન બની રહેતા હતા (૨૭) છદ્મસ્થ હોવા છતાં સયમમાં (૨૮) પરાક્રમ કરતા હતા, (૨૯) અપ્રમાદીપણે

(૨૯) એકવાર પણ (૩) પ્રમાદ કરેલ નથી ॥૧૫॥ (૩૧) સ્વયં (૩૨) વત્સને
જાણી (૩૩) યોજાને સ્થિર કરી વચ કરી (૩૪) આત્મશુદ્ધિ દ્વારા (૩૫)
કષાયોથી રહિત થયા (૩૬) માત્રારહિત થયા (૩૭) જીવન (૩૮) ભગવત તાવત
(૩૯) સમિતિ સહિત હતા ॥૧૬॥ સ્તરશ્રી ગાથાનો અર્થ ઉદ્દેશો ૩ નો ગાથા
૧૪ અથવા સાવાર્થાર્થથી જોઈ મેલો.

સાવાર્થ : ૧- પ્રાપ્ત થયેલ આદાર રસવાળો સ્તિગ્ધ હોય કે
લુપ્તો સુઠો નીરસ હોય, ઠઠો હોય, ઘણા દિવસના પકાવેલા અઠક
હોય (બાકુળા) અથવા બૂના ખાન્નનો આદાર હોય મિશ્ર ખાન્નનો
હોય અથવા જવ ઘણા આદિના આદાર જેવા પ્રાપ્ત થાય તેવા
નિર્દોષ આદાર મેળવી તેવા આદારને ભગવત ખેદરહિત સોભવતા
હતા તેમ જ આદાર મળે કે ન મળે, પ્રાપ્ત થાય કે ન થાય છતાં
ભગવત સમભાવથી રહેતા હતા ॥૧૭॥ ભગવત મહાવીર ઉત્કટ
ગોદોહાદિક વીરાસન આદિ દુઃખર આસને સ્થિત બની સ્થિર-
નિર્વિકાર રહી અવ.કરણની શુદ્ધિપૂર્વક નિઃશયારહિત ધર્મધ્યાન તથા
શુદ્ધધ્યાન કરતા હતા તેમાં કશું જાણે, તિર્થંક હોઈના સ્વરૂપનો પણ
વિચાર કરતા હતા ॥૧૮॥ વળી ભગવત કષાયો રહિત આસન્નિરહિત
તથા શુદ્ધ કૃપ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં અનાસક્ત ભાવવાળા સદા
આત્મધ્યાનમાં હીન રહેતા હતા. છાંદસ અવસ્થા છતાં સુશમમાં અપ્ર
માદપણે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરતા હતા, તેમાં થોડો પણ પ્રમાદ એવો ન
હતો ॥૧૯॥ આ પ્રમાણે ભગવત મહાવીર સ્વયં વત્સને જાણી સ્વયં
જુદ બની આત્મશુદ્ધિ દ્વારા મન વચન કાયાના યોજાને સ્થિર
કરી, કષાયોથી નિવૃત્ત થઈ માત્રારહિત થઈ, તાવતજીવન સમિતિ
સુદ્ધ રહી, સવ કર્મોથી સફાને માટે નિવૃત્ત થઈ શુદ્ધ જુદ બની
શાશ્વત એવી સિદ્ધિપ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત કરી, સાદિ અનર્તા મુખોને પ્રાપ્ત કરી
શીતળીભૂત થયા અને અજન્મા થઈ સિદ્ધસ્થાનમાં બિરાજમાન થયા
॥૧૬॥ મતિમાન જમણ ભગવત મહાવીર કેાઈ પ્રકારની ઈચ્છા
નહિ રાખતાં, ઉત્તમ આચારનું પાલન કરું હવે જેના ફળસ્વરૂપ

તેમણે સિદ્ધગતિનાં શાશ્વતા સુખોને પ્રાપ્ત કર્યા આવા પ્રકારનું ભગવતનું આદર્શ જીવન લક્ષ્યમાં રાખી મુમુક્ષુ આત્માઓએ આરંભ અને પરિશ્રદ્ધને જ દુઃખનાં કારણો બાણી તેનાથી દૂર રહી આત્મ-સાધન કરી લેવા પ્રયત્ન કરવો અમૂલ્ય માનવભવને સાર્થક બનાવવા ઉપયોગપૂર્વક આત્મકલ્યાણ (આ ભવમા જ) કરી લેવા માટે ભગવત મહાવીરનો આ ઉપદેશ છે

પ્રથમ શ્રુતસ્તક ધ નવમું અધ્યયન સમાપ્ત